

**LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
LATVIJAS UN AUSTRUMEIROPAS JAUNO UN JAUNĀKO LAIKU
VĒSTURES KATEDRA**

Kārlis Dambītis

**Latvijas armijas artilērija 1919. - 1940. g.: vieta bruņotajos
spēkos, struktūra un uzdevumi**

Promocijas darbs

Promocijas darba zinātniskais vadītājs
Dr.hist., prof.
Ēriks Jēkabsons

RĪGA, 2015

SATURS

Saturs	2
Ievads	3
Avotu un literatūras apraksts	13
1. Ģeopolitiskais un vēsturiskais faktors Baltijas valstu aizsardzībā, pārskats par Latvijas Republikas aizsardzības sistēmu, tās izveidi, reorganizāciju un likvidāciju, 1918. - 1940. g.	44
1.1. Ārpolitisko, sociālo un ģeogrāfisko apstākļu ietekme uz Latvijas teritorijas aizsardzību.	47
1.2. Izpratne par moderno karu 20. gadsimta 20. un 30. gados.	54
1.3. Latvijas aizsardzības sistēma 1918. - 1940. g.....	58
1.4. Pārskats par Lietuvas, Igaunijas un Zviedrijas bruņotajiem spēkiem.....	72
2. Latvijas armijas artilērijas veidošanās 1918. - 1921. g.	78
2.1. Militārās pieredzes un zināšanu pārmantojamība. Latvieši artilērijas formējumos Krievijas, Sarkanajā un Padomju Latvijas armijā līdz 1919. g. vidum.....	78
2.2. Baltijas landesvēra artilērija 1918. g. novembris - 1920. g. marts.....	83
2.3. Artilērija Latvijas Pagaidu valdības bruņotajos formējumos 1918. g. decembris - 1919. g. jūlijs.....	86
2.4. Latvijas armijas artilērijas daļu formēšana un struktūras izmaiņas līdz 1921. g. 1. aprīlim.....	92
3. Artilērijas daļu struktūra un izmaiņas 1921. - 1940. g.	99
3.1. Artilērijas pārvaldes un apgādes dienesti.....	103
3.2. Artilērijas daļas	117
3.3. Personālsastāva sagatavošana	133
3.4. Bruņojums un tehniskais nodrošinājums.	156
4. Artilērijas vieta valsts aizsardzības sistēmā	180
4.1. Lauka un smagā artilērija.....	183
4.2. Baltijas jūras un Rīgas jūras līča krastu aizsardzība	185
4.3. Pretgaisa aizsardzība.....	190
4.4. Prettanku un kājnieku artilērija.....	198
Secinājumi	204
Saīsinājumi un apzīmējumi	209
Anotācija	210
Annotation	211
Izmantotie avoti un literatūra	212
Pielikumi	222

Ievads

Artilērija ir ieroču šķira, kuru tās iznīcinošā spēka dēļ dažkārt mēdz dēvēt par *kara dievu*.¹ Artilērijas uguns pretinieku grauj ne vien fiziski, bet arī morāli. Kopš 19. gadsimta sākuma bez artilērijas nebija realizējama neviena lielāka kaujas operācija, turklāt kaujas laukā lielākos personāla zaudējumus - ievainotos un kritušos – radīja tieši artilērijas darbība. Artilērija ieņēma būtisku vietu arī nelielo valstu bruņotajos spēkos, kuri balstījās Pirmā pasaules kara pieredzē un iekļāvās kopējā rietumu kara doktrīnā. Šīs ieroču šķiras izpēte Latvijas armijas vēstures kontekstā sniedz ieskatu ne vien pašas artilērijas, bet armijas un visas valsts aizsardzības situācijā.

Pirmā pasaules kara izskaņā notikušās ģeopolitiskās izmaiņas Austrumeiropā daudzām tautām ļāva izveidot savas neatkarīgās valstis. Starp tām bija Latvijas Republika, kuras proklamēšana 1918. g. 18. novembrī iekļāvās kopējos reģiona procesos. Latvijas vēstures kontekstā šis notikums uzsāka Latvijas Atbrīvošanas karu, kura laikā Latvijas tauta izcīnīja un nostiprināja savas pašnoteikšanās tiesības tās vēsturiski apdzīvotajos etnogrāfiskajos novados.

Šo notikumu realizācijā būtiska loma bija militārajām operācijām, kuras realizēja Latvijas Bruņotie spēki, jeb Latvijas armija. Pēc Brīvības cīņu noslēguma, 1920. g. augustā, Latvijas armija turpināja pildīt savu pamatuzdevumu - uzturēt kaujas spējas un gatavoties Latvijas Republikas aizsardzībai pret ārēju valsts drošības apdraudējumu.

Raksturīgi laikam, līdzīgi kā pārējās Eiropas valstīs, armija ieņēma arī būtisku vietu Latvijas iekšējā dzīvē, iespaidojot gan valsts ekonomisko attīstību, gan sociālo fonu. Tam bija vairāki iemesli - armija bija skaitliski salīdzinoši liela un dienests tajā - obligāts. Jāņem arī vērā tas, ka kopumā armijas uz nacionāliem pamatiem veidoja tikai salīdzinoši nesen - līdz ar nacionālo valstu veidošanos, bet, līdz ar karaklausības principa ieviešanu, tas skāra aizvien plašākus sabiedrības slāņus, šādi izmainot arī karavīra profesiju un attieksmi pret to, kā arī sabiedrību kopumā. Nesenā Pirmā pasaules kara un Brīvības cīņu pieredze armijas prestižu lielā tautas daļā uzturēja nemainīgi augstu. Daļa tā brīža sabiedrības līderu savās pozīcijās bija izvirzījušies tieši kara laikā, turklāt daudzi ar militārā dienesta palīdzību. Bijušie un esošie armijas virsnieki veidoja ievērojamu sabiedrības elites daļu. Jāņem gan vērā, ka viņus šādā pozīcijā nostādīja ne tikai karā izrādītā varonība, bet galvenokārt militārā izglītība un gūtā pieredze cilvēku organizēšanā un vadīšanā.

¹ Pirmo reizi artilēriju par *kara dievu* nodēvēja Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālās komitejas ģenerālsēkretārs un Sarkanās armijas augstākais komandieris Josifs Staļins. Viedokļi dalās par laiku, kad šis citāts pateikts. Viena no versijām vēsta, ka tas noticis 1940. g. 17. aprīlī virsnieku sanāksmē analizējot Somijas karadarbības pieredzi. Tomēr daļa vēsturnieku uzskata, ka tas ir bijis ātrāk. Sk. piem.: Norris, J. *Artillery: a history*. The History Press. 2012. 176 p.

Latvijas armija sastāvēja no diviem galvenajiem spēku veidiem - sauszemes spēkiem un jūras spēkiem, kuros, atbilstoši tā brīža izpratnei, iekļāvās vairākas ieroču šķiras - kājnieki, artilērija, jātnieki, tehniskais karaspēks, aviācija un kara flote.

Modernā kara apstākļos artilērijai bija būtiska un pieaugoša loma karadarbībā, kas ievērojami iespaidoja aizsardzības sistēmu kopumā. Kā ieroču šķira, artilērija bija resursu ietilpīga un tehniski sarežģīta, apvienojot iezīmes no visām ieroču šķirām. Tās sekmīga sadarbība ar pārējām ieroču šķirām bija galvenā panākumu atslēga kaujas laukā gan aizsardzības, gan uzbrukuma operācijās, sevišķi pielietojot t.s. otrās un trešās paaudzes karadarbības metodes, kas raksturīgas industriālajam karamākslas vēstures periodam.²

Mūsdienu termins *artilērija* radās vēlajos viduslaikos. Termina izcelsme meklējama vairākos virzienos. Viens no variantiem piedāvā latīņu valodas kombināciju no vārdiem *arcus* - loks un *telum* - šāviņš, savukārt cits variants piedāvā latīņu izcelsmes vārdu kombinācijas *ars tolendi* vai *ars un tirare* - mešanas vai šaušanas māksla. 16. gadsimtā Francijas maršals un kara inženieris Sebastjans le Prestrs de Vubēns (*Sebastien le Prestre de Vauban* (1633-1707)) šo terminu skaidroja ar senfranču vārdu *artillier*, kas nozīmē nocietināt un bruņot. Savukārt vācu filologs Frīdrihs Kristians Dīzs (*Friedrich Christian Diez* (1794-1876)) šī vārda ienākšanu vācu valodā saista ar oksitāņu, jeb provansiešu valodas vārdu *artilha*.³ Daļa valodnieku uzskata, ka šis termins cēlies no senfranču vārdiem *atellier* - organizēt vai sakārtot un *atillement* - ekipējums.⁴ Ņemot vērā šī termina iespējami plašo izcelsmi, jādodomā, ka tas laika gaitā saplūdis no vairāku romāņu valodu vārdiem ar dažādu nozīmi. Šī vārda ieviešana latviešu valodā tiek saistīta ar latīņu *artillaria*, jeb kara mašīna un franču *artillerie*.⁵

Aplūkojamajā periodā šim terminam bija vairākas nozīmes. Ar to saprata karaspēka veidu, jeb ieroču šķiru, kā arī ieroču zinātņi, kuru iedalīja ballistikā, ieroču tehnoloģijā un taktikā.

Saskaņā ar mūsdienu Ziemeļatlantijas līguma organizācijas (NATO) terminoloģiju, artilērija ir:

- kolektīvie liela kalibra (virs 20 mm) tālas darbības reaktīvie vai stobra šaujammieroči, to organizācijas formas un bruņojuma elementi;
- ieroču šķira, kuras daļu vai apakšvienību bruņojumā ir lielgabali, haubices, mīnmetēji, mortīras, šaušanas koriģēšanas līdzekļi un attiecīgie transporta līdzekļi;

² Lind, W. S., Nightengale, K., Schmitt, F. J., Sutton, W.J., Wilson, I. G. The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*. 1989. Pieejams: <https://www.mca-marines.org/files/The%20Changing%20Face%20of%20War%20-%20Into%20the%20Fourth%20Generation.pdf> [Skat. 03.04.2015]; Boot, M. *War made new: Technology, warfare, and the course of history, 1500 to today*. London: 2006. p. 624.

³ Norris, J. *Artillery: a history*. The History Press. 2012. p. vii.

⁴ <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/artillery> [Skat. 01.03.2015]

⁵ Artilērija // *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 1.sēj. 927. lpp.

- šīs ieroču šķiras ieroču kopums;
- zinātne par lielkalibra šaujamo ieroču uzbūvi un lietošanu.⁶

Līdzīga izpratne par šo terminu pastāvēja arī darba kontekstā aplūkojamajā periodā 20. gadsimta 20. un 30. gados. Šajā laikā artilērijas ieroču apzīmēšanai latviešu valodā lietoja universālu jēdzienu – *dižgabals*, kurš sevī ietvēra praktiski visas apzīmējuma *lielgabals* nozīmes.

Dažādos avotos un literatūrā artilērijas ieroču klasifikācija mēdz atšķirties.⁷ Tomēr apkopojot šo informāciju redzams, ka atšķirību iemesls ir autoru pieeja izvēloties klasifikatorus, turklāt neviens no tiem nav nepareizs, taču to vispārināšana rada nekoncekvences. Visbiežāk vērojamais piemērs ir mēģinājumi iedalīt artilērijas ieročus pēc to pielietojuma, vienlaicīgi dažus ieročus klasificējot pēc to transportēšanas platformas vai izmantotās vilkmes. Kā piemēru var minēt daudzkārt atsevišķi izcelto bruņoto vilcienu artilēriju, kas ieroču un to pielietojuma ziņā ir identiska lauka artilērijai, taču atšķīrās tikai ar ieroču mobilitātes spējām un no tām izrietošās taktiskās iespējas. Vienlaicīgi bruņoto vilcienu kaujas darbība neaprobežojas tikai ar artilērijas uguns atbalsta sniegšanu. Tāpēc, aplūkojot ieroču klasifikāciju, darba autors pieturēsies diviem artilērijas klasifikācijas veidiem - pēc tehniskajiem parametriem un pēc taktiskā pielietojuma.

Vadoties pēc tehniskajiem parametriem, ikviens ierocis, kura stobra diametrs - kalibrs pārsniedz 20 mm ir uzskatāms par lielgabalu. No tiem, ieroči, kuru stobra garums pārsniedz 20 kalibrus,⁸ ir lielgabali, garumā no 10 līdz 20 kalibriem haubices, bet garumā līdz 10 kalibriem - mortīras.

Daudz plašāks un izsmeļošāks ir artilērijas iedalījums pēc taktiskās pielietojamības. Šajā gadījumā izšķir vieglo un smago lauka artilēriju, kuru veido lielgabali, kuru kalibri ir lielāki par 105 mm, flotes un krasta artilēriju, un sevišķo uzdevumu artilēriju - tranšeju, prettanku, pretaviācijas un kājnieku artilēriju.

Vieglā lauka artilērija raksturojas ar ļoti spēcīgu un ātru uguni un lielām iznīcināšanas spējām pret dzīvjiem mērķiem un viegli būvētām celtnēm. Šīs artilērijas uguns ir elastīga un to var ļoti īsā laikā koncentrēt vajadzīgajā vietā, šaujot gan tiešā tēmējumā, gan aizsegā esošiem mērķiem. Tā atstāj ievērojamu morālu iespaidu gan uz savējiem, gan pretinieka karavīriem. Vieglā lauka artilērija ir kustīga un spēj sekot līdzī kājniekiem arī pa apvidu, tāpēc tā ir tuvākais un ātrākais kājnieku atbalsts. Lauka artilērijas praktiskais šaušanas ātrums ir aptuveni

⁶ Artilērija // *Militāro terminu skaidrojošā vārdnīca*. Sast. F. Justs. Avots 2008. 68. lpp.

⁷ Kociņš, J.A. kpt. *Artilērijas taktika*. Rīga, 1937. 103 lpp.; Kuplais, J. plkv.-ltņ. *Artilērijas kurss*. Rīga: MLAF, 1934. 275 lpp.; Sovers, P. *Artilērijas taktikas elementārais kurss*. Rīga: MLAF, 1938. 37. - 39. lpp; Gelderiņš, E. Neatkarības karā (1918-1920) lietotie latviešu karavīru artilērijas ieroči. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. XIV*, Rīga, 2013, 144.- 157. lpp.

⁸ Kalibrs - šaujamo ieroča stobra kanāla diametrs; lodes vai šāviņa diametrs.

6 šāvienus minūtē, vai, nepārtraukti šaujot, 100 šāvienus stundā, jo, ar intensīvāku uguni, pastāv iespēja ieroča stobru pārkarsēt un pat neatgriezeniski sabojāt. Lauka artilērijas mērķi, galvenokārt, ir ienaidnieka dzīvnieku spēki, smagie ieroči, bruņu transports, artilērija un bruņotie vilcieni, apvidus mērķi – ēkas, meži, tilti, ceļi, kā arī aizsardzības būves – dzeloņdrāšu žogi un fortifikācijas būves. Lai vieglā lauka artilērija varētu efektīvi paveikt savus uzdevumus, to veido gan lauka lielgabali, gan haubices, ar kurām iespējams apšaudīt mērķus ar stāvu trajektoriju.

Smago artilēriju raksturo šāviņu jauda, kas panākta ar lielu kalibru un šāviņa svaru. Tā atstāj milzīgu morālo iespaidu un tai ir lielāka tālšāvība nekā vieglajai artilērijai. Smago artilēriju ierobežo lielais svars, kas ļauj tai pārvietoties tikai pa ceļiem un ierobežotā ātrumā. Arī šaušanas ātrums ir lēnāks un sasniedz tikai 3 - 4 šāvienus minūtē, vai, nepārtraukti šaujot, aptuveni 50 šāvienus stundā. Smago artilēriju izmantoja vieglās artilērijas uguns pastiprināšanai, to izmantojot pret smagajiem kājnieku ieročiem un artilēriju, mākslīgajiem šķēršļiem un fortifikācijām un apvidus priekšmetiem tālākā pretinieka aizmugurē. Smagās artilērijas kalibri parasti ir lielāki par 6", jeb 150 mm, un var sasniegt pat 520 mm. Šādus ieročus pārvietoja ar 8 - 12 zirgiem, auto vilcējiem, traktoriem, uz dzelzceļa platformām vai izjauktā veidā.

Mūsdienu artilērijas pirmsākumi saistāmi ar šaujampulvera ieviešanu un plašāku izmantošanu Eiropā 15. gs. Pakāpeniski attīstoties metalurģijai, uzlabojās lielgabalu tehniskie parametri - tie kļuva vieglāk transportējami. 17. gs. izgudrotie sprāgstošie šāviņi būtiski palielināja artilērijas efektivitāti, savukārt no 1756. – 1763. gadam ilgušā 7 gadu kara laikā Prūsijas karaļa Frīdriha Lielā vadībā tika likts pamats vieglajai lauka artilērijai. Artilērija bija arī pamats Napoleona, kurš bija artilērijas virsnieks, kaujas veiksmēm. Tomēr savu vietu kaujas laukā tā neatgriezeniski nostiprināja līdz ar Pirmo pasaules karu. Balstoties uz vācu žurnāla *Artilleristische Monatshefte* datiem, ja līdz 1914. g. 80 % zaudējumu kaujā radīja kājnieku uguns, bet artilērija tikai 15 %, tad pēc 1914. g. Francijas armijā no kājnieku uguns cieta tikai 22 %, bet no artilērijas - 58 %. Četrus gadus laikā artilērija no uzbrukuma sagatavošanas līdzekļa kļuva par uzbrukuma pavadlīdzekli un pat trieciena līdzekli.⁹

Sevišķu uzdevumu artilērijā ietilpa tranšeju artilērija, kājnieku artilērija, prettanku artilērija un zenīrtartilērija. Tranšeju artilērija radās Pirmā pasaules kara laikā, kad ierakumos esošajiem karavīriem bija nepieciešams nodrošināt uguns atbalstu izmantojot aizsegu. Šie ieroči bija kompakti, ar stāvu šaušanas trajektoriju un salīdzinoši ērti lietojami ierakumos. Kājnieku artilērija aktīvāk attīstījās pēc Pirmā pasaules kara, kad kājnieku vienībās pieauga

⁹ Zemgalnieks, A. *Artillerijas nozīme un aizsargu nodaļas*. Aizsargs. 1924. 153.lpp.

automātisko ieroču skaits, ar kuriem lauka artilērija vairs nespēja efektīvi tikt galā. Kājnieku artilēriju raksturo vieglums, ātršāvīgums, spēja šaut gan ar stāvu, gan lēzenu trajektoriju un spēja cīnīties ar bruņu transportu. No tās attīstījās prettanku artilērija, kuras galvenais uzdevums ir cīņa ar bruņutehniku. Tai ir augsts uguns blīvums, jaudīga munīcija (ātrs šāviņa pirmātrums un bruņu caursišanas spēja) un to ir iespējams relatīvi viegli kaujas laukā pārvietot un maskēt.

Zenīrtartilērija bija modernākais artilērijas veids, kurš sāka attīstīties Pirmā pasaules kara otrajā pusē. Visus zenītliekgabalus iedalīja trijās grupās. Maza kalibra (līdz 40 mm) domāti cīņai ar tuvām lidmašīnām un viegli bruņotiem zemes mērķiem, vidēja kalibra (aptuveni 75 mm) domāti cīņai ar lidmašīnām vidējā augstumā un liela kalibra (105 – 150 mm) bija domāti cīņai ar lidmašīnām vidējos un lielos augstumos.¹⁰

Artilērijas galvenais iznīcināšanas ierocis ir šāviņš,¹¹ savukārt lielgabals ir tikai veids, kā šo ieroci nogādā mērķī. Tāpēc pat modernākajiem lielgabaliem kaujas laukā nebija lielas nozīmes, ja to rīcībā nebija pietiekams daudzums munīcijas. Pirmā pasaules kara sākumā karojošo valstu rīcībā bija tikai aptuveni 1000 šāviņu uz vienu lielgabalu. Šī norma bija pārāk maza, tāpēc jau ļoti ātri munīcija sāka trūkt. Par artilērijas munīcijas patēriņa pieaugumu liecina tas, ka 1870./71. g. franču - prūšu kara laikā kopumā iztērēja aptuveni 900 000 šāviņu, bet 1917. g. t.s. III Ipras kaujā tikai britu spēki vien iztērēja 4 283 550 dažāda kalibra šāviņus. Tā kā artilērijas munīcijas patēriņš ir ievērojami lielāks par to, cik iespējams izgatavot un piegādāt kaujas laukā, katram ieroču veidam tika pieņemtas noteiktas patēriņa normas. Vieglajam lauka lielgabalam tās bija līdz 200, haubicei līdz 150, smagajai artilērijai, atkarībā no kalibra no 50 – 100 šāviņiem dienā.

Aplūkojot munīciju, ir jāpieskaras tās sastāvdaļām un iedalījumam. Lielākoties, munīcija sastāv no šāviņa, ar sprāgstvielu pildītas čaulas, ar kuras šķembām un iznīcinošo spēku tiek nodarīti zaudējumi pretiniekam, lādiņa, jeb dzenpildīņa - šaujampulvera vai kordīta sprāgstvielas, kas, stobrā sadegot, dzen uz priekšu lādiņu un degļa, kas ierosina sprādzienu. Dažādu tipu munīciju var papildināt citas detaļas. Latviešu valodā nav apzīmējuma, ar kuru varētu to apzīmēt vienā vārdā. Tomēr, atkarībā no ieroča tipa, ir trīs dažādi veidi kā artilērijas munīciju ielādē ierocī.

- Izmantojot apvienoto, jeb unitāro patronu,¹² kurā apvienots lādiņš, šāviņš un deglis. Patronas izdevīgums ir iespēja šaut salīdzinoši ātri, tāpēc ieročus, kas šāva ar šādu munīciju, sauca par

¹⁰ Kalacis, J. kpt. *Gaisa aizsardzība*. Rīga: MLAF, 1934. 22. lpp.

¹¹ *Vispārējie artilērijas šaušanas noteikumi*. Rīga: Artilērijas inspektora štābs, 1932. 3. lpp.

¹² Artilērijas unitārais šāviens // *Militāro jēdzienu skaidrojošā vārnīca*. 78. lpp.

ātršāvējiem. Tādi bija arī Latvijas armijā lietotie britu 18 mrc. lielgabali, kuriem angļu valodā lietoja papildu apzīmējumu *QF - quick fire*.

- Dalītā patrona, kuru izmantojot, vispirms stobrā tiek ielādēts šāviņš, un pēc tam ar lādiņu pildīta čaula.

- Dalītais šāviens, kuru izmantojot, stobrā tiek atsevišķi ielādēts šāviņš un lādiņš bez čaulas.

Artilērijas šāviņi, jeb granātas bija vairāku veidu: visplašāk tika izmantotās brizantās, jeb fugasa granātas ar lielu ārdošo spēku, šrapneli un kartečas dzīvā spēka iznīcināšanai, kā arī bruņusitēju granātas. Papildus izmantoja iešaudes, kaujas gāzu, dūmu, apgaismes, aizdedzinošās, zīmējošos un mācību šāviņus.¹³

Artilērijas uguns veidus iedalīja vismaz trīs veidos. Atkarībā no uguns iedarbības bija iznīcinošā uguns, neitralizējošā uguns un graužošā uguns. Pēc pielietošanas taktiskā nolūka – uguns pa atsevišķu mērķi, koncentrētā uguns, tālais uguns uzbrukums, pakāpeniskā uguns koncentrēšana, uguns veltnis, kustīgā uguns zona, sprostuguns, aizliedzošā uguns, traucējošā uguns, pretsagatavošanās uguns, kontrabaterijas uguns (pretinieka artilērijas neitralizēšana vai iznīcināšana), aizsardzības uguns. No izpildīšanas tehnikas - uguns brāziens un uguns koncentrācija.¹⁴

Lai artilērija sekmīgi spētu darboties, liela nozīme ir uguns vadībai - primāro šaušanas datu aprēķināšanai, novērojumu veikšanai un uguns korekcijai. Lai to sekmīgi veiktu, liela nozīme ir pozīciju izlūkošanai, sakaru tīkla noorganizēšanai un uzturēšanai, kā arī komandējošā sastāva un karavīru saliedētībai un spējai darboties kā vienotam mehānismam.

Latvijas Republikas aizsardzības resora izpratnē laikā no 1918. līdz 1940. g. artilēriju veidoja divas nozares - artilērijas kaujas daļas un artilērijas apgāde. Pirmā veica operatīvās un apmācības funkcijas, savukārt otrā nodrošināja armijas ieroču un munīcijas apgādi kara un miera laikā.

Nemot vērā šīs ieroču šķiras militāro nozīmi, arī Latvijas armijā ar to saistīto jautājumu izpētei bija pievērsta ievērojama vērība. Pēc padomju okupācijas 1940. g. vasarā, rudenī izformēja arī Latvijas armiju. Šiem notikumiem sekojošais Otrais pasaules karš un tā sekas nodarīja gan milzīgus materiālos un cilvēku zaudējumus, gan ietekmēja Latvijas vēstures zinātnes attīstību. To starpā zaudējumi tika nodarīti arī Latvijas 20. - 30. gadu militārās vēstures izpētē. Saglabātos dokumentālos avotus padomju pētnieki bieži izmantoja ideoloģiskiem nolūkiem. Vienlaicīgi padomju vara centās pilnībā izdzēst sabiedrības pozitīvās atmiņas par Latvijas Republikas neatkarības periodu. Savukārt trimdā esošajiem pētniekiem,

¹³ Dažādos avotos tiek minēti atširīgi munīcijas veidi. Piem: *Vispārējie artilērijas šaušanas noteikumi*. Artilērijas inspektora štābs, 1932. 51. lpp.

¹⁴ Artilērijas uguns veidi // *Militāro jēdzienu skaidrojošā vārnīca*. 76. lpp.; Sovers, P. *Artilērijas taktikas elementārais kurss*. Rīga: MLAF, 1938. 37. - 39. lpp.

nebija pieejami vajadzīgie avoti, tāpēc tos bieži vien aizvietoja ar, no pētniecības viedokļa raugoties, mazāk uzticamiem avotiem. Šāda situācija traucēja normālas Latvijas militārās vēstures attīstībai, turklāt tā bija lieliska augsne dažādu vēsturisku mītu izveidošanai un nostiprināšanai, kas gan militārās vēstures, kā arī vispārējās vēstures nozarēs ir visai plaša parādība arī mūsdienās. Šajā sakarā jāpiekrīt virsnieka un vēsturnieka Džeimsa Koruma (*James Corum*) teiktajam, ka cik vien ilgi būs ģenerāļi, kuri vēlēšies attaisnoties par savu vājo sniegumu, un cik vien ilgi būs entuziasti, kas meklēs jaunus kara konceptus, militāro mītu radīšana plauks un zels.¹⁵

Padomju ideoloģijas netraucēta un uz akadēmiskiem principiem balstīta šīs tēmas pētniecība atsākās tikai padomju sistēmai vājinoties 20. gs. 80. gadu beigās. Diemžēl padziļināta Latvijas armijas vēstures izpēte līdz šim bieži bijusi vispārēja un joprojām neatbilst klasiskai rietumu izpratnei par militāro vēsturi. Līdz ar to nav iespējams pilnvērtīgi pielietot iegūtās zināšanas, neskatoties uz sabiedrības interesi par šo tēmu. Latvijas militārajā vēsturē joprojām ir daudzi t.s. *baltie laukumi*, kuri aplūkoti ļoti virspusēji, vai nav aplūkoti vispār. Viens no šiem jautājumiem ir atsevišķo ieroču šķiru īpatnības, attīstība un vieta armijā. Līdz šim ir veikti dažādi, bieži vien vispārēja rakstura vai populārzinātniski pētījumi par dažādu Latvijas armijas ieroču šķiru vienībām vai kara resora institūcijām.¹⁶ Izņēmums ir artilērija, par kuras vēsturi Latvijā akadēmiski pētījumi gandrīz nav veikti.

Ņemot vērā, ka artilērija ir viens no būtiskākajiem instrumentiem apvienoto ieroču šķiru kaujas darbībā, tās vēsture ir viens no Latvijas armijas vēstures pamatjautājumiem, kas liecina par reālo Latvijas armijas sagatavotību modernajam karam. Turklāt, kā būtisks uzsvars ir jānorāda tēmas integrācija kopējā Latvijas bruņoto spēku vēsturē. Viena no tēmas problēmām ir aplūkojamajā laika periodā vērojamais pētījuma objekta - *Latvijas armijas artilērijas attīstības procesa* nosacītais dinamikas trūkums un pat statiskums. Turklāt šim periodam noslēdzoties, vēsturiski radusies militāri-politiskā situācija neļauj objektīvi novērtēt šī procesa efektivitāti.

Promocijas darbs skar vairākus aktuālos pētniecības virzienus. Viens no tiem ir jautājums par to, vai 1939. g. rudenī un 1940. g. vasarā Latvijas armija bija spējīga pretoties padomju okupācijai. Par to diskutējuši gan bijušie karavīri, gan politiķi un vēsturnieki.¹⁷ Šī

¹⁵ Black, J. *War and the Cultural Turn*. Polity Press: Cambridge, 2012. 152. p.

¹⁶ Piem: Brūvelis, E. *Latvijas aviācijas vēsture 1919-1940.g.*, Rīga: Jumava, 2003. 460 lpp.; Priedītis, Ē. *Latvijas Kara flote 1919 – 1940. g.*, Rīga, 2004. 230 lpp.; Bušmanis, G. *Visu Latvijai: 2.Cēsu baterijas kaujas ceļš*. Rīga: Aplis, 2004. 303 lpp.

¹⁷ Sk. Sīkāk: Augstkalns, K. Pagātnes rēgi. *Daugavas Vanagi*. 01.09.1960.; Augstkalns, K. Izšķirīgie lēmumi. *Kadets*. 1975.; Latvijas neatkarības aizstāvēšanas iespējas. *Londonas avīze*. 06.10.1972.; Hazners, V. Brīvību var pirt tikai ar asinīm. *Daugavas Vanagu mēnešraksts*. 01.06.1969.; Pētersons, A. *Krustugunīs: 60 gadus no tautas slēptais. 1940 - 1945*. Rīga, 2007. 15. - 124. lpp.;

lēmuma sekas periodiski turpina iespaidot arī Latvijas ārpolitiskos jautājumus.¹⁸ Vēsturiskās pieredzes izpēte un analīze, jeb *postmortem documentation*¹⁹, ļauj uzkrāt pieredzi un zināšanas ar mērķi izvairīties no kļūdām nākotnē. Militārajā jomā tas nozīmē būtisko zināšanu pieredzi, kura Latvijas vēstures īpatnējo apstākļu dēļ nav pilnībā izmantota. Turklāt, karaspēka vienību vēstures un tradīciju izpēte kopumā uzlabo mūsdienu sabiedrības izpratni par valsts vēsturi un pastiprina indivīdu sasaisti ar arī savas ģimenes vēsturisko pieredzi.²⁰

Šobrīd Latvijas historiogrāfijā trūkst akadēmisku militārās vēstures pētījumu, kuros galvenais uzsvars būtu likts uz militāro jautājumu analīzi, sevišķi t.s. *miera periodā*. Pētnieku vidū populārākas kļūst t.s. *jaunās militārās vēstures*²¹ tēmas, kuras aplūko ne tik daudz karadarbību, kā tās ietekmi uz sabiedrību un vidi, taču tās bieži netiek iekļautas militārās vēstures jautājumu lokā. Tas gan traucē, gan arī palīdz aplūkot Latvijas situāciju un salīdzināt to ar citu Baltijas reģiona un Eiropas valstu pieredzi un pilnvērtīgi izmantot to gan vēstures, gan militārajās zinātnēs. Diemžēl joprojām uzskati par Latvijas Republikas aizsardzības spējām tiek pamatoti 1940. g. sākuma valsts aizsardzības spēju pašnovērtējumā un dažādos tā atvasinājumos. Lai gan vērtējums ir pamatots, tas tomēr nesniedz pilnvērtīgu ieskatu visos procesos un notikumos, kas noveda līdz Latvijas okupācijai 1940. g. jūnijā. Sevišķi tas atzīmējams lūkojoties kontekstā ar šī brīža (2014. - 2015. g.) ģeopolitisko notikumu attīstību.

Darba pētnieciskā daļa hronoloģiski aptver laiku no 1918. g. novembra līdz 1940. g. oktobrim. Tas ir piesaistīts Latvijas Republikas bruņoto spēku veidošanas, attīstības un likvidācijas ciklam. Aplūkojot laika periodu no 1918. g. 18. novembra līdz 1920. g. 11. Augustam, literatūrā tiek izmantoti jēdzieni *Latvijas Atbrīvošanas karš*, *Neatkarības karš* un *Brīvības cīņas*. Promocijas darbā tiks izmantots jēdziens *Brīvības cīņas*.

Promocijas darba mērķis nav aprakstīt un analizēt vienību kaujas darbības, sadzīves un kultūras dzīves vēsturi, taču šo vēstures piemēru izmantošana veikta, lai labāk ilustrētu attiecīgā brīža situāciju. *Promocijas darba mērķis* ir izpētīt Latvijas armijas artilērijas attīstības tendences, analizējot vienību priekšvēsturi, formēšanu, struktūru un reorganizāciju, raksturot tehnisko nodrošinājumu, taktisko sagatavotību un iekļaušanos Latvijas armijas struktūrā laikā no 1918. līdz 1940. g. rudenim. Šī mērķa sasniegšanai ir izvirzīti vairāki uzdevumi, kuri veido darba pētnieciskās nodaļas.

¹⁸ Feldmanis, I. *Latvijas okupācija: vēsturiskie un starptautiski tiesiskie aspekti*. Pieejams:

<http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/informacija-par-latvijas-vesturi/latvijas-okupacija-vesturiskie-un-starptautiski-tiesiskie-aspekti> [Skat. 23.08.2015]

¹⁹ ang. *Lessons learned* - gūto mācību analīze

²⁰ Ņemot vērā, ka dienests Latvijas armijā bija obligāts visiem 21 - 30 gadus veciem vīriešu kārtas Latvijas pavalstniekiem, tas skāra praktiski katru ģimeni. Turklāt jāņem vērā, ka armijai bija ievērojama nozīme arī nācijas veidošanas procesā.

²¹ Paret, P. *The New Military History*. Pieejams:

<http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/Articles/1991/1991%20paret.pdf> [aplūkots 18.09.2012]

1. nodaļā *Ģeopolitiskie un vēsturiskie faktori Baltijas valstu aizsardzībā, pārskats par Latvijas Republikas aizsardzības sistēmu, tās izveidi, reorganizāciju un likvidāciju, 1918.-1940. g.* tiek veikta darba izpētes objekta potenciālā darbības lauka un darbības apstākļu analīze, kas skar Latvijas Republikas ģeopolitisko situāciju, militāri-ģeogrāfisko stāvokli un modernā kara koncepcijas iespaidu uz šiem faktoriem. Minēto tēmu aplūkošana promocijas darba kontekstā ir obligāta vairāku faktoru dēļ. Latvijas Republikas, gluži kā jebkuras valsts ģeopolitiskā situācija noteica iespējamo pretinieku un sabiedroto intereses reģionā un pamatoja Latvijas armijas sagatavošanu un uzturēšanu atbilstoši prognozētajai un reālajai ģeopolitiskajai situācijai. Militāri - ģeogrāfiskā stāvokļa padziļināta analīze ļauj noteikt Latvijas teritorijas ģeogrāfiskās īpatnības, kuras, plānojot savu darbību, bija jāņem vērā jebkurai karojošajai spēkai. Ārējās vides apstākļu analīze ļauj savlaicīgi sagatavot pielietojamo taktiku un nepieciešamos ieročus. Savukārt "modernā kara" koncepcija un tās izpratne bija noteicošais faktors, lai spētu savlaicīgi un atbilstoši sagatavoties iespējamā konflikta raksturam. Tikai analizējot abus iepriekš minētos faktorus un ņemot vērā pieejamos resursus, armijas štābs varēja organizēt nepieciešamos aizsardzības pasākumus, ar tiem saprotot gan spēku veidu un ieroču šķirņu miera laika izvietojumu, gan konkrētus kaujas uzdevumus. Nodaļa papildināta ar Latvijas aizsardzības sistēmas raksturojumu, tās veidošanos un attīstību. Padziļināti tiek aplūkoti Latvijas bruņoto spēku veidošanās un struktūra laikā no 1918. - 1940. g., skaidrots aizsardzībai piešķirtā finansējuma apjoms, kā arī Latvijas politiķu un armijas vadošo personu armiju ietekmējošas savstarpējās attiecības un cīņa par ietekmi kara resorā.

Papildus tiek sniegts ieskats kaimiņvalstu armiju artilērijas daļu struktūrā. Lai raksturotu kopējo Baltijas reģiona valstu militāro situāciju, nepieciešams aplūkot arī kaimiņvalstis ar līdzīgām militārajām spējām.

2. nodaļā *Latvijas armijas artilērijas veidošanās 1918. - 1921. g.* tiek analizēta karavīru zināšanu pieredze uz kuras bāzes veidojās Latvijas armijas artilērijas daļas. Tiek aplūkots dienests artilērijas formējumos Krievijas impērijas un Sarkanās armijas karaspēka daļās, aplūkoti Landesvēra artilērijas formēšana, Latvijas Pagaidu valdības veidotās artilērijas pārvaldes iestāžu un kaujas vienību struktūra, ar to saistītās problēmas, kā arī veiktā vienību reorganizācija pārejot uz miera laika stāvokli 1921. g. 1. aprīlī.

3. nodaļā *Artilērijas daļu struktūra un reorganizācija līdz 1940. g.* tiek aplūkoti artilērijas struktūra, to veidojošo daļu vēsture un reorganizācija, sākot ar to formēšanu 1919. g. līdz izformēšanai 1940. g. Nelielā atkāpe no laika līnijas veikta, lai varētu efektīvāk aprakstīt artilērijas daļu vēsturi. Apakšnodaļas secīgi aplūko un analizē artilērijas pārvaldes un apgādes

iestāžu darbību, karaspēka daļu vēsturi, to sastāvā esošo karavīru apmācību, nodrošinājumu ar artilērijas bruņojumu un materiāltehnisko nodrošinājumu.

4. nodaļā *Artilērijas iekļaušanās valsts aizsardzībā* tiek skaidrotas Latvijas armijas artilērijas izmantošanas stratēģiskās un taktiskās doktrīnas izmaiņas laikā no Brīvības cīņu beigām 1920. g. augustā līdz Latvijas armijas izformēšanai 1940. g. rudenī, skaidrojot artilērijas uzdevumus ne vien sauszemes operācijās, bet arī jūras un līča krasta aizsardzībā, pretgaisa aizsardzībā un prettanku operācijās.

Darbā aplūkotās tēmas nepakļaujas vienotai pētniecības metodei, tāpēc šīs metodes izvēlētas atbilstoši konkrētas tēmas specifikai, ļaujot izvēloties atbilstošāko. Šīs īpatnības skar atšķirīgos apstākļus un armijas uzdevumus kara un miera laikā, militāri tehnisko zinātņu attīstību, materiāltehnisko resursu pieejamību un karavīru sagatavotību. Darbs veidots tematiski, ieturot hronoloģisko principu, izmantojot sistēmu - struktūru metodi. Vēsturiskās ģenēzes metode izmantota, lai aprakstītu vēsturiskos procesus un notikumus. To analīzē izmantota modelēšanas, salīdzināšanas un sintēzes metode.

Promocijas darbs ir tapis ar Eiropas Savienības Sociālā fonda atbalstu.

Avotu un literatūras apskats

Izmantotie avoti:

Promocijas darba mērķa sasniegšanai izvirzīto uzdevumu izpildē noteicoša loma ir avotu izmantošanai. Darbā izmantoti vairāku tipu avoti, kuri iedalīti pēc to satura un funkcijām, bet neiedalot tos publicētajos un nepublicētajos avotos:

- Dokumentālie avoti;
- Latvijas Kara ministrijas, Armijas štābu un ieroču šķiru štābu, civilo iestāžu un privātpersonu izdotie dienesta reglamenti, noteikumi, instrukcijas un mācību līdzekļi, karavīru apmācību literatūra, lekciju un nodarbību konspekti;
- Periodika;
- Palīgavoti - attēli un kartogrāfiskais materiāls.

Visplašāk izmantotais avotu tips ir **dokumentālie avoti**, kas sevī ietver vairākus avotu veidus. Daļa avotu ir līdz šim nepublicēti un glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts Vēstures arhīvā (LNA LVVA), daži darbā izmantotie dokumenti glabājas Latvijas Kara muzejā (LKM) un Lielbritānijas Nacionālajā arhīvā (TNA). Daļa avotu, kuru oriģināli glabājas LNA LVVA, ir publicēti gan periodikā, gan literatūrā. Praktiski visi ir radīti laikā no 1918. – 1941. g. LNA LVVA glabātie dokumenti tur nonākuši pārsvarā centralizēti, valsts iestādēm un institūcijām pildot likumā par Valsts arhīvu noteiktos pienākumus.²² Arhīvā nonāca tie dokumenti, kuri pēc iestāžu iekšējās dokumentu aprites noteikumiem bija glabājami ilgāku laika posmu vai mūžīgi. Arhīvā veikta šo dokumentu zinātniska apstrāde un uzskaitē. Pēc līdzīga principa veidojusies arī TNA dokumentu kolekcija. Diemžēl LNA LVVA ir sastopami gadījumi, kad dažādu apstākļu dēļ iestāžu dokumenti nav arhīvam iesniegti pienācīgi sakārtoti, bet daļa arhīvā glabāto dokumentu laika gaitā ir sajaukušies. Savukārt LKM krājums tiek veidots atšķirīgi. Ja laikā no 1919. - 1940. g. karaspēka daļām pašām vajadzēja nodot LKM rīcībā pēc viņu domām vēsturiskas nozīmes dokumentus, tad mūsdienās krājums tiek komplektēts balstoties, pamatā uz privātpersonu un organizāciju dāvinājumiem. Daļa LNA LVVA glabāto oriģinālo dokumentu, piemēram, dažādi likumi, noteikumi, instrukcijas un pavēles, ir publicēti periodikā vai, kā pētniecības objekts, arī zinātniskajā literatūrā.

Aplūkojot dokumentus pēc to hierarhijas, vispirms jāapskata dažādi **Tiesību akti**. Latvijas Republikas aizsardzību, gluži kā jebkuru cita valsts jomu, regulēja virkne likumu un

²² Noteikumi par Valsts Vēstures arhīvu. *Valdības Vēstnesis*. 23.09.1919; Likums par Valsts arhīvu. *Valdības Vēstnesis*. 7.11.1924.; Pārgrozījumi un papildinājumi Likumā par Valsts arhīvu. *Valdības Vēstnesis*. 01.06.1932.

notikumu. Svarīgākie no tiem bija: 1923. g. pieņemtais *Karaklausības likums*,²³ kurš līdz 1940. g. piedzīvoja vairākas izmaiņas un regulēja valsts iedzīvotāju iesaisti karadienestā; 1930. g. pieņemtais *Likums par dienesta gaitu armijā*²⁴ un *flotē*, kā arī 1939. g. pieņemtais *Likums par pasīvo aizsardzību no gaisa*.²⁵ Ja pirmie divi likumi reglamentē dienesta gaitu obligātā un profesionālā dienesta karavīriem, tad trešais likums tiešā veidā deleģē daļu atbildības Artilērijas inspektoram, kas iespaido inspektora darbību. Šie likumi, izņemot pēdējo, pieņemti atklātu diskusiju veidā Latvijas Republikas Saeimā..

Kā piemērs minams *Likums par pasīvo aizsardzību no gaisa*, kas tika izsludināts autoritārā režīma apstākļos, tāpēc netika plaši apspriests. Tā izstrādē piedalījās Kara un Iekšlietu ministrijas pārstāvji. Likums ievadīja visas valsts sagatavošanu aizsardzībai modernā kara apstākļos. Likumā bija norādīta gan pienākumu sadale starp valsts pārvaldes institūcijām, gan noteikta atbildība par likuma nepildīšanu. Uz šī likuma pamata izsludināja vairākus noteikumus, kam vajadzēja nodrošināt pasīvās aizsardzības organizēšanu.²⁶ Neskatoties uz to, likumā paredzēto darbību izpilde kavējās, jo tā pilnvērtīga realizēšana dzīvē miera apstākļos prasīja pārāk daudz līdzekļu.

Latvijas Republikas civilo pārvaldes iestāžu dokumenti kā avoti līdzinās tālāk plašāk izklāstītajiem kara resora dokumentiem, tomēr dēļ to radīšanas apstākļiem, tie ir jānodala atsevišķi. Daudzi jautājumi, problēmas un to risinājumi, lai gan skāra armiju, bija risināmi civilā kārtā. Karaspēka budžetu apstiprināja Saeima un valdība. Budžeta tēriņus kontrolēja Valsts kontrole. Iepirkumi ārzemēs bija jāveic, izmantojot Ārlietu ministrijas sakarus. Arī valsts drošības jautājumi bija risināmi sadarbībā ar Iekšlietu ministriju un, pēc 1934. g., arī Sabiedrisko lietu ministriju.

Latvijā valsts iestāžu un organizāciju, kuras finansējumu saņēma no valsts budžeta, kontroli veica Valsts kontrole – neatkarīga koleģiāla iestāde, kura veica valsts mantas stāvokļa un apgrozījuma revīziju. Pēc vairākām Valsts kontroles reorganizācijām no 1936. - 1940. g. par Kara ministriju atbildēja I departamenta 6. sekcija.²⁷

Valsts kontroles dokumenti ir apvienoti LNA LVVA 1312. f. 2. apr.²⁸ Šeit glabājas karaspēka vienību saimnieciskie un grāmatvedības dokumenti - virsgrāmatas, sarakstes materiāli par vienību apgādi, ēku un poligonu būvi, ieroču un kara materiālu iegādi, kā arī Kara ministrijas budžeta projekts laika posmam no 1938. - 1940. g. Šie avoti radīti, lai stingri

²³ *Kara klausības likums*. Projekts. Rīga, 1922. 22 lpp.

²⁴ Likums par dienesta gaitu armijā. *Latvijas Kareivis*, 01.01.1931.

²⁵ Likums par pasīvo aizsardzību pret uzbrukumiem no gaisa. *Valdības Vēstnesis*. 20.10.1934. 1.lpp.

²⁶ Noteikumi iedzīvotājiem par izturēšanos uzbrukuma gadījumos no gaisa. *Valdības Vēstnesis*. 23.09.1938. 1.lpp.; Noteikumi par apgaismošanas regulēšanu pret uzbrukumiem no gaisa. *Valdības Vēstnesis*. 23.09.1938. 1.lpp.

²⁷ LNA LVVA, 1474. f. (Vēsturiskā izziņa).

²⁸ LNA LVVA, 1312. f., 2. apr.

uzraudzītu karaspēka vienību līdzekļu izlietojumu, iespēju robežās novēršot nelikumības līdzekļu izsaimniekošanā un pieķerot vainīgos. Valsts kontrole bija neatkarīga institūcija, kurā strādājošie ierēdņi veica grāmatvedības auditus. Karaspēka vienību virsgrāmatas sniedz grāmatvedības informāciju par šo vienību reālajiem budžetiem, sarakstes materiālos atrodama informācija par dažādu iepirkumu un būvniecības darbu pamatojumiem. Savukārt Kara ministrijas budžeta variantā atrodama slepenā informācija par budžeta plānojumu šiem gadiem, ieskaitot ieroču un munīcijas iegādes. Izmantojot šos avotus, iespējams analizēt valsts aizsardzībai, tostarp artilērijai, piešķirto līdzekļu plānošanu un izlietojumu. Šie avoti nesniedz nekādu militāru analīzi. Strādājot ar šiem dokumentiem jāņem vērā, ka to sastādītāji dažkārt neorientējās armijas sadzīves niansēs, tāpēc norādīja uz kļūdām tur, kur to nemaz nebija, vai arī līdzekļu izlietojumu diktēja nevis ērtums, ka to uzskatīja Valsts kontroles pārstāvji, bet gan drošības prasības.

Ņemot vērā, ka ieroču iegāde un virsnieku apmācība ārzemēs nav iespējama bez Ārlietu ministrijas līdzdalības, jāaplūko arī ar šo iestādi saistītie avoti. Abi iepriekš minētie uzdevumi ir ne tikai saimniecisks, bet arī politisks akts. Ieroču sistēmu iepirkšana un virsnieku apmācība kādā valstī zināmā mērā nozīmē savas armijas saistīšanu ar šīs valsts armiju. LNA LVVA glabātajā Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas Politiskā departamenta fondā Nr. 2574²⁹ promocijas darbā sakarā atrodami trīs veidu dokumenti, kas skar iepriekšminētās tēmas – ministrijas sarakste ar kara resoru, Latvijas diplomātiskajām pārstāvniecībām ārzemēs un ārvalstu iestādēm un uzņēmumiem.

Kvantitatīvi vislielākā dokumentu kolekcija, kas izmantota promocijas darba izstrādē ir **Latvijas Republikas Kara ministrijas,³⁰ Latvijas armijas štābu, apakšvienību un iestāžu pārvaldes dokumenti**, kas paredzēti dienestu iekšējai lietošanai un tie ļauj analizēt militāro un drošības situāciju Latvijā no 1918. - 1940. g. Avotus sastādījušas ieceltas amatpersonas, kas ir oficiāli amata izpildītāji, kuri ir pakļauti noteiktai dienesta izpildes kārtībai un par to nes atbildību. Šo dokumentu būtība paredz, ka tā nav privātā sarakste.

Dokumentu sastādīšana un aprīte līdz pat 1940. g. Kara resorā tika veikta saskaņā ar 1920. g. apstiprinātajiem *Apsardzības resora rakstvedības noteikumiem*.³¹ Līdz tam dokumentus sastādīja balstoties, uz Krievijas armijā lietotajiem principiem. Noteikumus sastādīja un izdeva Galvenais štābs. To uzdevums bija sakārtot haotisko Latvijas armijas dokumentu aprīti, kāda tā bija izveidojusies Brīvības cīņu laikā. Dokumenta kvalitāte bija atkarīga no tā sastādītāja kompetences, kas varēja būt nepietiekama, jo daļa karavīru savu

²⁹ LNA LVVA, 2574. f. (Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, Politiskais departaments).

³⁰ No 1918. g. 22.novembra līdz 1922. g. Apsardzības ministrija. No 1922. g. - Kara ministrija.

³¹ *Apsardzības resora rakstvedības noteikumi*. Galvenā štāba izdevums. Rīga, 1921. 163 lpp.

dienesta pakāpi un amatu bija ieguvuši, pabeidzot saīsinātus kursus, vai pat tikai par kauju nopelniem, kur prioritāti piešķīra taktiskajām zināšanām, administratīvās prasmes atstājot novārtā. Dokumenti bieži tika sastādīti vadoties pēc neprecīzas informācijas.

Vienību un iestāžu sarakstīšanos veidoja šādas dokumentu kategorijas: *ziņojumi, priekšraksti (pavēles un pavēlējumi³²), izklāsti, saziņas, oficiālas vēstules, uzraksti (atzīmes)*. Katra dokumenta veidu noteica pēc tā uzdevuma, nosakot, ka visas amatpersonas saviem priekšniekiem rakstīja *ziņojumus*, saviem padotajiem rakstīja *priekšrakstus*, jeb *pavēles un rīkojumus*. Par ierosinājumiem, kam nepieciešams garāks skaidrojums, saviem priekšniekiem iesniedza *izklāstus*, bet, savstarpēji nepadotas personas sarakstoties, lietoja *saziņas*. Ja dokumentam nebija izteikti oficiāla rakstura, tad varēja lietot *oficiālu vēstuli*, bet pārsūtāma vēstule saucama par *uzrakstu*.³³ Šāds saziņas iedalījums bija jālieto visām kara dienestā esošajām personām, tostarp arī saziņā ar civilpersonām, gan rakstiski, gan mutiski. Noteikumi reglamentēja, kādos gadījumos jāveic sarakste un kādos jāiztiek ar mutisku saziņu. Satura ziņā visu dokumentāciju iedalīja pārvaldības, sanitārajos, tieslietu, saimniecības, speciālajā un mobilizācijas dokumentācijā, iekļaujot arī dažādas uzskaites grāmatas un sarakstus.

Pārvaldības dokumentos³⁴ ietilpa: *pavēles un rīkojumi* – dokumenti, kuru saturs nav apspriežams un tie ir jāizpilda burtiski, saskaņā ar spēkā esošajiem reglamentiem, noteikumiem un likumiem; *dienasgrāmatas*, kurās ierakstīja karaspēka daļas cilvēku un zirgu skaitu pēc sarakstiem un faktiski. Tās sastādīja, pamatojoties uz daļas pavēlēm. Pārmaiņas tika ierakstītas tajā pašā dienā, kad izsludināja pavēli. Pēc šīm grāmatām tika sastādīts un aprēķināts vienībā nepieciešamo pārtikas devu skaits, līdz ar to grāmatās minētais karavīru skaits nekādā gadījumā nebija mazāks par reālo. Retos gadījumos tas varēja būt lielāks, taču, tā kā neviena vienība nebija gatava atdot savu karavīru devas citai vienībai, karavīru apriti starp vienībām precīzi dokumentēja.³⁵ *Alfabētiskie karavīru saraksti* virsniekiem un kareivjiem, *zirgu saraksti, karavīru dienesta gaitas saraksti*,³⁶ virsnieku, sanitāro virsnieku un kara ierēdņu *atestācijas, pilnvaru un atvaļinājumu apliecības*, sniedz būtisku informāciju par karavīru pieredzi un kvalifikāciju.

Tieslietu dokumentus iedalīja *alfabētiskajos un hronoloģiskajos tieslietu sarakstos, sodīto grāmatās, virsnieku, sanitārvirsnieku un kara ierēdņu sodu žurnālos, sodu žurnālos kareivjiem un instruktoriem, izziņās par pārkāpumu*, kuru sastādīja pārkāpēja priekšnieks.

³² Šajā gadījumā pavēlējumi mūsdienās tiek saukti par rīkojumiem.

³³ *Apsardzības resora rakstvedības noteikumi*. 4.-5.lpp.

³⁴ Šeit un turpmāk, raksturojot kopējo dokumentu grupu, dokumentu apakšgrupām minēti tikai raksturīgākie piemēri.

³⁵ LNA LVVA, 1482. f., 1.apr., 28.l.; 1502. f., 1.apr., 85.l.; 1503. f., 1.apr., 33.l.; 1504. f., 1.apr., 143.l.; 1507. f., 1.apr., 120.l.

³⁶ LNA LVVA, 5601. f., 1.apr., (Armijas štāba personas lietu kolekcija),

Izziņā bija jāatrodas informācijai par izziņas izdarīšanas iemeslu, informācija par izziņas izdarītāju, informācija par liecības sniedzēju, liecība, cietušā liecība un piesaukto liecinieku vārdi, aizdomās turamā liecība un piesaukto liecinieku vārdi, liecinieku liecības.

Saimniecības dokumentu lietvedību veica, vadoties pēc *Noteikumiem par karaspēka iekšējo saimniecību*.³⁷ Pie saimniecības dokumentiem pieskaitāmi *budžetu plāni, čeki un pilsvaras, virsgrāmatas, kases, norēķinu, kasiera, kases, produktu un elpes grāmatas* u.c. grāmatvedības dokumentu veidi. To pamatuzdevums bija vienību naudas, materiāltechnisko un pārtikas līdzekļu uzskaitē.

Dokumenti, kuri saturēja ziņas par mobilizāciju, organizāciju, jaunu karaspēka daļu formēšanu, karaspēka savākšanas vietām un apvidus nosaukumiem, vienību papildinājumu lielumiem, fortifikācijām, bruņojumu, karaspēka gatavību apmācības ziņā, dokumentiem, kas attiecas uz izlūkošanas aģentiem un to darbību, dokumentiem, kuru saturs pēc tā parakstītāja domām paturams slepenībā un dokumentiem, kurus armijas štāba priekšnieks pasludinājis par slepeniem, tika iekļauti kategorijā *Slepens*, uz tā veicot atbilstošu uzrakstu. Atzīme *Nav izpaužams* nozīmēja, ka dokuments nav slepens, taču vēlams, ka par to saturu zina tikai ierobežots personu loks.³⁸

Karaspēka daļu štābos u.c. iestādēs atradās arhīvi, kur šos dokumentus uzglabāja hronoloģiskā kārtībā. Katru gadu par lietvedību atbildīgās personas pārbaudīja dokumentāciju un pabeigtās lietas un aizpildītās grāmatas nodeva īpaši izveidotai arhīva komisija, norādot katras lietas glabāšanas ilgumu. Šī komisija pieņēma galīgo lēmumu par lietu glabāšanas ilgumu.³⁹ Visas arhīvā nododamās lietas iedalīja trīs kategorijās.

Pirmajā kategorijā ietilpa lietas, kas bija iznīcināmas tūlī, pēc sarakstes beigšanas. Tie bija mazsvarīgi dokumenti un tādi, kuru saturs bija pārņemts uz jauniem dokumentiem. Tajos no pārvaldības dokumentiem ietilpa sarakstes par karavīru dienesta gaitu sastādīšanu un amatu piešķiršanu, atvaļinājumiem, sarakstes par uzziņām un jautājumiem, kas neietilpst atsevišķās lietās. No sanitārajiem dokumentiem iznīcināmas bija sarakstes par saslimušiem un izārstētiem karavīriem un to nosūtīšanu uz medicīnas iestādēm. No saimniecības dokumentiem par mācību līdzekļu pasūtīšanu un sludinājumi. Naudas līdzekļu piešķiršana karavīriem, izņemot to, kas nodoti kontroles revīzijai. No mobilizācijas dokumentiem – grāmatas un saraksti par kara dienestā iesaucamiem karavīriem un kara aprīņķu žurnāli, pēc to satura pārrakstīšanas

³⁷ *Noteikumi par karaspēka iekšējo saimniecību*. Rīga, 1923. 84.lpp.

³⁸ *Apsardzības resora rakstvedības noteikumi*. 8. lpp.

³⁹ Turpat, 21.-35. lpp.

jaunās grāmatās. No tieslietu dokumentiem – saraksti par disciplināro sodu uzlikšanu kareivjiem un arestēto grāmata pēc tās noslēgšanas.⁴⁰

Trešajā kategorijā, kas bija glabājamas mūžīgi, ietilpa gada pārskati, saturiski nozīmīgas un vēsturiskas lietas un grāmatas. No pārvaldības dokumentācijas – karaspēka daļu, štābu, pārvalžu un iestāžu pavēles cirkulāri, vadošās instrukcijas, norādījumi un paskaidrojumi. Lietas par karaspēka daļu pieņemšanu un nodošanu. Ziņojumi par pār kārtējiem notikumiem, pazudušiem un kritušiem karavīriem. Karaspēka daļas dienasgrāmatas, dienesta gaitas saraksti, ienākošo un izejošo rakstu grāmatas. Raksti par virsnieku mācībām, karaspēka daļu novietojumu. No sanitārajiem dokumentiem bija jā saglabā sanitārā kara darbu grāmata, pārsējumu grāmata. No saimniecības dokumentiem – sarakstīšanās par dažādiem projektiem, izgudrojumiem un to izmēģināšanu. Raksti, plāni un saraksti par kapitālu, būvju, zemju u.c. nekustamo īpašumu iegūšanu. No mobilizācijas dokumentiem – mobilizāciju vadošie raksti, kara darbu dienasgrāmatas, bet no tieslietu dokumentiem – sarakste par virsnieku tiesu darbvedību un virsnieku sodu žurnāls.⁴¹

Atlikušās lietas un grāmatas iekļāva otrajā glabāšanas kategorijā, kuras bija jāglabā 10 gadus. Komisija periodiski caurskatīja arī šīs lietas, dažu glabāšanas ilgumu pagarinot vai iekļaujot trešajā kategorijā. Noteikumi paredzēja, ka trešās kategorijas lietas pēc 30 gadu glabāšanas bija jānodod Armijas štābam, kurš tālāk tās nodeva vai nu Kara muzejam, vai Valsts vēsturiskajam arhīvam.⁴² Īsi pirms Latvijas Republikas okupācijas daļa slepeno arhīvu tika iznīcināti, diemžēl secināms, ka iznīcināta promocijas darba kontekstā nozīmīgākā dokumentu daļa - operatīvie dokumenti, kas liecināja par Latvijas aizsardzības stavokli.

Pēc Latvijas okupācijas un armijas likvidācijas, lielāko daļu saglabāto arhīvu nodeva LPSR Centrālajam Valsts vēstures arhīvam. Pats nodošanas – pieņemšanas process pēc aculiecinieku atmiņām bija paviršs.⁴³ Arhīvā nonāca arī daļa likvidētā Kara muzeja krājuma dokumentu.⁴⁴ Starp tiem atrodamas liecības par Latvijas armijas formēšanu Latvijas atbrīvošanas kara laikā, gan no lieliniekiem un bermontiešiem iegūtie trofeju dokumenti - piemēram, informācija par lielinieku un bermontiešu artilērijas vienībām. Daļa dokumentu joprojām glabājas Latvijas Kara muzejā⁴⁵ – piemēram, Latvijas Atsevišķā bataljona pavēles⁴⁶,

⁴⁰ Turpat, 21.-35. lpp.

⁴¹ Turpat.

⁴² No 1924. g. 7. novembra – Latvijas Valsts arhīvs. No 1940. g. 22. augusta – Latvijas PSR Centrālais Valsts arhīvs. No 1962. g. – LPSR Centrālais Valsts vēstures arhīvs. No 1991. g. – Latvijas Valsts vēstures arhīvs.

⁴³ Radziņš, J. Atmiņas par 8. Daugavpils kājnieku pulku. *Daugavas Vanagu mēnešraksts*. 1.10.1970.

⁴⁴ LNA LVVA, 5434. f.; Skat. sīkāk: Fleija, A. Kara muzeja likvidācija un nacionālās vēstures liecību iznīcināšana. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata XII*. Rīga, 2011. 19. lpp.

⁴⁵ Turpmāk tekstā LKM.

⁴⁶ Piem: LKM, 3-4692/232-DK Majora Flečera pavēle II Latviešu bataljonam.; LKM, 3-4700/240-DK J.O.Lapsas pavēle 1. Neatkarības bataljonam.

kuras kā pirmo latviešu bruņoto vienību dokumenti, liecina par Latvijas atbrīvošanas karu, tostarp artilērijas vienību formēšanu un artilērijas pielietojumu kauju laikā.

Kopumā no LNA LVVA promocijas darba tēmas izpētē izmantoti dokumenti kopumā no 36 fondiem, no tiem darbā plašāk izmantoti 13 fondu materiāli,⁴⁷ kuros atrodama informācija par Latvijas armijas vienību un iestāžu darbību. Katrā fondā iekļauti avoti, kas attiecas uz vienu, noteiktu karaspēka vienību vai iestādi. Fondu aprakstos dokumenti sakārtoti vairākās daļās – administratīvie, operatīvie, saimniecības, sanitārie un tieslietu, atbilstoši katras apakšvienības, štāba vai iestādes lielumam un uzdevumiem. Dažos kaujas vienību fondos saimnieciskā un personālsastāva ziņā atsevišķi nodalītas to apakšvienības, piemēram, artilērijas pulkiem - divizioni, bet bruņoto vilcienu pulkam – bruņotie vilcieni. Dokumenti izmantojami atsevišķu vienību vēstures izpētē, taču, tā kā lielākoties tie ir saimnieciska rakstura un aptver plašu laika posmu, tie varētu pētīt izmantojot kvantitatīvās pētniecības metodes, kas darba izstrādē nav nepieciešamas, tāpēc tie izmantoti samērā maz. Izņēmums ir Zenīrtartilērijas pulks⁴⁸, kura formēšanu uzsāka un nobeidza 1939. g. Pulks ir īpašs, jo atspoguļo pilnīgi jaunas kaujas vienības organizēšanu miera apstākļos un darba kontekstā pulkam pievērsta lielāka uzmanība. Pulka uzdevums bija aizsargāt visu Latvijas teritoriju pret uzbrukumiem no gaisa un skaitliski tas bija lielākais artilērijas pulks Latvijas armijā. Pulkā apvienoja citu pulku zenīrtartilērijas apakšvienības, tāpēc daļa dokumentu nākuši no Smagās artilērijas, Latgales artilērijas, Zemgales artilērijas un Kurzemes artilērijas pulka. Kā otra specifiska karaspēka daļa minama Armijas artilērijas rezerve⁴⁹, kuras galvenais uzdevums bija artilērijas vienību organizēšana Latvijas atbrīvošanas kara laikā ļoti ierobežotos materiāltechnisko un cilvēkresursu apstākļos laikā, kad notika kaujas pret Rietumkrievijas Brīvprātīgo armiju Kurzemē - Zemgalē un Sarkano armiju Latgalē. Vienību saformēja 1919. g. 22.augustā un izformēja 1920. g. 16. augustā. Fondā patstāvīgā glabāšanā atrodas 70 vienības: pavēles, karavīru saraksti, dienesta gaitas saraksti, sarakste par karavīru sastāvu,

⁴⁷ Darba izstrādē izmantoti LNA LVVA, 1468.f.(Kara ministrijas Sekretariāts); 1469.f. (Kara ministrijas Apgādes pārvalde); 1474.f.(Latvijas armijas štābs); 1481.f. (Artilērijas inspektors); 1508.f. (Zenīrtartilērijas pulks); 4960.f. (Krausta artilērijas pulks); 5192.f. (Latvijas armijas Galvenais štābs); 3594.f. (Artilērijas kadetu skola); 3595. f. (Armijas artilērijas rezerve.); 3601.f. (Latvijas armijas virspavēlnieka štābs); 3604.f. (Bruņošanās pārvalde); 4583.f. (Bruņu vilcienu pulks); 4756.f. (Artilērijas apgādības pārvalde); 3227.f. (Zemgales divīzijas Zemgales artilērijas pulks). Darba tēmas izpētē apzināti LNA LVVA, 1482.f. (Atsevišķais artilērijas divīzions), 1496.f. (Kara ministrijas Apgādes pārvalde), 1502.f. (Kurzemes divīzijas Kurzemes artilērijas pulks), 1503.f. (Latgales divīzijas Latgales artilērijas pulks), 1504.f. (Smagās artilērijas pulks), 1507.f. (Vidzemes divīzijas Vidzemes artilērijas pulks), 1515.f. (Kurzemes divīzijas pārvalde), 1516.f. (Latgales divīzijas pārvalde), 1524.f. (Valmieras kara apriņķa pārvalde), 1526.f. (Vidzemes divīzijas pārvalde), 1527.f. (Zemgales divīzijas pārvalde), 1854.f. (Atvaļināto artilērijas virsnieku vietnieku apvienība), 3401.f. (Tehniskās divīzijas štābs), 3408.f. (Armijas 21.darbnīca), 3595.f. (Armijas artilērijas rezerves priekšnieks), 3597.f. (Artilērijas pārvalde), 3602.f. (Latvijas armijas komandiera štābs), 4760.f. (Artilērijas virsnieku kursi), 5308.f. (Armijas Jelgavas artilērijas noliktava); 5319.f. (Armijas 22.darbnīca), 5434.f. (Kara ministrijas Kara muzejs), 5601.f. 1.apr. (Armijas štāba personas lietu kolekcija), 5991.f. (Rīgas artilērijas kazarmu rajons), 6033.f. (Kara vēstures komisija).

⁴⁸ LNA LVVA, 1508. f. (Zenīrtartilērijas pulks);

⁴⁹ LNA LVVA, 3595. f. (Armijas artilērijas rezerve)

karavīru algu saraksti, ziņas par ieroču skaitu u.c.⁵⁰ Šie dokumenti ļauj spriest par jaunformējamo vienību karavīru pieredzi un problēmām, kas saistītas ar materiāltechnisko nodrošinājumu, taču tie neļauj spriest par šo vienību kopējām kaujas spējām, saliedētību un taktisko sagatavotību, karavīru uzticamību un militārajām operācijām.

Galvenā instance, kura realizēja Latvijas armijas vadību, bija Armijas štābs, kura pirmsākumi saistāmi ar 1918. g. 10. decembra Apsardzības ministra pavēli Nr. 5, kurā izsludināti ministrijas centrālo iestāžu štati. Šajā pavēlē kā svarīgākais minēts Ģenerālštābs, jeb Galvenais štābs ar tam pakļauto apsardzības ministrijas kanceleju. Faktiski Ģenerālštābs un Apsardzības ministrija līdz pat 1920. g. 1. aprīlim darbojās kā viena iestāde.⁵¹

Pēc tam, kad 1919. g. 16. aprīlī vācu okupācijas spēki Liepājā gāza Kārļa Ulmaņa vadīto Latvijas Pagaidu valdību un nodibināja provācisko Andrieva Niedras valdību, kas pastāvēja līdz 26.jūnijam, kara resora vadību no 21. maija veica Teodors Vankins. Pēc A. Niedras valdības gāšanas bija izstrādāta jauna Apsardzības ministrijas un armijas iekārta. 19. jūlijā tika izveidots Armijas Virspavēlnieka štābs ar inspekcijas, operatīvo, organizācijas, tieslietu daļām un štābu komandantūrām. Sakarā ar karadarbības izbeigšanu 1921. g. 1. aprīlī Armijas Virspavēlnieka štābu likvidēja un tā funkcijas pārņēma Galvenais štābs. Tobrīd tajā ietilpa administratīvā, apmācības, satiksmes (sakarū), ģeodēzijas – topogrāfijas, organizācijas – mobilizācijas, saimniecības un apgādības daļas. Galveno štābu likvidēja 1929. g. 10. septembrī, to apvienojot ar Armijas komandiera štābu un izveidojot Armijas štābu. Līdz 1924. g. 23. februārim armijas komandiera amats Latvijas armijā nepastāvēja. Karaspēks apmācības un disciplīnas ziņā bija pakļauts karaspēka inspektoram (No 1919. g. 14. augusta līdz 1921. g. 9.jūlijam – armijas inspektors.). 1924. g. 24. februārī karaspēka inspektors tika pārdēvēts par armijas komandieri un nodibināts Armijas komandiera štābs, kurš no Galvenā štāba pārņēma karaspēka apmācības un operatīvās darbības uzraudzību. Pirmais Latvijas armijas komandieris miera laikā bija ģen. P. Radziņš šo amatu pildot no 1924. līdz 1928. g.

Pēc abu štābu apvienošanas izveidoja Armijas štābu⁵² ar šādām daļām: administratīvo, apgādības, saimniecības, ģeodēzijas-topogrāfijas, operatīvo, apmācības, organizācijas – mobilizācijas daļu. Armijas štāba priekšnieks bija tieši pakļauts armijas komandierim. Būtiskākās bija operatīvā, apmācības un organizācijas-mobilizācijas daļa, jo tās atbildēja par izlūkošanu, pretizlūkošanu un operāciju plānošanu, karaspēka apmācību un reglamentu sastādīšanu, karaspēka vienību organizēšanu utt. Arī izejošā sarakste, dēļ slepenības ievērošanas, bija ļoti lakoniska. Katra karaspēka daļa saņēma tikai tai pienākošos dokumenta

⁵⁰ LNA LVVA, 3595. f. (Armijas artilērijas rezerve) Vēsturiska izziņa.

⁵¹ LNA LVVA, 1474. f. (Latvijas armijas štābs) Vēsturiskā izziņa.

⁵² LNA LVVA, 1474. f. (Latvijas armijas štābs).

fragmentu – izrakstu, kas attiecināms uz viņiem. Tāpēc, lai gūtu vispārēju pārskatu par aizsardzības plānošanu, ir jāiepazīstas ar augstākās vadības lēmumiem, taču tā kā to lielākā daļa, sevišķi slepenā dokumentācija 1940. g. vasarā un rudenī tika iznīcināti, tad dažu dokumentu fragmenti atrodami padoto karaspēka vienību fondos.

Militāri operatīvā ziņā būtiskāki ir divīziju pārvalžu, Tehniskās divīzijas štāba un Artilērijas inspektora štāba dokumenti.⁵³ Tajos atrodas karaspēļu, to plānošanas un izpildes materiāli, kuri ļauj analizēt karaspēka kopējo un arī atsevišķo apakšvienību gatavību karadarbībai. Karavīru, instruktoru un virsnieku apmācību plāni ļauj noteikt jautājumus, kuriem apmācībā pievērsa sevišķu uzmanību, bet nesniedz šīs apmācības kvalitātes kontroles atskaites. Šajā ziņā nozīmīgas ir atskaites par veiktajiem inspekcijas braucieniem apakšvienībās, kas atklāj virkni saimniecisko un apgādes problēmu. Sevišķi būtiski tas ir runājot par 1920. gadu, sākumu, kad Latvijas armija vēl nebija pilnībā unificēta un karaspēka vienības, ienākušas savos jaunajos novietojumos, sastapās ar daudzām problēmām ne vien saimnieciskajā un apmācību ziņā, bet arī izpratnē par jaunizveidoto Latvijas valsti. Visplašāk izmantojamas ir Latgales un Zemgales divīzijas pārvalžu un padoto vienību materiāli, savukārt Vidzemes un Zemgales divīziju pārvalžu dokumentācija ir saglabāta nepilnīgi – trūkst operatīvo un mobilizācijas dokumentu, līdz ar to šīm vienībām nav iespējams veikt pilnvērtīgu analīzi. To tikai daļēji var aizstāt divīziju apakšvienību avotu analīze, jo tajos dažkārt atrodama no augstāka līmeņa vienībām iesūtītie rīkojumi un pavēles.

No divīziju līmeņa institūcijām jāatzīmē Artilērijas inspektors, kurš, kā augstākais artilērijas priekšnieks pārzināja un rūpējās par visas Latvijas armijas artilērijas speciālo apmācību, organizāciju un bruņojumu. Attiecībā uz Smagās artilērijas, Krasta artilērijas, Bruņoto vilcienu un Zenīrtartilērijas pulku, kā arī Atsevišķo artilērijas divizionu, viņam bija divīzijas komandiera tiesības, bet vasaras kaujas šaušanas laikā viņa pakļautībā atradās visas šaujošās apakšvienības. Artilērijas inspektora un viņa štāba darbība atspoguļojas 1481.fondā esošajos avotos.⁵⁴ Artilērijas inspektora štābs nodarbojās arī ar artilērijas reglamentu, instrukciju un noteikumu izstrādi, kā arī izdeva žurnālu *Artilērijas apskats*.

Promocijas darba kontekstā gandrīz visi šeit atrodami dokumenti satur vērtīgu informāciju par Latvijas artilērijas vienību vēsturi. Bez pavēlēm, kas saistītas ar paša štāba darbību un apmācības procesa tehnisko organizēšanu, tostarp vasaras lauka nometņu rīkošanu un kontroles šaušanu veikšanu, šeit atrodas inspektora vadībā savāktie materiāli par artilērijas daļu vēsturi Latvijas atbrīvošanas kara laikā, miera un kara laika štatu sarakstu projekti,

⁵³ LNA LVVA, 1515.f. (Kurzemes divīzijas pārvalde), 1516.f. (Latgales divīzijas pārvalde), 1526.f. (Vidzemes divīzijas pārvalde), 1517.f. (Zemgales divīzijas pārvalde), 3401.f. (Tehniskās divīzijas štābs.)

⁵⁴ LNA LVVA, 1481.f. (Artilērijas inspektors).

informācija par vienību reorganizāciju, informācija par artilērijas vienību faktisko sastāvu, karaspēļu materiāli, artilērijas tehnisko problēmu risinājumi un virsnieku karjeras plānošanas dokumenti.

Atsevišķi jāpiemin t.s. *štatū saraksti* - karaspēka vienību sastāvu raksturojošu dokumentu.⁵⁵ Katras apakšvienības un karaspēka daļas lielums bija noteikts speciālos štatū sarakstos, kurus nepieciešamības gadījumā, ar Kara ministra un Armijas komandiera pavēlēm izmainīja. Parasti, lai izvairītos no pārpratumiem, jaunajam štatū sarakstam tika piešķirts jauns numurs. Dažkārt vecos sarakstus šī iemesla dēļ pat iznīcināja. Štatū sarakstus mainīja līdz ar jaunu ieroču vai tehnikas nodošanu karaspēka daļas rīcībā, vai radikāli mainot vienības struktūru. Štatū sarakstu veidoja divas daļas - nepieciešamo amatu, ieroču un transporta uzskaitījums un karavīru sadalījums pa apakšvienībām. Štatū sarakstā nekad netiek minēti konkrēti uzvārdi un tas ir vispārējs pulka sastāvu raksturojošs dokuments. Katra karaspēka vienībai atsevišķi pastāvēja miera un kara laika štati. Tomēr, neskatoties uz tajā ietverto informāciju, sevišķi kara laika štatiem, tie nebūt nenorādīja patieso situāciju, un kādas amata vai ekipējuma pozīcijas esamība tajā, nebūt nenozīmēja, ka tāda reāli pastāv. Sākotnēji, 1919. g. vasarā, vienību štatū sarakstus veidoja, kopējot tos no Krievijas armijas štatū sarakstiem, tos tulkojot un nedaudz pielāgojot.⁵⁶

Aplūkojot ieroču apgādes jautājumus, vērtīgas ziņas sniedz Kara ministrijas apgādes pārvaldes fonds Nr. 1469.⁵⁷ Apgādes pārvaldes uzdevums bija risināt visus tehniskos jautājumus, kas saistīti ar ieroču un munīcijas iepirkumiem. Šī iestāde izskatīja un rekomendēja lēmumus par ieroču, munīcijas un tehnisko līdzekļu iegādi un ekspluatācijas izdevīgumu. Starp atrodamajiem dokumentiem ir gan ārzemju firmu iesniegtie piedāvājumi, gan protokoli par piedāvāto preču izmēģināšanu. Piedāvājumi bieži ir reklāmas bukleti ar pavadvēstulēm, tāpēc tie mēdz būt nekritiski. Speciāli sasauktu komisiju, kurās bija pārstāvji no dažādām karaspēka vienībām, štābiem, *Arsenāla* tehniķi un atsevišķos gadījumos pat pieaicināti atzīti speciālisti no malas, uzdevums bija šos izstrādājumus pārbaudīt un atrast to vājās vietas un rekomendēt, vai arī bloķēt šo preču iegādi. Lēmumus pieņēma kolektīvi, apspriežoties komisijas sēdēs.

Fondā atrodama virkne citu promocijas darba kontekstā nozīmīgu avotu – piemēram, izlūkošanas informācija par kaimiņvalstu armijām.⁵⁸ Latvijas armijas štāba Operatīvās daļas paspārnē atradās informācijas nodaļa, kuras uzdevumos ietilpa izlūkošanas un pretizlūkošanas veikšana, kas izpaudās kā informācijas ievākšana par kaimiņvalstu karaspēkiem. Liela nozīme

⁵⁵ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 120.l., Miera laika štati.; Turpat, 121.l., Kara laika štati.

⁵⁶ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 102.l., 66. lp.

⁵⁷ LNA LVVA, 1496. f. (Kara ministrijas Apgādes pārvalde), 1.apr., 4184.l.; Turpat, 3110.l.

⁵⁸ Turpat, 1.apr., 1568.l., 1569.l.

bija Latvijas militārajiem pārstāvjiem ārzemēs, kuri nodrošināja šīs informācijas plūsmu uz Latviju. Galvenokārt tika izmantota publiski pieejamā informācija presē, sarunās ar diplomātiem iegūtā formālā un neformālā informācija, kā arī personīgie novērojumi ārvalstu manevru laikā. To papildināja ar signālu izlūkošanas materiāliem. Neviens no šiem izlūkošanas ziņojumiem nevar būt nekļūdīgi precīzs, tomēr tie norāda uz kopējām tendencēm. Tas ļauj salīdzināt Latvijas armijas artilērijas organizāciju ar citu valstu artilērijas organizāciju.

Strādājot ar visiem minētajiem dokumentiem, īpaša uzmanība jāpievērš katra atsevišķā dokumenta sagatavotības pakāpei – vai tas ir izstrādes stadijā, vai jau gatavs un apstiprināts. Šajā gadījumā sevišķi vērtīgas ir atzīmes uz izstrādes stāvoklī esošajiem dokumentiem. Atzīmēs un labojumos saskatāma informācija par kopējo dokumenta ideju un mērķi, bet dažos gadījumos var nojaust prognozi nākotnes notikumu attīstības procesam.

Latvijas armijas štāba un apakšvienību sastādītie apmācību plāni un kara spēļu materiāli⁵⁹, kas ir karaspēka daļu štābu darbības simulāciju dokumentācija, kurā, izmantojot noteiktus, visbiežāk pietuvinātus realitātei spēku un apstākļu raksturlielumus, virsnieki trenējas plānot un veikt operācijas reālā laikā. Tajos piedalījās visu ieroču šķiru pārstāvji. Spēlēs izmantotie reģioni un to raksturs sniedz informāciju par to, kur un kā Latvijas armija gatavojas veidot aizsardzības zonas un kādā veidā karadarbība tiks izvēsta.

Apmācību plānošanas dokumenti⁶⁰ pārsvarā ir mācību plāni pamatzināšanu un specialitāšu apgūšanai. Lai gan parasti plāni ir izstrādāti ļoti precīzi, tomēr ļoti liela nozīme ir to izpildītājam un tam, kā apmācāmie nepieciešamo vielu apguva, tāpēc tie vērtējami kā vēlamais, nevis reālais panākums.

Karaspēka daļu vēstures pārskatus sāka sastādīt pakāpeniski. Sākotnēji atsevišķas karaspēka daļas pēc savas iniciatīvas, gatavojot savu vienību jubilejas izdevumus, bet 1929. g. armijai gatavojoties atzīmēt 10 gadu jubileju, Armijas štāba paspārnē tika izveidota Kara vēstures komisija, kuras uzdevums bija apkopot karaspēka daļu vēstures pārskatus. Līdzīgas apakškomisijas tika veidotas arī karaspēka daļās, kuras savākto informāciju nosūtīja Kara vēstures komisijai. Šie pārskati būtiski atvieglo karaspēka vienību dibināšanas un reorganizācijas izpēti, sniedzot norādes par konkrētām pavēlēm, kas attiecināmas uz vienību vēsturi. Šīs karaspēka daļu vēstures tika papildinātas un apkopojošā formā izdotas 1935. g.⁶¹

⁵⁹ Šāda veida dokumenti atrodas gan štābu, gan karaspēka daļu dokumentos. Atsevišķi materiāli, kas izsniegti virsniekiem, izmantoti apmācību procesā un glabājas Latvijas Kara muzejā. Piem. LNA LVVA, 1474.f., 1.apr., 3013.l.

⁶⁰ LNA LVVA, 1474. f., 1.apr., 2947.l.

⁶¹ *Karaspēka daļu vēstures*. Rīga: Gulbis, 1935. 64 lpp.

un kā pielikums izdevumiem, kas paredzēti apsveikumiem un dāvinājumiem. Daļa šo pārskatu norakstu laika gaitā nonākuši arī LKM rīcībā un šobrīd tiek zinātniski apstrādāti.

Aplūkojot dokumentu kopumu, jāņem vērā, ka tie bieži ir pavirši un vispārēji. To sastādītājs visticamāk nav bijis šo notikumu aculiecinieks, turklāt šis uzdevums ticis uzdots ar rīkojumu papildus citiem ikdienas pienākumiem un varēja tikt uztverta kā lieka papildus nasta, tāpēc apkopojumu kvalitāte ir jāvērtē katram dokumentam individuāli.

Lielbritānijas armijas virsnieku sagatavotie ziņojumi par Baltijas valstīm,⁶² sniedz nelielu, bet spilgtu Latvijas armijas vērtējumu. Informācijas un izlūkošanas ziņojumi ir iekšējai lietošanai paredzēti dokumenti, kas pētniekam sniedz izpratni par to, kā katrā valstī tiek uztverti Latvijas militārie un politiskie notikumi. Valstis, balstoties uz šādiem ziņojumiem, veica savu analīzi un pieņēma lēmumus par konkrētu rīcību. Tas iespaidoja attieksmi pret Latviju un ietekmēja tās starptautisko stāvokli. Turklāt šajos ziņojumos lasāms, kā ārvalstis novērtēja Latvijas sasniegumus militārajā jomā.

Latvijas valdība lūkojās uz Lielbritāniju kā ciešu tirdzniecisko partneri. Brīvības cīņu laikā dotās drošības garantijas nodrošināja arī to, ka Latvijas armijas bruņojums pārsvarā tika iepirkts Lielbritānijā. Līdz ar to Lielbritānijas politiskās un militārās misijas, kā arī diplomātiskās sūtniecības un militārās izlūkošanas dokumenti sniedz būtisku informāciju par Latvijas armijas novērtējumu sabiedroto acīs. Šie dokumenti glabājas Britu Nacionālajā arhīvā Kara ministrijas fondos.

Daļa dokumentu un izmantoto datu dažādos veidos ir **publicēti**, gan dokumentu apkopojumos,⁶³ gan kā atsevišķi iespaidumi, gan paziņojumi presē.⁶⁴ To izmantošanā jāņem vērā atsevišķo publikāciju nolūks - vai tas ir paziņojums, dokumenta pavairojums lietošanai, vai pētījums.

Īpatns avotu veids ir **Latvijas Tautas Padomes, Satversmes sapulces un Saeimas stenogrammas**⁶⁵, kas ir oficiāls sēžu lēmumu un debašu dokumentējums. Līdz 1934. g., kad valstī tika veikts apvērsums un likvidēta Saeima, stenogrammas tika apkopotas un iespiestas īpašos sējumos. Ņemot vērā, ka Saeima ir institūcija, kas lemj par valsts budžeta finansējumu valsts drošībai un no Saeimā ievēlētajiem deputātiem tika sastādīts arī Ministru kabinets, šis dokumentu veids ir lieliski parāda dažādu Saeimā iekļuvušo politisko partiju un to veidoto grupējumu viedokli par valsts drošībai svarīgiem jautājumiem, kā arī debatēs atklāj daudzus

⁶² The National Archives (TNA), WO 106/1573 (Visit to the Baltic states 9th May, 1924/2nd June, 1924. 23. p). WO 106/1574;

⁶³ Drīzulis, A. (sast.). *Dokumenti stāsta. Latvijas buržuāzijas nāksana pie varas*. Rīga: Zinātne, 1988. 303 lpp.; Skujenieks, M (red.). *Otrā Tautas skaitīšana Latvijā*. Centrāla statistikas pārvalde. 1925. g. 10. februārī. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/iedzivotaji-ticiba-tautiba-uc-tema-32901.html> [Skat.03.04.2015]

⁶⁴ Kara ministra 1932. gada 11. pavēles 1. pielikums. Armijas apgādes sadalījuma instrukcija.

⁶⁵ *Latvijas Tautas padomes stenogrammas, 1920.; Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas, 1922.-1933.*

faktus un viedokļus, kurus citādāk nebūtu iespējams konstatēt. Ņemot vērā, ka stenogrammu pierakstu veica Saeimas stenogrāfiskais birojs, kura uzdevums bija nepieļaut falsifikācijas, jāuzskata, ka šis dokumentu veids pats par sevi ir uzticams. Neskatoties uz to, ka Saeimas lēmumu oficiālā pieņemšana notika publiski, sēžu laikā, tomēr jāpieņem, ka liela loma bija arī sarunām Saeimas kuluāros, kas nav dokumentētas.

Latvijas Kara ministrijas, Armijas štābu un ieroču šķiru štābu, civilo iestāžu un privātpersonu izdotie dienesta reglamenti, noteikumi, instrukcijas un mācību līdzekļi, karavīru apmācību literatūra, lekciju un nodarbību konspekti ir plašs publicētu un npublicētu avotu kopums, kas paredzēts dienesta lietošanai. Pat fakts, ka dokuments ir tipogrāfiski iespiests un teorētiski pieejams, nenozīmē, ka tas uztverams kā publicēts avots, jo uz to var attiekties dažādi slepenības ierobežojumi.

Latvijas armijā lietotie reglamenti, noteikumi un instrukcijas bija oficiāli dokumenti, ar kuru palīdzību armijas vadība noteica sev pakļauto iestāžu un personu darba kārtību gan miera, gan kara laikā. Šie dokumenti parāda gan armijas organizāciju un veidolu, gan instruē karavīrus, nosakot to rīcību konkrētās situācijās. Šie dokumenti ļauj izsekot armijas attīstībai, jo liecina par karaspēka reformām un tehniskajiem un taktiskajiem jaunievedumiem. Tomēr jāņem vērā, ka šie dokumenti atspoguļo tikai vēlamo armijas vadības vēlmi, jo realitāte bieži vien mēdza atšķirties, reglamentam vai citam dokumentam kļūstot nevis par ierobežojošu, bet gan vadošu dokumentu.

Lai gan pieminētie dokumentu veidi pēc būtības bija ļoti līdzīgi, tomēr ievērojot to dažādos tapšanas mērķus, katram no tiem ir savs dokumenta spēks, kas jāņem vērā, ar tiem strādājot. Šī iemesla dēļ nepieciešams izskaidrot katra termina būtību.

Definīcija terminam *reglaments* nosaka, ka tie ir noteikumi, kas skar tikai noteiktas personu kategorijas, regulējot atsevišķu iestāžu, uzņēmumu un organizāciju iekšējo darba kārtību. Latvijas armijā reglaments bija dienesta instrukcija. No 1930. gadu sākuma tos izstrādāja Armijas štāba apmācības daļa. Kara disciplīnas reglamentu apstiprināja likumdošanas ceļā, bet pārējos reglamentus – kara ministrs vai armijas komandieris.⁶⁶ Reglamenta uzdevums ir atvieglot komandējošā sastāva darbu jau iepriekš nosakot rutīnas uzdevumu veikšanu noteiktā kārtībā. Reglamentu ievērošana disciplinē karaspēku un uz tā pamata iespējams vienādot dažādu karaspēka apakšvienību apmācību un kaujas darbību. Turklāt reglamentu ievērošana nepieciešama arī drošības apsvērumu dēļ. Pastāv teiciens, ka armijā reglamenti ir rakstīti ar asinīm – tas jāsaprot, ka daudzi, pat šķietami bezjēdzīgi

⁶⁶ Reglaments. // *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Nr. 18. 35186.lpp.

noteikumi ir ieviesti, lai novērstu traģiskus pārratus. Zinot, ka Latvijas armijā reglamentos iekļauto regulu izpildīšana bija viena no prioritātēm pēc kuras tika vērtēta karavīru profesionalitāte, iespējams, samērā precīzi rekonstruēt karaspēka ikdienu un izdarīt secinājumus par karaspēka darbību arī kara laikā.

Tomēr jāņem vērā, ka reālajā praksē reglamentu izpildē pastāvēja dažāda interpretācija un cilvēciskā faktora dēļ pieļautas kļūdas. Sevišķi tas vērojams 1920.gadu sākumā, kad armijā dienēja virsnieki un instruktori ar dažādu militāro pieredzi, ko vēl vairāk sarežģīja apakšvienību atšķirīgie izvietojuma apstākļi, kas dažkārt pat neļāva pilnībā izpildīt reglamentu prasības dēļ esošā materiāltehniskā nodrošinājuma un telpu trūkuma.

Definīcija terminam *noteikumi* nosaka, ka tie ir administratīvi akti, kas satur tiesību normas. Satura ziņā noteikumi ir līdzīgi likumiem, bet formālā ziņā rīkojumiem. Noteikumus izdod administratīvi orgāni. Pēc spēka tie sadalāmi pārvaldes noteikumos un noteikumos ar likuma spēku. Noteikumus ar likuma spēku izdod valdība, bet saistošos noteikumus valdība vai pašvaldības iestādes, šajā gadījumā karaspēka iestādes.⁶⁷ *Instrukcija* ir norādījums vai pamācība par kādu jautājumu vai lietu. Likumdošanā un administratīvajā praksē terminu lieto divējādi: Kā dienesta priekšrakstus, kurus izdod augstāka iestāde vai priekšnieks pakļautām iestādēm vai amata personām. Tā kā šādas instrukcijas skar tikai attiecīgās iestādes darbības iekārtu, tad to izdošanai nav nepieciešama speciāla atļauja, bet pietiek ar iestādes iekārtas dotajām pilnvarām. Kā otru gadījumu jāmin instrukcijas, kuras tiek izdotas, lai varētu dzīvē realizēt kādu likumu.⁶⁸

Promocijas darbā izmantojamus reglamentus, noteikumus un instrukcijas nosacīti iespējams iedalīt 2 grupās – vispārējie, kas paredzēti visām karaspēka apakšvienībām un regulē karavīru dienestu un sadzīvi, un speciālie – ar kuriem tiek reglamentēti īpaši uzdevumi un apmācību kārtība. Vispārējie reglamenti, piemēram, ir *Kara disciplīnas reglaments*,⁶⁹ *Garnizona reglaments*⁷⁰ un *Iekšējā dienesta reglaments*⁷¹, kas nosaka ikviena karaspēkā esoša karavīra vietu un pienākumus militārajā hierarhijā. Speciālie reglamenti un instrukcijas, savukārt nosaka speciālo karaspēka apakšvienību, piemēram, artilērijas apmācību⁷² un kaujas kārtību,⁷³ tāpēc promocijas darba kontekstā savas specifikas dēļ, tiem ir daudz lielāka nozīme.

⁶⁷ Noteikumi. // *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Nr. 15. 29354.lpp.

⁶⁸ Instrukcija. // *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Nr. 7. 12934.lpp.

⁶⁹ *Kara disciplīnas reglaments*, 1932.

⁷⁰ *Garnizona reglaments*. Apsardzības ministrijas izdevums, 1921. 140 lpp.

⁷¹ *Iekšējā dienesta reglaments*. Armijas štāba Apmācības daļas izdevums, 1930. 252 lpp.

⁷² *Baterijas dienesta reglaments (vieglām, haubiču un smagām lauku baterijām)*. Galvenās Artilērijas Pārvaldes izdevums, 1921. 51 lpp. *Artilērijas apmācības reglaments. IV daļa. Ierindu dienests*. Galvenās Artilērijas Pārvaldes izdevums, 1921. 36 lpp.

⁷³ *Pagaidu instrukcija aizsardzībai pret kaujas ratiem*. Rīga: Armijas štāba Apmācības daļas izdevums, 1933. 66 lpp.

Tēmas izpētē reglamentu izmantošana ļauj saprast pētāmajā periodā pastāvošos uzskatus un teorētiskos pieņēmumus.

Latvijas aizsardzības struktūrās šo dokumentu izstrāde norisinājās jau no pirmajām vienību formēšanas dienām, par pamatu ņemot bijušās Krievijas armijas reglamentus, tos tulkojot un adaptējot vietējām prasībām. Jau 1918. g. beigās un 1919. g. sākumā Ģenerālštāba Apmācības un kara mācības iestāžu daļā atradās reglamentu un instrukciju izstrādāšanas nodaļa. Problēmas sagādāja daudzveidīgais bruņojums un salīdzinoši vājā kontrole pār dažādām apakšvienībām. Šī iemesla dēļ daudzviet apakšvienību komandieri bija spiesti veikt apmācību ar tiem līdzekļiem un zināšanām, kas bija to rīcībā. Tā rezultātā Latvijas armijā nebija vienotas apmācību sistēmas un dēļ saskaldītās armijas struktūras 1920. gadu pirmajā pusē ar reglamentu sastādīšanu savu tiesību robežās nodarbojās vairāku līmeņu štābi un pārvaldes: Apsardzības ministrija, Ģenerālštābs, Galvenais štābs un Armijas komandiera štābs. Specifiskāks uzdevums bija artilērijas pārvaldības institūcijām, jo to pienākums bija rūpēties ne tikai par artilērijas apakšvienību sagatavošanu, bet arī par ieroču un munīcijas sagādi visai armijai. Ar reglamentu izstrādi nodarbojās Galvenā artilērijas pārvalde, bet vēlāk Artilērijas inspektora štābs. Pēc 1929. g. reformas, kurā apvienoja Galveno štābu un Armijas komandiera štābu vienotā Armijas štābā, ar reglamentu, noteikumu un instrukciju sastādīšanu un izdošanu nodarbojās Armijas štāba Apmācības daļa, pieaicinot attiecīgo jomu speciālistus. Vairāki reglamenti, noteikumi un instrukcijas laika gaitā tika būtiski papildināti un izmainīti. Virkni reglamentu aizstāja jauni reglamenti. Gadījumos, kad kāds dokuments bija jāievieš steidzami, vispirms tika ieviests pagaidu dokuments – tas sevišķi vērojams 1930. gadu beigās un 1940. g. sākumā, kad Armijas štāba apmācības daļa, gatavojoties iespējamajai karadarbībai, izdeva virkni noteikumu un instrukciju par jaunieviesto tehnisko un taktisko līdzekļu izmantošanu.⁷⁴

Šie dokumenti parāda armijas iekārtu, kādai tai vajadzētu būt, bet negarantē, ka tas tā tiešām bija. Katra dokumenta tirāža bija atkarīga no tā mērķa. Lielākoties šos izdevumus izplatīja caur Armijas štābu, katrai karaspēka apakšvienībai pasūtot sev nepieciešamo izdevumu skaitu, tomēr plašāk pielietojamos izdevumus varēja arī iegādāties Armijas Ekonomiskajā veikalā un tā filiālēs. Slepenu un neizpaužamo dokumentu izdevumus numurēja un izsniedza pēc īpaša saraksta.

Izdevumos, īpaša uzmanība jāpievērš to priekšvārdiem un ievadiem, kuros īsi un koncentrēti pamato katra izdevuma mērķus un ieviešanas vēsturiskos un militārpolitiskos apstākļus. Šie priekšvārdi norāda izdevuma mērķauditoriju, raksturo izpratni par

⁷⁴ *Tanku vienību apmācības reglaments (T.V.A.R.) I daļa, tehniskā apmācība*. Armijas štāba apmācības daļas izdevums. 1936. 77 lpp.

stratēģiskajiem un taktiskajiem jautājumiem, norāda uz kopējo aizsardzības attīstības virzienu un paredzamajām problēmām, kuru dēļ attiecīgais dokuments pieņemts.

Izpratni par moderno karadarbību, tostarp artilēriju, jaunajiem virsniekiem un instruktoriem veidoja pieredzējušie Latvijas armijas virsnieki, kuru vadībā jau no 1920.gadu pirmās puses norisinājās virsnieku apmācība. Kursu ietvaros nolasītās lekcijas bieži tika uzlabotas un publicētas, ietverot Krievijas, Francijas un Vācijas Pirmā pasaules kara atziņas un pieredzi.⁷⁵ Gandrīz visu 1920.gadu sākumā izdoto grāmatu autori savu darbu ievados uzsver, ka tie ir pirmie mācību materiāli, kas radīti speciāli Latvijas armijas vajadzībām, šādā veidā norādot, ka darbi nav bez kļūdām. Vēlākajos gados izdotie jau ir izstrādāti daudz uzmanīgāk un veltīti specifiskākām tēmām. Mācību literatūras galvenā iezīme ir to teorētiskā ievirze, jo tai apmācāmajos vispirms ir jārada izpratne par tēmu un tikai tad tiek sniegtas praktiskās zināšanas. Kā jau mācību literatūra, tā negarantē, ka apmācāmais tās saturu patiešām izprot, tāpēc liela nozīme ir karavīra apmācītājam, kurš kontrolē apgūstās zināšanas un pozitīva vērtējuma gadījumā atļauj apmācāmajam beigt mācību iestādi. Mācību literatūra iepazīstina ar visām pastāvošajām teorijām, bet neliek tās pielietot dzīvē. Līdz ar to šādai literatūrai promocijas darba kontekstā ir konsultējoša loma, lai apgūtu attiecīgā perioda un tēmas terminoloģiju. Kā piemērs jāmin termins *ātršāvējlielgabals*, kas mūsdienu izpratnē atšķiras no 1920. gados pielietotā termina, kas tolaik nozīmēja, ka lielgabalu pielādē ar unitāro patronu, nevis klasisko lādēšanas veidu, kur šāviņš, lādiņš un čaula stobrā tika ielādēti atsevišķi.⁷⁶

Paralēli oficiālajiem izdevumiem, kā mācību palīglīdzekļus atsevišķi virsnieki sāka izdot savus izdevumus. Piemērs ir ģen. Hugo Rozenšteins, kuru jau 1930.gadu vidū paredzēja virzīt Armijas štāba priekšnieka amatā. Tāpēc viņš 1930.gadu otrajā pusē sāka izdot savus mācību līdzekļus Augstākās kara skolas virsniekiem, kuros aplūkoja tā brīža modernākos un Latvijas apstākļiem piemērotākos taktikas paņēmienus. Līdz ar viņa kļūšanu par Armijas štāba priekšnieku, 1939. g. rudenī, šie izdevumi un tajos paustās idejas tika aprobēti kā oficiāla aizsardzības doktrīna. Jāņem vērā, ka šie izdevumi nepilda pavēļu funkcijas. Tās ir vadlīnijas, pie kurām ir jāpieturas, zinot, ka arī pārējās armijas daļas tās izmantos. Lai šāda veida karaspēka vadība būtu iespējama ir nepieciešami ilgstoši treniņi, kas Latvijas armijā ne vienmēr tika veikti.

⁷⁵ Radziņš, P. *Taktika*. Rīga: Virsnieku kursu lekciju un tulkojumu fonds, 1924. 88 lpp.; Kārklīņš, J.V. *Taktikas konspekts: II.A. Jātnieki*. Rīga: Virsnieku kursu bij. Valsts Prezidenta Čakstes fonda izdevums, 1928. 247 lpp.; Neimanis, inž. *Kaujas gāzes aizsargu līdzekļi: Lekcijas lasītas Virsniekuursos*. Rīga: Virsnieku kursu bij. Valsts Prezidenta Čakstes fonda izdevums, 1926. 197 lpp.; Andersons, T. *Artilērija. Kara skolas kurss. I. daļa*. Rīga: Artilērijas inspektora štāba izdevums, 1923. 124 lpp.; Gerics, K. *Braukšana apvidū*. Rīga, 1939. 31 lpp.; Ozols, E.J. u.c. *Pašvā aizsardzība pret uzbrukumiem no gaisa. Pašāizsardzība*. Rīga: Iekšl. Min. pašvās gaisa aizsardzības izdevniecība. 1939. 155 lpp.; Kalacis, J. kpt. *Gaisa aizsardzība*. Rīga: MLAF, 1934. 71 lpp.

⁷⁶ Užāns, P. *Tagadnes Artilērija: Dižgabali un šāviņi*. Rīga: Artilērijas inspektora štābs, 1924.25.-27. lpp.

Izdevumu *Karaspēka daļu organizācija un dienesti taktiskām mācībām, manevriem un karaspēlēm* Armijas štāba Apmācības daļa izdeva 1939. g. sākumā.⁷⁷ Rokasgrāmata bija paredzēta apgādes dienestu virsnieku apmācībai, lai uz vienotiem pamatiem veidotu kopīgu izpratni par šo dienestu darbību. Izdevums bija slepens un saturēja arī karaspēka operatīvajai un taktiskajai darbībai paredzētās ziņas. Tas bija paredzēts virsniekiem un piemērots štābu darbībai, darbam kara mācības iestādēs un speciālajosursos miera laikā. Izdevumā tabulu un shēmu veidā parādīti dažādi vienību raksturlielumi – skaits, struktūra, apgādes apjoms, pārvietošanās ātrumi un dažādu apstākļu iespaids uz to, ka arī dažādiem saimniecības darbiem neieciešamais cilvēka darba stundu skaits. Šie dati palīdz izprast Latvijas armijas vienību potenciālo mobilitāti un kaujas efektivitāti dažādu taktisku pavērsienus iespaidā. Izdevuma priekšvārdā norādīts, ka grāmatā minētie dati neatbilst īstenībai un pieņemti kā kontroles lielumi tikai miera laika mācībām, bet to izstrādāšanā ņemtas vērā Latvijas armijas uzbūves un paredzamās darbības īpatnības. Līdz ar to šie dati ir tikai raksturojoši, nevis patiesi un uz tiem nedrīkst balstīt pētījumu. Turklāt, ja arī tie būtu precīzi, reālā situācijā ir liels skaits subjektīvu faktoru, kas tos būtiski spētu izmainīt.

Par ģeogrāfiskajiem apstākļiem, kādos tika plānota Latvijas teritoriālā aizsardzība, liecina 1925. g. Rīgā, Valsts Prezidenta Čakstes kunga Virsnieku kursu lekciju un tulkojumu fonda⁷⁸ izdotais *Latvijas Kara ģeogrāfijas konspekts*, kura autors bija viens no šo kursu pasniedzējiem, Latvijas armijas Galvenā štāba Ģeodēzijas-topogrāfijas daļas⁷⁹ priekšnieks plkv. Kārlis Ramats. Konspektā sniegtā informācija tika veidota, izmantojot 1920. gadu aktuālākos ģeogrāfiskos un statistiskos datus. Tie bija paredzēti gan Virsnieku, gan Vecāko virsnieku kursu⁸⁰ kursantiem, lai tie iegūstu pamatzināšanas par Latvijas teritoriju un tās izmantojamību militāriem mērķiem. Konspekts sastāv no divām daļām – Latvijas topogrāfiskā apraksta un Valsts līdzekļu statistikas rādītāju apraksta. Šajos aprakstos akcentēta informācija, kas nepieciešama militāro uzdevumu veikšanai un tajā sniegts ievērojams ierobežotas pieejamības informācijas apjoms, tāpēc apraksta saturs ir marķēts ar norādi - *Nav izpaužams* un nav bijis publiski pieejams. Izdevuma nodaļa par Latvijas jūras krastu aizsardzību uzskatāmi norāda potenciāli bīstamākos punktus Latvijas jūras piekrastē, ka arī modelē situācijas un skaidro, kāpēc karaspēku ir vai nav iespējams izsēdināt noteiktās vietās. Tiesa,

⁷⁷ *Karaspēka daļu organizācija un dienesti taktiskām mācībām, manevriem un karaspēlēm*. Rīga: Armijas štāba Apmācības daļas izdevums, 1939. 135 lpp.

⁷⁸ Valsts Prezidenta Čakstes kunga Virsnieku kursu lekciju un tulkojumu fonds finansēja karavīru mācību līdzekļu izdošanu.

⁷⁹ Ģeodēzijas – topogrāfijas daļa.

⁸⁰ Vēlāk Virsnieku akadēmiskie kursi, Augstākie militārie kursi un Augstākā Kara skola.

plkv. K. Ramata atzinumi ļoti strauji novecoja saistībā ar straujo tehnisko attīstību, tomēr šī analīze paskaidro karaspēka izvietošanu Latvijas teritorijā.

Promocijas darbā kā vēsturisks avots izmantotā **periodika**, formāli jāiedala divās daļās: Laikā no 1919.-1940. g. izdotā periodika un trimdā izdotā periodika.

Dēļ promocijas darba tēmas, kā pirmā jāmin laikā no 1919. - 1940. g. izdotā militārā periodika – laikraksti un žurnāli - militāro rakstu krājumi, kas raksturo aplūkojamā perioda aktualitātes. Viens no būtiskākajiem laikrakstiem, ar kuru palīdzību Armijas štābs informēja karavīrus par aktualitātēm gan armijas, gan valsts dzīvē, kā arī veidoja karavīru uzskatus un kalpoja kā patriotisma audzināšanas elements bija *Latvijas Kareivis* – Latvijas armijas štāba dienas laikraksts, kurš iznāca no 1920. g. 1.februāra līdz 1940. g. 9. augustam sākumā 3 reizes, bet no 1920. g. 7.marta - 6 reizes nedēļā. 1920. g. tā metiens bija 7000 eksemplāru, bet apjoms laika gaitā svārstījās no 2 – 32 lpp. Laikraksta redaktori bija virsnieki – plkv.-ltņ. Aleksandrs Plensners, kpt. Edvīns Mednis, J. Ošs, plkv.-ltņ. Emīls Grapmanis, vltņ. Ādolfs Kontrovskis un A. Rudzis. Tāpat redakcijā aktīvi darbojās rakstnieks, kpt. Aleksandrs Grīns. Laikraksts publicēja Kara ministrijas un Latvijas armijas štāba oficiālos materiālus, plašu informāciju par Latvijas armijas dzīvi, militāri un sabiedriski politiskiem jautājumiem. Tajā regulāri parādījās raksti par Latvijas atbrīvošanas karu, kuru autori bija ģen. Krišjānis Berķis, ģen. Pēteris Radziņš u.c. Tāpat tajā publicēja dažādus literārus darbus. Līdz 1924. g. iznāca arī vairāki pielikumi.⁸¹ Tā kā laikraksts bija oficiāls, tad tā ideoloģiskā ievirze mainījās līdz ar varas maiņu valstī. Laikraksts bija obligāti abonējams visām karaspēka vienībām.

Militārais Apskats bija žurnāls, kas paredzēts „militārai domai un zinātnei, nacionāli patriotiskām atziņām un latviskai gara kultūrai” kuru izdeva Armijas štābs, bet no 1934.g. – Militārās literatūras apgādes fonds (MLAF). To izveidoja 1932. g. apvienojot vairākus žurnālus - Artilērijas inspektora štāba no 1922. g. izdoto *Artilērijas Apskatu*, Tehniskās divīzijas štāba no 1925. g. izdoto *Tehnisko apskatu* un no 1924. g. Armijas štāba izdoto *Militāro rakstu krājumu*. Visi iepriekš minētie žurnāli tika izdoti, lai ar to palīdzību ieroču šķiras speciālisti tiktu operatīvi iepazīstināti ar jaunumiem nozarē. Tā bija arī iespēja publicēties pašiem virsniekiem. Papildus tam žurnālos regulāri publicēja arī militārās vēstures rakstus par nozares tematiku. Apvienoto žurnālu no 1932. g. izdeva Armijas štābs, lai veicinātu militārās domas, zinātnes, nacionālpatriotisko jūtu un latviskās kultūras attīstību. Apvienošanu veica, lai ietaupītu līdzekļus, uzlabotu tā kvalitāti un stingrāk kontrolētu tā saturu. Ja atsevišķo žurnālu tirāža bija tikai daži simti, tad apvienotā žurnāla tirāža pārsniedza

⁸¹ Latvijas Kareivis. // *Latvijas Brīvības cīņas 1918-1920*. Enciklopēdija. Rīga: Preses nams, 1999. 187.lpp.

1000 eksemplāru metienu. Tā redaktors sākotnēji bija E. Mednis, bet laika gaitā redaktori bieži mainījās. Žurnāla rakstus rediģēja un tajā publicējās savu jomu speciālisti – sākotnēji vecākie virsnieki, bet pēdējos gados arī jaunākie virsnieki.⁸² Daudzi izdevumi kalpoja kā mācību līdzekļi militāro jautājumu studēšanā un tajos sniedza informāciju par aktuālajiem jautājumiem un jaunumiem arī ārzemju armijās. Šādi iespējams gūt pilnvērtīgu pārskatu par perioda militāriem notikumiem un izgudrojumiem pasaulē. Tajos netika aplūkoti slepeni jautājumi, bet žurnāla raksti virsnieku vidū tādus varēja rosināt. Žurnāls iznāca līdz 1940. g. jūlijam, kad to slēdza.

Jāpiemin arī Aizsargu organizācijas žurnāls *Aizsargs (1923-1940)*, kuram kā organizācijas radītam un iespiestam žurnālam bija ievērojama tirāža – vairāk nekā 10 000 eks. žurnālu un līdz par 1940. g. šis apjoms nemitīgi palielinājās. Tas bija paredzēts galvenokārt patriotisma jūtu audzināšanai, varas propagandēšanai un Aizsargu organizācijas reklamēšanai. Tomēr 1930.gadu otrajā pusē sāka publicēt Armijas štāba plkv.-ltn. Kārļa Vidiņa rakstus par kājnieku taktiku.⁸³ Raksti bija sagatavoti kā uzdevumi lasītājam, kas jāatrisina līdz nākamā žurnāla iznākšanai un jāiesūta redakcijai. Tajos iespējams pamanīt, kā artilēriju paredzēja izmantot zemāko apakšvienību atbalstam. Ņemot vērā, ka plkv.-ltn. K. Vidiņš bija viens no ģen. H. Rozenšteina palīgiem jaunās Latvijas armijas doktrīnas izstrādē, šiem rakstiem ir ievērojama nozīme armijas taktikas pētniecībā.

Latvijas Republikas oficiālais laikraksts *Valdības Vēstnesis*, kurš iznāca no 1919. g. 1.augusta līdz 1940. g. 30. augustam bija galvenais valsts likumu izsludināšanas kanāls. Tā redaktori bija Oto Nonācs, Matīss Ārons un Jānis Ozols. Tas publicēja valdības oficiālo informāciju un paziņojumus. No tā darbā izmantoti tajā publicētie likumi, noteikumi, pavēles un paziņojumi.⁸⁴

Latvijas Sargs - sabiedriski politisks un literārs laikraksts, kas iznāca no 1919.g. 21. janvāra līdz 1934. g. 1.oktobrim Liepājā un Rīgā. Sākumā 6 reizes nedēļā, no 1928. g. septembra divas reizes, bet oktobra – 1 reizi nedēļā. To izdeva sabiedrība *Latvijas Sargs*, bet no 1928. g. saimniecisko darbinieku apvienība. Laikraksta mērķis bija peļņas gūšana. Tā redaktori bija Arturs Kroders, Kārlis Augenbergs – Ezerietis, Ernests Bankavs u.c. Laikraksta apjoms bija 2 - 6 lpp. un tam iznāca arī pielikumi. Tas bija viens no galvenajiem laikrakstiem 1919. g. pirmajā pusē. Tas publicēja visus oficiālos Pagaidu valdības lēmumus, skaidroja un

⁸² Piem: Ģen. H. Rozenšteins, ģen. A. Kalējs, plkv. J. Indāns, plkv.-ltn. E. Mednis, plkv.-ltn. A. Krīpēns, kpt. A. Dandens, kpt. K. Opmanis, kpt. E. Zandersons, u.c.

⁸³ Piem: Vidiņš, K. *Kaujas apmācība*. Aizsargs. 1936. - 1937. g.

⁸⁴ Piem: Likums par pasīvo aizsardzību pret uzbrukumiem no gaisa. *Valdības Vēstnesis*, 1934, 20.oktobris, 1.lpp.; Noteikumi par apgaismošanas regulēšanu pret uzbrukumiem no gaisa. *Valdības Vēstnesis*. 1938. 23.septembris. 2.lpp.; Noteikumi par valsts iestāžu pasīvās gaisa aizsardzības pārziņiem un viņu palīgiem. *Valdības Vēstnesis*. 1939. 22.februārī. 1.lpp. u.c.

komentēja tos, centās plaši atspoguļot valsts aizsardzības jautājumus un pēc būtības bija Pagaidu valdības oficiozs. Nacionāldemokrātiskā satura dēļ tas ieguva lielu popularitāti un sasniedza 15000 eksemplāru tirāžu.⁸⁵

Papildus šiem laikrakstiem, atsevišķos gadījumos izmantota arī reģionālā, nozaru vai konkrētus politiskos spēkus pārstāvošie laikraksti *Brīvā Zeme, Latvis, Latgales vēstnesis, Rigasche Zeitung, Rīts, Strādnieku avīze, Valsts Darbinieks un Lauku dzīve*.

Diemžēl, laikraksti, pētot Latvijas militāro vēsturi, kopumā noder samērā maz, jo Armijas štābs sekoja, lai Latvijas laikrakstos neparādītos stratēģiska informācija par Latvijas armiju. Tāpēc parasti tajos publicēja informāciju par sporta un kultūras notikumiem, kā arī amatpersonu vizītēm karaspēka vienībās. Slepēnība bija tik liela un pat komiska, ka 1929. g. rudenī Saeimā kāda diskusijā tika norādīts, ka ārzemju laikrakstos par Latvijas armiju var izlasīt vairāk nekā Latvijas laikrakstos. Promocijas darbā visvairāk izmantoti, presē publicētie oficiālie paziņojumi, kā arī apraksti par svinīgajiem pasākumiem.

Trimdā izdotie žurnāli un prese ir interesants, bet īpatnējs avotu veids, kas radies sarežģītos apstākļos, izolācijā no dzimtenes, cenšoties saglabāt savu nacionalitāti un vēsturisko mantojumu. To šaurākā mērķauditorija ir sava trimdas organizācija, bet plašākā - visi tautieši un to uzdevums bija vienot un uzturēt nacionālo garu līdz Latvijas Republikas neatkarības atgūšanai. Šajos izdevumos spilgti vērojama dažādu personību loma, paustās idejas un vieta trimdas hierarhijā. Tie pārsvarā informē par aktualitātēm trimdas sabiedrībā un rosina diskusijas starp to lasītājiem, lai noskaidrotu Latvijas neatkarības zaudēšanas cēloņus. Daļu no tiem izdeva, lai simboliski turpinātu Latvijā izdotos žurnālus.

Vispēcīgākā no trimdas organizācijām bija *Daugavas vanagi*, kuras kodolu veidoja bijušie leģionāri, no kuriem daudzi bija dienējuši Latvijas armijā. Organizācija, sākot ar 1948. g. izdeva savu rakstu krājumu *Daugavas Vanagi*, kas 1965. g. pārtapa par regulāri iznākošu *Daugavas Vanagu mēnešrakstu*, kas turpina iznākt mūsdienās. Žurnāla iznākšanas sākumposmā tā redaktors bija maj. Vilis Hāzners. Tas bija brīvi pasūtāms visā pasaulē izņemot PSRS. Publikācijas skāra ļoti plašu tēmu klāstu – sākot ar literāriem sacerējumiem, memuāriem un beidzot ar vēsturi saistītām diskusijām. Rakstu autori – bijušie virsnieki un sabiedriskie darbinieki, kuri žurnālu izmantoja savu subjektīvo viedokļu paušanai, lai ietekmētu pārējo organizācijas dalībnieku viedokli. No trimdā iznākušās periodikas, jāmin arī tā, kurā periodiski notika lielākās viedokļu apmaiņas: *Londonas avīze, Strēlnieks, Laiks un Kadets*

⁸⁵ Latvijas Sargs // *Latvijas Brīvības cīņas 1918-1920*. Enciklopēdija. Rīga: Preses nams, 1999.192.lpp.

Dažādu **palīgavotu**, kuri neietilpst nevienā iepriekš minētajā avotu kategorijā, izmantošana ļauj palielināt izpratni par pētāmo tēmu. Vēstures izpētē **fotogrāfijas** var sniegt nenovērtējamu informāciju, sevišķi, ja tās tiek konfrontētas ar cita veida avotiem vai literatūru. Promocijas darba izstrādē pārsvarā izmantotas LKM krājumā esošās fotogrāfijas atsevišķu jautājumu konkretizēšanā. Kā piemērs jāmin Daugavgrīvas artilērijas 6'' *Canet* sistēmas lielgabalu izcelsme. Ir zināms, ka šie ieroči armijas rīcībā parādījās jau 1919.g., taču nebija zināms, kādā veidā un kad tieši tie nonāca Latvijas armijas rīcībā. Attēlā, kas uzņemts 1919. g. 8. jūnijā Latvijas Pagaidu valdībai atgriežoties Rīgā, šie lielgabali redzami Rīgas ostas Muitas piestātnē.⁸⁶ Tas norāda, ka lielgabali tur atradās jau 1919. g. jūlija sākumā un visticamāk tur novietoti lielinieku valdīšanas periodā 1919.g. pirmajā pusē.

Neskatoties uz kara noslēpuma glabāšanas nepieciešamību, Latvijas armijas karavīri fotografēja un izgatavoja attēlus visai brīvi. Ierobežojumi sākās ar 1939.g. 7. novembra Armijas komandiera pavēli par bruņoto spēku vienību, apbruņojuma un tehnisko līdzekļu fotografēšanas aizliegšanu. Attēlu uzņemšana iekšējām vajadzībām bija atļauta tikai ar iestāžu priekšnieku vai daļu komandieru rīkojumu un kontroli. Preses vajadzībām fotografēšanas atļaujas izsniedza un attēlus kontrolēja laikraksta *Latvijas Kareivis* redaktors.⁸⁷

Kartes, topogrāfiskie un shematiskie plāni un to skices ir būtisks avotu veids. Lai gan tie bieži tiek glabāti kopā ar dokumentālajiem avotiem, tie jāaplūko atsevišķi. Sevišķi militārās vēstures pētniecībā būtiski ir izmantot topogrāfiskas kartes, shēmas un plānus, kā arī karšu un plānu skices, kontaktzīmējumus un overlejus - uz puscaurspīdīga papīra vai caurspīdīga plastikāta veiktus shematiskus zīmējumus. Ņemot vērā ka karte ir apvidus virsmas samazināts vizuāls attēlojums, bet plāns ir shematisks attēlojums, tie, pēc savas būtības, ir precīza militāru plānu, pavēļu un situācijas ziņojumu vizualizācija. Brīvības cīņu laikā plaši izmantoja krievu un vācu armijas kartes, bet, lai novērstu to trūkumu, plaši izplatīta bija to pārzīmēšana. Šāds risinājums deva iespēju virsniekiem veikt atzīmes tieši uz dokumenta, šādā veidā saglabājot būtisku kaujas darbības informāciju.⁸⁸

Situācija sāka uzlaboties jau drīz pēc kara beigām, kad uz veco karšu bāzes, izmantojot svaigākas rekognoscēšanas ziņas Galvenā štāba Ģeodēzijas – topogrāfijas daļa sāka zīmēt jaunas, aktuālajai situācijai atbilstošākas kartes. Šī iestāde bija galvenā topogrāfisko karšu izdevēja Latvijā. Līdz 1940. g. visa Latvijas teritorija pilnībā tika nodrošināta ar militārajām

⁸⁶ Skat.: Pielikums Nr. 4., *Attēls Nr.11*. Tvaikoņa *Saratov* ienākšana Rīgas ostā, 1919. g. 8. jūnijs. LKM 3-2022-21-2-FT

⁸⁷ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 380.l. 12.lp.

⁸⁸ Piem.: LKM 4-345/367 – KK Karte, kas bija Pēterbaznīcas tornī pa Rīgas apšaudes laiku. 1919.g.

topogrāfiskajām kartēm mērogos 1:75 000 un 1: 200 000. Norisinājās arī darbs pie kartēm mērogos 1:50 000 un 1: 25 000.⁸⁹

Atsevišķos gadījumos vēl 1930.gadu beigās plaši tika izmantoti kontakztīmējumi un shēmas, sevišķi, lai ilustrētu konkrētu objektu situāciju – piemēram, potenciālās zenīartilērijas pozīcijas un uguns sniedzamības attālumus, poligonu šaujlaukus, būvējamo dzelzceļa atzaru vietas, utml.

Plaši izmantoti tika t.s. overleji, kuri ir izmantojami tikai tādā gadījumā, ja uz tiem ir norādīti precīzi koordināšu atskaišu punkti. Overleji visbiežāk saistīti ar kādu kontētu dokumentu un sniedz informāciju par esošo un plānoto situāciju frontē, vai arī par konkrēto mācību scenāriju un tā atrisinājumu. Jebkurā gadījumā tajos precīzi norādīta artilērijas apakšvienības plānotā atrašanās vieta un uzdevums, tāpēc izmantojot kartes, shēmas un overlejus pētnieks var ieraudzīt un saprast jebkura militārā plāna izpildījumu.

Promocijas darbā kartes vai shēmas, kā atsevišķi avoti netiek izmantoti, bet tās būtiski papildina dokumentālo avotu informāciju.

Literatūra:

Promocijas darba izstrādē izmantota vairāku veidu literatūra, kuru, neskatoties uz tās izdošanas vai publicēšanas apstākļiem, nosacīti iespējams iedalīt pēc šādiem principiem un tēmām.

Teorētiskā literatūra izmantota militārās vēstures jautājumu paskaidrošanā, konkretizējot promocijas darba raksturu. Šim nolūkam tuvāk aplūkoti rietumu profesionālu virsnieku, militāro vēsturnieku un augstskolu pasniedzēju darbi,⁹⁰ kuros aplūkota militārās vēstures un tās novirzienu attīstība 20. gs. Pie teorētiskās literatūras jāiedala arī darbi par artilērijas un kara mākslas vēsturi, tās attīstību un pielietojumu no senākajiem laikiem līdz mūsdienām.⁹¹ Ņemot vērā Latvijas armijas ciešo saistību, bruņojuma ziņā, ar Lielbritāniju, kā

⁸⁹ Gaujas poligons, M 1:25000. Rīga: Armijas štāba Ģeodēzijas - topogrāfijas daļa. 1938.; Latvija - karšu lapas, M 1:75000. Rīga: Armijas štāba Ģeodēzijas - topogrāfijas daļa. 1924-1935.

⁹⁰ Piem: Morillo, S., Pavkovic, M. F. *What is Military History?* Malden: Polity, 2006. 150 p.; Paret, P. *The New Military History*. Pieejams: <http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/Articles/1991/1991%20paret.pdf> [aplūkots 18.09.2012]; Keegan, J. *The face of battle*. Penguin, 1978.

⁹¹ Norris, J. *Artillery: a history*. The History Press. 2012. 223 lpp.; Vego, M. *German war gaming*. Naval war college review. Autumn 2012 Volume 65, number 4.106-Newport. 147.lpp.; Crosby, W. A. *Throwing Fire: Projectile Technology Through History*. Cambridge, 2002. 206 p.; Strong, P., Marble, S. *Artillery in the Great war*. England: Pen&Sword Military, 2011. 246 lpp.; Boot, M. *War made new: Technology, warfare, and the course of history, 1500 to today*. London: 2006. 624 p.; Lind, W. S., Nightengale, K., Schmitt, F. J., Sutton, W.J., Wilson, I. G. *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*. Marine Corps Gazette. 1989. Pieejams: <https://www.mca-marines.org/files/The%20Changing%20Face%20of%20War%20-%20Into%20the%20Fourth%20Generation.pdf> [Skat. 03.04.2015]; Murray, W. A., Millett, R. *Military innovations in the interwar period*. Cambridge. 1997. 428 p.

viens no piemēriem darba izstrādē izmantots Britu Karaliskās artilērijas vēstures apskats.⁹² Turklāt tas sniedz piemēru, kādā veidā šādi pētījumi veidojami. Līdzīga iemesla dēļ izmantota arī franču autora Andrē Burašo (*André Bourachot*) darbs par Francijas armijas vēsturi laikā no 1918. – 1940. g. kurā aplūkota franču armijas un kara doktrīnas attīstība līdz sakāvei 1940.g. jūnijā.⁹³

Nepieciešamība veidot Latvijas aizsardzību balstījās Latvijas teritorijas ģeogrāfiskajā novietojumā un vēsturiskajos apstākļos. Teorijas par šīs teritorijas ģeostratēģisko un politisko nozīmi aplūkotās, izmantojot ģeogrāfu Halforda Džona Makindera, Karla Haushofera un diplomāta Zbigneva Bržeziņska darbus un atsaucies uz tiem, kuros izklāstīta Austrumeiropas un Baltijas reģiona nozīme Eirāzijā. Būtiski, ka balstoties uz šo autoru idejām, 20. gs. tika veidota arī pasaules lielo valstu ASV, Vācijas, PSRS u.c. ārpolitika.⁹⁴ Baltijas reģiona vēsturiskos apstākļus autors centies papildināt ar vairāku rietumos izdotiem apskatiem par Baltijas teritorijas vēsturi.⁹⁵

Kā teorētiskā literatūra uzskatāma arī 1920. gados sastādītais un 1933. gadā latviešu valodā izdots vairāku autoru - tostarp franču ģen. Eduarda Rekēna, britu ģen.maj. Džona Frederika Čārlza Fellerā, vācu ģen. fon Heftena u.c. eseju apkopojums *Nākošais karš*,⁹⁶ kurš ilustrē tā laika uzskatus par modernā kara īpašībām. Promocijas darbā izmantotas arī publikācijas no izdevumiem, kas radīti aplūkojamajā periodā – piemēram, pētījumi par to, kāda veida militārie konflikti tiek sagaidīti nākotnē, skatoties no 1930. gadu perspektīvas.⁹⁷

Latvijas bruņoto spēku vēsturei veltītā historiogrāfija iedalāma vairākās apakškategoriās. Ievērojams skaits izdevumu publicēts 1920. un 1930. gados. Daļa no tiem vēlākajos gados pat izdoti vairākkārt.

Kā katra valsts, arī Latvija starpkaru periodā pievērsa uzmanību savas ideoloģijas propagandai. Šim nolūkam periodiski tika izdoti bukleti un grāmatas ar dažāda veida informāciju par Latviju, kas paredzēti gan ārvalstniekiem, gan Latvijas iedzīvotājiem.

⁹² Hughes, B.P. *History of the Royal Regiment of Artillery: Between the Wars, 1919-39*. London: Brassey's, 1992. 321 p.

⁹³ Bourachot, A. *De Sedan a Sedan: Une histoire de l'armee francaise.II 1918-1940*. BGE, 2012. 364 p.

⁹⁴ Mackinder, H. The Geographical Pivot of History. The geographicalJournal. 1904. Pieejams: <http://www.iwp.edu/search/default.asp?q=mackinder&start=0> [Skat. 03.09.2015], Brzezinski, Z. *The grand chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives*. New York: BasicBooks, 1997. 223 p., Piem: Herwig, H.,H., *The daemon of geopolitics: Karl Haushofer, Rudolf Hess and Adolf Hitler*. Pieejams: <http://www.usafa.edu/df/dfh/docs/Harmon53.pdf> [Skat.04.09.2015]

⁹⁵ Misunas, R., Taagepera, R. *The Baltic States: Years of Dependence 1940-1990*. California: Berkeley. 1992. 1-14. p.; Von Rauch ,G. *Baltic States: The Years of Independence Estonia, Latvia, Lithuania 1917-1940*. University of California Press. 1987. 265 p.; Clemens, C. W. Jr. *Baltic independence and Russian Empire*. New York: St. Martin's press, 1991. 346 p.

⁹⁶ Autoru kolektīvs. *Nākošais karš*. (Tulk. Kārlis Krūmiņš.) Rīga, 1933. 104 lpp.

⁹⁷ Mednis, vln. *Vai nākamais būs gāzu karš?* Tehnikas Apskats. 01.03.1931.

Spilgtākie piemēri ir t.s. jubilejas izdevumi, no kuriem jāpiemin 1929. g. izdotā *Mūsu armija*⁹⁸ un 1940. g. izdotā *Latvijas armija 20 gadus*,⁹⁹ kuri iznāca kā Armijas štāba izdevumi. Izdevumiem raksturīgas divas sadaļas – vēsturiskais pārskats par Latvijas armijas veidošanos un Latvijas atbrīvošanas karu un armijas aktuālās situācijas izklāsts. Arī vairākas karaspēka vienības savu tradīciju uzturēšanai un piemiņas saglabāšanai, sagatavoja atmiņu un dokumentu apkopojumus. Promocijas darba kontekstā būtiskākie ir artilērijas vienību vēsturu apkopojumi, kuri diemžēl ir tikai divi.¹⁰⁰ Papildus izmantotas arī kājnieku pulku vēstures izdevumi.¹⁰¹ Šādi vēstures apkopojumi atspoguļo vienību veidošanas procesu un kauju pieredzi. Kopumā šajos izdevumos izmantotais faktoloģiskais materiāls un uz tā pamata izdarītie spriedumi ir korekti. Tiesa, jāņem vērā, ka šo izdevumu mērķis ir informēt, zināmā mērā pat reklamēt attiecīgo karaspēka daļu.

Jāņem arī vērā, ka pēc 1932. g. Armijas štābs šos izdevumus cenzēja. Līdz 1932. g. speciālu norādījumu nebija, uzticoties katra autora un viņa tiešā priekšnieka saprātam nublicēt valsts drošību apdraudošas ziņas. Oficiālais formulējums cenzūras ieviešanai skanēja šādi: “Dažu karaspēku daļu iznākušajās vēsturēs ievietoti fakti, kas neatbilst īstenībai, ka arī taisīti nepareizi novērtējumi, kas nav saskaņoti ar toreizējo vispārējo militāro un politisko stāvokli. Sastādot karaspēka daļu vēstures ir no svara panākt vislielāko objektivitāti kara vēsturisko notikumu apgaismošanai, turklāt neizpaužot ziņas, kas vēl līdz šim uzskatāmas par slepenām. Tāpat ir no svara pie stāvokļa apsvēršanas neizsaukt nevēlamas nesaskaņas attiecībās ar kaimiņvalstīm un citām mūsu armijas karaspēka vienībām. Tādēļ pavēlu turpmāk karaspēka daļu vēstures pirms to izdošanas, iesūtīt man caur Armijas štāba operatīvo daļu caurskatīšanai.”¹⁰² Visticamāk, iemesls šādai pavēlei slēpās gadījumā ar 4.Valmieras kājnieku pulka vēsturi, kurā ļoti nepatīkamā gaismā tika parādīta plkv. Jāņa Baloža rīcība Cēsu kauju laikā. J. Balodis vēlāk, kļūstot par Armijas komandieri un Kara ministru, vēlējās neaifisēt šo gadījumu, bet viņa oponenti tieši otrādi – padarīt visiem zināmu.

Būtiskākie šajā laikā izdotie militārās vēstures pētījumi ir tradicionālās militārās vēstures piemēri. Tāds ir ģen. Mārtaņa Peniķa sarakstītais un viņa pārraudzībā sastādītais divsējumu izdevums *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture*.¹⁰³ Šis ir faktoloģisku notikumu

⁹⁸ Kalējs, A., Plensners, A. *Mūsu armija tapšanā, valsts iznīcināšana un tagadējos sasniegumos*. Rīga: Golts un Jurjāns. 1929. 174.lpp.

⁹⁹ Rozenšteins, H. (red.). *Latvijas armija 20. gadus*. Rīga: Armijas štāba Apmācības daļa. 1940. 453 lpp.

¹⁰⁰ *Krasta artilērijas pulks. Daugavgrīva*. Rīga: Krasta artilērijas pulka izdevums, 1938. 270 lpp.; Šēnfelds, V. (sast.). *Vidzemes artilērijas pulka vēsture*. Rīga: Vidzemes artilērijas pulks, 1938. 327 lpp.

¹⁰¹ Caunītis, O. (sast.). *2.Ventspils kājnieku pulks: formēšanās, kauju gaitas Latvijas atbrīvošanas cīņās, pēckara laikmets*. Liepāja: 2.Ventspils kājnieku pulka izdevums, 1936. 422 lpp.

¹⁰² LNA LVVA, 4760. f., 1.apr., 67.l. 369.lpp. (Kara ministra pavēle 1932. g. 2.jūlijā. Nr. 265/Op. Rīgā.)

¹⁰³ *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture I*. Sast. Peniķis, M. Rīga, 2006. 304.lpp. *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture II*. Sast. Peniķis, M. Rīga, 2006.475.lpp.

uzskaitījums hronoloģiskā secībā ar nelielu to analīzi. Ģen. M. Peniķis jau no 1920. gadu sākumā daudz darba ieguldīja Atbrīvošanas kara notikumu apkopšanai un pētīšanai, publicējoties laikrakstos, un bija izpelnījies vietēji atzīta militārā vēsturnieka reputāciju. Izdevuma tapšanā piedalījās gan virsnieki, kuri atradās notikumu centrā – ģen. Eduards Kalniņš un plkv. A. Plensners, gan vēsturnieks Pēteris Bērziņš, gan arī rakstnieki Līgotņu Jēkabs un A. Grīns. Grāmata savu pirmizdevumu piedzīvoja 1931. g. un ir ļoti līdzīga tobrīd citās valstīs populārajām armiju un karaspēka vienību vēsturēm, kuras tika balstītas uz karaspēka vienību vēsturiskajiem avotiem un kauju dalībnieku personīgo pieredzi. Šo izdevumu var uzskatīt par neoficiālu Latvijas armijas pasūtījumu, jo to paredzēja izmantot virsnieku apmācībā un patriotiskajā audzināšanā. Līdz ar to tajā ir ļoti maz kritisku piezīmju par Latvijas armiju. Gandrīz visi autori bija cieši saistīti ar militāro dienestu un bija piedalījušies cīņās, pie tam vadošos amatos, kā arī strādājuši pie Latvijas Republikas izveides un nostabilizēšanas. Viņiem bija zināmi visi nedokumentētie notikumi un personu paustie viedokļi un viņi ļoti labi orientējās šajā tēmā. Tas, protams, deva iespēju noklusēt nepatīkamākos starpgadījumus, kā arī veikt faktu atlasī atbilstoši mērķim – parādīt Latvijas armijas cīņas pret lieliniekiem un plkv. Pāvela Bermonta – Avalova karaspēku iespējami pozitīvākā gaismā, izceļot Latvijas karavīru varonību. Šis izdevums iekļāvās tā brīža vadošajā koncepcijā par nacionālu valsti, kuras pamati tobrīd bija jānostiprina arī vēsturiskā mītā par taisnīgu cīņu.

Līdzīgi izdevumi ir arī trimdā izdotie atmiņu apkopojumi, kuros ieskicēta karaspēka daļu sadzīve. Diemžēl šo izdevumu dokumentālā daļa mēdz būt ļoti vāja, ja vispār tāda ir. Daļa no bijušajiem virsniekiem, atrodoties trimdā, centās apkopot savu dienesta vienību vēstures, balstot tās pārsvarā uz autora personīgajām atmiņām, kuras papildināja ar bijušajiem dienesta biedriem veiktā sarakste. Šāds piemērs ir bijušā Bruņoto vilcienu pulka komandiera Jāņa Lavenieka sastādītais piemiņas izdevums *Bruņoto vilcienu pulks*¹⁰⁴ un piemiņas izdevums *Latvijas Kara skola*¹⁰⁵. Arvīds Krīpēns, izmantojot trimdā pieejamos avotus un literatūru, savu 1940. g. sarakstīto manuskriptu, to papildinot ar savām atmiņām un interpretāciju, 1963. g. izdeva *Kalpaka bataljons un Baloža brigāde*¹⁰⁶ – izdevumu, kas ieturēts tradicionālā militārās vēstures stilā un iztirzā Latvijas armijas dienvidu grupas formēšanas procesu un kaujas darbību. Atmiņu un dokumentu apkopojums par Latvijas armiju

¹⁰⁴ Lavenieks, J. *Bruņoto vilcienu pulks*. Ņujorka: izdevusi Vera Laveniece, 1971. 186 lpp

¹⁰⁵ Hāzners, V., Sproģis, E. (red.). *Latvijas Kara skola*. Toronto: LVA, 1979. 399 lpp.

¹⁰⁶ Krīpēns, A. *Kalpaka bataljons un Baloža brigāde*. Belmore. 1963. 212 lpp.

ievada arī grāmatu sēriju *Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā*.¹⁰⁷ Strādājot ar šo literatūru, jāņem vērā tas, ka daļēji tā paredzēta kā līdzeklis pret padomju propagandu.

Kā viens no ievērojamākajiem darbiem jāmin trimdas vēsturnieka Edgara Andersons sarakstītā monogrāfija *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*¹⁰⁸. Šī monogrāfija aptver visu Latvijas armijas, tostarp arī artilērijas vēsturi. Tā kā ilgu laiku tas bija vienīgais šāda apjoma pētījums par Latvijas armiju, tad uz to mēdz atsaukties joprojām. Izdevums balstīts uz dažām Latvijā 1920.- 1930. gados izdotajām grāmatām, mācību līdzekļiem, karavīru liecībām, preses un ārzemju izlūkdienu pieejamajām ziņām. Neskatoties uz tā radīšanas apstākļiem, faktoloģiski tas ir samērā precīzs, lai arī vispārinošs. Iespējams, tas ir arī tādēļ, ka viens no trimdas vēsturnieku nerakstītajiem uzdevumiem bija propagandēt un uzturēt dzīvu Latvijas neatkarības ideju un visu, kas ar to saistīts rādīt mazliet izskaistināti.

Vispārīgās informācijas iegūšanai, kas gan tikai daļēji atbilst promocijas darba pamattēmai, taču nepieciešama skaidrojot kopējo Latvijas starptautisko stāvokli un drošības jautājumus no 1920.-1940. g. izmantota Zviedrijā izdotā E. Andersona *Latvijas vēsture*, kurā salīdzinoši kompakti tiek skaidrota Latvijas ārpolitiskā situācija.¹⁰⁹ Darbs veidots izmantojot ļoti plašu avotu un literatūras klāstu – privātpersonu, tostarp bijušo militārpersonu arhīvus, atmiņas, laikrakstus un ārzemju arhīvos atrodamo informāciju par Latviju. Līdzīgam nolūkam, lai salīdzinātu faktus un to interpretāciju izmantoti Ādolfa Šildes¹¹⁰ darbi.

Mūsdienu pētījumi aptver ievērojamu literatūras apjomu. Vienu no pirmajiem apskatiem par Latvijas armiju starpkaru periodā jau 1991. gadā sagatavoja vēsturnieki Valdis Bērziņš un Ainārs Bambals. Izdevumā tiek aplūkotas praktiski visas Latvijas armijas apakšnozares un tas ir korekts, konspektīvs Latvijas armijas apraksts.¹¹¹ Līdzīgs, apkopojošs darbs ir arī konferences Latvijas armija vēstures griežos referātu tēzes.¹¹² Izdevuma saturu pamatā veido vēsturnieku darbi.

Viens no jaunākajiem un visaptverošākajiem pētījumiem par Latviju pirms Otrā pasaules kara, atrodams grāmatā *Latvija Otrajā pasaules karā (1939-1945)*. Tās autori ir vēsturnieki, Latvijas vēsturnieku komisijas locekļi.¹¹³ Līdzīgas tēmas skatītas arī pētījumos par

¹⁰⁷ Freivalds, O. (red.) *Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā*. 1.sēj. Vasteras: DVCV, 1970.

¹⁰⁸ Andersons, E. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Toronto: DVCV, 1983. 832 lpp.

¹⁰⁹ Andersons, E. *Latvijas vēsture: 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 754 lpp.; Andersons, E. *Latvijas vēsture 1920-1940*. I. Stokholma: Daugava, 1982. 703 lpp.

¹¹⁰ Šilde, Ā. *Pirmā republika*. Grāmatu draugs, 1989. 379 lpp.

¹¹¹ Bērziņš, V., Bambals, A. *Latvijas armija*. Rīga: Zinātne, 1991. 107 lpp.

¹¹² *Latvijas armija vēstures griežos. Zinātniski praktiskās konferences materiāli. Rīgā, 1992. g. 5. novembrī*. Rīga: Junda, 1993. 98 lpp.

¹¹³ Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A. *Latvija Otrajā pasaules karā (1939 - 1945)*. Rīga: Jumava, 2008. 581 lpp.

Latvijas starpkaru perioda ārpolitiku.¹¹⁴ Par uzticamu pētījumu uzskatāms arī PSRS bruņoto spēku izvešanas komisijas locekļu sastādītā grāmata *Latvija - PSRS karabāze*, kuras ievadā analizēta Latvijas - PSRS neuzbrukšanas līguma realizācija.¹¹⁵

Jautājums par Latvijas armijas apgādi ar formastērpiem un to attīstību, aplūkots Egīla Gelderiņa monogrāfijā. Tas ir ar plašu informāciju, ilustrācijām un atsaucēm bagāts pētījums.¹¹⁶ Aplūkojot Latvijas infrastruktūru, sevišķi dzelzceļa transporta attīstību, izmantots, Dzelzceļa Vēstures muzeja pētnieku sastādītais izdevums *Dzelzceļi Latvijā*.¹¹⁷

Kā nozīmīgs darbs visu Baltijas valstu mērogā jāatzīmē Lietuvas Klaipēdas universitātes pētnieka Egidijus Papečkys pētījums par Lietuvas artilērijas vēsturi no 1919-1940. g., kurā autors salīdzina arī Balstijas valstis un Somiju.¹¹⁸

Darbā izmantoti raksti no vairākiem zinātniskajiem izdevumiem. Visplašāk pārstāvēta *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*, kurā regulāri, katru gadu tiek publicēti dažādu autoru zinātniskie pētījumi par militārās vēstures tematiku. Par artilērijas vēsturi, gan tiešā, gan pakārtotā veidā rakstījuši vairāki autori, tostarp arī šī promocijas darba autors¹¹⁹ un Murmanskas Valsts Pedagoģiskās universitātes Vispārējās vēstures katedras docents Aleksandrs Čapenko, kurš savā pētījumā par Latvijas armijas artilērijas vienību iekļaušanu Sarkanajā armijā 1940. g. izmantojis Krievijas Valsts kara arhīva dokumentus.¹²⁰ Pats autors gan atzīst, ka viņa izmantotie avoti spēj dot informāciju tikai par vienības materiāltechnisko nodrošinājumu, bet ne par apmācībām un kaujas gatavību. Gadagrāmatā daudzārt aplūkoti arī virkne citas, promocijas darbā kontekstā būtiskas tēmas. Latviešu izcelsmes virsnieki Krievijas armijā, Latvijas armijas vēstures dokumentu liktenis pēc Latvijas okupācijas.¹²¹

¹¹⁴ Feldmanis, I., Stranga, A., Virsis, M. *Latvijas ārpolitika un starptautiskais stavoklis*. Rīga, 1993. 435 lpp.

¹¹⁵ Upmalis, I., Tilgass, Ē., Dinevičs, J., Gorbunovs, A. *Latvija - PSRS karabāze 1939.-1998.: materiāli un dokumenti par Padomju armijas atrašanos Latvijā un tās izvešanu*. Rīga: Zelta grauds, 2006, 358 lpp.

¹¹⁶ Gelderiņš, E. *Latvijas armijas karavīru ietērs, atšķirības zīmes un to nēsāšanas noteikumi: 1918-1940*. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2007. 154 lpp.

¹¹⁷ Altbergs, T., Augustāne, K., Pētersone, I. *Dzelzceļi Latvijā*. Rīga: Jumava, 2009. 199 lpp.

¹¹⁸ Papečkys, E. *Lietuvos kariuomenes artilerijos pabūklai 1919-1940 m.* Pieejams [pdf.]: https://www.academia.edu/11931171/LIETUVOS_KARIUOMEN%C4%96S_ARTILERIJOS_PAB%C5%AAK_LAI_1919_1940_M._LITHUANIAN_ARMY_ARTILLERY_IN_1919-1940_ [Skat. 18.11.2015].

¹¹⁹ Dambītis, K. Latvijas armijas Artilērijas kadetu skola. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata XIII*. Rīga: 2012. 42.-51. lpp.; Dambītis, K. Latvijas armijas Zenīrtartilērijas pulks. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata X*. Rīga: 2009. 99.-118. lpp.; Gelderiņš, E. Neatkarības karā (1918-1920) lietotie latviešu karavīru artilērijas ieroči. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. XIV*, Rīga, 2013, 144.- 157. lpp.; Čapenko, A. Latvijas armijas artilērijas daļu integrācija Sarkanās armijas 24.teritoriālajā strēlnieku korpusā 1940.-1941. g. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. VIII*. Rīga, 2007. 100.-107. lpp.

¹²⁰ Čapenko, A. Latvijas armijas artilērijas daļu integrācija Sarkanās armijas 24. teritoriālajā strēlnieku korpusā 1940.-1941. g. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. VIII*. Rīga, 2007. 100.-107. lpp.

¹²¹ Jēkabsons, Ē., Latviešu tautības virsnieki Krievijas armijā 1907.-1914. gadā. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. XIII*. Rīga, 2012. 9. - 41. lpp.; Fleija, A. Kara muzeja likvidācija un nacionālās vēstures liecību iznīcināšana. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. XII*. Rīga, 2011. 19.lpp.; Dambītis, K. 1940.gada pārgrozījumi un papildinājumi likumā par Lāčplēša Kara ordeņa statūtiem. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata XIII*. Rīga: 2012. 121.-126. lpp.

Par Latvijas aizsardzības budžeta veidošanu, balstoties uz LNA LVVA glabāto dokumentāciju, izmantots Jāņa Šiliņa pētījums par Latvijas aizsardzības izdevumiem, kas publicēts rakstu krājumā *Latvijas arhīvi*.¹²² Savukārt par Latvijas okupācijas dažādiem aspektiem ieskatam izmantota Ineša Feldmaņa publikācija Latvijas Ārlietu ministrijas elektroniskajā vietnē.¹²³

Starpkaru perioda ieroču tirgus daļēji aplūkots populārzinātniskā rakstā par rakstā par Aleksandru Kļagin, kurš pēc Brīvības cīņām Latvijai regulāri piegādāja bruņojumu.¹²⁴

Atsevišķi jāpiemin literatūra, kas izmantota aplūkojot Brīvības cīņu notikumus un latviešu karavīru pieredzi Krievijas armijas sastāvā. Šim nolūkam visplašāk izmantojama *Latviešu strēlnieku vēsture (1915-1920)*¹²⁵, kurā trīs nodaļās - *Cīņā par padomju Latviju* un *Latviešu strēlnieku turpmākās cīņu par padomju Latviju*, kuru autors ir vēsturnieks V. Bērziņš, un *Sarkanās armijas pirmajās rindās*, kuras autors ir Bruno Tomanis samērā sīki aprakstīta sarkano strēlnieku darbība pret Latvijas armiju. Šo tēmu daļēji aplūko arī J. Šiliņš grāmatā *Padomju Latvija*, kas ir promocijas darba pārstrādāts un papildināts izdevums.¹²⁶

Apkopojoši darbi, bet zinātniski vāji izstrādāti ir kara flotes un aviācijas pārskati.¹²⁷ Tos sastādījuši savas jomas entuziasti, tie ir bagāti ar informāciju bet nepietiekami strukturēti. Līdzīga rakstura darbi ir vairākiem citiem autoriem. Neskatoties uz trūkumiem zinātniskajā aparātā, vērtīgākais ir Aivara Pētersona darbs, kurš, kā militārpersona savā darbā vērtē Latvijas armijā apmācīto taktiku un salīdzina to ar latviešu karavīru izmantotajām metodēm Otrā pasaules kara laikā dienot gan Sarkanajā armijā, gan Vācijas armijā. Savukārt Jurijs Melkonovs lielu vērtību pievērš un pēta artilērijas bateriju pozīcijas Baltijas jūras, tostarp Latvijas piekrastē, savukārt Gustavs Bušmanis būtībā pārrakstījis un nedaudz papildinājis Vidzemes artilērijas pulka vēstures grāmatu.¹²⁸

¹²² Šiliņš, J. Aizsardzības izdevumi Latvijā starpkaru periodā 1920. - 1940. g. *Latvijas arhīvi*. 2015. Nr.1. 121. lpp.

¹²³ Feldmanis, I. *Latvijas okupācija: vēsturiskie un starptautiski tiesiskie aspekti*. Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/informacija-par-latvijas-vesturi/latvijas-okupacija-vesturiskie-un-starptautiski-tiesiskie-aspekti> [Skat. 23.08.2015]

¹²⁴ Широкоград, А. *Александр Клягин – торговец оружием и авантюрист*. Pieejams: http://nvo.ng.ru/history/2010-11-26/14_kliagin.html [Skat. 09. 06.2015]

¹²⁵ Krastiņš, J. (red.). *Latviešu strēlnieku vēsture 1915-1920*. Rīga: Zinātne, 1970. 697 lpp.

¹²⁶ Šiliņš, J. *Padomju Latvija 1918-1919*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2013. 263 lpp.

¹²⁷ Priedītis, Ē. *Latvijas Kara flote 1919 – 1940. g.*, Rīga, 2004., - 124. lpp.; Brūvelis, E. *Latvijas aviācijas vēsture 1919-1940.g.*, Rīga: Jumava, 2003. 460 lpp.

¹²⁸ Pētersons, A. *Krustugunīs: 60 gadus no tautas slēptais 1940-1945*. Rīga, 2007. 599 lpp.; Мелконов, Ю. *Пушки Курляндского берега*. Рига, 2005. 344 с.; Vārpa, I. *Latviešu karavīrs zem sarkanbaltsarkanā karoga*. Rīga: Nordik, 2008. 687 lpp.; Bušmanis, G. *Visu Latvijai: 2.Cēsu baterijas kaujas ceļš*. Rīga: Aplis, 2004. 303 lpp.

Novadpētnieciska rakstura darbi izmantoti lai konkretizētu dažādas, bieži vien pat tehniskas nianšes. Tajos atrodama ne vien reta informācija, bet arī norādes uz pirmavotiem.¹²⁹

Latvijas bruņoto spēku vēsture 1919. g. pirmajā pusē nav objektīvi pētāma bez landesvēra aplūkošanas. Landesvēra vēsture, to skatoties caur Vācijas interešu prizmu, atrodama divos Vācijas Kara un militārās vēstures institūta sagatavotajos un izdotos sējumos par vācu militārajām operācijām Baltijā pēc Pirmā pasaules kara.¹³⁰ Šīs, kā arī barona Vilhelma fon Firksa sastādītā Landesvēra vēsture¹³¹ ietilpst īpatnējā, nostalgiskā uz memuāru literatūru tendētā literatūras žanrā – atmiņu un dokumentālu liecību apkopojumā, kādas bija populāras Vācijā, laikā pēc Pirmā pasaules kara. Daļēji pie šī žanra būtu jāpieskaita arī virkne latviešu autoru darbu, kuros aplūkota atsevišķu karaspēka daļu vēsture.

Kā interesants pētījums jāmin vēsturnieka Arta Buka raksts par Landesvēra pirmo kauju, kas liek palūkoties uz Latvijas bruņoto spēku vēstures pirmajiem brīžiem no pavisam Latvijas historiogrāfijai netipiska skatupunkta.¹³²

Izmantotā **memuārliteratūra** dēļ to radīšanas apstākļiem iedalāmi divās grupās. Pirmajā ietilpst līdz 1940. g. sarakstītie. No tiem netipisks piemērs ir ģen. P. Radziņa sarakstītais *Latvijas atbrīvošanas karš*¹³³, kas sarakstīts 1921. g. sākumā – tūdaļ pēc kara beigām. Bieži vien šis darbs tiek iekļauts pie historiogrāfijas, taču rūpīgāk ar to iepazīstoties, redzams, ka tam ir tendence atspoguļot P. Radziņa personisko viedokli, kas radies veicot armijas štāba priekšnieka pienākumus. Turklāt P. Radziņš aplūko tikai tās operācijas, kuras viņš pats ir izstrādājis un vadījis, norādot, ka darbs veikts, balstoties uz savām atmiņām un vienību dokumentiem. Izņēmums ir 1. daļa, kas balstīta uz plkv. E. Kalniņa atmiņām, jo šajā laikā ģen. P. Radziņš vēl neatradās Latvijā, bet attiecīgais posms bija jāpaskaidro, lai saprastu tālākos notikumus. Ņemot vērā darba sarakstīšanas tempu – tas izdots 10 mēnešus pēc kara beigām, darbs nav pietiekoši izsmēlošs un, kā pats autors uzsver – arī objektīvs, jo tā uzdevums bija parādīt autora redzējumu par notikumiem. Turklāt darbs aptver gandrīz tikai operāciju un ar tām saistīto faktoru aprakstus un analīzi, nepievēršoties armijas formēšanai. Būtiski, ka P. Radziņš pats kritiski novērtē nesenos notikumus.

¹²⁹ Zvaigzne, J. *Kas ir Litene?* Gulbene, 2006. 370 lpp.; Pope, A. *Rīgas galvenā nomale*. Rīga: Zelta Grauds, 2005. 240 lpp.; Biedriņš, A. *No Doles līdz jūrai*. Rīga: Zinātne, 1990. 145 lpp.

¹³⁰ *Darstellungen aus den Nachkriegskampfen deutschen Truppen und Freikorps. Zweiter Band. Der Feldzug im Baltikum bis zur zweiten Einnahme von Riga*. Berlin, 1937. 159.p.; *Darstellungen aus den Nachkriegskampfen deutschen Truppen und Freikorps. Dritter Band. Die kapfe im Baltikum nach der zweiten Einnahme von Riga*. Berlin, 1938. 208.p.;

¹³¹ Von Fircks, W. *Die Baltische Landeswehr im Befreiungskampf gegen den Bolschewismus*. Riga:G.Löffler, 1929. 221. p.

¹³² Buks, A. *Pirmās asinis par Latvijas neatkarību - vai aizmirstas?* Pieejams:

<http://vesture.sauc.lv/index.php/raksti/baltija/32-pirmas-asinis-par-latvijas-neatkaribu-vai-aizmirstas> [Skat. 03.05.2015]

¹³³ Radziņš, P. *Latvijas atbrīvošanas karš*. Rīga: Avots, 1990. 246 lpp.

Lielākā daļa memuāru ir tapuši pēc Otrā pasaules kara trimdā, tāpēc balstīti gandrīz tikai un vienīgi uz atmiņām. Tādi autori ir bijušais Armijas štāba apmācības daļas kpt. V. Hāzners¹³⁴ un Kurzemes divīzijas komandieris ģen. Rūdolfs Bangerskis.¹³⁵ Darbu tapšanu iespaidoja trimdas apstākļi, kā arī Otrā pasaules kara pieredze. Tie jāvērtē kā subjektīvi atmiņu stāstījumi. Jāņem vērā, ka R. Bangerska darbu tikai daļēji var uzskatīt par viņa paša veikumu, jo pēc viņa nāves, izmantojot viņa atstātos pierakstus, memuāru sastādīšanu pabeidza plkv. A. Plensners un Pāvils Klāns, īstajā vārdā Pauls Kovaļevskis.

Starp pēckara darbiem, ierindojas karavīra un literāta A. Plensnera memuāri¹³⁶ un Aleksandra Lasmaņa atmiņas¹³⁷, bet sevišķi atzīmējami bij. armijas komandiera un kara ministra J. Baloža un sabiedrisko lietu ministra Alfrēda Bērziņa atmiņas, kas ļauj apjaust varas elites savstarpējās attiecības un attieksmi pret valsts aizsardzību.¹³⁸ Vērtīgas, bet diskutablas, ir bij. Latvijas Komunistiskās Partijas Centrālās komitejas sekretāra un vēlākā Saeimas deputāta Ivara Ķezbera liecības par iespējamo dažu Latvijas armijas virsnieku sadarbību ar PSRS specdienestiem.¹³⁹

Pie šī literatūras veida jāpieskaita arī daļa no grāmatas *Latvijas kara skola*, kurā atsevišķa nodaļa veltīta Kara skolas Artilērijas nodaļai. Savas atmiņas par dienestu tajā atstājuši kadeti un vēlākie virsnieki Kristaps Insbergs, Pēteris Vīlps, Jānis Tūte un Andrejs Radomiška.¹⁴⁰

Daļa no atmiņām un dienasgrāmatām publicēta arī periodikā, piemēram represētā Georga Lētsa atmiņas, kuras publicētas 1990. gadā.¹⁴¹

Atsevišķi jānodala **kvalifikācijas darbi** - pētījumi, kurus izstrādājuši Latvijas Universitātes maģistra un doktora studiju programmu studenti un kuri skar Latvijas 20. gs. militārās vēstures jautājumus. Dažu pētījumu rezultāti to sagatavošanas laikā, vai pēc darba aizstāvēšanas ir pārveidoti zinātniskajos rakstos, taču oriģinālie pētījumi sniedz pilnīgāku ieskatu gan pētnieku darba metodēs, gan izmantotajā bibliogrāfijā. Visbeidzot, tajos atrodamas vērtīgas zinātniskas atziņas un secinājumi.¹⁴²

¹³⁴ Hāzners, V. *Varmācības torņi*. Linkolna: Vaidava, 1977. 643 lpp.

¹³⁵ Bangerskis, R. *Mana mūža atmiņas. II sēj.* Kopenhāgena: Imanta, 1959. 378 lpp.

¹³⁶ Plensners, A. *Divdesmitā gadsimta pārvērtības*. Grāmatu Draugs, 1978. 194.lpp.; Plensners, A., *Pret vētrām un negaisiem: atmiņas*. Grāmatu draugs, 1982. 62.lpp.

¹³⁷ Lasmanis, A. *Cerības un vilšanās*. Uppsala: Daugava, 1963. 272 lpp.

¹³⁸ Balodis, J. *Atmiņu burtnīcas 1918. – 1939*. Rīga, 2015. 261 lpp.; Bērziņš, A. *Nepublicētās atmiņas. Laiks, kas negaist*. Rīga: Lauku Avīze, 2015. 239 lpp.

¹³⁹ Ķezbers, I. *Durvīs. Tā tas bija*. Rīga: Jumava, 2015. 316 lpp.

¹⁴⁰ Hāzners, V., Sproģis, E. (red.). *Latvijas Kara skola*. Toronto: LVA, 1979. 201.- 224. lpp.

¹⁴¹ Lēts, G. *Sešpadsmit gadi Sibīrijā*. Latviešu strēlnieks Nr.8, 1990. 6.-7. lpp.

¹⁴² Čiganovs, J. *Latvijas armijas intendatūras dienesti (1919-1940)*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013. 199 lpp.; Keruss, J. *Latvijas neitrālā politika un neitralitāte 1933.-1940. gadā : promocijas darba kopsavilkums*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009. 36 lpp.; Kuzmins, V. *Latvijas Bruņoto spēku mobilizācijas un aizsardzības plāni 1939. gada beigās - 1940. gada sākumā*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas

Uzziņu literatūra izmantota terminu un datu precizēšanai. Virsnieku uzvārdu, dienesta pakāpju un dienesta vietu precizēšanai pamatā izmantota uz LNA LVVA dokumentu bāzes balstītā biogrāfiskā vārdnīca.¹⁴³ Diemžēl šajā izdevumā publicētas biogrāfijas tikai virsniekiem sākot ar plkv.-ltn. dienesta pakāpi. Dienesta pakāpēs zemāku virsnieku identifikācijai izmantots Latviešu virsnieku apvienības atv. kpt. Valda Šteinberga apkopotie Latvijas armijas virsnieku saraksti, kuru elektroniskās kopijas viņš nodevis autora rīcībā. Saraksti veidoti balstoties uz LNA LVVA 5601.f. un papildināti ar citos avotos un literatūrā atrodamo informāciju. Diemžēl saraksts ir nepilnīgs un brīžiem kļūdainis.

Līdzīgam nolūkam izmantota arī Latvijas ārlietu dienesta biogrāfiskā vārdnīca.¹⁴⁴ Būtiski, ka abās šajās vārdnīcās autori priekšvārdos sniedz ieskatu aplūkojamajā tēmā.

Būtisks uzziņu izdevums ir Latviešu konversācijas vārdnīca,¹⁴⁵ kuru izdeva laikā no 1927. līdz 1940. g. Diemžēl padomju okupācija pārtrauca tās izdošanu ar 21. sējumu. Vārdnīcas sastādīšanu vadīja vēsturnieks A. Švābe, bet šķirkļus sagatavoja nozaru speciālisti – tostarp virsnieki plkv. Arvīds Liberts, ģen. R. Bangerskis, kpt. Nikolajs Rusmanis, ģen. Rūdolfs Ruškevics, u.c.

Lai noteiktu, kā laika gaitā izmainījies terminu lietojums, izmantota militāro terminu skaidrojošā vārdnīca,¹⁴⁶ savukārt, terminu atšķirības dažādās valodās mēģināts skaidrot, izmantojot Oksfordas angļu valodas vārdnīcu.¹⁴⁷ Papildus izmantotas arī enciklopēdijas,¹⁴⁸ statistikas dati¹⁴⁹ un Latvijas vēstures atlants, kas piedāvā statistikas datus, kas vizualizēti ar karšu palīdzību.¹⁵⁰

Universitāte, 1998.; Larionovs, R. *1923. gada Latvijas karaklausības likums un tā pieņemšanas vēsturiskie apstākļi*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2005. 117 lpp.

¹⁴³ Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. *Latvijas armijas augstākie virsnieki, 1918 – 1940: biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: LVVA, 1998. 527 lpp.

¹⁴⁴ Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki. 1918-1991: biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 2003. 436 lpp.

¹⁴⁵ *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 1., 3., 7., 15., 18., 10. sēj.

¹⁴⁶ *Militāro terminu skaidrojošā vārdnīca*. Sast. Justs, F. Rīga: Avots, 2008. 1224 lpp.

¹⁴⁷ Oxford dictionaries. Vārdnīca. Pieejams: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/artillery>

¹⁴⁸ Pētersone, I. (atb. red.) *Latvijas Brīvības cīņas 1918-1920*. Enciklopēdija. Rīga: Preses nams, 1999. 448 lpp.

¹⁴⁹ Skujenieks, M. *Latvijas statistikas atlans*. 1938. Citāts. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/iedzivotaji-ticiba-tautiba-uc-tema-32901.html> [Skat.03.04.2015]

¹⁵⁰ Turlajs, J.(red.). *Latvijas vēstures atlants*. Rīga: Jāņa sēta, 1998. 43. lpp.

1. Ģeogrāfiskie un vēsturiskie faktori Baltijas valstu aizsardzībā, pārskats par Latvijas Republikas aizsardzības sistēmu, tās izveidi, reorganizāciju un likvidāciju, 1918. - 1940. g.

Pētot ikvienas teritorijas militāri-politisko vēsturi, jāveic reģiona vēsturisko un ģeogrāfisko faktoru analīze. Ar to palīdzību iespējams izprast katras ieinteresētās puses galvenos ilgtermiņa stratēģiskos nolūkus, mērķus un izvirzītos uzdevumus šo mērķu sasniegšanai. Ārēji visspilgtāk redzamais žests - karadarbība ir tikai līdzeklis dažādu valstu savstarpējajās attiecībās, tas var kalpot gan kā pamata veids mērķa sasniegšanai, gan tikai uzmanības novēršanai savu patieso nolūku realizācijā. Šī ļoti vienkāršā, bet praktiski pamatotā patiesība bieži netiek pienācīgi novērtēta, tādā veidā radot maldīgus priekšstatus par situāciju un procesiem attiecīgajā reģionā.

Baltijas jūras austrumu daļa jau gadsimtiem ir bijusi kā tilts starp ģeopolitiskajiem Eiropas rietumiem un austrumiem. Šeit sadūrušās dažādu tautu, reliģiju un ideoloģiju ekonomiskās un politiskās intereses, kuru aizstāvībai izmantoti visi iespējamie, tostarp arī militārie līdzekļi. Nelielā teritorija Baltijas jūras austrumu piekrastē nevar lepoties ar milzīgiem dabas resursiem, taču tās galvenais stratēģiskais resurss jau vēsturiski ir bijis tās ģeogrāfiskais novietojums, kas ļāvis gūt gan ienākumus no tirdzniecības un kravu pārvadājumiem starp abām Eiropas daļām, gan nodrošinājis militāru dominanci Baltijas jūras reģionā. Iemesls ir izdevīgie transporta un tirdzniecības ceļi starp Āziju un Eiropu. Esošie ūdensceļi - upes un jūra nodrošināja ērtus transporta savienojumus, turklāt Baltijas jūra sniedza iespēju virzīties arī tālāk pasaules okeānā. Laika gaitā ūdensceļus papildināja un daļēji pat pilnībā aizstāja dzelzceļu satiksme un citi transporta veidi, kas joprojām uztur šī reģiona stratēģisko nozīmi. Ņemot vērā to, ka lielākie pasaules resursi atrodami Eirāzijā, kas ir samērā nošķirta no pārējās pasaules, transporta un sakaru ceļu nodrošināšana šos resursus kontrolējošajai daļai ir tikpat būtiska, kā šo resursu iegūšana. Krievijai, kā dominējošajai Eirāzijas valstij, neskatoties uz gandrīz neierobežotajiem dabas resursiem, vienmēr pastāvējušas problēmas ar šo resursu realizāciju.¹⁵¹

Zināmā mērā tas saskan ar britu ģeogrāfa sera H. Dž. Makindera, sākot ar 1904. gadu attīstīto ģeostatēģisko teoriju par *pasaules sirdi* - teritoriju, kuru kontrolējošā vara, spēj kontrolēt visu pārējo pasauli. H. Dž. Makindera teorija piešķir sevīšku stratēģisko nozīmi Austrumeiropai, kas bija *vārti uz pasaules sirdi*.¹⁵² Zīmīgi, ka šī teorija ietekmēja vairāku

¹⁵¹ Clemens, C. W. Jr. *Baltic independence and Russian Empire*. New York: St. Martin's Press, 1991. 14.-27. p.

¹⁵² Mackinder, H.J. The Geographical Pivot of History. *The Geographical Society*, Vol. 23, No.4, (April 1904), 421-437. Pieejams:

valstu, sevišķi Vācijas stratēģiskos plānus gan Pirmā, gan Otrā pasaules kara priekšvakarā, kā arī ASV ārpolitiku attiecībā uz Eirāziju arī Aukstā kara laikā.¹⁵³ Baltijai, atrodoties šajos vārtos, bija jāreķinās ar apdraudējumu un attiecīgi jānostiprina sava drošība gan ar ārpolitiskiem, gan militāriem līdzekļiem.

Par ietekmi Baltijas reģionā gadsimtu gaitā ar mainīgām sekmēm savā starpā ir cīnījušās Zviedrija, Vācija, Polija un Krievija - sekundāri arī Lielbritānija un Francija, taču tikai Krievijai šī reģiona kontrole ir vienmēr bijusi kritiski svarīga tās pastāvēšanai. Pārējām valstīm tas pārsvarā bijis otršķirīgs jautājums, jo to novietojums šādu pieeju atļauj, savukārt Lielbritānijai un Francijai šī teritorija bija aktuāla tikai fragmentāri - šīs valstis fokusējās uz daudz plašākām aizokeāna teritorijām. Tāpēc Baltija un tajā ietilpstošā Latvijas teritorija ir viens no vājajiem Krievijas saimnieciskajiem un militārajiem punktiem, kura nostiprināšanai tā vienmēr ir pievērsusi pastiprinātu uzmanību. Bet, sākot ar 18. gadsimta sākumu, Krievijas cara Pētera I personā šī politika kļuva apzināta, mērķtiecīga un agresīva,¹⁵⁴ jo Krievijai, kā resursiem bagātai valstij, bija potenciāls ne tikai kā reģionālai, bet arī globālai lielvarai, tomēr tās atrašanās atstatu no pasaules jūras ceļiem, traucēja šādu statusu iegūt. Iemesls tam bija katastrofālais pasaules okeānu pieejas trūkums. Līdz pat mūsdienām pasaules lielvalstis savu ietekmi un sev vēlamās politikas realizāciju nodrošina, izmantojot t.s. jūras stratēģiju¹⁵⁵ vai tās iezīmes - nosacīti paplašinot valsts robežas un attālinot karadarbību no valsts pamatteritorijas un izmantojot resursus, kas atrodas citās pasaules daļās. Spilgts šāds piemērs ir Lielbritānija - valsts, kura, neskatoties uz savu nelielo teritoriju, izcili izmantoja savas priekšrocības un izveidoja vienu no spēcīgākajām flotēm, šāda veidā iegūstot dominējošo stāvokli visā pasaulē.

Stratēģiju, kas balstīta uz jūras izmantošanu, bija iespējams izmantot ar nosacījumu, ka valsts rīcībā ir pietiekami liela flote un tās atbalstam nepieciešamās ostas. Pieeja Baltijas jūrai deva iespēju izvērst šādu stratēģiju ne vien reģionā, bet arī globāli. Lai arī ne īpaši izdevīgas, Baltijas un Melnā jūras ostas bija vienīgās kurās bija iespējama navigācija visu gadu un no kurām Krievijas impērija varēja sekmīgi izvērst savas flotes darbību Rietumu puslodē. Ņemot vērā apstākli, ka Melnās jūras kara flotes darbību ierobežoja Bosfora un Dardaneļu jūras šaurumi, kurus kontrolēja Turcija, Baltijas jūra ar tās ostām Krievijai stratēģiski kļuva vēl nozīmīgāka, jo kļuva par galveno tranzīta ceļu Krievijas milzīgo iekšējo resursu realizācijai un līdzekli savas ārpolitikas realizācijai. To pierāda tas, ka jau 19. gadsimta beigās Krievijas

<http://intersci.ss.uci.edu/wiki/eBooks/Articles/1904%20HEARTLAND%20THEORY%20HALFORD%20MAC%20KINDER.pdf> [Skat. 12.09.2015]

¹⁵³ Herwig, H., *The daemon of geopolitics: Karl Haushofer, Rudolf Hess and Adolf Hitler*. Pieejams: <http://www.usafa.edu/df/dfh/docs/Harmon53.pdf> [Skat.04.09.2015]

¹⁵⁴ Upmalis, I., Tilgass, Ē., Donevičs, J., Gorbunovs, A. *Latvija - PSRS karabāze 1939.-1998.: materiāli un dokumenti par Padomju armijas atrašanos Latvijā un tās izvešanu*. Rīga: Zelta grauds, 2006, 13.-15.lpp.

¹⁵⁵ *maritime strategy*

impērija sevišķu uzmanību pievērsa piekrastes un ostu nocietināšanai, bet 1939. g. kara bāžu līgumi ar Baltijas valstīm, būtībā bija vērsti tikai un vienīgi, lai iegūtu spēku pārsvaru Baltijas jūrā, kas ļautu attīstīt tālākos PSRS plānus pret Vāciju un pārējām rietumvalstīm.

Jau no 17. gadsimta reģiona galvenais konkurents Krievijai aizvien izteiktāk bija Vācija¹⁵⁶, kura Baltijā saskatīja ne vien iespēju ierobežot Krievijas ekonomisko un militāro potenciālu, bet arī paplašināt savas teritorijas, tā iegūstot svarīgos kokmateriālu un pārtikas resursus. Turklāt Baltijā jau kopš 13. gadsimta veidojās spēcīga vācu kopiena. Trešā reģiona lielvara - Zviedrija, pateicoties savam izdevīgajam ģeogrāfiskajam stāvoklim un pašpietiekamajiem resursiem, saprotot, ka tā nespēj konkurēt ne ar Krieviju, ne Vāciju, ieņēma neitrālu stāvokli.

Samērā stabilo situāciju, kāda reģionā pastāvēja kopš 18. gadsimta beigām, pilnībā izjauca Pirmais pasaules karš, kura izskaņā abas galvenās reģiona konkurentes - Vācijas impērija un Krievijas impērija sabruka, radot iespēju vairākām Krievijas impērijas paspārnē esošajām tautām - somiem, igauņiem, latviešiem, lietuviešiem, poļiem un baltkrieviem izveidot un atjaunot savas uz nacionāliem principiem balstītas valstis. Šo procesu aktīvi atbalstīja Pirmā pasaules kara uzvarētājas lielvalstis - ASV, Francija un Lielbritānija. Tam bija vairāki iemesli - impērijām sabrūkot, būtiski izmanījās ne vien valstu robežas, bet arī sabiedrības sociālie un politiskie strāvājumi, radot jaunus sabiedrības uzbūves principus. Vispilgtāk tas izpaudās Krievijā, nodibinoties padomju varai, kas tuvākajos gados kļuva par vienu no ietekmīgākajiem faktoriem reģiona attīstībā. Savukārt jaunās, uz nacionāliem principiem balstītās valstis, sev negribot, kļuva par savdabīgu bufera zonu starp jaunizveidoto un agresīvo t.s. sociālistisko pasauli un t.s. veco Eiropu, kas centās nepieļaut komunisma ideju tālāku izplatību. Šī bufera zona savu uzdevumu daļēji izpildīja 1939. un 1940. g., signalizējot rietumvalstīm, ka PSRS ir nostiprinājusies un gatavojas karam pret nekomunistiskajām valstīm.

Jaunajās valstīs impēriju sabrukumu uztvēra daudz šaurākā skatījumā, galvenokārt, saskatot iespēju nostiprināt savu nacionālo identitāti un nostāties līdzās citām pasaules tautām, kuras izveidojušas savas valstis. Tā kā ne Vācija, ne Padomju Krievija negrasījās samierināties ar šīs teritorijas zaudēšanu un centās atjaunot savu priekšteču ģeopolitiskās priekšrocības, jauno valstu nostiprināšana bija jāveic ar militāriem līdzekļiem.

Uz šāda fona nelielo jauno valstu centieni ar politiskiem un militāriem līdzekļiem nosargāt savu suverenitāti, šķiet, maznozīmīgi un ir svarīgi tikai pašām tautām. Taču, ņemot vērā iepriekšējo pieredzi, kad lielvaras vienmēr centušās šīs tautas asimilēt, tautu

¹⁵⁶ Ar Vāciju domātas, Svētās Romas impērijas, Prūsijas Karalistes un Vācijas impērijas teritorijās bijušie valstiskie veidojumi.

pašnoteikšanās principa starptautiska ievērošana ir būtisks pavērsiens modernās pasaules attīstībā. Šādi katra tauta pilnvērtīgi spēj reprezentēt savu unikālo valodu, kultūru un dzīvesveidu, kas ir šo nelielo nāciju pamatmērķis. Pašnoteikšanas principa realizācijas, tostarp arī militārs, atbalsts no rietumu viedokļa, šajā gadījumā, ir kā netieša savu drošības jautājumu nodošana ārpalpojuma.¹⁵⁷ Ar šī principa ieviešanu, rietumvalstis potenciāli atviegloja savu nākotnes drošības stāvokli pret padomju ideoloģiju.

Līdz ar nacionālo valstu nodibināšanu aktuāls kļuva arī šo valstu aizsardzības jautājums. Moderno Baltijas valstu vēsturi lielā mērā veidojuši konflikti starp lielvarām. Daļu no tiem bija iespējams risināt ar diplomātiskajiem līdzekļiem, tomēr vēsturiskā pieredze un Padomju Krievijā valdošā agresīvā sociālistiskā ideoloģija, paļaušanos tikai uz diplomātijas sniegtajām iespējām nepieļāva, tāpēc valsts aizsardzība, bruņoto spēku veidošana un uzturēšana bija viens no šo valstu pamatuzdevumiem, lai nodrošinātu savu neaizskaramību.¹⁵⁸

1.1 Ārpolitisko, sociālo un ģeogrāfisko apstākļu ietekme uz Latvijas teritorijas aizsardzību

Jebkura karadarbība ir process, kurš tiek plānots un virzīts, izmantojot apkārtējās vides īpatnības, kuras būtiski ietekmē pieņemtos lēmumus un to izpildi. Ar vides apstākļiem šajā gadījumā jāsaprot ne vien apvidus ģeogrāfiskās, veģetācijas u.c. tam raksturīgo iezīmju īpatnības, bet arī apdzīvotība, iedzīvotāju tipi, noskaņojums un to starpā valdošas attiecības. Turklāt šos apstākļus jāņem vērā un nopietni jāreķinās pilnīgi visām iesaistītajām pusēm, tāpēc tie, zināmā mērā, ir universāli pielietojami. Šī iemesla dēļ, runājot par militārajiem jautājumiem, vides analīzei ir ievērojama nozīme iespējami objektīvāku secinājumu izdarīšanai. Nepievēršot šiem jautājumiem uzmanību, pētnieks nespēj pilnvērtīgi analizēt notikušos procesus, kas rada nopietnus trūkumus un pat kļūdas veiktajos secinājumos.

Visu triju Baltijas valstu vēsture, tāpat kā militārās aizsardzības jautājumi, ir jāaplūko kompleksi, jo Baltija jau vēsturiski ir bijusi vienots reģions un joprojām ir vienots operatīvais reģions un jebkādas plašākas militārās operācijas iespējams veikt, tikai iesaistot praktiski visu šo valstu teritorijas.¹⁵⁹ Tā kā reģions ir relatīvi neliels, tad sekmīgas aizsardzības pamatā ir rūpīga plānošana un vietējo apstākļu prasmīga izmantošana, kas ļauj iespējami efektīvāk

¹⁵⁷ Buferzonas, jeb t.s. *sanitārā kordona* ideja paredz bijušās Krievijas impērijas rietumu provinces izmantot kā drošības zonu, kurā agrīni noteikt un likvidēt nākotnes agresorus - Vāciju vai Krieviju. Sk. sīkāk: Jundzis, T. *Latvijas drošība un aizsardzība*. Rīga: Junda, 1995. 34.lpp.

¹⁵⁸ Par Baltijas valstu izveidošanas vēsturisko fonu sk. sīkāk: Misunas, R., Taagepera, R. *The Baltic States: Years of Dependence 1940-1990*. California: Berkeley. 1992. 1-14. p.;

¹⁵⁹ Līdzīgi to dara baltvācu vēsturnieks Georgs fon Rauchs runājot par Baltiju: Rauch, G. von. *Baltic States: The Years of Independence Estonia, Latvia, Lithuania 1917-1940*. University of California Press, 1987. 265. p.

izmantot pieejamos karaspēka un infrastruktūras resursus. Iespējamie draudi 1930. gadu otrajā pusē reģionam nāca no divām pusēm - PSRS austrumos un Vācijas dienvidrietumos, kurām, kā jau iepriekš minēts, interesēja kontrole pār Baltijas jūras austrumu krastā esošajām ostām. Baltijas valstu situāciju pasliktināja samezglotās etniskās un reliģiskās attiecības, kuras būtiski iespaidoja reģiona ekonomisko attīstību un brīžiem atsaucās arī politiskajā nestabilitātē. No šāda viedokļa visstabilākā situācija bija Igaunijai, bet visnestabilākā - Lietuvai, kura, piemēram, līdz pat 1938. g. 17. martam neuzturēja diplomātiskās attiecības ar Poliju - kaimiņvalsti, kura pretendēja uz vadošo lomu reģionā. Latvijas attiecības ar Igauniju, Lietuvu un Poliju, neskatoties uz dažām konfliktsituācijām 1920. gadu sākumā, kopumā vērtējamas kā stabilas un draudzīgas, taču aizsardzības jomā nepietiekami koordinētas. Pastāvēja gan uzskats, ka valsts drošība ir jānostiprina ar diplomātiskiem līgumiem un aizsardzības ūnijām. Neskatoties uz divpusējiem līgumiem kurus Latvija noslēdza ar Igauniju, Lietuvu un Poliju, nekāda tieša militāra sadarbība, Polijas-Lietuvas konflikta dēļ, netika īstenota. Izņēmums bija Latvijas un Igaunijas vājie mēģinājumi veikt kopējas štābu karaspēles Valgā 1934. g. 4. - 7. decembrī¹⁶⁰, Jūras spēku kopējās mācības no 1930. g. 25. jūnija līdz 5. jūlijam un starp Latviju un Igauniju 1923. g. noslēgtā konvencija, kas atļāva nepieciešamības gadījumā izmantot otras valsts gaisa telpu, kā arī līgums par kopīgu aerodromu izmantošanu.¹⁶¹

Reliģiskos un etniskos ieganstos balstīti konflikti Latvijā nebija raksturīgi, pat neskatoties uz samērā raibo etnisko un reliģisko iedzīvotāju sastāvu. Bez atsevišķu ekstrēmistu izlēcieniem nopietni konflikti nenotika. Tas bija rezultāts centieniem jauno valsti veidot pēc pilsoniskiem principiem. Pēc 1925. g. tautas skaitīšanas datiem¹⁶² Latvijā kopumā dzīvoja 1 844 805 iedzīvotāju,¹⁶³ no kuriem 73,40 % bija latvieši, 12,56 % krievi, 3,86 % vācieši un 5,19 % ebreji. Gadā Latvijas iedzīvotāju skaits palielinājās aptuveni par 10 000 cilvēkiem. Visatšķirīgākais reģions gan etniskā, gan reliģiskā ziņā, kas tiešā veidā varēja ietekmēt militāro situāciju, bija Latgale - sevišķi pagasti, kas robežojās ar Padomju Krieviju un dienvidu daļa, kas robežojās ar Poliju. Krievijas pierobežā atsevišķos pagastos dominēja krievu un baltkrievu iedzīvotāji, bet pilsētās un miestos ievērojams skaits bija poļu un ebreju tautības iedzīvotāju. Poliski runājošo vēsturiskās saites ar Poliju Latvijas valdībai radīja bažas par Latgales nonākšanu Polijas ietekmē, tāpēc, neskatoties uz draudzīgajām attiecībām,

¹⁶⁰ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 254.l. 114.-131. lp.

¹⁶¹ Turpat, 2.apr., 1.l. 2.-7.lp.

¹⁶² Tautas skaitīšana Latvijā notika 4 reizes: 1920, 1925, 1930, 1935.gadā.

¹⁶³ Skat.: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/iedzivotaji-ticiba-tautiba-uc-tema-32901.html> [Skat.03.04.2015]

attieksme pret Poliju bija piesardzīga. Latgales būtiskākā atšķirība bija katoļu, pareizticīgo un vecticībnieku reliģija, atšķirībā no pārējās valsts, kur dominēja luterānisms.¹⁶⁴

Pārējā Latvijas teritorija bija daudz viendabīgāka un tur dominēja latviešu tautības iedzīvotāji. Vācieši un ebreji pārsvarā dzīvoja pilsētās un miestos. Laikā no 1920. - 1925. g. latviešu īpatsvars daudzviet pilsētās palielinājās un šajā faktorā neliela loma bija tieši armijas garnizoniem, kā piemērs minams Daugavpils. Kopumā 20 gadu laikā iedzīvotāju skaits Latvijā pakāpeniski palielinājās. Ja 1920. g. Latvijā dzīvoja aptuveni 1 596 000 iedzīvotāji, tad 1935. g. notikušajā tautas skaitīšanā Latvijā uzskaitīja 1 950 502 iedzīvotājus. Katru gadu to skaits vidēji palielinājās par aptuveni 10 000, bet neliels kritums tika piedzīvots 1939. g., kas saistāms ar baltvāciešu izceļošanu.¹⁶⁵

Lielākā Latvijas iedzīvotāju daļa dzīvoja lauku reģionos un nodarbojās ar lauksaimniecību. Sevišķi liels apdzīvotības blīvums bija Latgalē - vidēji aptuveni 50 cilvēki uz kvadrātkilometru, savukārt mazāka apdzīvotība bija Rīgas apkārtnē un Ziemeļkurzemē.

Vienlaicīgi vērā jāņem arī iedzīvotāju izglītības līmenis, kas tiešā veidā skar gan karaspēka komplektēšanu, gan potenciālās iespējas manipulēt ar šī reģiona iedzīvotāju noskaņojumu un attieksmi pret valsti. Arī šajā gadījumā Latgale bija problemātisks novads un Latvijas valdība ieguldīja daudz līdzekļu, lai to labotu.

Militārās aizsardzības plānus un karaspēka vienību izvietojumu, tostarp arī miera laikā, nosaka daudzi faktori, taču vieni no būtiskākajiem ir ģeogrāfiskie apstākļi, tāpēc šo apstākļu izpēte un informācijas atjaunošana bija viena no prioritātēm Latvijas aizsardzības stiprināšanā. Šo apstākļu analīze ļāva precīzi plānot nepieciešamo spēku sadalījumu dažādu reģionu aizstāvībai, rēķinot ne tikai aizsardzības apstākļus, bet arī iespējamā pretinieka iespējas katrā reģionā, kas, zinot tā rīcībā esošos militāros resursus un to īpašības, potenciāli ļauj paredzēt tā darbību. Lai gan, smalka ģeogrāfiskā analīze promocijas darba ietvaros nav paredzēta, tomēr neliels ieskats kopējā Latvijas situācijā ir jāsniedz, jo tas paskaidro vairākas būtiskas stratēģijas, operacionālās un taktikas problēmas, kuras iespaidoja ne vien karaspēka komplektēšanu un izvietojumu, bet pat visas valsts dzīvi.

Latvijas militārās ģeogrāfijas analīzi uzsāka jau Brīvības cīņu laikā. Ja līdz tam tā bija aplūkota, raugoties no Krievijas impērijas redzespunkta un vajadzībām, tad tobrīd tā bija jāpārstrukturē un jāpielāgo Latvijas situācijai. Plānveidīgi teritorijas militāri stratēģisko izpēti uzsāka 1922. g. To veica karaspēka daļu īpaši nozīmēti virsnieki, kuriem katram norādīja savu teritorijas daļu, kurā bija jāveic rekognoscēšanas darbs. Bez vispārējā topogrāfiskā un transporta infrastruktūras apraksta virsniekiem bija jāsniedz rekomendācijas par potenciāli

¹⁶⁴ Latvijas vēstures atlants. Rīga, 1998. 28., 43. lpp.

¹⁶⁵ Rutkis, J. *Latvijas ģeogrāfija*. Stokholma: Zengale, 1960. 421. lpp.

izdevīgāko aizsardzības pozīciju izvietojumu, izdevīgākajiem novērošanas un komandpunktiem, jāsniedz atzinumi par esošo ceļu un tiltu nestspēju, purvu caurejamību un upju šķērsošanas vietām. Pēc 1922. g. savāktajiem materiāliem tapa Ziemeļlatgales un Dienvidlatgales militāri stratēģiskie apskati. Teritorijas rekognoscēšana turpinājās veicot Latvijas topogrāfisko karšu sastādīšanu, bet teritorijas militāro analīzi vēlākajos gados turpināja Augstākās kara skolas virsnieki savu vasaras mācību laikā.

Latvijas Republikas kopējais robežas garums ir aptuveni 1700 km. Ņemot vērā, ka valsts ziemeļu un dienvidu robežu, zināmā mērā, nodrošināja draudzīgās kaimiņvalstis, tad aizsardzības ziņā lielāka nozīme bija robežai ar PSRS, kā arī aptuveni 500 km garajai Baltijas jūras un Rīgas jūras līča robežai.

Latvijas teritorija atrodas Austrumeiropas līdzenuma ziemeļrietumu daļā un kopumā tā ir salīdzinoši līdzena ar nedaudziem pauguriem Kurzemes un Vidzemes vidienē, Alūksnes apkārtnē un Latgales dienvidu daļā. Gar jūras krastu, aptuveni 10 km platā joslā atrodas Piejūras zemiene, kas Rīgas jūras līča dienvidos pārtop Viduslatvijas zemienē, kas iestiepjas pat 40 km attālumā no krasta. Lielākoties šajās teritorijās kāpu joslas mijās ar pārpurvotām teritorijām, lagūnu tipa ezeriem un upju deltām.

Jūras piekrasti sava ievērojamā garuma un atklātās pieejas dēļ, uzskatīja par potenciāli vājāko un vissarežģītāk aizsargājamo robežas posmu.¹⁶⁶ Baltijas jūras un Rīgas jūras līča krasts pārsvarā ir lēzens un smilšains, tāpēc rada šķietami ērtu vietu jūras desantam. Tomēr dažas īpatnības to būtiski apgrūtināja. Sēkļiem bagātās piekrastes un desantam piemērotu līču trūkums jūras desantu padara par bīstamu un sarežģītu operāciju. Desanta sagatavošanai karavīriem no transporta kuģiem pārkāpjot desanta laivās vajadzēja notikt ievērojamā attālumā no krasta.¹⁶⁷ Turklāt arī izsēžoties krastā pretinieku ierobežotu kāpu un purvu josla, meži un vājā transporta infrastruktūra, kas neatļautu efektīvi veikt militārās operācijas. Šo apstākļu dēļ varēja sagaidīt tikai lokālus desantus nelielu mērķu sasniegšanai, piemēram jūras navigācijas zīmju un bāku iznīcināšanai vai pārņemšanai savā kontrolē. Daudz bīstamākas vietas bija upju grīvās esošās ostas. Tajās varēja ienākt transporta kuģi, turklāt tajās saplūda visa apkārtnes ceļi un sakaru līnijas. Tā kā Latvijas teritorijas galvenā transporta un sakaru infrastruktūra bija būvēta Krievijas impērijas vajadzībām un ir pakārtota ostām, tad ieņemot kaut vai vienu ostu, pretiniekam samērā viegli bija pieejami pārējie teritorijas atslēgas punkti.

Stratēģiski svarīgākā bija galvaspilsēta Rīga, kurā atradās ne vien valsts pārvaldes iestādes, armijas komandcentrs un noliktavas, bet arī lielākais dzelzceļa mezgls un tilti pār

¹⁶⁶ Skat.: Pielikums Nr. 2., *Kartoshēma Nr. 1*. Pret jūras desantiem potenciāli apdraudētās piekrastes zonas, gaisa uzbrukumu interešu objekti un aptuveno aizsardzības līniju rajoni 1940. g. pavasarī.

¹⁶⁷ Ramats, K. *Latvijas kara ģeogrāfijas konspekts*. Rīga: Virsnieku kursu lekciju un tulkojumu fonds, 1925. 6. lpp.

Daugavu. Upe šeit bija vidēji 7,6 metrus dziļa, tāpēc derēja lielas ieग्रimes kuģiem.¹⁶⁸ Pilsētu no jūras līča puses aizsargāja Daugavgrīvas nocietinātais rajons. Šo teritoriju arī no sauszemes norobežoja dabīgi ūdens šķēršļi, bet pašu mainīgo Daugavas grīvu jau no viduslaikiem ar nocietinājumu palīdzību centās kontrolēt visi valdošie spēki. Mainoties karadarbības metodēm, Krievijas impērijas periodā šo teritoriju nocietināja atbilstoši tobrīd modernākajām kara inženierijas prasībām, izveidojot vaļņus, applūdinātas teritorijas un krasta artilērijas bateriju nocietinājumus. Līdz ar to šī teritorija praktiski vienmēr bija kalpojusi militāriem nolūkiem.

Liepājas osta bija otra svarīgākā Latvijas osta un transporta mezgls. Tā strauju attīstību piedzīvoja līdz ar Liepājas – Romnu dzelzceļa izveidošanu 1871. g.¹⁶⁹ Liepājas osta bija viena no nedaudzajām Krievijas Impērijas neaizsalstošajām ostām, tāpēc laikā no 1891. - 1904. g., pēc Krievijas cara Aleksandra III pavēles, šeit izbūvēja Krievijas Baltijas kara flotes bāzi. Bāzes aizsardzībai 1899. g. uzsāka būvēt Liepājas cietoksni – apvidum pielāgotu nocietinājumu sistēmu, kura bija paredzēta bāzes aizsardzībai gan no jūras, gan sauszemes puses. Tiesa, pēc Baltijas kara flotes iznīcināšanas Krievijas – Japānas karā, cietokšņa attīstība ar cara Nikolaja II pavēli, 1908. g. 1. novembrī, tika apturēta un cietoksni likvidēja, to atbrūņojot un daļu fortus saspridzinot. Neskatoties uz to, osta, tās infrastruktūra un daļa no fortiem, joprojām varēja tikt izmantota militāriem mērķiem. Ostas dziļums šeit sasniedza līdz pat 9,10 metru dziļumu.¹⁷⁰

Arī Ventspils ostas attīstībā ievērojama nozīme bija dzelzceļam, kas to savienoja ar Jelgavu un Rīgu. Militāri osta nebija nocietināta, tomēr tā varēja kalpot par bāzi Irbes jūras šauruma novērošanai. Ostas dziļums sasniedza 7 metrus.

Pāvilosta, Roja, Ainaži un Salacgrīva bija vietējas nozīmes ostas un tajās varēja ieliet kuģi, kuru ieग्रime nepārsniedza 1,2 - 3 m.

Iespējamo militāro zaudējumu ziņā Daugavgrīva, Ventspils un Liepāja bija galvenās apdraudētās vietas.¹⁷¹ Papildus tām, un dažos gadījumos, lai atbalstītu uzbrukumu iepriekš minētajām vietām, desanti bija iespējami Bernātos, pie Papes ezera ietekas jūrā, Gaujas grīvā, Lielupes grīvā, Ķesterciemā un Irbes upes grīvā.

Kā pašu bīstamāko virzienu, kurā bija iespējams sagaidīt desantu, uzskatīja reģionu, sākot ar Lielupes grīvu līdz Gaujas grīvai. Visa šī teritorija atradās tiešā Rīgas tuvumā, turklāt to no sauszemes puses aizsargāja gan ūdenstilpes, gan kāpas. Sevišķi izdevīga bija teritorija uz ziemeļiem no Gaujas ietekas, kuru aizsargāja Dzirnava ezers un Dūņezers. Te bija ne vien

¹⁶⁸ Turpat, 5. lpp.: (25 pēdas=7,62 metri)

¹⁶⁹ Altbergs, T., Augustāne, K., Pētersone, I. *Dzelzceļi Latvijā*. Rīga: Jumava, 2009. 48.-53. lpp.

¹⁷⁰ 30 pēdas = 9,14 m.

¹⁷¹ Ramats, K. *Latvijas kara ģeogrāfijas konspekts*. 4.-5. lpp.

salīdzinoši ērti un droši izcelties, bet, neizdevīgo pieejas ceļu dēļ, veikt pretuzbrukumu šim placdarmam bija ļoti sarežģīti. Problēmas, kādas rastos, pretiniekam ieņemot kādu no šīm vietām, Latvijas armija jau pazina no Brīvības cīņām, kad 1919. g. oktobrī nācās atkarot Daugavgrīvas cietoksni un Bolderāju. Tāpēc 1930. gadu beigās Lielupes un Gaujas grīvās sāka izbūvēt ložmetēju blokmājas, perspektīvā nākotnē paredzot projektēt arī Prattanku lielgabalu blokmājas. Šo projektu cerēja izmantot arī atsevišķu objektu aizsardzībai Latvijas sauszemes robežas tuvumā.¹⁷²

Kalni, kuri varētu būt nopietni šķēršļi uzbrūkošam karaspēkam, Latvijā nav, tomēr esošos paugurus bija iespējams integrēt kopējā aizsardzības sistēmā. Nopietnāki šķēršļi bija upes, ezeri un pārpurvotas vietas. Latgali no pārējās Latvijas teritorijas daļēji nošķīra Aiviekstes upe ar ieleju un Lubānas ezera pārpurvotais līdzenums, kas atbilstoši sagatavots varēja kļūt par pienācīgu šķērslī. Pārējās Latvijas lielākās upes - Gauja, Daugava, Salaca, Lielupe un Venta tikai atsevišķos posmos varēja tikt izmantotas aizsardzības pozīcijām.

Lubāna ezera appludināšanas plāns ir jāaplūko nedaudz sīkāk, jo par to sabiedrībā pastāv dažādi mīti. Lubāna ezers un tā apkārtnes purvi bija lielākais austrumu virziena šķērslis, taču tā efektivitāti nopietni samazināja 1920. gadu vidū ezera apkārtņē veiktie meliorācijas darbi. Kara gadījumā Lubānas ezera līmeni bija nepieciešams paaugstināt, šādi appludinot arī tā apkārtni. Pie projekta izstrādes strādāja plkv.-ltņ. Kārlis Rocens. Viņa atzinums par Lubāna militāru izmantošanu nebija iepriecinošs. Lielāko draudu Lubāna ezera forsēšanai radīja biežais dūņu slānis, kura dēļ, izklūšana krastā bija iespējama tikai dažviet. Lai paaugstinātu ezera līmeni, visizdevīgākā vieta slūžu būvēšanai atradās Akmeņtacī. Pēc virsnieka novērojumiem, šajā vietā jau iepriekš tikuši bērti akmeņi, taču, visticamāk, saimnieciskos nolūkos – ūdens līmeņa celšanai zvejniecības nolūkos vai brasla izveidei.¹⁷³ Vēlamais slūžu augstums bija 95,5 m virs jūras līmeņa. Plkv.-ltņ. K. Rocena teorētiskie aprēķini rādīja, ka pie šāda slūžu augstuma teritorijas uzplūšana varētu aizņemt 33 dienas, pie nosacījuma, ja caurteces apjoms ir vismaz 5 kubikmetri sekundē, bet 10 dienas, ja caurtece ir 20 kubikmetri sekundē. Šādā gadījumā appludinātā teritorija palielinātos par 37 km Ziemeļu virzienā. Taču praktiski, ņemot vērā ūdens iztvaikošanu un iesūkšanos zemē, šāda apjoma appludinājuma izveidošana pie minimālā caurplūduma 5 kubikmetri sekundē prasītu gandrīz 463 dienas. Optimāli Lubāna appludināšana līdz 95 m atzīmei būtu veicama 50 dienās, bet 95,5 metriem sekundē – trīs mēnešos. Savukārt applūdinot tikai ezera klānus un ziemeļu daļu

¹⁷² LNA LVVA, 1474.f., 1.apr., 2947.l. Sļepeni apkārtraksti un sarakste par karaspēka daļu speciālo apmācību, apbruņojuma pārbaudi un pielietošanu u.c. 1. - 2.lp.

¹⁷³ Turpat, 1316.l. Lubānas ezera apkārtnes mākslīgās appludināšanas projekts. 11. lpp.

laiku varētu samazināt līdz 5 dienām.¹⁷⁴ Līdz brīdim, kad tiktu uzbūvētas slūžas, to tuvumā bija jāsigatavo materiāli aizsprostiem. Lubāna zemes appludināšanas publisko aspektu ieteica novirzīt uz tautsaimniecisko nepieciešamību uzlabojot, zveju, kuģniecību un spēkstacijas vajadzības.

Lielas Latvijas teritorijas daļa - loks ap Rīgu, Ziemeļvidzeme, Ziemeļkurzeme, Lubānas līdzenums un Augšzemes augstiene, bija mežainas, taču kopumā Latvijas teritorija, sevišķi Latgale, Zemgale un Dienvidkurzeme, bija klaji, pārsvarā apkopti un labi pārrudzami lauki. Kopējais Latvijas mežainums 1923. g. bija tikai aptuveni 23 %.¹⁷⁵ Teritorijas biežā apdzīvojuma un sabiedrības agrārā rakstura dēļ bija izkopta kultūrainava, kas ievērojami atviegloja karadarbību.

Daudz būtiskāka nozīme modernā kara apstākļos bija transporta infrastruktūrai, kura noteica pretinieka un savu spēku pārvietošanās virzienus un ātrumus. Pie šiem ceļiem esošās pilsētas un miesti varēja nodrošināt karaspēka apmešanās un bāzes vietas. Karaspēka transportēšanu gan miera, gan kara laikā pamatā veica, izmantojot dzelzceļu. Tas ietaupīja gan laiku, gan saudzēja koplietošanas ceļus. Mobilizācijas periodā dzelzceļiem bija nenovērtējama nozīme, tāpēc to aizsardzībai pievērsa sevišķu uzmanību. Latvijas lielākās pilsētas, reizē ir arī svarīgi dzelzceļu mezgli un atrodas, vai nu dzelzceļa līniju savienojumos, vai dzelzceļu un ūdensceļu savienojumu vietās. Tāda bija Rīga, Jelgava, Daugavpils, Rēzekne, Liepāja, Ventspils u.c. Lokālā ziņā nozīmīgi bija Ieriķu un Vecgulbenes dzelzceļa mezgli, kas deva pieeju Ziemeļlatgalei, kā arī daudzie šaursliežu dzelzceļi, kas nodrošināja transporta iespējas Ziemeļkurzemē, Ziemeļvidzemē, Sēlijā u.c. Lai gan Latvijas teritorija kopumā bija labi nodrošināta ar dzelzceļa satiksmi, sarežģījumus radīja izmantotie pieci dažādie dzelzceļa platumi. Jāņem arī vērā, ka 1920. g. dzelzceļa tīkls lielākoties vēl bija pakārtots Krievijas impērijas vajadzībām, un tikai nākamajos gados to pakāpeniski pielāgoja daudz mazākās Latvijas vajadzībām. Turklāt, prioritāte bija saimnieciskā, nevis militārā nepieciešamība, jo ar dzelzceļu palīdzību būtiski uzlaboja valsts saimniecisko situāciju, tāpēc atsevišķi, militāri svarīgi, bet saimnieciski maznozīmīgi dzelzceļa posmi, piemēram Ērgļi - Madona, pat netika uzbūvēti.¹⁷⁶ Turklāt ierobežojumus radīja lielā dzelzceļa sliežu platumu dažādība.

Pārējie sauszemes ceļi, izņemot galvenās šosejas, lielākoties, bija samērā sliktas kvalitātes zemesceļi ar ierobežotām transporta caurlaides iespējām. Tā kā liela Latvijas iedzīvotāju daļa dzīvoja lauku reģionu viensētās vai nelielos miestos, nelielo ceļu tīkls bija labi attīstīts. Tiesa, pavasaros un rudenos tie bieži bija neizbraucami, savukārt ziemā daudzviet

¹⁷⁴ Turpat, 16. lpp.

¹⁷⁵ <http://www.vmd.gov.lv/valsts-meza-dienests/statiskas-lapas/-meza-apsaimniekosana-?nid=1472#jump> [Skat. 01.10.2015]

¹⁷⁶ Skat.: Pielikums Nr. 2., *Kartoshēma Nr. 2.* Latvijas dzelzceļu tīkls 1938. g.

parādījās t.s. ziemas ceļi, kurus izmantoja, šķērsojot sasalušās upes, ezerus un purvus. Latvijas kontekstā nozīmīgākie ceļi bija Pleskavas, Jelgavas, kā arī Pēterburgas - Varšavas šoseja, kas, līdz ar dzelzceļu, šķērsoja Latgales teritoriju. Vidzemes un Zemgales savienojumi ar Latgali bija nedaudzi un sliktas kvalitātes, sevišķi pirmajos pēckara gados. Latgales īpašās kultūras un vēstures apstākļu dēļ, reģions ilgu laiku bija attīstījies atšķirīgi un tagad atbilstošas transporta infrastruktūras trūkuma dēļ, reģions turpināja būt nošķirts no pārējās Latvijas. Šajā Latgales nošķirtībā Armijas komandieris ģen. P. Radziņš saskatīja pamatotus draudus valsts aizsardzībai, to norādot savā 1924. g. 24. aprīļa ziņojumā Kara ministram.¹⁷⁷ Viņš rakstīja, ka, lai pārvērstu Latgali par pilntiesīgu Latvijas daļu, vispirms ir jāuzmanās ne tikai no PSRS, bet arī Polijas ietekmes. Pēc viņa uzskatiem, latviešu tautības iedzīvotāju izvietošana pierobežā nav ieteicama, tā vietā ir jāattīsta ātra un ērta satiksme ar pārējiem Latvijas reģioniem. Tāpat viņš uzskatīja, ka perifēro ceļu labošana pierobežā, nav primārais uzdevums, jo kara gadījumā tie ļoti ātri nokļūs pretinieka rokās un tiks izmantoti pret Latvijas armiju. Līdzīgu, bet papildinātu Latvijas militārās ģeogrāfijas raksturojumu, 1932. g. sniedz arī ģen. H. Rozenšteins.¹⁷⁸ Vadoties pēc šiem apstākļiem un iespējamajiem pretiniekiem, Latvijas galvenās aizsardzības līnijas tiktu veidotas gar Pededzi, Lubānu un Aivieksti pret austrumu virzienu, bet gar Ventu - pret rietumu virzienu.

1.2. Izpratne par moderno karu 20. gadsimta 20. un 30. gados

Valsts aizsardzības plānošanā un draudu analīzē būtiska nozīme bija izpratnei par modernā kara raksturu. Par to, ka tāds drīzumā sagaidāms, šķiet nešaubījās neviens: To labi raksturo citāts - "Vai nav zīmīgi, ka šo baltu dienu, kad Ženēvā labākie valšķu diplomāti lauza galvas par ilgstoša miera nodibināšanu pasaulē, kad izsaka aizraujošas runas par militāro spēku samazināšanu, par atbrūošanos, par valšķu konfliktu atrisināšanu miera ceļā, - tanī pašā laikā šo pašu valšķu galvenie štābi drudzaini strādā pie mobilizāciju plāniem, pēta Pasaules kara piedzīvojumus, raksta jaunus reglamentus. Tanī laikā, kad cilvēce vēl nav sadziedējusi Lielā kara brūces, tiek no jauna būvēti kara kuģi un gaisa kuģi un zinātnieki strādā pie jaunu kaujas līdzekļu - kaujas gāzu pētīšanām un izmēģināšanas."¹⁷⁹

Militārās tehnikas attīstība dažu Pirmā pasaules kara gadu laikā radikāli izmainīja karamākslu. Ja tā sākumā kara laukos dominēja manevra karš, tad jau pirmajos mēnešos tas

¹⁷⁷ LNA LVVA, 3602. f., 1.apr., 50.l. Armijas komandiera ziņojumi par Latvijas aizsardzības stāvokli. Latgales latviskošanas nepieciešamību, komunistu sacelšanos Igaunijā, ieroču iegādi no Anglijas. U.c. (1924-1925. g.) 54. lpp.

¹⁷⁸ Rozenšteins, H. *Latvijas kara ģeogrāfija*. Rīga: Armijas štāba operatīvā daļa, 1932. 53 lpp.; Rozenšteins, H. *Austrumu kara teātris*. Rīga: Armijas štāba operatīvā daļa, 1932. 16 lpp.

¹⁷⁹ Kuplais, J. plkv.-ltn. *Artilērijas kurss*. Rīga: MLAF, 1934. 4. lpp.

iestīga tranšējās. Iemesls šādam pavērsienam bija aizsardzības ieroču ievērojamais pārkums pār uzbrukuma ieročiem, kas neļāva salauzt aizsardzības pozīcijas un pārņemt iniciatīvu. Frontes līnijai apstājoties, sākās ilgstošas, mokošas un bezjēdzīgas lokālas nozīmes kaujas ar ievērojamu cilvēku un materiāltehnisko resursu patēriņu. Lai situāciju izmanītu, visas karojošās puses pakāpeniski pārkārtoja esošo ieroču taktisko pielietošanu, kā arī attīstīja un ieviesa jaunus ieroču un tehnoloģiju veidus. Šādā veidā savu attīstību strauji uzsāka aviācija, bruņutehnika, masu iznīcināšanas līdzekļi, zemūdenes un virkne citu jauninājumu. Katram no jauninājumiem, tūlīt pēc tā pielietošanas karadarbībā, gandrīz nekavējoties bija jārada pretlīdzeklis. Aviāciju apkaroja iznīcinātāji un zenīrtartilērija, bruņutehniku – artilērija, prettanku šautenes un mīnas, pret indīgajām gāzēm palīdzēja gāzmaskas, bet pret zemūdenēm - dziļumbumbas un t.s. Q-kuģi – smagi bruņoti tirdzniecības kuģi. Tiek uzskatīts, ka Vācija pēdējos divos kara gados bija *modernā kara izgudrotāja* un ieviesēja.¹⁸⁰

Tehnoloģiju, ieroču un taktikas attīstība turpinājās arī pēc kara. Versaļas - Rīgas miera sistēma drošību kontinentā nodrošināja tikai ārēji. Starpvalstu attiecībās joprojām valdīja savstarpējs aizvainojums un vēlme atriebties. Vācija, kas bija kara zaudētāja, un, kuras militārais potenciāls šīs sistēmas ietvaros dramatiski samazinājās, to izjuta visvairāk, tāpēc tā lielu uzmanību pievērsa jaunu militāro tehnoloģiju un taktikas izstrādē. Arī PSRS, atguvusies no pēckara krīzes, attīstīja militāri rūpniecisko kompleksu. Abās valstīs ievērojamu nozīmi piešķīra arī pakāpeniskai tautas sagatavošanai militārajiem uzdevumiem. Šī iemesla dēļ, arī rietumvalstīs aizsardzības industrija analizēja iepriekšējā kara pieredzi un meklēja jaunus tehniskos un taktiskos risinājumus. Uz šāda starptautisko attiecību fona nākamā kara rašanās bija laika jautājums. Laikraksts *Brīvā Zeme* jau 1937. g. sākumā paredzēja, ka nākamais karš būs ilgs un var sagraut Vāciju, jo tā būs spiesta ieguldīt visus savus saimnieciskos resursus karadarbības nodrošināšanai, taču modernā kara apstākļos ilgākā laika posmā tas nebūs iespējams.¹⁸¹

Aplūkojot gan civilo, gan militāro publicistiku, *nākotnes un nākamā karu* – jēdzieni atrodami samērā bieži. Tiesa, abi jēdzieni pārsvarā tiek lietoti nemēģinot tos īpaši nošķirt, jo, vērojot tehnoloģiju, militārās tehnikas un taktikas attīstību valdīja uzskats, ka *nākamais karš* reizē būs arī moderns *nākotnes* karš. Šāds uzskats lielā mērā balstījās ne tik vien pašmāju, bet arī citu valstu militārpersonu uzskatos.¹⁸² Kā apstiprinājums tam ir jau 1933. g. iznākusi brošūra *Nākošais karš*.¹⁸³ Nelielais izdevums ir tajā pašā gadā iznākušās dažādu rietumvalstu virsnieku un zinātnieku rakstu apkopojuma - grāmatas *What would be the character of a new*

¹⁸⁰ Murray, W. A., Millett, R. *Military innovations in the interwar period*. Cambridge. 1997. 34. lpp.

¹⁸¹ *Brīvā Zeme*, Nr. 7, 11.01.1937.

¹⁸² Mednis, vltn. *Vai nākamais būs gāzu karš?* Tehnikas Apskats. 01.03.1931.

¹⁸³ Autoru kolektīvs. *Nākošais karš*. (Tulk. Kārlis Krūmiņš.) Rīga, 1933. 104 lpp.

war tulkojums. Brošūras autori samērā precīzi definē kara raksturu un galvenos draudus, ar kuriem nāksies sastapties tuvākajā plašajā militārajā konfliktā. Ņemot vērā tā brīža pieredzi, *nākamais karš* tiek būtībā definēts kā *totāls karš*, kurā tiks iesaistīti visi valsts resursi, mobilizējot rekrūtus, darbaspēku un izejmateriālus, valsts ekonomiku pakļaujot militārajām prasībām. Pēc autoru uzskatiem, karš līdzināsies Pirmā pasaules kara nobeiguma fāzei un norisināsies vienlaicīgi uz zemes, gaisā un jūrā, turklāt būtiski uzlabosies operējošo spēku un ieroču šķiru sadarbība. Mehanizācijas dēļ, karš būs mobils, bet aviācijas plašā pielietošana iesaistīs karadarbībā ne vien piefrontes joslu, bet visu valsti kopumā. Attīstoties jauniem ieroču veidiem, bija paredzama ķīmisko un bakterioloģisko ieroču pielietošana, kā arī prognozējama elektrisko ieroču parādīšanās, ar to apzīmējot ideju par atomieročiem. Šo nāvējošo ieroču nogādāšanai līdz mērķim būtu jāizmanto jauni vai uzlaboti tehniskie līdzekļi – tālšāvēja artilērija, aviācija, bruņutehnika vai citi līdzekļi. Tā kā ievērojami palielinātos iznīcinošo ieroču veidu nogādes ātrums un attālums, būtu iespējams tos vārst pret civiliedzīvotājiem arī tālā frontes aizmugurē, tāpēc savlaicīgi bija jāsāk sagatavot tos pašaisardzībai. Izdevuma nobeigumā tiek uzsvērts, ka kara totālās formas dēļ, tas būs ilgs. Lai gan brošūras izdošanas brīdī tā varēja atgādināt sava veida zinātnisko fantastiku, zīmīgi, ka viens no tās autoriem Lielbritānijas armijas ģen.maj. Džons Frederiks Čārlzs Fellers (*John Frederick Charles Fuller* (1878-1966)) bija britu tanku kara teorētiķis, un tieši viņu Vācijas vadītājs Ādolfs Hitlers 1939. g. 20. aprīlī kā goda viesi uzaicināja vērot gandrīz trīs stundas garo Ā. Hitlera dzimšanas dienas parādi, kurā pirmo reizi tik masīvā veidā demonstrēja jaunizveidotās vācu armijas mehanizētās un motorizētās vienības.¹⁸⁴

Vērtējot brošūrā sniegto aprakstu, jāsecina, ka dažus gadus vēlāk Otrais pasaules karš pierādīja, ka gandrīz viss no šeit minētā reāli pielietoja karadarbībā – izņēmums bija ķīmiskie un bakterioloģiskie ieroči, taču arī tikai dēļ tā, ka visas karojošās puses apzinājās, ka šādu ieroču pielietošana, nozīmētu tādu pašu reakciju no pretinieka puses. Vēl vairāk - 6 lielās starpkaru perioda tehnoloģiski un rūpnieciski attīstītākās valstis - Lielbritānija, Vācija, PSRS, Francija, ASV un Japāna, Otrā pasaules kara sākumā aizsāka otro industriālo revolūciju, attīstot tehnoloģijas, kas bija nepieciešamas karadarbībai jūrā, zem ūdens un gaisā, stratēģiskajai bombardēšanai, tuvajam gaisa atbalstam, radiosakaru un radaru sistēmām, turklāt tas tika paveikts laikā, kad liela sabiedrības daļa ļoti negatīvi vērtēja militārās inovācijas.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Pēc parādes Ā. Hitlers vaicāja britu ģenerālmajoram vai viņam ir patikuši „jūsu bērni” (- motorizētās un mehanizētās vienības – Aut.) Uz to Fellers spējis vien atbildēt, ka „viņi ir tik ļoti paaugušies, ka viņš viņus vairs nepazīst.” Boot, M. *War made new: Technology, warfare, and the course of history, 1500 to today*. London: 2006. 224.p.

¹⁸⁵ Skat. sīkāk: Murray, W. A., Millett, R. *Military innovations in the interwar period*. Cambridge. 1997. 428 p.

Vienlaicīgi, ķīmisko un bioloģisko ieroču draudi, pat neskatoties uz t.s. Ženēvas protokolu,¹⁸⁶ veicināja civilās aizsardzības attīstību, šādā veidā sagatavojot sabiedrību modernā kara apdraudējumam.

Paredzamās karadarbības norišu prognozēšanu būtiski atviegloja notikumi ārvalstīs, kuri parādīja modernā kara apstākļus un sekas. Tādi piemēri bija Japānas uzsāktie konflikti Tālajos Austrumos, Pilsoņu karš Spānijā, bet visuzskatāmākā bija Polijas sadalīšana 1939. g. septembrī un Ziemas karš Somijā. Sevišķi spilgti iespējamus draudus nodemonstrēja Vācijas triumfs ar *Zibenscara* taktiku, divu nedēļu laikā saplosot Polijas aizsardzību.

Politiskā situācija reģionā norādīja uz diviem potenciālajiem agresoriem - Padomju Savienību un nacistisko Vāciju. Vērojot abu šo valstu bruņoto spēku attīstības tendences, Latvijas armijas vadība rēķinājās, ka iespējamais pretinieks būs daudzskaitlīgs, bagātīgi apgādāts ar automātiskajiem ieročiem, artilēriju, aviāciju, bruņutehniku, transportu un sakariem. Lai gan abas lielvalstis bija izstrādājušas līdzīgas modernā kara doktrīnas, kurās galvenā uzmanība bija pievērsta sauszemes spēku un triecienaviācijas kopdarbībai, atšķirība starp Vācijas bruņotajiem spēkiem un Sarkanās armiju bija ievērojama. Sevišķi tas bija vērojams personālsastāva izglītībā un prasmēs. Kamēr Padomju Savienībā *dziļo operāciju*¹⁸⁷ doktrīna līdz ar t.s. lielajām tīrīšanām tika uz brīdi aizmirsta, tās ekvivalentu Vācijas armijā plaši izmantoja gan 1939. g. Polijas kampaņā, gan arī 1940. g. Rietumeiropas okupācijā.

Lai vērotu un analizētu pasaules notikumus un militāro tehnoloģiju attīstību, Armijas štāba informācijas daļa pārsvarā izmantoja publiski pieejamos avotus - ārvalstu militāro periodiku un literatūru. Nozīmīgu informāciju sniedza arī Kara aģenti Latvijas sūtniecībās, kuriem bija uzdevums ievākt aktuālo informāciju. Lai arī viņu vāktā informācija būtībā bija balstīta periodikā, tomēr kontakts ar vietējām amatpersonām nodrošināja būtiskas informācijas iegūvi. Piemēram, Ziemas kara laikā šādā veidā Latvijas armijas vadība ieguva informāciju par Sarkanās armijas taktiku un aviācijas uzlidojumu patieso efektivitāti.¹⁸⁸ Arī Latvijas armijas virsnieku vizītes kaimiņvalstīs, apmeklējot karaspēka apmācības vai militārās rūpniecības iestādes, ļāva turēt roku uz pulsa un salīdzināt situāciju Latvijā un citās valstīs. Vienlaicīgi savu devumu sniedza arī virsnieki – speciālisti, kuri, sekojot līdzi ārvalstu informācijai, veidoja savas publikācijas Latvijas militārajā periodikā, šādi izglītojot pārējos karavīrus un interesentus.

Rēķinoties ar nākamā kara draudiem, attiecīgas izmaiņas armijas bruņojumā, organizācijā, apmācībā un taktikā tika veiktas praktiski nepārtraukti. Tās ierobežoja nelielais

¹⁸⁶ 1925. gada 17. jūnijā Ženēvā parakstītais protokolā "Par aizliegumu kara apstākļos pielietot smacējošās, indīgās un citas gāzes, kā arī bakterioloģiskos ieročus", kuram Latvija pievienojās 1931. gada 3. jūnijā.

¹⁸⁷ (krievu val.) Глубокая операция

¹⁸⁸ LVA LVVA, 1481. f., 1.apr., 377.l.

finansējums, kā arī tiešā politiskā un militārā apdraudējuma trūkums, kas nepiespieda strauji mobilizēt resursus, lai sagatavotos to novēršanai. Taču 1930. gadu beigās, saasinoties starptautiskajai situācijai, un, valstij izjūtot reālus kara draudus, armijas vadība uzsāka virkni reorganizāciju, lai sagatavotos modernajam karam. Tas skāra gan valsts likumdošanu pieņemot vairākus aizsardzības un civilās aizsardzības nozari reglamentējošus likumus un noteikumus,¹⁸⁹ gan ieroču iepirkumus, sagādājot prettanku un pretgaisa artilēriju, gan organizatoriskas izmaiņas, apkopojot pretgaisa artilēriju vienā pulkā un reorganizējot valsts mobilizācijas sadalījumu. Neliels, bet spilgts piemērs, kas liecina par gaidāmo nākamā kara raksturu, ir 1940. g. pavasarī veiktās izmaiņas Lāčplēša Kara ordeņa statūtos, tos pielāgojot modernā kara prasībām un, iekļaujot tajos paragrāfus par apbalvošanu, veicot aviācijas, prettanku un pret desanta operācijas.¹⁹⁰

1.3. Latvijas aizsardzības sistēma 1918. - 1940. g.

Valsts aizsardzības organizēšanu uzsāka jau 1918. g. beigās, drīz pēc valsts neatkarības oficiālās pasludināšanas, 18. novembrī. Tomēr sekojošie notikumi – lielinieku spēku uzbrukums, Rīgas atstāšana, atkāpšanās un kaujas Kurzemē, kā arī kopējais Latvijas Pagaidu valdības politiski nestabilais stāvoklis, traucēja šo uzdevumu veikt sistemātiski. Par nosacīti stabilu šo procesu var uzskatīt tikai sākot ar 1919. g. jūliju, un pat šajā gadījumā ir vērojamas nepilnības, jo iecerēto plānu izpildei bieži trūka nepieciešamo resursu. Tomēr esošās iestrādes veidoja pamatu, uz kura bāzes attīstīja vēlāko aizsardzības koncepciju. Tiesa, kara laika apstākļi radīja fonu, uz kura daudzus jautājumus ne vienmēr izšķīra racionāli, tāpēc vēlākajos gados, atbilstoši nepieciešamībai, tie bija jāmaina.

Latvijas Republikas iekšējo drošību un ārējo aizsardzību nodrošināja četras bruņotas pamatstruktūras - armija, robežsardze, policija un Aizsargu organizācija. Galvenais aizsardzības uzdevumu realizētājs bija armija, kura kara gadījumā, veicot mobilizāciju, varēja izmantot praktiski visus valsts un tās iedzīvotāju rīcībā esošos resursus. Miera laikā tās galvenais uzdevums bija esošo kaujasspēju uzturēšana un uzlabošana. Kopējais armijas lielums svārstījās 20 000 karavīru robežās. Šo skaitu noteica vairāki faktori. Vispirms, Tautu savienības noteiktie bruņošanās ierobežojumi, bet būtiskāku iespaidu atstāja ierobežotais aizsardzības budžeta finansējums.

¹⁸⁹ Piem, Noteikumi gāzmasku un aizsargtērpu parbaudei. *Valdības Vēstnesis*. 1937.g.1.marts. 1.lpp.; Noteikumi iedzīvotājiem par izturēšanos uzbrukuma gadījumos no gaisa, Noteikumi par apgaismošanas regulēšanu pret uzbrukumiem no gaisa. *Valdības Vēstnesis*. 1938.g. 23.septembris.

¹⁹⁰ Skat. sīkāk: Dambītis, K. 1940.gada pārgrozījumi un papildinājumi likumā par Lāčplēša Kara ordeņa statūtiem. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata XIII*. Rīga: 2012. 121.-126. lpp.

Pēc aktīvās karadarbības beigām, līdz 1921. g. otrajai pusei, armiju pakāpeniski demobilizēja, atvaļinot aptuveni pusi no armijas personāla. Ja 1920. g. 15. augustā armijā, pēc saraksta, skaitījās 52 940 karavīru un civilo darbinieku, tad 1921. g. 1. augustā, dienestā skaitījās 25 658 karavīri, un pakāpeniski tas samazinājās vēl vairāk.¹⁹¹ Līdz 1923. g. 17. jūlijam, kad Saeima pieņēma Karaklausības likumu, armiju papildināja, izsludinot atsevišķus iesaukumus. Saskaņā ar Karaklausības likumu, karadienestam bija pakļauti visi Latvijas vīriešu kārtas pavalstnieki, vecumā no 17 līdz 50 gadiem, bet virsnieki un kara ierēdņi līdz 55 gadu vecumam. Karavīru dienesta gaitu veidoja četras kategorijas - dienests aktīvajā karaspēkā, atrašanās līdz turpmākajam rīkojumam atvaļināto karavīru kategorijā, esot rezervistam un esot zemessargam.¹⁹²

Aktīvajā karaspēkā atradās visi obligātā un profesionālā dienesta karavīri. Vecumā no 17 līdz 21 gadu vecumam, iesaucamos iekļāva rezervē, no 21. g. - iesauca dienestā, kurā, atkarībā no katras ieroču šķiras īpatnībām, karavīriem bija jādien līdz 18 mēnešiem. Izdienējušie, līdz 25 gadu vecumam, skaitījās atvaļināti līdz turpmākajam rīkojumam, bet līdz 40 gadu vecumam atkal ieskaitīti rezervē. No 40 - 50 gadu vecuma, karavīrs skaitījās zemessargs. Dažādu apstākļu dēļ, dienestu bija iespējams atlikt līdz 30 gadu vecumam. Tomēr, dienests bija jāiziet pilnīgi visiem pavalstniekiem, neatkarīgi no viņu dzīvesvietas, tāpēc bija gadījumi, kad cilvēks, kurš dzīvo pat citā pasaules vietā, bet nevēlējās zaudēt Latvijas pilsonību, ieradās Latvijā, lai nodienētu savu termiņu.¹⁹³ Tas pats attiecās uz brīvprātīgajiem, kuri vēl esot nepilngadīgi, bija piedalījušies Brīvības cīņās. Arī viņiem, sasniedzot iesaucamā vecumu, bija jādien obligātajā militārajā dienestā. Tie, kuri obligātā dienesta laikā nolēma turpināt militāro karjeru, varēja palikt virsdienestā vai iestāties Kara skolā. Daudzi izvēlējās turpināt dienestu citās struktūrās - robežsardzē un policijā, bet tie, kuri tomēr izvēlējās civilo karjeru, dažkārt turpināja dienestu brīvprātīgi, iestājoties Aizsargu organizācijā.

Robežsardzes atbildība skāra valsts robežas fizisko aizsardzību un kontroli, pildot gan militārus, gan civilus uzdevumus, vienlaicīgi cieši sadarbojoties ar citām valsts institūcijām. Robežsargu pakļautība laika gaitā vairākkārt mainījās, atrodoties gan Kara, gan Iekšlietu ministrijas pakļautībā. 1935. g. 6. aprīlī to pārveidoja par atsevišķu karaspēka daļu – Robežsargu brigādi. Administratīvi tā atradās Iekšlietu ministrijas, bet organizācijas un uzdevumu ziņā – Kara ministrijas pakļautībā. Kara gadījumā Robežsargu brigādes uzdevums bija segt mobilizāciju.¹⁹⁴ Kopumā brigādē dienēja aptuveni 1300 robežsargu, kuri bija sadalīti

¹⁹¹ Bērziņš, V., Bambals, A. *Latvijas armija*. Rīga: Zinātne, 1991. 38., 42. lpp.

¹⁹² Par armijas personālsastāva komplektāciju skat. sīkāk: Larionovs, R. *1923. gada Latvijas karaklausības likums un tā pieņemšanas vēsturiskie apstākļi*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2005. 117 lpp.

¹⁹³ Piem.: ģen. M. Hartmaņa brāļa dēls Juris Liepiņš, kura pastāvīga dzīves vieta atradās Harbinā, Ķīnā.

¹⁹⁴ Robežsargi // *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 18. sēj. 36393. lpp.

5 bataljonos. Vispēcīgākā robežas apsardzība bija veidota pret PSRS, kur robežu kontrolēja trīs bataljoni.

Policija atradās Iekšlietu ministrijas paspārnē. Tās uzdevums bija rūpēties par noziedzīgu nodarījumu novēršanu, pārtraukšanu un vajāšanu, gādāt par sabiedriskās drošības, kārtības, miera un tikumības uzturēšanu, palīdzēt posta un nelaimes gadījumos, kā arī izpildīt citus ar attiecīgiem likumiem, noteikumiem un instrukcijām uzliktus pienākumus. Policija iedalījās kārtības policijā, dzelzceļa policijā, kriminālpolicijā un politiskajā policijā. Politiskā policija dažos jautājumos cieši sadarbojās ar Armijas štāba Informācijas daļu, kura atbildēja par militāro izlūkošanu un pretizlūkošanu. Pēc 1937./38. g. datiem, kārtības policijā strādāja 3069 darbinieki, kriminālpolicijā - 126 darbinieki, bet par politiskās policijas darbinieku precīzu skaitu, slepenības dēļ, noteiktu datu nav.¹⁹⁵ Policijas struktūra bija veidota teritoriāli, atbilstoši Latvijas administratīvajam iedalījumam. Katrā apriņķī bija apriņķu policijas pārvaldes, bet katra pagastā norīkots kārtībnieks. Lielākajās Latvijas pilsētās Rīgā, Liepājā un Daugavpilī, atradās prefektūras. Nepieciešamības gadījumā kārtības uzturēšanai policija varēja piesaistīt arī aizsargus un armiju.

Kā noslēdzošais spēku veids minama Aizsargu organizācija, kuru dibināja 1919. g. 20. martā, ar mērķi armijā nedienošos iedzīvotājus, vecumā no 18 - 60 gadiem, iesaistīt sabiedriskās kārtības nodrošināšanā un policijas atbalstīšanā cīņā ar marodieriem un citiem krimināliem elementiem. Sākotnēji dienests šajā organizācijā bija obligāts, bet kopš 1921. g., kad tā kļuva par sabiedrisku organizāciju – brīvprātīgs. Katrs apriņķis veidoja administratīvo vienību – pulku, savukārt katrā pagastā, bija aizsargu nodaļa.¹⁹⁶ Kopumā Latvijā bija 19 apriņķu aizsargu pulki, Dzelzceļa aizsargu pulks un Aizsargu aviācijas pulks. Līdz 1937. g. organizācija atradās Iekšlietu ministrijas pakļautībā. Tad to savā paspārnē pārņēma Sabiedrisko lietu ministrija. Militārās apmācības un uzdevumu ziņā organizācija cieši sadarbojās ar Kara ministriju, kura deleģēja profesionālos virsniekus aizsargu apmācību organizēšanai. Pēc mobilizācijas izsludināšanas, daļa aizsargu vienību organizēti iekļautos regulārās armijas rindās, bet daļu izmantotu papildinot esošās un jaunformējamās vienības. Organizācijā, 1940. g. 1. janvārī, darbojās 31 874 aizsargi, 14 810 aizsardžu un, aptuveni 14 000 jaunsargu.

¹⁹⁵ Policija // *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 17.sēj. 32996. lpp.

¹⁹⁶ Apriņķu teritorijas noteikšanā nozīme bija arī kara resora vajadzībām. 1924.g. izveidotā apriņķu sistēmā tos veidoja tā, lai tie atvieglotu mobilizāciju. Apriņķu centriem bija jāatrodas būtiskākajos satiksmes mezglos. Skat. sīkāk: LNA LVVA, 3602.f.,1.apr., 39.l. 8.lp.

Aizsargu organizācijai nebija savas artilērijas nodaļas. Taču, lai uzlabotu aizsargu gatavību sadarboties ar artilēriju, sākotnēji pastāvēja ideja pie katra aizsargu pulka izveidot artilērijas btr. ar vismaz vienu apmācībai paredzētu lielgabalu.¹⁹⁷

Latvijas armijas vēsturi nosacīti var iedalīt vismaz trijos daudzpakāpju periodos. Pirmais periods ir Brīvības cīņas, kuras tradicionāli iedala šādos posmos - 1918. g. novembris līdz 1919. g. februāris, kura laikā tiek nodibināta Latvijas Republika, saformēts Baltijas landesvērs un pirmās latviešu bruņotās vienības. Vienlaicīgi norisinās atkāpšanās uz Kurzemi, pretlieliniecisko spēku reorganizācija un papildināšana, kā arī sadarbības izveidošana ar Igauniju. Otrais posms ilgst no 1919. g. marta līdz jūlijam, kura laikā pretlielinieciskie spēki uzsāk uzbrukumu un atspiež lieliniekus no Kurzemes un Ziemeļvidzemes, bet vienlaicīgi, jūnija sākumā nonāk savstarpējā konfliktā, kas izvēršās Cēsu kauju notikumos. Pēdējais, trešais posms, sākas 1919. g. jūlijā, ar visu Latvijas bruņoto vienību apvienošanu Latvijas armijā, un 1919. g. rudens kaujām pret Rietumkrievijas Brīvprātīgo armiju Kurzemē un Zemgalē un 1920. g. Latgales atbrīvošanu un noslēdzas 1920. g. 11. augustā ar Latvijas Republikas un Padomju Krievijas miera līgumu.

Nākamais ir t.s. miera laika periods, kurā galvenie posmi ir armijas pāreja uz miera laika stāvokli, kas oficiāli ilgst līdz 1921. g. 1. aprīlim, bet reāli turpinās vēl dažus mēnešus. Vēlākajos gados veiktās pakāpeniskās dažādu struktūru reorganizācijas un modernizācijas, un visbeidzot, Latvijas valsts un armijas sagatavošana iespējamajam karam, sākot ar 1939. g. vidu.

Noslēdzošais periods ir Latvijas bruņoto spēku likvidācija 1940. g., kad pēc Padomju okupācijas, Latvijas armija tiek pārveidota par t.s. *Tautas armiju* un 1940. g. rudenī iekļauta Sarkanajā armijā kā 24. teritoriālais strēlnieku korpuss.

Divdesmit gadu laikā aizsardzības jautājumus Latvijā regulēja virkne likumu, reglamentu, rīkojumu un noteikumu. Kara resora izveidi veidoja ņemot vērā neseno pieredzi - bijušās Krievijas impērijas kara likumus, nepieciešamības gadījumā tos pielāgojot un izdodot papildus noteikumus. Šāda situācija pastāvēja līdz 1932. g. 20. decembrim, kad pieņēma Likumu par bruņoto spēku virsvadību. Tā uzdevums bija sakārtot armijas iekšējos jautājumus, noteikt Valsts aizsardzības padomes sastāvu, kā arī sakārtot armijas attiecības ar Ministru kabinetu, armijas virspavēlnieka un Kara ministra attiecības utml. jautājumus. Neskatoties uz likuma jēgu, daži Saeimas deputāti tā pieņemšanu nepamatoti raksturoja kā ārpolitiski nepārdomātu un agresīvu, vainojot tā sastādītājus un aizstāvjus kara kurināšanā.¹⁹⁸ Nākamās

¹⁹⁷ Zemgalnieks, A. *Artilērijas nozīme un aizsargu nodaļas*. Aizsargs. 1924. 153.lpp.

¹⁹⁸ *Saeimas stenogrammas*. IV sesijas, 17.sēde. 9.decembrī. 718.-719. lpp.

izmaiņas realizēja tikai 1939. g. 27. septembrī, izdodot Likumu par valsts aizsardzību,¹⁹⁹ bet konceptuāli jauns Valsts aizsardzības likums, kas bija veidots atbilstoši moderno karu prasībām, stājās spēkā tikai 1940. g. 15. maijā.²⁰⁰

Saskaņā ar 1940. g. likumu, valsts aizsardzība bija visas tautas, iestāžu, uzņēmumu un organizāciju pienākums, izmantojot visus savus fiziskos, garīgos un materiālos līdzekļus. Lai gan likumu pieņēma ļoti vēlu, faktiski šāda izpratne par moderno karadarbību, kas balstīta totālā kara idejās, jau pastāvēja un kara resors ar to rēķinājās.

Likums noteica, ka bruņotie spēki bija sevišķi organizēta un apbruņota tautas daļa, kas tieši un aktīvi piedalās valsts aizsardzībā. Tos veidoja armija, aizsargi un robežsargi. Bruņoto spēku darbību nodrošināja, 1918. g. 22. novembrī dibinātā, Apsardzības ministrija, kuru 1922. g. pārdēvēja par Kara ministriju, ar tās padotībā esošajām iestādēm. Valsts pastāvēšanas pirmajos gados ministrijai tieši pakļautas iestādes bija ministrijas sekretariāts, Galvenā intendantūra, Bruņošanas pārvalde, Kara sanitārā pārvalde, Kara tiesu pārvalde un Budžeta-kredītu pārvalde, kā arī vairāki uzņēmumi - Arsenāls, Armijas spiestuve, Armijas ekonomiskais veikals, Galvenā artilērijas noliktava un Galvenās intendantūras darbnīcas. 1933. g. saimnieciskās un dažādās apgādes daļas apvienojās Apgādes pārvaldē. Sākoties padomju okupācijai un iekļaujot Latviju Padomju Savienībā, kopā ar citām Latvijas Republikas valsts iestādēm 1940. g. 27. septembrī Kara ministriju likvidēja.

Latvijas bruņoto spēku veidošanās un struktūra 1918. - 1940. g.

Latvijas bruņoto spēku izveide norisinājās pakāpeniski Brīvības cīņu laikā. Pēc Latvijas Republikas proklamēšanas, 1919. g. 18. novembrī, tika sākts darbs pie valsts iestāžu un ministriju organizēšanas. Apsardzības ministrija tika izveidota 1918. g. 22. novembrī un tās uzdevums bija organizēt un apgādāt Latvijas pagaidu valdībai uzticīgas karaspēka daļas. Lai to realizētu, 1918. g. 7. decembrī Latvijas Pagaidu valdība slēdza līgumu ar Vācijas valdības ģenerālpilnvaroto Baltijā Augustu Vinnigu par Baltijas landesvēra dibināšanu. Uz šī līguma pamata vācu pusei vajadzēja apbruņot un apgādāt latviešu, vācu un krievu landesvēra daļas, lai tās varētu cīnīties pret uzbrūkošajām lielinieku daļām. Līgums, vadoties pēc vienībās lietojamās valodas, paredzēja saformēt 18 latviešu, 7 vācu, 1 krievu rotu un 3 latviešu un 2 vācu artilērijas baterijas. No minētajām rotām 1 vācu un 1 latviešu rotai vajadzēja būt t.s. triecienrotām. Divām vācu, divām latviešu un krievu rotai, kuras plānoja formēt Rīgā, bija

¹⁹⁹ Likums par valsts aizsardzību. *Valdības Vēstnesis*. 28.09.1939.

²⁰⁰ Likums par valsts aizsardzību. *Latvijas Kareivis*. 01.05.1940.

jābūt 250 vīru lielām, savukārt pārējās Latvijā formējamajās rotās katrā paredzēja 200 vīrus. Artilērijas bateriju sastāvu plānoja ar 70 zirgu un 110 vīru lielu personālu.²⁰¹

Pirmo Latvijas Pagaidu valdībai pakļauto bruņoto vienību organizēšana sākās jau novembrī, bet pavēles par oficiālu formēšanu izdeva tikai decembrī - Cēsu rotai, 8. decembrī, Instruktoru rezervei, 10. decembrī, bet Atsevišķajai studentu rotai, 20. decembrī. Pēc Rīgas atstāšanas, plkv.-ltņ. Oskara Kalpaka vadībā, 1919. g. 5. janvārī, tās apvienoja 1. latviešu atsevišķajā bataljonā, kurš iekļāvās Baltijas landesvēra sastāvā. Administratīvi vienības pakļāvās Latvijas Pagaidu valdībai, bet operatīvi Vācijas armijas 6. rezerves korpusam, par kura komandieri 1919. g. 1. februārī iecēla ģen. Rīdigeru fon der Golcu (*Rüdiger von der Goltz*). Šī iemesla dēļ, vienību struktūru bija veidota pēc vācu armijas Pirmā pasaules kara beigu posma parauga. Pakāpeniski palielinot vienību skaitlisko sastāvu 1919. g. 21. martā šīs bruņotās vienības oficiāli nodēvēja par Latvijas armijas dienvidu grupu jeb. t.s. Dienvidlatvijas brigādi.

Vienlaicīgi, sākot ar 1919. g. 3. februāri, pēc Latvijas Pagaidu valdības rīkojuma ar Igaunijas Pagaidu valdības atbalstu, Igaunijas teritorijā un no lieliniekiem atbrīvotajās Ziemeļvidzemes teritorijās, uzsāka latviešu vienību formēšanu, kpt. Jorģa Zemitāna vadībā. Šīs vienības atradās Igaunijas apgādē un operatīvā ziņā atradās Igaunijas bruņoto spēku virspavēlnieka pakļautībā. Faktiski tās bija daļa no Igaunijas armijas - to pierāda kaut vai tas, ka brigādē lietotās cepuru kokardes bija identiskas Igaunijas armijas kokardēm - vienīgā atšķirība bija Latvijas karoga krāsas Igaunijas karoga krāsu vietā. Arī šo vienību struktūra atbilda Igaunijas armijā pastāvošajai. 1919. g. 31. martā ar Igaunijas armijas virspavēlnieka ģen.maj. Johana Laidonera pavēli, plkv. J. Zemitāna vadība nodibināja t.s. Ziemeļlatvijas brigādi.

1919. g. 3. martā Kurzemē uzsāka operāciju *Tauwetter* (*Atkusnis*), kuras nolūks bija atbrīvot Kurzemi un Zemgali no Padomju Latvijas armijas daļām. Uzbrukums vienlaicīgi norisinājās visas frontes līnijas garumā. Operācijas gaitā, 6. martā, pārpratuma sadursmē ar Dzelzsdivīzijas Borha bataljonu, gāja bijā plkv. O. Kalpaks un vēl trīs virsnieki. Bataljona komandēšanu pārņēma plkv.-ltņ. J. Balodis. 21. martā bataljonu palielināja līdz brigādes izmēram un pārdēvēja par Latvijas armijas dienvidu grupu. Turpinot virzību, 26. martā sasniedza Lielupes līniju, kur uzbrukums apstājās. Fronte atkal izkustējās 22. maijā, kad sākās uzbrukums Rīgai. Plkv. J. Baloža komandētajām karaspēka daļām uzticēja otršķirīgu, bet sarežģītu uzdevumu - virzīties abpus Babītes ezeram virzienā uz Rīgu un pakāpeniski atspiest

²⁰¹ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 124.l., 1. lp.,; LNA LVVA, 1899. f., 2.apr., 278.l., 10-14. lp.; Pieejams tiešsaistē: <http://www.historia.lv/dokumenti/ligums-starp-latvijas-pagaidu-valdibu-un-vacijas-valdibas-generalpilnvaroto-avinnigu-par> [Skat.03.03.2015]

pretinieku, tikmēr vācu daļas, maj. Alfrēda Flečera (*Alfred Fletcher*) vadībā, straujā triecienā ieņēma Pārdaugavu, tiltus pār Daugavu un pilsētas centru.

Rīgas ieņemšana bija viens no lūzuma punktiem Brīvības cīņās. Padomju Latvijas armija sāka strauji atkāpties uz Latgali. Atkāpšanās laikā ievērojamus zaudējumus nodarīja arī t.s. *zaļā armija*, jeb Latvijas Pagaidu valdībai uzticīgās partizānu vienības, kuras vēlāk, 1919. g. jūlijā, iekļāvās Latvijas armijas sastāvā. Krītoties cīņas sparam, karavīri masveidā dezertēja un pārgāja Latvijas Pagaidu valdības pusē.

Tajā pašā laikā, jau marta beigās, uz fronti devās pirmās Igaunijas teritorijā saformētās latviešu vienības jeb *Ziemeļlatvijas brigāde*. Aprīlī un maija sākumā Igaunijas armija ar Ziemeļlatvijas brigādi pakāpeniski, ar mainīgām sekmēm, no lielinieku varas atbrīvoja Alūksnes, Valkas un Rūjienas apkārtni, bet pēc Padomju Latvijas armijas sabrukuma, 26. maijā, sasniedza Salacgrīvu un Valmieru, savukārt 1. Valmieras k. p., 5. jūnijā sasniedza pat Krustpili.

Vienlaicīgi ar pret lieliniekiem vērstajām militārajām operācijām norisinājās arī politiskas cīņas par ietekmi reģionā. Latvijas Pagaidu valdība bija traucēklis vācu vēlmei Latvijas teritorijā izveidot Vācijas satelītvalsti, tāpēc, jau kopš 7. decembrī noslēgtā sadarbības līguma, vācu puse lika dažādus šķēršļus Latvijas Pagaidu valdības mēģinājumiem stiprināt savas bruņotās vienības. Spilgtākie momenti bija mēģinājumi traucēt Landesvēra sastāvā esošo latviešu vienību apgādi, februārī atklātā Heinriha fon Štrika (*Heinrich Eduard Karl von Stryk*) sazvērestība ar centieniem izveidot militāro direktoriju, kas realizējās kā 16. aprīlī notikušais t.s. *Aprīļa pučs*, kura laikā Landesvēra Trieciena rota pārņēma varu Liepājā un piespieda Latvijas Pagaidu valdību patverties uz tvaikoņa *Saratov*, Liepājas ostas reidā. Vācu mērķis bija izveidot sev ērtu Ministru kabinetu, kas reprezentētu Latvijas valsti. Tā vadītāja pienākumus sākotnēji pildīja Oskars Borkovskis, bet no 9. maija – A. Niedra. Esošajā situācijā latviešu bruņoto vienību komandierim plkv. J. Balodim bija jāizšķiras vai nostāties A. Niedras valdības pusē, vai palikt uzticīgam K. Ulmaņa ministru kabinetam. Rezultātā latviešu vienības politiski joprojām palika uzticīgas K. Ulmaņa valdībai, savukārt saimnieciski un militāri pakļāvās A. Niedras valdībai. Šāda situācija turpinājās līdz pat 1919. g. 27. jūnijam, kad noslēdzoties Cēsu kaujām, K. Ulmaņa vadītā Pagaidu valdība varēja atgriezties Liepājā.

Cēsu kaujas bija jauns pavērsiens gan Baltijas militārajā, gan politiskajā situācijā. Sekojot atejošajiem lieliniekiem, gan A. Niedras valdības, gan Igaunijas armijas spēki strauji ieņēma lielas Vidzemes teritorijas daļas, kuras, protams, bija ieinteresētas paturēt savā kontrolē. Militārā ziņā tas bija nepieciešams lai varētu uzturēt frontes kontaktu ar pretinieku, jo tas nodrošināja zināmu Rietumu sabiedroto atbalstu. Straujā Ziemeļlatvijas brigādes 1. Valmieras k. p., un tam sekojošo igauņu daļu izraušānās līdz Krustpilij, ievērojami apgrūtināja

to apgādi, kuru varēja nodrošināt izmantojot dzelzceļu. Šaursliežu 750 mm līnija Valka - Gulbene - Pļaviņas to nespēja pienācīgi nodrošināt. Alternatīva bija izmantot krievu platuma 1524 mm līniju Valka - Ieriķi - Gulbene. Taču tā bija nepieciešama arī A. Niedras valdības spēkiem. Pirmā sadursme starp abām pusēm notika 5. jūnijā pie Amatas tilta. Karadarbība eskalējās 6. jūnijā, Landesvēra un Dzelzs divīzijas daļām atspiežot Ziemeļlatvijas brigādes 2. Cēsu k. p. un pārējās Igaunijas armijas daļas līdz Raunas upei. Desmitajā jūnijā starp abām pusēm uz 8 dienām tika noslēgts pamiers, kurš pārtrūka 19. jūnijā, vācu daļām uzsākot uzbrukumu frontes flangos. Igaunijas spēkiem pēdējā brīdī saņemot papildspēkus, izdevās pāriet pretuzbrukumā, 23. jūnijā ieņēmot Cēsis, bet nākamajās dienās, tuvojoties Rīgai. Vācu sakāve noslēdzās 3. jūlijā ar Rietumu sabiedroto uzspiesto Strazdmuižas pamiera līgumu. Tas noteica, ka vācu daļām ir jāatstāj Rīga un jāatkāpjas uz Kurzemi, kur jāveic reorganizācija, lai turpinātu cīņu ar lieliniekiem. Pēc pamiera noslēgšanas 6. jūlijā, Rīgā ienāca Ziemeļlatvijas brigāde, bet 8. jūlijā no Liepājas ieradās K. Ulmaņa vadītā Latvijas Pagaidu valdība.

Par Latvijas armijas dibināšanas datumu uzskatāms 1919. g. 10. jūlijs, kad pēc abu brigāžu apvienošanas ģen. Dāvids Sīmansons izdeva pavēli Nr. 1 Latvijas armijai. Uz Dienvidlatvijas brigādes bāzes formēja 1. Kurzemes kājnieku divīziju, kurā iekļāva 1. Liepājas k. p., 2. Ventpils k. p., 3. Jelgavas k. p. un Kurzemes art.p. Uz Ziemeļlatvijas brigādes bāzes saformēja 2. Vidzemes kājnieku divīziju ar 4. Valmieras k. p., 5. Cēsu k. p., 6. Rīgas k.p. un Vidzemes artilērijas pulku. 3. Latgales divīzijas formēšanu uzsāka 1919. g. 15. jūlijā, tajā pakāpeniski iekļaujot, jaunformētos, 7. Siguldas k. p., 8. Daugavpils k.p. un 9. Rēzeknes k. p. un, vēlāk, arī Latgales artilērijas pulku. 4. Zemgales divīzijas formēšanu sāka 1920. g. 4. janvārī kā bāzi izmantojot Lejaskurzemes kara apgabala militārās vienības. Šīs divīzijas īpatnība bija sākotnēji izmantotais Francijas armijas bruņojums un organizatoriskā struktūra, kuras dēļ, tas sākumā nevarēja pilnvērtīgi iekļauties pārējā armijas struktūrā. Divīziju veidoja 10. Aizputes k. p., 11. Dobeles k. p., 12. Bauskas k.p. un Zemgales art. p. Pēc divīzijas novietošanas Daugavpilī, tai kā sedzošajai div. pievienoja, no 6 kavalērijas eskadroniem 1921. g. 5. martā saformēto, 1. Jātnieku pulku.

Aplūkojot divīziju un pulku struktūru, jāatzīmē, ka sākotnējo karaspēka daļu numerāciju ieviesa Ziemeļlatvijas brigāde, formējot 1. Valmieras un 2. Cēsu k.p., bet pēc armijas izveidošanas, numerāciju mainīja, kā iemeslu izmantojot faktu, ka Kurzemes divīzijas vienību aizsākumi atrodami jau 1918. g. decembrī, nevis 1919. g. februārī, kā tas bija Vidzemes divīzijas gadījumā.

Tehnisko divīziju saformēja 1922. g. 16. janvārī, tajā apvienojot Auto - tanku dvz., Elektrotehnisko dvz., Aviācijas dvz., Sapieru p., Bruņoto vilcienu dvz. un Daugavgrīvas

artilēriju. Tiesa, Bruņoto vilcienu dvz. un Daugavgrīvas artilēriju 1922. g. aprīlī pārcēla artilērijas inspektora pakļautībā.

Auto - tanku vienību pēctecība Latvijas armijā Brīvības cīņū, kā arī pirmajos pēckara gados bija saskaldīta, jo bruņoto auto, vilcienu un tanku vienības bija relatīvi jauna ieroču šķira, tāpēc galvenais tās vienojošais apstāklis bija, nevis to taktiskais pielietojums, bet iedalījums pēc izmantotās transporta platformas. Tāpēc objektīvais iemesls visu motorizēto līdzekļu nodošana vienas institūcijas pakļautībā, bija šīs tehnikas apkopes un apgādes optimizācija. Pirmie bruņotie auto Latvijas bruņoto vienību rokās nonāca 1919. g. maija beigās. 14. jūlijā saformēja Bruņoto divizionu, kurā iekļāva bruņotos vilcienus, automobiļus un vēlāk tankus. Divizionu 1920. g. 8. februārī izformēja, bruņotos auto iekļaujot Bruņoto auto divizionā, un tankus iekļaujot marta sākumā uz Studentu bataljona bāzes saformētajā Tanku divizionā. Tanku divizionu un auto - motociklu parku 30. augustā pievienoja Bruņoto automobiļu divizionam, izveidojot Auto - tanku divizionu, plkv.-ltņ. Oto Grosbarta vadībā. 1926. g. 28. septembrī divizionu izvērta līdz pulka lielumam, bet 1940. g. 1. martā pulku uzsāka pārformēt par Auto - tanku brigādi.

Brīvības cīņū laikā sakaru vienības sākotnēji formēja kā inženieru - sapieru rotu apakšvienības, kā arī atsevišķu Virspavēlnieka štāba tiešā pakļautībā esošu Telegrāfa - telefona rotu. 1921. g. 16. septembrī visas atsevišķās sakaru vienības iekļāva Elektrotehniskajā divizionā, kuru 1935. g. 31. maijā pārdēvēja par Sakaru bataljonu.

Latvijas armijā Aviācijas grupu izveidoja jau 1919. g. 7. jūnijā, taču tikai jūlijā tās rīcībā nonāca pirmās lidmašīnas. 20. septembrī Aviācijas grupu pārformēja par Aviācijas parku, kuru 1921. g. martā pārveidoja par Aviācijas divizionu. Vienlaicīgi, 1920. g. 20. janvārī bija izveidota Kara aviācijas skola jauno lidotāju un motoristu apmācībai. Aviācijas divizionu 1926. g. 28. septembrī pārformēja par Aviācijas pulku. 1939. g. beigās Aviācijas pulkā bija 4 iznīcinātāju eskadriļas, 2 izlūku eskadriļas, tālās izlūkošanas eskadriļa un jūras izlūkošanas eskadriļa. Laikā no 1924. - 1936. g. kā atsevišķs elements pie Jūras krastu aizsardzības eskadras atradās Jūras aviācijas nodaļa, kuru 1926. g. pārformēja par Jūras aviācijas divizionu.

Pirmā sapieru vienība Latvijas bruņotajos spēkos bija 1. Inženieru - sapieru rota, kuru izveidoja 1919. g. 26. janvārī. 18. jūnijā rotu izvērta līdz bataljonam, bet jau mēnesi vēlāk to likvidēja, bataljona rotas piekomandējot divīzijām. 1921. g. 15. martā visas sapieru vienības apvienoja Sapieru bataljonā, kuru 1927. g. 15. aprīlī pārformēja par Sapieru pulku.

Artilērijas inspektora ar divīzijas komandiera tiesībām pakļautībā atradās Smagās artilērijas divīzions (No 1926. g. Smagās artilērijas pulks), Daugavgrīvas artilērija (No 1935. g. Krasta artilērijas pulks), Artilērijas instruktoru baterija (No 1930. g. Atsevišķais artilērijas

divizion), Bruņoto vilcienu divizons (No 1926. g. Bruņoto vilcienu pulks, bet 1939. g. beigās izformēts) un 1939. g. septembrī saformētais Zenīartilērijas pulks.

Kā atsevišķs, bet nozīmīgs spēku veids bija jūras spēki, kurus pakāpeniski, gandrīz no nekā uzsāka veidot 1920. gadu sākumā. 1924. g. izveidoja Jūras krastu aizsardzības eskadru, kuru 1938. g. pārdēvēja par Kara floti. To veidoja flagkuģis *Virsaitis*, Aizzogotāju traleru divizons, Zemūdeņu divizons un no 1924. - 1936. g. Jūras aviācijas divizons.

Visas pieminētās karaspēka daļas 1940. g. 21. jūlijā iekļāva Latvijas Tautas armijā, bet 1940. g. 27. augustā - topošajā 24. teritoriālajā strēlnieku korpusā. Pēdējās Latvijas armijas daļas juridiski likvidēja oktobra sākumā. Jāatzīmē, ka starpkaru periodā armijai sabiedrības acīs bija ievērojama autoritāte, kas balstījās neseno Brīvības cīņu pieredzē. Pateicoties tai armijas nozīmi un nepieciešamību bija samērā viegli pamatot. Turklāt tā kalpoja ne vien kā valsts aizsardzības mugurkauls, bet arī kā instruments jaunās valsts nācījas veidošanai.

Nacistiskās Vācijas un PSRS 1939. g. 1. septembra uzbrukums Polijas Republikai bija trauksmes zvans visam trim Baltijas valstīm. Karadarbība tiešā Latvijas robežu tuvumā prasīja sevišķu uzmanību. Robežu šķērsoja gan civilie, gan militārie bēgļi un, lai nodrošinātos pret provokācijām, palīgā Robežsargu brigādei nosūtīja Zemgales divīzijas vienības. Robežu, šķērsojušos poļu karavīrus internēja un izmitināja Latvijas armijas vasaras nometņu barakās Ulbrokā, Litenē, Lilastē un Liepājā.

Latvija jau 1. septembrī pasludināja neitralitāti, taču realitātē tas bija tikai skaļš paziņojums ar ļoti virspusēju izpratni par to, kā šī neitralitāte izpaudīsies. Politiskā ziņā Latvija cerēja, ka līdz ar neitralitātes izsludināšanu, visas karojošās puses to respektēs, taču valsts nebija gatava saviem spēkiem to praktiski nodrošināt, nepieciešamības gadījumā neielaižot ārvalstu karaspēku Latvijas teritorijā pat ar militāru spēku. Šajā gadījumā spilgts piemērs ir Šveices Konfederācija, kas Otrā pasaules kara laikā, aizsargājot savas valsts neitralitāti, bez šaubīšanās centās notriekt, vai piespiest nosēsties visus ārvalstu militāros lidaparātus, kas parādījās Šveices debesīs. No Latvijas puses pirmais neitralitātes pārkāpums jau notika 21. septembrī, kad Latvijas valdība pārtrauca diplomātiskās attiecības ar sakauto Poliju. Arī atļauja Latvijas teritorijā izvietot PSRS karabāzes bija neitralitātes pārkāpums, jo no tām bija iespējams veikt operācijas pret trešajām valstīm.²⁰²

Būtiskākās izmaiņas valsts aizsardzībā iesakās ar ģen. H. Rozenšteina stāšanos Armijas štāba komandiera amatā. Kopš 1935. g. viņš vadīja Augstāko kara skolu, kur viņa vadībā sagatavoja ievērojamu skaitu virsnieku, kurus 1940. g. ziemā pakāpeniski iecēla pulku

²⁰²Sk. sīkāk par neitralitātes problemātiku: Keruss, J. *Latvijas neitrālā politika un neitralitāte 1933.-1940. gadā: promocijas darba kopsavilkums*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009.; Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. *Latvijas ārpolitika un starptautiskais stavoklis*. Rīga, 1993. 435 lpp.

un bataljonu komandieru amatos. Ģen. H. Rozenšteins arī bija autors *Kaujas un lauka dienesta reglamentam apvienoto ieroču šķiru vienībām*, kas veidoja mugurkaulu Latvijas aizsardzības doktrīnai. Pēc Sarkanās armijas bāžu izvietojuma Kurzemē strauji tika pārstrādāti valsts aizsardzības plāni un sagatavots 5. mobilizācijas sadalījums. No iepriekšējiem tas atšķīrās ar to, ka mobilizējamais karavīrs dienestā stājās daudz tuvāk savai dzīvesvietai. Tas būtiski paātrināja mobilizācijas veikšanu un atslogoja dzelzceļa infrastruktūru.²⁰³ Tāpat reorganizēja pretgaisa aizsardzību un izveidoja motorizētas sprostvienības. Veiktie priekšdarbi liecina, ka 1940. g. vasarā Latvijas armija nopietni gatavojās iespējamajai karadarbībai.²⁰⁴

Latvijas aizsardzības finansējums

Noteicošais faktors aizsardzības sistēmas veidošanā un nodrošināšanā bija līdzekļu apjomam, kuru valsts katru gadu atvēlēja kara resoram. Valsts saimniecībai tas nozīmēja tērēt, vai labākajā variantā iesaldēt līdzekļus, kurus citā gadījumā bija iespējams izmantot tautsaimniecības attīstībā. Šī iemesla dēļ, diskusijas par aizsardzības izdevumiem vienmēr bija asas, sevišķi apstākļos, kad liela valsts iedzīvotāju daļa, joprojām dzīvoja samērā trūcīgi. Pat 1920. gadu sākumā, neilgi pēc Brīvības cīņu beigām, situācijā, kad lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju apzinājās spēcīgas armijas nepieciešamību, jautājums par finansējuma atvēršanu kara resoram nebija tik viennozīmīgs, kā bija vēlams. Izejot no kara izraisītās saimnieciskās krīzes, katrs Latvijas rublis un, vēlāk – lats, bija svarīgs valsts saimniecības atjaunošanai. Vienlaicīgi, attīstoties tautsaimniecībai un valstij paliekot turīgākai, arī armijas finansēšana kļuva vieglāk panesama, pat situācijā, kad absolūtos skaitļos aizsardzībai tērēja aizvien vairāk līdzekļu.

Vairāk kā divdesmit miera gadu laikā katru gadu aizsardzībai caurmērā tērēja aptuveni 20 - 30 % no kopējā valsts budžeta.²⁰⁵ Neskatoties uz visai ievērojamo līdzekļu apjomu, tas pietika pārsvarā tikai esošā karaspēka uzturēšanai, modernizācijai atvēlot tikai nelielu to daļu. Lai to uzlabotu veidoja īpašus fondus, kuros apkopoja līdzekļus konkrētām iegādēm. Lai ieguldījumu valsts aizsardzības nodrošināšanā varētu izteikt ar mūsdienu metodēm, būtu nepieciešams šos tēriņus izteikt izmantojot *Iekšzemes kopproduktu*, bet ņemot vērā apstākli, ka to kā galveno instrumentu valstu ekonomikas mērīšanā izmanto tikai kopš 1944. g., tuvākais ekvivalents ir t.s. *Nacionālais ienākums (NĪ)*, kuru Latvijā sākotnēji noteica epizodiski, bet 1930. gadu otrajā pusē - jau sistemātiski. Šos skaitļus ir mēģinājis aprēķināt J. Šiliņš un

²⁰³ Kuzmins, V. Latvijas Bruņoto spēku mobilizācijas un aizsardzības plāni 1939. gada beigās - 1940. gada sākumā. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1998.

²⁰⁴ Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A. *Latvija Otrajā pasaules karā (1939 - 1945)*. Rīga: Jumava, 2008. 94.-97. lpp.

²⁰⁵ Bērziņš, V., Bambals, A. *Latvijas armija*. Rīga: Zinātne, 1991. 99. lpp.;

secinājis, ka vidējie Latvijas aizsardzības izdevumi katru gadu nebija mazāki par 3%. Tabulā iekļautās apsolās summas ir norādītas Kara ministrijas budžetam attiecīgajos gados, pievienojot no citiem avotiem iegūtos līdzekļus, kas paredzēti valsts aizsardzībai.²⁰⁶ Piemēram, 1933. g. Kara ministrija ieroču iegādei saņēma Ls 300 000 aizdevumu no fonda neparedzētām vajadzībām, 1938. un 1939. g. budžetu papildināja ar vairāk nekā Ls 4 000 000, par Spānijai pārdotajiem ieročiem, bet vēl lielākas summas iegūva un tērēja no, 1934. g. izveidotā, Kara aviācijas fonda un, 1938. g. nodibinātā, Valsts aizsardzības fonda līdzekļiem.²⁰⁷

Cīņa par ietekmi armijas vadībā

Bruņoto spēku attīstības procesus ievērojami iespaidoja arī vadošo virsnieku savstarpējās attiecības, kuru skaidrojumi dažbrīd pat balansē uz sazvērestību teoriju robežas. Šajā gadījumā jārunā par divu brīvības cīņu laikā radušos karavīru grupu - t.s dienvidnieku un ziemeļnieku, kā arī sociāldemokrātu un nacionālo partiju savstarpēju mijiedarbību un konkurenci. Promocijas darba kontekstā par to jārunā, jo viens no vadošajiem artilērijas speciālistiem, ģen. E. Kalniņš pārstāvēja t.s. ziemeļniekus, vēlākajos gados aktīvi iesaistījās politikā un divas reizes – no 1926. g. maija līdz decembrim un no 1928. g. janvāra līdz novembrim bija Kara ministrs. Šāda augstu virsnieku politiska aktivitāte ir saistāma ar ietekmi uz aizsardzības budžeta sadalīšanu, kas, izdevīgos apstākļos, var būtiski celt attiecīgā virsnieka un viņa pārstāvētās ieroču šķiras prestižu.

Ziemeļnieku un dienvidnieku konflikta saknes atrodamas divu spilgtu personību - plkv. J. Zemitāna un ģen. J. Baloža savstarpējā konkurencē un 1919. g. jūnija Cēsu kauju notikumos. Lielinieku ofensīva 1919.g. janvārī un vācu attieksme radīja nedrošu vidi un pesimistisku noskaņojumu, kā rezultātā, ievērojams skaits Pagaidu valdībai uzticīgo civilo un militāro darbinieku pameta Latvijas teritoriju.²⁰⁸ To vēlāk skaidroja kā "palīdzības meklēšanu ārzemēs", kam gan var piekrist tikai daļēji. Šīs "evakuēšanās" publiska nepieminēšana bija nepieciešama tādēļ, ka liela daļa šo cilvēku vēlāk aktīvi iesaistījās jaunās valsts nostiprināšanā un ieņēma daudzus vadošos amatus. Uz šāda fona 1918. g. beigās no apvienoto latviešu bruņoto vienību komandēšanas atteicās arī kpt. J. Balodis, to pamatojot ar nespēju nodrošināt saviem vīriem pienācīgu skaitu lauka virtuvju.²⁰⁹ Viņa vietā šos pienākumus uzņēmās plkv.-lt. O. Kalpaks, izveidojot un nostiprinot 1. latviešu atsevišķo bataljonu. Pēc plkv. O. Kalpaka

²⁰⁶ Skat.: Pielikums Nr. 1., *Tabula. Nr. 1.* Kara resora izdevumi laikā no 1918. - 1940. g.

²⁰⁷ Šiliņš, J. Aizsardzības izdevumi Latvijā starpkaru periodā 1920. - 1940. g. *Latvijas arhīvi.* 2015. Nr.1. 121.

lpp.

²⁰⁸ Piem.: Plkv.-lt. Roberts Kļaviņš, plkv. Mārtiņš Peniķis, plkv.- ltn. Rūdolfs Ruškevičs.

²⁰⁹ Plensners, A. *Divdesmitā gadsimta pārvērtības.* Grāmatu Draugs, 1978. 194. lpp.

nāves, viņa vietu ieņēma plkv.-ltņ. J. Balodis, turklāt vēlākajos gados to traktēja kā plkv. O. Kalpaka mutisku testamentu - pēdējiem pirmsnāves vārdiem - "Balodi, paliec manā vietā.", kas pirmo reizi parādījās brāļu Roberta un Artura Kroderu rediģētajā Latvijas Pagaidu valdības oficiālajā laikrakstā „Latvijas Sargs”.²¹⁰

Tas radīja ģen. J. Balodim izdevīgu leģendu, kas paspilgtināja armijas virspavēlnieka, politiķa un vēlāk Kara ministra, "baltā ģenerāļa" mītu, ko savukārt apdraudēja fakts, ka lielāko Pirmā pasaules kara laiku viņš, pretstatā daudziem strēlnieku, kā arī citu Krievijas armijas vienību virsniekiem, bija pavadījis gūstekņu nometnēs Vācijā, bet no kapteiņa, kas ir rotas komandiera amats, līdz ģenerāļa dienesta pakāpei un armijas virspavēlnieka amatam paaugstināts nedaudz vairāk kā vienā gadā. J. Baloža nedrošību saprata arī viņa konkurenti, nekautrējoties izmantot viņa pieļautās kļūdas. Vislielākos pārmetumus no oponentiem ģen. J. Balodis saņēma par savu pieredzes trūkumu un nekompetenci, jo, salīdzinot ar ziemeļnieku virsniekiem – vēlāko ģen. E. Kalniņu, kuram bija artilērista izglītība un kauju pieredze, un plkv.-ltņ. Voldemāru Ozolu, kurš bija beidzis Krievijas ģenerālštāba akadēmiju, plkv. J. Balodim augstākās militārās izglītības nebija. Par 1919. g. rudens notikumiem, kad ģen. J. Balodis jau bija iecelts par Armijas virspavēlnieku liecina pantiņš, ko sacerējuši nezināmi J. Baloža pretinieki: *Balodis sēž Ozolā un pūš Radziņā*. Tiek uzskatīts, ka Bermonta sakāvē liela loma piedēvējama tieši plkv.-ltņ. V. Ozolam, kurš pildīja armijas virspavēlnieka štāba Operatīvās daļas priekšnieka pienākumus un izplānoja Pārdaugavas atbrīvošanas operāciju un plkv. P. Radziņam – Armijas virspavēlnieka štāba priekšniekam, kurš šo operāciju vadīja. Turklāt daudzi pārmetumi veltīti arī J. Baloža personībai, kurš mīlējis azartspēles, vēl 1940. g. dzīvojis 1919. g. notikumu mentalitātē, utml.

Tāpat kā J. Balodis, arī viņa izteiktākais oponents²¹¹ plkv. J. Zemitāns, Latvijas Pagaidu valdības bruņotajos spēkos, bija iestājies pēc atgriešanās no gūsta vēl kapteiņa dienesta pakāpē. 1919. g. 28. februārī viņam piešķīra pulkveža – leitnanta dienesta pakāpi un divas nedēļas vēlāk – pulkveža dienesta pakāpi. Plkv. J. Zemitāns bija ļoti spilgta persona, mēdza rīkoties ātri, neapdomīgi, brutāli un sirga ar lielummāniju un šajā ziņā bija pretstats lēnajam, neizlēmīgajam un „pēc savas dabas maigajam” ģen. J. Balodim. Abi necieta konkurenci savā tuvumā. Tas spilgti redzams fotogrāfijās, kas uzņemtas pēc Ziemeļlatvijas brigādes ienākšanas Rīgā 1919. g. 6. jūnijā.²¹² Šīs nesaskaņas saasināja notikumi Cēsu kauju laikā, kad pēc vācu Landesvēra un Dzelzs divīzijas panākumiem pie Cēsīm, Igaunijas armijai ar Ziemeļlatvijas brigādes daļām draudēja sakāve. Neskatoties uz lūgumiem, plkv. J. Balodis

²¹⁰ Pulkveža Kalpaka pēdējā vēlēšanās. *Latvijas sargs*, Nr.42. – Liepāja, 1919. g.10.marts. 3. lpp.

²¹¹ J. Balodis par J. Zemitānu izsakās neitrāli, taču tas jāskatās kontekstā ar J. Zemitāna izteikto kritiku par ģen. K. Berķi. Balodis, J. Atmiņu burtnīcas 1918. – 1939. g. Rīga, 2015. 261. lpp.

²¹² LKM, n/f. Ziemeļnieku un dienvidnieku apvienošanās Rīgā. 1919. g. 6.jūlijs.

atteicās iesaistīties kaujās pret vāciešiem, kā rezultātā 29. jūnijā, Juglas kauju laikā pat izveidojās absurda situācija. Kamēr ziemeļnieku vienības cīnījās Rīgas pievārtē, netālu no kaujas lauka esošais Baloža brigādes 2. Cēsu bataljons, kpt. Jāņa Puriņa vadībā, no Rīgas devās uz Latgales fronti, ignorējot ziemeļnieku palīdzības lūgumus.²¹³ Šo kauju laikā 1. Valmieras k. p. un Latvijas Austrumu frontes komandieris plkv.-ltn. Jūlijs Jansons izsūtīja plkv. J. Balodim ultimātīvu telegrammu, kurā pieprasīja skaidru viņa nostāju, pretējā gadījumā, draudot viņa komandētās vienības turpmāk uzskatīt par ienaidnieku. Kad minēto ultimātu 1928. g. publicēja 4. Valmieras k. p. vēstures grāmatā, to izņēma no veikaliem un bibliotēkām un attiecīgās lapaspuses likvidēja, turklāt, lai novērstu šādus gadījumus nākotnē, Kara ministrs 1932. g. 2. jūlijā izdeva pavēli, ar kuru būtībā ieviesa cenzūru.²¹⁴

Ziemeļnieku atstumšana no armijas vadības sākās jau divdesmito gadu sākumā un tam bija gan politiski iemesli, gan politiskas sekas. Spilgtākie piemēri ir Cēsu kauju piemiņas diena 22. jūnijā, kuras nozīmi trīsdesmitajos gados centās iespējami samazināt, lai neuzsvērtu Igaunijas armijas nozīmi šo kauju panākumos un Brīvības cīņās kopumā.

Jebkāda plašāka ziemeļnieku panākumu cildināšana, tostarp Cēsu kauju nozīme kopējos 1919. g. notikumos radītu papildus jautājumus par dienvidnieku tā brīža darbību. Definētais mērķis – turpināt cīņu pret lieliniekiem Latgalē, teicami ļāva izvairīties no sarežģītiem jautājumiem vienību komandieriem, kuri nebija politiski subjekti, atšķirībā no plkv. J. Baloža, kuram vajadzēja orientēties arī politikā. Līdz ar to var uzskatīt, ka Cēsu kauju samērā ierobežotā atzīmēšana visvairāk bija izdevīga tieši plkv. J. Balodim, jo tad mazāk bija jāskaidro, ko viņš darīja šajā sarežģītajā brīdī.

Latvijā atklātu J. Baloža lomas apšaubīšanu ierobežoja iespējamās represijas pret oponentiem un politiskās cīņas par Kara ministra portfeli un ietekmi kara resorā. Savukārt trimdā virkne ģen. J. Baloža pretinieki varēja izpausties. Sevišķi tas lasāms trimdā izdotajā žurnālā *Strēlnieks*, kur uzbrukumā J. Balodim, to atmaskojot metas bijušais 1. Daugavgrīvas latviešu strēlnieku bataljona komandieris plkv.-ltn. Pēteris Dardzāns, Kara ministrijas sekretārs plkv. Pēteris Kaņeps, Bruno Kalniņš, ģen. E. Kalniņš, un Osvalds Akmentiņš, izklāstot daudzus viedokļus par ģen. J. Baloža lomu Brīvības cīņās, par kuriem Latvijā runāja tikai aizkulisēs, bet atklāti neviens neuzdrošinājās rakstīt.

Uz šī fona līdz galam neatklāts ir jautājums par vairāku augstāko Latvijas armijas virsnieku, tostarp, arī ģen. J. Baloža, saistību ar PSRS spēcīgiem. Par to liecina vairākas epizodes 1939. g. rudenī,²¹⁵ kā arī šo virsnieku dzīve pēc padomju okupācijas. To daļēji

²¹³ Plensners, A. *Pret vētrām un negaisiem: atmiņas*. Grāmatu draugs, 1982. 62. lpp.

²¹⁴ LNA LVVA, 4760. f., 1.apr., 27.l., 369. lpp.

²¹⁵ Bērziņš, A. *Nepublicētās atmiņas. Laiks, kas negaist*. Rīga: Lauku Avīze, 2015. 151. lpp.

apstiprina 1990. gadu sākumā no Krievijas Federācijas arhīviem iegūtās informācijas drumslas.²¹⁶

1.4. Pārskats par Lietuvas, Igaunijas un Zviedrijas bruņotajiem spēkiem

Baltijas teritorija un Baltijas jūra ir vienots operatīvais reģions, tāpēc ir jāaplūko arī Latvijas kaimiņvalstu bruņoto spēku spējas. Kā 1939. un 1940. g. notikumi pierādīja, PSRS pret Baltiju attiecās ka pret vienu veselumu, ko bija jāsašķeļ. Savukārt Zviedrija tika uztverta kā uzticams partneris, kas kontrolēja Baltijas sakarus ar Rietumiem. Informāciju par kaimiņvalstu armijām pastāvīgi apkopoja Latvijas armijas štāba Informācijas daļa, veidojot informatīvus materiālus virsnieku kursiem un manevriem. Minētie piemēri attiecināmi uz 1934. - 1935. g. un ar tiem rēķinājās arī Latvijas armijas vadība. Darbā virspusēji aplūkotas tikai Lietuva, Igaunija un Zviedrija.²¹⁷ Parasti šim valstu pulkam tiek pievienota arī Polija un Somija, taču šajā gadījumā tas nav darīts, jo Polija, lai gan tā bija valsts ar reģiona lielāko un spēcīgāko armiju, pastāvošajā situācijā Baltijas areālā varētu iesaistīties tikai ar nelielu savu spēku daļu. Latvijas armijas vadībai bija labi zināma situācija Polijas bruņotajos spēkos, jo starp abām valstīm pastāvēja draudzīgas attiecības. Diemžēl, Polijas un Lietuvas savstarpējais konflikts radīja milzu plaisu Baltijas aizsardzībā. 1939. g. 1. septembrī Polijai, Lietuvai un Latvijas robežu tuvumā, atradās 16 robežsargu bataljoni, kuri bija apvienoti 5 robežsardzes korpusos un kuru rīcībā nebija nopietna smagā bruņojuma.

Savukārt Somija savu aizsardzību balstīja uz nocietināto Mannerheima līniju, mazāku uzmanību pievēršot manevra karadarbībai. Turklāt Baltijas gadījumā daudz svarīgāka bija Somijas kara flotes un krasta artilērijas sadarbība ar Igaunijas spēkiem un spēja slēgt navigācijai Somu jūras līci.

Lietuvas bruņotie spēki²¹⁸

Obligātā dienesta ilgums Lietuvai bija 1,5 gadi. Lietuvas aizsardzības sistēmu veidoja 3 kara apgabali, kurā katrā paredzēja iekļaut 3 k.p. (Reāli to sastāvēja 2 k.p.,) 1 art.p. Kara gadījumā katrs kara apgabals veidotu vienu divīziju. Kopumā Lietuvai miera laikā bija 7 k.p. (19 btl.), 3 art.p., 2 kavalērijas p.i (16 eskadroni), 1 aviācijas p. (7 eskadriļas), 1 pionieru (sapieru) bataljons, 1 sakaru bataljons, Bruņotā grupa, 1 atsevišķā artilērijas grupa, Vitauta Lielā atsevišķā rota (Veidoja kadru 3. kājnieku pulkam) un Kara

²¹⁶ Kezbers, I. *Durvīs. Tā tas bija*. Rīga: Jumava, 2015. 95.-109. lpp.

²¹⁷ Skat. arī: Pielikums Nr.1, *Tabula Nr. 13*. Pārskats par kājnieku rotas, bataljona, pulka un divīzijas apbruņojumu Latvijas, Igaunijas un Lietuvas armijās.

²¹⁸ LNA LVVA, 1474.f.1.apr. 1568.l. Pārskats par Lietuvas bruņotajiem spēkiem. 1934.g. 72 lp.

skola. Armijas rīcībā atradās 563 patšautenes, 284 ložmetēji, 80 mīnmetēji, 106 lielgabali, 116 bumbmetēji, 10 bruņotie auto, 28 tanki (16 *Renault M17* un 12 *Renault M26*) un 3 bruņotie vilcieni – no tiem 2 atradās rezervē.

Armijas inspektoram (armijas komandierim) bija palīgi kājnieku lietās un artilērijas jautājumos (artilērijas inspektors). Apgādības priekšnieka rīcībā atradās Artilērijas apgādības daļa, kura pārzināja visa karaspēka apgādi ar ieročiem un munīciju, veica munīcijas iegādi ārzemēs, kā arī pārzināja tās piegādāšanu un sadalīšanu karaspēka daļām. Daļu munīcijas izgatavoja Kauņas 5. fortā izvietotajā patronu fabrikā.

Lietuvas artilērijas pulku organizācija bija šāda: Katrā pulkā bija 3 grupas (divizioni), katrā grupā štābs (gr. komandieris, sakaru virsnieks, virsnieks-novērotājs, virsnieks-mērītājs, virsnieks-sakaru aģents – pie kājniekiem), 2 lielgabalu baterijas, 1 haubiču baterija. Lielgabalu baterija sastāvēja no 2 kaujas un 1 munīcijas vada. Baterijā atradās 3(4) lielgabali, sakaru nodaļa (12 telefonisti ar 6 aparātiem un 10 km kabeli), saimniecības nodaļa, ložmetēju vads ar 2 ložmetējiem, 2 novērotāji – instruktori un 8 jātnieki-izlūki. Haubiču bateriju veidoja 4 lielgabali un 1 mīnmetējs (bumbmetējs).

Karavīru bruņojums neatšķīrās no kājnieku bruņojuma, *Mauser 1898.g.* un *Ross-Enfield* šautenes, *Parabellum*, *Lewis*, Čehslovāku *ZB 26*, vācu, krievu un *Colt* patšautenes. Artilērijas bruņojumu veidoja vācu 77 mm un 108 mm, franču 75 mm un 155 mm, angļu 127 mm un 180 mm, krievu 3” lielgabali. Lietuvas rīcībā atradās neliels gāzu šāviņu krājums. Artilērijas munīciju katrā baterijā pāravadāja 4 lielgabalu priekšratos un 12 mazos vācu armijas ratos. Speciālas artilērijas transporta kolonnas Lietuvas armijā nepastāvēja. Baterijai munīcijas norma bija 736 šāviņi, savukārt kājniekam 250 patronas un 2 rokas granātas. Atšķirības zīmes uz zīmotnēm artilērijas vienībās bija sarkanā krāsā. Vienību izvietojums bija šāds - 2.art. p. Ķedaiņos, 3. art. p. Kauņā, 4. art. p. Vilkavišķos (1. btr. - Alitā), Atsevišķā artilērijas grupa Kauņā, bruņotie vilcieni un tanki Kauņā. Turklāt I kara apgabalā ietilpa 2. art. p., bet II kara apgrab. 3. un 4. art. p.²¹⁹

Igaunijas bruņotie spēki²²⁰

Obligātā dienesta ilgums Igaunijas armijā bija diferencēts – kājniekiem 12 mēneši, bet pārējiem 18 mēneši. Līdz pat 1930. gadu vidum Igaunijas armijā nepastāvēja Armijas komandiera amats. Tā vietā lielāka nozīme bija Kara ministram, kuram bija padotas

²¹⁹ Skat. sīkāk: Papečkys, E. *Lietuvos kariuomenes artilerijos pabūklai 1919-1940 m.* Pieejams [pdf.]: https://www.academia.edu/11931171/LIETUVOS_KARIUOMEN%C4%96S_ARTILERIJOS_PAB%C5%AAK_LAI_1919_1940_M._LITHUANIAN_ARMY_ARTILLERY_IN_1919-1940_ [Skat. 18.11.2015]; Rutkiewicz J., Kulikow W. N., *Wojsko Litewskie 1918-1940.* Warszawa, 2002. 31.-33.p.

²²⁰ LNA LVVA, 1474.f., 1.apr., 1569.l. Pārskats par Igaunijas bruņotajiem spēkiem. 1934.g.

ministrijas centrālās iestādes trīs divīzijas, flote un kara mācību iestādes, kā arī gaisa aizsardzības priekšnieks. Kara ministra palīgiem bija padoti artilērijas, inženieru, strēlnieku un jātnieku inspektori – tiem katram bija divīzijas komandiera tiesības.

Kara skolā bija kadetu rota, virsniekvietnieku rota, ložmetēju rota un artilērijas baterija, savukārt instruktoru skolā – mācību rota, ložmetēju mācību rota, mācību baterija un eskadrons. Pie šīm mācību iestādēm klāt pastāvēja arī dažādi kursi.

Armiju veidoja kadra un pastiprinātā sastāvā esošās sedzošās daļas. Kadra daļās veica tikai 4 mēnešu apmācību, pēc kuras karavīrus nosūtīja uz sedzošajām daļām. Visi spēki bija sadalīti 3 divīzijās, no kurām 1. divīzijā ietilpa 5 bataljoni, 1. artilērijas grupa Narvā, 2. artilērijas grupa Rakverē, 1. bruņoto vilcienu pulks Tapā, 2. divīzija ar 3. un 4. artilērijas grupu un 2. Bruņoto vilcienu pulku Tartu, savukārt 3. divīzijas rīcībā bija 5. artilērijas grupa Vīlandē.

Lauka artilēriju veidoja 5 grupas, kuras padotas divīzijām. Sedzošās bija 1. un 3. artilērijas grupa. Tajā ietilpa štābs, speciālistu komandas, 2 vieglās lielgabalu btr., vieglā haubiču btr. un smagā haubiču btr. Kadra grupas bija 2., 4., un 5. Tās sastāvēja no štāba, speciālistu komandām 4 vieglo lielgabalu btr, vieglo un smago haubiču btr. Kadru grupās pilnībā nodrošināta tikai artilērijas materiālā daļa, bet personāls bija aizpildīts tikai daļēji. Igaunijas armijas rīcībā bija 2 bruņoto vilcienu pulki - katrā divi sedzošie vilcieni (smagais un vieglais) un trešais vilciens jaunkareivju apmācībai. Zenīrtartilērija bija neliela atradās gaisa spēku sastāvā. To veidoja baterija ar diviem 3” Lendera sistēmas 1914./15.g. zenītliekgabaliem un ložmetēju komanda ar 6 ložmetējiem.

Artilērijas bruņojumu veidoja angļu 18 mrc., franču 75 mm, krievu 3”, 42” un 47” lielgabali, kā arī angļu 45”, krievu 6” un vācu 150 mm haubices, turklāt Igaunija savu 2. divīziju grāstījās apbruņot ar angļu ieročiem, pielāgojot Latvijas armijas bruņojumam.²²¹ Līdzīgi kā Latvijai, liela bruņojuma daļa bija novecojusi un atjaunojama.

Būtisku artilērijas papildinājumu veidoja Kaitseliit organizācija, kuras 15 pulkos sākot ar 1933. - 1934. g. sāka formēt artilērijas baterijas ar diviem lielgabaliem. Šādas baterijas bija izvietotas Narvā, Vaivarā, Johvim, Rakverē, Maksā, Rapinā, Tartu, Petseri, Valkā, Torva, Pērnavā, Vīlandē, Tapsā, Arensburgā, Polsamaa, Paidē, Hapsalā, bet Tallinā atradās vieglā, traktoru un smagās artilērijas baterija. Šo vienību bruņojums bija ļoti dažāds. Turklāt Igaunijai bija spēcīga Krasta artilērija.²²²

Igaunijai pakāpeniski attīstījās spēcīga militārā rūpniecība. Tallinas *Arsenālā* izgatavoja pat mašīnpistoles.

²²¹ *Sõja ja rahu vahel. I kd.: Eesti julgeolekupolitika 1940.aastni. Tallin: S-Keskus, 2004. 196.-196., 461., 464.p.*

²²² *Oun, M. Estonia's Naval Defence between the two World Wars. Tallin: Tammiskip Publishing, 1998. 16 lp.*

Zviedrijas bruņotie spēki

Lai gan Zviedrija bija neitrāla valsts, tomēr tās aizsardzība arī Baltijas valstīm bija pietiekoši aktuāla, jo jebkura palīdzība, kas kara gadījumā būtu jāsaņem un ar kuru potenciāli rēķinājās Latvija, lielā mērā bija atkarīga arī no Zviedrijas, kuras salas - Goltande un Bornholma bija atslēgas punkti Baltijas jūras kontrolei. Turklāt Baltijas valstis cerēja, ka, ja Baltijai uzbruktu Vācija vai PSRS, arī Zviedrija sniegtu savu militāro atbalstu, līdzīgi kā tas slēptā veidā norisinājās Ziemas kara laikā, kad Zviedrija atbalstīja Somiju.

Zviedrijas armijas lielums gada ietvaros apmācību cikla dēļ bija svārstīgs. Ja rudenī tas sasniedza līdz pat 56 000 karavīru, tad ziemā tas samazinājās līdz 12 000 karavīriem. Bruņotajos spēkos ietilpa 21 kājnieku pulks ar 44 kājnieku bataljoniem, 4 kavalērijas pulki ar 17 kavalērijas eskadroniem (No tiem 4 ložmetēju eskadroni), 5 vieglās artilērijas pulki, 1 smagās artilērijas pulks un 1 zenītrartilērijas pulks. Arī bruņojumā esošais ieroču skaits bija samērā neliels - 100 lauka lielgabali, 40 smagie lauka lielgabali, 16 zenītliekgabali - to vēl papildināja arī cietokšņu un krastu aizsardzības baterijas. Armijas rīcībā bija 15 tanki, 12 bruņotie auto un 170 lidmašīnas.

Armijas pārvaldē ietilpa artilērijas, fortifikācijas, intendantūras, sanitārā dienesta, civilās pārvaldes iestādes. Jūras pārvaldē ietilpa artilērijas, torpēdu, mīnu, navigācijas, fortifikācijas, inženieru, sanitārā civilā pārvalde. Flotes štābam bija pakļauts arī krastu artilērijas priekšnieks ar štābu.

Pastāvēja arī artilērijas inspektora amats. Zviedrijas aizsardzību veidoja 7 kara apgabali: 1. dienvidu, 2. rietumu, 3. austrumu, 4. ziemeļu (visi – divīziju apgabali), 5. austrumu brigādes apgabals, 6. Augšnorlandes apgabals, 7. Gotlandes apgabals. Zviedrijas armijas divīziju veidoja 4 kājnieku pulki (Austrumu divīzijā 5 pulki), 1 kavalērijas pulks, 1 vieglās artilērijas pulks, 1 sapieru bataljons vai rota (Tāda nebija Ziemeļu divīzijā), 1 vezumnieku nodaļa, 1 intendantūras rota (tikai Rietumu un Austrumu divīzijās) Turklāt Austrumu divīzijā ietilpa 1 smagās art pulks (7 baterijas), 1 tanku bataljons (2 rotas), 1 sakaru bataljons (5 rotas), Rietumu divīzijā atradās 1 zenīrtartilērijas pulks (5 btr.).

Atsevišķos grupējumus veidoja šādas karaspēka daļas: Atsevišķo brigādi - 2 kājnieku pulki; Augšnorlandes karaspēku: 2 kājnieku pulki, 1 atsevišķais eskadrons, 1 artilērijas nodaļa ar 2 btr., 1 sapieru bataljons, 1 sakaru rota, 1 intendantūras rota un Bodenes cietokšņa artilērijas pulks ar 6 btr.; Gotlandes karaspēku - 1 kājnieku bataljons ar 1 artilērijas nodaļu (3 btr.).

Kājnieku daļām bruņojumā atradās 6,5 mm šautenes, patšautenes – *Colt, Browning*, zviedru 1921.g. ložmetēji un vācu 1914. g. ložmetēji.

Lauka artilērijas pulki sastāvēja no 3 divizioniem pa 2 baterijām katrā. Baterijā bija 4 lielgabali. Apmācības laikā katrā divizionā bija viena papildus baterija. Artilērijas bruņojumu veidoja 74 mm lielgabali un 105 mm haubices. Smagās artilērijas pulkā ietilpa 1 div. (2 btr.) – 100 mm lielgabaliem, 1 div. (3 btr.) 150 mm haubices, 1 div. (2 btr.) 210 mm haubiču, 1 aerostatu baterija. Haubiču baterija bija ar mehānisko velkmi. Zenītartilērijas pulks sastāvēja no 4 zenītbaterijām un 1 prožektoru baterijas. Bodenes cietokšņa artilērijas pulks sastāvēja no 3 artilērijas divizioniem, no kuriem katrā bija 2 baterijas. Viens no divizioniem bija pārvietojams. Kā artilērijas apmācību iestādes pastāvēja Artilērijas skola un Augstākā artilērijas skola. Krasta artilērija ietilpa flotes sastāvā.²²³ Pēc plkv. H. Rozenšteina veiktajiem 1931.g. Zviedrijas mācību novērojumiem Zviedrijas īpatnība bija lielā decentralizācija, kas radās apvidus dēļ. Turklāt mācību laikā bija vērojamas nepilnības maskēšanas jautājumos.²²⁴ Zviedrijā bija attīstīta metālapstrāde un ieroču industrija, tāpēc tā bija viens no lielākajiem atsevišķu ieroču veidu piegādātājiem ne vien reģionā, bet visā pasaulē.

Aplūkojot un salīdzinot dažādos avotos minētos triju Baltijas valstu bruņojumu, jāsecina, ka kopumā Latvija neatpalika un pat brīžiem bija līdera pozīcijās bruņojuma skaita un kvalitātes ziņā.²²⁵

Artilērijas nepieciešamību un attīstības perspektīvas Latvijas bruņoto spēku sastāvā, noteica valsts aizsardzības plāni un piešķirtais finansējums. Latvijas aizsardzības sistēma starpkaru periodā tika veidota atbilstoši valsts rīcībā esošajiem resursiem. Aizsardzības plānošanu veica ņemot vērā valsts ģeogrāfisko novietojumu, apvidus apstākļus, iespējamās sabiedrotos un pretiniekus, kā arī vēsturisko pieredzi, kas norādīja, ka Latvijai, rūpīgi plānojot un cenšoties prognozēt nākotnes karadarbības metodes, ir iespējams organizēt sekmīgu valsts aizsardzību. Šādā izpratnē par modernā kara apstākļiem ļāva savlaicīgi prognozēt galvenās problēmas, ar kurām būtu jāsasakarās – uzbrukumiem no gaisa un bruņutehnikas pielietošanu.

Lielāko militāro apdraudējumu reģionā radīja Padomju Savienība un Vācija, turklāt abas valstis par pretiniekiem tika uzskatītas gan vēsturisku, gan ideoloģisku iemeslu dēļ. Kā rādīja vēlākā pieredze, šī prognoze pilnībā piepildījās. Militārā ziņā Padomju Savienību

²²³LNA LVVA, 1474.f., 1.apr., 1570.l., 29.lp.

²²⁴LNA LVVA, 1474.f., 1.apr., 1567.l., 145.lp.

²²⁵ Skat.: Pielikums Nr.1., *Tabula Nr. 13*. Pārskats par kājnieku rotas, bataljona, pulka un divīzijas apbruņojumu Latvijās, Igaunijās un Lietuvas armijās.

interesēja Latvijas transporta infrastruktūra - pārsvarā neaizsalstošās ostas, kas pavēra plašākas iespējas gan saimnieciski, gan militāri dominēt Baltijas jūrā, savukārt Vāciju piesaistīja iespējamā *dzīvestelpa* ar samērā līdzīgo klimatu un pazīstamo kultūru, kas ļautu šo teritoriju relatīvi viegli kolonizēt. Par galvenajām apdraudetajām teritorijām uzskatīja Latgali un Latvijas jūras un liča krasta līniju.

Latvijas armija veidojās Brīvības cīņu laikā, un šīs cīņas beidza kā uzvarētāja. Vienlaicīgi jaunās valsts statuss un apziņa, ka valsts ir pašas tautas sasniegums, turklāt izcīnīts karā, nodrošināja armijai relatīvi lielu prestižu un atbalstu tautā. Protams, dažādos sabiedrības slāņos un politiskajos grupējumos tas atšķīrās.

Latvijas aizsardzības jautājumus negatīvi iespaidoja vairāki būtiski apstākļi - militārā ziņā trūka sadarbība ar tuvākajiem kaimiņiem - Igauniju un Lietuvu, kas, kara gadījumā, traucētu koordinēt savstarpējo sadarbību un pilnvērtīgi izmantot visas valsts aizsardzības iespējas. Triju valstu apvienošanās zem vienotas vadības ne vien ievērojami palielinātu militāro spēku, bet sniegtu daudz lielākas iespējas stratēģiskiem manevriem un Baltijai būtisko aizsardzības dziļumu. Baltijas Antante palika tikai sapnis.

Materiāltehnikā ziņā trūkumus radīja ierobežotais aizsardzības budžets, kas neatļāva pilnvērtīgi attīstīties, sevišķi laikā, kad ievērojami pieauga aviācijas un tehniskā karaspēka iespējas. Valsts aizsardzībai katru gadu tērēja vidēji 22 % no valsts budžeta, jeb 3,5 % no nacionālā ienākuma, kas ir aptuvenš ekvivalents mūsdienās izmantotajam iekšzemes kopproduktam. Diemžēl lielākā daļa līdzekļu bija jāizlieto ikdienas izdevumiem, attīstībai atstājot relatīvi nelielus līdzekļus, tāpēc 1930. gadu beigās karaspēka modernizācijai nepieciešamie līdzekļi bija jāsavāc izmantojot dažādus fondus un mērķziedojumus. Neskatoties uz intensīvo finanšu piesaisti un veiktajiem iepirkumiem, modernizācija bija nokavēta par vairākiem gadiem. Tomēr, jāņem vērā, ka situācija būtiski nemainītos arī tad, ja no budžeta aizsardzībai atvēlētu procentuāli lielākas summas - salīdzinot ar lielo valstu budžetiem, absolūtajos skaitļos tās tik un tā būtu relatīvi nelielas.

Bez nosauktajiem faktoriem uz valsts aizsardzību nopietnu un, diemžēl, vājinošu iespaidu atstāja iekšpolitiskās ķildas un korupcija. Armijas iekšieni vājināja atsevišķu virsnieku ambīcijas un neprasmē savstarpēji sadarboties, kas balstījās Brīvības cīņu laikā veidojušos konkurējošajos grupējumos - t.s. ziemeļniekos un dienvidniekos. Turklāt joprojām neskaidra ir Padomju Savienības un Vācijas specdienestu ietekme uz aizsardzības resora un valsts pārvaldes iestāžu vadību.

2. Latvijas armijas artilērijas veidošanās 1918. - 1921. g.

Katras militāras struktūras formēšanā ļoti svarīgs faktors ir to veidojošā personālsastāva un procesam klātesošo padomnieku zināšanas un iepriekš gūtā pieredze, kas ne vien atvieglo pašu procesu, bet kļūst par bāzi tālākai struktūras attīstībai. Raksturojot Latvijas armijas tapšanu, Kara skolas Taktikas kursa autori savu domu iesāka ar teikumu "Mūsu armija organizējās un izcīnīja Latvijas atsvabināšanas cīņas, dibinoties 1) uz kara taktiku un zinībām, iegūtām bijušajā Krievijā un 2) uz tautas veselīgo prātu, kurš palīdzēja gūt uzvaras arī tur, kur vajadzīgo skolas zināšanu nebija."²²⁶

Šī iemesla dēļ, runājot par Latvijas armiju, ir jāsniedz neliels pārskats par kopējo situāciju, kādā atradās armijas kodols līdz 1918. g. beigām un 1919. g. vidum, laikā, kad formējās Latvijas Pagaidu valdībai pakļautās vienības. Aplūkojot kopējo Latvijas armijas vēsturi, nav šaubu, ka ievērojama nozīme armijas idejas izaugsmē un rīcības kodeksā ir Pirmā pasaules kara pieredzei, kas pārsvarā ir saistīta ar latviešu strēlniekiem. Taču jāņem vērā, ka strēlnieki, kā daudzskaitlīgākā karavīru daļa, ar nelieliem izņēmumiem, pārstāv kājnieku ieroču šķiru un, līdz pat 1918. g., ir maz saistāmi ar artilēriju. Vienlaicīgi, pietiekoši liels skaits vēlākās Latvijas armijas artilērijas vienību karavīru dienēja artilērijas daļās visā Krievijas teritorijā. Tāpat jāņem vērā, ka Landesvērs sākotnēji bija cieši saistīts ar bijušās Vācijas armijas karavīriem un mantoja arī šo pieredzi.

2.1. Militārās pieredzes un zināšanu pārmantojamība: Latvieši artilērijas formējumos Krievijas, Sarkanajā un Padomju Latvijas armijā līdz 1919. g. vidum.

Atrodoties Krievijas Impērijas sastāvā, arī Latvijas teritorijas iedzīvotāji bija iesaistīti valsts militārajās aktivitātēs. Atbilstoši 19. gadsimta otrajā pusē armijā veiktajām karaklausības reformām, šis cilvēku skaits pakāpeniski pieauga. Obligāto militāro dienestu visiem vīriešiem, sākot no 20 gadu vecuma Krievijā ieviesa 1874. g. Sākotnēji dienesta ilgums bija noteikts 6 gadus ilgs, bet pakāpeniski to samazināja, un Pirmā pasaules kara priekšvakarā kājnieku un artilērijas vienībās obligātā dienesta ilgums bija 3 gadi, bet kavalērijā, jātnieku artilērijā un inženieru daļās 4 gadi. Pēc aktīvā dienesta beigām, karavīrs noteiktu laiku skaitījās rezervē. Vienlaicīgi, sociālekonomisku apstākļu dēļ, militārais dienests daudziem jauniešiem kļuva par vienu no izglītības un karjeras virzieniem, tāpēc pieauga t.s. *savvaļnieku*, jeb brīvprātīgo skaits. Par šiem procesiem liecina 1885. g. izdotā instrukcija latviešu valodā,

²²⁶ *Taktika. Kara skolas kurss.* Sast. plkv.-ltņ. Lindeners, A., plkv. Karlsons, G., plkv. - ltņ. Spandegs, V. Rīga: Galvenā štāba izdevums, 1922. 5.-6. lpp. (Spriežot pēc ieraksta grāmatā, tā izmantota vēl 1927. g.).

kuras uzdevums bija koncentrētā un saprotamā veidā jauno karavīru iepazīstināt ar armijā pastāvošo kārtību.²²⁷

Likumsakarīgi, ka Latvijas iedzīvotāji dienēja praktiski visu ieroču šķiru vienībās – arī artilērijā. Tiesa, latviešu virsnieku šajā ieroču šķirā bija daudz mazāk, jo zemnieku kārtai piederīgie jaunieši samērā ilgi nevarēja iestāties artilērijas karaskolās.²²⁸ Impērijai 1904. g. iesaistoties karadarbībā, Tālajos Austrumos pret Japānu, turp pārcēla arī Baltijā bāzētās garnizonu vienības, papildinot tās ar mobilizētajiem rezervistiem no tuvējiem apriņķiem. Piemēram, Rīgā izvietotā 29. artilērijas brigāde papildinājumus saņēma no Vidzemes.²²⁹ Arī sākoties Pirmajam pasaules karam, garnizonu vienības papildināja ar rezervistiem no Vidzemes, Kurzemes un Latgales. Lai gan nav precīzas informācijas, tiek lēsts, ka šādā veidā Krievijas armijas 20. korpusā tika iesaukti 10 000 - 20 000 latviešu tautības karavīru. Bez kājnieku un tehniskajām vienībām korpusa struktūrā ietilpa 28. un 29. artilērijas brigāde, 20. haubiču artilērijas divīzions un 1. smagās artilērijas divīzions. Korpus 1914. g. septembrī un 1915. g. februārī tika praktiski iznīcināts Ziemeļpolijas kaujās pie Augustovas. Liela daļa no personālsastāva gāja bojā vai krita vācu gūstā, no kura Latvijā atgriezās tikai 1918. g. rudenī. Pēc Krievijas armijas zaudējumiem Ziemeļpolijā, Vācija uzsāka ofensīvu un 1915. g. pavasarī un vasarā ieņēma gandrīz visu Kurzemes guberņas teritoriju. Šo notikumu iespaidā, jau augustā uzsāka formēt vienas no pirmajām nacionālajām karaspēka vienībām Krievijas armijā - latviešu strēlnieku bataljonus, kurus sākotnēji paredzēja izmantot izlūkošanas uzdevumiem, bet, frontes situācijai pasliktinoties, pakāpeniski iesaistīja regulārajā kaujas darbībā. Sākotnēji plānoto divu bataljonu vietā kopumā saformēja 8 kaujas un vienu rezerves bataljonu, kurus 1916. g. 4. novembrī izvērsa par pulkiem. Pulkus apvienoja divās brigādēs ar nolūku izveidot apvienoto Latviešu strēlnieku divīziju. Tas dotu iespēju pulku, brigāžu un divīziju komandieriem daudz efektīvāk un uzticamāk izmantot esošos resursus un, atbilstoši Krievijas armijas struktūrai, divīzijas vajadzībām saformēt artilērijas brigādi. Līdz tam pašiem savas, operacionāli pakļautas lauka artilērijas latviešu strēlnieku vienībām nebija, jo tās skaitliski bija pārāk nelielas, neveidojot nepieciešamā lieluma vienības. Taktiskā uguns atbalsta sniegšanai vienībās bija tikai salīdzinoši nelielas t.s. "tranšeju artilērijas", jeb mīnmetēju un bumbmetēju komandas. Noteiktu uzdevumu izpildei artilērijas atbalstu piešķīra vienību taktiskajam atbalstam, taču tas vienlaicīgi bija jādala ar citām vienībām, un, kaujas situācijai pasliktinoties, nebija garantijas šo atbalstu saņemt pietiekami savlaicīgi, tāpēc iespēja iegūt artilēriju

²²⁷ *Kabatas grāmatīņa priekš jauniem zaldātiem*. Rīga, 1885.

²²⁸ Jēkabsons, Ē., *Latviešu tautības virsnieki Krievijas armijā 1907.-1914. gadā. Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. XIII*. Rīga, 2012. 24. lpp.;

²²⁹ Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. *Latvijas armijas augstākie virsnieki, 1918 – 1940: biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: LVVA, 1998. 11. lpp.

operacionālajā pakļautībā, bija viens no iemesliem centieniem 1916. g. beigās strēlnieku pulkus apvienot kopējā divīzijā, perspektīvi to plānojot izvērst līdz korpusa izmēram. Tas būtiski uzlabotu latviešu strēlnieku vienību kaujasspējas un, iespējams, samazinātu personālsastāva zaudējumus gan uzbrukuma, gan aizsardzības operācijās.

Ārpus šīm vienībām dienēja ievērojams skaits latviešu tautības virsnieku, kuri pildīja savus pienākumus gan frontē, gan aizmugures iestādēs.²³⁰ Starp tādiem noteikti jāpiemin vēlākie Latvijas armijas augstākie virsnieki - ģen. E. Kalniņš, kurš bija Sveaburgas (Somija) cietokšņa artilērijas darbnīcu priekšnieks, un ģen. R. Ruškevics, kurš dienēja Pētera Lielā arsenālā Petrogradā. Abiem virsniekiem bija ievērojama nozīme vēlākās Latvijas armijas artilērijas izveidošanā un nostiprināšanā.

Februāra revolūcijas laikā no troņa tika gāzts Krievijas imperators Nikolajs II (Romanovs). Šiem notikumiem sekojošajās Krievijas iekšējās politiskajās cīņās pārsvaru guva lielinieki, kurus, veiksmīgas aģitācijas iespaidā, pakāpeniski sāka atbalstīt arī ievērojama daļa latviešu strēlnieku. Pēc Vācijas ofensīvas, 1918. g. februārī, Latvijas teritorijā esošās strēlnieku vienības atkāpās uz dažādiem Krievijas reģioniem. Daļa vienību pilnā sastāvā iestājās 13. aprīlī izveidotajā Sarkanās armijas Latviešu strēlnieku padomju divīzijā, bet daļu izformēja. Tomēr arī izformēto pulku personālsastāvs pakāpeniski iekļāvās minētajā divīzijā, atjaunojot arī strēlnieku pulku nosaukumus. Divīzijas struktūru noteica ar 1918. g. 14. aprīļa, pavēli Nr. 2. Divīziju veidoja trīs brigādes ar trim strēlnieku pulkiem katrā. Katrs pulks sastāvēja no trim bataljoniem, bet bataljoni sastāvēja no trīs rotām. Divīzijas formēšanu apgrūtināja vienību izkaisītais novietojums. Maijā, pēc divīzijas komandiera Jukuma Vācieša iesnieguma Maskavas pilsētas kara komisariātam, kurā norādīja, ka divīzijas pilnai gatavībai to nepieciešams papildināt ar jātnieku, tehniskajām un artilērijas vienībām, to sāka realizēt. Latviešu divīzijai paredzēja piešķirt divas vieglās un vienu smago bateriju un vienu bruņoto auto no Maskavas kara apgabala komisariāta resursiem.²³¹ Vieglās baterijas uzsāka formēt 6. un 7. pulkā, tikmēr pārējos pulkos pagaidām palika bumbmetēju un tranšeju lielgabalu komandas. Kā norāda B. Tomanis, tad Latviešu divīzijas tehnisko daļu formēšana aizkavējās un bija apgrūtināta materiālu un speciālistu trūkuma dēļ. Maijā no piecām 8" angļu *Vickers* haubicēm saformēja smago bateriju, jūlijā - pabeidza 1. vieglā artilērijas divizionu formēšanu. Tajā atradās trīs baterijas, ar četriem lielgabaliem katrā. Savukārt, 2. un 3. divizionu formēšana turpinājās līdz pat 1918. g. novembrim. Jūnijā beigās saformēja mortīru (haubiču) divizionu 1., bet augustā – 2. bateriju. Divizionā bija astoņas 6" haubices. Vienlaicīgi formēja pretgaisa

²³⁰ Sīkāk: Jēkabsons, Ē., Latviešu tautības virsnieki Krievijas armijā 1907.-1914. gadā. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. XIII*. Rīga, 2012. 9. - 41. lpp.; Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. *Latvijas armijas augstākie virsnieki, 1918 – 1940: biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: LVVA, 1998.9.-53.lpp.

²³¹ Krastiņš, J. (red.). *Latviešu strēlnieku vēsture 1915-1920*. Rīga: Zinātne, 1970. 176. - 177. lpp.

bateriju ar 4 zenītlielgabaliem, bet septembrī - smagās artilērijas divizionu ar 12 lielgabaliem. Artilērijas daļu formēšana noslēdzās 1918. g. novembrī. Divīzijas artilērijas daļas veidoja 2500 karavīru un tajā kopumā bija 24 vieglie, 12 smagie lielgabali, piecas 8" un astoņas 6" haubices un 4 zenītlielgabali.²³²

Sākotnēji divīzijas kodolu veidoja strēlnieku pulku veterāni, bet vasarā to papildināja brīvprātīgie bēgļi, evakuētās personas, kā arī latvieši no citām karaspēka daļām. Novembrī un decembrī divīzija saņēma papildinājumus, kas sastāvēja no mobilizētajiem. Pakāpeniski latviešu īpatsvars vienībās samazinājās, jo kauju zaudējumus aizstāja ar citu tautību karavīriem.²³³ Atšķirībā no citām Sarkanās armijas daļām, latviešu divīzijā bija relatīvi augstāks izglītības līmenis, turklāt vienībās palika ievērojama daļa virsnieku. Artilērijas daļās šis īpatsvars bija vairāk nekā 60 %, jo no 38 komandieriem 24 bija profesionāli virsnieki, bet pārējie bija apakšvirsnieki un kareivji.²³⁴

Nākamais posms skatāms jau Brīvības cīņu kontekstā, jo lieliniekiem uzticīgās strēlnieku vienības iesaistījās karadarbībā pret Latvijas Pagaidu valdības spēkiem. Sākot ar 1918. g. 30. oktobri, Latvijas un Igaunijas pierobežā uzsaka formēt 7. armiju divu divīziju sastāvā,²³⁵ kurā līdz februāra vidum pakāpeniski iekļāva arī visu Latviešu strēlnieku padomju divīziju. Sākot ar 16. novembri, Sarkanās armijas daļas uzsāka operācijas Baltijas virzienā un 22. novembrī ieņēma Zilupi. Tālākās operācijas, dažādu iemeslu dēļ, attīstījās ļoti lēni, pat neskatoties uz vācu 8. armijas pasivitāti. No Latvijas teritorijā ienākošajām karaspēka vienībām, sākotnēji tikai daļa bija strēlnieku, tomēr to īpatsvars pakāpeniski palielinājās. Lielākās kaujas notika 31. decembrī un 1. janvārī pie Inčukalna, kur pret 2. brigādes 1. un 4. strēlnieku pulku un 4. vieglās artilērijas bateriju stājās nesen saformētā Landesvēra 1. un 2. Rīgas rota, kpt. Klimenta Didorova komandētā krievu rota, trieciennodaļas 2. vads, Baltijas virsnieku ložmetēju bataljona vads, haubiču baterijas vads ar diviem lielgabaliem, Dzelzsbrigādes daļas un plkv. Mihaela Afanasjeva kavalērijas (partizānu) nodaļa. Divu dienu kaujas beidzās ar Landesvēra sakāvi, jo, izmantojot apvidus īpatnības, strēlnieku vienībām izdevās apiet aizsardzības pozīcijas un uzbrukt pretiniekam no aizmugures. Savienojumā ar efektīvo vieglās artilērijas atbalstu, šis trieciens salauza aizstāvju pretošanos. Landesvērs šajā

²³² Turpat, 179. lpp.

²³³ Turpat, 181. lpp

²³⁴ Turpat, 183. lpp

²³⁵ Šiliņš, J. *Padomju Latvija 1918-1919*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2013. 49. lpp.

kaujā zaudēja 35 kritušos un 100 ievainotos, kā arī savu tobrīd vienīgo bateriju ar četriem²³⁶ lielgabaliem.²³⁷

Pēc padomju spēku ienākšanas Rīgā, kā LSPR galveno militāro spēku 1919. g. 5. janvārī uz Latviešu strēlnieku divīzijas bāzes izveidoja Padomju Latvijas armiju. Tās veidošana jāaplūko kontekstā ar padomju varas ambīcijām attīstīt karadarbību līdz pat Vācijas teritorijai, lai atbalstītu Vācijas komunistus. Atbilstoši plānam, armijai vajadzēja sastāvēt no divām divīzijām. Reorganizējot esošo struktūru, Latviešu padomju divīzijas artilērijas brigādi izformēja, vienības piekomandējot atsevišķām karaspēka daļām. Vienlaicīgi, uz Sevišķās internacionālās divīzijas bāzes, tika formēta arī 2. Latviešu padomju strēlnieku divīzija ar savu artilēriju. To papildināja ar daļu no 1. divīzijas materiāltehniskā un personāla sastāva. Tomēr tās artilērijas vienībās dienēja tikai 3 % latviešu.²³⁸ Padomju Latvijas armijas artilēriju papildināja arī Daugavgrīvas cietokšņa krasta artilērijas baterijas. Kopumā no janvāra sākuma līdz maijam armijā esošais lielgabalu skaits no 46 pieauga līdz 98.²³⁹ Armijas bruņojumu veidoja gan Padomju Krievijas piegādes, gan vācu armijai atņemtais bruņojums. Vienlaicīgi karaspēkā mobilizēja apmēram 45 000 Latvijas teritorijas iedzīvotāju, kas kopumā, maija vidū veidoja 105 000 vīru lielu karaspēku.²⁴⁰ Tomēr tas bija vāji apgādāts un motivēts. Tā sastāvā atradās arī daudzi karavīri, kuri 1919. g. janvārī dažādu iemeslu dēļ bija dezertējuši no Pagaidu valdības bruņotajām vienībām un palikuši Rīgā. Motīvi tam varēja būt gan ideoloģiski, gan personiski. Tomēr, piedzīvojot padomju pārvaldes īpatnības un radītās sekas, kā arī pēc nonākšanas Padomju Latvijas armijā, viņu lojalitāte Latvijas Pagaidu valdībai, visticamāk pieauga. Sevišķi tas bija redzams maijā, kad iestājoties siltajam laikam igauņu - latviešu spēki Ziemeļvidzemē un vācu - latviešu spēki Kurzemē uzsāka uzbrukuma operācijas.

Būtiskākais pavērsiens bija Rīgas zaudēšana 22. maijā, pēc kuras, atkāpjoties uz Latgali, Padomju Latvijas armijā sākās masveidīga dezertēšana un to pameta gan kareivji, gan komandējošais sastāvs. Dezertēšanas sekas bija Padomju Latvijas armijas likvidācija 1919. g. 7. jūnijā, pārdēvējot par Padomju Krievijas 15. armiju ar štābu Daugavpilī, kā arī reorganizējot tajā esošās strēlnieku vienības.

No trešās puses, novembra otrajā pusē izveidotā Latvijas Pagaidu valdība centās izveidot un nostabilizēt Latvijas Republiku, šim nolūkam sadarbojoties gan ar Vācijas pārstāvjiem, gan ceturtās puses – Lielbritānijas, Francijas un Amerikas Savienoto Valstu

²³⁶ Dažādos avotos un literatūrā lielgabalu un haubiču skaits ir atšķirīgs.

²³⁷ Krastiņš, J. (red.). *Latviešu strēlnieku vēsture 1915-1920*. 271. lpp.; Buks, A. *Pirmās asinis par Latvijas neatkarību - vai aizmirstas?* Pieejams: <http://vesture.sauc.lv/index.php/raksti/baltija/32-pirmas-asinis-par-latvijas-neatkaribu-vai-aizmirstas> [Skat. 03.05.2015]

²³⁸ Krastiņš, J. (red.). *Latviešu strēlnieku vēsture 1915-1920*. 314. lpp

²³⁹ Šiliņš, J. *Padomju Latvija 1918-1919*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2013. 164. lpp

²⁴⁰ Turpat, 152.-157. lpp.

militārajiem priekšstāvjiem Baltijas reģionā. Turklāt pēdējo uzdevums bija jebkādiem līdzekļiem ierobežot Padomju Krievijas iespējamo izplešanos Rietumu virzienā. Situāciju vēl vairāk saasināja vietējie sociālekonomiskie, politiskie un atsevišķos reģionos arī reliģiskie apstākļi.

Šī iemesla dēļ, Latvijas Pagaidu valdības organizēto pirmo bruņoto formējumu kodolu veidoja pārsvarā Krievijas armijā dienējušie virsnieki un apakšvirsnieki, kuriem bija ļoti atšķirīga dienesta pieredze, jo bija karavīri, kuri ar mainīgu intensitāti bija atradušies frontē lielāko kara laiku, bija tādi, kas dienējuši tikai aizmugures vienībās un bija karavīri, kuri jau kopš kara pirmajiem mēnešiem bija atradušies vācu gūstā.

2.2. Baltijas landesvēra artilērija 1918. g. novembris - 1920. g. marts

Landesvērs jeb, pilnā nosaukumā, Baltijas landesvērs savas pastāvēšanas laikā vairākkārt piedzīvoja struktūras un nosaukuma izmaiņas. No 1918. g. beigām līdz 1919. g. jūlijam to dēvēja par Baltijas landesvēru, bet no reorganizācijas brīža 1919. g. 7. jūlijā - par Latvijas vācu zemessargiem. 1920. g. 1. aprīlī vienības tradīcijas pārņēma 13. Tukuma kājnieku pulks.²⁴¹

Vienību līdz 1919. g. vidum vācu virsnieku virsvadībā veidoja vācu, krievu un latviešu militārie formējumi. Pēc Cēsu kaujām to reorganizēja un iekļāva jaunizveidotajā Latvijas armijā. Diemžēl, līdz pat mūsdienām Baltijas landesvēra ieguldījums Latvijas neatkarības nodrošināšanā joprojām nav izpētīts un pilnvērtīgi atzīts. Tā iemesli slēpjas abu pušu - latviešu un Baltijas vāciešu izpratnē vienam par otru, savstarpējās attiecībās un aizvainojumā, kas pakāpeniski bija audzis, sākot ar 19. gadsimta otro pusi un kulminējies 1905. g., Pirmā pasaules kara gados, 1919. g. maijā landesvēram īstenojot t.s. "balto teroru" un jūnijā, nostājoties pret Latvijas Pagaidu valdību²⁴². Aizdomas par vācu uzticamību pastāvēja arī vēlāk - 1919. g. vasarā un rudenī un atspoguļojās vēlākajos gados. Tā iemesls no vācu puses daļēji bija Latvijas agrārās reformas realizācija, kad liela daļa Baltijas vāciešu zaudēja savus īpašumus.²⁴³ Papildus tam Baltijas vācieši veidoja salīdzinoši noslēgtu sociālu grupu, turklāt arī

²⁴¹ Latvijas vācu zemessargi // Pētersone, I. (atb. red.) *Latvijas Brīvības cīņas 1918-1920*. Enciklopēdija. Rīga: Preses nams, 1999. 200.-201.lpp.; Landesvērs // *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 10.sēj. 19950. lpp.

²⁴² Pēc Rīgas atbrīvošanas 1919. gada 22. maijā Rīgā tika ieviesta komandanstunda. Izmantojot pārvietošanās aizliegumu, vācu vienības bieži bez tiesas izrēķinājās ar tiem Rīgas iedzīvotājiem, par kuru sadarbību ar padomju varu bija aizdomas. Abu karojošo pušu nežēlība pret pretiniekiem šajā kara posmā bija sevišķi izteikta. Skat. piem.: Patenaude, M. Bertrand. Shooting the bolsheviks. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*. 2013. g. Nr.1. 89.-102. lpp. Pieejams:

http://www.lvi.lv/lv/LVIZ_2013_files/1numurs/B_Patenaude_Shooting_the_Bolsheviks_LVIZ_2013_1.pdf [Skat.01.09.2015]. Oriģ: <http://www.hoover.org/research/shooting-bolsheviks> [Skat.01.09.2015].

²⁴³ Ko saka mūsu atbrīvošanas cīņu vadoņi par "landesvēru"? *Valsts Darbinieks*. Nr.4. 01.04.1929. 7. lpp.

trīsdesmitajos gados izvērstā Vācijas tautiešu politika no Latvijas puses tika uzņemta ar aizdomām. Uz šī vēsturiskā fona abas sabiedrības daļas nespēja patiesi pieņemt viena otru līdz pat Latvijas okupācijai.

Landesvērs radās ļoti daudzšķautņainā militāri - politiskajā situācijā, kāda valdīja Latvijas teritorijā 1918. g. otrajā pusē. Par politisko un militāro ietekmi šeit cīnījās vācu, latviešu un padomju puses, bet fragmentāri savas intereses pārstāvēja arī briti, franči, amerikāņi, poļi, lietuvieši un igauņi.

Šajā situācijā, 1918. g. oktobrī un novembrī, visspēcīgākā platforma bija Vācijai, jo saskaņā ar 1918. g. 3. marta Brestļitovskas miera līgumu, Baltija atradās Vācijas militārajā kontrolē. Tā kā Vācija arī nākotnē vēlējās saglabāt savu ietekmi Baltijā, tā aktīvi izmantoja vietējās baltvācu kopienas savu mērķu sasniegšanai. Tas izpaudās Kurzemes un Zemgales hercogistes atjaunošanas idejas iedzīvināšanā 1918. g. 8. martā un Apvienotās Baltijas hercogistes proklamēšanā 1918. g. 5. novembrī.²⁴⁴ Tomēr, Vācijas piekāpšanās sabiedrotajiem Rietumu frontē, un tam sekojošais, 11. novembrī noslēgtais Kompjeņas pamiers, kā arī Novembra revolūcijas sākums pašā Vācijā, ievērojami vājināja valsti. To izmantoja Padomju Krievija, 13. novembrī vienpusēji anulējot Brestļitovskas miera līgumu, šādi nodrošinot sev diplomātisku iespēju atkarot zaudētās bijušās Krievijas impērijas teritorijas. Šāds notikumu pavērsiens un skaidri saskatāmie lielnieku tieši radītie draudi uztrauca turīgākās, pārsvarā vāciski runājošo, vietējās sabiedrības daļu. Sabiedrība spēja pašorganizēties un uzsākt zemessardzes formējumu izveidi. Tomēr, izvērtējot tā brīža stāvokli, būtu maldīgi uzskatīt, ka landesvēra vācu daļas veidoja tikai turīgie vācieši, ar tiem domājot vācu muižniekus. Meklējot analogijas ar Igauniju, kur arī bija līdzīgi formējumi, landesvēru pārsvarā veidoja vācu kultūras ietekmē dzīvojošā pilsētnieku vidusšķira un nacionālā piederība nebija galēji noteicošais faktors dalībai šajā vai citā karaspēka daļā.

Baltijas landesvēra vēsturi jāaplūko gan no militārā, gan politiskā viedokļa. Abos gadījumos to iespējams iedalīt vairākos posmos. No militārā viedokļa jānodala formēšanās periods no 1918. g. novembra līdz 1919. g. februāra sākumam. Šajos trīs mēnešos formējums iesaistījās pirmajās kaujās, taču nespēja izrādīt nekādu nopietnu pretestību, un kopumā vērtējams kā samērā nestabils veidojums. Būtiskākas izmaiņas notika februārī, kad vienība tiek reorganizēta un sagatavota marta ofensīvai, ko arī veiksmīgi realizē. Nākamais posms ir sagatavošanās Rīgas ieņemšanai, un tās ieņemšana 22. maijā. Tam sekoja dalība Cēsu kaujās, bet noslēdzošais posms ir kārtējā reorganizācija un iekļaušana Latvijas armijas struktūrā.

²⁴⁴ Buks, A. *Pirmās asinis par Latvijas neatkarību - vai aizmirstas?* Pieejams:

<http://vesture.sauc.lv/index.php/raksti/baltija/32-pirmas-asinis-par-latvijas-neatkaribu-vai-aizmirstas> [Skat. 03.05.2015]

No politiskā viedokļa raugoties, vēstures posmi jāaplūko nedaudz atšķirīgi. Vispirms ir pašiniciatīvas periods, kas ilgst līdz 1918. g. 7. decembrim, kad Vācijas pilnvarotais Baltijā, A. Vinnigs, būtībā nodod saformētās vienības Latvijas Pagaidu valdības rokās. Nākamās izmaiņas norisinās aprīlī, kad Landesvērs nokļūst A. Niedras valdības pakļautībā. Šis periods ilgst līdz 1919. g. jūlijam, kad to reorganizē un atkal pakļauj K. Ulmaņa vadītajai Latvijas Pagaidu valdībai, kas savu pārvaldi realizē neitrāli, izmantojot britu plkv. Haroldu Aleksanderu.

Atļauju formēt vietējo zemessardzi, Vācijas militārās varas realizētājs Baltijā Vācu 8. armijas komandieris ģenerālleitnants, Hugo fon Kathens (*Hugo Karl Gottlieb von Kathen*), oficiāli deva 11. novembrī. Nākamajā dienā Baltiešu-vācu nacionālā komiteja, kas pārstāvēja baltvāciešu intereses, izplatīja aicinājumu visiem 18 - 60 gadus veciem vīriešiem pieteikties šajos formējumos.²⁴⁵ Jau dažas dienas vēlāk, brīvprātīgo skaits sasniedza aptuveni 1600 vīru.²⁴⁶

Landesvēra struktūra 1918. g. beigās paredzēja katrā bataljona lieluma kaujas grupā iekļaut arī artilērijas bateriju. Pirmo landesvēra artilērijas bateriju saformēja Rīgā, pēc 17. novembra. 29. novembrī, Jelgavā, sāka formēt barona Volferta Gerharda fon Rādena (*Wolfert Gerhard, Baron von Rahden*) rotu ar vienu bateriju un jātnieku nodaļu. Līdz 1918. g. beigām, 1. Trieciengrupā paspēja saformēt 1. švadronu²⁴⁷ (kājnieku) un trieciēnbateriju vltm. Pfeila vadībā, 2. Vācbaltu kaujas bataljonu jeb Rīgas landesvēru, (vēlāko Vācu kaujas bataljonu) trīs rotu sastāvā, ar 2. Vācbaltu haubiču bateriju, štabskapteiņa Cinniusa vadībā, bet Jelgavā formēja Vācbaltu bataljona 1. jeb t.s. Rādena rotu, ar Rīgā formēto vācbaltu bateriju, kpt. Šmita vadībā (vēlākā Zīverta baterija). Zīmīgi, ka landesvēra rezerves virsnieku Pfeila un Cinniusa tautība norādīta kā krievi.²⁴⁸

Landesvēra kājnieku un jātnieku vienības pakāpeniski palielinājās, taču artilērija būtiskas izmaiņas nepiedzīvoja. Pēc pirmās sakāves, 1918. g. decembra beigās, vienības pakāpeniski atjaunoja. Marta sākumā Landesvērā ietilpa 1. Vācbaltiešu baterija (Ēmkes btr.), 2. Vācbaltiešu baterija (Barta btr.) un 3. Vācbaltiešu baterija (Zīverta btr.). Realitātē katras baterijas bruņojumā bija tikai divi lielgabali. Landesvēram bija piekomandēta arī Vācbaltiešu haubiču baterija (Millera btr.), kuras rīcībā bija 4 lielgabali.²⁴⁹

²⁴⁵ *Rigasche Zeitung* Nr. 263. 13. 11. 1918.

²⁴⁶ Andersons, E. *Latvijas vēsture: 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 344. lpp.

²⁴⁷ Švadrons - eskadrons

²⁴⁸ Fircks, W. von. *Die Baltische Landeswehr im Befreiungskampf gegen den Bolschewismus*. Rīga: G. Löffler, 1929. 221.p.

²⁴⁹ *Darstellungen aus den Nachkriegskämpfen deutschen Truppen und Freikorps. Zweiter Band. Der Feldzug im Balticum bis zur zweiten Einnahme von Riga*. Berlin, 1937. 144.p.;

1919. g. 20. maijā - īsi pirms Rīgas atbrīvošanas operācijas sākuma, Landesvērā bija 5 artilērijas kaujas daļas - esošajām pievienojās t.s. Krievu baterija (Rola btr.).

Aplūkojot Landesvēra nozīmi Brīvības cīņās, bieži tiek aizmirsts kāds būtisks apstāklis. 1919. g. vasarā un rudenī, Landesvēram atrodoties jau Latvijas armijas sastāvā kā *Latvijas vācu zemessargiem*, gandrīz vienmēr tas, zināmā mērā, tiek nodalīts no pārējās Latvijas armijas. Tas vērojams karavīru uzskaitījumā un frontes līnijas raksturojumā. Tiek norādīts landesvēra lielums, bet netiek norādīts formējuma ekvivalents.²⁵⁰ Šādā veidā tā nozīme tiek būtiski samazināta, lai gan reāli tobrīd Latvijas valdības rīcībā, papildus Latvijas armijas divīzijām bija spēcīga brigāde, kura tiek aizklāta ar apzīmējumu. Pēc Strazdu muižas pamiera Landesvēru attīrīja no tiem karavīriem, kuri līdz 1919. g. 1. janvārim bija Vācijas pavalstnieki. Neskatoties uz to landesvērā joprojām dienēja ap 5000 karavīru (No tiem 3700 kaujas daļās), un tā bruņojumā atradās 11 lielgabali. Landesvēru pārformēja trīs nodaļās, kur katrā ietilpa bataljona lieluma kājnieku vienība, baterija, divās nodaļās arī jātnieku eskadroni, un atsevišķas mazākas vienības.²⁵¹ Savukārt Latgales atbrīvošanas priekšvakarā kaujas vienībās atradās aptuveni 2100 karavīru ar 9 lielgabaliem.

Latvijas vācu zemessargi 1920. g. 1. aprīlī tika pārformēti par 13. Tukuma k. p. un iekļauts Kurzemes divīzijā. Zemessargu artilērija jeb XIII divīzions, tika iekļauta Kurzemes artilērijas pulkā kā III divīzions. Gadu vēlāk divizionu izformēja un tā baterijas aizkomandēja pārējo artilērijas pulku rīcībā.

2.3. Artilērija Latvijas Pagaidu valdības bruņotajos formējumos 1918. g. decembris - 1919. g. jūlijs

Latvijas Pagaidu valdībai uzticīgo karaspēka vienību pirmo kodolu veidoja Krievijas armijā dienējušie virsnieki un instruktori, kuri 1918. g. otrajā pusē bija reģistrējušies *Latvju kareivju nacionālās savienības*²⁵² veidotajā karavīru uzskaitē. Tiem pievienojās neliela daļa brīvprātīgo Latvijas iedzīvotāju, kuri atradās padomju spēku neieņemtajā valsts teritorijā. Lielākā to daļa bija dienējuši kājnieku vienībās, tostarp latviešu strēlnieku pulkos, bet daļa arī artilērijā, u.c. spēku veidos.

²⁵⁰ Peniķis, M. (sast.). *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture II*. Rīga, 2006. 261. lpp.; Radziņš, P. *Latvijas atbrīvošanas karš*. Rīga: Avots, 1990. 231 lpp.

²⁵¹ Peniķis, M. (sast.). *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture II*. Rīga, 2006. 14. lpp.

²⁵² Rīgā, 1917. g. augustā latviešu strēlnieku pulku virsnieku dibināta organizācija, kurā apvienojās nacionāli noskaņoti virsnieki un kareivji. Vācijas armijai ieņemot Baltiju, daļa virsnieku palika Valkā, kur 1918. g. beigās aktīvi iesaistījās Latvijas Pagaidu valdībai uzticamo karaspēka vienību organizēšanā. Apsardzības ministrijai sākot darbu, savienība savu darbību slēdza.

Artilērijas pārvaldes darbība 1918. g. decembris -1919. g. janvāris

Latvijas Republikas aizsardzības struktūru veidošana sākās jau 1918. g. 22. novembrī ar Ministru prezidenta K. Ulmaņa rīkojumu izveidojot Tautas apsardzības ministriju,²⁵³ par kuras pārvaldnieku iecēla plkv.- ltn. Robertu Dambīti. Ministriju veidoja vairākas nodaļas - tostarp Artilērijas nodaļa, par kuras vadītāju un tobrīd arī vienīgo darbinieku, 25. novembrī, skaitot gan ar 13. novembri, iecēla bijušo Krievijas armijas artilērijas speciālistu, plkv.-ltn. R. Ruškevicu.²⁵⁴ Tā kā Latvijas Pagaidu valdībai trūka līdzekļu karaspēka vienību sagatavošanai un uzturēšanai, bet Latvijas teritorijā strauji ienāca lielinieki, risinājums tika rasts, 1918. g. 7. decembrī noslēdzot līgumu ar Vācijas valdības pilnvaroto pārstāvi Latvijā – A. Vinnigu (*August Winnig*) par Baltijas landesvēra²⁵⁵ formēšanu. Līgums paredzēja arī 3 latviešu un 2 vācu bateriju formēšanu. Katrā baterijā paredzēja iekļaut 110 vīrus, 70 zirgus un 4 lielgabalus. Bruņojumu vajadzēja piešķirt Vācijas pusei no tās rīcībā esošajām 8. armijas rezervēm.²⁵⁶ Stājoties dienestā visiem karavīriem vajadzēja dot Svinīgo solījumu, kas sākās ar vārdiem: "Iestājoties Latvijas Apsardzības Armijā..."²⁵⁷

Ja sākotnējā iecere paredzēja, ka visas vienības tiks saformētas vienlaicīgi, un karadarbībā tās varēs iesaistīt kā vienotu karaspēku, tad drīz kļuva skaidrs, ka latviešu sabiedrības atbalsta trūkums būtiski kavē landesvēra latviešu apakšvienību formēšanu. Arī Vācijas puse, ar bažām vērojot vietējo iedzīvotāju kreiso noskaņojumu, pat neskatoties uz noslēgto līgumu, nesteidza apbruņot Latvijas Pagaidu valdībai uzticīgos spēkus. Tāpēc liela loma pirmo vienību apgādē bija ziedojumiem un pašapgādei, taču šādi bija iespējams nodrošināt tikai nedaudzās kājnieku vienības. Līdz ar to, decembra vidū, bija jāmaina arī artilērijas vienību formēšanas prognozes, atliekot to līdz laikam, kad būs pieejams nepieciešamais personālsastāvs un bruņojums.

Spītējot nenoteiktībai, sabiedrības atbalsta trūkumam, lielinieku ofensīvas panākumiem un acīmredzamo vācu puses neieinteresētībai latviešu bruņoto vienību veidošanā, Apsardzības ministrijas Artilērijas nodaļa turpināja savu darbu. 18. decembrī, plkv.- ltn. R. Ruškevicam pievienojās bijušās Krievijas armijas štāba kpt. Jānis Varbutis un kancelejas darbinieks Jēkabs Brahmanis, 24. decembrī - vlt. Alfrēds Briedis, bet 30. decembrī ieroču meistars Fricis Preiss.²⁵⁸ Tiesa, oficiāla pavēle par šo cilvēku iecelšanu amatos ir izdota tikai 30. decembrī,

²⁵³ Turpmāk tekstā: Apsardzības ministrija.

²⁵⁴ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 1.l., 2. lp.

²⁵⁵ *Baltische Landeswehr* – Baltijas zemessardze.

²⁵⁶ *Dokumenti stāsta. Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas*. Rīga: Zinātne, 1988. 77.-80. lpp, LNA LVVA, 1899. f., 2.apr., 278.l., 10-14. lp. Atrodams: http://www.historia.lv/alfabets/P/pa/pagaidu_valdiba/dokumenti/1918.07.12.htm [Skat. 15.09.2013]. Izmantots: LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 124.l., 1. lp. Līgums starp Latvijas Pagaidu valdību un Vācijas valdības ģenerālpilnvaroto Baltijā Augustu Vinnigu.

²⁵⁷ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 124.l., 26. lp.

²⁵⁸ Turpat, 1.l., 12. lp. Apsardzības ministra pavēle Nr.22.

bet 24. decembrī tika apstiprināts Artilērijas daļas štatu saraksts. Kopumā ministrijas Artilērijas daļā plānoja izveidot trīs apakšnodaļas ar 14 pamata štata un vairākiem brīvi piesaistāmiem darbiniekiem.²⁵⁹ Tā kā artilērijas jēdziens tobrīd vēl bija ļoti plašs, tad ministrijas Artilērijas daļa bija atbildīga par bruņojuma sagādi visām karaspēka vienībām, un tās vadītājs reāli izpildīja arī vēlākās Tehniskās daļas vadītāja pienākumus.²⁶⁰ Viens no pirmajiem lielākajiem Artilērijas daļas izstrādātajiem projektiem, kuru 1918. g. decembra beigās paspēja sagatavot, bija Latvijas krastu aizsardzības projekts, kurā, pateicoties Daugavas grīvas nocietinājumiem, ievērojama loma bija piešķirta krasta artilērijai.²⁶¹ Tā kā dažas dienas vēlāk Rīgā ienāca lielinieki, ideja netika realizēta, bet Apsardzības ministrija savu darbību ar 1. janvāri izbeidza, personālu izslēdzot no ministrijas ierēdņu saraksta.²⁶² Atlikušais ministrijas kodols savu darbību pārcēla no Rīgas uz Liepāju.

Lai gan pirmais Artilērijas daļas darbības posms šķietami bija neveiksmīgs, jo rezultātā neviena latviešu baterija netika saformēta, tomēr jāņem vērā, ka daļas darbu iztraucēja Rīgas evakuācija un Apsardzības ministrijas darbības pārtraukšana. Ņemot vērā plkv.-lt. R. Ruškevica kvalifikāciju un vēlākās darbības rādītājus, nav šaubu, ka daudz mierīgākos apstākļos un ilgākā laika posmā, arī pie pastāvošajiem traucēkļiem, Pagaidu valdības latviešu artilērijas vienību formēšana būtu sekmīga.

Visas saformētās latviešu vienības militārā ziņā atradās Landesvēra virsštāba (oberštāba) pakļautībā, kas izlēma par saformēto atbalsta vienību, un artilērijas piekomandēšanu karaspēka daļām.

Janvāra sākumā Latvijas Pagaidu valdībai bija jāatstāj Rīga. Pēc landesvēra sakāves pie Inčukalna, nekas vairs nestāvēja lielinieku ceļā uz Rīgu. Plkv.-lt. O. Kalpaka rīcībā, 31. decembrī, bija tikai viena nepilna, bet kaujas spējīga 150 vīru liela trieciena rota,²⁶³ kura bija novietota Annas ielā 2. Pārējām joprojām trūka ieroču un pieredzes, tāpēc visas uzticīgās rotas 3. janvārī atstāja Rīgu un sasniedza Jelgavu, kur uzkavējās līdz 8. janvārim. Rīgu bija atstājuši karavīri no kopumā 7 Apsardzības ministrijas formētajām apakšvienībām, tāpēc 5. janvārī visus karavīrus apvienoja 2 rotās un iekļāva Atsevišķajā bataljonā plkv.-lt. O. Kalpaka vadībā. Izņēmums bija Atsevišķā studentu rota, kura, apsargājot Latvijas Pagaidu valdību, devās uz Liepāju. Pārējās vienības palika Jelgavā un veica izlūkošanas operācijas Rīgas virzienā. Vienlaicīgi ar šiem notikumiem Jelgavā sāka formēties neliela kavalērijas nodaļa

²⁵⁹ Turpat, 124.l., 24. lp.

²⁶⁰ Turpat, 32. lp.

²⁶¹ Turpat, 18. lp.

²⁶² LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 1.l., 10. lp.

²⁶³ Turpat, 124.l., 33. lp.

rotmistra Arnolda Artum-Hartmaņa²⁶⁴ vadībā un Artilērijas nodaļa kpt. Ādolfa Zemgalnieka vadībā. Tuvojoties lieliniekiem, artilērijas nodaļa izjuka. Tās rīcībā atradās tikai daži zirgi, bet nebija lielgabalu.²⁶⁵ Visas latviešu apakšvienības 8. janvārī atkāpās no Jelgavas uz Dobeli. Kopā ar tām atkāpās arī barona fon Rādena rota (*Wolfert Gerhard, Baron von Rahden*), barona Karla Hāna (*Karl Richard Alexander von Hahn*) jātnieku nodaļa un artilērijas baterija²⁶⁶, kuru uz to brīdi pakļāva plkv.-ltn. O. Kalpakam. Piekomandētās baterijas lielgabalu apkalpes bija nepilnā personālsastāvā un tām trūka zirgi, tāpēc nākamajā dienā, atkāpjoties no Dobeles uz Jaunesavu, slikto ceļa apstākļu dēļ, divi no četriem lielgabaliem tika saspridzināti un atstāti.²⁶⁷

Artilērijas formējumi Dienvidlatvijas brigādē

Arī turpmāk Latviešu atsevišķajam bataljonam, kuru 20. martā pārformēja par Latviešu atsevišķo brigādi jeb t.s. Dienvidlatvijas brigādi, neveicās ar savu artilērijas vienību formēšanu. Lai gan, plānojot karaspēka palielināšanu, jau 28. februārī izdotajā pavēlē redzams, ka tiek plānots formēt artilērijas bateriju, taču joprojām galvenā problēma bija lielgabalu sagāde.²⁶⁸ 1919. g. 12. martā Liepājas jaunformējamo spēku sastāvā uzsāka formēt 1. latviešu bateriju vln. Oto Domko vadībā.²⁶⁹ Tās bruņojumā bija paredzēti divi vācu 77 mm lielgabali.²⁷⁰ Kopumā vienības štatu sarakstā plānoja 2 virsniekus, 10 apakšvirsniekus, 62 kareivjus, 10 jājamos, 14 artilērijas un 31 vezumu zirgus, 2 lielgabalus, lauka virtuvi, 12 vieglos ratus un 2 ložmetējus vai patšautenes.²⁷¹ Baterijas apmācība un nosūtīšana uz fronti ieilga un to 16. aprīlī pārtrauca notikušais pučs, kura laikā baterijas materiālās rezerves izlaupīja. Pēc apvērsuma beigām baterijas formēšanu atsāka. Pēc pretlieliniecisko spēku komandiera Kurzemē Ridigera fon der Golca pavēles, 28. maijā bateriju pārcēla no Liepājas

²⁶⁴ Rotmistra (*Rittmeister*) dienesta pakāpi lietoja kavalērijā, robezsardzē u.c. Tā atbilst kājnieku kapteiņa dienesta pakāpei.

²⁶⁵ Caunītis, O. (sast.). *2.Ventspils kājnieku pulks: formēšanās, kauju gaitas Latvijas atbrīvošanas cīņās, pēckara laikmets*. Liepāja: 2.Ventspils kājnieku pulka izdevums, 1936. 40. lpp.

²⁶⁶ Dažādos avotos atrodams atšķirīgs šīs baterijas nosaukums. Literatūrā minēts, ka tā ir hauptmaņa Millera baterija, bet Baltijas Landesvēra vēsturē, ka vienīgā baterija, kas atkāpās no Jelgavas bija t.s. Zīverta baterija. Fircks W.von. *Die Baltische Landeswehr im Befreiungskampf gegen den Bolschewismus*. Rīga. 1929. 13. lpp.

²⁶⁷ Caunītis, O. (sast.). *2.Ventspils kājnieku pulks: formēšanās, kauju gaitas Latvijas atbrīvošanas cīņās, pēckara laikmets*. Liepāja: 2.Ventspils kājnieku pulka izdevums, 1936. 41. lpp.; Krīpēns, A. *Kalpaka bataljons un Baloža brigāde*. Sidneja, 1963. 47. lpp.

²⁶⁸ LNA LVVA, 1468.f., 1.apr., 131.l., 123. lp; Turpat, 102.l., 38. lp.

²⁶⁹ Apsardzības ministra pavēle 1919.gada 13.martā Nr.18., 4.§.

²⁷⁰ Latvijas atbrīvošanas kara laikā Latvijas teritorijā izmantoja Krievijas, Vācijas, Lielbritānijas un Francijas armijās lietotos artilērijas ieročus, tāpēc rakstā tiek norādīta ieroča izcelsme un oriģināli pieņemtais kalibra apzīmējums, paralēli, pirmoreiz to pieminot, norādot arī ieroča kalibru milimetros, ja vien tāds jau nepastāv oriģinālajā variantā.

²⁷¹ LNA LVVA, 1468.f., 1.apr., 132.l., 93. lp.

uz Rīgu. Par tās komandieri iecēla vlt. Vili Vagaru. Uz pozīcijām baterija spēja iziet tikai 19. jūlijā.²⁷²

Šī iemesla dēļ, līdz pat jūlijam kaujas uzdevumu veikšanai latviešu vienībām regulāri piekomandēja Landesvēra virsstāba rīcībā esošo artilēriju – gan Landesvēra baterijas, gan Liepājas gubernatora pakļautībā esošo, bet Landesvēram piekomandēto Millera brīvprātīgo bateriju. Lai maksimāli palielinātu artilērijas darbības reģionu, šī baterija tika sadalīta un piekomandēta vairākām Landesvēra apakšvienībām. Millera baterijas pusbaterija ltn. Hansa Johana Šrindera vadībā atbalstīja Latviešu atsevišķo bataljonu arī operācijā *Atkusnis*, kuras laikā 1919. g. 6. martā pie Airītēm, pārpratuma kaujas laikā, krita gan Latviešu atsevišķā bataljona komandieris plkv. O. Kalpaks ar vlt. Pēteri Krievu un kpt. Nikolaju Grundmani, gan piekomandētās baterijas komandieris ltn. H. J. Šrinders. Šāda artilērijas vienību sadalīšana un piekomandēšana uzbrukuma kolonnām mazināja bateriju kopējo ugunsspēku, taču nodrošināja manevru karā tik nepieciešamo operatīvo uguns atbalstu visām uzbrukuma operācijās iesaistītajām vienībām.

Nedrošajā situācijā Latvijas Pagaidu valdībai pienāca daudzi "interesanti" piedāvājumi, piemēram, no kāda Kanādas latvieša, Kanādas lauka artilērijas kpt. Viktora Veldes,²⁷³ par militārās reformas veikšanu un 1100 vīru liela ārzemnieku bataljona izveidi, kurā ietilptu vieglā artilērija, mortīru nodaļa, ložmetēju nodaļa, ka arī trīs kājnieku rotas, saformēšanu.²⁷⁴

Artilērijas formējumi Ziemeļlatvijas brigādē

Jau 1919. g. 7. janvārī, kā Latvijas militārais pārstāvis, uz Igauniju tika komandēts kpt. J. Zemitāns, kura uzdevums bija panākt Igaunijas atbalstu latviešu bruņoto vienību formēšanai no lieliniekiem atbrīvotajās teritorijās Igaunijā un Ziemeļlatvijā. 1919. g. 3. februārī Apsardzības ministrs Jānis Zālītis ar pavēli uzdeva kpt. J. Zemitānam Igaunijas teritorijā formēt bataljona lieluma karaspēka vienību, vienlaicīgi viņam pakļaujot visas Igaunijā esošās latviešu karaspēka vienības.²⁷⁵ Ar šo pašu pavēli par formējamo artilērijas vienību komandieri iecēla plkv.-ltn. E. Kalniņu. Sākotnēji, 1919. g. 18. februārī noslēgtajā līgumā starp Latvijas un Igaunijas pārstāvjiem bija noteikts, ka pie formējamā kājnieku bataljona tiks formēts artilērijas vads, taču 9. martā plkv.-ltn. J. Zemitāns panāca vienošanos ar Igaunijas armijas virspavēlniecību par ievērojami lielāku vienību formēšanu. Bataljona vietā paredzēja formēt Igaunijas armijas štatiem atbilstošu kājnieku pulku, kurā ietilptu trīs bataljoni, rezerves

²⁷² LKM. Inv.Nr. 13857 Liepājas jaunformējamo spēku pavēles. 152. lp.

²⁷³ Sk. sīkāk. Viktors Veldijs: Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki. 1918-1991*. Rīga: Zinātne. 2003. 323.-324.lpp.

²⁷⁴ LNA LVVA, 5192. f., 1.apr., 342.l., 44. lp.

²⁷⁵ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 1.l., 20. lp.

bataljons un artilērijas baterija. Par šīs baterijas komandieri 10. martā apstiprināja plkv.-ltn. E. Kalniņu. Tā kā viņš tobrīd aktīvi strādāja pie jaunformējamo vienību apgādes problēmu risināšanas un fiziski atradās citur, tad formēšanu vadīja vln. Artūrs Dannebergs. Saformētās vienības iekļāva Igaunijas armijas sastāvā un pakļāva armijas virspavēlniekam, kurš tās drīkstēja izmantot tikai Igaunijas dienvidu frontē – Ziemeļlatvijas atbrīvošanai no lieliniekiem.

No 1919. g. marta līdz jūnijam Igaunijā un, no lieliniekiem atbrīvotajā, Ziemeļlatvijas teritorijā izdevās saformēt 4 baterijas:

- 1. Valmieras bateriju sāka formēt 1919. g. 20. martā, Tērbatā, izmantojot, no 1. Valmieras k. p. atlasītus, 84 kareivjus un 3 virsniekus – vln. Teodoru Skujenieku, vln. Oto Lazdiņu un ltn. Voldemāru Šēnfeldu. Baterijā paredzēja iekļaut četrus krievu 3,425" 1895. g. parauga lielgabalus, kurus, kopā ar pārējo ekipējumu un 62 zirgiem, saņēma 27. martā. Kopumā baterijā plānoja 5 virsniekus, 150 instruktorus un kareivjus, un 114 zirgus. Jau 1. aprīlī vienību nosūtīja uz fronti Apes apkārtnē, kur operēja 1. Valmieras k. p. Pakāpeniski, divos piegājienos - 23. aprīlī un 6. maijā, baterijas lielgabalus nomainīja pret angļu 18 mrc. lielgabaliem.²⁷⁶
- 2. Cēsu baterijas formēšana sākās Naukšēnos, 1919. g. 27. maijā, un ilga līdz 8. jūnijam. Tās kodolu veidoja 1. Valmieras baterijas pusbaterija ar diviem angļu 18 mrc. lielgabaliem. Bateriju komandēja vln. V. Šēnfelds. Jau 12. jūnijā angļu 18 mrc. lielgabali tika nodoti atpakaļ 1. Valmieras baterijai, vietā saņemot vienu krievu *Schneider* sistēmas 6" haubici. Nākamajā dienā baterija devās uz fronti. 15. jūnijā baterijai pievienoja, no lieliniekiem pārnākušo, krievu 42" lielgabalu M1877 ar apkalpi. 18. jūnijā Igaunijas puse piešķīra baterijai angļu 47" tālšāvēju lielgabalus, pretim pieņemot baterijas rīcībā esošos lielgabalus.²⁷⁷
- 3. Rūjienas bateriju sāka formēt Skangaļu muižā, vienlaicīgi ar divizona izveidi. Par tās komandieri sākotnēji iecēla vln. V. Šēnfeldu, taču jau tās pašas dienas vakarā viņu, sakarā ar karadarbības atsākšanos, atsauca uz 2. Cēsu bateriju. Viņa vietā palika ltn. Pēteris Juriks. Baterijas kodolu veidoja 2. Cēsu baterijas krievu 42" lielgabala apkalpes 80 vīri. Tā kā baterijai nebija lielgabalu, tad karavīrus kaujās iesaistīja kā kājniekus. Baterijas sastāvu papildināja ar karavīriem no Valmieras komandantūras un 2. Cēsu k. p. Daļa no tiem bija dienējuši artilērijas vienībās. 1. jūlijā baterija saņēma divus krievu 3,425" 1895. g. parauga lielgabalus.

20. jūnijā visas trīs vienības iekļāva 1. Ziemeļlatvijas artilērijas divizionā, kuru komandēja vln. T. Skujenieks.²⁷⁸

²⁷⁶LKM b/n Karaspēka daļu vēstures. I Valmieras baterijas formēšana un kara darbība pret lieliniekiem Ziemeļvidzemē līdz 20.jūnijam 1919. g. 438. lpp.

²⁷⁷LKM b/n. Karaspēka daļu vēstures. 2.Cēsu baterijas formēšana. 444. lp.

²⁷⁸ Šēnfelds V. *Vidzemes artilērijas pulka vēsture*. Rīga. 1938. 46. lpp.

- 1. Valmieras pulka rezerves bateriju sāka formēt 31. maijā, Vecgulbenē, izmantojot lieliniekiem atņemtos divus krievu 3" lielgabalus un krievu 48" haubici. Par baterijas komandieri iecēla vln. Vili Robežnieku. 19. jūlijā bateriju papildināja divi krievu 3" lielgabali ar apkalpēm, kas Latvijas armijas pusē bija pārnākuši pie Pokrotes kapsētas. Šajā dienā bateriju pārdēvēja par 2. Valmieras bateriju, bet 8. augustā likvidēja baterijas smago vadu, nododot krievu 48" haubici 2. bruņotā vilciena rīcībā.²⁷⁹

Artilērijas vienību formēšana Ziemeļlatvijas brigādē, vairāku iemeslu dēļ, norisinājās daudz aktīvāk un agresīvāk nekā Dienvidlatvijas brigādē. Formēšanu atbalstīja Igaunija, savu iespēju robežās nodrošinot nepieciešamos ieročus un ekipējumu, un to vadīja profesionāli artilērijas virsnieki, kā arī vienībās centās iekļaut bijušos artilēristus. Procesu paātrināja arī karadarbības tuvošanās, jo baterijas bija akūti nepieciešamas aizsardzībai. Nozīmīgu loma bija arī iedzīvotāju sniegtajam atbalstam un faktam, ka nacionālā karaspēka pusē pārgāja Sarkanās armijas atsevišķi latviešu karavīri un pat veselas apakšvienības.

2.4. Latvijas armijas artilērijas daļu formēšana un struktūras izmaiņas līdz 1921. g. 1. aprīlim

Pēc Strazdmuižas pamiera noslēgšanas, Rīgā ieradās Latvijas Pagaidu valdība un Latvijas valsts uzsāka pilnvērtīgi funkcionēt. Pēc abu brigāžu apvienošanas, 1919. g. 10. jūlijā, Rīgā izveidoja vienotu Latvijas armiju un uzsāka reformas, kuru nolūks bija pēc dažādiem principiem formētās karaspēka vienības apvienot vienotā sistēmā. Par pamatu ņēma Igaunijas lietoto un no Krievijas impērijas armijas pārņemto organizāciju, to pielāgojot Latvijas vajadzībām.²⁸⁰ Šādu lēmumu veicināja vairāki faktori - Ziemeļlatvijas brigāde bija skaitliski lielāka, un tās virsnieki veidoja topošās armijas štāba kodolu; lielākā daļa virsnieku nāca no bijušās Krievijas armijas; attieksme pret visu vācisko, sevišķi pēc Cēsu kaujām, bija ļoti negatīva.²⁸¹

Izstrādātais plāns paredzēja, ka armiju veidotu kājnieku divīzijas, kurās katrā ietilpst trīs kājnieku pulki un viens artilērijas pulks. Šī sistēma bija daudz smagnējāka, ar lielāku administratīvo aparātu un līdzinājās lielvalstu armijām. Izņēmums bija Latvijas vācu zemessargu vienības, kuras, lai gan pakļautas Latvijas armijas virspavēlniekam, saglabāja savas bataljona izmēra mobilās formācijas, un tikai vēlāk tās integrēja kopējā armijas struktūrā. Līdz 1919. g. rudenim saformēja trīs divīzijas – 1. Kurzemes divīziju, kuras pamatā

²⁷⁹ LKM b/n. Karaspēka daļu vēstures. Kurzemes artilērijas pulka I divizionā kaujas žurnāls. 261. lpp.

²⁸⁰ LNA LVVA, 1468.f., 1.apr., 102.l., 66. lp.

²⁸¹ Plensners A. *Pret vētrām un negaisiem*. Brooklin. 1982. 80. lpp.

bija Dienvidlatvijas brigāde, 2. Vidzemes divīziju no Ziemeļlatvijas brigādes un 3. Latgales divīziju.

Kā galveno artilērijas jautājumus pārzinošo instanci 1919. g. 23. jūlijā izveidoja Armijas artilērijas pārvaldi, par pirmo priekšnieku ieceļot plkv.-ltņ. R. Ruškevicu. Reāli pārvalde savu darbību bija sākusi jau 16. jūlijā. Laika gaitā pārvaldē izveidoja vairākas nodaļas - kanceleju, grāmatvedību, ieroču, munīcijas un piederumu apgādības, noliktavu, darbnīcu, inspekcijas nodaļas.²⁸² Kā pirmie pārvaldē sāka strādāt trīs atsevišķu nozaru pārzini - Ieroču apgādības – plkv. Mārtiņš Vācietis, Munīcijas apgādības – inženieris - tehnologs Pēteris Birkmanis un Artilērijas noliktavas pārzinis - vltņ. Kārlis Vilhelms Ādamsons.²⁸³ Pārvaldes rīcībā bija nodotas vairākas ieroču darbnīcas, tāpēc tās pienākumos ietilpa arī kājnieku ieroču sagāde un remonts, kā arī atrastās munīcijas savākšana un šķirošana, ko pārzināja pirotehniķis, piekomandētais 2. Ventspils k. p. vltņ. Fricis Fridrihsons.²⁸⁴ 1919. g. 22. novembrī darbu sāka no Armijas artilērijas pārvaldes izveidotā Artilērijas apgādības pārvalde plkv. R. Ruškevica vadībā, kas bija atbildīga par vienību apgādi un apbruņošanu. Galvenā artilērijas pārvalde plkv. E. Kalniņa vadībā²⁸⁵, kura atbildēja par artilērijas daļu apmācību un inspekciju, darbu sāka jau 20. oktobrī.²⁸⁶ Sākot ar 1920. g. 16. februāri visu armijas artilērijas apgādi un pārzināšanu veica Galvenā artilērijas pārvalde. Galvenās artilērijas pārvaldes priekšniekam piešķīra korpusa komandiera tiesības un pakļāva tieši Armijas štāba priekšniekam,²⁸⁷ šādi liekot pamatus artilērijas inspektora instancei.

Pēc armijas vadības ieceres, katrā artilērijas pulkā paredzēja izveidot trīs divizionus²⁸⁸ ar trim baterijām, bet katrā baterijā – četrus vieglos lauka lielgabalus vai lauka haubices.²⁸⁹ Tomēr, līdz pat 1919. g. beigām, neviens no plāniem nevarēja tikt izpildīts, jo katastrofāli trūka ieroču. Jūlija vidū Latvijas armijas rīcībā atradās tikai 13 lielgabali, trīs mēnešus vēlāk – 23 vieglie lauka lielgabali, divas krievu 6" haubices un daži angļu smagie lielgabali²⁹⁰, turklāt, šie ieroči bija jāizmanto divās frontēs. Situāciju Latgales frontē atvieglāja landesvēra artilērija, tomēr ieroču sagāde bija pats galvenais Artilērijas pārvaldes uzdevums. Pulku, kā administratīvas funkcijas veicošu organizāciju, formēšana tika atlikta uz vēlāku laiku, veicot atsevišķu divizionu vai bateriju formēšanu. Izņēmums bija Vidzemes artilērijas pulks, kuru

²⁸² LNA LVVA, 4756. f., 1.apr., 2.l., 57. lp.

²⁸³ Turpat, 1. lp.

²⁸⁴ Turpat.

²⁸⁵ LNA LVVA, 3595. f., 1.apr., 3.l., 49. lp.

²⁸⁶ LNA LVVA, 4756. f., 1.apr., 2.l., 75. lp.

²⁸⁷ Turpat, 31. lp.

²⁸⁸ Divizions ir bataljona līmeņa taktiska un administratīva vienība. Nosaukums cēlies no franču valodas. Skat.: Divizions // *Latviešu konversācijas vārdnīca* 3. sēj. - 5484. lpp. Ņemot vērā vārda divizions un divīzija līdzīgo skanējumu, daudzu valstu armijās termina divizions vietā lieto terminus bataljons vai nodaļa.

²⁸⁹ Bērziņš V., Bambals A. *Latvijas armija*. Rīga. 1991. 20. lpp.

²⁹⁰ Turpat,

simboliski saformēja 1919. g. 19. jūlijā, tomēr līdz pat kara beigām pulks praktiski sastāvēja no viena divizona.

Kopējā artilērijas struktūrā sākotnēji neiekļāvās Zemgales artilērijas pulks. Tā bruņojumu veidoja franču ieroči, un arī formēšanas gaitā klāt bija franču instruktori. Formējot pulku, zirgi bija par 35 % vairāk nekā parējos pulkos, instruktoru skaits bija palielināts, bet kareivju skaits samazināts. Lielgabala apkalpe bija pieņemta kā 6 vīru liela, toties nepieciešamais un citur paredzētais ložmetēju vads vispār nebija iekļauts plānā. Plānā paredzētais lauza visas saimniecības organizāciju un piešķīra komandējošajam sastāvam daudz plašākas pilnvaras, nekā bija paredzēts,²⁹¹ tāpēc 1920. g. 28. janvārī iesniegto priekšlikumu noraidīja, jo tas iekļāva vairākas atkāpes, kas neiekļāvās kopējā Latvijas armijas un citu valstu armiju štatu sarakstu normās. Kā atbildi pulka komandieris plkv. - ltn. Ā. Zemgalnieks 15. februārī uzrakstīja garu ziņojumu Galvenās artilērijas pārvaldes priekšniekam par pamanītajām kļūdām un nepilnībām pulka štatu saraksta plānā. Būtiskākais bija tas, ka franču un krievu armijā art. pulka štābs atrodas pie divīzijas štāba, bet divizionu komandieri pie kājnieku pulku štābiem, tāpēc veidojās situācija, ka saimnieciskā ziņā baterijas komandierim ir lielākas tiesības nekā divizona komandierim, kas, viņaprāt, nebija pieļaujams. Tāpat ziņojumā bija minēta virkne trūkumu - nepilnais medicīnas personāls, problēmas ar transportu, saimniecību, jājamo zirgu un ziņnešu - braucēju trūkums utml.²⁹²

Ņemot vērā, ka bruņojuma sagādāšana bija problemātiska, bet artilērijas vienību izveidošanai bez atbilstoša bruņojuma nebūtu jēgas, jo karavīri kaujās būtu jāiesaista kā kājnieki, visu artilērijas apakšvienību formēšanu turpināja, veidojot atsevišķas baterijas un divizionus, vadoties no ieroču pieejamības. Šādam nolūkam, 20. augustā plkv.-ltn. M. Vācieša vadībā, saformēja Armijas artilērijas rezervi, kas atradās tiešā Armijas artilērijas pārvaldes priekšnieka pakļautībā. Šāda tipa vienības bija sastopamas arī citās valstīs - tostarp arī Lielbritānijā.²⁹³ Vienības uzdevums bija sagatavot artilērijas vienības līdz kaujas gatavībai un tad nodot tās armijas vadības rīcībā. Turklāt, bez saformētajām vienībām, artilērijas rezerve papildināja vienības arī ar atsevišķiem karavīriem. Sākot ar augustu, rezervē koncentrēja visus armijā dienošos artilērijas virsniekus, tehniķus, ierēdņus, instruktorus un kareivjus, kuri līdz tam nebija iekļauti kādā no artilērijas apakšvienībām. Šādi bija iespējams efektīvāk izmantot arī pieejamos zirgus un bruņojumu. Karavīru tehnisko apmācību bija iespējams uzsākt tikai 9. septembrī, kad vienība saņēma pirmos 3 lielgabalus.²⁹⁴ Saformētā Artilērijas rezerve atradās Rīgā, Pērnavas ielas artilērijas kazarmās. Tāpat kā pārējām garnizonos novietotajām karaspēka

²⁹¹ LNA LVVA, 3597. f., 1.apr., 11.l., 19. lp.

²⁹² Turpat, 28. lp.

²⁹³ Hughes, B.P. *History of the Royal Regiment of Artillery: Between the Wars, 1919-39*. London. 6. lpp.

²⁹⁴ LNA LVVA, 3595. f., 1.apr., 11.l., 17., 34. lp.

vienībām, arī tai bija jāveic sardžu dienests, kas nopietni traucēja sekmīgai karavīru apmācībai. Armijas artilērijas rezerve no 1919. g. 20. augusta līdz tās likvidācijai 1920. g. 26. augustā²⁹⁵ veica kopumā 2 divizionu un 11 atsevišķu bateriju formēšanu un sagatavošanu karadarbībai.²⁹⁶

Armijas jaunformējamo karaspēka vienību sagatavošanu, no 1919. g. vasaras beigām, līdz pat situācijas saasinājumam oktobrī, kad sākās Rietumkrievijas brīvprātīgo armijas uzbrukums Rīgai, kopumā varētu raksturot kā lēnu. Taču, līdz ar karadarbības uzsākšanu šis process tika forsēts. Galvenajos kauju lūzuma brīžos noteicošā loma bija britu un franču eskadras sniegtajam artilērijas atbalstam un salīdzināsi efektīvajai sauszemes spēku, upju flotiles un sabiedroto eskadras sadarbībai.

Pēc Rietumkrievijas brīvprātīgo armijas uzbrukuma atvairīšanas, nākamais uzdevums bija Latgales atbrīvošanas operācijas realizācija 1920. g. janvārī. Vienlaicīgi, 1919. g. decembrī tika uzsākta esošo karaspēka vienību pārkārtošana. Pāriešanu uz miera laika stāvokli ievadīja 1921. g. februārī ar Armijas virspavēlnieka rakstu Nr. 37/slep., kurā norādīts no 25. janvāra 1921. g. tika ieviests jauns artilērijas reorganizācijas plāns.²⁹⁷ Diemžēl šis būtiskais dokuments LNA LVVA nav atrodams, tāpēc precīzs pavēles saturs nav zināms. Taču to iespējams rekonstruēt, aplūkojot 1920. gadu sākuma artilērijas organizāciju.

Militāro operāciju laikā artilērijas atbalsta trūkums bija viena no nopietnākajām problēmām, turklāt tas izpaudās ne vien materiāltehniskajā, bet arī taktiskajā ziņā. Artilērija un kājnieki operāciju laikā sadarbojās ļoti vāji, turklāt artilērijas trūkums bija iemesls ļoti plašajai bruņoto vilcienu izmantošanai.²⁹⁸ Jāsecina, ka bez sabiedroto sniegtā materiālā un arī militārā pabalsta arī saformētās vienības nespētu veikt savus uzdevumus. Tāpat, joprojām nenovērtēta, ir Landesvēra artilērijas loma gan kaujās, gan vēlāko Latvijas armijas artilērijas vienību formēšanā. Jāņem vērā arī individuālu personību lomu šo vienību sagatavošanā, jo redzams, ka lielākā daļa no artilērijas vienību komandieriem bija jaunākie virsnieki, kuru rokās baterijas, ar izņēmumiem, nodeva jau saformētā stāvoklī. Turklāt, vienību formēšanā īpaša nozīme bija atsevišķiem jauniem, bet pieredzējušiem virsniekiem, piemēram, vēlākajam plkv. V. Šēnfeldam, kurš piedalījās daudzu bateriju formēšanā, un vēlāk ieņēma arī Vidzemes artilērijas pulka komandiera un artilērijas inspektora štāba priekšnieka amatus.

Stabilizējoties situācijai Latgales frontē, bija jāuzsāk Latvijas krastu aizsardzības sistēmas izveide. Līdz šim krastu apsardzi un Baltijas jūras ūdeņu kontroli veica sabiedroto

²⁹⁵ Turpat, 20. l., 89. lpp.

²⁹⁶ LNA LVVA, 4756. f., 1. apr., 2. l., 126. lpp.; Skat.: Pielikums Nr. 1., *Tabula Nr. 2.* Armijas artilērijas rezerves saformētās artilērijas rezerves (jaunformējamās) apakšvienības.

²⁹⁷ LNA LVVA, 1481. f., 1. apr., 117. l.

²⁹⁸ Radziņš, P. *Latvijas atbrīvošanas karš.* Rīga: Avots, 1990. 246. lpp.

kara flote, būtiski atvieglot Latvijas militāro stāvokli, jo Latvijas armijas Jūras daļa tobrīd nespēja kontrolēt un aizsargāt Latvijas teritoriālos ūdeņus. Pastāvēja nopietnas bažas, ka eventuāla konflikta gadījumā, jebkuras valsts kara kuģi no Daugavas reida spētu apšaudīt Rīgu – valsts saimniecisko un transporta sistēmas centru, to paralizējot. Šādi draudi Rīgai bija pastāvējuši jau 19. gadsimtā, tāpēc, lai tos novērstu, Daugavgrīvā un Mangaļsalā bija izbūvēta krasta artilērijas nocietinājumu sistēma, taču tā kara gados bija ievērojami izpostīta. Neskatoties uz to, bija nepieciešamas artilērijas vienības šīs sistēmas atjaunošanai un Daugavas grīvas aizsardzības nodrošināšanai.

Kā pirmo, 1920. g. 8. aprīlī, sāka formēt Atsevišķo traktoru bateriju kpt. Heinriha Štobes vadībā, kuru 11. maijā nomainīja kpt. Voldemārs Rauhmanis. Tās bruņojumā bija četras angļu 6" haubices, kuru pārvietošanā izmantoja četrus 80 zirgspēku traktorus. Baterija sastāvēja no 4 virsniekiem, 2 ierēdņiem un 142 karavīriem.²⁹⁹ Uz pozīcijām Mangaļsalā baterija izgāja 7. jūnijā.

Krasta artilērijas 1. baterijas formēšanu uzsāka 15. aprīlī, tajā ieskaitot 4 virsniekus, 60 ierindas kareivjus³⁰⁰ un 19 ārrindas karavīrus. Starp baterijā iekļautajiem karavīriem tikai trīs bija artilēristi. Pārējie bija bez pieredzes un jāapmāca no sākuma. Baterijas bruņojumā paredzēja 4 lielgabalus – divus *Schneider* sistēmas 42" lielgabalus un divas vācu 150 mm haubices trofeju haubices *Bertu* un *Ēriku* – novembrī tās apmainīja pret krievu 42" lielgabaliem.³⁰¹ Bateriju komandēja vlt. Ansis Pinka. Baterija savas pozīcijas Komētfortā ieņēma 7. jūnijā.³⁰²

Krasta artilērijas 2. bateriju sāka formēt 24. septembrī Mangaļsalā, vlt. Alberta Sējas vadībā. Baterijai bija paredzēti trīs stacionāri franču *Canet* 6" lielgabali, taču tie bija izjaukti, ar trūkstošām detaļām un to uzstādīšana ieilga. Daļa no lielgabaliem, neiekonservēti un pakļauti laika apstākļu iedarbībai, glabājās Muitas dārzā Rīgā.³⁰³ Baterija, līdz pat gada beigām, nebija kaujasspējīga.

25. oktobrī izveidoja Daugavgrīvas nocietināto rajonu, par kura komandantu iecēla kpt. Kārli Dombrovski. 13. decembrī šis amats tika likvidēts, un izveidota jauna karaspēka daļa ar trim baterijām – Daugavgrīvas artilērija.³⁰⁴ Vienības saskārās ar virkni grūtībām - gan cilvēku izmitināšanai, gan darbnīcu un noliktavu ierīkošanai trūka piemērotu telpu, teritorijas apsardzība mežainajā, kāpām un tukšajiem pagrabiem pilnajā teritorijā bija apgrūtināta. Tam

²⁹⁹ LNA LVVA, 3595. f., 1.apr., 20.l., 61. lp.

³⁰⁰ Tostarp instruktori.

³⁰¹ LNA LVVA, 3595. f., 1.apr., 20.l., 70. lp.

³⁰² *Krasta artilērijas pulks. Daugavgrīva*. Rīga: Krasta artilērijas pulka izdevums, 1938. 8. lpp.

³⁰³ Lielgabali saskatāmi fotogrāfijā, kurā redzama Latvijas Pagaidu valdības ierašanās Rīgā 1919. g. 8. jūnijā.

Skat. pielikumu Nr.4 Attēls Nr.11. LKM 3-2022-21-2-FT

³⁰⁴ *Krasta artilērijas pulks. Daugavgrīva*. Rīga: Krasta artilērijas pulka izdevums, 1938. 5. - 10. lpp.

papildus, 1921. g. pirmajā pusē, tika uzsākta zemes pārdalīšana par labu vietējiem iedzīvotājiem, nerēķinoties ar karaspēka vajadzībām. Pēc Daugavgrīvas artilērijas vadības protestiem, cietokšņa teritoriju atstāja iepriekšējās robežās.³⁰⁵

Latvijas bruņoto spēku personāla militārā pieredze un tradīcijas Brīvības cīņu sākumposmā bija pārmantotas no Krievijas armijas. Personāla trūkums 1918. g. beigās un 1919. g. sākumā neļāva pilnvērtīgi īstenot sākotnējo ideju par latviešu artilērijas apakšvienību izveidošanu, tāpēc Landesvēra ietvaros starp latviešu, krievu un vācu vienībām notika cieša operatīva sadarbība. Nelielais pieejamo artilērijas ieroču un munīcijas daudzums, kā arī vācu virsvadības noteiktie taktiskie principi un metodes Brīvības cīņu sākumposmā norāda, ka artilēriju visbiežāk izmantoja kā kājnieku pavadartilēriju un izmantoja kopā ar nelielām, mobilām un spēcīgi bruņotām kājnieku vienībām, izvairoties no lielām frontālām sadursmēm. Šī taktika sevi ievērojami attaisnoja un to vēlāk atzina pat pretējā puse - padomju spēki.³⁰⁶

Arī nostabilizējoties situācijai, 1919. g. vasarā Latvijas armija tika attīstīta, pamatā balstoties uz Krievijas armijā iegūto pieredzi, zināšanām. Jaunās armijas struktūra paredzēja, ka katras divīzijas sastāvā iekļāva artilērijas pulku ar trim divizioniem. Ar Igaunijas atbalstu veidotās artilērijas baterijas 1919.gada jūlijā apvienoja 1. Ziemeļlatvijas artilērijas divizionā, uz kura bāzes kā pirmais artilērijas pulks tika saformēts VAP. Šai vienībai tobrīd bija pieredzējušākie virsnieki un vislielākā kauju pieredze. Vienlaicīgi tika uzsākta jaunu artilērijas vienību organizēšana, kura kavējās dēļ ieroču, zirgu un artilērijas virsnieku trūkuma.

Tā kā artilērijas uzdevumiem visērtāk izmantojamā taktiskā vienība bija baterija, galveno uzmanību pievērsa tieši šo vienību formēšanai. Divizionu un pulku formēšana būtībā bija administratīvs process, ar nolūku uzlabot šo vienību kontroli un apgādi. Lai paātrinātu bateriju formēšanu un apmācību, 20. augustā tika izveidota Armijas artilērijas rezerve. Tajā tika pulcēti artilērijas virsnieki, karavīri, atsevišķi speciālisti, zirgi un veikta pamatapmācība nepieredzējušajiem karavīriem. Nokomplektējot pēc štatu saraksta pilnas baterijas, tās apbruņoja un nosūtīja kājnieku divīziju rīcībā. Kopumā šādi saformēja un divīziju rīcībā nodeva 11 baterijas un 2 divizionus. Atsevišķos gadījumos bateriju personālu, pat vēl bez bruņojuma, nosūtīja uz nākamo karaspēka daļu. Šādā gadījumā bruņojumu izsniedza tikai nonākot galapunktā.

Pieminēto trūkumu dēļ šo vienību kaujas efektivitāte Brīvības cīņu posmos kopumā jāvērtē kā relatīvi zema. Kaujas darbību bieži ietekmēja komandējošo virsnieku neprasme

³⁰⁵ Turpat, 12. lpp.

³⁰⁶ Samsons, V. *Deviņpadsmitais - sarkano partizāņu gads*. Rīga: Zinātne, 1970. 52. lpp.

pilnvērtīgi izmantot artilērijas sniegtās iespējas, kas atspoguļojās, kā kājnieku un artilērijas vājā taktiskā sadarbība kaujas laukā. Jāņem arī vērā, ka visas lielākās operācijas - Cēsu kaujas, Rīgas atbrīvošanas operācija 1919. gada rudenī un Latgales atbrīvošana, norisinājās iesaistot ievērojamus sabiedroto spēkus, kam bija pieejami ievērojami plašāki resursi, kas ievērojami atslogoja Latvijas armijas vienības. Operāciju posmi, kuras plānoja un sagatavoja Armijas Virspavēlnieka štābs un kuri tika realizēti, kopumā bija veiksmīgi tieši sabiedroto sniegtā atbalsta dēļ - piemēram, Daugavgrīvas operācija bez britu un franču flotes artilērijas nebūtu realizējama, jo Latvijas armijai tas nozīmētu koncentrēt visu Dienvidu frontes artilēriju vienuviet, būtībā atbrūņojot un pakļaujot apdraudējumam visu pārējo frontes līniju.

Situācijai notabilizējoties armijas vadība uzsāka pēc nozīmīguma 2. kategorijas vienību formēšanu, piemēram krasta aizsardzības baterijas. Noslēdzoties karadarbībai artilērijas vienības no frontes atvilka to nākošajos miera laika izvietojumos un samazināja līdz miera laika sastāvam.

Līdz 1921. g. aprīlim, Galvenā artilērijas pārvalde pārzināja šādas vienības un iestādes: Kurzemes artilērijas pulku, Vidzemes artilērijas pulku, Latgales artilērijas pulku, Zemgales artilērijas pulku, Daugavgrīvas artilēriju, Bruņoto vilcienu divizionu, Artilērijas instruktoru bateriju, Kara skolā – artilērijas nodaļu, Galveno artilērijas noliktavu, Artilērijas laboratoriju, un Artilērijas ieroču darbnīcas. Lai gan sekmīgai karadarbībai nepieciešamais mērķis - organizēt un saformēt artilērijas vienības bija izpildīts, tomēr sākotnēji paredzētā vienību organizācija un izmērs nebija pilnvērtīgi sasniegts. Vienības bija kaujas spējīgas, taču pulkos trīs divizionu vietā bija divi divizioni, turklāt esošās vienības nebija pilnā sastāvā, un tām trūka ieroču un ekipējuma. Tāpat vienības tika iesaistītas ne vien kaujas darbībā, bet veica arī garnizona dienestu, kas ievērojami apgrūtināja jau tā vājo apmācību.

3. Artilērijas daļu struktūra un reorganizācija 1921. - 1940. g.

Latvijas un Padomju Krievijas noslēgtais miera līgums 1920. g. 11. augustā ievadīja jaunu periodu armijas attīstībā. Likvidējot virkni kara laika vienību un iestāžu, norisinājās bruņoto spēku samazināšana, pakāpeniski atvaļinot krīzes momentos mobilizētos karavīrus, bet karavīrus, kuri izteica vēlmi turpināt dienestu, pārcēla uz vienībām, kuras paredzēja saglabāt. Armijas daļas pakāpeniski atsauca no frontes līnijām un novietoja to plānotajos pastāvīgajos novietojumos. Sākot ar 1921. g. 1. aprīli, Latvijas armija pilnībā pārgāja uz miera laika sastāvu. Karaspēka daļas uzsāka ikdienas rutīnas darbus, garnizona dienestu un apmācību procesu. Tas bija fundamentāli jauns posms Latvijas armijas attīstībā, jo vienības bija ne vien jāuztur esošajā kaujas gatavībā, bet arī jāmodernizē atbilstoši jaunākajām prasībām.

Artilērijas organizācija Latvijas armijā sākotnēji būtiski neatšķīrās no pārējās pasaules pieredzes. Tā bija balstīta atziņās, kuras radās Pirmā pasaules kara laikā un, neskatoties uz dažādu ideju strāvojumiem, būtiskas izmaiņas nepiedzīvoja gandrīz 20 gadus. Organizācija miera laikam, 1920. gadu pirmajā pusē, bija šāda: Katrā no kājnieku divīzijām atradās viens vieglās lauka artilērijas pulks, sastāvošs no 6 baterijām, no kurām 5 bija lielgabalu baterijas un 1 haubiču baterija.³⁰⁷ Kurzemes, Vidzemes un Latgales divīziju artilērijas pulki bija apbruņoti ar angļu 18 mrc. lauka lielgabaliem, bet Zemgales divīzijas artilērijas pulks līdz 1920. gadu vidum ar franču 75 mm lauka lielgabaliem. Visas haubiču baterijas bija apbruņotas ar angļu 45" lauka haubicēm.³⁰⁸ Īsu brīdi pastāvēja ideja par lidotāju – novērotāju nodaļas 2 lidmašīnu sastāvā iekļaušanu pulku sastāvā.³⁰⁹ Nelielā avio nodaļa bija paredzēta artilērijas uguns koriģēšanai, taču tas ievērojami sarežģītu lidmašīnu tehnisko apkopi, tāpēc visa aviācija palika Tehniskās divīzijas Aviācijas pulka sastāvā, savukārt periodiski no katra artilērijas pulka pie lidotājiem tika nosūtīti artilērijas virsnieki lidotāju – novērotāju kursu iziešanai.

Artilērijas inspektora tiešā pakļautībā atradās pārējie artilērijas veidi - smagā artilērija, bruņotie vilcieni, krasta artilērija un Instruktoru baterija, kā arī artilērijas apmācības nozīmē - Kara skolas artilērijas nodaļa. Attiecībā uz šīm vienībām inspektoram bija divīzijas komandiera tiesības.

Atsevišķi no artilērijas inspektora atbildības un pārvaldes, Tehniskās divīzijas Auto-tanku divizionā pirmajos neatkarības gados atradās divas auto platformas, bruņotas ar zenīrtartilērijas lielgabaliem, viens tanks un viens bruņotais automobilis, kuru bruņojumā

³⁰⁷ Skat.: Pielikums Nr. 3., *Shēma Nr. 14*. Lauka artilērijas pulka uzbūves shēma 1920. gadu sākumā.

³⁰⁸ LNA LVVA, 1468. f., 1. apr., 148. l., 336. lpp.

³⁰⁹ Turpat,

atradās artilērijas ieroči. Kājnieku, jeb tranšeju artilēriju veidoja katra kājnieku pulka sastāvā esoša mīnmetēju komanda no diviem 77 mm vācu vieglajiem mīnmetējiem, vai diviem 18. cm vācu smagajiem mīnu metējiem.³¹⁰ Divdesmito gadu otrajā pusē tos pakāpeniski nomainīja pret 7 cm *Škoda* kājnieku lielgabaliem, bet trīsdesmto gadu beigās ar 81 mm *Brandt-Stoks* mīnmetējiem.

Par artilērijas uguns vienību uzskatīja bateriju, kuras sastāvu noteica pieņemtie štatu saraksti un tabulas, kas bija balstītas uz vienībā izmantoto ekipējumu, bruņojumu un paredzamajiem uzdevumiem. Baterija sastāvēja no kaujas daļas, baterijas rezerves un vezumiem. Baterijas kaujas daļā ietilpa trīs vadi – pirmajos divos, katrā ietilpa 2 lielgabali un 2 munīcijas rati, savukārt trešajā, jeb baterijas komandiera vadā - ietilpa izlūki, novērotāji, patšauteņu apkalpes, sanitārais un saimnieciskais personāls.³¹¹ Izlūku uzdevums bija gājienā izlūkot baterijas ceļu, tās apsardzību no pēkšņa uzbrukuma, bet novietojumā rūpēties par tā izvēli un apsardzi, kaujā izlūkot baterijas pozīcijas, novērošanas punktus utml., kā arī novērot kaujas lauku un ienaidnieku un izpildīt ziņnešu pienākumus. Patšauteņu apkalpēm gan pārvietojoties (gājienā), gan novietojumā bija jānodrošina baterijas apsardze pret uzbrukumiem no gaisa un zemes. Sanitārais personāls rūpējās par baterijas karavīru un zirgu veselību, saimnieciskais personāls ar baterijas virsseržantu priekšgalā atbildēja par karavīru un zirgu nodrošināšanu ar pārtiku, elpi un pārējo nepieciešamo ekipējumu. Baterijas rezervi veidoja 4 munīcijas rati, bet vezumos ietilpa virtuve, pārtikas, elpes un mantu rati.³¹²

Divizionu uzskatīja par artilērijas taktisko vienību, sastāvošu no trim baterijām - divām lielgabalu, bet trešo - haubiču bateriju. Šādā veidā bija iegūta divizona spēja plašāk manevrēt ar bateriju uguns trajektorijām. Haubiču iekļaušana divizionā apgrūtināja munīcijas apgādi, toties ļāva divizionam izpildīt arī graušanas uzdevumus, padarot to daudz elastīgāku.

Pulks bija artilērijas lielākā taktiskā un administratīvā vienība. Latvijas armijā pulks sastāvēja no trim divizioniem, saimniecības un sakaru baterijas. Šādā veidā divizioniem un baterijām nebija lieki jānodarbojas ar saimniecības funkcijām un arī taktiskā ziņā tās kļuva daudz manevrēt spējīgākas. Problēmas tas sagādāja gadījumos, kad pulka divizioni nebija novietoti vienuviet, bet gan izkaisīti plašākā reģionā. Šāda situācija 1920. gadu sākumā izveidojās LAP, kura apakšvienības sākotnēji atradās izkaisītas samērā plašā teritorijā Latgalē. Līdzīga problēma atkārtojās 1939. g. ziemā, kad KAP bija jāatstāj savs novietojums Liepājā un divizioni jāizvieto Tukumā un Saldū. Vēl jo vairāk - arī ZArP saskārās ar šo situāciju brīdī,

³¹⁰ Turpat.

³¹¹ Skat.: Pielikums Nr. 3., *Shēma Nr. 15*. Lauka artilērijas pulka baterijas uzbūves shēma 1920. gadu sākumā.

³¹² Sovers, P. *Artilērijas taktikas elementārais kurss*. Rīga: MLAF, 1939. 26.-29. lpp.

kad tā baterijas sāka izvietot aizsargājamo objektu - dzelzceļa mezglu, tiltu, sakaru mesglu un apdzīvoto vietu tuvumā.

Karaspēka daļu miera laika izvietojums un tā pamatojums

Noslēdzoties Brīvības cīņām, visas karaspēka daļas pakāpeniski izvietojās savos miera laika novietojumos. Uzsākot šo procesu, Kara ministrija un Armijas štābs saskārās ar virkni jaunām problēmām. Kara resora rīcībā nonāca praktiski visas bijušās Krievijas impērijas laika karaspēka daļu teritorijas, kurās nu bija jāizvieto Latvijas armijas daļas. Šo telpu pārvaldību veica 1919. g. 11. novembrī izveidotā Kara ēku un būvju valde, taču par ēku stāvokli tieši atbildīgi bija tās izmantojošo karaspēka daļu un vienību komandieri.

Problēma radās tāpēc, ka lielākā daļa ēku un teritoriju bija paredzētas daudz lielākās Krievijas armijas vajadzībām un stratēģiskajai situācijai, kas diametrāli atšķīrās no Latvijai nepieciešamā. Liepājas Kara osta, Daugavpils cietoksnis, Daugavgrīva un kazarmu teritorijas Rīgā un Jelgavā bija savam laikam pietiekami ērtas, plašas un būtiskākais - atradās dzelzceļu tuvumā, taču raugoties no jaunās valsts aizsardzības prasībām, to izvietojums bija nepiemērots, jo šīs militārās bāzes savulaik bija kalpojušas kā pret rietumiem vērsta, t.s., otrā ešelona bāzes.

Esošais kazarmu un noliktavu stāvoklis bija ļoti atšķirīgs, taču lielākoties telpas kara gados bija nolaistas, vai pat izdemolētas. Rīgā izvietotajām artilērijas vienībām ierādīja Artilērijas, jeb Krustabaznīcas kazarmas - bijušās Irkutskas, jeb Huzāru kazarmas. To remontā līdz 1922.g. 1.oktobrim ieguldīja 400 000 rubļu, taču situāciju tas neuzlaboja daudz, jo trūka mantu noliktavas - iepriekšējās kara laikā bija nodedzinātas, bet jaunu uzbūvēšanai vajadzēja 236 000 rubļu.³¹³ Šī iemesla dēļ, tikai daļu no karaspēka vienībām varēja novietot esošajās kazarmās, bet pārējām bija jāmeklē jaunas bāzes vietas - visbiežāk bijušo piļu un muižu kompleksos, kas bija pietiekami plaši un nodrošināti ar nepieciešamo saimniecisko infrastruktūru, cilvēku, zirgu un aprīkojuma novietošanai. Spilgtākais piemērs ir 7. Siguldas k. p. izvietošana netālu no ziemeļaustrumu stratēģiskā virziena - provinces miestā Alūksnē, kas pilsētas tiesības bija ieguvusi tikai 1920. g.

Artilērijas daļu izvietojums bija cieši saistīts ar vairākiem to ietekmējošiem faktoriem. Vispirms artilērijas daļas bija piesaistītas dzelzceļam, jo to savlaicīga pārvietošana gan kaujas, gan mācību uzdevumu veikšanai lielākos attālumos praktiski bija iespējama, tikai izmantojot dzelzceļa satiksmi. Pārvietojoties pa zemes ceļiem, tika pastiprināti bojāta artilērijas materiālā daļa, kā arī paši ceļi. Ne velti lielākās apmācības nekad netika rīkotas pavasara šķīdoņa un

³¹³ LNA LVVA, 1468.f., 1.apr., 148.l. 4., 7. lp.

rudens lietavu laikā. Otrkārt, tām vajadzēja atrasties reģionos, kur bija sagaidāma karadarbība, vai no kurienes tās varēja strauji pārvietot nepieciešamajā teritorijā. Treškārt, katra lauka artilērijas daļa administratīvi bija piesaistīta savai divīzijai. Šo iemeslu dēļ KAP atradās Vācijas robežas tuvumā, Liepājā, Kara ostā, tuvu Kurzemes div. štābam. ZAP Austrumu robežas virzienā, Daugavpils cietoksnī, blakus sākotnēji vienīgajam artilērijas poligonam Latvijā, VAP Rīgā, divīzijas štāba tuvumā, bet LAP divīzijas štāba tuvumā Krustpilī.³¹⁴

Tiesa, no artilērijas pulkiem vissliktākā situācija bija Latgales artilērijas pulkam, jo vienīgajam bija jānovietojas pilnīgi nepiemērotās telpās - Krustpils pilī un tai pieguļošajā teritorijā. 1932. g. kāds ziņojums liecināja, ka LAP kareivju ēdamistaba bija dramatiskā stāvoklī – griesti draudēja iebrukt, tāpēc tos bija steidzami jānostiprina. Pulka zenītbaterija ievietota kazarmu ēkas puspagrabā, kur bija tik mitrs, ka no rītiem kareivju gultas ir aprasojušas, uz grīdām un sienām n bija redzamas mitruma pēdas, bet gaisā jūtams tvaiks. Caur telpām gāja augšējo stāvu kanalizācija un tiklīdz tā aizdambējas, tā baterijas kareivju kazarmas pieplūda ar netīriem ūdeņiem. Kazarmu ēkas otrā galā atradās reserves sakaru līdzekļu noliktavas un gāzu piederumu noliktavas, ķīmiskā laboratorija un sakarnieku apmācību klase. Šajās telpās valdīja vēl lielāks mitrums, jo avotu dēļ uz grīdas veidojas pat ūdens pelķes. Ūdens spiediens bija tik liels, ka tā ieplūšanas vietas bija pilnīgi izmirkušas un izkrita, radot caurumus. Mantas līdz ar to bojāja pelējums un rūsa. Līdzīgā situācijā bija ieroču noliktavas, kas atradās izmētātas pa dažādām telpām.³¹⁵

Plkv. V. Dūms vēl 1936. g. 16. oktobrī vadībai rakstīja par jaunas ēkas celšanas nepieciešamību LAP, kur ievietot virtuvi, ēdamtelpu, noliktavas un kazarmas 1 baterijai.³¹⁶ Smagās artilērijas daļas atradās Rīgā, un no šejienes ar dzelzceļu varēja tikt pārvestas visos nepieciešamajos virzienos. Ģen. P. Radziņš 1925.g. izskatīja iespēju Smagās artilērijas divizionu pārcelt uz Liepāju - eventuālai darbībai pret Vācijas armiju un ostas aizsardzībai. Tomēr piemērotu telpu un šaujlauka trūkuma dēļ šo ideju nerealizēja.³¹⁷ KrAP ar stacionārajām pozīcijām jau atradās iespējās karadarbības zonā, BVP bāzējās Rīgā - dzelzceļa satiksmes krustpunktā, bet vēlāk to pārvietoja uz Daugavpili, savukārt AAD sākotnēji Rīgā, bet vēlāk Cēsīs, sedzot nosodīto ziemeļaustrumu virzienu. Arī ZArP apakšvienības, neilgi pēc izveidošanas, tika izvietotas visā Latvijas teritorijā kritisko infrastruktūras objektu tuvumā.

³¹⁴ Skat.: Pielikums Nr. 2., *Kartoshēma Nr. 4.* Latvijas armijas artilērijas daļu izvietojums Latvijas teritorijā 1939. g. vasarā., *Kartoshēma Nr. 3.* Latvijas armijas artilērijas daļu izvietojums Latvijas teritorijā 1921. g. beigās., *Kartoshēma Nr. 5.* Latvijas armijas artilērijas daļu, un speciālās artilērijas izvietojums Latvijas teritorijā 1940. g. pavasarī.

³¹⁵ LNA LVVA, 1481.f., 2.apr., 45. l., 13.lp.

³¹⁶ Turpat, 17.lp.

³¹⁷ LNA LVVA, 3602.f., 1.apr., 37.l., 13.lp.

Lai gan novietojumos esošās telpas karaspēka daļas apguva, izremontēja un turpināja izmantot, tomēr no militārā viedokļa to izvietojums bija neapmierinošs, jo modernā kara apstākļos pulku turēšana kopā samērā nelielās teritorijās bija bīstama. Tāpēc, no šāda skatupunkta vērtējot, daļas no Latvijas armijas vienību piespiedu izkaisīšana 1939. g. beigās, liek secināt, ka tas īstermiņā bija neērts, bet ilgtermiņā kritiski nepieciešams pasākums, jo kara gadījumā būtiski uzlabotu vienību izdzīvošanas spējas.

3.1. Artilērijas pārvaldes un apgādes dienesti

Artilērijas inspektors un Artilērijas inspektora štābs

Augstākais artilērijas priekšnieks, kura pārziņā atradās artilērijas ieroču šķiras apmācība, organizācija un apbruņojums bija, artilērijas inspektors. Viņa tiešā pakļautībā ar divīzijas komandiera tiesībām atradās visas tās artilērijas daļas, kas atradās ārpus kājnieku divīzijām - Atsevišķais artilērijas divīzijs, Bruņoto vilcienu pulks, Krasta artilērijas pulks, Smagās artilērijas pulks, no 1939. g. arī Zenīrtartilērijas pulks, Galvenās artilērijas munīcijas un materiālu noliktavas, Tehnisko piederumu nodaļa, Ieroču nodaļa un Arsenāla Konstruktīvā nodaļa, kas nodarbojās ar ieroču un materiālās daļas uzlabojumu izstrādi. Praktisko kaujas šaušanu laikā viņam tiešā pakļautībā atradās visas artilērijas daļas.³¹⁸ Inspektora tiešā pakļautībā atradās artilērijas inspektora štābs, kas apstrādāja artilērijas inspektora pavēles un rīkojumus, vāca un apkopoja datus par artilēriju visās karaspēka nozarēs. 1930. gadu beigās štāba personālu veidoja štāba priekšnieks ar atsevišķas daļas komandiera tiesībām, adjutants, adjutanta palīgs, pasīvās gaisa aizsardzības priekšnieks, apgādes priekšnieks, gāzu un zenīrtartilērijas speciālisti un poligonu pārziņi.

Šis amats bija īpaši nozīmīgs, jo ļāva uzsākt konceptuālu un sistematizētu ieroču šķiras attīstību, atbilstoši modernākajai tā laika izpratnei par artilēriju un tās uzdevumiem. Turklāt, artilērijas inspektors bija galvenais noteicējs arī par pārējās armijas šaujamo ieroču un sprāgstvielu nodrošināšanu.

Par artilērijas inspektora štāba darbības sākumu uzskatāms 1919. g. 15. jūlijs, kad tika dibināta Armijas artilērijas daļa. Par daļas priekšnieku iecēla plkv.-ltņ. E. Kalniņu. Ņemot vērā, ka viņš šajā laikā pildīja armijas štāba priekšnieka v.i., tad par Armijas artilērijas daļas priekšnieka v.i. iecēla Armijas artilērijas apgādes priekšnieku plkv. - ltņ. R. Ruškevicu, kurš sākot ar 1919. g. 23. jūliju, pildīja armijas artilērijas pārvaldes priekšnieka pienākumus. Pārvaldes štatus gan apstiprināja tikai 15. septembrī.

³¹⁸ Artilērijas inspektors. // *Latviešu Konversācijas vārdnīca* 1.sēj. 931. lpp.

1919. g. 3. augustā Armijas artilērijas apgādes priekšniekam uz pagaidu periodu uzdeva visas armijas artilērijas inspekciju un apmācības vadību, jaunu artilērijas vienību formēšanas plāna izstrādāšanu un pašas formēšanas pārzināšanu, kā arī apbruņošanu.

1919. g. 18. oktobrī, ar armijas virspavēlnieka 62. pavēles 3. §., tika dibināta Armijas galvenā artilērijas pārvalde, to 13. novembrī pārdēvējot par Armijas artilērijas daļu. Par pārvaldes priekšnieku iecēla plkv. - ltn. E. Kalniņu. Šai pārvaldei arī uzlika par pienākumu izpildīt visus Armijas artilērijas apgādes priekšniekam uzliktos pienākumus. Armijas artilērijas apgādes priekšnieku pakļāva Galvenās artilērijas pārvaldes priekšniekam, līdz pat 1921. g. 1. aprīlim.

1922. g. 1. aprīlī tika nodibināts artilērijas inspektora amats un Artilērijas pārvaldes vietā noorganizēts artilērijas inspektora štābs. Inspektora amatu pārmantoja likvidētās Artilērijas pārvaldes priekšnieks ģen. E. Kalniņš, bet par štāba priekšnieku vēlāk iecēla plkv.-ltn. V. Šēnfeldu. Sākotnējo štāba sastāvu veidoja 13 darbinieki. Bez E. Kalniņa štābā dienēja kpt. Andrejs Lejassaus, vln. Aleksandrs Mengelsons, kpt. Indriķis Jurko, kpt. Adomirs Lipinskis, seržants Jānis Jaunzemnieks un divi kareivji - Reinholds Eglītis un Jānis Seveļjevs. Papildus viņiem štābā kā brīva līguma darbinieki strādāja 5 civilpersonas.³¹⁹ No 1924. - 1929. g. Artilērijas inspektora palīga amatu pildīja ģen. M. Vācietis, kurš daudz darba ieguldīja artilērijas virsnieku sagatavošanā.³²⁰

Artilērijas inspektora amatu ar pārtraukumiem, līdz pat savai atvaļināšanai 1935.g. 29. janvārī, turpināja pildīt plkv. E. Kalniņš. Viņa vietā līdz pat Latvijas okupācijai artilērijas inspektora pienākumus turpināja pildīt LKOk ģen. A. Dannebergs, bet štāba priekšnieka pienākumus plkv. Andrejs Skroderēns.

Artilērijas inspektoram, bez visas artilērijas inspekcijas un apmācības funkcijām, kā divīzijas komandierim, pakļāva Smagās artilērijas un Bruņoto vilcienu divizionus, Daugavgrīvas artilēriju, Artilērijas instruktoru bateriju un Artilērijas virsnieku kursus.

Ar 4. mobilizācijas sadalījumu artilērijas inspektors kļuva arī par Armijas artilērijas dienesta priekšnieku. Saistībā ar to, ka artilērijas inspektors pārzināja arī zenīrtartilērijas jomu, 1930. gadu beigās šis amats iekļāva atbildību arī par gaisa aizsardzību.

Ieroču un munīcijas uzglabāšana, labošana un pārbaude bija apgādes dienestu atbildība. Sākot ar 1919. gadu, par to atbildēja Bruņošanās pārvalde, kuru, reorganizējot 1933. g., iekļāva Apgādes pārvaldē. Artilērijas apgādes jautājumi atradās artilērijas inspektora pārziņā.³²¹

³¹⁹ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 1.l., 1. lpp.

³²⁰ Lavenieks, J. *Bruņoto vilcienu pulks*. Ņujorka, 1971. 70. lpp.

³²¹ Kara ministra 1932. gada 11. pavēles 1. pielikums. Armijas apgādes sadalījuma instrukcija.

Artilērijas inspektora uzdevums bija arī konstatēt esošās nepilnības un sniegt ieteikumus armijas komandierim jautājumos, kas saistīti ar pārvaldību. Viens no plašākajiem ziņojumiem tapa 1923. g. maijā.³²² Tajā bija konstatētas virkne nepilnību, kuras bija nepieciešams novērst. Tobrīd baterijas komandierus katrā pulkā atsevišķi iecēla pulka komandieris. Rezultātā dažos pulkos baterijas komandēja jauni virsnieki ar nelielu, vai vispār bez pieredzes artilērijas vienībās, savukārt vecāki un pieredzējušāki virsnieki ieņēma zemākus amatus. Piemēram, 1922. g. vasarā, Zemgales artilērijas pulkā, kaujas šaušanas laikā, artilērijas divizionu komandēja leitnants. Šāda situācija bija ieviesusies jau 1920. g., pretēji artilērijas inspektora projektam par artilērijas virsnieku dienestu, laikā, kamēr ģen. E. Kalniņš atradās prombūtnē Latvijas – Padomju Krievijas miera līguma slēgšanas delegācijā. Neskatoties uz viņa vēlākajiem, vairākkārtējiem lūgumiem izveidot kandidātu sarakstu visā artilērijā, un iecelt amatos, vadoties pēc šī saraksta, shēma nebija mainīta, kā pamatojumu minot armijas vienveidīgumu - lai nebūtu citādāk, kā kājnieku daļās, kur rotas komandierus iecēla pulku komandieri. Tiesa, pēc šī ziņojuma artilērijas virsnieku iecelšana amatos norisinājās pēc ģen. E. Kalniņa sniegtā priekšlikuma.

Nesaskaņas radīja arī neprecizitātes un nesaskaņotība likumos un reglamentos. Artilērijas inspektora pienākumi bija uzlikti par divīzijas komandierim, nepieminot, ka artilērijas inspektors no tiem atbrīvots, ne arī nozīmējot to kopdarbību. Rezultātā artilērijas inspektoram tika atņemta iespēja rūpēties par artilērijas apmācību pulkos. Šādā veidā pārklājās arī virkne pavēļu. Piemēram, pēc 1922. g. vasaras praktiskās šaušanas un manevriem ar kaujas patronām Daugavpils artilērijas poligonā, pavēlē Nr. 11 no 1922. g. 20. augusta, artilērijas inspektors izsacīja pulkiem pateicību par sekmīgi veikto darbu. Pēc tam Kurzemes divīzijas komandieris veica artilērijas pulkam artilērijas šaušanas skati un, slepenajā, 1922. g. 12. novembra pavēlē Nr. 5 rakstīja, ka virsnieku zināšanu trūkuma dēļ, pulku nevarot uzskatīt par kaujas spējīgu.

Virsnieku darbu traucēja arī daudzās izveidotās komisijas, atraujot viņus no tiešiem pienākumiem. Turklāt, komisiju veidošana mazināja pulku komandieriem un saimniecības priekšniekiem atbildības sajūtu. Komisijas nozīmēja pat tad, kad atbildība bija jāuzņemas attiecīgiem priekšniekiem.³²³

1929. g. armijas vadības reorganizācijas mēģinājums

Latvijas publiskajā telpā, 1929. g. pavasarī un vasarā, norisinājās skaļas debates un pat skandāli, kas skāra gan situāciju pašā armijā, gan Kara ministra Antona Ozola uzsākto armijas

³²² LNA LVVA, 1468. f., 1. apr., 148.l., 336. lpp.

³²³ Turpat.

vadības reorganizāciju, kas bija iecerēta jau pirms vairākiem gadiem, bet, dažādu iemeslu dēļ, nebija uzsākta. Reorganizācijas mērķis bija samazināt armijas vadības aparātu, šādā veidā gan ietaupot līdzekļus, gan padarot armijas vadību atbilstošāku esošajām vajadzībām. Reformai tiešā veidā vajadzēja reorganizēt arī artilērijas inspektora tiešā pakļautībā esošo štābu un karaspēka daļas. Reformas apspriešana un ieviešana dzīvē norisinājās uz politisko cīņu fona, kur savā starpā, nežēlojot pārmērumus, mērojās sociāldemokrāti un labējie politiķi, kā arī armijas iekšienē esošie grupējumi. Ņemot vērā, ka reformas realizācija būtiski iespaidotu arī Latvijas armijas artilērijas organizāciju un potenciāli arī attīstību, kā arī skandāla laikā atklājās virkne dažādu faktu un kritikas, ir vērts aplūkot šo gadījumu tuvāk.

Sākotnēji Saeimas kara lietu komisijas plāns paredzēja likvidēt Galveno štābu, to pārdēvējot par Armijas administratīvo pārvaldi, likvidēt arī Tehniskās divīzijas štābu, Kara būvniecības pārvaldi, Budžetu un kredītu pārvaldi. Artilērijas inspektoru pārdēvēt par Artilērijas priekšnieku, pakļaujot viņam arī Auto-tanku pulku. Elektrotehnisko divizionu padodot Armijas sakaru priekšniekam, bet sapieru pulku Armijas inženierim. Sauszemes un jūras aviāciju un aviācijas skolu vajadzēja apvienot atsevišķa aviācijas priekšnieka padotībā.³²⁴ Neskatoties uz iecerēto, šis projekts tika noraidīts, tā vietā tika virzīts Kara ministra A. Ozola reorganizācijas plāns, kas tikai daļēji atbilda Saeimas kara lietu komisijas idejai. Armijas komandiera štābs un Galvenais štābs tika apvienoti Armijas štābā. Operatīvās daļas III nodaļa pārveidota par daļu, bet gāzu speciālists no štāba apmācības daļas tika padots armijas inženierim. Lai atbrīvotu artilērijas inspektoru no saimnieciskajiem pienākumiem, Smagais artilērijas pulku un Instruktoru bateriju pakļāva Vidzemes divīzijas komandierim, Daugavgrīvas artilēriju un Bruņoto vilcienu pulks padeva tehniskās divīzijas komandierim. Šādā veidā artilērijas inspektoram cerēja samazinās darba apjomu, lai viņš var koncentrēties artilērijas apmācības jautājumiem. Artilērijas štābu likvidēja, un artilērijas inspektors turpmāk pārzināja tieši apmācību un inspekciju. Visas mācību iestādes padeva augstāko militāro kursu priekšniekam.³²⁵ Augstāko militāro kursu, Artilērijas virsnieku un Virsnieku kursu, Rīgas pilsētas komandanta un Artilērijas inspektora Rīgā novietotos karavīrus, uz visāda veida apgādi pievienoja Armijas komandiera štābam, bet Artilērijas inspektora karavīrus, kas novietoti ārpus Rīgas - tuvākajai viņu novietošanas vietai divīzijas štābam.³²⁶ Tāpat reorganizācija skāra kara resora saimniecisko nozaru vadību. Kara ministra, 30. jūlijā parakstītajiem štatu grozījumiem, vajadzēja stāties spēkā 5. augustā.

³²⁴ Jauni projekti par armijas pārvaldes reorganizēšanu. *Latvijas Kareivis*. 21.04.1929.

³²⁵ Kā kara resorā izdarīta reorganizācija? *Latvijas Kareivis* 31.07.1929.

³²⁶ Oficiālā daļa. Kara ministra pavele Nr. 20. 1929. g. 6.augustā. *Latvijas Kareivis*. 07.08.1929.

Tomēr šķiet, ka reorganizācijas jautājums nav ticis pietiekami skaidrots, jo tam seko samērā plaša polemika un skaidrojumi presē. Kara ministrs A. Ozols deva paskaidrojumus presē 3. augustā, norādot, ka³²⁷ reorganizācija, galvenokārt ir saimnieciska, jo līdz šim esošā situācija, kad, piemēram, artilērijai bija sava, autonoma elpes, malkas u.c. produktu un izejmateriālu apgāde, bija nepareiza. Pēc jaunā plāna to darīja resora kopējā intendantūra, bet artilērijas inspektoram palika tikai apmācības vadības un inspicēšanas pienākumi. Vēlākajos komentāros viņš pats arī atzīmē, ka daļa no uzbrukumiem pavēlei ir ļaunprātīgi, bet daļa - nezināšanas pēc.³²⁸

Savu skaidrojumu sniedza arī ģen. P. Radziņš. Tas bija daudz izsmelošāks un vairāk skāra pašu reorganizācijas mērķi - armijas administrācijas samazināšanu, nevis pašu reorganizācijas idejas attīstību. Reorganizācija skāra tikai armijas augstāko vadību, centrālās pārvaldes iestādes un karaspēka vienību padotību. Reorganizācija bija vajadzīga sen, taču pārdomāta reorganizācija prasīja laiku, tāpēc tā ievilkās.³²⁹

Viņš uzsvēra, ka artilērijas inspektors līdz šim izpildīja trīs funkcijas - bija armijas komandiera štāba darbinieks, piedaloties teorētisko un praktisko jautājumu risināšanā, kā apmācības, tā organizācijas un visu veidu apgādes un iegādes jautājumos, nodarbojās ar artilērijas apmācību un izpildīja divīzijas komandiera funkcijas attiecībā pret SAP, BVP, SA un IB. Milzīgā darba apjoma dēļ cieta artilērijas vienību apmācība. Joprojām bija jūtams jaunu reglamentu trūkums. Šī iemesla dēļ, Artilērijas inspektoru atbrīvoja no divīzijas komandiera funkcijām un štāba, ar domu, lai varētu vairāk nodarboties ar artilērijas apmācību un reglamentu sastādīšanu.

Šādu ģen. P. Radziņa rakstu ļoti aizvainoti uztvēra ģen. E. Kalniņš, cenšoties atspēkot ģen. P. Radziņa kritiku par artilērijas apmācības materiālu trūkumu un artilērijas inspektora štāba uzpūsto lielumu, norādot, ka AI štābs līdz šim nodarbojās ne vien ar administratīviem jautājumiem, bet arī apmācību. Nozarē, kas nepārtraukti piedzīvoja attīstību, tas bija būtisks faktors, jo tā bija iespējams jauninājumus konstatēt un ieviest daudz operatīvāk.³³⁰

Uz šo komentāru ģen. P. Radziņš jau atbildēja ar daudz plašāku skaidrojumu, atbildot, ka viņa raksts nav bijis kā pārmetums un daudzos jautājumos viņš ģen. E. Kalniņam arī piekristot, bet līdz šim artilērijas inspektoram bija padotas pārāk daudzas speciālās karaspēka daļas: 1) bruņotie vilcieni, kuri taktiski bija tuvāki kājniekiem nekā artilērijai, un kara gadījumā tie nekad nebūtu padoti artilērijas priekšniekiem, tāpat kā bruņu mašīnas un tanki, 2) pretaviācijas artilērija, kura kara laikā būtu padota aviācijas priekšniekam, kā tas Pirmā

³²⁷ Ozols, A. Kāpēc kara resorā izvesta reorganizācija? *Latvijas Kareivis*. 03.08.1929.

³²⁸ Reorganizācijas izvešanas faktiskā puse. Saruna ar kara ministru A. Ozolu. *Latvijas Kareivis*. 07.09.1929.

³²⁹ Radziņš, P. Armijas pārorganizēšanas jautājumi. *Latvijas Kareivis*. 03.08.1929.

³³⁰ Kalniņš, E. Ap Artilērijas vadības reorganizāciju. *Latvijas Kareivis*. 08.08.1929.

pasaulē kara laikā bija Vācijā un Francijā, 3) krasta artilērija, kuras tehniskā un taktiskā darbībā nav nekā kopēja ar lauka artilēriju, bet kura bija daudz radniecīgāka kara flotei, nekā sauszemes artilērijai.

Ģen. P. Radziņš rakstīja: "Kas attiecas uz reglamentu izdošanu, tad es neapstrīdu, ka artilērijas inspektora štābs ir izdevis skaitliskā ziņā ļoti daudz, bet ja mēs salīdzinām ar citām ieroču šķirām, tad nav tik daudz. Instrukcijas un programmas jaunkareivju apmācībai tiek izdotas un katru gadu izlabotas visās ieroču šķirās, tāpat arī dažas citas apmācības programmas un instrukcijas. Es vispār, kā jau minēju, neapstrīdu to, ka artilērijas inspektors nebūtu daudz strādājis, Tomēr, vislielākais trūkums artilērijas nozarē ir kaujas darbības reglamenta trūkums. Uz šo trūkumu augstākos militāros kursus pie taktiskās iziešanas uz konkrētiem piemēriem, nācās uzdurties katru dienu. No artilērijas inspektora štāba ir nesen izdots *Laukartilērijas kaujas darbības reglaments*. Reglamenta projekts ir saīsināts tulkojums no krievu priekšskara *Nastavļeniija dlja ģeistviji artileriji v boju*, kuru krievi paši sen atmetuši, kā novecojušu; visās valstīs artilērijas kaujas darbības reglamenti tagad ir izdoti uz pasaules kara piedzīvojumu pamata. Kas attiecas uz pašu reglamentu skaitu, tagad spēkā atrodošos reglamentu skaits ir šāds: Armijas komandiera štābs izdevis 21, artilērijas inspektora štābs 7, ja skaita katru vienu un tā paša reglamenta daļu atsevišķi. Tehniskās divīzijas izdotie reglamenti — 13, armijas sakaru priekšnieka — 6, arī galvenā kārtā tehniskās divīzijas vajadzībām. Bet reglamentu skaits jau nespēlē galveno lomu, bet gan viņu svarīgums. Artilērijas kaujas darbības reglaments — artilērijas pielietošana un darbība kaujā un karā, — bez šaubām, ir vissvarīgākais artilērijas reglaments, jo atkarīgi no kaujas darbības ir jāizved arī šaušanas un visa tehniskā apmācība."³³¹

Šī replika vēl vairāk sakaitināja ģen. E. Kalniņu, kurš steidzās atspēkot, viņaprāt, P. Radziņa minētās neprecizitātes: "Vēl jautājumā ap artilērijas vadības reorganizāciju ģen. P. Radziņš, man atbildēdams, atkal pielaidis nepareizības un man, par nožēlošanu, tās jāatspēko. Ģenerāļa kungs raksta, ka izdots lauka artilērijas kaujas darbības reglaments esot saīsināts tulkojums no krievu priekšskara *Nastavļeniija dlja ģeistviji artilerijā v boju*. Faktiski, minētam projektam par pamatu ņemts vācu pēckara reglamenta *D. Kauja. 18. burtnīca*. Beidzamais bija pārtulkots latviski 1923. g. Tā kā oriģinālā tas neatbilst Latvijas artilērijas īpatnībām, tad tas vēlāk tika pārstrādāts un kā projekts litografētā veidā izdots, nosūtīts Jūsu, ieskatam, un ar Jūsu, kā bijušā armijas komandiera, pavēli, ievests pagaidu lietošanā. Ka tas nav tulkojums no priekšskara krievu reglamenta, par to var katrs pārliecināties salīdzinot mūsu projektu ar vācu oriģinālu. Projekts bija pilnīgi saskaņots ar tulkoto no vācu valodas reglamentu *Vadība un*

³³¹ Atbilde ģen. Ed. Kalniņam uz rakstu "Ap artilērijas vadības reorganizāciju". *Latvijas Kareivis*. 11.08. 1929.

kauja. Tā kā arī beidzamais bija jāpārstrādā, tad artilērijas reglamenta projekts, "kurš kā redzams, bija agrāk pārstrādāts, tika izdots tikai pagaidu lietošanai, lai vēlāk to varētu saskaņot ar jauno *Vadību un Kauju*. Beidzamais tagad jau ir izdots no jauna, bet tas vēl tikai pagājušā ziemā tika papildināts ar jauniem svarīgiem no teikumiem par artilēriju. Nākošā ziemā paredzēts artilērijas projektu caurskatīt no jauna, un ievest tanī papildinājumus un veļamos, uz piedzīvojumu pamata pārgrozījumus ļoti žēl, ka akadēmiskie virsnieku kursi, kurus jūs vadāt, šovasar neieradās Daugavpils artilērijas poligonā uz praktiskām šaušanām, kad reglamentu trūkumus būtu iespējams iztīrīt visu ieroču šķiru virsnieku klātbūtnē. Gaidīšu no jums lielo trūkumu aprakstu. Kas attiecas uz citiem no jums paceltiem jautājumiem, piem., par apmācības „fīkciju”, par to, ka mūsu bruņotie vilcieni pieskaitāmi tehniskam karaspēkam u. c., tad šinīs jautājumos esmu citādos ieskatos, bet domāju, ka polemika šē lieka.”³³²

Līdz 4. septembrim 6 reizes sanāca armijas reorganizācijas komisija, līdz apstiprināja reorganizācijas galējo plānu.³³³ Komisija tomēr lēma, ka artilērijas inspektora štābs ir saglabājams samazinātā sastāvā, bet pārējie labojumi paliek spēkā. Izsludinātā reorganizācija tomēr netika pilnībā realizēta, pat neskatoties uz A. Ozola apgalvojumiem, ka tajā nekas daudz nav mainīts un tā izpildīta pilnā apjomā.³³⁴ Arī turpmāk, pat neskatoties uz ziņojumiem laikrakstos, AI pakļautībā joprojām palika BVP, DA, SAP un IB.³³⁵

Šis gadījums spilgti ilustrē cīņu par ietekmi armijā, kur vadošajos amatos atradās pārsvarā labēji noskaņoti virsnieki no t.s. dienvidniekiem. Vislielākā kritika par esošo situāciju un armijas sadzīvi nāca no sociāldemokrātu un kreiso puses, jo viņu pausto ideju izplatību armijā aktīvi bloķēja. Jautājumi, kas satrauca daļu Latvijas iedzīvotāju, labi redzami Saeimas diskusijās, apspriežot Kara resora budžetu.

Piemēram, sociāldemokrāts B. Kalniņš, uzstājoties Saeimas III sesijas 25. sēdē, 1929. g. 15. maijā, kurā pārrunāja kara resora budžetu, savā ievērojamā garajā runā, aktualizēja vairākas, viņaprāt, būtiskas problēmas. Vispirms armijas vadība atbalstīja vēršanos pret kreisi un sociāldemokrātiski domājošajiem karavīriem. Situācija dažādos pulkos gan atšķīrās, kā sliktāko piemēru viņš minēja 10. Aizputes k. p. ar plkv. Jāni Grosvaldu priekšgalā un plkv.-lt. Hermani Noriņu, kurš daudzreiz ļoti noniecinoši izteicies par sociāldemokrātiem. Arī 5. Cēsu k. p., ar plkv. Frici Virsaiti priekšgalā, ierindojās pie sociāldemokrātiem naidīgām armijas daļām. Piemēram, vlt. Gustavs Praudiņš apmācību laikā skaidrojis, ka SSS ir pretvalstiska un saņem naudu no PSRS. Savukārt, Vidzemes un Latgales artilērijas pulkos pulku komandieri aizturēja pulkam piesūtītos sociāldemokrātu laikrakstus. Sociāldemokrātus

³³² *Latvijas Kareivis*. 16.08.1929.

³³³ *Latvijas Kareivis*. 05.09.1929.

³³⁴ Reorganizācijas izvešanas faktiskā puse. Saruna ar kara ministru A. Ozolu. *Latvijas Kareivis*. 07.09.1929.

³³⁵ Armijas reorganizācija turpināsies. *Latvis*. 05.09.1929.

arī atstūma no dienesta instruktoru rotās, bet Daugavgrīvas artilērijas kpt. Kārli Sabuli par viņa izteicieniem un karavīru musināšanu uz nepaklausību un atbalstu sociāldemokrātiem, 3 reizes tiesa esot tiesājusi, bet attaisnojusi. Sociāldemokrātu iebildumus raisīja arī reliģisko ceremoniju piekopšana armijā, neskatoties uz to, ka 1926. / 1927. g. Saeima pieņēma pārejas formu, kas noteica, ka karavīriem nav obligātas vakara lūgšanas un reliģiskas dziesmas pēc vakara jundas. Tik un tā tas daudz kur netika ievērots: "Pātarošana viskarstāki norisinās pilnās burās Aviācijas pulkā, Jātnieku pulkā, 10. Aizputes k. p., 11. Dobeles k. p. un 13. Bauskas k. p. Daugavpilī un Vidzemes un Zemgales artilērijas pulkos."³³⁶

Šie politiski motivētie pārmēti un to izcelsme ir jāpaskaidro. Armijas vadībai izteiktā kritika atsevišķos jautājumos bija pamatota, taču kreiso un sociāldemokrātisko ideju izplatība, tā brīža salīdzinoši nesēnā kara laika un politiski nestabilās situācijas dēļ bija nevēlama, sevišķi apstākļos, kad šo ideju atbalstam palīdzīgu roku varēja sniegt Maskava. Attiecībā uz karavīru ierobežošanu iepazīties ar sociāldemokrātiskajiem laikrakstiem, jānorāda, ka tas būtībā skāra karavīru audzināšanas jautājumus. Armijā politiku uzskatu paušana bija nevēlama, jo varēja izraisīt konfliktsituācijas un kopumā graut armijas morāli. Savukārt reliģiskās ceremonijas, jeb šajā gadījumā vakara junda, bija daļa no armijas tradīcijas un karavīru saliedēšanas pasākuma.

Daudz būtiskāki bija pārmēti par pieļautajiem pārkāpumiem karaspēka vienībās un iestādēs. B. Kalniņš ziņoja, ka dažos pulkos - Zemgales artilērijas pulkā, Jātnieku pulkā, 10. Aizputes un 11. Dobeles k. p. karavīriem likts veikt virsnieku privāto dārzu un dzīvokļu apkopšanu. Tāpat jautājumus raisīja ziņnešu amati, kas reāli nozīmēja oficiāli Latvijas armijā nepastāvošā dieninieka, jeb virsnieka kalpotāja institūcijas realizāciju. Tāpat B. Kalniņam bija ienākušas sūdzības par karavīru sišanu. Kā piemērs, tika minēts tiesātais vlt. Andersons, taču bija sūdzības arī par 10. Aizputes k.p. plkv.-lt. H. Noriņu, kurš apstaigājot pulku, ar steku rokās. Sava daļa kritikas tika arī miera laikā nevajadzīgajai Kara tiesai, un kā absurdu viņš minēja, situāciju, ka joprojām Latvijā bija spēkā 24 Krievijas kara noteikumu grāmatu krājums un 18 Krievijas jūras noteikumu grāmatas, kas bija nepiemērotas Latvijas apstākļiem un vajadzībām.

Protams, vērojot šos pārmēti, jāņem vērā B. Kalniņa politiskie uzskati un mēģinājumi saskatīt pāridarījumus strādnieku šķirai. Tomēr interesantas nianšes tiek atklātas, runājot par virsnieku sastāva komplektēšanu. Piemēram, līdz 1929. g., Kara skolā varēja iestāties pat bez iepriekšējā dienesta pieredzes, bet lielākas grūtības Kara skolā iestāties bija virsdienesta instruktoriem, lai gan tiem vajadzēja sastādīt vismaz 10 % no kadetiem.

³³⁶ *Saeimas stenogrammas*. Saeimas III sesijas 25.sēdē 1929.gada 15.maijā. 870. lpp

Tomēr būtiskākie iebildumi no B. Kalniņa skanēja par aizsardzības budžeta izlietojumu: "Ja mēs tagad prasām, kur aiziet tie 40 miljoni latu, kas kārtējos un ārkārtējos izdevumos kopā šogad paredzēti kara resoram, tad izrādās, ja jaunu ieroču iegādei paredzēti ne vairāk ka 2,5 miljoni latu, turpretī 37 miljoni aiziet pārvaldei un personiskām vajadzībām." Šī iemesla dēļ, sociāldemokrāti jau 5 - 6 gadus pieprasīja armijas reorganizāciju. Sākotnēji plānu izstrādāja ģen. E. Kalniņš, bet pēc tam, kad viņš atstāja Kara ministra krēslu, reorganizācija apstājās un tikai ministrs A. Ozols to atkal atsāka, taču, pēc B. Kalniņa domām, pavisam apšaubāmā veidā, jo komisijā nebija iekļauti tās amatpersonas, kuriem tur vajadzēja būt - Armijas komandierim un štāba priekšniekam, savukārt iekļauts bija ģen. P. Radziņa cilvēki - ģen. Eduards Aire no Kara būvniecības pārvaldes, plkv. Mārtiņš Hartmanis un operatīvas daļas priekšnieks plkv. Grigorijs Ķikulis.

Savā runā B. Kalniņš skāra arī vairākas problēmas un risinājumus, kurus nākamajos gados patiešām realizēja - visi militārie žurnāli - *Artilērijas Apskats*, *Tehniskais Apskats* un *Militārais Apskats* tika apvienoti *Militārajā Apskatā*, tika izdota *Kareivja rokasgrāmata* un daudz pārdomātāk organizēta arī citu mācību līdzekļu izdošana. Taču jautājums par atsevišķu sportistu protežēšanu armijas rindās palika aktuāls vēl ilgi, un ar šo problēmu cīnījās daudzi virsnieki.³³⁷

Deputāts Gotfrīds Mīlbergs,³³⁸ savukārt asi vērsās pret nekārtībām un korupciju armijas apgādē, kā piemērus minot, Intendantūras un Kara būvniecības pārvaldes, kurās liela daļa darbinieku kādu laiku atradās tiesājamo statusā.³³⁹ Spilgts piemērs bija skandāls par zābaku piegādi. "Ir viena firma *Latchrom* un otra firma *Latfas*. Zem viena jumta, — vieni saimnieki. 1924. g. par intendantu, nāca ģenerālis (Antons) Zviedris. 1925. g. arī firmā radās valdes priekšsēdētājs Zviedris. Kas tas par Zviedri? Izrādās, ka tas ir intendanta brālis. Protams, ka šī firma visus šos gadus ir saņēmusi lauvas daļu no apavu piegādēm. Pēdējā gadā izcēlās sarežģījumi, un tagad nu visi šie apstākļi jānoskaidro. Izrādās, ka šis inženieris Zviedris — intendanta brālis nav nekāds aroda speciālists, viņam nav akciju, bet tomēr viņš ir akciju sabiedrības valdes priekšsēdētājs. Kad kara lietu komisijā jautājām sabiedrības direktoram - rīkotājam, kā tas nākas, tad viņš vaļsirdīgi atzinās, ka Zviedris stāv šinī firmā tikai uz algas; saņem 240 latus mēnesī. Ne viņam tur ir kādas akcijas, ne viņš ir kāds citāds dalībnieks, bet vienkārši izpalīdz dabūt no kara resora pasūtījumus. Šai firmai arī šogad ir izdevies dabūt pasūtījumu, ar ko valstij cēlušies zaudējumi par vairākiem simts tūkstošiem

³³⁷ *Saeimas stenogrammas*. Saeimas III sesijas 25.sēdē 1929.gada 15.maijā. 874. lpp.; *Bangerskis R.* Mana mūža atmiņas. II. – Kopenhāgena, 1959, 84. lpp.

³³⁸ Gotfrīds Mīlbergs labi pārzināja armijas aiskulises, jo no 1919.līdz 1925.gadam dienēja Latvijas armijā kā kara ierēdnis. Plašāk pazīstams ar literāro pseidonīmu Skuju Frīdis.

³³⁹ *Saeimas stenogrammas*. Saeimas III sesijas 25.sēdē 1929.gada 15.maijā. 884. lpp.

latu. Kara lietu komisija, pārbaudot apstākļus, nāca pie vienbalsīga slēdziena, ka te jāievada izmeklēšana un kā bijušais ministrs, tā ari intendants jānodod tiesai. Kara lietu komisijas priekšlikums ir staigājis nu no vienas instances uz otru: no kara ministra uz senātu, no senāta uz kara virsprokuroru, no kara virsprokurora uz kara ministriju. Nav nevienas instances, kas uzņemtos izmeklēšanu un saukšanu pie atbildības. Vai kara ministrs dos lietai kādu virzienu, maz ticams. Zaudējumi būs jāieraksta skurstenī."

Iebildumus radīja armijas un Kara ministrijas vadības karavīru un preses ierobežošanas centieni, kurus tulkoja kā mēģinājumus slēpt armijas iekšienē esošās nekārtības. Tie izpaudās kā obligātie noteikumi par kara noslēpumu glabāšanu.³⁴⁰ Lai gan noteikumu nolūks bija saprotams, G. Mīlberga kritika bija pamatota. To, par ko karavīram draudēja sods, *Latvijas Kareivis* bez problēmām un ar vadības atļauju netraucēti publicēja, tāpēc radās pamatotas aizdomas, ka šie noteikumi bija paredzēti, lai vērstos pret tiem, kas runā par armijas iekšienē esošajām problēmām.³⁴¹ To pašu sava runā izteica prof. Kārlis Balodis (Darba savienība), norādot, ka informāciju, kuru Latvijā slēpj, brīvi var iegūt pat ārvalstu izdevumos. Vienlaicīgi K. Balodis ļoti labi atsaucas par virsnieku sastāvu, jo pats tiem Kara akadēmisko kursu ietvaros bija pasniedzis lekcijas.³⁴² Turpinot savu runu, K. Balodis diezgan tieši ieskicē ziemeļnieku un dienvidnieku konfliktu, pieminot plkv. V. Ozola mēģinājumu strādāt Finanšu ministrijā, taču pretī saņemti draudi viņu iesūdzēt tiesā.

Tomēr par nosacīto preses brīvību un tās iespaidu uz valsts drošību, diskusijas bija notikušas vienmēr. Daži piemēri bija pat skandalozī - 1922. g. 19. janvārī tika izdota slepena pavēle par artilērijas reorganizāciju, taču jau nākamajās dienās, pavēles saturs publicēts laikrakstā *Brīvā Zeme*.³⁴³

Debatēs ieskicējās arī dažādas iespējams koruptīvas shēmas - šaubīgas kvalitātes zemūdeņu un lidmašīnu iepirkumi,³⁴⁴ kā arī mākslīgi radīti amati, jo, pamatojot administrācijas samazināšanu, Pauls Lejiņš, 1929. g. 20. augustā notikušajā, Ārkārtas sesijas 2. sēdē, izteicās, ka savā laikā armijas komandiera postenis tika radīts speciāli ģen. P. Radziņam, Budžetu kredītu pārvalde kara ierēdnim Liepiņam, Tehniskā divīzija - ģen. Jānim Kurelim, līdzīgi arī Kara tiesu pārvalde - ģen. V. Tepferam. "Dažām armijas aptiekām ir farmācijas inspektors. Tādā gaitā ejot, varam piedzīvot, ka tiks dibināts speciāls zābaku pucētāju amats. Netiek pieiets pēc lietderības, bet kara resors acīmredzot tiek uzskatīts par

³⁴⁰ Obligātie noteikumi par kara noslēpumu glabāšanu. *Latvijas Kareivis*. 20.01.1929.

³⁴¹ *Saeimas stenogrammas*. Saeimas III sesijas 25.sēdē, 1929.gada 15.maijā 886. lpp.

³⁴² Turpat, 888. lpp.

³⁴³ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 283.l., 40. lpp.

³⁴⁴ *Lauku dzīve*. 12.09.1929.

sociālu apgādi veciem ģenerāļiem vai pulkvežiem", nobeigumā minēja P. Lejiņš.³⁴⁵ Katrā ziņā sašutums par reorganizācijas norisi kreisajās partijās bija ievērojams.³⁴⁶ Jāatzīst, ka korupcija dažādu armijas, intendantūras un kara resora augstāko ierēdņu vidū bija izplatīta parādība, un varēja nopietni ietekmēt arī aizsardzības resoru kopumā.³⁴⁷ Diemžēl līdz šim tā ir maz aplūkota Latvijas vēstures tēma.

Galvenā artilērijas noliktava

Galvenā artilērijas noliktava bija iestāde, kuras uzdevums bija uzglabāt munīciju un ieročus. Tā savu darbu sāka 1919. g. jūlijā, kā Artilērijas noliktava. No 1920. - 1939. g. tās nosaukums bija Galvenā artilērijas noliktava, bet kopš 1939. g. - Armijas 21. noliktava.³⁴⁸

1919. g. vasarā tās sastāvā izveidojās vairākas nodaļas, kuru uzdevums bija nodrošināt munīcijas savākšanu, uzglabāšanu un piegādi kaujas vienībām. Par noliktavas vadītāju 1919. g. 18. jūlijā norīkoja artilērijas pirotehniķi, vlt. Vimbu. Lielākās ieroču munīcijas noliktavas atradās Rīgā, Eksporta ostā un Rīgas Preču stacijā. Vēlāk, jau divdesmitajos gados, daļa noliktavu atradās Daugavgrīvas cietoksnī, Mežaparkā, Kokneses prospektā 4, bet kanceleja - Hamburgas ielā 10.

Noliktavas uzdevumi sākotnēji tika veikti ar algota darbspēka palīdzību, taču 1919. g. augustā saformēja darba komandu, kuru decembrī izvērsa līdz rotas izmēram.³⁴⁹ Oktobrī daļu noliktavas evakuēja uz Valmieru, izveidojot aizmugures nodaļu – Valmieras noliktavu un laboratoriju, bet daļa, kpt. Jēkaba Tirzīša vadībā, turpināja uzturēties Rīgā, 22 slēgtos vilciena vagonos, veidojot t.s. kaujas daļu.³⁵⁰ Pēc Kurzemes atbrīvošanas, Valmieras noliktavu atstāja kā atsevišķas noliktavu un laboratoriju, līdz tās likvidēšanai, 1921. g. sākumā. Kaujas daļu pārdēvēja par Galveno artilērijas noliktavu. Pēc Jelgavas atbrīvošanas, 1919. g. beigās, Jelgavā izveidoja 2. Artilērijas noliktavas nodaļu, kurā savāca lielu daļu trofeju munīcijas. Šo noliktavu likvidēja, līdz 1920. g. 25. augustam. Sākot ar 1921. g. februāri tika likvidēta arī 1920. g. 1. jūnijā izveidotā 3. Artilērijas noliktavas nodaļa Rēzeknē, to pārdēvējot par Pļaviņu noliktavu.

Liepājas artilērijas noliktavas un laboratoriju sāka veidot 1919. g. 20. novembrī. Sākotnēji tās uzdevums bija pieņemt un uzglabāt Liepājas ostā pienākošos ieroču un munīcijas sūtījumus. Par tās pirmo pārvaldnieku iecēla kara ierēdni Pēteri Plepi. Tehniskā ziņā noliktava

³⁴⁵ *Saeimas stenogrammas*. 16.08.1929. 60. lpp.

³⁴⁶ Armijas reorganizācija izlemta fašistu garā. *Strādnieku avīze*. 07.09.1929.

³⁴⁷ Bērziņš, A. *Nepublicētās atmiņas. Laiks, kas negaist*. Rīga: Lauku Avīze, 2015. 140.-145. lpp.

³⁴⁸ Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. *Latvijas armijas augstākie virsnieki, 1918 – 1940: biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: LVVA, 1998. 519. lpp.

³⁴⁹ LNA LVVA, 3597. f., 1.apr., 11.l., 4. lp.

³⁵⁰ LNA LVVA, 4756. f., 1.apr., 2.l., 56. lp.

bija pakļauta Galvenajai artilērijas pārvaldei, bet apgādes ziņā Liepājas kara apgādes pārvaldei. 1920. g. janvāra otrajā pusē no Galvenās artilērijas pārvaldes ieradās vlt. Vimba, kurš uzsāka noliktavas iekārtošanu. Februārī par artilērijas noliktavas priekšnieku iecēla kpt. V. Rauhmani, par munīcijas pārzini – vlt. Mārtiņu Laski, bet par transporta un ieroču pārzini – ltn. Konstantīnu Džonsonu. No 1. maija arī noliktavas saimniecība pārgāja Galvenās artilērijas pārvaldes rīcībā, bet kpt. V. Rauhmani nomainīja ltn. K. Džonsons. No 30. jūlija, noliktavas priekšnieka vietu ieņēma kpt. Augusts Alksnis, bet 6. septembrī darbu sāka artilērijas laboratorija, kuru iekārtoja 76 – 107 mm kalibra munīcijas izgatavošanai.³⁵¹

Viens no Galvenās artilērijas noliktavas pēckara uzdevumiem bija savākt kara gados Latvijas teritorijā pamesto munīciju un ieročus. Šīs lietas visbiežāk tika atrastas pilsētās, bijušo kauju vietās un to tuvumā, kā arī pavasarī palu laikā, kad tās ar ledu tika iznestas krastā. Iedzīvotājiem un policijai bija jāziņo par saviem atradumiem un pēc tiem ieradās armijas pārstāvji. Ieroču un munīcijas stāvoklis bija dažāds, taču pārsvarā slikts. Vēl 1921. - 1922. g., dažādos pagastos, mētējās pamesti lielgabali. Vecauces pagastā atradās viens sabojāts lielgabals, Vidrižos - divi, Lielaucē pagastā bija saskaitīti kopumā deviņi, Preiļos – viens krievu 3” lauka lielgabals, bet Inčukalnā metējās viens saspridzināts lielgabals.

Daudz lielākas problēmas sagādāja nesprāgusī munīcija, ar kuru novācot kara postījumus saskārās civiliedzīvotāji. Tā, piemēram, Rīgā, ēkā Kuģu ielā 13, kura bija cietusi bermontiādes laikā, starp otro un trešo stāvu bija iestrēdzis artilērijas šāviņš, kuru saimnieks pieprasīja izņemt, taču, vai tas tika izņemts, vai arī bīstamības dēļ siena vienkārši aizmūrēta nav skaidrs.³⁵² Arī Matīsa ielas 73 dārzā, kādā no kokiem bija iestrēdzis šāviņš – dēļ šī iemesla koku daļēji nozāģēja.³⁵³ Atrodamās munīcijas dēļ, notika arī nelaimes gadījumi. 1921. g. 12. jūlijā, Stopiņos, Kara skolas nometnes rajonā, ar atrastu šāviņu saspridzinājās divi ganuzēni.³⁵⁴

Par noliktavu darba vērienu liecina daži piemēri. 1930. gadu sākumā Galvenās artilērijas noliktavas uzdevumi bija: dažāda veida darbi ar munīciju un materiāli tehnisko nodrošinājumu, Daugavgrīvas nodaļa veica dažādu piederumu tīrīšanu no rūsas un to krāsošanu, pontonu remontu, Ieroču nodaļa veica krājumos esošo ieroču, tostarp šauteņu un lielgabalu un mīnmetēju šķirošanu un tīrīšanu un kara resora elektromotoru uzturēšanu.³⁵⁵ GAN noliktavās ieroču apkopei 1930. g. atradās 3405 krievu 3” šautenes un 1143 karabīnes, 100 vācu *Kar98* šautenes un 205 karabīnes, 398 dažādu citu valstu šautenes, 188 *Colt* ložmetēji un 161 stobrs, 3 vācu smagie un 202 vieglie ložmetēji, 28 pretaviācijas ložmetēji,

³⁵¹ LKM n/f. Karaspēka daļu vēstures. 55.-56. lpp.

³⁵² LNA LVVA, 3604. f., 2.apr., 181.l. 1.- 6. lp.

³⁵³ Turpat, 133. lp.

³⁵⁴ Turpat, 132. lp.

³⁵⁵ Turpat, 1.apr. 1433.l., 1. lp.

522 franču *Chauchat* 1915. g. patršutenes, 35 vācu parabellum patšautenes, 6 *Bergmann MG* 15nA patšautenes un 6 *Bergmann MP-18* mašīnpistoles, kā arī liels skaits dažādu ložmetēju stobru.³⁵⁶ Pēc atrodamajiem datiem, 1930. g. 31. martā noliktavās kopumā glabājas 178 dažādu sitēmu lielgabali, 374 lielgabalu un munīcijas ratu, 54 000 1914. g. parauga šauteņu, 11 000 *L.E.* karabīnes, 12 *Vickers* ložmetēji, 10 aviācijas ložmetēji, 198 Maksima sistēmas ložmetēji ar rezerves stobriem, parurbti uz 0.303 kalibru, 45 *Vickers-Berthier* patšautenes, 387 *Lewis* patšautenes, 36 lidmašīnu ložmetēji, liels daudzums dažādu stobru un munīcija.³⁵⁷ Darba gaitā uzkrājušās liekās rezerves daļas, nolietoto ekipējumu un lūžņus, kurus armijai nevajadzēja, periodiski izsolīja publiskās izsolēs.³⁵⁸

Drošības dēļ artilērijas noliktavu telpās periodiski turēja arī privātpersonām un firmām piederošās sprāgstvielas, kuras bija paredzētas akmeņlauztuvēm un celmu spridzināšanai.³⁵⁹

Gan noliktavu, gan artilērijas laboratorijas personāls bija kvalificēts un pieprasīts arī civilajā sektorā, tāpēc aktuāls bija arī jautājums par šī personāla piesaistīšanu un noturēšanu dienestā, jo ar relatīvi nelielajām algām tas varēja radīt sarežģījumus. Piemēram, Augusts Andrejs Leitāns pirms kara kā izgudrotājs bija strādājis Krievijas Galvenajā artilērijas pārvaldē pie tālmēru konstruēšanas.³⁶⁰

Iestādes darbu ierobežoja sliktais noliktavu stāvoklis. 1920. g. rudenī un 1921. g. pavasarī, dēļ caura jumta, bija samirkusi munīcija Komēfortā. Sliktā dzelzceļa stāvokļa dēļ, munīcijas pārvietošanai uz labākām telpām pat nevarēja nosūtīt lokomotīvi, tāpēc strādniekiem vagoni bija jāstumj rokām. Ēkai Cementfabrikā trūka otrā stāva logu, daudzviet kopā ar munīciju tika glabāti arī detonatori, bet karavīri bieži dzīvoja nepieļaujami tuvu sprāgstvielu noliktavu ēkām.³⁶¹

Liela nozīme šo iestāžu izveidošanā bija pirmajam Artilērijas noliktavas pārzinim un vēlākajam Arsenāla priekšniekam, plkv. K. V. Ādamsonam.³⁶²

Artilērijas laboratorija un noliktava

Būtisku darbu veica Liepājas artilērijas laboratorija, kuru 1922. g. pārdēvēja par Artilērijas laboratoriju, bet 1939. g. par Armijas 22. darbnīcu. Laboratorija bija dibināta 1919. g. 20. novembrī un bija padota Galvenajai artilērijas pārvaldei. Iestādes iekārtošanu pamatā veica viens no tās pirmajiem vadītājiem, plkv.-lt. A. Alksnis. Laboratorijā nonāca visa

³⁵⁶ Turpat, 2. lp.

³⁵⁷ Turpat, 34., 36.lp.

³⁵⁸ *Latvijas Kareivis*. 12.06.1931

³⁵⁹ LNA LVVA, 3604.f., 2apr., 177.l. 29. lp.

³⁶⁰ Turpat, 184.l. 2. lp.

³⁶¹ Turpat, 187.l. 1. lp.

³⁶² Turpat.

munīcija, kuras izcelsme bija neskaidra, bija nezināma, kura bija veca, vai par tās īpašībām un kvalitāti bija radušās šaubas. Munīciju šķiroja, laboja un, ja bija nepieciešamība, arī pārlādēja. 1920. g. sākumā iestādē dienēja 4 virsnieki, 2 ierēdņi un 86 kareivji. Darbu ar munīciju veica 4 artilērijas speciālistu grupas, pa 10 kareivjiem katrā, kuru komandēja instruktors - kaprālis.³⁶³

No 1920. g. septembra Liepājas artilērijas noliktavas un laboratorijas priekšniekam bija piešķirtas atsevišķas daļas komandiera tiesības,³⁶⁴ jo vienība atradās pārāk tālu no GAN, tās štats nemitīgi palielinājās, un bija nepieciešama sava atsevišķa saimniecība. Artilērijas noliktavas darba rotā, 1920. g. 8. septembrī, jau bija 204 karavīri, no tiem 102 veica sardzes dienestu.³⁶⁵ Ņemot vērā laboratorijas lielumu, specifiskos un bīstamos uzdevumus, atrašanos tālu no centra, milzīgo apsargājamo platību un noliktavu daudzumu, Laboratorijas štats bija jāpalielina vēl vairāk, sevišķi sardzes rota un kopumā jāparedz 9 virsnieki, 5 ierēdņi, 7 virsseržanti, 26 seržanti, 28 kaprāļi, 185 kareivji, 1 brīva līguma strādnieks un 14 zirgi. Turklāt, speciālisti var būt arī no brīva līguma strādniekiem. Iemesls tam bija milzīgais darba apjoms un pienākumi, kā arī citi faktori - munīcijas vagonus pavadot, slimnīcā, arestā, speciālos uzdevumos, kā dezertieri, prom no daļas, bieži bija pat 100 karavīru un apsardzē palika tikai 2, tāpēc palīdzība bija jālūdz Kurzemes divīzijai, taču tā ne vienmēr to varēja nodrošināt un vēlējās palīdzēt.³⁶⁶

Munīcijas izlādēšanu paredzēja veikt ar speciālām laboratorijas iekārtām desmit atsevišķās ēkās ar trim bīstamības pakāpēm – ļoti bīstami, mazāk bīstami un droši.³⁶⁷ Turklāt, iepirktā laboratorijas iekārta ļāva sagatavot gan plašu sprāgstvielu klāstu, gan pārstrādāt bojātu bezdūmu pulveri. Laboratorija arī apgādāja sapieru daļas ar sprāgstvielām. Piem. 1923. g. tā sagatavoja 250 četrus, sešus un astoņus kg smagus spridzekļus, paredzētus Sapieru pulkam ledus spridzināšanai,³⁶⁸ un vēlāk arī armijas vajadzībām postīšanas darbu veikšanai 200 un 400 g smagas trotila paketes.

Pēc Zemkopības ministrijas ierosinājuma, laboratorijā no bojātajiem lādiņiem uzsāka izgatavot spridzekļus celmu un laukakmeņu spridzināšanai. Bija pat idejas šo rūpalu padarīt par peļņu nesošu nodarbi, jo iestāde regulāri sadarbojās arī ar privāto sektoru – firmām *Latkim, Dāņu - Krievu inženieru sabiedrību* u.c.³⁶⁹

³⁶³ LNA LVVA, 3597.f., 1.apr., 11.l., 84. lp.

³⁶⁴ Armijas Virspavēlnieka pavēle 141§9 – 10.IX20

³⁶⁵ LNA LVVA, 3597.f., 1.apr.f 11.l., 87. lp.

³⁶⁶ Turpat, 109. lp.

³⁶⁷ Turpat.

³⁶⁸ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 148.l., 95. lp.

³⁶⁹ LNA LVVA, 3604. f., 2.apr., 176.l., 1.-42. lp.

3.2. Artilērijas daļas

Aplūkojot artilērijas formējumus, ir jānodala to divi veidi - tie, kuri ietilpst katrā divīzijā, respektīvi, lauka artilērija un artilērija, kura atrodas rezervē, un uz kaujas sektoru tiek pārvietota, vadoties pēc konkrētās nepieciešamības, vai arī tiek izmantoti specifisku uzdevumu veikšanai, atbilstoši to rīcībā esošajam bruņojumam un tehniskajiem līdzekļiem.

Latvijas armijā lielākie artilērijas formējumi bija artilērijas pulki - administratīva un saimnieciska karaspēka daļa, kas sīkāk sadalījās divizionos, bet divizioni - baterijās. Baterija bija pamata taktiskā vienība, kurā ietilpa 4 lielgabali vai haubices.

Sīkāko taktisko vienību apvienošana pulkos ļāva daudz efektīvāk plānot un realizēt apgādi, apmācības procesu un sadarbību ar citām vienībām un spēku veidiem. Vienlaicīgi pulka komandieris bija attiecīgās divīzijas artilērijas priekšnieks un operāciju laikā bija divīzijas komandiera padomdevējs artilērijas jautājumos.

Dēļ šāda iedalījuma, gan arī dēļ tā, ka artilērija viena nespēj veikt autonomus kaujas uzdevumus, un pamatā ir paredzēta citu ieroču šķiru atbalstam, artilērijas pulki aplūkojami vairāk kā administratīvs un no tradīciju pārmantojamības skatupunkta, un kā garnizonu sadzīvi iespaidojošs apstāklis, nevis kā stratēģisks, operacionāls vai taktisks spēlētājs.

Kā apstiprinājums tam ir fakts, ka tradīciju ziņā kājnieku pulku vienojošais simbols ir karogs, bet artilērijas pulkiem tāda nav. Tā vietā katrai pulku baterijai bija savs simbols - sudraba kaujas taure - simbolisks vienotājs un saucējs kaujā. Jāatceras gan, ka daudzās karaspēka vienībās tolaik joprojām izmantoja tauru skaņas karavīru apziņošanai un signālu nodošanai.

Vidzemes artilērijas pulks

Vidzemes artilērijas pulks bija vecākā Latvijas armijas artilērijas daļa. Tas tika saformēts 1919. g. 19. jūlijā ar kpt. A. Dannebergu priekšgalā. Pulka kodolu veidoja Ziemeļlatvijas brigādes artilērijas vienības, kuras Cēsu kauju laikā apvienoja Ziemeļlatvijas artilērijas divizionā, iegūstot jaunu, IV artilērijas divizionu, nosaukumu. Pulka otro divizionu, jeb V artilērijas divizionu pakāpeniski saformēja 1919. g. oktobrī, izmantojot Artilērijas rezerves resursu. Ilgā formēšana saistāma ar ieroču un zirgu trūkumu.

- 4. bateriju saformēja 1919. g. 22. oktobrī jau pozīciju apstākļos, Ikšķiles tuvumā, vienības kodolu ņemot no 3. Rūjienas baterijas un nosaucot par 5. Rezerves bateriju. Tā bija apbruņota ar četriem 1895. g. parauga krievu 3,425" lielgabaliem. Baterijā iekļāva 70 karavīrus ar 44

zirgiem, vltņ. Jāņa Dinnes vadībā. V artilērijas divizionā to iekļāva 1. novembrī.³⁷⁰ 1920. g. 26. janvārī baterijas lielgabalus nomainīja pret trim angļu 18 mrc. Lielgabaliem.

- 5. baterija tika saformēta 1919. g. 8. oktobrī kā 1. Rezerves baterija. To komandēja vltņ. Heinrihs Vīksne, un tajā ietilpa 63 karavīri ar 30 zirgiem, bruņoti ar trim, vēlāk četriem vācu 77 mm lielgabaliem. 1920. g. 13. janvārī baterijas komandēšanu pārņēma vltņ. Jānis Žīds.

- 6. bateriju 1921. g. februāra sākumā uz pulku pārskaitīja no Kurzemes artilērijas pulka III divizona,³⁷¹ jo tā bija Baltijas landesvēra 1. haubiču baterija.

1924. g. pulka 5 gadu pastāvēšanas atceres dienā, Vidzemes pilsētu un lauku pašvaldības dāvāja pulkam 7 sudraba taures. Šai pašā dienā pulks saņēma prof. Jāzepa Vītola komponēto un pulkam veltīto "Sveikšanas maršu". No pulka veidošanas pirmajām dienām līdz 1925. g. 28. septembrim un no 1932. g. 10. oktobra līdz 1935. g. 31. janvārim pulku komandējis pulka dibinātājs ģen. A. Dannebergs, no 1925. g. 3. novembra līdz 1928. g. 9. novembrim pulku komandējis plkv. Nikolajs Fogelmanis, no 1928. g. 9. novembra līdz 1933. g. 10. oktobrim un no 1935. g. 31. janvāra pulku komandēja plkv. V. Šēnfelds.³⁷²

Kurzemes artilērijas pulks

Kurzemes artilērijas pulka dibināšanas diena ir 1919. g. 8. oktobrī, kad Rīgā uzsāka formēt pulka štābu. Pulku veidoja atsevišķas baterijas, kuras pirms iekļaušanas pulkā kā atsevišķas vienības piedalījās Brīvības cīņās. Par pulka pirmo komandieri iecēla kpt. N. Fogelmani.³⁷³ Vienlaicīgi ar pulka štābu uzsāka formēt arī I divizona štābu. Tas atradās Rīgā, Artilērijas kazarmās, bet drīz tika pārcelts kaujas vienību tuvumā uz Stukmaņiem.

Kā pirmo kaujas vienību 8. oktobrī pulkā pilnā sastāvā ieskaitīja 2. Valmieras bateriju, par tās komandieri ieceļot vltņ. Teodoru Zīfersu, un pārdēvējot to par I divizona 1. bateriju. Tā bija formēta Vecgulbenē, 1919. g. 31. maijā, kā 1. Valmieras k. p. rezerves baterija. 19. jūlijā, tā papildināta un pārdēvēta par 2. Valmieras artilērijas bateriju, un KAP ieskaitīta, sākot ar 1919. g. 9. oktobri kā I dvz. 1. btr., bet par 3. btr. pārdēvēta 1930. g. 1. aprīlī.

Nākamajā dienā, 9. oktobrī, I divizionā kā 2. bateriju ieskaitīja 1. latviešu artilērijas bateriju, vltņ. V. Vagara vadībā.³⁷⁴ Tā tika uzskatīta par pulka vecāko bateriju, jo tika formēta Liepājā 1919. g. 12. martā kā 1. Latviešu atsevišķā baterija. 16. aprīļa puča laikā to izlaupīja, tāpēc uz pozīcijām tā varēja iziet tikai 1919. g. 18. jūlijā. KAP baterija iedalīta 1919. g. 9. oktobrī.

³⁷⁰ LKM b/n. Karaspēka daļu vēstures.IV baterijas kara darbība no 1919.gada 22.oktobra līdz miera noslēgšanai. - 507. lp.

³⁷¹ Turpat, 528. lpp.

³⁷² Vidzemes artilērijas pulka 20 gadi. *Kadets* 01.08.39. 396.-397. lpp.

³⁷³ LKM b/n. Karaspēka daļu vēstures. Kurzemes artilērijas pulka īsa vēsture. 1919-1921. g. 72. lp.

³⁷⁴ Turpat, 73. lp.

1. novembrī kā divizionā 3. btr. ieskaitīja Armijas artilērijas rezerves 3. jaunformējamo bateriju, kpt. Pētera Kires vadībā. Tomēr tas bija tikai administratīvs pasākums, jo bateriju uzreiz nosūtīja XII artilērijas divizionā rīcībā, bet 1920. g. 6. martā pilnībā pārskaitīja uz Latgales artilērijas pulku. Šī baterija bija formēta kā XIII divizionā 3. btr., vēlāk kā III dvz. 9. btr. un pulkā iekļauta pēc divizionā likvidācijas, 1920. g. 1. aprīlī. Sākot ar 1921. g. 14. februārī, baterija pulkā skaitījās kā 3. btr., bet par 1. btr. pārdēvēta 1930. g. 1. aprīlī.

II dvz. štābs formēts Rīgā, 1920. g. 16. janvārī. Daļēji saformētu to nosūtīja uz Rēzekni. Vienlaicīgi, 8. oktobrī, no Artilērijas rezerves tika saņemta 6. rezerves baterija, kuru tajā pašā dienā ieskaitīja pulka II dvz. kā 4. bateriju. Baterijas komandieris bija vltņ. I. Jurko, taču 26. oktobrī viņu nomainīja vltņ. Eduards Strauss. 1. decembrī, mainot bateriju numerāciju, šo bateriju pārdēvēja par II divizionā 1. bateriju.³⁷⁵

II divizionā 2. bateriju sāka formēt 3. decembrī, vltņ. Ludviga Zariņa vadībā. Tajā skaitījās 3 virsnieki, 44 karavīri, 33 zirgi un divi, krievu 3" lieliniekiem atņemti, trofeju lielgabali.

Pulkā, kā III divizionā, 1920. g. 10. martā tika ieskaitīts Vācu zemessargu artilērijas divizionā³⁷⁶ jeb 13. artilērijas divizionā, kurš sastāvēja no trīs baterijām - 1. Baltijas vācu baterijas³⁷⁷, 2. Baltijas vācu baterijas³⁷⁸, 3. Baltijas vācu baterijas³⁷⁹. Pēc pulka pārējo daļu pārceļšanas uz Liepāju, 1920. g. 5. novembrī, III divizionā palika Latgalē, kur sākot ar 1921. g. 1. februārī to izformēja. Divizionā štābu un 7. bateriju³⁸⁰ pārcēla uz Latgales artilērijas pulku kā II divizionā štābu un 5. bateriju, 8. bateriju uz Vidzemes artilērijas pulku kā 6. btr., savukārt Vidzemes artilērijas pulka 6. bateriju pārcēla uz Kurzemes artilērijas pulku un iekļāva tajā kā 6. bateriju. Divizionā 9. bateriju 14. februārī pārcēla uz I divizionu un pārdēvēja par 3. bateriju.

4. btr. formēta 1919. g. 8. oktobrī, kā 6. jaunformējamā baterija un izdalīta no Armijas Artilērijas rezerves, pakļaujot I dvz. komandierim. Bateriju 1919. g. 1. decembrī ieskaitīja pulkā kā II dvz. 1. btr., tomēr tā joprojām palika I dvz., II dvz. rīcībā baterija nonāca tikai 1920. g., kad to pārdēvēja par 4. btr.

5. btr., formēta kā II dvz. 2. btr., 1919. g. 3. decembrī, stacijā Zamok. Tā kā II dvz. štābs vēl nebija saformēts, bateriju ieskaitīja I dvz., bet 1920. g. btr. tika pārdēvēta par 5. btr. 6. btr. ir bijusī VAP 6. btr. un pulka ieskaitīta 1921. g. 11. februārī.

³⁷⁵ LKM b/n. Karaspēka daļu vēstures. Kurzemes artilērijas pulka īsa vēsture. 1919-1921. g. 84. lpp.

³⁷⁶ Oficiāli dibināts 1920. gada 10. janvārī.

³⁷⁷ Literatūrā minēta arī kā Emkes baterija, jeb Triecienu baterija.

³⁷⁸ Barta baterija

³⁷⁹ Rādenu baterija, Jelgavas pavadbaterija, Eulenberga baterija, Jenas baterija, Hāna baterija, Zīverta baterija.

³⁸⁰ 1920. gada 1. septembrī tika mainīta bateriju numerācija nosakot, ka turpmāk III divizionā iekļautas 7., 8., un 9. baterija.

Sakarā ar armijas reorganizāciju 1921. g. februārī, III dvz. izformēja, un baterijas pārskaitīja: 7. btr. uz Latgales, 8. btr. uz Vidzemes art. pulkiem, bet 9. btr. iedalīja pulka I dvz, kā 3. btr., un 1930. g. pārdēvēta par 1. btr. 1920. g. 10. augustā par pulka komandieri iecēla plkv.-ltņ. T. Skujenieku, kurš pulku komandēja līdz 1927. g. 21. maijam. Pēc miera noslēgšanas ar Padomju Krieviju, pulks vēl palika valsts austrumu robežā, pastiprinātā kārtā izveda kadru apmācības un reorganizācijas darbus, pārejot uz miera laika sastāvu. Pārveidošana un reorganizācija norisinājās līdz 1921. g. 25. februārim, kad pulks pārgāja uz savu pastāvīgo novietojumu Liepājā. Par nopelniem Brīvības cīņās ar Lāčplēša kara ordeni apbalvoja 33 pulka karavīrus. Liepājas rūpnieki, ar A/S *Korona* direktoru Kārli Lasmani priekšgalā, 1922. g. 8. oktobrī, dāvināja pulkam simbolisko pulka karogu - vienu zelta un 6 sudraba taures. 1927. g. 21. jūnijā par pulka komandieri iecēla plkv. Aleksandru Konradi - Kondrašovu. Viņš pulku komandēja līdz 1932. g. 21. decembrim, kad šajā amatā iecēla plkv. Žani Magnusu Jomertu.³⁸¹ Pulka zenītbaterija tika saformēta 1931. g., bet 1939. g. rudenī iekļauta ZArP.

Pulka komandieri bija plkv.-ltņ. Ā. Zemgalnieks, plkv.-ltņ. N. Fogelmanis, plkv. P. Kire, plkv. T. Skujenieks, plkv. A. Konradi - Kondrašovs, no 1932. g. 21. decembra plkv. Ž. M. Jomerts, viņa v.i. plkv. P. Kire.

Latgales artilērijas pulks

Latgales artilērijas pulka pirmās apakšvienības sāka formēt 1919. g. septembra beigās, bet šo vienību kā pulku, var sākt aplūkot tikai, sākot ar 1920. g. janvāri.

Ar armijas Artilērijas rezerves priekšnieka pavēli, sākot ar 30. septembri, uzsāka formēt I Rezerves dvz. 2. btr., vltņ. Friča Vālodzes vadībā. 8. oktobrī baterija saņēma divas krievu 6" haubices un 35 zirgus, un nākamajā dienā devās uz pozīcijām Ķengaragā. Baterijā dienēja 3 virsnieki un 102 kareivji. Līdz 18. oktobrim šī bija vienīgā pulka kaujas spējīgā artilērijas baterija, pārējām trūka artilērijas ieroču, tāpēc tās kaujās varēja piedalīties, tikai veicot kājnieku uzdevumus. Visas trīs apakšvienības iekļāvās II Rezerves dvz. sastāvā.

Pulka 1. bateriju komandēja vltņ. Jānis Līcītis. Pirmos divus angļu 18 mrc. lielgabalus baterija saņēma 18. oktobrī, nākamās divus – 22. oktobrī. Pēc pirmo lielgabalu saņemšanas baterija novietojās pozīcijās Ķengaragā.

3. bateriju saformēja kā pēdējo, un sākotnēji tā bija paredzēta Kurzemes artilērijas pulkam. Baterija kaujas darbību varēja uzsākt tikai 31. oktobrī, kad saņemot četrus angļu 18 mrc. lielgabalus, tā novietojās pozīcijās pie Iksķīles.

³⁸¹ Kurzemes artilērijas pulks. *Latvijas Kareivis* 01.08.1939.

1919. g. 1. novembrī baterijas apvienoja XII dvz., par tā komandieri ieceļot kpt. Kārli Bankinu. Divizons aktīvi piedalījās kaujās Kurzemē un Rīgā atgriezās tikai 1919. g. decembra otrajā pusē. Īsajā atpūtas periodā 2. baterija abas haubices nomainīja pret četriem angļu 18 mrc. lielgabaliem. Jau janvāra pirmajās dienās divizons izbrauc uz Latgales fronti un piedalās Latgales atbrīvošanas operācijā.

Pulka II dvz. (XIII rezerves dvz.) formēšana sākās 1920. g. janvārī ar 4. btr. formēšanu, kuras bruņojumā bija angļu 4,5³⁸² haubices. Savukārt 5. btr. pulka rīcībā pārskaitīja 1921. g. 15. februārī. Tā bija Kurzemes artilērijas pulka 7. btr. jeb bijusī Landesvēra 1. Baltijas vācu baterija. Reizē ar bateriju uz pulku pārcēla arī bijušo Landesvēra artilērijas divizona štābu, kas kļuva par II dvz. štābu. Līdz pat 1921. g. beigām, visas Latgales artilērijas pulka vienības bija izkaisītas visā Latgales teritorijā un tikai pamazām tika pārceltas uz Krustpili.

Pulka 4. baterija tika saformēta 1923. g., bet zenītbaterija 1931. g. 1. augustā. Pulka komandieri bija LKOK plkv.-ltn. Kārlis Bankins, LKOK plkv. P. Kire un plkv. Reinis Gundars. Kopš 1932. g. 24. maija, LKOK plkv. Visvaldis Dūms, bet viņa vietnieks LKOK plkv.-ltn. Edgars Plūcis. Kopš 1936. g. 10. oktobra pulku komandēja plkv. J. Žīds.³⁸³

1924. g. 28. janvārī Latgales pašvaldības pulkam pasniedza sudraba taures. Pulkam bija ievērojama nozīme vietējā kultūras un sabiedriskajā dzīvē.³⁸⁴

Zemgales artilērijas pulks

Par Zemgales artilērijas pulka dibināšanas dienu uzskatāms 1919. g. 20. decembris, kad Lejas-Kurzemes Kara apgabala priekšnieks mutiski pavēlēja no Armijas Artilērijas rezerves saņemto, 8. un 10. btr. apvienot X artilērijas dvz., kpt. Franča Markovska vadībā. 1920. g. 13. janvārī kpt. F. Markovski nomainīja no VAP piekomandētais kpt. V. Šēnfelds.

Divizona 1. bateriju komandēja vlt. Harijs Lūsis, bet 2. bateriju – vlt. Jānis Gēliņš. Pulku paredzēja veidot pēc Francijas armijas parauga un apbruņot ar franču 75 mm lielgabaliem. Lai veiktu nepieciešamo apmācību, 29. decembrī ieradās Francijas armijas vlt. Despas. 1920. g. 3. janvārī par pulka komandieri iecēla plkv.-ltn. Ā. Zemgalnieku, bet reāli savu darbu viņš sāka tikai 15. janvārī.

Abus pārējās – XI un XII dvz., uzsāka formēt 21. janvārī. Par XI dvz. I btr. komandiera v.i. iecēla vlt. Ž. M. Jomertu, bet par XII dvz. I btr. komandiera v.i. iecēla vlt. Alfrēdu Rubeni. Abiem virsniekiem bija uzdots komandēt arī savu divizionu. Abu divizionu

³⁸² 114 mm.

³⁸³ Latgales artilērijas pulka 20 gadi. *Latvijas Kareivis*. 30.09.39.

³⁸⁴ Latgales artilērijas pulka 19 gadi. *Latgales Vēstnesis*. 28.09.39.

otrās un trešās baterijas sāka formēt februārī un martā, kad pulku papildināja ar 511 kareivjiem no Kurzemes papildu bataljona,³⁸⁵ tomēr šo bateriju, sevišķi visu divizionu trešo bateriju, formēšana ieilga.

Februārī visas saformētās pulka vienības izmainīja saimniecības struktūru, pēc Francijas armijas parauga. Ja iepriekš kā atsevišķa saimnieciska vienība tika uzskatīts divizons, tad tagad katra baterija organizēja savu saimniecību. Karaspēka vienības uz fronti tika nosūtītas pakāpeniski, sākot ar februāra beigām – vispirms uz Palangu, bet no maija uz Austrumu fronti Drisas rajonā, kur tika taktiski piekomandētas kājnieku vienībām. Sākot ar 1920. g. 27. augustu pulka vienības savilka Daugavpilī, kur tās pamazām pārgāja uz miera laika stāvokli.

1924. g. Zemgales pilsētu un lauku pašvaldības pulkam dāvināja sudraba taures. Pulka formētājs un pirmais komandieris bija plkv.-ltņ. Ā. Zemgalnieks, viņu 1921. g. janvārī nomainīja plkv.-ltņ. R. Gundars, no 1925. - 1926. g. oktobrim pulku komandēja plkv. P. Kire, no 1926. - 1929. g. un no 1930. - 1932. g. - plkv. Edgars Teofils Jākobsons, no 1929. - 1930. g. plkv. V. Dūms, no 1932. - 1936. g. decembrim plkv. Teodors Andersons, no 1937. g. janvāra līdz 1939. g. plkv. Arveds Kalniņš, bet no 1939. g. oktobra līdz pulka izformēšanai - plkv. Aleksandrs Kasparsons.

Smagās artilērijas pulks

Nocietinātu objektu un īpaši izturīgu celtnu iznīcināšanai smagās artilērijas daļas bija nepieciešamas katrā armijā. Latvijas armijā smagā artilērija bija sakopota SAP. Pulks tika formēts jau miera laikā, kā Smagās artilērijas divizons. Pulka 1. btr. uzsāka formēt 1921. g. 8. februārī, par tās komandieri ieceļot kpt. Pāvilu Leskonoviču, virsnieku ar ievērojamu kaujas pieredzi, kurš dažas dienas iepriekš bija atgriezies Latvijā. 12. martā no ZAP III dvz. uz jaunformējamo vienību ieradās karavīri ar zirgiem. Divizona pirmā pavēle iznāca 1920. g. 14. martā. No Daugavgrīvas artilērijas un kājnieku pulkiem tika atsūtīti instruktori un kareivji, bet no Bruņoto vilcienu dvz. un citām artilērijas daļām, vairāki virsnieki. 15. aprīlī divizons saņēma divas vācu 150 mm haubices *Bertu* un *Ēriku*, kuras kā trofejas bija iegūtas kaujās pie Dzegužkalna. Katras haubices pārvietošanai bija nepieciešami 8 zirgi. Pēc mēneša tika saņemti angļu 47" tālšāvējlielgabali, kuri iepriekš bija atradušies kpt. V. Dūma komandētās Atsevišķās smagās artilērijas baterijā. Pirmās praktiskās šaušanas dvz. veica 1921. g. augustā Daugavpils poligonā. 1922. g. no Daugavgrīvas artilērijas dvz. saņēma traktoru bateriju. 1923. g. Smagās artilērijas dvz. bija 3 baterijas, 1. btr. bruņojumu veidoja četras Angļu 6" lauka

³⁸⁵ LKM b/n. Karaspēka daļu vēstures. Zemgales artilērijas pulka vēsture. 580. lp.

haubices ar traktoru vilkmi. 2. btr. četras vācu 6" lauka haubices ar zirgu vilkmi, 3. btr. četri angļu 47" tālšāvēja lielgabali ar zirgu vilkmi.³⁸⁶ Kara gadījumā Smagās artilērijas divz. tiktu pārformēts par Smagās artilērijas pulku, sastāvošu no septiņām 2 lielgabalu baterijām. No tām divas btr. angļu 6" hb., divas btr. vācu 6" hb., trīs 47" lielgabalu baterijas - kopā 14 lielgabalu. Papildus tām tiktu formēts viens auto-divizions no 4 btr, katrā 2 zenītliegabali uz automobiļiem - 6 angļu 13 mrc. un 2 vācu 77 mm. Šo bateriju formēšana bija daudz komplicētāka nekā vieglās artilērijas pulkos, jo auto-divizionam miera laikā nebija nekāda kadra, izņemot Auto-tanku divizona 2 vācu 77 mm zenītliegabalus. Turklāt viens no 13 mrc. angļu zenītliegabaliem jau bija uzlikts uz k/k *Virsaitis* un mobilizācijā neskatoties uz mobilizācijas plānu, nebija izmantojams.³⁸⁷

1926. g. saformēja vēl vairākas artilērijas vienības un no 1. jūlija divizionu pārdēvēja par pulku plkv. Paula Veimaņa vadībā. Būtiski, ka pulks kalpoja kā bāze arī pretgaisa artilērijas attīstībai.

Pulku atbalstīja Latvijas rūpnieku un amatnieku savienība. 1924. g. 31. maijā tā pulkam dāvināja sudraba taures ar devīzi: "Esi vienmēr modrs sava sargvietā par tautas brīvību un Tēvijas neatkarību. Tā būs drošākā ķīla raženam darbam un Latvijas labklājībai. Saņemi šīs kara taures par labu un zini, ka taurēm aicinot visa tauta, būs ar Tevi."³⁸⁸

Krasta artilērijas pulks (līdz 1935. g. Daugavgrīvas artilērija)

Krasta artilērijai bija svarīga nozīme visas Latvijas aizsardzības sistēmā. Artilērijas inspektors ģen. E. Kalniņš vēl 1923. g. uzskatīja, ka galvaspilsēta Rīga bija gandrīz bez aizsardzības no jūras puses, jo neviena no tobrīd esošām trim baterijām Daugavgrīvā, nebija moderna krastu artilērija, tāpēc bija nepieciešams palielināt krastu bateriju skaitu, kuru kalibrs un daudzums būtu jāpiemēro varbūtējam ienaidniekam un politiskiem apstākļiem. Tāpat viņš uzskatīja, ka papildus krasta artilērijas baterijas bija jāierīko Liepājā, bet Ventspilī un Ainažos varēja izmantot tālšāvēju lauka lielgabalu baterijas.³⁸⁹

Daugavgrīvas artilērija sākotnēji bija formēta no 2 atsevišķām baterijām. 1920. g. 7. jūnijā abas baterijas nostājās savās kaujas pozīcijās Daugavgrīvā un Mangaļsalā. Šī iemesla dēļ, 7. jūnijs tika uzskatīts par KAP svētku dienu. Daugavgrīvas artilērija sākotnēji sastāvēja no trim baterijām: Atsevišķās traktoru btr., 1. krasta btr. un 2. krasta btr. 1921. g. 6. maijā tika saņemti četri 3,425" lielgabali, kurus paredzēja izmantot salutēšanai. 1922. g. 1.februārī karaspēka daļu uz diviem mēnešiem iekļāva Tehniskās divīzijas sastāvā. 1. aprīlī artilērijā

³⁸⁶ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 148.l., 347. lpp.

³⁸⁷ Turpat.

³⁸⁸ Esi vienmēr modrs savā sargvietā. Smagās artilērijas pulka 14 gadi. *Rīts*. 25.05.1935.

³⁸⁹ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 148.l., 347. lp.

iedalīja kara kuģi *T*, kuru pārsauca par *Artilēristu*. Gada vidū vienības štābu no Bolderājas pārcēla uz Mangaļsalu. Vienlaicīgi Atsevišķā traktoru btr. tika pārcelta SAP rīcībā, tāpēc, vln. Kārļa Zīverta vadībā, tika uzsākta 3. krasta baterijas formēšana ar 77 mm lauka lielgabaliem. Artillerijas inspektors 1923. g. vadībai ziņoja, ka Daugavgrīvas artilērijā kreisajā Daugavas krastā (Daugavgrīvā) atradās viena – 42" Krievu ātršāvēju smagā lauka baterija ar 4 lielgabaliem, labajā krastā (Mangaļsalā) vācu 77 mm (F.K.16.) lauka vieglā tālšāvēju baterija ar 4 lielgabaliem un viena krasta baterija ar trim 6" *Canet* sistēmas lielgabaliem, no kuriem vienam trūka mērķēšanas ierīču. Pavisam Krasta artilēriju tobrīd veidoja 11 lielgabali. 1925. g. 1. krasta bateriju pārdēvēja par 4. bateriju, savukārt jaunformējamo zenītbateriju nosauca par 1. bateriju. Tās bruņojumā bija četri 3" stacionārie zenītliekgabali.³⁹⁰ Tikai nākamajos gados lielāka uzmanība tika pievērsta bateriju maskēšanai, fortifikācijai, sakaru tīkla atjaunošanai un starmešu iegādei.³⁹¹

Karaspēka daļas aizbildņi bija *Latvijas kuģu īpašnieku savienība*, kura 1930. g., pulka desmitajos gada svētkos, dāvināja pulkam sešas sudraba taures. Ņemot vērā pulka specifiku un relatīvi nelielo attālumu no galvaspilsētas, to samērā bieži apmeklēja ārvalstu delegācijas. Piemēram 1930. g. 23. augustā Daugavgrīvas artilērijā ieradās Itālijas militārais atašejš Polijā, Latvijā, Igaunijā un Somijā plkv. Mario Roatta.³⁹²

Pulka pirmais komandieris bija plkv.- ltn. K. Dombrovskis, kurš Daugavas grīvas artilērijā bija dienējis jau pirms Pirmā pasaules kara 1909. - 1910. g. un kara beigās 1917. g., kpt. Nikolajs Grenners - Sokolovs un plkv. Aleksandrs Rīsiņš. No 1935. g. 6. februāra pulku komandēja plkv. N. Fogelmanis, bet no 1939. g. jūnija plkv. Kristaps Kārklīņš.³⁹³

1935. g. 15. maijā Daugavgrīvas artilēriju pārdēvēja par Krasta artilērijas pulku, bet strukturāli lielākās izmaiņas tas piedzīvoja 1940. g. sākumā, kad tam pievienoja daļas no izformētā BVP. Pavasarī Krasta artilērijas pulku veidoja trīs divizioni,³⁹⁴ no kuriem tikai I div atradās stacionārajās pozīcijās Mangaļsalā.

Bruņoto vilcienu pulks

Bruņotie vilcieni bija īpatnējs kaujas līdzeklis - relatīvi ātrs, labi bruņots, bet vienlaicīgi ierobežots savā mobilitātē, jo bija piesaistīts dzelzceļu infrastruktūrai. Bruņoto vilcienu bruņojumā ietilpa lielgabali, mīnmetēji, ložmetēji un strēlnieku ieroči, savukārt vilcienu apkalpes bija pasargātas no šķembām un lodēm. Bruņotā vilciena tiešais uzdevums

³⁹⁰ Skat.: Pielikums Nr.4., *Attēls Nr.7*. Krasta artilērijas pulka 1. zenītbaterija Mangaļsalā ar 3" 1902.g. stacionārajiem zenītliekgabaliem. 1920.g. vidus.

³⁹¹ *Krasta artilērijas pulks. Daugavgrīva*. Rīga: Krasta artilērijas pulka izdevums, 1938. 8. lpp.

³⁹² LNA LVVA, 1474. f., 1.apr., 1573.l., 118. lp.

³⁹³ Krasta artilērijas 20 gadi. *Latvijas Kareivis*. 07.06.1940.

³⁹⁴ Skat.: Pielikums Nr.1., *Tabula Nr. 12*. Krasta artilērijas pulks 1940.g. pavasarī.

bija ar pārsteiguma iebrukumu paralizēt ienaidnieku ar koncentrētu uguni, nepieciešamības gadījumā izmantot desantu, bet, ja tas nebija iespējams, tad bruņotais vilciens bija jāizmanto kā artilērijas baterija, koncentrējoties cīņai ar pretinieka bruņotajiem vilcieniem.³⁹⁵ Tieši šī iemesla dēļ Latvijas armijā bruņotie vilcieni tika pakļauti artilērijas inspektoram.

Bruņotais vilciens sastāvēja no kaujas daļas un mobilās bāzes. Kaujas daļā ietilpa bruņotā lokomotīve, bruņotie vagoni un 2 - 3 platformas, savukārt bāzes sastāvā atradās dzīvojamie vagoni, saimniecības un noliktavu vagoni. Lai vilciens varētu sekmīgi operēt, piefrontes joslā bija jāatrodas bāzes stacijai, kurā galvenais priekšnoteikums bija atsevišķs dzelzceļa sliežu atzars, vai vismaz dubultais sliežu ceļš un ūdens pieejamība lokomotīvu tvaika katlu piepildīšanai.

Latvijas bruņoto spēku rīcībā pirmie bruņotie vilcieni nonāca 1919. g. vasarā. I bruņotais vilciens bija būvēts 1919. g. pavasarī, Šķirotavas dzelzceļa darbnīcās. Tas bija piedalījies karadarbībā pret Landesvēru un Rīgas ieņemšanas laikā atradās darbnīcās. Vācieši nākamo trofeju izmantoja arī Cēsu kauju laikā, bet atstājot Rīgu, tas nokļuva strupceļā pie Priedaines, kur to ieguva latviešu bruņotās vienības. Vilciena kaujas daļu veidoja bruņota lokomotīve, četri bruņoti vagoni ar diviem lielgabaliem, 10 ložmetējiem, sakaru līdzekļiem, munīciju un sprāgstvielām. Savukārt bāzi veidoja divi pasažieru vagoni, 9 preču vagoni, virtuve un divas platformas. Otrais bruņotais vilciens "Komunistu iznīcinātājs" tika uzbūvēts Krustpilī, izmantojot tukšus ledus vagonus. Sākotnēji tā bruņojumu veidoja no Igaunijas aizlienētie ieroči - *Vickers* lielgabals un 9 ložmetēji. Pēc Igaunijas armijas atkāpšanās, vienību pārābruņoja ar vienu 48" haubici. Abus vilcienus 1919. g. 12. decembrī apvienoja 1. bruņotajā divizionā, kuru 1920. g. 1. aprīlī izformēja, tā vietā saformējot Bruņoto vilcienu divizionu. Divizons savu nosaukumu mainīja 1926. g. 1. jūlijā, kad divizionu pārformēja par pulku.

Bruņoto vilcienu izmantošana, to uguns jaudas un pārvietošanās ātruma dēļ, bija viens no efektīvākajiem cīņas līdzekļiem, pat spītējot ierobežotajai darbības teritorijai. Tos varēja izmantot divējādi – tiešā uzbrukumā pretinieka pozīcijām, izmantojot vilciena rīcībā esošos vieglos ieročus un desantu, un kā pārvietojamu artilērijas platformu. Ņemot vērā vilcienu piesaisti dzelzceļu tīklam, bruņotie vilcieni parasti bija pakļauti vai atbalstīja to vienību, kura operēja tiešā sliežu ceļa tuvumā. Līdz 1921. g. 1. aprīlim Latvijas armijas rīcībā dažādā veidā nonāca 4 bruņotie vilcieni, taču ievērojama nozīme bija arī Igaunijas armijas bruņotajiem vilcieniem, kuri piedalījās gan Cēsu kaujās, gan 1919. g. oktobrī kaujās pie Rīgas. Bruņotais vilciens, sava ieroču un apkalpes skaita dēļ, bija pielīdzināts baterijai.

³⁹⁵ Lavenieks, J. *Bruņoto vilcienu pulks*. Ņujorka, 1971. 11. lpp.

1. bruņotais vilciens bija būvēts 1919. g. pavasarī Rīgā, Šķirotavas stacijā. Pēc Rīgas ieņemšanas, to pārņēma Landesvērs, kurš to izmantoja kaujās pie Cēsīm un Juglas. Noslēdzot Strazdmuižas pamieru, vilciens formāli tika atdots, plkv. Jevgēnija Virgoliča komandētā, 2. Rietumu korpusa rīcībā, bet vilciena komandierim kpt. J. Laveniekam, 22. jūlijā izdevās vilcienu pārņemt un nodot Latvijas armijas rīcībā. Vilciens tobrīd sastāvēja no bruņotas lokomotīves, 2 lielgabalu vagoniem, 2 ložmetēju vagoniem, pasažieru vagona, 9 preču vagoniem un 2 platformām. Uz vilciena atradās vācu 77 mm lielgabals, 37 mm piecstobru *Hotchiss* mitraljēza, 4 granātsviedēji un 13 ložmetēji. 24. jūlijā vilciena bruņojumu papildināja angļu 88 mm jūras lielgabals.³⁹⁶

2. bruņotais vilciens tika uzbūvēts 1919. g. jūnija sākumā Krustpilī un ieguva nosaukumu „Komunistu iznīcinātājs”. Darbu veica 1. Valmieras k. p. 8. rota un dzelzceļnieki, vlt. Pauļa Roņa vadībā, izmantojot stacijā esošo lokomotīvi un ledus vagonus. Līdz jūlija vidum, vilciena artilēriju veidoja Igaunijas armijas 5. baterijas *Vickers* sistēmas angļu 3" lielgabals ar apkalpi. 9. augustā to nomainīja 2. Valmieras baterijas krievu 48" haubice.³⁹⁷ Augusta beigās uz vilciena uzstādīja 27 mm ātršāvēju lielgabalu un vācu 77 mm mīnmetēju.

3. bruņoto vilcienu kpt. Arnolda Paulocka vadībā Šķirotavas stacijā pabeidza būvēt 10. novembrī. Tā bruņojumā ietilpa vācu 77 mm lielgabals un 6 ložmetēji. Vilciena pamatā bija preču platformas ar divās kārtās izbūvētām sienām, starp kurām atradās smilšu slānis. Vilciena ārpuse bija apšūta ar tērauda ierakumu vairogiem, kas pasargāja no lodem un šķembām. Vilciens kaujas darbību uzsāka 12. novembrī uz dzelzceļa līnijas Rīga - Olaine - Jelgava.

4. bruņoto vilcienu 1919. g. novembrī, nolaižot no sliedēm, kā trofeju ieguva 7. Siguldas k. p. 12. rota. Vilciena sastāvā bija 4 bruņotie vagoni, divas platformas, bet bruņojumu veidoja divi vācu 77 mm un divi 50 mm lielgabali tērauda torņos. Pēc vilciena izcelšanas un salabošanas, vilcienu komandēja vlt. Emīls Rinkovičs, bet no 8. maija vlt. Artūrs Kraulis.³⁹⁸

5. bruņoto vilcienu sagatavoja Liepājas dzelzceļa darbnīcās 28. oktobrī. Par godu pirmajam latviešu bruņoto vienību komandierim, to nodēvēja par *Kalpaku*. Vilciens sastāvēja no bruņotas lokomotīves un diviem bruņotiem vagoniem. Ne artilērijas, ne automātisko ieroču vilcienam nebija. Par tā pirmo komandieri iecēla vlt. Alfrēdu Klestrovu, kurš 4. novembrī, krita kaujā. Pēc šīs kaujas, vilcienam piešķīra vienu angļu 12 mrc.³⁹⁹ flotes lielgabalu. 4.

³⁹⁶ LKM n/f. Karaspēka daļu vēstures. I. bruņotā vilciena kaujas žurnāls no 1919. g. 22. jūlija - 31. decembrim. 144.-145. lpp.

³⁹⁷ LKM n/f. Karaspēka daļu vēstures. Bruņoto vilcienu formēšanās apraksts. 96. lpp.

³⁹⁸ Turpat, 99. lpp.

³⁹⁹ 76,2 mm.

decembrī vilcienu pārskaitīja I bruņotajā divizionā kā 5. bruņoto vilcienu, bet dažas dienas vēlāk izformēja, materiālo daļu pievienojot 4. bruņotajam vilcienam.⁴⁰⁰

Līdz Bruņoto vilcienu divizona saformēšanai 1920. g. 1. aprīlī, visi bruņotie vilcieni atradās I Bruņotā divizona administratīvajā pakļautībā. Pārejot uz miera laika sastāvu, tika atstāti divi bruņotie vilcieni, pārējos izformējot.

Par Bruņoto vilcienu pulka dibināšanas dienu uzskatīja 1919. g. 9. jūniju. Tomēr pats pulks tika izveidots tikai 1926. g. 1. jūlijā. Līdz tam tā nosaukums bija Bruņoto vilcienu divizons. Kara gadījumā Bruņoto vilcienu divizons pārformētos no 2 uz 6 vilcieniem.

Divizona noliktavas un mācību telpas no 1921. g. novembra bija izvietots Artilērijas kazarmās Rīgā - taču tikai 1923. g. novembrī tika pabeigts dzelzceļa pievadceļš un uz turieni pārcēla vilcienu kaujas daļas. Līdz tam karavīriem katru dienu nācās kājām doties no vilcienu stāvēšanas vietas Zemitāna – Brasas staciju apvidū uz nodarbību vietu Čiekurkalnā. Nākamajos gados divizona karavīri kazarmu tuvumā uzcēla arī šautuvi. 1936. g. vasarā pulku pārcēla uz Daugavpili – tā bija arī vienīgā vieta, kur pulks varēja vingrināties artilērijas šaušanā.

Ar Bruņoto vilcienu pulku sadarbību attīstīja studentu korporācijas, kuras 1925. g. 9. jūnijā divizionam dāvināja pulka karogu. Daudzi korporāciju biedri dienēja šajā vienībā un arī vēlākajos gados uzturēja ar to ciešus sakarus.

Analizējot modernā kara metodes, bija skaidrs, ka šādu vienību kaujasspējas ir ierobežotas, tāpēc jau 1938. g. sākumā uzsāka plānot pulka izformēšanu un bruņojuma nodošanu KrAP rīcībā. Procesu uzsāka 1940. g. 3. februārī un pabeidza 20. februārī. Iekonservētos vilcienus demontēja, daļu nodeva Dzelzceļa virsvaldes rīcībā, daļu ekipējuma nodeva Apgādes pārvaldes rīcībā, bet derīgos lielgabalus ar dzelzceļa platformām nosūtīja KrAP rīcībā, mobilā krasta artilērijas divizona izveidošanai.⁴⁰¹ Lai gan pulks bija izformēts, tomēr tā spējas armijas rīcībā joprojām saglabājās un tika funkcionāli pielāgotas. Būtībā šai reformai bija tīri administratīvs raksturs. Mobilo bateriju vajadzībām uzsāka izbūvēt arī speciālus dzelzceļa atzarus.

Atsevišķais artilērijas divizons

Artilērijas instruktoru – kaprāļu apmācībai 1920. g. 4. augustā, kpt. V. Šēnfelda vadībā, tika uzsākta Instruktoru baterijas formēšana.⁴⁰² Tā bija paredzēta instruktoru sagatavošanai visām artilērijas daļām, jo atsevišķas mācību komandas pie katra artilērijas pulka izveidot nebija iespējams. Baterijai ierādīja telpas Rīgā, Huzāru kazarmās, bet dažus

⁴⁰⁰ Lavenieks, J. Bruņoto vilcienu pulks. Ņujorka, 1971. 42.-44. lpp.

⁴⁰¹ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 379.l., 16 – 25.lp.

⁴⁰² LNA LVVA, 4756. f., 1.apr., 12.l., 46., 120., 819. lp.; Turpat, 52.l., 88., 96. lp.

mēnešus vēlāk to uz laiku pārcēla uz Artilērijas kazarmām Pērnavas ielā.⁴⁰³ Paralēli tika izstrādāti baterijas štati un apmācīts baterijas pamatsastāvs. Baterijā paredzēja četrus vadus. No visām artilērijas daļām 26. novembrī baterijā ieradās 160 apmācībām norīkotie kareivji, kuri mācības uzsāka 1. decembrī. Decembrī baterijas rīcībā nodeva četrus angļu 18 mrc. lielgabalus, apmācības nolūkos baterijā atradās vēl viens krievu 1902. g. 3" lielgabals, bet no 1921. g. janvāra līdz ieroča izņemšanai no bruņojuma, baterijā atradās arī divi franču 75 mm lielgabali.

Baterija ekipējumu saņēma 1920. g. 30. oktobrī no izformētās Artilērijas kadetu skolas. IB no Kara mācību iestāžu priekšnieka padotības pārgāja Galvenās artilērijas pārvaldes priekšnieka rīcībā. 1. decembrī baterija varēja uzsākt apmācību. Pirmais izlaidums notika 1921. g. 17. jūlijā.⁴⁰⁴ Artilērijas instruktoru baterija no 1922. g. 8. februāra (pavēle AM N-68, 2. §) atradās Vidzemes divīzijas komandiera pakļautībā.

Sākot ar 1922. g., lauka artilērijas pulki paši uzsāka nepieciešamo instruktoru sagatavošanu, tāpēc IB turpmāk sagatavoja instruktorus tikai artilērijas inspektoram tieši pakļautajām daļām. Baterijas nosaukums tika mainīts uz Artilērijas Instruktoru bateriju.

Sākot ar 1923. gadu, baterija sāka sagatavot arī kadetu kandidātus. Pirmais izlaidums notika 1924. g. 28. februārī. 1924. g. Artilērijas instruktoru baterija sāka sagatavot artilērijas virsnieku vietniekus, kas kļuva par tās galveno uzdevumu arī vēlākajos gados. Vienlaicīgi, šim darbam pie Artilērijas instruktoru baterijas 1925. g. nodibināja virsdienesta instruktoru kursus, un līdz 1935. g. notika 6 virsdienesta instruktoru izlaidumi. Laikā no 1921. - 1928.g. instruktoru kursu beidza 622 karavīri, no 1925. - 1928. g. virsnieku vietnieku kursu - 206 karavīri, bet no 1926. - 1928. g. virsdienesta instruktoru kursu - 106 karavīri. Šie dati nesniedz pilnīgu informāciju, bet tikai ieskatu apmācību apjomā.⁴⁰⁵

Kara gadījumā Atsevišķā instruktoru baterija tiktu pārformēta par piekto lauka artilērijas pulku un ietilptu piektajā divīzijā. To veidotu četras 18 mrc. angļu lauka lielgabalu baterijas, divas 77 mm vācu lauka lielgabalu baterijas, un viena 4,5" angļu haubiču baterija.⁴⁰⁶

1929. g. 29. augustā tika likts pamatakmens AIB jaunajai mītnei Katriņkalnā pie Cēsīm. Kazarmas pabeidza, un vienība izvietojas jaunajās telpās 1931. g. 4. februārī. Šādā veidā tika nodrošināta AIB izaugsmes iespējas un atbrīvota vieta samērā pieblīvētajās artilērijas kazarmās Rīgā. 1931. g. augustā vienību pārdēvēja par Atsevišķo artilērijas divizionu. Kopš 1935. g. 24. augusta dvz. komandēja plkv-ltn. K. Kārklīšs.

⁴⁰³ LNA LVVA, 3597. f., 1.apr., 3.l., 10. lp.

⁴⁰⁴ Turpat, 12.l., 46. lp.

⁴⁰⁵ Turpat, 10. lp.

⁴⁰⁶ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 148.l., 336. lp.

AAD sudraba taures pasniedza tā 15 gadu pastāvēšanas svētkos, 1935. g. 1. oktobrī. Sudraba taures dāvāja Cēsu pašvaldība.⁴⁰⁷

Zenīartilērijas pulks

Jau 1920. gadu otrajā pusē izveidotās zenīartilērijas baterijas pie artilērijas pulkiem, bija liels solis Latvijas gaisa aizsardzības izveidošanā. Tomēr, tas radīja problēmas citās jomās. Zenīartilērijas baterijām bija atšķirīgi uzdevumi, cita kaujas tehnika, taktika un apmācība, nekā pārējām artilērijas vienībām. Turklāt, zenīartilērija varēja būt sekmīga tikai tad, ja tā laicīgi ir informēta par ienaidnieka lidmašīnu tuvošanos, ko bija grūti izdarīt šādā decentralizētā situācijā. Situāciju varēja uzlabot tikai tad, ja visas šīs zenītbaterijas un palīgvienības apvienotu vienā karaspēka vienībā, kuras vadībā tad arī tiktu organizēta gaisa aizsardzība visas valsts mērogā, kas sevī ietvertu ne tikai zenīartilērijas vienību darbību, bet arī novērošanas dienesta izveidi un, līdz ar to, arī aviācijas spēku koordinēšanu.

Līdz 1930. gadu beigām, par zenīartilērijas bāzes vienību kalpoja Smagās artilērijas pulks, un tā zenītdivizionā komandieris bija atbildīgs arī par gaisa aizsardzību Rīgas garnizonā. Jau 1939. g. sākumā bija iesākts plānošanas darbs pie atsevišķa ZArP izveidošanas. Uz to norāda arī intensīvie zenīartilērijas virsnieku kursi, 1939. g. vasarā. Procesu paātrināja situācijas saasināšanās Polijā, kur izteikti parādījās pretgaisa aizsardzības būtiskā nozīme.

Par ZArP komandieri 1939. g. 19. septembrī iecēla plkv. A. Skroderēnu. Pulka kodolu veidoja Smagās artilērijas pulka III divizions, ko pulkā ieskaitīja kā II divizionu. Savu numuru saglabāja 6. un 7. baterijas. Savukārt 8. bateriju pārformēja par 4. bateriju, 9. par 5., bet 10. par 3. bateriju. Starmetēju bateriju pārveidoja par starmetēju staciju, bet ar pulka komandiera pavēli, to 7. oktobrī atkal pārdēvēja par Starmetēju bateriju.⁴⁰⁸ 23. septembrī no Kurzemes artilērijas pulka uz ZArP pārcēla 9. bateriju, no Zemgales artilērijas pulka pārcēla 1. un 2. zenītbateriju, kuras tobrīd komandēja kpt. Voldemārs Rozenfelds un kpt. Aleksandrs Bergs, bet no Latgales artilērijas pulka uz ZArP pārcēla 10. bateriju ar tās trim 3" lielgabaliem. Visu ZArP formēšanas laiku pulka apakšvienību apgādi veica tās vienības, no kurām tās bija, atdalītas.⁴⁰⁹ Pēc 28. septembra uz ZArP Krustpils baterijām pārcēla arī to 69 karavīrus, kuri bija iesaukti dienestā, Bruņoto vilcienu pulkā.

Ar artilērijas inspektora pavēli Nr. 41., 1939. g. 26. septembrī, ar 14. septembra datumu, iecēla pulka bateriju komandierus:⁴¹⁰ par 1. btr. komandieri iecēla LKOK kpt. Hariju Gusevu, 2. btr. – LKOK kpt. Lotāru Vildi - Vildemani, 3. btr. – kpt. Elmāru Biti, 4. btr. - kpt. Herbertu

⁴⁰⁷ Sudraba taures Atsevišķajam artilērijas divizionam. *Rīts*. 02.10.1935.; Sudraba taures Atsevišķam artilērijas divizionam. *Rīts*. 29.09.1935

⁴⁰⁸ LNA LVVA, 1508. f., 1.apr., 199.l., 22. lp.

⁴⁰⁹ Turpat, 76.l., 49. lp.

⁴¹⁰ Turpat, 8.l., 19. lp.

Mangoldu, 5. btr. – kpt. Žoržu Vikš – Soboļevski, 6. btr. – kpt. Albertu Žīguru, 7. btr. kpt. Teodoru Bernovski, 8. btr. – kpt. Artūru Puravu, 9. btr. – kpt. Aleksandru Bergu, bet 10. btr. kpt. V. Rozenfeldu.

Nākamās izmaiņas pulkā notika, līdz ar plkv. A. Skroderēna 1939. g. 7. oktobra pavēli Nr. 1 Zenīrtartilērijas pulkam. Pavēle noteica bateriju virsdienesta štatus, līdz ar to bateriju sastāvā bija tās komandieris, komandiera palīgs, baterijas virsseržants, vada seržants, lielgabala priekšnieks, zenītaparātu seržants, zenītaparāta kaprālis, mantzinis – kaprālis. Ar šo pavēli amatos iecēla jauno pulka komandējošo sastāvu: Kopumā ZArP pastāvēšanas laikā tam bija izveidoti 3 dažādi štatu saraksti, tāpēc ieskatam nepieciešams aplūkot vismaz divus. Pirmais, Nr. 439, stājās spēkā 1939. g. 30. septembrī. Vadoties pēc tā, pulkā kopumā bija 68 virsnieki, 13 virsseržanti, 42 seržanti, 95 virsdienesta kaprāļi, 39 obligātā dienesta kaprāļi, 208 dižkareivji, 539 feldšeri - kopumā 1021 karavīrs un 17 brīva līguma amatnieki. Pulka bruņojumā paredzēja astoņpadsmit 40 mm *Bofors* zenītliekgabalus, divdesmit 3" zenītliekgabalus, sešus 13 mrc. zenītliekgabalus, 16 ložmetējus, 2 auto starmetējus ar 2 auto ģeneratoriem, 3 radiostacijas, 18 s/a lielgabalu vilcējus, 6 smagos auto *Peerless*, 10 cita veida smagos auto, 10 vieglās automašīnas, 5 motociklus ar blakusvāģi, 33 velosipēdus, 6 lauka virtuves.⁴¹¹ Šie resursi veidoja pulka štābu, I dvz. ar štābu un 3 btr., II dvz. ar štābu un 4 btr., III dvz. ar štābu un 5 btr., Instruktoru btr., Starmetēju btr., Saimniecības daļu, Saimniecības komandu, Tehnisko nozari un Ambulanci.

Nākamās lielās izmaiņas pulka štatu sarakstos ieviesa 1940. g. 18. martā, ar ZArP štatu sarakstu Nr. 491.⁴¹² Vadoties no tā, pulkā bija 90 virsnieki (Pēc Kara ministra 1940. g.15. jūlija, 10. pavēles, 3.§, štatu sarakstam pievienoja vēl vienu štata vietu – politisko audzinātāju.), 18 virsseržanti, 56 seržanti, 101 virsdienesta kaprāļi, 5 ilgdienesta kaprāļi šoferi, 100 obligātā dienesta kaprāļi, 245 dižkareivji, 709 kareivji, 16 virsdienesta feldšeri, 19 brīva līguma amatnieki – kopā 1269 karavīri. Viņu rīcībā vajadzēja būt divpadsmit 76 mm zenītliekgabaliem, divdesmit sešiem 40 mm zenītliekgabaliem, divpadsmit 3" zenītliekgabaliem, četriem 13 mrc. zenītliekgabaliem uz auto, 24 ložmetējiem, 12 patšautenēm, 6 auto starmetējiem ar 6 auto ģeneratoriem, 3 radiostacijām *E*, 14 smagajām apvidus automašīnām, 10 cita veida smagajām automašīnām, 7 vieglajiem auto, 4 motocikliem ar blakusvāģiem, 40 velosipēdiem, 3 lauka virtuvēm, 2 divjūga transporta ratiem, 5 vienjūga transporta ratiem, 6 zirgiem.⁴¹³

⁴¹¹Turpat, 9.l., 12. lp.

⁴¹² Skat.: Pielikums Nr. 3. *Shēma Nr. 13*. Miera laika štats Nr. 491. Zenīrtartilērijas pulks.

⁴¹³LNA LVVA, 1508. f., 1.apr., 9.l., 26. lp.

Karaspēka daļu reorganizācija un likvidācija pēc Latvijas okupācijas 1940. g.

Sarkanās armijas ienākšana Latvijas teritorijā, 1940. g. 17. jūnijā, radīja jaunus apstākļus. Pavēle aizsardzības operāciju veikšanai netika dota un karaspēka daļas, ar dažiem izņēmumiem, palika savās novietojuma vietās. Tiesa, armijā bija izsludināts paaugstināts gatavības stāvoklis un vienības bija sagatavojušās iziešanai karagājienā.

Vienlaicīgi ar valdības nomaiņu, risinājās arī izmaiņas karaspēkā. Jaunā valdība, Augusta Kirhenšteina vadībā, darbu uzsāka 21. jūnijā. Kara ministra pienākumus tajā pildīja ģen. R. Dambītis. Šajā pašā dienā ģen. K. Berķi, Armijas komandiera amatā, nomainīja ģen. Roberts Kļaviņš.⁴¹⁴ Sākot ar 29. jūniju, Latvijas armiju sāka dēvēt par *Tautas armiju*. Savukārt 5. jūlijā pie armijas štāba tika izveidota politisko darbinieku institūcija *Kultūras-propagandas pārvalde*, bet 10. jūlijā iecelts armijas politiskais vadītājs – B. Kalniņš. 13. jūlijā amatos tika iecelti pārējo karaspēka daļu politiskie vadītāji. Armijas artilērijas inspektoram tieši pakļautajās vienībās tas bija Alfons Stakionis - Komunistiskās partijas biedrs kopš 1925. g., un par savu darbību bijis apcietināts no 1926. - 1928. g., no 1932. - 1934. g. un 1940. g. 11. aprīlī. A. Stakionis bija viens no 21. jūnijā atbrīvotajiem politiešlodziņiem.⁴¹⁵ Par viņa palīgu iecēla Oto Rollu, bet par artilērijas inspektora štāba politisko darbinieku iecēla Oskaru Liepiņu. Politiskos vadītājus iecēla arī pārējām artilērijas vienībām. SAP - Pēteris Rudzītis, ZArP - Mihails Tarkačs⁴¹⁶, KrAP - Voldemārs Beikerts, VAP - Konstantīns Kaļetovs, ZAP - Jeremejs Koroļkovs, AAD - Jānis Borbejs (dažas dienas vēlāk viņu pārcēla uz LAP, viņa vietā par divizona politisko vadītāju ieceļot Albertu Šmidtu), LAP - Alberts Taube, KAP Aleksandrs Eisaks (vēlāk Viktors Tenisons). Zīmīgi, ka īsi pēc iecelšanas vairāki politiskie vadītāji vairākkārt mainīja savas dienesta vietas pat ar dažu dienu starpību.⁴¹⁷ Politisko vadītāju institūciju likvidēja, līdz ar *Tautas armijas* faktisko likvidāciju, 1940. g. 1. oktobrī.

Latvijas *Tautas armijas* likvidācija notika ar Latvijas PSR Tautas komisāru padomes 27. augusta lēmumu, kurā noteica, ka Latvijas Tautas armija ir pārveidojama Sarkanās armijas strēlnieku korpusā un nododama Baltijas atsevišķā kara apgabala karaspēka sastāvā.⁴¹⁸ Pārejas process turpinājās līdz 27. septembrim, kad tika izdota pēdējā, pēc skaita 30. armijas komandiera ģen. R. Kļaviņa pavēle, ar kuru uz 24. teritoriālo strēlnieku korpusu pārskaitīja 720 virsniekus. Atsevišķu vienību likvidēšana un ekipējuma pārņemšana turpinājās vēl vairākus mēnešus.

⁴¹⁴ Freivalds, O. (red.) *Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā*. 1.sēj. Vasteras: DVCV, 1970. 122.-123. lpp.

⁴¹⁵ Divīziju politiskie vadītāji. *Latvijas Kareivis*. 17.07.1940.

⁴¹⁶ LVVA, 1508. f., 1.apr., 38.l. 828. lp.

⁴¹⁷ Armijas komandiera pavēle Nr. 20.-22. Publicēta laikrakstā *Latvijas Kareivis* vairākos papildinājumos no 18. - 31.jūlijam.

⁴¹⁸ *Valdības Vēstnesis*, 28.08.1940.

Tautas armijas divīzijas tika apvienotas. 1. Kurzemes un 2. Vidzemes divīzijas apvienoja 181. divīzijā. KAP pārformēja par 623. artilērijas pulku, plkv. J. Žīda vadībā, bet VAP par 624. artilērijas pulku, plkv. A. Kalniņa vadībā. 3. Latgales un 4. Zemgales divīziju apvienoja 183. divīzijā. LAP pārdēvēja par 639. artilērijas pulku, plkv. E. Strausa vadībā un ZAP par 640. artilērijas pulku, plkv. Arveda Kalniņa vadībā. Savukārt, SAP un AAD apvienoja 613. artilērijas pulkā, plkv. Anša Birkenšteina vadībā, ZArP pārformēja par 111. zenīrtartilērijas divizionu, plkv.-ltn. J. Kalača vadībā, bet KrAP nodeva Jūras flotes sastāvā.

Plānotās izmaiņas mobilizācijas gadījumā un nepieciešamie uzlabojumi

Mobilizācija ir karaspēka sagatavošana karadarbībai, kas tiek īstenota, miera laika vienības papildinot, līdz pilnam kara laika štatam, kā arī formējot jaunas karaspēka vienības. Mobilizācijas gadījumā trūkstošie materiāltehniskie līdzekļi var tikt rekvizēti no privātajiem uzņēmumiem un privātpersonām. Latvijas armijas mobilizācijas sadalījumi un karaspēka daļu mobilizācijas plāni periodiski tika pārskatīti un atjaunoti. Mobilizācijas laikā artilērijas pulki paturētu esošo organizāciju un esošos 24 lielgabalus, tāpēc mobilizācija būtu veicama ļoti ātri. Pie katra artilērijas pulka paredzēja formēt munīcijas kolonnu, kurai miera laikā netika uzturēts kadru sastāvs.⁴¹⁹

Papildus esošajām karaspēka daļām bija jāsaformē vēl viens artilērijas pulks, kura kodolu veidotu personāls no esošajām vienībām. Katram artilērijas pulkam un Daugavgrīvas artilērijai vajadzētu nosūtīt 2 virsniekus un 2 instruktorus, kuri formētu rezerves vieglās artilērijas pulku ar 7 baterijām. Daugavgrīvas artilērija mobilizējoties lielgabalu skaitu nepalielinātu, savukārt pie Jātnieku pulka plānoja formēt vienu jātnieku bateriju, kurai miera laika kadrs netika sagatavots un uzturēts.⁴²⁰

Pēc mobilizācijas beigšanas armijā būtu 5 aktīvie lauka artilērijas pulki ar kopumā 30 baterijām no 100 vieglajiem lauka lielgabaliem un 20 vieglajām lauka haubicēm. Papildus tām kā rezerve kalpotu 1 rezerves artilērijas pulks ar 7 baterijām, 24 lielgabaliem un 4 haubicēm. Smagās artilērijas pulkā atrastos 7 baterijas ar 6 smagajiem lauka lielgabaliem un 8 smagajām lauka haubicēm. Armijas rīcībā būtu 6 bruņotie vilcieni ar 18 lauka lielgabaliem, 6 vieglajām lauka haubicēm un 6 mazā kalibra lielgabaliem. Auto tanku divizionā būtu 7 lielgabali, bet pozīciju artilērija - respektīvi Rīgas aizsardzībai no jūras - 11 lielgabali.⁴²¹

Esošajos mobilizācijas plānos artilērijas vadība jau sākotnēji saskatīja trūkumus. Precīzāk - mobilizācijas darbības, kuras būtu bezjēdzīgas un nenasniegtu nospraustos mērķus.

⁴¹⁹ LVA LVVA, 1468. f., 1.apr., 148.l., 336. lp.

⁴²⁰ Turpat,

⁴²¹ Turpat,

Piemēram, mobilizācijas laikā Kara skolas artilērijas nodaļa paredzēja izlaist vecos kadetus un pieņemt jaunus apmācāmos, kurus par virsniekiem sagatavotu 4 mēnešu laikā. Šim lēmumam pretojās ģen. E. Kalniņš, kurš norādīja, ka četru mēnešu laikā artilērijas virsnieku sagatavot nevar un būtu labāk tādu nodaļu kara laikā nemaz neveidot.

Arī Jātņieku pulka baterijai miera laikā netika uzturēts pamata kadru sastāvs, tāpēc mobilizācijai sākoties, baterija būtu jāformē pilnīgi no jauna, kas mazinātu tās nozīmi, jo tā nevarētu nekavējoties sekot pulkam. Arī Smagās artilērijas pulka auto - divizionam miera laikā netika uzturēts kodols, tāpēc divus vācu 77 mm zenītliegabaliem daudz piemērotāka būtu atrašanās Smagās artilērijas divizionā, piešķirot tam attiecīgu karavīru skaitu, no kuriem formējama viena auto baterija, divu lielgabalu sastāvā.⁴²²

Pēc Polijas iznīcināšanas 1939.g. septembrī Latvija veica daļēju slēpto mobilizāciju - uz papildu apmācībām iesaucot "atvaļinātos līdz turpmākam rīkojumam", šādā veidā palielinot karaspēka vienības līdz pilnam štatam. Dienestā iesauca arī 2. kategorijas rezerves virsniekus - to skaits bija relatīvi neliels piemēram 18. septembrī LAP un ZAP kopā iesauca 18 virsniekus, no kuriem trīs neieradās.⁴²³

3.3. Personālsastāva sagatavošana

Miera laikā karavīra pamatuzdevums ir sekot līdzi jauninājumiem militārajā sfērā, atjaunot vecās un apgūt jaunas zināšanas un prasmes, kā arī nodot tās saviem padotajiem. Vienlaicīgi karaspēka vienībām bija daudzviet bija jāveic arī garnizona dienests, kas bieži, daudzo pienākumu dēļ, traucēja efektīvai karaspēka apmācībai.⁴²⁴

Nozīme bija arī karavīru sadalījumam. 1940. g. sākumā izdotajos noteikumos par dienestā pieņemto pilsoņu iedalīšanu karaspēka daļās bija norādīts, ka SAP iedalāmi fiziski un garīgi labi attīstījušies laucinieki, vismaz ar pilnu 4 klašu pamatskolas izglītību: zemkopji, šoferi, kalēji un atslēdzinieki. ZArP iekļāva fiziski un garīgi labi attīstītus karavīrus ar vismaz 4 klašu pamatskolas izglītību. KrAP iedalīja pilsoņus, kas pirms iesaukšanas strādāja uz dzelzceļiem kā lokomatīvu vadītāji, to palīgi, konduktori, pārmijnieki un remontstrādnieki. Savukārt kājnieku un lauka artilērijas daļās iekļāva pārējos jauniesauktos, proporcionāli sadalot tos pa vienībām, ņemot vērā viņu izglītības līmeni un valsts valodas zināšanas. Cittautiešu sadalījumu veica pēc ikreizēja Armijas komandiera norādījuma, savukārt

⁴²² Turpat.

⁴²³ LNA 1481.f., 1.apr., 125.l., 30.lp.

⁴²⁴ Karaspēka iesaistīšana sargu pienākumu veikšanā un palīdzības sniegšanā civilajai varai, notika saskaņā ar garnizona reglamentu. Daudzos ziņojumos tiek norādīts, ka tas ir smags slogs karaspēka daļām. Par precīziem pienākumiem skat. sīkāk: *Garnizona reglaments*. Apsardzības ministrijas izdevums. 1921. g. 140 lpp.; *Garnizona reglaments*. Armijas štāba Apmācības daļas izdevums. 1930.g. 191 lpp.

jauniesauktos ar augstāko un vidusskolas izglītību sadalīja Armijas štāba Apmācības daļa. Iepriekš tiesātos iesaucamos varēja iekļaut tikai kājnieku un lauka artilērijas pulkos. Tos kuri bija precējušies centās novietot garnizonos, kas atradās vistuvāk pie mājām. Līdz 1940.g. jūnijam armijā bija spēkā 1940. g. 5.februāra noteikumi, kuros noteica, ka SAP un ZArP iesaucamajiem bija jābūt politiski uzticamiem un tie nedrīkstēja būt ebreji.⁴²⁵

Militārajai izglītībai un prasmēm bija milzīga nozīme. Kara laikā tās ļāva uzvarēt kauju un glābt karavīra un viņa biedru dzīvību. Tomēr ir kāda nianse, kuru ģen. P. Radziņš minējis savā grāmatā *Taktika*: Karā karavīrs dara to, ko tas ieradis darīt miera laikā, bet dara to sliktāk.⁴²⁶ Tāpēc, jo labāk karavīrs būs apmācīts, jo lielāka iespēja, ka arī kaujas laikā viņš spēs adekvāti reaģēt un izpildīt sev uzdotos uzdevumus. Karavīru apmācība un kaujas spēju attīstīšana ir viens no pamatzdevumiem katrā armijā. Lai to sekmīgi veiktu, karaspēka apmācībai ir jābūt unificētai, tāpēc viens no armijas vadības uzdevumiem, bija izstrādāt un ieviest dzīvē karavīru apmācības programmu, kas aptvertu gan kareivjus, gan instruktorus, gan virsniekus. Šādas programmas izstrādājot, bija jāņem vērā iesaucamo un brīvprātīgo izglītības līmenis, civilā un paredzamā militārā specialitāte, apmācību ilgums, jaunākie taktiskie atzinumi, u.c. faktori. Ja 1920. gadu sākumā apmācību programma gandrīz katrā karaspēka vienībā varēja atšķirties, tad jau dažus gadus vēlāk to organizēja, vienotu visā Latvijas armijā. Par apmācību, un līdz ar to, mācību programmu sastādīšanu sākotnēji rūpējās karaspēka inspektors, vēlāk Armijas komandiera štābs, bet no 1929. g. Armijas štāba Apmācības daļa. Izņēmums bija artilērijas un tehniskās vienības, kurās kājnieku apmācība tika veikta pēc kopējās tā brīža kājnieku apmācību programmas, bet speciālā apmācība pēc artilērijas inspektora štāba vai Tehniskās divīzijas štāba sagatavotas apmācību programmas. Jānodala ir četri, būtiski atšķirīgi apmācību programmu virzieni – jaunkareivju pamatapmācība, kurā tiek iemācīti karavīra prasmju pamati; kareivju speciālā apmācība, kurā katrs no kareivjiem specializējas noteiktā militārā specialitātē; instruktoru apmācība, kurā labākos kareivjus sagatavoja par nodaļu un grupu komandieriem un kareivju apmācītājiem, kā arī virsnieku apmācība, kuru veica Kara skola, un karavīrs, pēc tās beigšanas, ieguva leitnanta dienesta pakāpi.

Karavīru karjeras attīstība visās armijās jau gadsimtiem mēdz būt ļoti līdzīga. Katrs karavīrs vispirms apgūst individuālās pamatzināšanas un prasmes, kurām seko prasmes strādāt komandā. Ja karavīrs izvēlās attīstīt savu militāro karjeru, beidzot augstāko militāro mācību iestādi, viņš kļūst par virsnieku un pakāpeniski var sasniegt pat armijas komandiera amatu.

⁴²⁵ LNA LVVA, 1474.f., 1.apr., 1855.l., 1.- 4. lp.

⁴²⁶ Radziņš, P. *Taktika*. Rīga, 1924. 19. lpp.

Katras vienības kaujas spējas veido tajā esošo karavīru individuālās spējas. Jo tās būs kvalitatīvākas, jo vienība spēs daudz labāk izpildīt sev uzticētos uzdevumus. Jānodala trīs dažādi karavīru rangi, kuriem dienesta laikā ir savi, specifiski uzdevumi.

Kareivji ir apakšējais un visplašāk pārstāvētais karavīru rangs. To veido divas dienesta pakāpes - kareivji (līdz svinīgā solījuma došanai - jaunkareivji) un dižkareivji. Šie ranga karavīri veic tiem uzdoto uzdevumu izpildi - kā strēlnieki, ieroču apkalpju locekļi, sakarnieki, braucēji, utml. Nepieciešamības gadījumā var komandēt ieroču apkalpes.

Instruktori ir armijas mugurkauls un virsnieku palīgi, tie veido saikni starp virsniekiem un kareivjiem. Instruktoru rangu veido kaprāļi, seržanti, virsseržanti un virsnieku vietnieki. Instruktoru tiešais uzdevums ir komandēt un apmācīt kareivjus. Modernā kara apstākļos daudzas virsnieku funkcijas tiek deleģētas instruktoriem. Instruktoram - apmācītāja ideāls bija tie "kuri uz savu darbu neskatās tikai kā uz eksistences nodrošinājumu, bet ir gatavi nodoties šim darbam ar sirdi un dvēseli."⁴²⁷ Instruktoram, kā komandierim, ir jāspēj paredzēt, pieņemt lēmumu un pavēlēt, vienlaicīgi arī rādot priekšzīmi. Instruktori pildīja grupu, ieroču apkalpju komandieru, kā arī citu nelielo vienību komandieru pienākumus.

Virsnieki administrēja un komandēja karaspēka vienības, sākot ar vadu. Taču 1920. gadu vadlīnijās, karavīru audzināšanai un apmācībai bija jābūt tieši virsnieku darba laukumam, un virsdienesta instruktori bija tikai kā virsnieku palīgi.⁴²⁸ Lai kļūtu par virsnieku, miera laikā bija jāiegūst militārā izglītība, bet kara laikā par virsnieku varēja paaugstināt arī instruktoru. Virsnieka karjera bija atkarīga no viņa tālākizglītības - stažēšanās ārvalstu militārajās mācību iestādēs vai Augstākajā kara skolā, kur sagatavoja virsniekus darbam štābos.

Artilērijas šaušanas apmācības karavīrus iedalīja 2 grupās:

- Apkalpes apmācība - galvenais uzdevums sagatavot apkalpi pie lielgabala rīkoties ātri un precīzi - notēmēt lielgabalu, sagatavot munīciju, pielādēt un izšaut.
- Virsnieku apmācība - ātri un nekļūdīgi aprēķināt datus baterijas notēmēšanai mērķi, prast koriģēt datus un vadīt baterijas uguni.

Savukārt pašu apmācību veidoja teorētiskā un praktiskā kaujas šaušana.⁴²⁹ Organizējot apmācību, bija jāpanāk, lai artilērija sadarbotos ar pārējām ieroču šķirām. Atšķirībā no kara laika, miera laikā kājnieku un artilērijas sadarbība praktisko manevru laikā, izmantojot kaujas munīciju, praktiski netika realizēta. Artilēristi pārsvarā veica t.s. *tehniskās* un *skates šaušanas*, cenšoties panākt iespējami precīzākus trāpījumus, neveicot pietiekamus uguns manevrus. Iemesls tam bija munīcijas trūkums. Turklāt, daļa vainas gūlās arī uz kājnieku virsnieku

⁴²⁷ Instruktoru rokasgrāmata. 13. lpp.

⁴²⁸ Radziņš, P. *Taktika*. Rīga, 1924. 18. lpp.

⁴²⁹ Žīds, J. Dažas pārdomas par atilērijas šaušanas apmācību. *Militārais apskats*. 1935. 306.-310. lpp.

pleciem, kuri miera laikā, nejutot vajadzību pēc artilērijas elementa apmācību procesā, to uztvēra pat kā apgrūtinājumu. Rezultātā būtiski pasliktinājās ne vien artilērijas virsnieku uguns vadības spējas, bet arī kājnieku komandējoša sastāva prasme artilēriju efektīvi izmantot savām vajadzībām.⁴³⁰

Latvijā nebija speciāla artilērijas karavīru apmācības centra, kāds, piemēram, bija Polijā, Toruņā izvietotais *Centrum Wyszkolnia Artyleii*. Artilēristu apmācība pamatā norisinājās artilērijas karaspēka daļās un speciālosursos. Izņēmums bija virsnieki, kurus sākotnēji apmācīja Kara skolā.

Kareivju un instruktoru sagatavošana

Obligātā dienesta ilgums Latvijas armijā, 1930. gadu vidū, bija 12 mēneši - kājniekiem un 15 mēneši - pārējām ieroču šķirām. Taupības nolūkos, 1930. gadu pirmajā pusē dienesta ilgums bija saīsināts līdz 10 mēnešiem, bet reāli ilga 11 mēnešus - kājniekiem un 14 mēnešus - pārējām ieroču šķirām.

Rekrutējamus jauniešus ar Kara apriņķu pārvalžu starpniecību sadalīja pa dienesta vietām. Bija gadījumi, kad jauniešu radnieki centās panākt lai iesauktie nokļūst kādā konkrētā, sev vēlamā dienesta vietā - bieži dzīvesvietas tuvumā. Piemēram, daudzi studenti gribēja dienēt BVP, jo studentu korporācijas pulkam uzdāvināja karogu. Kad pulku no Rīgas pārvietoja uz Daugavpili, gribētāju gandrīz vairs nebija. Rīgas amatnieku biedrība bija SAP uzdāvinājusi sudraba taures, tāpēc biedrības biedri un viņu dēli gribēja dienestu izpildīt SAP. Pulka komandieris viņu lūgumu atbalstīja, bet no armijas interešu viedokļa amatnieki bija jādod arī citām karaspēka daļām. Līdzīgi ebreju jauniešaukamo sadali lobēja arī Saeimas deputāts Mordehajs Dubins.⁴³¹

Gandrīz visus neatkarības gadus garnizona vienībām bija janodrošina arī sardžu dienests, kas atrāva karavīrus no viņu tiešā uzdevuma - apmācībām. Paradoksāli, bet otrs traucēklis bija sports. Karavīru fiziskajai attīstībai un izturībai pievērsa sevišķu uzmanību un fizisko spēju izkopšanai karavīrus mudināja nodarboties ar dažādiem sporta veidiem, turklāt ar tādiem, kuri trenēja un izkopa specifiskas prasmes - slēpošanu, riteņbraukšanu, šaušanu, peldēšanu, gan vieglatlētiķu kopumā. Tika izmantotas arī komandu spēles - volejbols, basketbols un futbols. Diemžēl bija gadījumi, kad sporta aktivitātes, traucēja vienību taktisko sagatavošanu. Savstarpējā sacensība starp kājnieku pulkiem radīja situācijas, kad daudzi jauniešauktie militāro zināšanu apguvi aizstāja ar sportu, līdz ar to neapguva pat nepieciešamās pamatzināšanas. Cenšoties panākt savu sportistu augstākus sasniegumus un līdz

⁴³⁰ Turpat.

⁴³¹ Lasmanis, A. *Cerības un vilšanās*. Uppsala, 1963. 121. lpp.

ar to gūt medaļas, kausus un vispārēju atzinību šādu praksi diemžēl atbalstīja un pat īpaši stimulēja arī daudzi virsnieki - spilgtākais to piemērs bija pulkvedis Rūdolfis Klinsons.⁴³² Savukārt militārie sporta veidi - vingrinājumu izpilde iekļaujoties noteiktā laikā, kuros būtu jāpiedalās visiem vienības karavīriem bija nepieciešamāki, bet acīmredzot mazāk populāri, lai gan par to nekas neliecināja.⁴³³ Piemēram 1935. g. LAP sporta svētkos lielu skatītāju popularitāti iemantoja disciplīna, sacensību disciplīna, kurā lielgabala apkalpei pēc iespējas īsākā laikā bija jāizvēršas kaujai un jāatklāj uguns.

Pirmos trīs mēnešus jaunieškie bija jaunkareivji. Viņi apguva karavīra pamatiemaņas. Pēc svinīgā solījuma došanas, sākās to specializācija. Spējīgākos nosūtīja uz instruktoru rotām, kur tos sagatavoja par kaprāļiem.

Izšķīra divas karavīru sagatavošanas procesus. Viens bija karavīru audzināšana, bet otrs - karavīru apmācība.

Karavīru audzināšanas darbs notika nepārtraukti, tomēr tā efektivitāte nav objektīvi novērtējama. Audzināšanai vēl sīkāk iedalīja karavīru fiziskajā sagatavošanā un morālajā sagatavošanā, kuras mērķis bija sagatavot karavīru morāli, attīstīt *esprit de corps*⁴³⁴ un motivēt, izskaidrojot viņa pienākumus pret valsti, ģimeni, biedriem, pienākumu un sevi. To veica, noturot dažādus priekšlasījumus, svinīgus un reliģiskus aktus, ar karavīriem pārrunājot dažādus jautājumus un, galvenokārt, cenšoties rādīt savu piemēru. Šim nolūkam labi noderēja arī atbilstoša vide - tīras, sakoptas telpas, valsts un tās vadības simbolika utml.⁴³⁵ Karavīru audzināšana bija virsnieku - rotu un bateriju komandieru atbildība.⁴³⁶ Par virsnieku un instruktoru priekšzīmes nozīmi audzināšanā liecināja armijas komandiera ģen. P. Radziņa apkārtraksts divīziju komandieriem 1924.g. 30. jūnijā. Tajā viņš apraksta savus novērojumus: "Daudzi kareivji, pēc atvaļināšanas, bez zīmotnēm un kokardes, bet joprojām karavīra tērpā vairs nesveicina virsniekus, jo tos vairs neciena. Virsnieki bieži vien apmācībās lamājas. Bijuši gadījumi, kad karavīrus pārtrennē un sabojā veselību. Instruktori pat iet vēl tālāk. Tas rada sliktu klimatu starp karavīriem un virsniekiem un nerosina armijas saliedētību, kas var ietekmēt kaujas rezultātus. Tāpat arī ja virsnieki slikti attieksies pret kareivjiem, vienībā būs daudz vieglāk izvērst komunistu propogandu. Karavīrs ir jāaudzina."⁴³⁷

Izteikta bija cīņa ar audzināšanas sabotieriem, kas pārsvarā bija kreisi noskaņotie karavīri. Šajā sakarā viens no jauninājumiem, pēc 1934. g. apvērsuma, bija darba komandu

⁴³² Hāzners, V. Varmācības torņi. –Lincoln, 1977, 193.lpp.; Bangerskis, R. Mana mūža atmiņas. II. – Kopenhāgena, 1959, 84.lpp.

⁴³³ LNA LVVA, 1481.f., 2.apr., 15.l., 185.lp.

⁴³⁴ Vienības saliedētība, cīņas spars.

⁴³⁵ LNA LVVA, 1474. f., 1.apr., 3087.l., 1. lp.

⁴³⁶ *Noteikumi artilērijas kareivju sagatavošanai*. Rīga: AŠAD, 1940. 6. lpp.

⁴³⁷ LNA LVVA, 3602.f.,1.apr., 39.l., 133.lp.

ieviešana armijā, kurās ieskaitīja politiski neuzticamus, šaubīgus karavīrus, kā arī tādus, kuri regulāri pārkāpa armijas iekšējo kārtību, vai pirms dienesta bija jau sodīti par darbību kreisajās organizācijās.⁴³⁸ Šāds piemērs ir kar. Fricis Elmārs Zvirbulis, kuru darba komandā ieskaitīja pēc izciestā soda pārmācības namā, kurā viņš nonāca par dalību *Latvijas Sociālistiskajā strādnieku - zemnieku partijā*.⁴³⁹ Tur varēja nokļūt gan cītīgi studenti, kā kar. Oto Briksnis, gan rūdīti recidīvistu, kā 6. R. k. p. kar. Aleksandrs Bizjukins, kurš dienesta laikā regulāri izdarīja pārkāpumus.

Darba komandās mēģināja izolēt šos karavīrus, lai novērstu pretvalstiskas aģitācijas mēģinājumus armijas iekšienē. Militārās apmācības vietā šos karavīrus nodarbināja dažādos palīgdarbos. Tiem nepiešķīra arī bruņojumu. Darba komandas formēja, atbilstoši nepieciešamībai. To lielums varēja mainīties, bet vidēji tās bija aptuveni 50 cilvēku lielas, un tajās sapulcēja karavīrus no visas divīzijas.⁴⁴⁰ Pārsvārā komandas iekļāva artilērijas pulku sastāvā. Piemēram, Kurzemes divīzijā 1934. g. oktobrī no 1. Liepājas un 2. Ventpils k. p. KAP darba komandā vien iekļāva 34 karavīrus.⁴⁴¹

Militārā apmācība, iedalījās savrupējā un vienību apmācībā. Lai to veiktu, tika ievēroti trīs galvenie principi:

- a) mācīt tikai to, kas vajadzīgs karā;
- b) mācīšanu veikt tādā secībā, lai mācību gaitā būtu redzams apmācīšanas mērķis;
- c) vairāk mācīt un rādīt praktiski, nevis stāstīt un teoretizēt;⁴⁴²

Instruktoru rokās bija tas, kā šos priekšmetus pasniegt. Populārākās apmācību metodes bija individuālā, uzskatāmā, uzdevumu un jautājumu metode.

Savrupējā apmācība, savukārt iedalījās tehniskajā apmācībā, kuras nolūks bija iemācīt kareivim komandas un darbības pie tehnikas un ieročiem veikt automātiski, savukārt savrupējais kaujas apmācības mērķis bija iemācīt šos paņēmienus lietot kaujas apstākļos. Nākamais līmenis bija apmācība apakšvienību sastāvā. Šajā posmā artilērijas vienības veica gan artilērijas kaujas, gan ieskatam un pamatzināšanām arī kājnieku kaujas apmācību.

Artilērijas daļās 1940. g. karavīra apmācībai bija atvēlētas 1700 stundas. To sadalījums nedaudz atšķīrās no vienības rīcībā esošā transporta un ieroču tipa, kā arī apmācāmajām specialitātēm - lielgabalu apkalpēm, patšauteņu apkalpēm, braucējiem vai izlūkiem. Savrupējai apmācībai bija atvēlētas 893 stundas, kurās lielākā uzmanība tika pievērsta

⁴³⁸ LNA LVVA, 1481.f., 2.apr., 1.l. 8.lp.

⁴³⁹ LNA LVVA, 3227. f., 1.apr., 594.l., 4. lp.

⁴⁴⁰ Turpat, 588.l., 6., 19., 66. lp.

⁴⁴¹ LNA LVVA, 3227.f., 1.apr., 588.l. 16. lp.

⁴⁴² Radziņš, P. *Taktika*. Rīga, 1924. 16. lpp.

praktiskajam darbam ar ieročiem un ekipējumu,⁴⁴³ savukārt lielākiem taktiskiem vingrinājumiem un kaujas šaušanām baterijas un pulka sastāvā bija atvēlētas 806 stundas.

Apmācību laikā karavīrus centās iespējami pieradināt pie kaujas apstākļiem. Ņemot vērā, ka artilērijas šāviņos pildītās kaujas gāzes, galvenokārt bija paredzētas artilērijas bateriju apkaršanai, daļu kaujas šaušanu bija jāizpilda gāzmaskās, imitējot pretinieka gāzu uzbrukumu. Lai apmācāmie gāzmaskas lietotu pareizi un uzdevumu izpildītu, nemēģinot mānīties, piemēram, līdz galam nepieskrūvējot gāzmaskas filtru, vai atstājot kādu gaisa spraugu starp seju un masku, tad viena no apmācības metodēm bija kūdras un zāģu skaitu piesūcināšana ar hloropikrīnu un izbārstīšana uz ugunsliņijas.⁴⁴⁴

Artilērijas virsnieku sagatavošana

Starptaru periodā virsnieki veidoja īpašu profesijā balstītu sociālo grupu. Virsnieku korpusā īpašu vietu ieņēma artilērijas virsnieki, kuru sagatavošanai bija būtiskas nianšes. Daudz lielāks uzsvars tika likts uz matemātiku, fiziku, ķīmiju, šaušanas teoriju, hipoloģiju utml. Lai kļūtu par artilērijas virsnieku, bija jābeidz Kara skolas artilērijas nodaļa, vai jānokārto atsevišķs eksāmens. Artilērijas inspektora štābs veica īpašu artilērijas virsnieku uzskaiti. Šāda uzmanība tam bija pievērsta, jo no virsnieka sagatavotības bija atkarīga uguns precizitāte un, no tā izrietošie, drošības jautājumi. Piemēram, gadījumos, kad artilērija veica kaujas šaušanu poligonā, un mācību uzdevumus tur vienlaicīgi veica arī kājnieki, bija noteikti šādi drošības attālumi. Kājniekiem bija jāatrodas ne tuvāk par 1000 metriem no baterijas. Viegļajai lauka artilērijai, šaujot ar granātu ar jutīgo vai atsitiena degli, mērķa tuvumā drošības attālums bija – 350 metri, šrapneli – 400 m, laika degli – 500 metri. Ja mērķu tuvumā atradās arī kājnieki ierakumos, tad attālums samazinājās par 50 metriem, bet, ja atklātā laukā – palielinājās par 50 metriem. Smagajām baterijām šis attālums bija 600 metri.⁴⁴⁵ Jebkura lielāka kļūda varēja radīt smagas sekas. Bez artilērijas virsnieka baterija, ja vien nešāva tiešā tēmējumā, patiesībā bija bezspēcīga, tāpēc artilērijas virsnieku sagatavošana bija viena no prioritātēm un uzsākta jau Brīvības cīņu laikā.

Kamēr armijā artilērijas bateriju skaits bija neliels, tas īpašas problēmas nesagādāja. Arī aktīvākajos karadarbības periodos virsniekus varēja iesaukt armijā, taču situācijai stabilizējoties, mobilizētie virsnieki pamazām tika atvaļināti. Apzinoties situāciju, 1919. g. 20. novembrī savu darbību sāka Artilērijas kadetu skola, kpt. N. Fogelmaņa vadībā. Tajā uzņēma 50 nākamos artilērijas virsniekus, kuriem turpmākajos 4 mēnešos vajadzēja apgūt visas

⁴⁴³ *Noteikumi artilērijas kareivju sagatavošanai*. Rīga: AŠAD, 1940. 15.-78. lpp.

⁴⁴⁴ LNA LVVA, 4760. f., 1.apr., 28.l., 165. lp.; Piem. LNA LVVA, 1474.f., 1.apr. 2948.l. 135.lp.

⁴⁴⁵ Turpat, 27.l., 36. lpp.

artilērijas virsniekam nepieciešamās zināšanas. 1920. g. sākumā skolas štatus palielināja. Skola sastāvēja no vienas baterijas ar diviem vadiem, kas sākumā, līdz atsevišķas baterijas saformēšanai, atradās Artilērijas rezerves pakļautībā. Kadetu skolu 1920. g. 15. oktobrī iekļāva divgadīgajā Apvienotā kara skolā, kurā bija 4 nodaļas – kājnieku, artilērijas, jātnieku un inženieru.⁴⁴⁶ Skolas materiālo daļu pakāpeniski nodeva Instruktoru baterijas rīcībā. Kadetu skolas pirmais un pēdējais izlaidums notika 1920. g. 20. maijā. Skolu beidza 67 artilērijas kadeti.⁴⁴⁷

Kara skolā artilēristu apmācība turpinājās līdz 1931. g., kad Artilērijas nodaļu slēdza. Šajā laikā to absolvēja kopumā 250 jaunie artilērijas virsnieki.⁴⁴⁸ Līdz pat 1920. gadu vidum, skolai trūka ķīmijas un fizikas kabinetu, tāpēc, pasniedzot speciālos priekšmetus, nebija iespējams veikt demonstrējumus. Mācību programmas bija pārāk teorētiskas, apmācības, galvenokārt, veidoja lekciju noklausīšanās, tāpēc dēļ vajajām priekšzināšanām, daudzi kadeti tās apguva diezgan slikti. Pēc izlaiduma, nonākuši artilērijas daļās, jaunie virsnieki jutās nedroši, un, citu mācīšanas vietā, viņiem vēl pašiem bija jāpācē. Lai Kara skola varētu sagatavot piemērotus artilērijas ierindu virsniekus, bija nepieciešams nodrošināt, lai skolā iestājas tikai vidusskolu absolventi, turklāt apmācību ilgums bija jāpalielina līdz trim gadiem līdzšinējo divu gadu vietā. Arī mācību programmā un skolas organizācijā vajadzēja veikt uzlabojumus.⁴⁴⁹ Kara skolas Artilērijas nodaļa faktiski bija mācību iestādē integrēta artilērijas baterija. Nodaļas priekšnieks bija arī ar btr. komandieris, bet mācību grupu priekšnieki – vadu komandieri. Nodaļas pārmaiņas sastāvā atradās divi kursi – jaunākais un vecākais, pēc štatu saraksta 101 kadets, bet faktiski 66. Nodaļas pastāvīgais sastāvs bija 26 virsdienesta karavīri. Pavisam pēc štatu saraksta bija 127 karavīri uz kuriem tikai 5 bija virsnieki. Virsniekiem bija jāpilda ne vien bateriju virsnieku pienākumi, bet arī pienākumi apmācību organizēšanā un skolas dienestā. Virsnieki bija pārslogoti un vajadzības gadījumā bija ļoti grūti atrast virsnieku, kurš gribētu dienēt Kara skolā.⁴⁵⁰

Latvijas Kara skolu jau 1924.g. ļoti labi novērtēja Lielbritānijas plkv. - ltn. F. P. Nosvortijs (*Nosworthy*). Baltijas reģiona valstu - Latvijas, Igaunijas, Somijas un Lietuvas armiju efektivitāti, apmācību un ekipējumu viņš relatīvi vērtēja kā 5 - 4 - 2 - 1. Neskatoties uz daudzajām materiālajām problēmām un vājo tehnisko bāzi, Latvijā bija ļoti augsti apmācīti, erudīti un entuziastiski virsnieki un instruktori, kuri nodrošināja arī augstu apmācību kvalitāti

⁴⁴⁶ Skat. Dambītis, K. Latvijas armijas Artilērijas kadetu skola. Latvijas Kara muzeja gadagrāmata XIII. Rīga, 2012, 42.-50. lpp.

⁴⁴⁷ Turpat.

⁴⁴⁸ Hāzners, V., Sproģis, E. (red.) *Latvijas Kara skola: vēsturisku materiālu sakopojums*. Toronto: Latviešu Virsnieku apvienība, 1979. 399 lpp.

⁴⁴⁹ LVA LVVA, 1468. f., 1.apr., 148.l., 336. lp.

⁴⁵⁰ Turpat.

kareivjiem. Pat ļoti jaunā Latvijas Kara skola bija ieturēta Francijas *Saint - Cyr* militārās akadēmijas garā.⁴⁵¹

Turpinot izglītību, virsnieks varēja mēģināt nokļūt kādā ārzemju militārajā akadēmijā Francijā, Polijā, Čehoslovākijā vai, tuvumā esošajā Lietuvā un Igaunijā. Tiesa, jaunākiem virsniekiem tas bija maz iespējams. Turklāt, bija nepieciešams apliecinājums, ka attiecīgais virsnieks ir pabeidzis pilna laika mācību iestādi, nevis paaugstināts par kauju nopelniem. Plkv.-ltņ. A. Kalējs, atgriežoties no kursiem Francijā, 1922. g. 14. decembrī, ziņoja, ka viena no Francijas puses prasībām ir, lai uz kursiem tiktu sūtīti pilnīgāk apmācītie miera laika, nevis kara laika virsnieki.⁴⁵²

Vieglāk, taču joprojām sarežģīti, bija iekļūt Augstākajā kara skolā, Rīgā. To beidzot, bija jāaizstāv diplomdarbs. Pirmo 4 izlaidumu laikā skolu beidza 87 virsnieki. No tiem 7 savus diplomdarbus rakstīja par artilērijas jautājumiem. Šāds piemērs bija plkv.-ltņ. Indriķis Rapa, kurš 1932. g. aizstāvēja diplomdarbu par artilērijas un kājnieku sadarbību.⁴⁵³

Artilērijas šaušanā virsnienu sagatavošanai galvenā vērība bija pievērsta šaušanas sagatavošanai - mērķa datu izskaitļošanai. Tā artilērists mēģināja novērst kļūdas jau iepriekš, bet ar piešaudes palīdzību artilērists redzēja kļūdas un tās izlaboja ar pakāpeniskiem tuvinājumiem.⁴⁵⁴ Vēlamais rezultāts bija sasniegts, ja no mērķa norādes apmācāmajam līdz pirmajam sprādzienam, nepagāja vairāk par 5 minūtēm, virziena kļūda nepārsniedza vienu grādu un tāluma kļūda bija mazāka par 400 jardiem. Turklāt, visas šaušanas kārtas ilgums ar korekcijām bija jāizpilda mazāk par 2,5 minūtēm.⁴⁵⁵

Ņemot vērā munīcijas trūkumu, kura dēļ visi virsnieki nevarēja veikt praktisko šaušanu, artilērijas inspektors deva rīkojumu daļu priekšniekiem praktiskās šaušanas veicējus izvēlēties uz vietas jau poligonā. Nolūks bija piespiest visus virsniņus sagatavoties šim darbam. Šaušanas vingrinājumi paredzēja šaut lielos attālumos pēc koordinātām, vai arī kustīgus mērķus tuvākās distancēs.⁴⁵⁶

Paaugstinoties artilērijas virsnienu kvalifikācijai, ievērojami paātrinājās arī šaušanas datu sagatavošanas un pašas šaušanas ātrums. Samazinoties kļūdu apjomam aprēķinos, 1937. g. kaujas šaušanās tika atļauts ieroču apkalpēm dot pirmās komandas, vēl pirms pēdējo šaušanas datu izrēķināšanas. Grupu šaušanas bija jāveic pulku mērogā, lai varētu trenēties divizionu komandieri. Turklāt, šaušanās 50 % uguns bija jāatklāj pa iepriekš norādītiem

⁴⁵¹ TNA, WO 106-1573. Visit to the Baltic states 9th May, 1924/2nd June, 1924. 23. p.

⁴⁵² LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 283.l., 261. lp.

⁴⁵³ Rapa, I. *Artilērijas un kājnieku kopdarbība modernā karā pēc pēdējo karu piedzīvojumiem*: Kara akadēmisko kursu 3. izlaiduma diplomdarbs. Rīga: 1932. 60 lp.

⁴⁵⁴ *Vispārējie šaušanas noteikumi*. Rīga: 1932. 3. lpp.

⁴⁵⁵ Turpat, 44. lp.

⁴⁵⁶ LNA LVVA, 4760. f., 1.apr., 28.l., 314. lp.

mērķiem, bet pārējie pa nejaušiem mērķiem, kas norādīti apšaudes laikā. Pēc šaušanām šaušanas žurnāli bija jāiesniedz artilērijas inspektora štābā izvērtēšanai. Uz to pamata tika gatavoti nākamie šaušanas vingrinājumi,⁴⁵⁷ kā arī apbalvotas labāko bateriju apkalpes un virsnieki. Tas kalpoja par pamatu arī organizētajām šaušanas sacensībām, kur pat bija konstatēti vairāki krāpšanas gadījumi. Tā, piemēram 1928. g. 10. jūlijā pirms LAP šaušanas tika konstatēts, ka vēl pirms uguns atklāšanas rēgās (mērķos, jeb siluetos) ir izsisti caurumi, pie kā vainojami vai nu šķēpeļu lasītāji, vai kāds no baterijas karavīriem. Šaujošo bateriju no sacensībām izslēdza.⁴⁵⁸ Artilērijas taktiskajās mācībās sevišķu uzmanību pievērsa tuvošanās gājieniem, sastapšanās kaujām uzbrukuma laikā, aizstāvēšanās kaujām un vilcinošajai pretošanās.⁴⁵⁹

Lai no esošajiem virsniekiem sagatavotu virsniekus artilērijas vienībām, vai arī, lai artilērijas vienībās dienotie virsnieki bez atbilstošas kvalifikācijas, to varētu iegūt, līdz 1935. g. pastāvēja Artilērijas virsnieku kursi. Kursu administrāciju veidoja kursu priekšnieks pulkvedis, divi grupu vadītāji pulkveži - leitnanti, fiktīvās šaušanas kabineta apkalpotāji - seržants un 2 kareivji, mašīnrakstītājs un ziņnesis.⁴⁶⁰ Kursu apkalpojošais kareivju un instruktoru personālu veidoja 4 – divi virsdienesta un divi iesauktie karavīri.⁴⁶¹ Viņi izpildīja ziņnešu, zirgu kopēju un braucēju amatus, kā arī apkalpoja kursu rīcībā esošās tehniskās ierīces.⁴⁶² Uz Artilērijas virsnieku kursiem nosūtītie virsnieki saimnieciski atradās artilērijas inspektora štāba paspārnē. Kursu virsniekus, tostarp arī mainīgā sastāva virsniekus, periodiski nosūtīja veikt darbu zirgu un aizjūgu apskates komisijās. Kursam pakļautie jaunkareivji, deva solījumu Artilērijas instruktoru baterijā kopā ar tās jaunkareivjiem. Līdz 1931. g. kursu telpas atradās Citadelē, taču 1931. g. tos pārcēla uz Kara skolas telpām Krišjāņa Barona ielā.⁴⁶³

Artilērijas virsnieku sagatavošanai par bateriju komandieriem, 1920. g. decembrī, organizēja Bateriju komandieru kursus, kuri sākās 1921. g. 3. janvārī. Tajos iestājās 24 virsnieki.⁴⁶⁴ Kursu nolūks bija sniegt pilnu kara skolas izglītību tiem artilērijas virsniekiem, kuri kara laikā bija beiguši kara skolu saīsinātos kursus. Pirmo kursu ilgums bija paredzēts 10 mēnešus, bet, sākoties armijas pāriešanai no kara uz miera apstākļiem, daudzi artilērijas virsnieki demobilizējās, tādēļ karaspēku daļās radās virsnieku trūkums, un pirmie kursi bija jābeidz pēc nepilniem 8 mēnešiem.⁴⁶⁵ 1921. g. bateriju komandieru kursi sākās 3. janvārī.

⁴⁵⁷ LNA LVVA, 1474. f., 1.apr., 2947.1., 42. lp.

⁴⁵⁸ LNA LVVA, 3602. f., 1.apr., 551.1., 3.lp.

⁴⁵⁹ LNA LVVA, 1474. f., 1.apr., 2947.1., 42. lp.

⁴⁶⁰ LNA LVVA, 4760. f., 1.apr., 28.1., 44. lp.

⁴⁶¹ Turpat, 27.1., 22.-23. lp.

⁴⁶² Turpat, 2.1., 58. lp.

⁴⁶³ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 10., l. 111. lp.

⁴⁶⁴ LNA LVVA, 4756. f., 1.apr., 12.1., 20.-70. lp.

⁴⁶⁵ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 118.1., 10. lp.

Tajos kopumā piedalījās 21 virsnieks. Dienaskārtībaursos bija saspringta, un lekcijas lasīja plašs lektoru pulks. Turklāt, papildus lekcijām, ļoti daudz laika bija jāpavada lielgabalu parkā, darbojoties ar ieročiem.

Nākamais līmenis bija divizionu komandieru kurss, kurā apmācību iedalīja ziemas un vasaras periodos. Sākotnēji garāko mācību programmu saīsināja 1933. g., tāpēc 1934. g. virsnieki apguva 10 artilērijas un 11 vispārējos priekšmetus. Artilērijas mācību priekšmeti bija artilērijas taktika, ķīmija, šaušana izmantojot planšetes, pretaviācijas šaušana, zinātne par sprāgstvielām un pulveriem, artilērijas mācību metodika, šaušanas teorija, ārējā ballistika, artilērijas grupas uguns vadība, krasta artilērijas šaušana, kā arī nodarbības fiktīvās šaušanas kabinetā. Vispārējos priekšmeti bija: kājnieku un vispārējā taktika, jātnieku taktika, sakaru taktika, apgāde, rūpniecības mobilizācija, bruņoto vilcienu izmantošana, spēkrati, sanitārā taktika, militārā psiholoģija, strēlniecība, aeroloģija, Brīvības cīņu vēsture. Kopumā ziemas periodā, kursus veidoja 296 praktisko nodarbību stundas, 5 pārbaudījumu stundas un 19 stundas mājas un klases darbiem. Vasaras periodā karaspēka daļas izveda vasaras nometnēs, kur norisinājās praktiskās nodarbības apvidū un kaujas šaušanas poligonā. Kājnieku un vispārējai taktikai veltīja 14 dienas, artilērijas taktikai 15 dienas, šaušanai, izmantojot planšeti 9 dienas, grupas uguns vadībai izmantojot artilērijas palģinstrumentus 2 dienas. Praktiskā artilērijas šaušana norisinājās 7 dienas, šaušana pa gaisa mērķiem – 3 dienas. Papildus tām, vēl 6 dienas atvēlēja lauka izjādēm un četras dienas ekskursijām uz patronu fabriku, Daugavgrīvas artilēriju, kara floti un VEF.⁴⁶⁶ Diemžēl daudzi avoti par artilērijas virsnieku kursu darbības pirmajiem gadiem, līdz 1925. g., tostarp arī slepeni – pavēles, sarakste, stundu saraksti u.c., ir iznīcināti jau 1935. g.⁴⁶⁷ Zināms, ka līdz 1928. g. šos kursus pabeidza 166 virsnieki, savukārt no 1931. - 1933. g., sakarā ar saimniecisko krīzi, kursus apmācības bija apturētas.⁴⁶⁸

Apmācību rezultātu kontrole, galvenokārt tika veikta praktisko šaušanu laikā vasarā. Lai uzlabotu rezultātus, artilērijas inspektors kontroli veica sacensību formā. Par veiksmīgi izpildītām kaujas šaušanām, bateriju karavīri ieguva tiesības nēsāt tumši zilās akselbantes.

Savukārt trīsdesmitajos gados aizvien aktīvāk norisinājās virsnieku karaspēles un manevri. Kara spēļu metode radās Vācijā 19. gs. otrajā pusē un to pakāpeniski aprobēja gandrīz visas valstis. Spēles laikā pie kartes, izmantojot reālus apvidus un vienību raksturlielumus, tika izspēlētas dažādas manevru situācijas. Kara spēļu laikā tika izpildītas

⁴⁶⁶ LNA LVVA, 4760. f., 1.apr., 35.l., 1. lp.

⁴⁶⁷ Turpat, 26.l., 5.lp.

⁴⁶⁸ Turpat, 28.l. 801.-803.lp.

visas pavēļu došanas un saņemšanas procedūras izmantojot standartizētus izejas datus.⁴⁶⁹ Rezultātā tika trenēta štābu un kaujas vienību sadarbība, kā arī virsnieku spējas izteikties skaidri un lēmumus pieņemt ātri.⁴⁷⁰

Zīmīgi, ka gan manevri, gan karaspēles bieži izspēlēja virzienos, no kuriem valsts reāli sagaidīja uzbrukumu. Manevri varēja būt gan divpusēji, gan vienpusēji. Tāpat arī tajos varēja iesaistīt gan visu karaspēka daļu, gan tikai virsniekus. Lielākie manevri parasti norisinājās rudenī pēc ražas novākšanas. Mazākā apmērā arī ziemā un pavasarī, taču kadru virsnieku apmācība noritēja cauru gadu. Abas karojošas puses parasti apzīmēja sarkanā un zilā krāsā. Manevros piedalījās arī vidutāji, kuri arī noteica katras sadursmes rezultātu. Vingrinājumos vairākkārt atklājās vājie punkti spēku veidu sadarbībā, piegāžu plānošanā, kā arī artilērijas pielietojumā - kājnieki bieži nerēķinājās ar artilērijas sniegtajām iespējām. Daudz ko izdevās pakāpeniski uzlabot, taču kadru mainības u.c. apstākļu dēļ šādus manevrus bija vēlams veikt vismaz divreiz gadā.

Piemēram, 1939. g. armijas kadra manevros, kas norisinājās no 13.-16. jūnijam, tika izspēlēta pretinieka, kas līdzinājās Vācijas armijas korpusa un divīzijas aprakstam un sastāvam, uzbrukums virzienā Klaipēda - Priekule, Klaipēda - Mažeiki, un Tilzīte - Šauļi. Šajos manevros tika pieņemts, ka Latvijas armijas vienības darbojas kopā ar Lietuvas armijas vienībām.⁴⁷¹ Līdzīga karaspēle notika jau 1939. g. janvārī teritorijā ap Lubānas ezeru, Rēzekni, Višķiem un Krustpili.⁴⁷²

Pielāvums ir spekulatīvs, bet par Latvijas armijas artilērijas virsnieku augsto sagatavotību varētu liecināt gadījums ar 13 artilērijas augstākajiem virsniekiem, kurus 1941. g. 12. jūnijā nosūtīja uz kursiem Gorohovecas nometnē. Tur viņus apcietināja un nosūtīja uz Noriļsku, kur, kopā ar līdzīgas kvalifikācijas Igaunijas un Lietuvas virsniekiem, tika turēti nelielā, nošķirtā nometnē pie Lāmas ezera. Viens no iespējamajiem iemesliem kāpēc pret šo virsnieku grupu attiecās nosacīti saudzīgāk, bija varbūtība šos virsniekus iesaistīt karadarbībā kā rezervi vai nepieciešamības gadījumā piesaistīt artilēristu apmācības procesam.⁴⁷³

Kopumā artilērijas vienībās, kā arī armijā kopumā, bija vērojams virsdienesta karavīru trūkums.⁴⁷⁴ Šāda situācija bija vērojama samērā ilgi. Tā iemesls bija relatīvi nelielais

⁴⁶⁹ Noteikumi virsnieku mācībām, karaspēlēm un manevriem. Pieņemtās zīmes militāro nosaukumu saīsinājumi. 1932.g.; 201. lpp.; *Karaspēka daļu organizācija un dienesti taktiskām mācībām, manevriem un karaspēlēm*. Rīga: AŠAD, 1939. 135. lpp.

⁴⁷⁰ Vego, M. German war gaming. *Naval war college review*. Autumn 2012 Volume 65, Nr. 4.106 -140. lpp.

⁴⁷¹ LNA LVVA, 1481.f.,1.apr., 257.l., 18.-37.lp.

⁴⁷² LNA LVVA, 1481.f.,1.apr., 257.l., 44.-56.lp.

⁴⁷³ Lēts, G. Sešpadsmit gadi Sibīrijā.// *Latviešu strēlnieks*.1990.Nr.8. 6.-7. lpp.

⁴⁷⁴ Skat.: Pielikums Nr.1., *Tabula Nr. 7*. Ziņas par virsnieku sastāvu artilērijas karaspēka daļās 1940.g.1. augustā; *Tabula Nr. 8*. Ziņas par virsdienesta instruktoru sastāvu artilērijas karaspēka daļās 1940.g.1. augustā.; *Tabula Nr. 10*. Ziņas par par Latvijas armijas personālsastāvu (kopā 93 vienības un iestādes). 1930.g. 1.maijs.

atalgojums, kā arī militārā dienesta īpatnība - karavīrs saņēma stabilu algu un sociālās garantijas, taču reizē bija pakļauts dienesta uzdevumiem, kas ierobežoja privāto dzīvi. Virsnieku trūkumu 1940. g. radīja situācija, kāda izveidojās 1930. gados. Nelielajā armijā bija ievērojams skaits virsnieku, kuriem pēc izdienas laika pienācās paaugstinājums pakāpē un tam sekojošs paaugstinājums amatā. Tomēr amatu trūkuma dēļ daudziem virsniekiem tas bija liegts, savukārt jaunažiem virsniekiem netika atbrīvotas jaunāko virsnieku amata vietas. Tāpēc no 1931.-1935. gadam Kara skolā virsnieku apmācību apturēja. 1940.g. pavasarī lielu skaitu augstāko virsnieku atvaļināja, kas atkal radīja jaunas dienesta vietas zemākos amatos.

Virsnieku un instruktoru trūkums būtiski ierobežoja apmācību kapacitāti un kara gadījumā varēja radīt milzīgas problēmas.

Zenīartilērijas apkalpju apmācība

Latvijā problēmas sagādāja atbilstoša zenīartilērijas virsnieku un instruktoru sagatavošana. Līdz pat divdesmito gadu otrajai pusei gan virsnieku, gan kareivju apmācību zenīartilērijas nozarē novērtēt ir gandrīz neiespējami, jo šī nozare tikai sāka attīstīties. Nopietnāka apmācība varēja sākties pēc 1929. g. kad tika izdots pirmais nopietnais zenīartilērijas reglaments.⁴⁷⁵ Lielākās aktivitātes šajā jomā sākās 1931. gadā. Aprīlī Armijas komandieris visām armijas apakšvienībām izdeva Pretaviācijas šaušanas apmācības programmu, bet septembrī Armijas komandiera pavēlē Nr. 20, pavēlēts zart. virsnieku un instruktoru sagatavošanai, artilērijas inspektoram organizēt zart. virsnieku kursus, pie artilērijas virsnieku kursiem, un zart. instruktoru kursus, pie SAP. Kursi norisinājās no 1. septembra līdz 1. oktobrim, un tajos piedalījās aptuveni 20 karavīru no gandrīz visiem artilērijas pulkiem.⁴⁷⁶ Tomēr, 1932. g. 11. oktobrī sniegtajā ziņojumā par situāciju zart. jomā tika norādīts, ka artilērijas virsniekiem, kas dien zart. vienībās, būtu jāmācās atsevišķi, jo zart. virsniekiem nav nepieciešama apmācība btr. notēmēšanā mērķī, artilērijas braukšanā, jāšanā ar zirgu un voltāžā un ipoloģijā, toties ļoti nepieciešama ir zart. uguns vadības rīku apmācība un apmācība gaisa aizsardzības dienestā. Turklāt, mācībās jāņem vērā, ka zart. ir pilnīgi citi šaušanas veidi un kaujas darbība, un lielāks uzsvars arī jāliek uz šaušanas pilnveidošanu, šaujot ar patšautenēm pa gaisa mērķiem. Līdzīga norādījumi būtu jāievēro arī instruktoru apmācībā. Turpat tiek norādīts, ka visā armijā no artilērijas instruktoriem 14,5 % jeb 92 instruktori ir apmācīti darbībai zart. vienībā.⁴⁷⁷ Mazliet vieglāka situācija bija ar kareivju apmācību, jo viņiem bija jāapgūst tikai tas, ko tiem mācīja virsnieki un instruktori. Līdz ar to, liela atbildība gūlās tieši uz virsnieku un instruktoru pleciem. Situāciju laboja, 1935. g. izdotā

⁴⁷⁵ *Zenīartilērijas apmācības un šaušanas reglaments*. Rīga, AIŠ, 1929.g. 100 lpp.

⁴⁷⁶ Armijas komandiera pavēle Nr.20. Rīgā, 1931. g. 9.septembrī.

⁴⁷⁷ LVVA, 1481. f., 1.apr., 297.l., 162. lp.

Zenītartilērijas šaušanas tehnika, kuras autors bija plkv.-ltņ. Kārlis Kalniņš – Vīndedzkalns.⁴⁷⁸ 1937. g. izdotie, un 1939. g. papildinātie *Noteikumi artilērijas kareivju sagatavošanai*.⁴⁷⁹

Sākot ar 1936. g., SAP katru gadu, izņemot 1938. g., norisinājās zenītartilērijas virsnieku kursi, kuros sapulcējās virsnieki no visu artilērijas pulku zenītviensībām. Kursi parasti ilga mēnesi. Līdz tam, zenītartilērijas virsnieku un instruktoru kursi norisinājās karaspēka vienībās atsevišķi. Samērā reti bija gadījumi, kad tika rīkoti plašāki zart. virsnieku un instruktoru kursi, piemēram, Daugavgrīvas artilērijas Mangaļsalas nometnē, 1932. g. vasarā.⁴⁸⁰ 1936. g. zenītartilērijas virsnieku kursi sākās 2. aprīlī. Kursiem paredzēja kopumā 232 mācību stundas. Mācību laikā pasniedza gan gaisa aizsardzības teoriju, gan norisinājās praktiskās apmācības. Atsevišķu, 10 stundu lekciju ciklu par aviāciju, lasīja arī Tehniskās divīzijas štāba priekšnieks, plkv. Jezups Baško. Pārējie lektori, lielākoties nāca no SAP. Kursu laikā virsnieki apguva un papildināja savas zināšanas par zenītložmetējiem, zenītartilērijas šaušanu, starmetējiem, zenītartilērijas instrumentiem un lielgabalu materiālo daļu – 13 mrc. zlg. un 3" zlg. Kursu priekšnieks bija SAP zart. dvz. komandieris, plkv.-ltņ. K. Zīverts. Kursus vēl izgāja SAP btr. komandieri, kpt. Juris Kociņš un kpt. Ž. Vikš -Soboļevskis, LAP btr. komandieris, kpt. Vēbers, vadu komandieri, SAP kpt.-ltņ. Arvēds Lulla, vltņ. Alfrēds Šulcs, vltņ. Haralds Bērziņš, LAP vltņ. Paulis Lielkājs, KAP vltņ. Teodors Ozollapa, vltņ. Pauls Saulītis, ZAP vltņ. Oskars Brants un vltņ. Fricis Simsons, KrAP. vltņ. Jānis Šķiņķis, vecākie virsnieki, SAP kpt.-ltņ. Roberts Blūzmanis un KrAP Arnolds Grosbergs. Daļa no šiem virsniekiem vēlākajos gados paši pasniedza lekcijas zenītartilērijasursos.

1937. g. kursiem paredzēja jau 242 mācību stundas. 1939. g. kursi sākās 1. maijā, un to teorētiskā daļa turpinājās līdz 11. jūlijam, kam sekoja praktiskā šaušana. Togadursos piedalījās 16 virsnieki, no tiem 4. btr. komandieri, 4 btr. vecākie virsnieki un 8 vadu komandieri.ursos piedalījās arī k/k *Virsaitis* kpt. Kārlis Turovskis. Papildus, iepriekš minētajām apmācībām, klāt nāca vēl 27 stundu ilgas nodarbības ar 40 mm *Bofors* zenītlielgabaliem.⁴⁸¹

1939. g. plānoja rīkot 4 nedēļu zenītartilērijas rezerves instruktoru kursus, kuru laikā plānoja atsvaidzināt to zināšanas, 3" un 13 mrc. lielgabalu apkalpošanā, kā arī iepazīstināt ar jaunajiem 40 mm *Bofors* lielgabaliem un šaušanas vadības aparātiem.⁴⁸²

⁴⁷⁸ Kalniņš – Vīndedzkalns, K. *Zenītartilērijas šaušanas tehnika*. Rīga: Militārās literatūras apg. fonds, 1935. 218. lpp.

⁴⁷⁹ *Noteikumi artilērijas kareivju sagatavošanai*. Rīga: Armijas štāba apmācības daļas izdevums, 1940. 86. lpp.

⁴⁸⁰ LVVA, 4960. f., 1.apr., 10.l., 243. lp.

⁴⁸¹ LVVA, 1508. f., 1.apr., 128.l., 42. lp.

⁴⁸² LVVA, 1481. f., 1.apr., 305.l.

Apmācību procesa tehniskais nodrošinājums:

Literatūra

Drīz pēc kara beigām, aktuāla problēma bija apmācību literatūras trūkums. Iepriekš izmantotie krievu armijas reglamenti bija nelielā skaitā un nepilnīgi, novecojuši un, turklāt krievu valodas dēļ, bija kļuvuši par Latvijas armijā neizmantojamiem. Situāciju labi raksturo citāts no kādas pirmās mācību grāmatas ievada: "Tā kā esošie materiāli ir novecojuši, jo lielākā daļa radīta pirms kara, tad tie uzskatāmi par novecojušiem un maz derīgiem. Jaunizlaižamā grāmata sastādīta steidzīgi, zem dzīves prasību enerģiska spiediena, jo šo grāmatu gaida Kara skola, Virsnieku kursi, Instruktoru skola, armija. Šis apstākļi lai ir ka attaisnojums grāmatas nepilnībām. Reizē ar to sastādītāji griežas pie karavīriem ar sirsnīgu lūgumu šīs nepilnības, izteiksmes neskaidrības, terminoloģijas vājās puses uzrādīt, lai sastādītājiem grāmatas nākamajā izdevumā to būtu iespējams novērst. 1921. g. 20. janvāris."⁴⁸³

Viens no artilērijas inspektora uzdevumiem bija sagatavot arī artilērijas mācību līdzekļus. Tomēr, darbs neveicās tik ātri, kā sākumā bija plānots, un 1920. gadu beigās uz to norādīja pat armijas komandieris. Tāpēc, paralēli oficiālajiem izdevumiem, kā mācību palīglīdzekļus atsevišķi virsnieki sāka izdot savus izdevumus. Armijas štābs visus virsniekus, kuri vēlējās izdot savus izdevumus, lūdza vispirms sazināties ar viņiem un noskaidrot, vai sagatavotā darba izdošanai, vispār pietiks līdzekļu, un vai gadījumā šāds darbs jau nav pasūtīts kādam citam virsniekam.⁴⁸⁴ Viens no labākajiem panākumiem bija specializētā žurnāla *Artilērijas apskats* izdošana, laikā no 1922. - 1932. g., kas bija vienkāršs, bet efektīvs veids kā izglītēt virsniekus un instruktorus neklātienē. Žurnālā regulāri publicēja gan ārzemju militāros jaunumus, gan pašmāju pētījumus un pārdomas par artilērijas jautājumiem, gan analītiskus Pirmā pasaules kara militārās pieredzes apskatus un bibliogrāfiju. Žurnāls bija arī iespēja publicēties jauniešiem artilērijas virsniekiem, šādi iegūstot vecāko virsnieku vērtējumu. Karavīru vidū tas veicināja informācijas un zināšanu apmaiņu

Virsnieku sastādītās mācību grāmatas un reglamenti pirmajos neatkarības gados dažkārt pat dublējās. Bez reglamentiem un dažādu noteikumu publikācijām, nopietnākie izdevumi bija plkv.-ltn. P. Sovera *Artilērijas taktikas elementārais kurss*,⁴⁸⁵ kpt. J. Kociņa *Artilērijas taktika*⁴⁸⁶ un ģen. E. Kalniņa *Artilērijas taktika*.⁴⁸⁷ Specifiskiem jautājumiem

⁴⁸³ *Taktika. Kara skolas kurss*. Sast. plkv.-ltn. Lindeners, A., plkv. Karlsons, G., plkv. - ltn. Spandegs, V. Rīga: Galvenā štāba izdevums, 1922. 5.-6. lpp. Spriežot pēc ieraksta grāmatā, tā izmantota vēl 1927. g.

⁴⁸⁴ LNA LVVA, 4760. f., 1.apr., 27.l., 266. lp.

⁴⁸⁵ Sovers, P. *Artilērijas taktikas elementārais kurss*. Rīga: MLAF, 1938. 228 lpp.

⁴⁸⁶ Kociņš, J. *Artilērijas taktika*. Rīga: autora izdevums, 1937. 103 lpp.

⁴⁸⁷ Kalniņš, E. *Artilērijas taktika: lekcijas Artilērijas virsnieku kursos*. Rīga: Artilērijas inspektora štābs, 1928. 185 lpp.

virsnieki bieži paši sastādīja savus mācību materiālus vai arī centās tos tulkot no svešvalodām. Piemēram, Virsnieku kursu sagatavošanā tika izmantoti arī angļu 4 mēnešu *Gunnery staff officers course*, Woolwichas un Larkhillas mācību materiāli.⁴⁸⁸ Kursu ietvaros nolasītās lekcijas, bieži tika uzlabotas un publicētas, ietverot Krievijas, Francijas un Vācijas Pirmā pasaules kara atziņas un pieredzi.⁴⁸⁹ Tomēr vairākumu mācību literatūras veidoja virsnieku nolasīti lekciju konspekti.

Kinozāles

Par jaunu informācijas pasniegšanas veidu 20. gadsimta 20. un 30. gados arvien pamanāmāks kļuva kino. To steidza izmantot arī armija, ārzemēs iegādājoties un vēlāk arī Latvijā pasūtot filmētas mācību filmas. Mācību filmu ieviešana apmācību procesā bija dārgs ieguldījums, jo parasti tika nopirkta viena filmas kopija, kuru karaspēka daļas rindas kārtībā rezervēja mācību procesam. Lietojot filmu, lentas pakāpeniski bojājās, līdz filma kļuva neizmantojama. Pārsvarā izmantoja franču apmācību filmas (*Vads kaujā I., II., III., Ložmetēju vads I., II., Kaujas lauka ierakumi, Kaujas grupa, Grupa aizstāvēšanās kaujā, Uzbrukums pret centru, Kaujas rati, 75 mm lielgab. I daļa. II daļa šaušanas apmācība aviācijā*). Parādījās arī propagandas filmas, piemēram *Auto-tanku pulka svētkos, Zemgales divīzijas manevri, Mūsu armija Latvijas pastāvēšanas 10. gadā*, u.c.⁴⁹⁰

Pirmā apmācību filma Latvijā tika uzņemta jau 1929. g. 8. - 11. martā, kad 11. Daugavpils k. p. karavīri piedalījās apmācību filmas *Slēpošana* uzņemšanā.⁴⁹¹ Tā kā modernā kara apstākļos aizvien būtiskāk pieauga ķīmisko ieroču pielietošanas draudi, tad nākamās mācību filmas plānoja uzņemt par šo tēmu. Tā, jau 1932. g., Armijas štābs gatavojās uzņemt filmu *Gāzes*, kurā tika attēlots gāzu uzbrukumu Rīgai.⁴⁹² Šo filmu, kā arī kinofilmas *Ķīmiskais uzbrukums* uzņemšanā, izmantoja VAP resursus.⁴⁹³ Filmas *Gāzes* scenārija autors bija armijas gāzu lietu speciālists plkv.-ltņ. Jānis Ozols, bet tekstu sastādītājs kpt. Teodors Panteļejevs.⁴⁹⁴ Tālejošākie plāni paredzēja izveidot lielu skaitu apmācību filmu, kuras būtu pielāgotas vietējiem Latvijas apstākļiem un armijā izmantotajai taktikai. Tāpēc, jau 1935. g., visās

⁴⁸⁸ LNA LVVA, 4760. f., 1.apr., 27.l., 526.-531. lp.

⁴⁸⁹ Radziņš, P. *Taktika*. Rīga, 1924. 88 lpp.; Kārklīš J.V. *Taktikas konspekts: II.A. Jātņieki*. Rīga: Virsnieku kursu bij. Valsts Prezidenta Čakstes fonda izdevums. 1928. 247 lpp.; Inž. Neimans. *Kaujas gāzes aizsargu līdzekļi*: Lekcijas, lasītas Virsniekuursos. Rīga: Virsnieku kursu bij. Valsts Prezidenta Čakstes fonda izdevums. 1926. 197 lpp.; Andersons, T. *Artilērija*. Kara skolas kurss. I. daļa. Rīga: Artilērijas inspektora štāba izdevums. 1923. 124 lpp.; Gerics, K. *Braukšana apvidū*. Rīga. 1939. 31 lpp.; Ozols, E.J. u.c. *Pasīvā aizsardzība pret uzbrukumiem no gaisa. Pašaizsardzība*. Rīga: Iekšl. Min. pasīvās gaisa aizsardzības izdevniecība. 1939. 155 lpp.; Kalacis, J. Kapteinis. *Gaisa aizsardzība*. Rīga: MLAF. 1934. g. 71 lpp.

⁴⁹⁰ LNA LVVA, 1474. f., 1.apr., 3053.l., 4.lp.

⁴⁹¹ Turpat, 3051.l. 5. lp.

⁴⁹² Turpat, 3052.l. 36, 42.-44. lp.

⁴⁹³ Turpat, 52. lp.

⁴⁹⁴ Turpat, 155. lp.

karaspēka daļās un garnizonos atradās kino un skaņu aparatūra.⁴⁹⁵ Bez mācību filmu izrādīšanas, lielāku nozīmi kino aparatūra ieņēma karavīru atpūtas iespēju paplašināšanai, aizpildot karavīru brīvo laiku. Turklāt kino popularitāte un centieni tuvināt armiju sabiedrībai, daudzviet sekmējās kā garnizona iedzīvotāju iespēja apmeklēt kinoseansus karaspēka daļās. Tas radīja neapmierinātību privāto komersantu vidū. Piemēram, Gulbenē karavīru kinoteātris radīja pat tādu konkurenci vietējam kino *Globuss*, ka tā īpašnieks sūdzējās Kara resorā par garnizona kino ugunsdrošības jautājumiem, cerot, ka tādā gadījumā karavīru kinozāle būtu jāslēdz.

Fiktīvās šaušanas kabineti

Artilērijas virsnieku un instruktoru praktiskajai apmācībai karaspēka daļās un apmācību iestādēs pievērsa lielu uzmanību. Sevišķi tas sakāms par šaušanas vingrinājumiem, galvenokārt šaušanas datu aprēķināšanas precizitāti un laiku. Bez teorētiskajām zināšanām, šajā jomā galvenās ir katra karavīra prasmes, kuras varēja iegūt, tikai regulāri veicot attiecīgos vingrinājumus. Datu aprēķināšana pati par sevi vēl neko nenozīmē, jo nedot nepieciešamo informāciju, vai norādītais uzdevums ir izpildīts. To vislabāk varēja redzēt praktisko artilērijas šaušanu laikā, taču tas bija nepieciešams, bet salīdzinoši dārgs process, kuru varēja realizēt tikai dažas reizes gadā. Risinājums bija diezgan primitīvs⁴⁹⁶ - t.s. šaušana "uz papīra"⁴⁹⁷, šaušana samazinātā poligonā⁴⁹⁸ un speciāli artilērijas trenāžieri, jeb *fiktīvās šaušanas kabineti*, kuros ar speciālu trišu, sliežu, sviru un līkņu palīdzību, uz no *papjēmašē* izgatavota apvidus maketa apmācāmajam tika norādīts viņa aprēķināto šaušanas datu rezultāts.

Latvijas armijā pirmais šāds trenāžieris – t.s. Baranova fiktīvās šaušanas kabinets,⁴⁹⁹ parādījās 1925. g., Artilērijas virsniekuursos. Ideju par to 1922. g. no Francijas atveda plkv.

⁴⁹⁵ Turpat, 3054.l., 46. lpp.

⁴⁹⁶ Kaudzītis, K. Jauninājums artilērijas fiktīvā šaušanā. *Latvijas Kareivis*. 25.08.1929.

⁴⁹⁷ Visplašāk pielietotais fiktīvās šaušanas paņēmieni bija t.s. šaušana „uz papīra”. Šāds apmācību veids bija primitīvs. Apmācību vadītājs apmācāmiem deva šaušanas datus, bet apmācāmie pēc šiem dotiem izskaitļoja baterijas virzienu, tālumu, leņķmēra soli u.t.t. Pēc tam viens no apmācāmiem deva visas šaušanas komandas un, atkarībā no to komandu pareizības, apmācību vadītājs noteica, kādi šāvējam būtu bijuši novērojumi. Atkarībā no šiem novērojumiem, šāvējs deva nākamās komandas. Šāda apmācības veida galvenie trūkumi bija tas, ka šāvējs nevarēja novērot eventuālos sprādzienus, bet apmācību vadītājs, dodot novērojumus, nevarēja parādīt dabisko izkliedi, baterijas kļūdas u. c.

⁴⁹⁸ Kara skolas artilērijas nodaļa kādu laiku izmantoja samazināto poligону. Piemērotā vietā tika ierīkots noteiktā mērogā neliels laukumiņš, kurā uzstādīti mērķi. Tika apzīmēta baterijas pozīcija, novērošanas punkts u.t.t. Baterijai virzienus noteica ar īstām busolēm, un novērošanu izdarīja ar tālskatiem, bet sprādzienus parādīja speciāli šim nolūkam apmācīta komanda, uzšķiežot sprādzienu vietā ar mazu lapstiņu smiltis. Pēc varbūtības teorijas tika ieviesta arī izkliede. Šāvējs, novērojot guva iespaidu, kas atgādina īsto šaušanu. Samazinātā poligona galvenie trūkumi bija tas, ka šaušana noritēja ļoti lēni, jo šāviena rezultātus, pirms sprādziena parādīšanas, bija jāizskaitļo un jānorāda apvidū, nebija iespējams parādīt šrapneļa sprādzienus un sliktā laikā un ziemā apmācība nebija iespējama.

⁴⁹⁹ Kalacis, K. Baranova sist. Fiktīvās šaušanas kabinets. *Artilērijas apskats*. 01.09.1926. 422.-439. lpp.

N. Fogelmanis,⁵⁰⁰ taču pirmās praktiskās darbības tā iegādei tika veiktas, kad 1925. g. vasarā, artilērijas inspektora štāba vecākais adjutants Apmācības nozarē vln. Jānis Kalacis, devās komandējumā stažēties uz Franciju. Bez stažēšanās, viņa uzdevums bija arī organizēt zenīrtartilērijas tēmēšanas aparātu, munīcijas un fiktīvās šaušanas aparāta iegādi. 19. augustā viņš apmeklēja Ochenbeina firmu, kas nodarbojās ar šo aparātu izplatīšanu, bet 27. augustā *Société Generale d'Optique* (iepriekš - *Huet*), kura izgatavoja šādus aparātus, un kur strādāja pats Baranovs. Divas dienas vēlāk vln. J. Kalacis viesojās Baranova mājās, kur aplūkoja šī kabineta modeli, bet 6. un 7. oktobrī. apmeklēja Puatjē artilērijas skolu, kur sīkāk iepazīs ar šī aparāta darbību.⁵⁰¹ Braucienā tika savākta nozīmīga informācija gan par Francijas armijas artilērijas darbības principiem, gan ar to saistītajām problēmām.

Aparāta ideja bija ļoti vienkārša - kursantam, norādot uz mērķi un veicot šāvieni, aparāts parādīja četras iespējamās varbūtības, kur šāviņš varētu būt kritis – priekšā, aizmugurē, pa labi, pa kreisi. Trenažieris ievērojami uzlaboja karavīru sagatavotību, tāpēc to ieviešana visās artilērijas daļās, bija pat ļoti vēlama. Aparātam vajadzēja samērā lielu telpu un speciālu karavīru, kurš to uzraudzīja⁵⁰², tomēr galvenais šķērslis bija tā ievērojamās izmaksas. Šī iemesla dēļ, 1928. g. beigās Kara skolas artilērijas nodaļas priekšnieks, plkv.-ltn. Kuplais sāka konstruēt savu fiktīvās šaušanas kabinetu. Tas viņam arī izdevās, un, izmantojot savas zināšanas un Kara skolas darbnīcu sniegtās iespējas, 1929. g. sākumā tas jau bija gatavs un izmantots Kara skolas kadetu apmācībā.⁵⁰³

Līdz 1937. g., visas artilērijas daļas bija apgādātas ar Baranova vai Kuplā šaušanas kabinetiem, bet KrAP ar Dluska fiktīvās šaušanas aparātu krasta artilērijas un jūras artilērijas šaušanai.⁵⁰⁴ Izņēmums bija AAD, kam tāda vēl nebija. Lai gan Kuplā kabinets bija lētāks - aptuveni 3000 - 4000 latu⁵⁰⁵, acīmredzot, Baranova kabinetam 10 gadu laikā bija daudzi jauninājumi, kas to padarīja par mazāku un vieglāk pielāgojumu dažādām telpām, kā arī tam bija vairāk iespēju, tāpēc AAD nolēma iegādāt Baranova fiktīvās šaušanas kabinetu par kopējo summu Ls 35 000.⁵⁰⁶ AAD rīcībā tas gan nonāca tikai 1939. g. februārī.⁵⁰⁷ Turklāt arī šīs tehniskās ierīces strauji novecoja - 1939. g. Kara skolā esošais aparāts jau tika nodēvēts par "vecu dzelzi" bez uzlabojumiem.⁵⁰⁸

⁵⁰⁰ Artilērijas virsnieku kursu piektais izlaidums. *Latvijas Kareivis*. 30.10.1925.

⁵⁰¹ LNA LVVA, 3604. f., 1.apr., 2247.l. 2-15. lp.

⁵⁰² LNA LVVA, 4760. f., 1.apr., 2.l. 58. lp.

⁵⁰³ Kaudzītis, K. Jauninājums artilērijas fiktīvā šaušanā. *Latvijas Kareivis*. 25.08.1929.

⁵⁰⁴ Avsjukevičs. Krastartilērijas fiktīvās šaušanas kabinets. *Militārais apskats*. 01.01.1935. 83.-131. lpp.

⁵⁰⁵ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 223.l. 62.lp.

⁵⁰⁶ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 231. l., 19. lp.

⁵⁰⁷ Turpat, 233.l., 2. lpp.

⁵⁰⁸ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 229.l.,16.lp.

Poligoni, šautuves, šaujlauki un apmācības laukumi

Ieroču apkalpju un komandējošā sastāva sekmīgai sagatavošanai obligāts priekšnoteikums bija praktiskās nodarbības. Individuālo apmācību un darbības ar ieročiem veica karaspēka daļu novietojumos. To tiešā tuvumā atradās arī strēlnieku ieročiem paredzētās šautuves, kuru skaits pakāpeniski pieauga, un 1930. gadu beigās, ne vien katrā garnizonā, bet pat katras karaspēka daļas teritorijā vai tuvumā bija izbūvēta šautuve. Tomēr, apmācība praktiskajā lielgabalu braukšanā un artilērijas kaujas šaušanā, bija iespējama tikai, šim nolūkam speciāli sagatavotās teritorijās - poligonos, jeb artilērijas šaujlaukos. Šādai apmācību vietai vajadzēja atrasties katras divīzijas rīcībā, jo vasarās to izmantoja ne tikai artilēristi, bet arī pārējo ieroču šķiru kaujinieki, savu ziemā apgūto zināšanu praktizēšanai un taktisko mācību uzdevumu izpildei.

Pirmie artilērijas kaujas šaušanas uzdevumu izpildes mēģinājumi notika jau 1920. g. oktobrī, krasta aizsardzības baterijām Daugavgrīvā šaujot pa nekustīgiem mērķiem jūrā.⁵⁰⁹ Tā kā vienībā kaujas šaušana notika pirmo reizi, tad arī sekmes bija vājas.

Līdz pat 1930. gadu sākumam, bija vērojams apmācību vietu trūkums, bet nākamo desmit gadu laikā situācija ievērojami uzlabojās. Latvijas teritorijā, 1940. g., jau atradās vairāki poligoni, kuros regulāri trenējās artilērijas daļas. Poligonu vietas izvēli noteica karaspēka daļu atrašanās vieta, pieejamā infrastruktūra un zemsedze - vēlams smilšaina, lai samazinātu ugunsgrēku iespēju. Vēlamais artilērijas poligona lielums bija vismaz 80 - 100 kvadrātkilometri. Tam vajadzēja atrasties netālu no dzelzceļa, vēlams pie kādas upes vai ezera, kura tuvumā bija iespējams izvietot pastāvīgu vasaras nometni.

Daugavpils poligons, jeb šaujlauks bija vecākais un sākotnēji arī vienīgais artilērijas taktiskajai šaušanai izmantojamais poligons Latvijas teritorijā. Poligonu izveidoja jau 1893. g., un tobrīd tas bija viens no labākajiem Krievijas impērijas artilērijas poligoniem, ierindodamies tikai aiz Lugas poligona.⁵¹⁰ To izmantoja ne vien Daugavpils cietokšņa garnizona vienības, bet arī karaspēka daļas no citiem korpusiem. Poligona priekšrocība bija tā izmērs, kas atļāva šaut līdz pat vairāk nekā 7,5 km attālumam. Poligons apņēma trapecveidīgu teritoriju un atradās uz Z no pilsētas starp Daugavpils - Rīgas un Daugavpils - Rēzeknes dzelzceļa līnijām. Jau 1921. g. martā, vēl pirms karaspēks bija pārgājis uz miera laika stāvokli, sākās darbs pie šī poligona nodošanas Apsardzības ministrijas rīcībā.⁵¹¹ Oficiālais lūgums nodot poligonu artilēristu rīcībā nāca 1921. g. 20. aprīlī, pamatojot šo vēlmi ar to, ka poligona zeme sējumiem nebija derīga, teritorija jau ilgstoši bija atradusies artilērijas pārvalžu rīcībā un atrast citu artilērijas šaujlauku

⁵⁰⁹ LNA LVVA, 4756. f., 1.apr., 52.l., 62. lp.

⁵¹⁰ Pilsēta Krievijā, Ļeņingradas apgabalā, dzelzceļa Sanktpēterburga - Pleskava - Varšava malā.

⁵¹¹ LNA LVVA, 4756. f., 1.apr., 52.l., 139. lp.

tobrīd nebija iespējams. Papildus tam bija nepieciešami aptuveni 7 000 000 rubļu, lai sakārtotu bijušās 25. artilērijas brigādes kazarmas un vasaras lazareti, kurās izvietot vasaras nometnē sabraukušās artilērijas vienības.⁵¹²

Poligona apsaimniekošanu veica artilērijas inspektora, bet vēlāk, Zemgales divīzijas komandiera pakļautībā esoša, poligona komanda, kuras uzdevums bija uzturēt poligonu kārtībā - izvietot mērķus, gādāt par poligona sakariem un rūpēties, lai kaujas šaušanas laikā tajā neieklīst nepiederošas personas. Vasarās poligona komanda varēja sastāvēt no pat 40 cilvēkiem.⁵¹³ Katru gadu par poligona atbildīgo virsnieku iecēla vienu no artilērijas inspektora štāba virsniekiem, kura vadībā, sākot ar martu, norisinājās poligona sagatavošana sezonai.⁵¹⁴ Laikā, kad poligonā nenoritēja mācības, to pieskatīja mežsargs, kurš atradās artilērijas inspektora štāba pakļautībā. Poligona uzturēšanu daļēji atviegloja izsoļu rīkošana, kurās gribētāji varēja iegādāties tiesības pēc kaujas šaušanām salasīt izšauto šāviņu šķembas un lodes, kuras varēja nodot metāllūžņos. Šāda prakse visos poligonos pastāvēja līdz pat 1940. g.⁵¹⁵ Daži šķembu lasītāji bija tik cītīgi, ka pat šaušanas laikā slēpās mērķu tuvumā. Bija pat gadījumi, kad ar viņu palīdzību tika "uzlaboti" sacensību šaušanas rezultāti - baterijas karavīri uzpirka dažus šķembu vācējus, lai viņi izdauzītu mērķos caurumus. Pārķāpums gan tika atklāts.⁵¹⁶ Laikā, kad poligonā nenotika šaušanas un neatradās artilērijas daļu zirgi, to, savu lopu ganīšanai par samaksu, drīkstēja izmantot arī vietējie. Par zirgiem un govīm prasīja trīs latus, sīklopiem un teļiem Ls 1.50, bet jaunus dzīvniekus drīkstēja ganīt bez maksas.⁵¹⁷

Līdz 1920. gadu beigām artilērijas daļām nebija citu alternatīvu, kā vien vasarās savus šaušanas vingrinājumus veikt Daugavpilī, jo Rīgas tuvumā esošais Salaspils Stopiņu šaujlauks, kas atradās Salaspils vasaras nometnes tuvumā, bija piemērots tikai dažādiem Arsenāla izmēģinājumiem, ieroču pārbaudēm un piešaudēm, jo taktisko šaušanu traucēja poligona nelielais izmērs,⁵¹⁸ savukārt, Kurzemes divīzijai atbilstoša lieluma poligona trūkums, traucēja, līdz pat tās izformēšanai 1940. g. otrajā pusē.

Karaspēka vienību transportēšana uz Daugavpili katru vasaru prasīja ievērojamus līdzekļus. Poligona lielais noslogojums ievērojami ierobežoja karaspēka daļu uzturēšanās ilgumu un apmācību kvalitāti. Turklāt tas bija stratēģiski nedrošs risinājums, jo pēkšņa kara gadījumā pretinieks varēja iznīcināt lielāko Latvijas armijas artilērijas daļu. Situāciju mēģināja risināt daļu ieroču aizlienējot no ZAP krājumiem, jo tāda veidā nevajadzēja lieki pārvadāt

⁵¹² LNA LVVA, 3597. f., 1.apr., 12.l., 139. lp.

⁵¹³ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 134.l., 200 lp.

⁵¹⁴ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 1.l. 1. lp.; Turpat, 4.l., 16. lp.; Turpat, 5.l., 11.-13. lpp.

⁵¹⁵ *Valdības Vēstnesis*. 16.05.1934.

⁵¹⁶ LNA LVVA, 3602. f., 1.apr., 551.l. 3.lp.

⁵¹⁷ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 5.l., 20. lp.

⁵¹⁸ Turpat, 12.l., 471. lp.; LNA LVVA, 3597. f., 1.apr., 12.l., 471. lp.

artilērijas materiālo daļu, taču tas neatrisināja SAP problēmas, kam bija jāšauj ar saviem lielgabaliem. Līdz ar to atbilstošu poligonu trūkuma novēršana bija viena no prioritātēm, kas bija jāatrisina iespējami īsākā laikā.

Kā viens no izdevīgākajiem risinājumiem tika uzskatīts jauna poligona izveide tiešā Rīgas tuvumā, netālu no Carnikavas. Poligona izveidošanu uzsāka 1928. g., kad Centrālā zemes ierīcības komisija kara resoram Ādažu pagastā, piešķīra teritoriju Gaujas labajā krastā, kuru pārsvarā veidoja smilšaini līdzenumi, kāpas un to ieplakas. Sākotnēji pret to iebilda atbildīgā Saeimas komisija, jo, no valsts un saimnieciskā viedokļa, Ādažu apkaimē ierīkot poligonu nebija labi, jo šajā teritorijā atradās daudz lauksaimnieciski izmantojamo zemju.⁵¹⁹ Savukārt, kara resors uzstāja, ka meklēt piemērotu vietu ārpus Rīgas apkaimes kādā citā apriņķī, nav nozīmes, jo poligons nepieciešams tuvu Rīgai, lai samazinātu karaspēka daļu pārvadāšanas izdevumus. 12907,4 ha lielajā poligonā iekļāva *Abzaļu, Zābaku, Lilavu, Lipstu, Niksdēlu, Boķu, Zaldavu, Kauliņu, Veckauliņu, Siguļu, Silzemnieku*, un *Kaķu* māju teritorijas. 1928. g. oktobrī poligona teritoriju oficiāli nostiprināja zemesgrāmatā, bet zemniekiem, kuriem brīvprātīgi vai piespiedu kārtā bija jāšķiras no ierastajām ganību vietām un mežiem, nākamo desmit gadu laikā piešķīra kompensācijas brīvajās Ādažu pagasta platībās.

Gaujas poligonu literatūrā mēdz dēvēt arī par Carnikavas, Lilastes vai Ādažu poligonu. Te jāatzīmē, ka visos gadījumos tiek runāts par vienu un to pašu objektu, bet nosaukumu atšķirība radusies, dzelzceļa staciju dēļ, kurās karaspēka daļas izkāpa, dodoties uz vasaras nometnēm, savukārt nosaukums Ādažu poligons ir mūsdienu nosaukums.

Poligona teritorijā pirmās rudens kaujas šaušanas noritēja jau 1931. g.,⁵²⁰ taču aktīvi Gaujas poligonu sāka izmantot tikai 1933. g., kad tur izveidoja nepieciešamo infrastruktūru, piemēram, novērošanas torni šaušanas vērtētājiem.⁵²¹ Pirmajā nometnē Gaujas poligonā, VAP izvietojās pie Dūņu ezera dienvidaustrumu gala, Dūņu kroga rajonā, SAP pie *Nikasdēls* mājām, uz ziemeļiem no vecā ceļa starp tiltu pār Gauju un Dūņu krogu, bet AAD pie *Nikasdēls* mājām, dienvidos no minētā ceļa.⁵²² Artilērijas mērķu rajons atradās tagadējā Franču kurgāna apvidū, taču taktiskie vingrinājumi ar kaujas munīciju norisinājās arī Puskas upes apvidū un pie Kadagas ezera.⁵²³

1938. g. no jaunās Lilastes artilērijas nometnes uz šaujlauku atklāja jaunuzbūvēto 1,5 km garo šoseju, kas šķērsoja Lilastes un Dūņezeru tā šaurumā. Kā rakstīja laikraksts *Latvijas Kareivis*, Sapieru pulka būvētā tilta uzbūvēšanai bija nepieciešami 15 metrus gari pāļi. Šoseju

⁵¹⁹ Jautājums par armijas poligona ierīkošanu. *Latvijas Kareivis*. 28.04.1928.

⁵²⁰ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 10.l., 105. lp.

⁵²¹ Turpat, 12.l., 27. lp.

⁵²² Turpat, 28. lp.

⁵²³ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 16.l., 23., 28.lp.

izbūvējot, kopumā izrakti 20 000 kubikmetru smilšu. Ceļa seguma nostiprināšanu veica Šoseju un zemes ceļu departaments ar savu tehniku. Svinīgajā atklāšanā uzstājās artilērijas inspektors ģen. A. Dannenbergs.⁵²⁴

Arī Gaujas poligona teritorija civiliedzīvotājiem nebija pilnīgi slēgta. Vasarās, saskaņojot ar poligona komandas priekšnieku, vietējie iedzīvotāji varēja pļaut un vākt sienu trīs nedēļas laikā starp 25. jūniju un 25. septembri. Tikai pēc pļavu nopļaušanas karaspēka daļām bija atļauts pa zemes gabalu braukt un staigāt. Satiksmei ar zemes gabalu īpašnieks var lietot tikai tos ceļus, kurus norādīja poligona pārzinis. Savukārt, karavīriem artilērijas inspektora štābā, iegādājoties vienreizēju atļauju par 1 latu un saskaņojot to ar poligona pārzini, bija iespējams medīt.⁵²⁵

Latgales divīzijas vajadzībām, 1935. gadā uzsāka Litenes poligona izveidi, pakāpeniski uzbūvējot barakas un saimniecības būves kājnieku un artilēristu nometnēs, kā arī uzbūvējot tiltu pār Pededzi, un 1937. g. daļēji izcērtot poligona mežus, lai izveidotu nepieciešamos šaujlaukus.⁵²⁶ Nometņu būvi, sadzīvi tajās un attiecības ar vietējiem samērā sīki aprakstījis novadpētnieks Jānis Zvaigzne.⁵²⁷

Vissliktākā situācija bija KAP, kuram kaujas šaušanu vajadzēja veikt Liepājas tuvumā, samērā šaurā joslā - Vecā nometne Šķēdē. (garnizona šaujlauks) — Tosmares ezera Z. gals — Tosmares ezera D. gals — Ceļš gar Tosmares ezera R. malu — Šķēdes tilts — Kanāla ieteka jūrā — Jūras krasts. Parasti, pirms kaujas šaušanām, Liepājas prefekts vietējos laikrakstos publicēja paziņojumu, kur norādīja datumus un laikus, kad poligona teritoriju nedrīkstēja šķērsot. Poligona teritorijā varēja novietot tikai pašus mērķus, kamēr baterijas bija jāizvieto ārpus tā.⁵²⁸ Risinājums bija mēģināt palielināt poligona teritoriju uz apkārtējo zemju rēķina, tās atpērkot no vietējiem iedzīvotājiem. Uz ziemeļiem no esošās teritorijas atradās apm. 340 ha sliktas lauksaimniecības zemes. Tās iegādei no 53 īpašniekiem bija jātērē Ls 200 000. Ierosinājumu noraidīja, jo ieguldītie līdzekļi nesniegtu nepieciešamo rezultātu - poligona teritorija tik un tā bija pārāk maza.⁵²⁹

Lai uzlabotu treniņu apstākļus, bija nepieciešams poligonos izvietot artilērijas mērķu vilkšanas ierīces, kas ļautu veikt kaujas šaušanu pa kustīgiem mērķiem. Lai arī šādu mērķu vilcēji bija izstrādāti, tomēr joprojām tie nebija izgatavoti un uzstādīti. Tāpēc 1940. g. janvārī Armijas štāba Apmācības daļas priekšniekam tika lūgts paātrināt šo mērķu vilkšanas ierīču

⁵²⁴ Jauna šoseja uz Gaujas poligonu. *Latvijas Kareivis*. 25.07.1938.

⁵²⁵ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 12.l., 71. lp.

⁵²⁶ LNA LVVA, 1312. f., 2.apr., 1011. l., 8. lp.

⁵²⁷ Zvaigzne J. *Kas ir Litene?* Gulbene, 2006. 196.- 225. lpp.

⁵²⁸ LNA LVVA, 1474. f., 1.apr., 2947.l., 65. lp.

⁵²⁹ Turpat,

izgatavošanu Daugavpils, Litenes un Kurzemes poligoniem.⁵³⁰ Tas bija svarīgi, galvenokārt prettanku lielgabalu apkalpju sagatavošanai.

Taktisko uzdevumu izpilde norisinājās gan poligonos, gan, plašāku manevru laikā arī ārpus tiem. No tādiem lielākie manevri notika 1937. g. septembrī Ērgļu - Madonas apkārtnē.

Tomēr arī ikdienā, realizējot apmācības programmas, vienības saskārās ar apmācību vietu trūkumu. Sevišķi 1920. un 1921. g., kad daudzi jautājumi vēl nebija līdz galam atrisināti. Šāds piemērs ir Artilērijas kursu priekšnieka plkv. N. Fogelmaņa sūdzība savai vadībai par to, ka Rīgā vairs nav, kur veikt artilērijas braukšanas apmācību, jo visi derīgie Rīgas laukumi, izņemot Esplanādi, jau ir atdoti ģimeņu mazdārziņiem. Taču artilērijas braukšanas apmācību, saskaņā ar štāba rīkojumu, tur nedrīkst veikt, jo tas bojās laukumu un sacels liekus putekļus. Risinājums bija ierādīt teritorijas ārpus pilsētas robežām, vai nomalēs, taču arī Rīgas pašvaldības rīcībā tobrīd neatradās atbilstoši laukumi. Vēlāk gan tādi tika atrasti Vidzemes šosejas tuvumā, netālu no artilērijas kazarmām.⁵³¹

Rīgas pilsēta 1938. g. 21. jūlijā atļāva izmantot papildus karavīru apmācībai 12 zemes gabalus. Tostarp teritoriju Baltezera, Murjāņu un Slēpotāju ielas apvidū artilērijas braukšanai, teritoriju austrumos no Daugavgrīvas dzelzceļa Auto-tanku pulkam, ar noteikumu, ka netiek izpostīta zemes virskārta, teritoriju ap Ķīšezera angāriem - Jūras aviācijai, Šmerļa - mežu kājniekiem, Biķernieku mežu pie Leprozorija - kājnieku ierindas apmācībai, teritoriju blakus 6. Rīgas k. p. šautuvei, Ulbrokā pie Dārziņiem un Katlakalnā, Mālu ielas galā. Kara resors pieprasīja teritoriju arī Vidzemes šosejas malā pie Langstiņiem, artilērijas kaujas apmācībai, taču to nepiešķīra, jo baidījās no teritorijas izpostīšanas.⁵³²

Latvijas armijas artilērijas vienību kaujas spējas un disciplīna, sevišķi sākumposmā, bija ļoti atšķirīgas – dažas komandēja profesionāli virsnieki, bet citas – vienkārši kājnieku virsnieki. Karavīru apmācību iespēju robežās organizēja baterijās. Diemžēl tā bieži bija nepilnīga dēļ straujās vienību iesaistīšanas karadarbībā, vai sardžu dienesta dēļ, kuram vajadzēja atvēlēt ievērojamu skaitu bateriju karavīru. Bija jāapmāca ne tikai ieroču apkalpes jeb t.s. *numuri*, bet arī telefonisti, signālisti, izlūki un braucēji. Sevišķa nozīme bateriju apmācībā bija praktiskajai šaušanai un artilērijas braukšanai, kur kopējā komandā bija jāsaliedē visa baterija.⁵³³ Gadījās, ka baterijas nokļuva frontē pat bez veiktās kopējas apmācības. Šādā gadījumā liela nozīme bija pieredzējušajiem karavīriem un instruktoriem. Ņemot vērā virsnieku trūkumu, armijas virspavēlnieks atļāva virsnieku vietās iecelt labākos

⁵³⁰ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 234.l., 1. lp.

⁵³¹ LNA LVVA, 3597. f., 1.apr., 12.l., 271. lp.

⁵³² Turpat, 410. lp.

⁵³³ Turpat, 60. lp.

instruktorus un pat kareivjus, tos paaugstinot par vienu dienesta pakāpi.⁵³⁴ Arī apmācību metodika daudzviet atšķīrās. Ja vienībās, kuras atradās vienuviet, apmācību varēja izvest salīdzinoši veiksmīgi, tad, piemēram, Latgales artilērijas pulkā tas radīja problēmas – virsnieki, kuri nebija artilēristi, nespēja pilnvērtīgi apmācīt padotos, bet tā kā pulka apakšvienības bija izkaisītas pa visu Austrumu fronti, viņiem nevarēja palīdzēt arī zinošāki virsnieki. Trūka arī apmācību materiāli, ja krievu ieročiem tie bija atrodami, tad angļu ieročiem to nebija, tāpēc tiem nācās pielāgot Krievijas armijas reglamentus.⁵³⁵ Daudz resursu prasīja saimniecības darbi, turklāt vasarā daļu mobilizēto atvaļināja mājās lauku darbu veikšanai.⁵³⁶ Situācijai stabilizējoties, parādījās jaunas problēmas – par prioritāti kļuva saimnieciski jautājumi, un karaspēks vairs nevarēja tik brīvi rīkoties kā kara laikā. Piemēram, Rīgā problemātiska bija arī artilērijas braukšanas apmācība, piemērotu laukumu trūkuma dēļ, jo pilsētas valde vietās, kur līdz šim tas bija veikts, bija izdalījusi mazdārziņu īpašniekiem.⁵³⁷

3.4. Artilērijas bruņojums un tehniskais nodrošinājums

Bruņojuma sagāde bija viens no sarežģītākajiem jautājumiem, ar ko nācās saskarties, komplektējot artilērijas vienības. Tā iemesls bija nevis bruņojuma nepieejamība, bet gan ierobežotie līdzekļi, kas neatļāva iegādāties pietiekamu daudzumu modernu ieroču un tehnikas. Divdesmit gadu laikā visbiežāk bija jāizvēlas starp to, vai pirkt lielu skaitu novecojušu ieroču, vai mazāku skaitu modernu ieroču.

Par bruņojuma un transporta jautājumiem atbildēja artilērijas dienesti. Brīvības cīņu laikā visu vienību un iestāžu formēšanu un darbību negatīvi iespaidoja, galvenokārt materiāltechnisko līdzekļu un karavīru zināšanu trūkums, un daudzi papildu uzdevumi.

Kritisku situāciju radīja ne tikai ieroču, bet arī tēmēšanas un sakaru ierīču trūkums, bez kurām uguns vadība bija apgrūtināta. Būtiskākais, ka bieži vien saņemtā tehnika bija apzināti bojāta – gan pretinieka, gan pašu kareivju vainas un nolaidības dēļ. Visbiežāk trofeju ieročiem bija noņemtas optiskās un mērierīces.⁵³⁸ Lai gan daudzas vienības bija saformētas un teorētiski skaitījās kaujas spējīgas, tomēr tām, vismaz sākumā, kaujās vajadzēja piedalīties kā kājniekiem. 1919. g. oktobrī Latvijas armijai joprojām trūka nepieciešamie 72 lielgabali ar munīciju. Vienībās atradās tikai aptuveni 20 lielgabali, tāpēc nozīmīga bija katra trofeju lielgabala iegūšana. Sarežģīto ieroču un munīcijas uzskaiti un sadali apakšvienībām atvieglāja

⁵³⁴ LNA LVVA, 3595. f., 1.apr., 5.l., 26. lp.

⁵³⁵ Turpat, 20.l., 43. lp.

⁵³⁶ Turpat, 4.l., 32. lp.

⁵³⁷ LNA LVVA, 4756. f., 1.apr., 12.l., 271. lp.

⁵³⁸ LNA LVVA, 3595. f., 1.apr., 3.l., 17. lp.

Artilērijas pārvaldes darbība. Tās pienākums bija uzskaitīt arī kājnieku ieročus un munīciju. Līdz ar to pārvaldē nonāca informācija par pilnīgi visiem armijas rīcībā esošajiem krājumiem – tostarp arī t.s. kājnieku jeb tranšeju artilērijas ieročiem. Salīdzinot ar pretiniekiem – Bermonta armiju, kurā bija ap 100 lielgabalu, un Sarkanu armiju Latgales frontē, kuras rīcībā bija pat 180 lielgabalu, Latvijas armijas uguns spējas bija zemas. Kopumā cīņu laikā kā trofejas tika saņemti – 42 lielgabali.⁵³⁹ Jāatzīmē, ka bija pat gadījumi, kad Latvijas armijas pusē pārnāca ne tikai kājnieki, bet arī artilēristi ar visu materiālo daļu, kuru nekavējoties lika lietā pret saviem bijušajiem biedriem.

Otra būtiskākā problēma, ar ko bija jāsaskaras Brīvības cīņu laikā, bija munīcijas trūkums. Daļu munīcijas – angļu piešķirtajiem lielgabaliem izdevās iegūt no rietumu sabiedrotajiem, bet lielāko daļu munīcijas nācās savākt pamestās noliktavās vai pat kauju laukos. Jāsavāc bija izšauto lādiņu čaulas, kuras nebojātas bija jānodod Galvenajā artilērijas noliktavā, lai tās izmantotu jaunas munīcijas izgatavošanā. Par čaulu nenodošanu materiāli atbildīgi bija divīziju un artilērijas pulku komandieri. Arī kājniekiem bija jāsavāc izšauto patronu čaulas.⁵⁴⁰ Metāla trūkums bija tik liels, ka savāca pat izlietotās metāla skārdenes, kuras bija iespējams izmantot armijas saimniecības vajadzībām.⁵⁴¹

Ieroči un munīcija

Viena no īpatnībām, ar kuru jāsaskaras, pētot šo jautājumu, ir ieroču nosaukumos lietotās atšķirīgās mērvienību sistēmas, kuras gan avotos, gan literatūrā pārvarā pārmantotas līdz pat mūsdienām.⁵⁴² Lai gūtu objektīvu pārskatu, ieroču kalibri ir jāsalīdzina.

Brīvības cīņu kara laikā Latvijas armijas rīcībā nonāca plašs dažādu artilērijas ieroču klāsts. Lielgabali bija iegūti kā trofejas, dāvināti, iemainīti, nopirkti. Tie bija ražoti dažādās valstīs un pārstāvēja dažādas ieroču sistēmas. Lielākā daļa bija fiziski nolietoti ar bojātām mehāniskajām detaļām, izdilušiem, rūsejušiem stobriem un trūkstošām tēmēšanas ierīcēm. Daži ieroči pat bija salikti no dažādos veidos iegūtām detaļām. Līdzīga situācija valdīja arī munīcijas jautājumā – munīcija tika vākta visos iespējamajos veidos, tā bieži bija turēta nepiemērotos apstākļos, bija sajauktas, vai pat nebija zināmas ražošanas partijas, līdz ar to nebija iespējams precīzi šaut. Arī artilērijas ieroči bija izmētāti pa dažādām vienībām. Ja informācija par lauka artilēriju vēl nonāca līdz artilērijas vienībām, tad par citu veidu artilēriju informācija bieži vien trūka. Piemēram, Aviācijas divizionā 1921. g. martā vēl atradās pieci 37

⁵³⁹ Rozenšteins, H. (red.) *Latvijas armija 20 gados*. Rīga, 1940. 234. lpp.

⁵⁴⁰ LNA LVVA, 3595. f., 1.apr., 20.1., 20. lp.

⁵⁴¹ Turpat, 1.1., 9. lp.

⁵⁴² Skat.: Pielikums Nr.1., *Tabula Nr.3*. Latvijas armijā no 1919. - 1940.g. izmantotie artilērijas ieroču veidi.

mm zenītliekgabali ar 2340 lādiņiem.⁵⁴³ Visa šī haosa sakārtošana prasīja ievērojamus līdzekļus un laiku. Turklāt vienā gadījumā tas nebija pilnvērtīgi veikts līdz pat 1930.g., kad pēkšņi noskaidrojās, ka BVP esošais (37) 38 mm *Vickers* lielgabals⁵⁴⁴ patiesībā ir ar 40 mm kalibru. Turklāt, to konstatēja pašas *Vickers* firmas pārstāvis, brīdī, kad Latvijas pārstāvji izrādīja interesi par *Vickers* 38 mm lielgabaliem, kuru, kā izrādās, *Vickers* nemaz neražoja.⁵⁴⁵

Trūcīgo artilēriju bija nepieciešams steidzīgi papildināt. Pēc Pirmā pasaules kara daudzas valstis iztirgoja gan savu izformēto karaspēka daļu ekipējumu, gan to, kas bija saražots rezervēm un papildinājumiem. Uzreiz pēc kara savas noliktavas sāka atbrīvot Lielbritānija, krājumus iztirgojot pat par 20 - 50 % no to patiesās vērtības,⁵⁴⁶ savukārt Vācijai tas bija jāveic piespiedu kārtā - pēc Versaļas miera līguma noteikumiem Vācijas karaspēks bija ievērojami jāsamazina. 1922. g. 2. janvārī Latvijas sūtnis Londonā Georgs Bisenieks informēja, ka Lielbritānija ir gatava pārdot Latvijai savu artilērijas ekipējumu, kas atrodas bijušajos Galipoles kauju laukos Turcijā. Ņemot vērā "politiskos apstākļus, kas to tuvākajā nākotnē var liegt darīt", kā arī to, ka darījums bija ļoti izdevīgs, jo artilērijas ieročus pārdeva pat zem 5 % no tās vērtības, sūtnis ieteica ģen. E. Kalniņam steidzami doties uz Konstantinopoli un sākt kārtot šo darījumu. Tā brīža Kara ministrs Gustavs Zemgals šo darījumu apstiprināja, taču ar noteikumu, ka ieroču transportu nodrošina paši briti, bet Latvijas puse sedz visus izdevumus. Turklāt pirkumam līdzekļus meklēja gan esošajā, gan nākamā gada budžetā,⁵⁴⁷ gan 100 000 rubļus piešķīra kā vienreizēju piešķirumu. Rezultātā ģen. E. Kalniņš 1922. g. 15. jūnijā dažādiem pirkumiem Lielbritānijā, Francijā un Turcijā bija iztērējis vairāk nekā 11 miljonus rubļu.

Nopirktie 18 mrc. lauka lielgabali bija plānoti kā pagaidu risinājums līdz modernāku ieroču iegādei, bet finanšu līdzekļu novirzīšana citām prioritātēm līdz pat 1940. g. šo situāciju atstāja nemainīgu. Izmantojot dažādu privāto uzņēmumu, piemēram, krievu emigranta Aleksandra Kļagina firmas *A. Claguine*⁵⁴⁸ piedāvājumus, Latvija no Lielbritānijas, Vācijas un Francijas iegādājās, lielākoties lietotu bruņojumu – bieži pat bijušās Krievijas armijas internēto t.s. *balto armiju* ieročus. Tika aplūkota arī iespēja 6" *Canet* munīciju iegādāties pat no ASV.⁵⁴⁹ Ar šo pašu firmu starpniecību daļu nolietotā Latvijas armijas bruņojuma pārdeva

⁵⁴³ LNA LVVA, 3604., 1.apr., .2.l. 162a lp.

⁵⁴⁴ Skat.: Pielikums Nr.4., *Attēls Nr.12*. *Vickers* (37) 40 mm automātiskais lielgabals uz bruņotā vilciena. 1920. g.

⁵⁴⁵ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 224.l., 13.lp.

⁵⁴⁶ LNA LVVA, 3604.f., 1.apr., 699.l., 23.lp.

⁵⁴⁷ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 283.l., 22.-24. lp.

⁵⁴⁸ Широкоград, А. *Александр Клягин – торговец оружием и авантюрист*. Pieejams:

http://nvo.ng.ru/history/2010-11-26/14_kliagin.html [Skat. 09. 06.2015]; Quaterfages, R. *Les armées espagnoles et françaises: modernisation et réforme entre les deux Guerres mondiales*. Madrid: Casa de Velasquez, 1989;

⁵⁴⁹ LNA LVVA, 4760. f., 1.apr., 27.l., 161. lp.

citām valstīm, piemēram, Ķīnai⁵⁵⁰ un Spānijai, bet iegūtos līdzekļus izmantoja modernu ieroču iegādei.⁵⁵¹ Tas bija iemesls kāpēc 1930. gadu sākuma Lielbritānija gandrīz atteica ieroču piegādes Latvijai, jo baidījās, ka Latvijas apmainītie, vai pat Latvijai pārdotie britu ieroči nonāks Lielbritānijas interešu pretinieku rokās.⁵⁵²

Ar A. Kļagina firmas starpniecību Latvija arī pārdeva savus nolietotos ieročus, piemēram, 1936. g. tā no Latvijas iegādājās vecos, nolietotos krievu 3” 1914.g. zenītlieģabalus un par 20 000 latiem iegādājās arī autoplatformas *Tālvaldis* un *Pērkons*.⁵⁵³ Ieroču tirgū, tostarp, it kā iepērkot munīciju Latvijas armijas vajadzībām, bet reāli tos piegādādot nezināmiem klientiem - visticamāk kādai no Spānijas pilsoņu karā iesaistītajam pusēm, iesaistījās arī *A/S Sils*, atvaļinātā plkv. Pētera Silnieka vadībā. Cik lielā mērā šī firma bija iesaistīta Latvijas bruņojuma pārdošanai ārzemēs, nav pilnībā zināms, taču, jāpieļauj, ka tas nenotika bez valsts iesaistes.⁵⁵⁴

Ne vienmēr kara resors pirmais vērsās pie potenciālā ieroču ražotāja, jo bija gadījumi, kad ražotājs pats aktīvi meklēja klientus. Tā piemēram, zviedru uzņēmēju pārstāvis Latvijā, *Gunnar Bergströ*, 1937. g. 25. janvārī, kā starpnieks, vērsās pie Kara ministrijas Apgādes pārvaldes par saņemto piedāvājumu uz Latviju nosūtīt *Aktiebolaget Bofors* filmu par modernajiem automātiskajiem lauka pretaviācijas lielgabaliem.⁵⁵⁵

Saņemtie lietotie ieroči, to detaļas un munīcija bija ļoti atšķirīgas kvalitātes. Piemēram, firma *Dashwood* 1923. g. piegādāja 10 000 šauteņu, no kurām 3060 bija rūsas pēdas, bet atsūtītās 300 *Lewis* patšautenes vispār nebija derīgas.⁵⁵⁶ Tika meklēti arī citi risinājumi, piemēram, no Lielbritānijas armijas noliktavām iepērkot lielgabalu detaļas, un vēlāk tās saliekot kopā. Ieroču apmaiņa norisinājās arī starp jaunajām valstīm, kuras centās vienādot unificēt bruņojumu savu armiju iekšienē. Tā, piemēram, 1931. g. Lietuva ierosināja apmainīt 12 savus britu 18 mrc. lielgabalus pret Latvijas rīcībā esošajām 8 vācu 105 mm haubicēm un četriem 77 mm lielgabaliem.⁵⁵⁷ Ieroču nolietojums gadu no gada pieauga. 1936. g. 20. janvārī artilērijas inspektors ģen. A. Dannebergs ziņoja Krasta artilērijas pulkā esošie 3,425" lielgabali bija tik tālu novecojuši, ka to labošana un modernizācija nebija lietderīga un tos bija

⁵⁵⁰ LNA LVVA, 1474.f. 1.apr. 1574.l. 1.-9. lp.

⁵⁵¹ Gerhard, P. Bassler. *Alfred Valdmanis and the Politics of Survival*. 58. lpp.

⁵⁵² LNA LVVA, 3604. f., 1. apr., 170. l. 111 lp.

⁵⁵³ LNA LVVA, 1481. f., 1. apr., 240.l., 129.lp.

⁵⁵⁴ Bērziņš, A. *Nepublicētās atmiņas. Laiks, kas negaist*. Rīga: Lauku avīze, 2015. 143. lpp.

⁵⁵⁵ LNA LVVA, 1474. f., 1.apr., 3054.l., 2. lp.

⁵⁵⁶ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 148.l., 353. lp.

⁵⁵⁷ LNA LVVA, 1474. f., 1.apr., 1574.l., 83.lp.

nepieciešams no apbruņojuma izslēgt.⁵⁵⁸ Bet rudenī uzsāka 105 mm un 77 mm lielgabalu nomaiņu pret 18 mrc. lielgabaliem.⁵⁵⁹

Artilērijas inspektora 1923. g. konstatētie trūkumi artilērijas materiālajā daļā labi raksturo kopējo situāciju, kā arī problēmas ar kādām karaspēka daļas sastapās miera laikā un kādas varēja sagaidīt arī kara laikā. Turklāt zīmīgi, ka to liela daļa patiesībā bija vien sīkas nianšes, bet kopumā varēja ievērojami iespaidot karadarbību kopumā. Daudzus trūkumus varēja novērst pat bez milzīgiem ieguldījumiem.

Lai arī mobilizācijas plānā paredzētais lielgabalu skaits atradās artilērijas daļās un noliktavās, liela daļa nebija kaujas gatavībā. Vidzemes un Latgales artilērijas pulkiem nebija savestas kārtībā katrai pa vienai 18 mrc. baterijai, Bruņoto vilcienu divizionam – 8 lielgabali, Smagās artilērijas divizionā visi 8 zenītliekgabali un četri 47" lielgabali, darba kārtībā nebija neviens no nozīmētajiem lielgabaliem 5. artilērijas pulkam un rezerves artilērijas pulkam, trūka munīcijas rati. Vidēji, aplūkojot visu artilēriju, nebija pat vieni rati uz katru lielgabalu. Nesalabotie lielgabali atradās Arsenāla noliktavās.

Bruņojumā esošajiem sešiem angļu 13 mrc. zenītliekgabaliem trūka mērķējamo ierīču, kuras tobrīd jau bija pasūtītas, bet vēl nebija saņemtas. Angļu tipa bateriju komandieriem nebija izdoti apkārtskati (direktori), jo tiem trūka balstu, kurus, kļūdas dēļ, neiegādājās. Daugavgrīvas artilērijā 6" *Canet* baterijā vienam lielgabalam trūka mērķekļa, kuru samērā viegli varēja izgatavot Arsenālā. Ar esošajiem līdzekļiem bija iespējams nodrošināt vēl viena 6" *Canet* lielgabala uzstādīšanu, jo baterija no trim lielgabaliem vēl nevarēja attīstīt pietiekošu uguns jaudu. Zemgales artilērijas pulka lielgabalu un priekšratu riteņi bija izkaltuši un no jauna jāpārvelk dzelzsrieņas. Bruņotajiem vilcieniem paredzētie vācu smagie ložmetēji nebija piemēroti šaušanai no lūkām, jo esošie balsti neatļāva ložmetējus piestumt pietiekami tuvu lūkām, tāpēc tie bija jāpārbūvē.

Artilērijas daļām trūka pēc štatu sarakstiem paredzēto zobenu un revolveru. Zobenus lietoja personāls, kas izmantoja zirgus, bet šo auksto ieroču praktiskā nozīme pakāpeniski zuda un tos izmantoja tikai reprezentācijas nolūkos.⁵⁶⁰ Personāls visās daļās, izņemot Smagās artilērijas divizionu, bija apbruņoti ar šautenēm, kuras bija par smagām un traucējošām artilērijas dienestam, tāpēc tās iespējami ātrāk bija jāapmaina pret karabīnēm.

Lielāko daļu trūkumu esošā artilērijā bija novēršami ar pašu līdzekļiem, bet Arsenāls nespēja veikt šos darbus, jo bija pārslogots. Artilērijas daļas pastāvīgi žēlojās, ka remonta darbi netiekot laikā izpildīti, un tamdēļ cenšas paplašināt savas darbnīcas, piemēram,

⁵⁵⁸ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 125.l., 1. lp.; Turpat, 240.l., 26.lp.

⁵⁵⁹ Turpat, 2. lp.

⁵⁶⁰ Gelderiņš, E. Aukstie ieroči Latvijas armijā 1919. - 1940.g. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata V.* Rīga, 2004. 190.lpp.

Zemgales un Latgales artilērijas pulki ierīkoja darbnīcās ierīces riteņu dzelzs riepu pārstiepšanai. Tas pats Latgales artilērijas pulks 18 mrc. angļu lielgabalu bronzas kompresoru virzuļa gredzenus bija licis atliet kādā privātā darbnīcā Rīgā, bet tālāko apstrādāšanu un pielāgošanu veica savās darbnīcās.⁵⁶¹

Tomēr, 1920. gadu vidū tika veikti pirmie pasūtījumi pilnīgi jaunu ieroču iegādei no fabrikām, pasūtot 70 mm *Škoda* kājnieku lielgabalus, ar kuriem plānoja aizstāt 64 vācu mīnmetējus, kurus valsts puslegāli, ar militārā pārstāvja Vācijā plkv.-ltņ. Mārtiņa Jeskes palīdzību,⁵⁶² iegādājās 1923.g.,⁵⁶³ bet 1930. gadu otrajā pusē - pilnīgi jauni tika iepirkti 47 mm prettanku lielgabali,

Lielgabalu neapmierinošais tehniskais stāvoklis, kā arī apkalpju dažkārt nevērīgā attieksme atspoguļojās ieroču šaušanas kvalitātē, bet atsevišķos gadījumos arī traģēdijās. 1936. g., pārbaudot artilērijas daļu rīcībā esošos lielgabalus, tika secināts, ka lielākajai daļai tiem par jaunu ir jāveic piešaušana, turklāt VAP steidzami bija jāpiešauj 50 %, SAP – 70 %, ZAP – 80 %, bet BVP pat 100 % ieroču.⁵⁶⁴ Tajā pašā gadā artilērijas inspektora štābs nākamā gada budžetā dažādiem remontdarbiem un artilērijas ierīču iegādei pieprasīja Ls 503 200, turklāt lielākā daļa bija steidzami nepieciešami iepirkumi. Lielākās izmaksas – Ls 240 000 sastādīja *Goerca* zenīrtartilērijas skaņu noklausīšanās komplekti,⁵⁶⁵ tāpēc lielgabalu parka atjaunošana joprojām netika uzsākta.

Tā kā jaunus lauka lielgabalus tuvākajos gados nebija iespējams iegādāties, tad plānoja veikt 18 mrc. lielgabalu modernizāciju – pārbūvējot lielgabalu lafetes, kas ļautu šaut lielākos attālumos. Otrs ceļš bija uzlabot un pastiprināt artilērijas munīciju. Mērķis bija palielināt 18 mrc. lielgabalu šaušanas attālumu iespējami tuvāk 15000 jardiem.⁵⁶⁶

Apzinoties situāciju armijas vadība valdībai ieteica budžetu plānot tā, lai katros 4 gados varētu iegādāties vienu zenīrtartilērijas vai vieglās laukartilērijas bateriju, pie tam pirmkārt iegādājoties 3 - 4 zenītbaterijas. Turklāt, katros 4 gados būtu jāpagādā vismaz viens smagais lielgabals. Vadoties pēc šāda aprēķina, būtu iespējams pakāpeniski atjaunot novecojušo artilērijas lielgabalu parku.⁵⁶⁷

Aprēķinot ieroču papildinājumu nepieciešamību, iespējamais ieroču zaudējumu koeficients lauka artilērijai vienā karadarbības mēnesī bija aprēķināts kā 2,5 % no kopējā skaita. Krasta artilērijai tas bija 1,5%, bet tanku artilērijai - 20 %.

⁵⁶¹ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 148.l., 11.- 16. lp.

⁵⁶² Turpat, 97.lp.

⁵⁶³ LNA LVVA, 3604.f. 1.apr. 699.l., 2.lp.

⁵⁶⁴ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 240.l. 38.lp.

⁵⁶⁵ Turpat, 113.-114.lp.

⁵⁶⁶ Turpat, 121.-122.lp. (Apm. 13700 m)

⁵⁶⁷ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 247.l. 47.- 49.lpp.

Tikpat būtiska bija situācija ar munīcijas krājumiem. To uzglabāšanā un uzturēšanā liela nozīme bija Artilērijas laboratorijai, kurā šos darbus veica štatā esošie darbinieki. Neskatoties uz to munīcijas uzglabāšana un atjaunošana prasīja relatīvi lielus līdzekļus. 1923. g. armijas krājumos glabātais munīcijas daudzums bija nedaudz mazāk kā 1000 šāvienu, katram lauka lielgabalam un 4,5" haubicei. Bruņoto vilcienu divizionā šis skaitlis bija mazāks, pie tam krievu 3" lielgabaliem un vācu 77 mm lielgabaliem, un 105 mm haubicēm, šrapneļiem un brizantajām granātām degļi, mitruma dēļ, bija nederīgi. Munīcija pilnā kārtībā bija tikai angļu un franču lielgabaliem, jo pirms iegādes tā bija pārbaudīta.⁵⁶⁸ Smagās artilērijas divizionam uz katru 6" angļu haubici bija aptuveni 800 šāvienu, 47" baterijām nedaudz mazāk par 1000 šāvienu uz 1 lielgabalu. 6" vācu haubicēm tikai ap 400 šāviņu, tāpēc pēc munīcijas izšaušanas tās bija paredzēts apmainīt pret krievu 6" haubicēm, taču arī tām bija ļoti maz munīcijas. Zenīrtartilērijas 13 mrc. angļu lielgabaliem krājumos atradās ap 1000 šāviņu uz 1 lielgabalu, vācu 77 mm pretaeroplānu lielgabaliem šāviņu bija ļoti maz, turklāt laika degļi, mitruma dēļ, bija pilnībā sabojāti. Daugavgrīvas artilērijas 42" un 6" *Canet* lielgabaliem bija ap 1000 šāviņu uz vienu lielgabalu, 77 mm vācu F.K. - ap 350 šāviņu.

Par esošajiem apstākļiem artilērijas inspektors sniedza savu kopsavilkumu no kura izriet, ka ap 1000 šāvienu uz vienu lielgabalu ir par maz. Salīdzinājumam, Francija pasaules karu iesāka ar 1300 patronām uz vienu 75 mm lauka lielgabalu un, neskatoties uz munīcijas fabriku mobilizēšanu, patronu sāka jau trūkt Marnas kaujas laikā.⁵⁶⁹ Tā kā Latvijai nebija savu fabriku, tad krājumos vieglajiem lauka lielgabaliem un haubicēm bija jātur ap 2000 šāvienu, jau iepriekš nodrošinoties par šo krājumu papildināšanu pašā kara sākumā, savlaicīgi slēdzot līgumus ar munīcijas piegādātājiem. Latvijai bija jādomā arī par nelielu ķīmisko šāviņu krājumu, kuri modernā karā bija nepieciešami pat vairāk no karavīru morāles celšanas viedokļa, jo pašu karavīri, zinādami, ka Latvijai šādu šāviņu nav, bet pretiniekiem ir, var pieņemt, ka Latvijas armija ir vājāka.⁵⁷⁰

1934.gada rudenī uz vienu 18 mrc. lg. krājumos atradās 300 šāviņi, jeb 4 ugunsdevas, uz 4,5" haubici 500 šāviņi, jeb 10 uguns devas, uz 3" zenītliekgabalu 400 šāviņi, jeb 4 uguns devas.⁵⁷¹ Šāds munīcijas daudzums labākajā gadījumā pietika nedēļai. Lai varētu sekmīgi atjaunot artilērijas munīcijas krājumus un iespējami efektīvāk tos izmantot, bija nepieciešams palielināt 18 mrc. šāviņu skaitu gadā līdz 3000 - 3500 (no apm. 1000) un 1500 šāviņu 4,5" haubicēm. Optimāli rezerves krājumos vajadzēja glabāt 7 uguns devas.

⁵⁶⁸ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 148.l., 336. lp.

⁵⁶⁹ Marnas kauja sākās nepilnu mēnesi pēc aktīvās karadarbības sākuma un norisinājās no 1914.gada 5 - 12. septembrim.

⁵⁷⁰ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 148.l., 336. lp.

⁵⁷¹ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 247.l., 47.lp.

Latvijā varēja izgatavot tikai nelielu nepieciešamās munīcijas daļu tāpēc pārējā munīcija, ka arī munīcijas sastāvdaļas bija jāiepērk. Armijas štābs mēģināja izšķirties par diviem munīcijas piegādes veidiem. Pirmajā variantā, kas neprasīja tūlītējus ieguldījumus, bet negarantēja stabilu cenu, bija jāpanāk vienošanās ar munīcijas ražotājiem, kas spētu saražot nepieciešamo daudzumu un to piegādātu pēc pirmā Latvijas pieprasījuma, savukārt otrā gadījumā, kas kopumā bija drošāks, bet dārgāks, munīcija bija jāapmaksā un pakāpeniski jāpārved uz Latviju.⁵⁷²

Būtiska nozīme bija munīcijas uzglabāšanas termiņa ievērošanai, jo veca munīcija bija bīstama un radīja kļūmes. Vidēji munīcijas uzglabāšanas termiņš bija apmēram 20 gadi. Munīcijas metāla daļas varēja glabāt neierobežoti, bet pulvera un degļu bojāšanās dēļ bija noteikts, ka no munīcijas nokļūšanas armijas rokās tā jāizlieto 20 gadu laikā, vai arī jānomaina tās pildījums. Tātad, ja munīcija armijas rokās bija nokļuvusi 1920. g., to 1936. g. varēja glabāt vēl 4 gadus - līdz 1940. gadam. Kā redzams 1936. g., daļa strēlnieku munīcijas bija jau nomainīta, toties artilērijas munīcija varēja vēl glabāties tikai trīs gadus. Klāt piepirktas bija tikai nedaudzas munīcijas partijas. Armijas rīcībā kā pusgatava munīcija bija neliels skaits 18 mrc. lielgabalu gāzu granātu. Krājumos esošais pulveris 18 mrc. lielgabaliem pietika 22000 dzenpildīņiem. 1937. g. tika piepirkts klāt vēl 15000 kg un tad tas pietika kopumā 40000 jauniem dzenpildīņiem.⁵⁷³ Munīcijas nomainītu daļēji realizēja mācību laikā izšaujot vecākos munīcijas krājumus. Tāpat pastiprināti šāva ar tiem ieročiem, kurus tuvākajā laikā grāstījās izņemt no bruņojuma.⁵⁷⁴

Brīvības cīņu laikā artilērijas vajadzībām Latvijas valdība arī no Somijas slepeni iegādājās šaujampulveri par 80 000 somu markām, izmantojot Franču Baltijas komisiju. Tā kā valstij skaidras naudas šim nolūkam nebija, pulveri bija gatavs nopirkt ģen. Etievants. Darījums notika ap 1920. gada 11. novembri.⁵⁷⁵

Jāņem vērā, ka noliktavās esošā munīcija, sevišķi munīcijas sastāvdaļas, atsevišķos gadījumos situāciju nespēja uzlabot, jo ne vienmēr, lai pilnībā nokomplektētu noteiktu munīcijas daudzumu.⁵⁷⁶

Katra 18 mrc. lauka lielgabala patrona ar šāviņu svēra aptuveni 10 kg. (granāta 10,2, bet šrapnelis 10,7 kg) Baterijas vienas ugunsdevas svars bija 3 tonnas. Kopā ar iesaiņojumu 3,9 tonnas. Katras 45" haubices granāta ar čaulu un lādiņu svēra 17,6 kg Baterijas ugunsdeva svēra 3,5 tonnas, bet kopā ar iesaiņojumu 4,2 tonnas.

⁵⁷² LNA LVVA, 3604. f., 1.apr., 2248.l., 1.lp.

⁵⁷³ LNA LVVA, 1469. f., 1.apr., 3252.l., 8.- 13. lp.

⁵⁷⁴ LNA LVVA, 1481.f.,1.apr., 240.l., 18.-19.lp.

⁵⁷⁵ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 124.l., 85. lp.

⁵⁷⁶Skat.: Pielikums Nr.1., *Tabula Nr. 4.* Ziņu kopsavilkums par apbruņojuma un tehniskās apgādes piederumu daudzumu armijā uz 1936.g. 1.aprīli.

Pirmā pasaules kara sākumā visās armijās šrapneļu skaits attiecībā pret granātu skaitu bija lielāks. Tomēr, pozīciju karā šrapnelim bija mazāka nozīme, jo kājnieki slēpās ierakumos. Tāpēc pret lielāku kalibru lielgabaliem šrapnelis bija vispār atmests, savukārt lauka artilērijā tā attiecība pret granātām bija 1:4. Lai glabājamās munīcijas veidus galīgi apstiprinātu, 1935.g. 26. augustā speciāli norīkota komisija noteica, ka mobilizācijas krājumos vienībās jāglabā tikai granātas un šrapneļi, bet aizmugures noliktavās jāglabā arī speciālie šāviņi. Piemēram ķīmiskie šāviņi 18 mrc. lg. - 10 %, bet haubicēm – 15 % no visas munīcijas, Aizdedzinošie šāviņi lielgabaliem – 1 %, bruņusitēji – krasta artilērijai un prettanku ieročiem, turpretim lauka artilērijai tie nav vajadzīgi. Tāpat arī jāatsakās no apgaismes, trasējošajiem un dūmu šāviņiem. Šrapneļu un granātu attiecības dažādiem lielgabalu tipiem atšķīrās, bet izplatītākajam 18 mrc. lg. tie bija 30 % šrapneļu, 25 % - granātas ar jūtīgo degli, 25 % ar uzsitiena degli, bet 20 % ar laika degli.⁵⁷⁷

Baterijā munīciju pārvadāja lielgabalu priekšratos un munīcijas priekšējos un pakaļratos. Munīcijas daudzums bija atkarīgs no pārvadājamās munīcijas tipa. 18 mrc. lielgabaliem priekšratos ievietoja un pārvadāja 24 šāviņus, bet munīcijas ratos 76 šāviņus. Priekšratos esošie šāviņi bija lietojami tikai baterijas paš aizsardzībai un normālos kaujas apstākļos tie neskaitījās kaujas devā. Katras baterijas rezervē pārvadā 76 šāviņus, līdz ar to baterijā pārvadāja $(8 \times 76) + (4 \times 24) = 704$ šāviņus. Munīcijas ratos esošos šāviņus iedalīja uguns devās. Vienā 18 mrc. Lielgabala uguns devā ietilpa 75 šāviņi. Šādā veidā kaujas laukā pie lielgabala atradās viena ugunsdeva un paš aizsardzības munīcija, bet otra uguns deva atradās baterijas rezervē. 45" haubices priekšratos ievietoja un pārvadāja 12 šāviņus, bet munīcijas priekš un pakaļratos 48 šāviņus. Haubices rezerves ratos atradās 48 šāviņi. Baterijā atradās $(8 \times 48) + (4 \times 12) = 432$ šāviņi. 45" haubicē uguns devā skaitīja 50 šāviņus, šādā veidā uguns deva atradās pie katras haubices pozīcijā un otra baterijas rezervē.

Munīciju baterijas rezervēm piegādāja divīzijas munīcijas transports, kas sastāvēja no trim kājnieku un trim artilērijas munīcijas vadiem. Munīcijas transporta artilērijas vadu kopējā celtspēja bija 36 tonnas vai artilērijas pulka 1 ugunsdeva. Transportu veidoja laucinieku rati, kur vienjūga ratos varēja iekraut 250 kg, bet divjūga - 450 kg.⁵⁷⁸

1930. gadu beigās aktivizējās jaunu ieroču iegādes iespēju meklējumi. Jūtot tuvojošos starpvalstu saspīlējumus, tika intensīvi meklēti veidi kā uzlabot pretgaisa aizsardzību, prettanku spējas, kājnieku atbalsta artilēriju un nomainīt daļu veco haubiču. Šādā veidā no Lielbritānijas iegādājās deviņus 75 mm *Vickers* zenītliekgabalus, 18 *Bofors* 40 mm zenītliekgabalus, 96

⁵⁷⁷ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 248.l. 5.-6. lp.

⁵⁷⁸ Kociņš, J.A. kpt. *Artilērijas taktika*. Rīga, 1937. 87. lpp.

Böhler prettanku lielgabalus, 72 81 mm mīnmetējus un plānoja pirkt 105 mm haubices no *Škodas* vai *Rheinmetall - Borsig* firmām.

Prettanku ieroči kļuva par 1930. gadu nepieciešamāko bruņojuma elementu. Pēc armijas štāba speciālistu domām viens lielgabals ar labi apmācītu apkalpi kaujas laukā spēja cīnīties pret trim tankiem.⁵⁷⁹ Bruņojumā, ieviešot 47 mm *Böhler* prettanku lielgabalus, bija jāatrisina virkne jaunu problēmu. Pirms pirmo lielgabalu piegādēm armijas štābs lūdza firmai atsūtīt 2 lielgabalus mēnesi ātrāk lai varētu veikt virsnieku apmācību 3 nedēļu ilgosursos.⁵⁸⁰ Reglamentus nācās izstrādāt pilnīgi no jauna, jo arī Igaunijas armijai, kurai lūdza informāciju par reglamentu pieejamību, tobrīd vēl mācījās no ieročiem līdz dotajiem fabrikas aprakstiem un noteikumiem. Arī munīcijas pārvietošanai tika meklēts labākais risinājums, ieviešot uzlabotas munīcijas pārnēsašanas kastes, jeb *cibas*.⁵⁸¹

Igaunijas armijai jau kopš 1936. g. bija 4 *Böhler* 47 mm lielgabali. Uzzinot, ka arī Latvijas armija gatavojas tos iegādāties Igaunija izrādīja interesi veikt koppelkumu un kopā ar Latvijas armiju iegādāties vēl 12 lielgabalus. Mācību šaušanai Igaunijā izmantoja pie lielgabala stobra pievienojamu šautenes stobru, ar kuru veikt mācību šaušanu ar kaujas patronām.⁵⁸² Tomēr Igaunija izvēlējās iepirkt vācu *Rheinmetall* 37mm Pak 36 L/50 prettanku lielgabalus.⁵⁸³

Vieni no prettanku vienību komandieru kursiem norisinājās no 1938. g. 14. februāra līdz 26. martam, kad Armijas štāba Apmācības daļa, izmantojot 6. Rīgas k. p. par bāzi, veica prettanku lielgabalu virsnieku apmācību. Kursu vadītājs bija plkv.-ltņ. Jānis Krūmiņš. Uz kursiem nosūtīja tikai kājnieku bateriju un prettanku vadu komandierus. Kursos apguva tanku taktiku, hipoloģiju un apvidus sagatavošanu.⁵⁸⁴ Prettanku lielgabala apkalpi veidoja 8 karavīri. Lielgabaliem bija divu veidu munīcija – 2 kg smaga bruņusitēju un 3 kg fugasa šķembu granātas.

Kopējais secinājums, par situāciju 1920. gadu, sākumā armijas vadībā raisīja pārdomas. Kopumā, Latvijas armijai artilērijai trūka ieroču un to bija nepieciešams papildināt. Kara laikā katrā divīzijā uz 1000 kājniekiem būtu tikai 2,4 lielgabali, pieņemot, ka divīzijā ir ap 10 000 kājnieku - precīzāk 10 528. Salīdzinot ar Franciju, kur uz 1000 karavīriem bija 11 lielgabali un ASV, kur bija 8, Latvija izskatījās slikti. Turklāt, dati attiecas tikai uz divīzijas artilēriju, bez speciālas artilērijas. Lai situāciju uzlabotu, artilērijas inspektora ierosinājums bija neskatoties uz ekonomiskām grūtībām, palielināt artilērijas pulkus ar trešajiem

⁵⁷⁹ LNA LVVA, 1474. f., 1.apr., 2947.1., 146. lp.

⁵⁸⁰ Turpat, 192. lp.

⁵⁸¹ Turpat, 186. lp.

⁵⁸² Turpat, 223. lp.

⁵⁸³ *Sõja ja rahu vahel. I kd.: Eesti julgeolekupolitika 1940.aastni*. Tallin: S-Keskus, 2004. 464.p.

⁵⁸⁴ LNA LVVA, 1474. f., 1.apr., 2948.1., 1. lp.

divizioniem - tad uz katru kājnieku pulku sanāktu viens divizons jeb 1000 kājniekiem 3,6 lielgabalu. Ieskaitot 48 armijas virspavēlnieka rīcībā projektējamus lielgabalus, kopējais skaits būtu ap 4,5 lielgabaliem uz 1000 kājniekiem, aplūkojot tikai 5 aktīvās divīzijas trīs pulku sastāvā.

Divīziju artilērijas pulkos, pēc Francijas armijas parauga, būtu jāietilpst 2/3 vieglajiem lauka lielgabaliem un 1/3 vieglajām lauka haubicēm, tā brīža 1/6 daļas haubiču vietā.

Smagās artilērijas vienību vajadzēja no 14 palielināt līdz 24 smagajiem lauka lielgabaliem un haubicēm. Savukārt tā rīcībā esošos angļu 47^m lielgabalus, kuri lauka manevru karā bija pārāk smagi, ieskaitīt pozīciju artilērijā. Papildus tam būtu formējams vēl viens atsevišķs artilērijas pulks pēc esošiem divīziju artilērijas pulku štatiem, kurš kopā ar smagās artilērijas vienību sastādītu armijas virspavēlnieka artilēriju, svarīgāko frontes sektoru pastiprināšanai. Šādā veidā virspavēlnieka rīcībā atrastos 48 lielgabali.

Artilērijas inspektors savā atzinumā arī norādīja, ka jāveido t.s. kājnieku artilērija no maza kalibra lielgabaliem. Katram kājnieku pulkam nepieciešami 6 lielgabali – 2 uz katram bataljonam. Šī artilērija nepieciešama šķēršļu, tādu kā ložmetēju ligzdu, mazāku atsevišķu nocietinātu būvju un tanku iznīcināšanai. Jāpalielina arī zenīrtartilērijas bateriju skaits, jo varbūtējās 4 baterijas ar 8 lielgabaliem ir pārāk maz svarīgu punktu aizsardzībai, nemaz nerunājot par divīzijām, kur šādas artilērijas nebija vispār.⁵⁸⁵

Artilērijas materiālās daļas stāvoklis kopumā bija slikts un gandrīz katru gadu Artilērijas inspektors informēja vadību gan par esošo stāvokli, gan iespējamajiem risinājumiem pat norādot konkrētus veidus, kā par salīdzinoši nelielām summām atjaunot lielgabalu parku. Piemēram 1931. g. apvienojoties *Vickers* un *Armstrong* firmām, bija iespējams iegādāties 24 salīdzinoši lētus 18 mrc. *MK IV* lauka lielgabalus.⁵⁸⁶ Artilērijas inspektora ģen. A. Danneberga 1935. g. ziņojums Armijas komandierim atklāj, ka lai gan neskatoties uz vidēji 20 - 30 gadu vecumu, artilērijas ieroču stobri vēl bija apmierinošā stāvoklī, lielgabalu dažādās ierīces (ceļamā, grozāmā, tēmēšanas u.c.) bija izdilušas, lafetes nolietotas un katru gadu prasīja aizvien dārgākus remontus. Sevišķi cieta instruktoru vadu ieroči - ja citur lielgabali remontam bija jānodod ik pēc 6 gadiem, tad instruktoru vienībās ik pēc trim gadiem.⁵⁸⁷ Ģen. A. Dannebergs min piemēru, ka Zemgales artilērijas pulka jātnieku baterija pēc ierašanās Rīgā uz 15. maija parādi, mājup varēja doties tikai pēc remonta. Maksimālais lielgabalu lietošanas laiks, pie ļoti labiem nosacījumiem, varētu ilgt vēl 20 gadus, bet līdz tam brīdim būtu jānomaina viss lielgabalu parks. Lai to savlaicīgi izdarītu, katru gadu

⁵⁸⁵ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 148. l., 336. lp.

⁵⁸⁶ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 234.l., 113. lp.

⁵⁸⁷ Turpat, 242.l., 26. lp.

būtu jānovirza līdzekļi vismaz viena vieglā lauka artilērijas divizionā iegādei, līdzīgi kā to dara kaimiņvalstis. Līdzīgs, pat vēl sarežģītāks stāvoklis bija smagās artilērijas jomā.⁵⁸⁸

Nākamajā, 1936. g. janvārī Artilērijas inspektors jau ziņoja, ka no visiem 18 mrc. lielgabaliem aptuveni 1/5 daļai nepieciešams kapitālais remonts, bet no 3" zenītliekgabaliem 1/3 daļa nav savienojami ar tēmēšanas un skaitļošanas aparātiem, turklāt jau vairākkārt nav piešķirti līdzekļi šo trūkumu novēršanai. Skaitļos tas izskatījās šādi – jālabo bija 38 18 mrc. lielgabali, no kuriem 20 bija paredzēti karaspēka vienību apbruņošanai pēc kara laika štatiem un 12 3" zenītliekgabali. Kopējās ieroču labošanas izmaksas bija aplēstas Ls 136 000 apmērā kam vēl klāt bija jāparedz Ls 30 000 zenīrtartilērijai nepieciešamo tālmēru modernizēšanai. Lai šos darbus veiktu izmantojot kara resora rīcībā esošos resursus, bija nepieciešami 3-4 gadi. Lai gan līdzekļi bija prasīti jau iepriekšējos gados, tikai pēc šī ziņojuma 1936./37. g. budžetā tika atrasta neliela summa daļas ieroču atjaunošanai – Ls 55 000, solot pārējos līdzekļus atvēlēt nākamajos gados. Ieroču taupības pasākumi bija tik strikti, ka, piemēram, ar auto vilktajiem lielgabaliem maksimālais ātrums uz bruģēta ceļa tika noteikts 6-8 km/h, bet uz asfalta 10-12 km/h. Zemgales divīzijas jātnieku btr. lielgabalus nedrīkstēja pārvietot ātrāk par 8 km/h, kas izslēdza iespēju baterijai normāli veikt savus uzdevumus.⁵⁸⁹

Visbeidzot lauka artilērijas attīstības izredzes 1939. g. vasarā ir raksturojis armijas štāba priekšnieks ģen. M. Hartmanis norādot: "Ņemot vērā apstākli, ka 18 mrc. lielgabals vēl nepārredzamu laiku paliks mūsu armijas apbruņojumā, un, turklāt sastādīs mūsu lauka artilērijas svarīgāko un skaitliski lielāko daļu, nopietni jādomā par tā modernizēšanu" un uzdodot veikt uzlabojumus lielgabalu lafetēs, lai kaut nedaudz palielinātu to tālšāvību."⁵⁹⁰ Respektīvi, notika mēģinājumi lafetes pārbūvēt tā, lai stobru varētu pacelt vēl par dažiem grādiem augstāk.

Situāciju mazliet uzlaboja uzsāktā haubiču nomainīšana, taču arī tā bija novēlota. Jau 1937.g. rudenī Zviedrijā viesojās Bruņošanās daļas priekšnieks plkv. Rūdolfs Krievs ar plkv.-lt. J. Kalaci ar uzdevumu noskaidrot *Bofors* 105 mm haubiču iegādes iespējas. Lai gan haubices tika atzītas kā labas, tomēr *Bofors* uzņēmums bija tik ļoti noslogots, ka nespēja saprātīgā termiņā šo pasūtījumu izpildīt. Sākotnēji piedāvātais termiņš 96 haubicēm bija 42 mēneši.⁵⁹¹ No Vācijas izdevās sagādāt 1 divizionu (12 haubices) ar 105 mm *Reinmetall* haubicēm. Norisinājās sarunas par 96 *Vickers* 105 mm haubiču iegādi, taču Latvijas uzstādītās specifikācijas dēļ tās solīja piegādāt vairākās partijās divu līdz četru gadu laikā. Turklāt no pievienotā sarunas protokola redzams, ka haubices joprojām paredzēja ar zirgu vilkmi,

⁵⁸⁸ Turpat, 239.l., 36. lp.

⁵⁸⁹ Turpat, 229.l., 24. lp.; Turpat, 240. l., 1.lp.; Turpat, 6. lp.

⁵⁹⁰ Turpat, 241.l., 1.lp.

⁵⁹¹ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 242.l., 49.-68. lp.

motorizētajām vienībām atvēlot vien pirmo – izmēģinājuma partiju.⁵⁹² Līgumu izdevās noslēgt par jau Vācijas pārvaldībā ražoto čehoslovāku, *Škoda* 105 mm haubiču iegādi. 86 haubices firma solīja piegādāt līdz 1941. g. Artilērijas inspektora brauciena laikā 1940. g. 16. - 23. maijā uz fabrikām Bohēmijā un Slovākijā pārbaudīt pasūtīto ieroču ballistisko piešaudi un veikt priekšratu pārbaudi, firma izgatavoja jau 21. stobru.⁵⁹³

Ieroču novēlotajā sagādē liela vaina jāuzņemas Kara ministra ģen. J. Baloža un K. Ulmaņa flegmatiskajai rīcībai laicīgi neatļaujot veikt ieroču sagādes,⁵⁹⁴ kā arī ārlietu dienestam - sevišķi Ārlietu ministram Vilhelmam Munteram, kurš, baidoties sabojāt attiecības ar Lielbritāniju, kavēja līgumu slēgšanu ar citam valstīm.

Kājnieku atbalsta ieroču munīcijas klāsts bija salīdzinoši neliels. 1930. gadu beigās kājnieku lielgabaliem izmantoja vairs tikai 3 kg šķembu granātas, bet prettanku lielgabaliem bija bruņusitēju un parastās granātas, kā arī pasīvās mācību granātas. Centieni taupīt līdzekļus lika visa veida munīciju izgatavot Latvijā. Diemžēl 1939.gada septembrī prettanku virsniekuursos, kaujas šaušanā laikā atklājās, ka vietējā ražojuma 47 mm prettanku lielgabalu munīcija ir nekvalitatīva. Tehnoloģisku nepilnību dēļ vietējā ražojuma kapsēles šāvienu brīdī neizturēja spiedienu, kā rezultātā aizslēgā iekļuva sadegušā pulvera sodrēji un ierocis iekļēja jau pēc dažu šāvienu veikšanas. Tā iztīrīšana un savešana kārtībā prasīja vismaz stundu, kas kaujas apstākļos bija nepiedodami.⁵⁹⁵

Par vienu no inovatīvākajiem jaunievedumiem Latvijas armijā jāuzskata 1938. g. ieviesto kpt. Andreja Gūtmaņa izgudroto trīsdarbības degļu artilērijas munīcijai, kas apvienoja parasto uzsitiena, uzsitiena ar ildzinātāju un jūtīgo degļu darbību. Šī degļa ieviešana būtiski atviegloja artilērijas apgādi.⁵⁹⁶ Būtiska arī bija t.s. torpēdveidīgo šāviņu ieviešana, kas ļāva palielināt artilērijas darbības rādus.

Līdzekļu nepiešķiršana jaunu ieroču iegādei lika meklēt citus risinājumus, kā efektīvāk izmantot esošos līdzekļus. Piemēram, kā risinājums cīņai ar tankiem tika piedāvāts esošos 18 mrc. lielgabalus aprīkot ar grozāmām šaušanas platformām. Projekts bija nerealizējams, jo izmēģinātā platforma bija smaga, grūti pārvietojama un grozāma, ar ļoti šauru apšaudes sektoru, turklāt dažādo lielgabalu lemešu dēļ nebija salāgojama ar citiem lielgabaliem.⁵⁹⁷ Artilērijas kontrabateriju trūkuma risinājumu meklēja uzlabojot esošo lauka lielgabalu munīcijas tālšāvību⁵⁹⁸ un pārbūvējot lielgabalu lafetes. Šādā veidā, piemēram, izmantojot

⁵⁹² LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 234.l., 56.-58. lp.

⁵⁹³ Turpat, 234.l., 139.lp.

⁵⁹⁴ Andersons, E. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Toronto: DVCV, 1983. 587. lpp.

⁵⁹⁵ Turpat, 389. lp.

⁵⁹⁶ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 239.l., 27.-31.lp.; Turpat, 232.l., 9.lp.

⁵⁹⁷ Turpat, 229.l., 73.lp.; 230.l., 54.lp.

⁵⁹⁸ Turpat, 239.l., 8.lp.

torpēdveidīgos šāviņus, bija iespējams tālšāvību palielināt līdz pat 10 000 un vairāk metriem. Artilērijas pārvietošanās ātrumu centās palielināt, riteņus aprīkojot ar pilngumijas riepām.

Aplūkojot ieroču jautājumu, jāpiemin dažas nianšes - armijas rīcībā nonākušie artilērijas ieroči pēc ģen. J. Ruškevica 1920. g. rīkojuma tika krāsoti zaļganpelēkā krāsā. Izņēmums bija daži gadījumi LAP un Smagās artilērijas divizionā, kur pašdarbības rezultātā daļa ieroču sākotnēji tika nokrāsoti sliktas kvalitātes gaiši dzeltenā - smilšu krāsā.⁵⁹⁹ 1920. gadu otrajā pusē un 1930. gados daļa tehnikas un ieroču tika krāsota arī kamuflāžas krāsojumā.⁶⁰⁰

Jāpiemin vēl kāds faktors, kas ilgstoši ietekmēja gan šaušamas apmācību, gan norādīja uz potenciālajiem atbalstītājiem kara gadījumā – līdz pat 1939. g. armijā uz britu ražotajiem ieročiem esošās attālumu skalas joprojām bija britu mērvienību sistēmā – jardos un, tikai sākot ar aprīli, tās pārveidoja metriskajā sistēmā.⁶⁰¹ Ja briti piegādātu ieročus un aprīkojumu, tas atvieglotu to iekļaušanu vienību lietošanā.

Situācija, neilgi pirms Latvijas okupācijas 1940. g. jūnijā, ieroču apgādes jomā bija neapmierinoša.⁶⁰² Salīdzinot ar štatu sarakstā nepieciešamo ieroču skaitu, labā stāvoklī atradās vien krasta artilērija. Lauka artilērijai trūka ieroču aptuveni 2-3 divizona lieluma vienību apbruņošanai, bet viskritiskākā situācija bija prettanku, zenīrtartilērijai un kājnieku artilērijai.

Daļēji artilērijas bruņojumu mēģināja atjaunot, iegādājoties bruņojumu no PSRS, 1939. un 1940. g. noslēgto līgumu ietvaros - pirmie mēģinājumi notika jau 1938. g. beigās. 1940. g. 11. jūnijā tika saņemti seši 76 mm zenītliekgabali ar tēmēšanas un uguns vadības ierīcēm, kā arī trīs 107 mm lielgabaliem.⁶⁰³ Diemžēl, šiem ieročiem bija piegādāta neatbilstoša munīcija. Līgumu ietvaros Latvija vēlējās iegādāties arī prettanku ieročus.

Aprēķinot armijas rīcībā esošo munīciju, vadoties pēc reālā, nevis nepieciešamā ieroču daudzuma, galvenajiem ieročiem - 18 mrc. lauka lielgabaliem un 4,5" haubicēm munīcija pietika attiecīgi aptuveni 776 un 223 kaujas devām, t.i. 3 pilnām kaujas devām lielgabaliem un 4 pilnām kaujas devām haubicēm. Karadarbības apstākļos tas tiktu iztērēts pat mazāk nekā nedēļas laikā, bet organizējot pretuzbrukumu - dažu stundu laikā.⁶⁰⁴ Labākā situācijā atradās prettanku artilērija, kurā uz katru no 96 lielgabaliem bija 225 prettanku patronas. Pieņemot, ka, atšķirībā no lauka artilērijas, kuras uzdevums ir ar savu uguni noklāt noteiktu teritoriju, prettanku artilērija šaujot trāpa mērķi ar vismaz 50 % efektivitāti, un uguns kaujas laikā, pirms

⁵⁹⁹ LNA LVVA, 1468.f., 1.apr., 148.l. 131.lp.

⁶⁰⁰ Skat.: Pielikums Nr. 4., *Attēls Nr.2.* Smagās artilērijas pulka *Vickers 6"* haubice kaujas šaušanas laikā. 1930.gadi., *Attēls Nr.6.* Krasta artilērijas pulka dzelzceļa baterijas 6" *Canet* lielgabals 1939.g.

⁶⁰¹ LNA LVVA, 1474.f., 1.apr., 2948.l., 187.lp.; Turpat, 2947.l., 143., 206.lp.

⁶⁰² Skat.: Pielikums Nr.1., *Tabula Nr. 5.* Ziņas par artilērijas dienesta apgādes mantu stāvokli un trūkstošajiem priekšmetiem 1940. gada 10. jūnijā.

⁶⁰³ LNA LVVA, 1469.f., 1.apr., 3110.l. 55. - 60.lp.

⁶⁰⁴ Skat.: Pielikums Nr.1., *Tabula Nr.6.* Ziņas par munīcijas stāvokli 1940. gada 10. jūnijā.

savas iznīcināšanas vai pozīciju maiņas iznīcina vismaz 2-3 mērķus, šī veida munīcijas apjoms bija uzskatāms par apmierinošu.

Mobilitātes nodrošināšana

Artilērijas efektivitātes viens no priekšnoteikumiem ir atrašanās vajadzīgajā vietā nepieciešamajā laikā, tāpēc ir svarīgi, lai ieroči, to apkalpes un munīcija tiek nogādāti kaujas laukā un lai tie spēj manevrēt. Mobilitātes un transporta jautājums bija aktuāls visām ieroču šķirām, taču, ja kājnieki, jātnieki, vai pat tehnikās vienības teorētiski spētu veikt daļu no saviem uzdevumiem bez transporta līdzekļu vai vilcēju atbalsta⁶⁰⁵, tad artilērija to nespētu, jo dēļ ieroču svara, to pārvietošana lielākos attālumos, izmantojot tikai cilvēku spēku, nav iespējama.

Artilērijas mobilitāti Latvijas armijā nodrošināja, galvenokārt, izmantojot zirgu spēku. Pakāpeniski armijas rīcībā nonāca arī traktortehnika, motorizēti vilcēji un platformas. Nozīmīgu vietu ieņēma dzelzceļa izmantošana - gan artilērijas vienību pārvietošanai lielākos attālumos, gan bruņoto vilcienu vajadzībām. Dzelzceļa izmantošanu ierobežoja dažādo sliežu platumu dzelzceļu tīkli, dēļ kā atsevišķi vilcieni bija piesaistīti noteiktai dzelzceļa līnijai.

1923. g. 12. decembrī Latvijā atradās armijai derīgi 1557 kavalērijas zirgi, 9826 vieglās artilērijas zirgi, 3001 smagās artilērijas zirgs, 34 609 I šķiras vezumnieku zirgi un 47 908 II šķiras vezumnieku zirgi. Salīdzinājumam, visā valstī tobrīd bija 248 vieglie auto, 120 smagie auto, 135 motocikli, 105 motocikli ar blakusvāģi un 14178 velosipēdi.⁶⁰⁶ Atsevišķas vienības, piemēram, SAP un ZArP bija prioritāras transporta motorizācijā.

Artilērijas inspektors 1922. un 1923. g. veicot karaspēka daļu inspekcijas, sevišķu uzmanību pievērsa zirgu stāvoklim. Viens no iemesliem bija karavīru attieksme pret valsts zirgiem, kas kara gados bija ievērojami pasliktinājusies, jo zirgs bieži tika uztverts kā priekšmets, nevis darba lops. Inspekciju laikā tika konstatēts, ka zirgu stāvoklis artilērijas daļās bija ļoti vājš, trūka tipisku jājamo zirgu, bet artilērijas zirgos bija ieskaitīti lielākoties vezumnieki. Šāda situācija veidojās tāpēc, ka iepērkot zirgus, labākos nodeva Jātnieku pulka rīcībā, bet artilērijas virsnieki palika bez zirgiem. Tāpēc artilērijas daļās bija apgrūtināti atbilstoši attīstīt jāšanas mākslu, un virsniekiem nebija iespējams piedalīties arī sacīkstēs. Šajā situācijā bija nepieciešams vairāk vērības pievērst artilērijas daļu apgādāšanai ar jājamiem zirgiem. Artilērijā visus 20 gadus nepieciešamo zirgu skaits kopumā trūka. Arī saasinoties drošības situācijai karaspēka daļās zirgu skaits joprojām bija nepietiekams.⁶⁰⁷ Mobilizācijas

⁶⁰⁵ Ar transporta līdzekļiem nav domāta speciālā kaujas tehnika, t.i. bruņotie auto un tanki.

⁶⁰⁶ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 148.l., 336. lp.

⁶⁰⁷ Skat.: Pielikums Nr.1., *Tabula Nr. 9.* Ziņas par zirgu sastāvu artilērijas karaspēka daļās 1940. g.1. augustā

laikā zirgus plānoja rekvizēt, taču bija jāērķinās, ka šo dzīvnieku izmantošana pirmajās dienās, līdz dzīvnieks pierod pie situācijas, varēja būt mazāk efektīva.

Šāds piemērs bija Kara skolas Artilērijas nodaļa, kurai, iekļaujot arī virsnieku jājamos zirgus, kopumā bija 35 zirgi. Uz šiem zirgiem bija jāapmāca 66 kadeti artilēristi, daļa pastāvīga sastāva, un 130 virsnieku no virsnieku kursiem, turklāt braukšana aizjūgtos lielgabalos un dažādi citi darbi. Tādēļ arī baterijas iekārta bija tikai uz papīra un nebija realizēta dzīvē. Iepriekš minēto apstākļu dēļ, kadeti skolā nesaņēma artilēristu ierindas izglītību un pieredzi. Šo trūkumu tikai pa daļai izdevās novērst vasaras laikā artilērijas nometnē Daugavpilī, kad kadeti tika nozīmētas baterijas no pulkiem, ierindas apmācībai. Artilērijas nodaļa pat nevarēja piedalīties parādēs ar aizjūgtiem lielgabaliem - bija jāsoļo kājnieku ierindā.⁶⁰⁸

Jautājumu daļēji atrisināja, kad Kara ministrija 1933. g. 28. aprīlī lēma par atbalstu virsniekiem – jātniekiem, lai tie iegādātos zirgus savām vajadzībām un izmantotu tos dienestam. Šādā veidā plānoja attīstīt jāšanas sportu. Zirga iegādei nosedza pusi izdevumu, un par pārējo atļaujot samaksāt 5 gadu laikā.⁶⁰⁹

Līdz pat 1920. gadu beigām daudzviet zirgu uzturēšanas stāvoklis karaspēka daļās bija neapmierinošs. Staļļu grīdas bija sliktā stāvoklī vai nebija vispār. Sevišķi slikti staļļi bija Zemgales artilērijas pulkam, kur zirgi atradās ievietoti vecos šķūņos, dažās baterijās bez griestiem, zem cauriem bleķa jumtiem, bet mālu grīdas zem zirgiem bija pārvērtušās par dubļu bedrēm. Koka grīdas daudzviet bija ierīkotas tā, ka šķidrums nenotek, bet sakrājas zem tām. Zirgi, kārtīgas atpūtas trūkuma dēļ, bija vāji, nogurušu izskatu un apauguši ar garu spalvu. Barības devas bija pietiekošas, bet tā bija jāpalielina lielākajiem dāņu sugas zirgiem un jauniešiem zirgiem. Veicot inspekcijas pulkos 1924.g. novembrī tika secināts, ka 9,4 % no zirgiem ir hroniski slimi, daudzi cieta no kolikām. No kopējā skaita 70 % bija vēl no kara laika, bet jaunpieņemto ārzemju zirgu atklimatizācija bija nepietiekoša.⁶¹⁰

Zirgu palīģekipējumam sākotnēji nebija noteikts tips, jo pat miera apstākļos, pulku ietvaros jaukti lietoja krievu, vācu un angļu tipa iejūgus. Angļu tips kopumā bija atzīts par nederīgu Latvijas ceļiem, bet pārbaudīta un atzīta bija kombinācija no krievu un vācu aizjūgiem. Taču tādus aizjūgus vēl neizgatavoja. Lielākā daļa segļu artilērijā bija Kanādas tipa, kas paredzēti lielākiem zirgiem nekā Latvijā, turklāt to konstrukcija bija neizdevīga, jo atspieda zirgiem muguras.

⁶⁰⁸ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 148.l., 336. lp.

⁶⁰⁹ LNA LVVA, 4760. f., 1.apr., 28.l., 695. lp.

⁶¹⁰ LNA LVVA, 3602.f.,1.apr., 112.l. 3.lp.

Iekšdedzes dzinēju attīstība pakāpeniski nomainīja zirgus - vispirms pilsētu ielās, pēc tam lauku darbos un, protams, arī armijā. Izņēmums nebija arī Latvija. 1930.g. maijā Bruņošanās pārvaldes priekšnieks ģen. J. Ruškevics ziņoja armijas štāba priekšniekam par saviem secinājumiem, kas bija izdarīti balstoties uz ziņojuma par Lielbritānijas mēģinājumiem veikt savu bruņoto spēku motorizāciju. No taktiskā viedokļa motorizācija bija apsveicama, taču stratēģiskā un saimnieciskā ziņā ļoti dārga un grūti realizējama. Šaurākos apmēros tas pakāpeniski jau bija uzsākts izmantojot *Ford* traktoros un *Morris* trīsasu auto kā artilērijas vilcējus. Armijas štābu uztrauca vēl papildu faktori - svārstīgo naftas cenu dēļ nebija iespējams noslēgt ilgtermiņa līgumus par degvielas piegādi, kara laikā mobilizējamie šoferi neprastu strādāt ar artilērijas vilcējiem, kā arī ceļu piemērotība - Latgalē daudzi ceļi normālā stāvoklī bija izmantojami tikai dažus mēnešus gadā.⁶¹¹ Par nepieciešamību motorizēt artilēriju sprieda arī ģen. E. Kalniņš.⁶¹² Tomēr sakarā ar ekonomisko krīzi, 1932. g. pastiprinātu uzmanību pievērsa autotransporta ekonomiskai izmantošanai un zirgu nozīme armijā atkal palielinājās. SAP Traktoru baterijas rīcībā sākotnēji atradās *Daimler 80 hp.* traktori, kuri armijas rīcībā nonāca kā kara trofejas. To nomaīnai 1925. g. rezervēja 130 000 latu. Izsludinātajā konkursā par jaunu traktoru piegādi pieteicās itāļu *Fiat Pavesi* un franču *Type TL LATIL* piegādātāji.⁶¹³ No tiem atbalstīja franču piedāvājumu. Taču 1930.gadu otrajā pusē arī šos traktoros paredzēja nomainīt. Sākotnēji armijas pārstāvji apzināja visus Latvijā esošos traktoru variantus, tos izmēģināja, taču pie viennozīmīga slēdziena nenonāca.⁶¹⁴ Vienas no pirmajām motorizētajām vienībām bija pretgaisa aizsardzības baterijas uz *Peerles* transporta platformām.⁶¹⁵ Arī 1930. gadu beigās SAP bija paredzēts kā transporta ziņā modernākā vienība. Tomēr 1939.g. septembrī SAP 2. un 5. btr. joprojām izmantoja zirgu vilkmi, tāpēc tika pieņemts lēmums 2. btr. apgādat ar *Henshel* smagajiem auto, bet 5. btr. ar *Caterpillar* vai *Chalmer* traktoriem. Neviens no šiem transporta līdzekļiem pulkam nebija piegādāts. Auto-tanku pulkam SAP rīcībā bija jānodod arī 8 valsts smagie auto *Bofors 40 mm zart.* lielgabalu vilkšanai. Tā vietā pulkam iedeva 8 privātos pussmagos auto ar privātajiem šoferiem, līdz ar to ieročus ne varēja pavilkt, ne kāds to prata - tiesa - jautājumu pakāpeniski atrisināja.⁶¹⁶

Prettanku un riteņbraucēju vienību aprīkošanai 1939. g. Vācijā pasūtīja *Krupp Protze* smagos apvidus auto, kuru izvēli noteica iepriekš veiktie izmēģinājumi, dažādos braukšanas

⁶¹¹ LNA LVVA, 3604.f., 1.apr., 2249.l. 2.-17.lp.

⁶¹² Kalniņš, E. Artilērijas taktika. *Artilērijas apskats*. Nr. 3/4, 1929. 134. lpp.

⁶¹³ LNA LVVA, 3601.f., 1.apr., 1693.l., 19.lp.

⁶¹⁴ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 240.l., 79.lp., 123. lp.

⁶¹⁵ Skat.: Pielikums Nr. 4., *Attēls Nr. 5.* Smagās artilērijas pulka zenītbaterijas 13 mrc. lielgabals uz *Peerless* smagā auto. 1920. gadu beigās.

⁶¹⁶ LNA LVVA, 1481.f.1.apr. 125.l., 28., 33.lp.

apstākļos un pārvadājot dažādu tipu smagos ieročus ar apkalpēm.⁶¹⁷ Diemžēl šie transportīdzekļi Latvijas armijā nonāca līdz ar okupācijas sākumu 1940. g.vasarā. Smagās artilērijas pulka rīcībā bija nodoti daži *Henschel 33* smagie auto.⁶¹⁸

Sākot ar 1930. gadu pirmo pusi, aizvien aktīvāk sāka organizēt artilērijas kaujas šaušanas un manevrus ziemas periodā, tāpēc aktuālāka kļuva pārvietošanās ziemā. Neliela pieredze šajā sakarā bija mantota no 1920. g. Latgales atbrīvošanas cīņām.⁶¹⁹

Sevišķi bieza sniega apstākļos bateriju pārvietošana un izvēršanās bija sarežģīta un fiziski smaga. Ar auto to nevarēja paveikt, bet zirgi ļoti ātri sasvīda un piekusa. Tas nozīmēja, ka tie biežāk iejūgā bija jāmaina, līdz ar to bija nepieciešams lielāks zirgu skaits baterijā. Lielgabalu pārvietošanu centās atvieglot ar speciālām sliecēm vai ragavām. Jau no 1930. gadu sākuma periodiski tika izmēģināti vairāki lielgabalu slēpju un ragavu veidi. Iespējams, ragavu jautājums būtu atrisināts jau 1925. g., kad savu ragavu variantu piedāvāja iegādāties Norvēģija, taču citu prioritāšu dēļ no tā atteicās.⁶²⁰ Izvēle par labu kādam konkrētam paraugam netika izdarīta līdz pat armijas likvidācijai - notika svārstīšanās vai lielgabalu uzcelt uz zemnieku parauga ragavām, vai lietot riteņu slieces. Nepatīkama problēma bija Latvijas lauku ceļos iebrauktās ragavu slieces, kas bija daudz šaurākas nekā lielgabalu platums. Izmantojot lielgabalu slēpes, platākie lielgabali iestīga ceļa nomalēs, kas pamatīgi nogurdināja zirgus, savukārt esošo ragavu izmantošana neatbilda taktikas prasībām, jo no tām nebija iespējams atklāt uguni.⁶²¹ Analizējot situāciju, radās vairāki secinājumi un ieteikumi. Artilērijā nedrīkstēja nodalīt artilērijas un vezumniņu zirgus, jo vezumi ziemā stipri atpalika no kaujas daļas; šauros ceļos pajūgi jāizkārto nevis pāri, bet trīs zirgi viens aiz otra; sarežģītos klimatiskajos apstākļos artilērijai jādod daudz plašāka teritorija lai pārvietotos, jo tai būs jāatrod piemērotākie ceļi; jāizmanto kājnieku iemītie ceļi un dodoties kara gājienā vai ilgākos manevros līdzī jāņem riteņi, kas noderētu atkušņa gadījumā.⁶²² Tāpat arī zirglietas bija savlaicīgi jāievalkā, jo pretējā gadījumā smagos apstākļos tās radīja traumas zirgiem.⁶²³ Līdzīgus risinājumus Latvijas virsnieki novēroja arī apmeklējot Somijas armijas manevrus Viipuri apkārtnē no 1939. g. 6. līdz 9. martam. Tostarp, šajā vērtējumā, neskatoties uz augsto somu novērtējumu ziemas kaujas spējās un ekipējumā, kritiski tika vērtēta somu taktika, kura joprjām esot balstījusies strēlnieku ķēdē.⁶²⁴

⁶¹⁷ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 121.l., 153.lp., Turpat, 1474.f., 1.apr., 2947.l., 355., 384., lp.

⁶¹⁸ Foto: Pētersons, A. *Krustugunīs: 60 gadus no tautas slēptais. 1940 - 1945.* Rīga, 2007. 74.-75. lpp.;

⁶¹⁹ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 223.l. 40.-43. lp.

⁶²⁰ LNA LVVA, 3604. f., 1.apr., 2241.l., 53.-56., 59. lp.

⁶²¹ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 232.l., 1.-3. lp.

⁶²² Turpat, 383.l. 10.-26.lp.

⁶²³ Turpat, 239.l., 15. lp.

⁶²⁴ Turpat, 383.l., 36.- 38. lp.

Ņemot vērā Otrā pasaules kara pieredzi, jāsecina, ka mobilitātei sevišķa nozīme bija piešķirama tieši kara pirmajās stundās, taču vēlāk, ierobežoto resursu dēļ, lielāka nozīme būtu lēnākajiem zirgiem.

Par transporta ratus artilērijas pulkiem un munīcijas kolonnām kara gadījumā plānoja rekvizēt, taču šādi rati lielākoties nespētu izturēt munīcijas smagumu un salūztu jau pirmajās dienās.⁶²⁵

Vienas baterijas pārvadāšanai pa dzelzceļu bija vajadzīgi aptuveni 35 vagoni. Preču vagonā varēja ievietot 30 - 40 cilvēkus vai 6 - 8 zirgus. Platformas pielādēja iespējami pilnākas, lai pilnībā izmantotu to celstspēju un tilpumu. Katram ešelonam iecēla tā priekšnieku, kas kārtoja karavīru mantu, zirgu, lielgabalu izkrauju un iekrauju.

Normāls dienas gājiena ilgums ilga 8 stundas, ja tas bija garāks, tad to sauca par forsētu gājienu. Normālais gājiena ātrums kājniekiem dienā bija 4 km/h, naktī 3 km/h, vieglajai artilērijai dienā 6 km/h, naktī 4 km/h, smagajai artilērijai dienā 4 km/h, naktī 3 km/h. Vidējais dienas pārgājiena apvienoto ieroču spēku kolonnai bija 30 km. Gājienos bija jāparedz atpūtas laiks - artilērijā ik pēc 2 stundām, bet pēc 5 stundu gājiena 2 - 4 stundas ilgas lielās atpūtas. Stingri bija jāievēro vienmērīgs ātrums un atstatums, lai saglabātu kaujas spējas.⁶²⁶ Sākotnēji motorizētā transporta videjā ātruma noteikšana bija veikta neizmēģinot to realitātē, tāpēc 1927.g. rudenī Auto-tanku pulks veica izmēģinājumu pārvedot 1 kājnieku bataljonu no Vidzemes kazarmām uz Ieriķiem. 70 km vienība veica 8 stundās, jeb 9 km/h.⁶²⁷ 1939. g. motorizētās vienības kustības ātrums bija aptuveni 16 km/h.⁶²⁸

Artilērijas vietu gājienā noteica taktiskie apstākļi – avangardā, galvenajos spēkos, vai atsevišķā kolonnā. Lai saprastu, cik daudz vietas uz ceļa aizņem artilērijas pulks, labu raksturojumu sniedz šādi dati: baterijas gājiena kolonna ir apmēram 350 metrus gara, divizona kolonna 1400 m gara, sakaru baterijas kolonna 160 m, saimniecības baterijas kolonna 650 m gara. Artilērijas pulka gājiena garums bija 5000 metri. Caur izejas punktu baterija virzījās 5 minūtes, divizons 14 minūtes, bet pulks 55 minūtes.

Tomēr galvenais ātrumu ierobežojošais faktors bija artilērijas ieroču lafetu riteņu izturība. Ar metāla stīpām apvilktie riteņi izkalta, puva, lūza un, pārvietojoties pa bruģi vai asfaltu, lielgabali tika bojāti, nemaz nerunājot par drausmīgo un demaskējošo skaņu, kas radās šādā veidā pārvietojoties. Sevišķi aktuāls šis jautājums bija smagajai artilērijai, tāpēc lielgabalu riteņus pakāpeniski centās apbīlt ar pilngumijas riepām, vai, vislabāk -

⁶²⁵ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 148.l., 336. lp.

⁶²⁶ Kociņš, J.A. kpt. *Artilērijas taktika*. Rīga, 1937. 53.-54.lpp.

⁶²⁷ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 244.l., 2.lp.

⁶²⁸ *Karaspēka daļu organizācija un dienesti taktiskām mācībām, manevriem un karaspēlēm*. Rīga: Armijas štāba Apmācības daļas izdevums, 1939., 123.lpp.

pneimatiskajām riepām. Tā 1940. g. 26. - 29. februārī SAP Gaujas poligonā izmēģināja 42'' lielgabalus uz jaunajām riepām. Jauninājums radīja izmaiņas ne vien pārvietojoties, bet arī šaujot.⁶²⁹

Speciālais nodrošinājums: Sakaru, izlūkošanas, apgaismes un pretgāzu līdzekļi

Bez atbilstošas sakaru sistēmas ikviena vienība kļūst kaujas nespējīga, jo tās komandieris nezina, kas notiek kaujas laukā un saviem padotajiem nevar dot nepieciešamos norādījumus.

Latvijas armija izmantoja dažādus sakaru veidus: raķetes, lauka telefonus, telegrāfu, radiosakarus, vizuālos sakarus, ziņnešus un dzīvniekus - suņus, zirgus un baložus. Neviens no šiem sakaru veidiem nebija pilnīgi drošs, un katram bija gan trūkumi, gan priekšrocības. Sakaru shēmas bija sastādītas visām karaspēka daļām kara un miera laikam un ietvēra samērā komplicētu sakaru tīklu. Sakarnieku vienības atradās katrā karaspēka daļā. Kaujas lauka sakaru tīkls bija paredzēts ļoti komplicēts, izmantojot praktiski visus sakaru veidus, sākot ar lauka telefoniem, radiostacijām saziņai mobilām kaujas vienībām, optiskajiem telegrāfiem M16, saziņai starp blakus esošām karaspēka apakšvienībām un to tiešajiem priekšniekiem, kurus varēja aizstāt ar ziņnešiem vai sakaru suņiem un beidzot - ar pasta baložiem slepenas informācijas nosūtīšanai starp divīziju štābiem.

Artilērijas sakarus iedalīja iekšējā sakaru tīklā un ārējā sakaru tīklā. Iekšējos sakarus savukārt iedalīja vadības un uguns sakaros. Baterijai nostājoties pozīcijās, vispirms izbūvēja sakaru līniju no novērošanas punkta uz bateriju un no divizona komandiera novērošanas punkta uz baterijas novērošanas punktu.⁶³⁰

Sakaru nodrošināšanai starp novērošanas punktiem un baterijām pamatā tika izmantoti lauka telefoni un telefona centrāles - sākotnēji lielākā daļa telefonu bija ļoti sliktā tehniskā stāvoklī, turklāt pat vienību iekšienē pastāvēja telefona modeļu dažādība. Brīvības cīņu laikā un pirmajos neatkarības gados vienībām akūti trūka telefona vadu. Bija pat gadījumi, ka kaujas laukā vienības izgriezta gabalus citu vienību izvilktajās sakaru līnijās.⁶³¹

Sakaru līnijas apzīmēja ar dažādu formu vairodziņiem. Sakariem tas bija kvadrāts, kājniekiem taisnstūris, vieglajai lauka artilērijai trīsstūris, kājnieku artilērijai - aplis, smagajai artilērijai aplis ar trūstūrveida apakšējo malu, Mīnmetējiem un sapieriem - kvadrāts ar šķeltu apakšējo malu, bet aviācijai un pretgaisa aizsardzībai - krusts.⁶³² Šos telefonus parasti dublēja

⁶²⁹ LNA LVVA, 1481.f.,1.apr., 379.l. 29.lp.

⁶³⁰ Kociņš, J.A. kpt. *Artilērijas taktika*. Rīga, 1937. 46. lpp.

⁶³¹ Šēnfelds V. *Vidzemes artilērijas pulka vēsture*. Rīga, 1938. 142.lpp.

⁶³² *Sakaru dienesta reglaments*. 1925. 27.,28. lpp.

optiskā telegrāfa stacijas. Pienācīgi maskētas un novietotas patvertnēs, šīs stacijas bija lēnas, bet uzticamas un drošas, raidot virzienā uz aizmuguri, taču nedrošas, raidot frontes virzienā.

Par sakaru nozīmi liecina, kaut vai dažādo sakaru veidu nodrošināšanai paredzēto karavīru skaits artilērijas pulkā. Analizējot lauka artilērijas pulka amatu sadalījumu 1940. g. sākumā, redzams, ka no 1901 karavīra 1109, jeb 58,33% amata pienākumi tieši vai pastarpināti bija saistīti ar sakaru nodrošināšanu.

Armijai modernizējoties, aizvien vairāk sāka izmantot radiosakarus. Ieviesa speciālas radiostacijas, kas bija paredzētas artilērijas divizioniem ar koda nosaukumu "E" 1939. g. 1. aprīlī vienību rīcībā tādām jau vajadzēja būt 35, taču bija tikai 27. Kā viens no modernākajiem tehnoloģiskajiem sasniegumiem 1939. g. beigās bija VEF ražotās *vienvīra* radiostacijas. To pārnēsāšanai un apkalpei bija nepieciešami tikai divi karavīri, kas būtiski uzlaboja vienību mobilitāti. Diemžēl, līdz Latvijas okupācijai šie sakaru līdzekļi armijas rīcībā nespēja nonākt.

No speciālā nodrošinājuma jāpiemin SAP iekļautā artilērijas noklausīšanās stacija - īpašu ierīču komplekts, ar kuru palīdzību bija iespējams nopeilēt pretinieka bateriju atrašanās vietas, analizējot to radītos skaņu viļņus. Stacijas vajadzībām 2 aparāti tika iegādāti 1925. g. no firmas *W. Ottoway & Co Ltd. London*.⁶³³ Šīs ierīces bija nepieciešamas, lai varētu veikt sekmīgu kontrabateriju darbību. Savukārt no 1937. g. SAP un vēlāk ZArP rīcībā atradās *Goertz* akustiskās noklausīšanās ierīces, kuras paredzētas aviācijas skaņu uztveršanai.

Līdz 1928. g. Daugavgrīvas artilērija naktīs upes grīvu nespēja kontrolēt. Tas atklājās pēc 1924. g. 17. septembra rūgtās mācību pieredzes, kad artilēristi nakts tumsā nepamanīja, ka tiem Daugavā pāriet garām nosacītais pretinieks – Jūras krastu aizsardzības eskadras k/k *Virsaitis*,⁶³⁴ tāpēc steidzīgi sāka domāt par starmešu iegādi. No Latvijas uz Nīderlandi devās kara inženieris un apmeklēja starmešu fabriku *Lonneker*. Tika spriests par 110 cm un *Becos* 200 cm starmešu iegādi. Reizē ar jauno starmešu iegādi *Lonneker* pārstāvis arī piedāvāja modernizēt Latvijas armijas rīcībā jau esošos *Siemens* starmešus – tiesa, nav skaidrs, vai tie bija starmeši jūras novērošanai, vai gaisa telpas novērošanai.⁶³⁵ 1928. g. vasaras beigās sākās jauno Starmešu pozīciju būvdarbi gan Mangaļsalā, gan Daugavgrīvā. 200 cm starmeši bija vieni no modernākajiem, jo staru novadīšanu mērķī veica ar elektrisku manipulatoru no speciāli izbūvētas manipulatora būdiņas.

⁶³³ *Pagaidu instrukcija skaņu merītāju baterijām*. Rīga, 1940.

⁶³⁴ Priedītis, Ē. *Latvijas Kara flote 1919 – 1940. g.*, Rīga, 2004., 124. lpp.

⁶³⁵ LNA LVVA, 3604. f., 1.apr., 229.1.

SAP un pēc tam ZArP rīcībā atradās gaisa aizsardzībai paredzētā Starmetēju btr. To veidoja 2 smagās mašīnas *N.A.Q* ar starmetējiem un 2 smagās mašīnas *Renault* ar ģeneratoriem.⁶³⁶

Pirmā pasaules kara pieredze pierādīja, ka katram karavīram ir jābūt apgādātam ar gāzmasku. Situācija 1920. gadu vidū šajā jomā bija dramatiskā. Gāzu virsnieka amata nodibināšana vienībās, un tam sekojošā situācijas novērtēšana, parādīja pretgāzu aizsardzības stāvokli vienībās. Ziņojumā, kas datēts ar 1928. g. 17. janvāri redzams, ka armijā tobrīd bija 10 000 angļu tipa gāzmaskas, 2500 krievu *Kummanta - Zeļinska* gāzmaskas, 2000 vācu parauga gāzmaskas un 10 500 Arsenālā pagatavotās A tipa gāzmaskas. Lasāma arī norāde, ka 1928. g. paredzēts izgatavot vēl 10 000 gāzmaskas, kā arī uzsākt aktīvās ogles ražošanu filtriem.⁶³⁷ Lai gan skaitļi norāda, ka gāzmaskas bija pietiekošā daudzumā, tad kādā 1930. g. ziņojumā lasāma spilgta liecība par reālo stāvokli - no impregnētās ādas pagatavotās vācu gāzmaskas uzsūc netīrumus un āda no stāvēšanas smird, tāpēc lietošana ir nehigiēniska un karavīri to lietošanu uztver ar īgnumu. Angļu gāzmaskas bija nolietotas, bet to lietošana bija nehigiēniska.⁶³⁸ Vienībās trūka gāzmaskām piemērotas noliktavas, mācību respiratori un lupatas gāzmasku kopšanai. Tomēr kopumā situācija šajā jautājumā pakāpeniski uzlabojās.

Intendantūras iestāžu nodrošinātais ekipējums.⁶³⁹

Latvijas armijas artilērijas vienību karavīru apģērbam un individuālajam ekipējumam bija jāiekļaujas kopējā armijas apgāde un jābūt savietojamam ar pārējās armijas apģērbu un ekipējumu. Par to bija atbildīgi armijas intendantūras dienesti. Izgatavojot formastērpu, bija jāņem vērā prasības, kas bija cieši saistītas ar dienesta īpatnībām - darbu ar zirgiem, tehniku un smagu inventāru, kā arī artilēristu, kā atsevišķas ieroču šķiras pārstāvju tradīcijām. Apģērbs un ekipējums pirmajos neatkarības gados, gluži kā pārējā armijā, bija ļoti dažāds un neveidoja vienotu sistēmu. Tas bija rekvizēts, iepirkts, ziedots, pašizgatavots un pārstāvēja daudzu valstu formastērpu iezīmes. Nopietnas izmaiņas sākās, ieviešot 1922. g. parauga Latvijas armijas formas tērpa sistēmu, kurā artilērija, kā ieroču šķira iekļāvās ar tumši zilu krāsu kodu, kuru turpmāk izmantoja formastērpu iekantējumos un atšķirības zīmēs. Par karavīra piederību konkrētai karaspēka vienībai liecināja uz uzpleciem redzami simboli - burti un to kombinācijas.

⁶³⁶ Skat.: Pielikums Nr.1. *Tabula Nr. 4.* Ziņu kopsavilkums par apbruņojuma un tehniskās apgādes piederumu daudzumu armijā uz 1936.g. 1.aprīli., Pielikums Nr. 4., *Attēls Nr.9.* Smagās artilērijas pulka Starmetēju baterijas starmetējs. 1930.g. I puse.

⁶³⁷ LNA LVVA, 3604. f., 1.apr., 2248.l. 4. lp.

⁶³⁸ Turpat, 2264.l., 9. lp.

⁶³⁹ Par Latvijas armijas intendantūras dienestu vēsturi sīkāk: Ciganovs, J. *Latvijas armijas intendantūras dienesti (1919-1940).* Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013. 199 lpp.

Līdz ar kopējām Latvijas armijas formastērpa izmaiņām 1922., 1929. un 1932. g., kā arī nelieliem jaunievedumiem reorganizāciju starplaikos, izmainījās arī artilēristu formas. Galvenās iezīmes, bez krāsu koda, kas tos atšķīra no kājniekiem, vienībās ar zirgu vilkmi, bija jātnieku bikses, ādas stulmu zābaki un pieši. Nelielas izmaiņas bija arī ekipējumā, taču tas bija saistīts ar katrā vienībā izmantotajām bruņucepurēm un ieročiem. Artilērijas vienības bija pēdējās, kuru rīcībā bija plānās franču *Adrian* tipa bruņucepures. Kājnieku karaspēka daļu sastāvā esošajai prettanku artilērijai 1930. gadu beigās izsniedza īpaši pielāgotas *M16* bruņucepures ar saīsinātu un gumiju apvilktu priekšējo daļu, ka arī saīsinātu ausu daļu dzirdes apstākļu uzlabošanai.⁶⁴⁰

Latvijas armijas artilērija veidojās balstoties uz Pirmā pasaules kara pieredzes. Tomēr parādoties jaunām kara metodēm, līdz 1940. g. tā pakāpeniski mainījās, piešķirot lielāku nozīmi speciālajai artilērijai, taču karaspēka organizācijā tas parādījās ļoti lēni. Iemesls tam bija nelielais attīstībai atvēlētais līdzekļu daudzums, kas neļāva pilnvērtīgi attīstīties tehniskajām karaspēka vienībām, kas pārdefinētu arī Latvijas aizsardzības doktrīnu. Artilērijas koncentrācija artilērijas inspektora atbildībā būtiski uzlaboja šīs ieroču šķiras apmācību un perspektīvās attīstības iespējas, taču ievērojami samazināja daudz elastīgāku aizsardzības risinājumu radīšanu. Kā piemērs minams ZArP, kas kļuva par valsts pretgaisa aizsardzības kodolu, vienlaicīgi relatīvi samazinot aviācijas nozīmi, vai BVP, kas būtībā bija tehniskā ieroču šķira, bet bruņojumā esošā smagā artilērija to ierindoja pie artilērijas ieroču šķiras.

Lauka artilērijas izvietojums miera laikā bija piesaistīts divīziju izvietojumam un bija atkarīgs no telpu pieejamības un dzelzceļu tīkla. Pakāpeniski vienību izvietojuma tuvumā tika ierīkoti arī nepieciešamie šaujlauki u.c. infrastruktūra.

Ierobežotie līdzekļi artilērijai neļāva savlaicīgi ieviest jaunus un modernākus smagos ieročus un transporta līdzekļus, tāpēc karaspēka apmācību joprojām balstīja kājnieku taktikā, izmantojot zirgu vilkmi. Turklāt karaspēka kustība lielākos attālumos joprojām bija piesaistīta dzelzceļam.

Vērtējot apmācību kvalitāti, kopumā jāsecina, ka tā bija augstā līmenī. Apmācību procesa nodrošināšanai Artilērijas inspektora štābs izdeva mācību literatūru, to pielāgojot gan no Krievijas, gan Francijas un Lielbritānijas mācību līdzekļiem. Artilērijas virsnieki veidoja atsevišķu speciālistu grupu, kuru pārzināja Artilērijas inspektora štābs, kurā noteica, kuru virsnieku kvalifikācija un pieredze ir atbilstoša *artilērijas virsnieka* nosaukumam. Artilērijas virsnieku apmācībā plaši izmantoja fiktīvās šaušanas kabinetus, bet kaujas šaušanas sākotnēji

⁶⁴⁰ LNA LVVA, 1474. f., 1.apr., 2947.1., 154. lp.

notika Daugavpils, vēlāk arī Gaujas, Šķēdes un Litenes poligonos. Zenīartilērijas un krasta artilērijas šaujlauks atradās jūrā, pretim Daugavas grīvai, tāpēc zart. vienības vasarās apvienoja kopējā divizionā, piekomandēja SAP un nosūtīja uz nometni Mangaļsalā. Karavīru apmācībā un kultūras dzīves bagātināšanā daudz izmantoja kino sniegtās iespējas. Regulāri notika pieredzes apmaiņa ar citu valstu militārpersonām. Latvijas karavīrus augsti novērtēja arī daudzi ārvalstu speciālisti. Tomēr arī apmācību procesā ievērojamus trūkumus radīja nepietiekamie līdzekļi. Piemēram, apmācībās izmantojamais ierobežotais munīcijas daudzums, lieliski motivēja veikt kvalitatīvu un precīzu šaušanu, taču vienlaicīgi tas nedeve pietiekamas iespējas vingrināties taktisko uzdevumu izpildē.

Armijas rīcībā esošais bruņojums tikai daļēji pietika armijas apbruņošanai pēc kara laika štatiem. Kara gadījumā lauka artilērijas pulkos plānoja saformēt pulku trešos divizionus un uz AAD bāzes izveidot 5. artilērijas pulku. 1920. gadu vidū, pēc mobilizācijas pabeigšanas, armijā atrastos 5 lauka artilērijas pulki ar kopumā 30 baterijām un 100 vieglajiem lauka lielgabaliem un 20 vieglajām lauka haubicēm. Papildus tām, kā rezerve kalpotu 1 rezerves artilērijas pulks ar 7 baterijām, 24 lielgabaliem un 4 haubicēm. Smagās artilērijas pulkā atrastos 7 baterijas ar 6 smagajiem lauka lielgabaliem un 8 smagajām lauka haubicēm. Armijas rīcībā būtu 6 bruņotie vilcieni ar 18 lauka lielgabaliem, 6 vieglajām lauka haubicēm un 6 mazā kalibra lielgabaliem. Auto tanku divizionā būtu 7 lielgabali, bet Rīgas aizsardzībai no jūras pozīciju artilērija - 11 lielgabali. Armijas artilērijas bruņojumu pamatā veidoja angļu 18 mrc. lauka lielgabali un 4,5" haubices. Šis bruņojums bija paredzēts kā pagaidu risinājums līdz tiks atrasti līdzekļi modernāka bruņojuma iepirkšanai. Kopumā Latvijas armijā dažādos laika posmos tika izmantoti vismaz 47 dažāda kalibra un modeļa artilērijas ieroči. Moderna bruņojuma iepirkumi norisinājās tikai 1930. gadu otrajā pusē, kad tika iepirkti moderni prettanku un pretgaisa ieroči, kā arī lauka artilērijas haubices. Bruņojumā esošo artilērijas ieroču galvenā problēma bija materiālās daļas nolietojums un salīdzinoši nelielā tālšāvība, kas ierobežoja tās pielietojumu un padarīja par vieglāku mērķi pretinieka pretgunij.

Kā nākamā problēma izkristalizējās ieroču unificēšanas nepilnības, jo, neskatoties uz centieniem, 20 gadu laikā ieroču sistēmas nebija pilnībā unificētas. Joprojām vienībās izmantoja ļoti plašu lielgabalu klāstu, lai arī daži no tiem bija gandrīz vai vienīgie visā armijā. Vēl jo vairāk – daļa artilērijas atradās bruņojumā, kaut arī tai trūka munīcijas. Šīs vienības kaujās varētu piedalīties tikai ierobežotu laiku un pēc tam spiestas turpināt karadarbību kā relatīvi vājas kājnieku vienības. Turklāt ieroču un transporta lielā dažādība nozīmēja arī milzīgu rezerves daļu dažādību, savukārt atsevišķu valstu bruņojums ne vienmēr bija piemērots Latvijas apstākļiem.

4. Artilērijas vieta valsts aizsardzības sistēmā

Kaujas laukā galvenā un noteicošā loma bija kājniekiem, kuri ar savu uguni un manevriem izšķīra kaujas rezultātu, savukārt artilērijas uzdevums bija tos atbalstīt ar savu uguni, sedzot to pārvietošanos un uzbrukuma virzienu atbrīvojot no šķēršļiem. Tomēr, atsevišķos gadījumos artilērijai nācās uzņemties galveno uzdevumu cīņā ar pretinieku.⁶⁴¹ Pret bruņutehniku, aviāciju un floti gandrīz vienīgie izmantojamie ieroči bija lielgabali. Sevišķi tas sakāms par valstiski svarīgo objektu aizsardzību pret uzbrukumiem no gaisa. Tāpēc kopumā artilērijas nozīme kopējā valsts aizsardzības kopumā sistēmā tikai pieauga. Latvijas gadījumā svarīgs bija ne vien ieroču skaits, bet to racionāla un taktiski pamatota pielietošana, turklāt vērā jāņem vairāki faktori, kas ietekmēja artilērijas izmantošanas īpatnības.

Laikā no 1920. - 1940. g. Latvijas armijā bija vērojamas dažādu valstu kara doktrīnu ietekmes. Aplūkojot armijā izmantoto mācību literatūru, redzams, ka kājnieku mazo vienību sagatavošana bija balstīta uz Vācijas armijas pieredzi, savukārt augstāku līmeņu štābu darbība - uz Francijas armijā izmantotajam metodēm. Tas pakāpeniski mainīja līdz tam dominējošos Pirmā pasaules kara laika taktikas uzskatus, ka tikai masīva artilērijas uguns spēj kaujas laukā gūt panākumus.

Latvijas armijas vēsturē, ar militārās domas un teorijas attīstīšanu un, realizāciju armijas apmācībā un organizācijā, sevišķi izcēlušies divi virsnieki - ģen. P. Radziņš un ģen. H. Rozenšteins. Turklāt zīmīgi, ka ģen. P. Radziņš, vairāk pievērsies un aplūkojis karadarbības un karavīra vietas tajā fundamentālos pamatus, kuri ir aktuāli joprojām mūsdienās.⁶⁴² Savukārt ģen. H. Rozenšteins vairāk akcentējis moderno ieroču un taktikas principu pielietošanu atbilstoši Latvijas apstākļiem. Lai to realizētu, būtiskas bija ģen. H. Rozenšteina 1930. gadu beigās veiktās reformas un Latvijas apstākļiem adoptētie ārvalstu - čehoslovāku un vācu kara paņēmieni. Lai gan ģen. H. Rozenšteinu Armijas štāba priekšnieka amatā iecēla tikai 1939. g. oktobrī, iepriekš veiktās iestrādes viņam ļāva nepilna gada laikā būtiski uzlabot armijas kaujasspējas. Dažu mēnešu laikā viņa vadībā Armijas štābs izstrādāja vairākas, modernā kara prasībām atbilstošas, taktikas instrukcijas, sastādīja un teju ieviesa dzīvē, 5. mobilizācijas sadalījumu, nomainīja daļu augstāko virsnieku pret spējīgākiem jaunās paaudzes virsniekiem. Pēdējais punkts ir sevišķi svarīgs, jo divīziju un pulku komandieru un štābu priekšnieku vietas ieņēma virsnieki, kuri īsi pirms tam mācījās ģen. H. Rozenšteina vadītajā Augstākajā kara

⁶⁴¹ *Kaujas un lauka dienesta reglaments apvienoto ieroču šķiru vienībām (KLR)*. Rīga: Armijas štāba apmācības daļa: MLAF, 1936. 378 lpp.

⁶⁴² Radziņš, P. *Praktiskā taktika*. Rokraksts. No Kara skolā lasīto lekciju konspekta pārrakstījis Imants Apse. 15.12.91. [Autora personīgais arhīvs]

skolā. Kara priekšvakarā starp Latvijas armijas vienībām un štābu pastāvēja teicama izpratne par taktiskajiem uzdevumiem un to risināšanas gaitu, kas būtiski atvieglotu situāciju kara laukā.

Par gaidāmā kara paredzamo scenāriju liecina jau 1938. g. publicētā ģen. H. Rozenšteina sastādītā brošūra *Cīņa pret flanku manevru un ielenkta karaspēka kaujas darbība*, kuras ievadā autors norāda, ka Latvijas armija kara laikā būs spiesta ar maziem spēkiem izvērsties samērā platā frontē, tāpēc karaspēka vienības nespēs pilnvērtīgi viena otru atbalstīt. Tāpēc, lai saglabātu vienību kaujas spējas, spēki tiks apkopoti grupējumos, no kuriem mazākie paredzēti bataljona lielumā. Šādas kaujas grupu taktikas izvēle pamatota ar potenciālo, tiešā vārdā nenosaukto pretinieku, mobilu vienību izveidi, kuras tiek gatavotas flanku uzbrukumu izpildīšanai un pretinieka ielenkšanai. Šajā pašā brošūrā tiek norādīts, ka aviāciju pārsvarā paredzēts izmantot uzbrūkot aizmugurē, tā atbalstot savējo spēku uzbrukuma operācijas.⁶⁴³ Vienlaicīgi izdeva brošūra *Flanka un koncentriskais manevrs uzbrukumā*⁶⁴⁴, kas, lai gan apraksta šādu manevru ideju un uzdevumus, kas būtu veicami Latvijas armijas vienībām, patiesībā noder, lai izprastu pretinieka nolūkus un veicamo manevru procesus. Principā šajās brošūrās bija prognozēts, ka Latvijas armijai vistīcāmāk nāksies cīnīties ielenkumos, tāpēc galvenais uzdevums ir ar vilcinošām kaujām attālināt šo brīdi.

Šīs informācijas analīze, kontekstā ar karaspēka vienību štatu sadalījumu un struktūru,⁶⁴⁵ labi ilustrē kā un kāda veida kaujām Latvijas armijas vadība sagatavoja karaspēku.

Aizstāvēšanās kaujā Latvijas armijas bataljonam paredzēja vidēji 3,5 km platu frontes iecirkni, pulkam - 8 km, divīzijai - 20 km, bet vēl platākā frontē, ar kādu situāciju vistīcāmāk armijas vadība arī rēķinājās, līdz 25 - 30 km, kas nozīmēja, ka arī divīzijas apakšvienību frontes iecirkņi kļūtu platāki. Savukārt, uzbrukuma kaujā frontes platums kājnieku bataljonam būtu 1500 m, pulkam - 3000 m, bet divīzijai - 6000 m.⁶⁴⁶

Ievērojamais frontes platums piešķīra ievērojamu nozīmi tieši mazajām kaujas vienībām - grupām.⁶⁴⁷ Grupu veidoja 8 strēlnieki kareivju un dižkareivju pakāpēs, kurus komandēja instruktors kaprāļa dienesta pakāpē - kopā 9 karavīri. Šādā situācijā palielinājās arī zemākā komandējošā sastāva jeb instruktoru uzdevumi un atbildības līmenis, kas nedaudz palielināja instruktora profesijas prestižu. No instruktora tagad prasīja ne vien saprast un izpildīt virsnieka dotos uzdevumus, bet pašam patstāvīgi pieņemt lēmumus un, manevra idejas

⁶⁴³ Rozenšteins, H. Cīņa pret flanku manevru un ielenkta karaspēka kaujas darbība. Rīga, 1938, 5.-9. lpp.

⁶⁴⁴ Rozenšteins, H. Flanka un koncentriskais manevrs uzbrukumā. Rīga, 1938, 30 lpp.

⁶⁴⁵ Skat.: Pielikums Nr. 3., Shēmas Nr. 1.-13.

⁶⁴⁶ Rozenšteins, H. Divīzijas, pulka un bataljona vadības organizācija un darbība kara laikā. Rīga, 1937, 20.-22. lpp.

⁶⁴⁷ Mūsdienu ekvivalents - nodaļa.

garā, tos izpildīt.⁶⁴⁸ Turklāt, kaujā tas nozīmēja arī daļēju zemāko virsnieku funkciju nodošanu instruktoriem.

Aizsardzības pozīcijas bija relatīvi dziļas un veidoja vairākos ešelonos. No aptures līnijas, aiz kuras atradās artilērija un bataljona rezerves uz priekšu, līdz galvenajai kaujas līnijai, izvirzīja kājnieku aizstāvēšanās pozīcijas, savukārt tās izvirzīja priekšgrupas tā, lai tās varētu segt ar vienības smagajiem ieročiem. Savukārt, priekšgrupas varēja izvirzīt novērošanas posteņus. Pozīcijas veidoja tā, lai aizstāvju uguns būtu ieslīpa vai flankējoša. Uguns kauju pamatā izcīnīja artilērija, ložmetēji, patšautenes un snaiperi, bet strēlnieku grupām pat bija jāizvairās no ilgstošām uguns kaujām, taupot munīciju un spēkus triecienam un darbībai ienaidnieka novietojumā.⁶⁴⁹ Šādi pretinieka uzbrukums tika pakāpeniski ievilkts kaujā, kurā aizstāvjiem bija iespējams noteikt sev izdevīgāko kaujas norises vietu, turklāt, ešelonētā aizsardzība deva pietiekami daudz laika rezervju pārvietošanai un izvietošanai potenciālajās izejas pozīcijās.

Par taktikas pamatdokumentu, pēc kura vadījās gan augstākie, gan vidējie un jaunākie virsnieki un instruktori, kļuva, 1936. g. izdotsais, *Kaujas un lauka dienesta reglaments apvienoto ieroču šķiru vienībām (KLR)*.⁶⁵⁰ Uz tā pamata plānoja un realizēja apmācības, sastādīja pavēles, instrukcijas, noteikumus u.c. dokumentāciju. Jau 1936. g. rudens manevros to pārbaudīja dzīvē. Turklāt manevru laikā bija jāveic vairāki praktiski izmēģinājumi - jānoskaidro kara laika sastāva vienību novietojumā iespējas lauku mājās rudens apstākļos, vienību kolonnu garumi dienā un naktī, dažādu transporta līdzekļu pielāgotība Latvijas apstākļiem, sakaru līdzekļu piemērotība un labākie cīņas paņēmieni pret motomehanizētām vienībām gājiena un pozīciju ieņemšanas laikā.⁶⁵¹ Līdz Latvijas okupācijai Armijas štāba apmācības daļa intensīvi turpināja strādāt pie dažādu instrukciju sagatavošanas un ieviešanas aprītē, vienlaicīgi kontrolējot gan to izpildi, gan, uzdodot karaspēka daļām, praktiski pārbaudīt aprēķinos izmantotos datus.⁶⁵²

Jaunajā reglamentā bija vairāki būtiski papildinājumi, kas regulēja arī artilērijas vietu un pielietojumu gan operatīvajā, gan taktiskajā līmenī. Reglaments noteica, ka kājnieku un artilērijas komandieriem jādarbojas kopā. Iepriekš tas bija tikai ieteikuma līmenī. Reglamentā stingri nošķīra uzbrukuma un aizsardzības operācijas. Tāpat tas regulēja arī pretgaisa, pretķīmiskās un prettanku aizsardzības jautājumus un pieskārās arī krastu aizsardzībai.

⁶⁴⁸ *Francius, fon.* Divdesmit grupas uzdevumi. Praktiski norādījumi kājnieku virsniekiem, instruktoriem un kareivjiem. - Rīga 1924, 3.-4. lpp.

⁶⁴⁹ Piem: *Vidiņš, K.* Kaujas apmācība. // Aizsargs. Regulāros turpinājumos no 1938-1939. g.

⁶⁵⁰ *Kaujas un lauka dienesta reglaments apvienoto ieroču šķiru vienībām (KLR)*. Rīga: Armijas štāba apmācības daļa: MLAF, 1936. 378 lpp.

⁶⁵¹ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 249.l., 40.-42. lp.

⁶⁵² Turpat, 234.l., 6. lp.

Interesanti, ka reglaments paredzēja arī iespēju veidot uzbrukumu arī bez artilērijas sagatavošanās uguns, vienlaicīgi arī uzsverot smagumpunkta principa pielietošanu uzbrukumā. Kā trūkumi reglamentā norādīti piemēram partizānu karadarbības neapskatīšana un samērā vājš tanku un bruņutehnikas darbības reglamentējums.⁶⁵³

Palielinoties zemāko apakšvienību komandieru nozīmei kaujas laukā, vēl vairāk pieauga sakaru nozīme, jo komandējošajiem virsniekiem, sekmīgai kaujas vadīšanai, bija jāspēj savlaicīgi saņemt un nodot nepieciešamo informāciju, kā arī jāspēj nodrošināt sakari ar smago atbalsta ieroču apkalpēm.

4.1. Lauka un smagā artilērija

Latvijas armijas divīzija bija apvienoto ieroču šķiru divīzija. Tās rīcībā bija visi nepieciešamie līdzekļi patstāvīgai kaujas darbībai.⁶⁵⁴ Tomēr, optimālā kaujas vienība bija bataljons, kuram nepieciešamības gadījumā uguns atbalstam piešķirtu artilērijas bateriju un dažādu speciālistu – sakarnieku, sapieru u.c. grupas.

Artilērija, atkarībā no tās specifikas, bija vai nu pastāvīgi ietilpināta kājnieku vienībās, vai piedalīta tām noteiktu kaujas uzdevumu izpildei. Šo ieroču pielietojumu un, līdz ar to, iekļaušanu kādā no struktūrām noteica to specifika un kājnieku vienību spēja to atbilstoši un efektīvi pielietot. Piemēram, kājnieku pulks savā frontes iecirknī nemaz nevarēja tālšāvēju artilēriju pilnvērtīgi izmantot un tas arī nebija tās uzdevums, jo tālkaujas artilērija bija paredzēta pamatā pretinieka artilērijas apkarošanai - kā kontrabaterijas, un to darbību regulēja vismaz divīzijas līmeņa vadība.⁶⁵⁵

Šī iemesla dēļ lauka artilērijas pulki bija iekļauts kājnieku divīzijas sastāvā, Smagās artilērijas pulks - armijas komandiera rīcībā, savukārt kājnieku pulku uguns pastiprināšanai pakāpeniski ieviesa kājnieku pavadartilēriju. Divīzijai bija nepieciešama ne vien vieglā lauka artilērija bet arī haubices uzdevumiem, kur nepieciešama objektu graušana. Arī lielgabalu skaits baterijā bija optimizēts Pirmā pasaules kara laikā. Ja kara sākumā baterijās atradās 6 - 8 lielgabali, tad kara beigās to skaits samazinājās līdz četriem. Lielais lielgabalu skaits gan deva ievērojami lielāku uguns jaudu, tomēr kopumā baterijas padarīja par smagnējām gan manevra, gan kaujas laikā. Lielās baterijas pārvietojoties veidoja garas kolonnas, to izvēršanai bija nepieciešama plašāka teritorija, turklāt kaujas laikā tās patērēja ievērojami vairāk munīciju un

⁶⁵³ LNA LVVA, 1481. f., 1. apr., 283. l., n 10. - 19. lp.; *Kaujas un lauka dienesta reglaments apvienoto ieroču šķiru vienībām (KLR)*. Rīga: Armijas štāba apmācības daļa: MLAF, 1936. 378 lpp.

⁶⁵⁴ *Rozenšteins, H.* Divīzijas, pulka un bataljona vadības organizācija un darbība kara laikā. Rīga, 1937. 11. - 12. lpp.

⁶⁵⁵ *Karaspēka vadība un kauja*. Armijas komandiera štāba Apmācības daļas izdevums, Rīga, 1927. 112. - 113. lpp.

kopumā divīziju padarīja smagnēju.⁶⁵⁶ Kara laikā pierādījās, ka četru lielgabalu baterijas ir daudz parocīgāk komandēt, vieglāk vadīt gājiena laikā, tās vieglāk pielāgojas apvidum pozīcijās un to piešaude ir ātrāka un vieglāka, vienlaicīgi saglabājot ievērojamu uguns spēku. Divdesmitā gadsimta 20. gadu vidū dažviet parādījās idejas, ka baterijā esošo lielgabalu skaits samazināms līdz diviem, jo mazo vienību taktikas izmantošana vairs neradīja pietiekami lielus artilērijas mērķus, tomēr visai ātri šīs idejas noraidīja, jo divu lielgabalu baterijā, vienam no lielgabaliem izejot no ierindas, baterija zaudētu 50 % no savas kaujasspējas. Turklāt, lauka artilērijai ir jābūt pietiekami elastīgai, lai bateriju dažādu uzdevumu veikšanai varētu sadalīt arī sīkāk. Divu lielgabalu baterijas saglabājās tikai smagajiem lielgabaliem, kurus izmantoja speciāliem graušanas uzdevumiem vai pretinieka artilērijas apkarošanai.

Divizionu skaitam artilērijas pulkā bija jābūt pieskaņotam kājnieku pulku skaitam divīzijā, jo aizstāvēšanās kaujās vienu kājnieku pulku parasti pabalstīja viens artilērijas divizons. Šo vienību frontes platums bija aptuveni 8 km. Speciālā artilērija – smagā un zenīrtartilērija, parasti atradās augstākas karaspēka daļas – divīzijas priekšnieka rīcībā. Turklāt, katrā divīzijā ietilpa arī divīzijas artilērijas priekšniekam pakļautais munīcijas transports, kas piegādāja munīciju gan kājniekiem, gan artilērijai. Taktisku uzdevumu izpildei uz laiku varēja saformēt īpašas taktiskās vienības grupas, kurās varēja apvienot vairākus dažādu pulku divizionus vai baterijas.

Platās frontes dēļ, lielākās bažas radās par artilērijas uguns sniedzamības attālumu, ko bija jāpalielina gan pārbūvējot ieroču lafetes, gan izmantojot apvidus īpatnības, gan uzlabojot pašu munīciju.

Pēc 4. mobilizācijas sadalījuma armijas vadība kara laikā plānoja palielināt Latvijas armiju līdz 143 418 karavīriem kopumā 8 divīzijās. Papildus 4 miera laika divīzijām tiktu saformētas vēl trīs kaujas un viena papildu vai rezerves divīzija. Miera laikā esošo divīziju rīcībā esošā lauka artilērija 1939. un 1940. g. bija izvietota Liepājā (KAP), Rīgā (VAP), Gulbenē (LAP), Daugavpilī (ZAP). Šo daļu gatavības laiks līdz pilnam kara laika štatam bija noteikts sākot no 16 – 36 stundām KAP, līdz 20 – 40 stundām ZAP. 5. divīzijas artilērijas pulku 48 stundu laikā formētu Cēsīs uz AAD bāzes. Pilnīgi jaunu 60 – 100 stundu laikā formētu 6. divīzijas artilēriju Rīgā un 36 – 72 stundu laikā 7. divīziju Jelgavā.⁶⁵⁷ Papildu divīzijas sastāvā tiktu formēti tikai artilērijas papildu divizons. Šādā veidā artilērijas dienestā kopumā būtu iesaistīti aptuveni 24 200 karavīru, jeb aptuveni 1/6 daļa kopējā karaspēka.

⁶⁵⁶ Rozenšteins, H. Divīzijas, pulka un bataljona vadības organizācija un darbība kara laikā. Rīga, 1937, 12. lpp.

⁶⁵⁷ Kuzmins, V. Latvijas bruņoto spēku mobilizācijas un aizsardzības plāni 1939. gada beigās - 1940. gada sākumā. *Militārais apskats*. Rīga: 2009. 51. lpp.; Skat. arī: Pielikums Nr. 1., *Tabula Nr. 16*. Artilērijas daļu segnummuri un izvietojums Latvijas teritorijā 1940.g. 1. martā.

Salīdzinot ar laiku līdz 1939. gadam, kara laika štati artilērijas pulkam 1940. g. bija palielināti par 162 karavīriem, bet jājamo zirgu skaits no 240 palielināts līdz 271.⁶⁵⁸ Līdzīgi palielinājumi vērojami arī citu vienību štatos.

Artilērijas pakļautība kaujas laikā 20 gadu laikā būtiski nemainījās - tā kļuva pat koncentrētāka, jo daudzu uzdevumu veikšana bija deleģēta kājnieku atbalsta ieročiem. Tās pielietojums lielā mērā bija atkarīgs no divīzijas komandiera lēmumiem, kurš varēja atsevišķas artilērijas daļas piekomandēt padotajām vienībām. Izšķīra tiešā pabalsta un vispārējās darbības artilēriju. Ja tiešā pabalsta artilērija bija paredzēta kājnieku un jātnieku kaujas vienību atbalstam un kaujas laikā pakļāvās to komandieriem, tad vispārējās darbības artilērija pakļāvās divīzijas komandierim un pārsvarā veica kontrabateriju uzdevumus, kas bija smagās artilērijas uzdevums.⁶⁵⁹ Tāpēc, lai gan kara laika divīzijā tiešā veidā smagās artilērijas divizioni neietilpa, tomēr, aplūkojot SAP uzbūvi, jādomā, ka tie tiktu piekomandēti divīzijām. Tāpēc SAP bija izvietots Rīgā, un gandrīz pilnībā motorizēts, kas ievērojami palielināja tā mobilitāti.

Kopumā joprojām tika uzskatīts, ka, pretēji kājnieku vienību vadībai, kuras kaujas laikā centās decentralizēt, artilērijas vienības un to vadība bija jācentralizē. Šādi cerēja efektīvāk izmantot artilērijas masīvās uguns spēku, to bezjēdzīgi neizšķiežot mazsvarīgu mērķu apšaudē. Šādi daudz ekonomiskāk varēja izmantot munīciju un citus resursus, ko lielākas decentralizācijas gadījumā, būtu ne vien viegli iztērēt, bet vēl vairāk - tas ievērojami apgrūtinātu vienību apgādi un munīcijas krājumu atjaunošanu. Jāuzsver, ka artilērijas un kājnieku vadības apvienošana vienā darba grupā ievērojami uzlaboja uguns manevra iespējas.

4.2. Baltijas jūras un Rīgas jūras līča krastu aizsardzība

Baltijas valstu jūras krastu aizsardzība joprojām ir komplicēts uzdevums, kur jāsabalansē dabas un cilvēka veidoti apstākļi ar valsts rīcībā esošajām iespējām. Ja Lietuvai krasta līnijas garums ir tikai 90 km, tad Latvijai tā sasniedz jau 494 km, savukārt Igaunijai ar savu 1393 km garo kontinenta jūras krastu, klāt vēl nāk ievērojamais salu skaits. Turklāt valstīm atšķīrās arī piekrastes tips – Latvijā un Lietuvā, ar nelieliem izņēmumiem, tā ir salīdzinoši smilšaina un lēzena, savukārt Igaunijā klinšaina.

Pirmā un Otrā pasaules kara laikā vācu karaspēks Baltijas jūrā rīkojās samērā agresīvi. Galvenie operāciju mērķi Baltijā bija Monzunda arhipelāga salas, kuras ļāva pilnībā kontrolēt

⁶⁵⁸ *Karaspēka daļu organizācija un dienesti taktiskām mācībām, manevriem un karaspēlēm*. Rīga: Armijas štāba Apmācības daļas izdevums, 1939. 57. lpp.; Skat.: Pielikums Nr. 3., *Shēma Nr. 1*. Kara laika štats Nr. 696. Viegļās laukartilērijas pulks.

⁶⁵⁹ *Kaujas un lauka dienesta reglaments apvienoto ieroču šķīru vienībām (KLR)*. Rīga: Armijas štāba apmācības daļa: MLAF, 1936., 166., 235., 313. lpp.

Rīgas jūras līci un daļēji arī Somu jūras līci. Pēc 1918. g. Brestļitovskas pamiera Baltijas jūra būtībā kļuva par Vācijas iekšējo jūru, taču 1918. g. rudenī situācija strauji izmainījās un Baltijas jūrā uzsākās sīva sāncensība starp rietumu sabiedroto un padomju floti. Kamēr britu un franču kuģi atradās Baltijas jūrā, tie nodrošināja arī Latvijas krasta līnijas aizsardzību.

Latvijas militārās ģeogrāfijas apstākļi⁶⁶⁰ diezgan skaidri norādīja apdraudētos reģionus. Pastāvēja divi galvenie apdraudējuma veidi - apšaudes, jeb bombardēšana no jūras un desanta iespējamība. Apšaudes gadījumā sekas ir īslaicīgas un, atkarībā no nodarītajiem postījumiem, ātri novēršamas, pat izmantojot tikai civilos resursus, savukārt desanta izcelšana kādā piekrastes joslā pilnīgi noteikti piesaistītu ievērojamu Latvijas karaspēka daudzumu, tādējādi vājinot citus frontes sektorus. Izņēmums bija Rīga, kura, sava unikālā ģeogrāfiskā izvietojuma dēļ, bija nozīmīgākais un reizē apdraudētākais infrastruktūras centrs, un kuras apšaude viennozīmīgi traucētu un pat paralizētu valsts aizsardzību kopumā. Nevienas citas pilsētas vai ostas smagi postījumi vai pat zaudējums nesagādātu tik lielas problēmas. Liepājas, Ventspils, Daugavpils, Jelgavas vai Rēzeknes zaudējums, protams, būtu sāpīgs un ievērojami ietekmētu situāciju attiecīgajā reģionā, taču pat šiem lielajiem transporta un sakaru centriem nebija tik svarīga nozīme kā Rīgai. To parāda kaut vai 1939. g. noslēgtie padomju bāžu līgumi, pēc kuriem Kurzemes rietumu piekrastes pilsētas būtībā militāri jau bija zaudētas, taču pat bez tām, bija iespējams organizēt valsts aizsardzību gan pret austrumiem, gan dienvidiem un rietumiem.

Jūras pieeju Rīgai nodrošināja samērā sarežģīti kuģojamais Irbes jūras šaurums, kura aizsardzību Pirmā pasaules kara laikā nodrošināja mīnu lauki un tos apsargājošās artilērijas pozīcijas Serves ragā, Sāremā salas dienvidos. Neskatoties uz to, jau 1915. g. augustā Vācijas kara flotes kaujas grupai izdevās ielauzties Rīgas jūras līcī, uzbrukt Pērnavai un iesaistīties kaujā ar Krievijas flotes karakuģiem. Tas pierādīja, ka pat mīnētais un artilērijas uguns aizsargātais šaurums nav nepārvarams šķērslis un nopietna konflikta gadījumā Rīgas apšaude no jūras būtu tikai laika jautājums. Ostu un stratēģiskā jūras šauruma kontrole bija viens no iemesliem 1939. g. bāžu līguma realizācijai. PSRS puse jau 1939. g. novembrī gan pie Liepājas, gan pie Ventspils un Lūžņā uzsāka krasta bateriju būvniecību. Latvijā kopumā padomju militārās infrastruktūras objektiem tika iztērēti gandrīz 200 miljoni rubļu.⁶⁶¹

Daugavas grīva jau vēsturiski bija stratēģiskas nozīmes reģions. Jau 1205. g. grīvas aizsardzībai un kontrolei Daugavas labajā krastā tika uzcelts cisterciešu klosteris. Uz tā pamata vēlākajos gados izveidoja nocietinājumu jeb t.s. Daugavgrīvas pili. 16. gs. vidū Daugava mainīja savu gultni un šis nocietinājums zaudēja savu nozīmi. Šī iemesla dēļ, 1608.

⁶⁶⁰ Skat. nodaļu 1.1.

⁶⁶¹ Мелконов Ю. *Пушки Курляндского берега*. Рига, 2005. 105. – 140. с.

g. Zviedru armija uzcēla jaunu nocietinājumu tagadējā cietokšņa vietā. Pakāpeniski šis nocietinājums tika uzlabots un paplašināts, kalpojot par šī rajona aizsardzības shēmas kodolu. Veicot Daugavas straumes koriģēšanu, pieskaņojoties modernajiem ieročiem un kara taktikai, tika būvētas jaunas fortu sistēmas. Daugavgrīva un Mangaļsala pakāpeniski ieguva mūsdienu ģeogrāfisko izskatu un kļuva par nocietinātu rajonu.⁶⁶²

Noslēdzoties Brīvības cīņām, arī Latvijai vajadzēja sākt domāt par savu krasta aizsardzības sistēmas izveidošanu. Igaunijai, tāpat kā Latvijai, krasta līnijas aizsardzības jautājums bija sarežģīts un teorētiski prasīja milzīgus resursus, tāpēc Igaunija 1922. g. ierosināja Baltijas jūru veidot kā militāri neitrālu zonu, taču tas nebija iespējams.⁶⁶³ Izmantojot tuvās saites ar Somiju, kā arī apstākli, ka gan Somijas, gan Igaunijas krasta aizsardzības baterijas bija būvētas kā viena krasta aizsardzības sistēma Somu jūras līča noslēgšanai, Igaunija savu krasta aizsardzību mēģināja realizēt, sadarbojoties ar Somiju.⁶⁶⁴

Latvijā izšķiršanās par krasta līnijas aizsardzības organizēšanas veidu - vai tā tiks balstīta uz krasta artilēriju, vai spēcīgu kara floti, bija ne vien militārs, bet arī politisks jautājums. Abas šīs izvēles prasīja ievērojamus naudas līdzekļu ieguldījumus un vienlaicīgi solīja paaugstināt izvēlēta aizsardzības veida ieroču šķiras prestižu.

Dažādās pasaules valstīs krasta aizsardzību organizēja atšķirīgos veidos, taču tik un tā tās pamatā bija kara flotes un artilērijas sadarbība. Dažās valstīs, piemēram, Lielbritānijā, Krievijā, Zviedrijā un ASV, krasta jeb cietokšņa artilērija, tika uzskatīta par atsevišķu ieroču šķiru. Arī Latvijā bija novērojama šāda tendence, tomēr, ņemot vērā Latvijas armijas nelielos apmērus, tai vajadzēja iekļauties pārējā armijas struktūrā. Atšķirībā no Latvijas, Igaunijā krasta artilērija ietilpa kara flotes sastāvā.

Kara ministrija 1923. g. 14. jūnijā iesniedza Ministru kabinetam Kara flotes būvprogrammu. Tajā paredzēja nākošajos septiņos gados iegādāties 4 iznīcinātājus, 4 zemūdenes, sargkuģi, 2 mīnu tralerus, 12 hidroplānus un 1500 mīnu. Pēc garām diskusijām, ievērojot finansiālās iespējas, pieņēma flotes saīsināto 4 gadu būvprogrammu, 1924. g. pasūtot divas zemūdenes, 1925. g. - divus mīnu tralerus, 1926. g. - 500 mīnas, bet 1927. g. - sešus hidroplānus. Kādā ziņojumā, vārdā nenosaukts jūras kapteinis, pamatojot flotes būvprogrammas izdevīgumu, minēja, ka ar šādu bruņojumu flote spēs nodrošināt visu piekrastes, ostu un Rīgas dzelzceļa mezglas aizsardzību līdz pat 2 - 3 nedēļām, kas būtu pietiekami karaspēka mobilizēšanai un ārzemju palīdzības sagaidīšanai.⁶⁶⁵ Tikai pēc

⁶⁶² Skat. sīkāk: Pope, A. *Rīgas galvenā nomale*. 2005. 8. - 49. lpp.; Biedriņš, A., Ļakmunds, L. *No Doles līdz jūrai*. 46. - 62. lpp.

⁶⁶³ LNA LVVA, 1468. f., 1.apr., 283.l. 186. lpp.

⁶⁶⁴ http://www.jaegerplatoon.net/COASTAL_ARTILLERY3.htm [Skat. 29.08.2015]

⁶⁶⁵ LNA LVVA, 3602.f., 1.apr., 39.l. 5.lp.

būvprogrammas iesniegšanas apstiprināšanai Saeimā, izvērsās diskusijas par to, vai krasta aizsardzību balstīt uz floti, vai tomēr krasta artilēriju. Daļa no sociāldemokrātiem aizstāvēja krasta artilēriju. Viņiem pievienojās arī artilērijas inspektors ģen. E. Kalniņš, tomēr diskusijās argumenti par labu flotei, ņēma virsroku.⁶⁶⁶

Flotes būvprogrammas budžetu pieņēma 1924. gada 11. maijā, šim nolūkam 4 gadu laikā atvēlot 9 989 200 latus. Projektu paredzēja pabeigt 1928. g. Zemūdenes, mīnu tralerus un hidroplānus plānoja pasūtīt ārzemēs, bet mīnu izgatavošanu uzticēja Liepājas Kara ostas darbnīcām. Izvērtējot Lielbritānijas un Francijas kuģu būvētavu iesniegtos projektus, kā izdevīgākais tika atzīts Francijas piedāvājums, jo franči piekrita atļaut Latvijas pusei inspicēt būvniecības procesu un nodrošināt zemūdeņu virsnieku apmācību Francijas Kara flotes Zemūdens laivu skolā Tulonā. Līgums par zemūdeņu un mīnu traleru būvi tika noslēgts 1924. g. 25. oktobrī. Par divu *Loire - Somonet* zemūdeņu būvi bija jāmaksā Ls 6 433 800, bet mīnu traleri izmaksāja Ls 1 556 600.⁶⁶⁷

Mīnu izgatavošana Latvijā bija ievērojami lētāka, tāpēc 1925. g. tika uzsāktas sarunas ar Liepājas Kara ostas darbnīcām par 500 krievu parauga 1908. g. piecu ragu mīnu izgatavošanu. Ietaupītā nauda ļāva no Francijas iegādāties 30 torpēdas. Turklāt, arī tās bija ievērojami lētākas, jo nāca no, 1917. g. Vidusjūras Bizertas (Tunisija) ostā internētās, Krievijas Impērijas Melnās jūras karaflotes. Ja citur torpēdas cena tobrīd svārstījās ap Ls 25 000, tad no Francijas izdevās iegādāties torpēdas par cenu sākot no Ls 3000 līdz 10 000.⁶⁶⁸

Taktiskā ziņā krastu aizsardzības shēmai vajadzēja darboties samērā vienkārši, bet efektīvi, par galveno uzdevumu izvirzot nepieļaut ienaidnieka flotes un desanta ienākšanu Rīgas jūras līcī un tuvošanos Daugavas grīvai. Šādu mērķi varēja realizēt, mīnējot Irbes jūras šaurumu un Rīgas ostas reidu. Lai pretinieks mīnu laukus nevarētu novākt, jūrā tos vajadzēja apsargāt zemūdenēm, bet Daugavas grīvā KrAP. Tikmēr hidroplāni galvenokārt nodrošinātu jūras akvatorijas novērošanu un brīdinātu par ienaidnieka kustību, bet nepieciešamības gadījumā iesaistītos mīnu lauku aizsardzībā un uzbruktu pretinieka kuģiem.⁶⁶⁹

Tomēr ar stacionāro krasta artilēriju nebija pietiekami, tāpēc, kad 1939. g. tika izformēts BVP, paredzot tā platformas izmantot kā mobilo krasta artilēriju un uzsākot speciālu dzelzceļa sliežu atzaru izbūvi Rīgas apkārtnē. KrAP izveidoja 4. btr. ar diviem 6" lielgabaliem uz divām platformām un 5. btr. ar trim 6" lielgabaliem uz trim platformām. Abas baterijas novietoja Daugavgrīvā un izvēlējās vietas pozīcijām, kur tuvākajā nākotnē bija jāuzbūvē dzelzceļa atzari. Tādi bija kopumā 5, taču ievērojami būvniecības darbi bija jāveic tikai trīs

⁶⁶⁶ Priedītis, Ē. *Latvijas Kara flote 1919 – 1940. g.*, Rīga, 2004., - 35.-37. lpp.

⁶⁶⁷ Turpat.

⁶⁶⁸ Turpat.

⁶⁶⁹ Brūvelis, E. *Latvijas aviācijas vēsture 1919-1940.g.*, Rīga: Jumava, 2003. 202. lpp.

vietās – 700 m garš atzars gar Daugavgrīvas cietoksni, 3800 m garš atzars Buļļupes dienvidu krastā un neliels 100 m garš atzars fabrikas *Lignum*s virzienā. Kopējās būvniecības darbu izmaksas tika lēstas ap Ls 122 000.⁶⁷⁰ Savukārt, Daugavas labajā krastā uz Rīgas – Skultes dzelzceļa līnijas aiz Vecākiem un Kalngalē izbūvēja vēl divus dzelzceļa atzarus.

Vienlaicīgi notika arī zināma sakaru reorganizācija, jo pulks savas divas pulka tipa radiostacijas nomainīja pret zemāka līmeņa - divizona radiostacijām, taču tās nebija piesaistītas pie elektrības kontakttīkla un varēja uzturēt arī tiešos sakarus ar aviāciju.⁶⁷¹

Krasta artilērijas mobilo bateriju un bruņoto vilcienu darbību ievērojami apgrūtinātu arī ievērojami atšķirīgais dzelzceļa sliežu platums. Latvijā bija 5 dažādi sliežu platumi - bruņotajiem vilcieniem un dzelzceļa artilērijai izmantoja platāko - 1524 mm platumu,⁶⁷² tāpēc, lai arī dzelzceļu tīkls bija samērā attīstīts, ne visur tas bija izmantojams. Galvenie virzieni un piekraste Rīgas tuvumā tomēr bija nodrošināti ar šī platumā sliežu ceļiem.

Krastu aizsardzībai galvenās problēmas sagādātu vēl vismaz viens faktors. Tā kā flotes darbībai ievērojama nozīme bija tieši krasta novērošanas dienestam, Kara flotes paspārnē atradās Jūras novērošanas dienests, kas bija iedalīts Ventspils un Liepājas rajonos, kā arī atsevišķā Jūras novērošanas dienesta Daugavgrīvas novērošanas postenī. Ventspils rajonā ietilpa rajona radiostacija, peilgrupa, Kolkas un Užavas novērošanas posteņi, savukārt Liepājas rajonā - rajona peilgrupa un Akmeņraga un Papes novērošanas posteņi.⁶⁷³ Kara gadījumā šie posteņi visticamāk tiktu ātri zaudēti, bet līdz ar tiem arī vizuālā un sakaru kontrole pār piekrasti, kas nozīmētu arī navigācijas zīmju likvidēšanu un apgrūtinātu hidroaviācijas darbību. Būtībā Latvijas Kara flote tiktu ieslēgta līcī, kas, savukārt, nozīmētu, ka Latvijai būtu sarežģīti un pat neiespējami plānveidīgi saņemt ieročus un munīciju pa jūras ceļu. Protams, kā to pierādīja Otrā pasaules kara notikumi, atsevišķu laivu vai kuģu piestāšana Kurzemē teorētiski būtu iespējama, taču ne kravu piegādes vajadzībām.

Tikai daļēji bija atrisināts jautājums par kājnieku vienībām krasta apsardzībā. Kara gadījumā šo uzdevumu veiktu rezerves vienības. Arī viens no KrAP uzdevumiem bija segt savu aizmuguri un tuvāko pulka izvietojuma apkārtni - vairākos manevros pulks trenēja aizsardzības kaujas iekšzemes virzienā un jūras desanta uzbrukuma atvairīšanā.⁶⁷⁴

⁶⁷⁰ LNA LVVA, 1481.f., 1. apr., 242. l. 18. lp.

⁶⁷¹ LNA LVVA, 1481.f., 1. apr., 125.l. 15. lp.

⁶⁷² Skat.: Pielikums Nr. 2., *Kartoshēma Nr. 2.* Latvijas dzelzceļu tīkls 1938. g.

⁶⁷³ LNA LVVA, 1474.f., 1. apr., 300.l. 102.-139. lp.

⁶⁷⁴ LNA LVVA, 1481.f., 1. apr., 252. l. 3., 9., lp.; 1481.f., 1.apr., 256.l. 29.-30.lp.

4.3. Pretgaisa aizsardzība

Viens no modernā kara izaicinājumiem bija efektīvas pretgaisa aizsardzības sistēmas izveide. Turklāt, tai vajadzēja nodrošināt gan karaspēka, gan kritiskās infrastruktūras objektu aizsardzību. Jau 1925.g. 4. jūlijā Armijas komandiera štāba Operatīvā daļa ziņoja, ka pēc PSRS operatīvajiem plāniem uzbrukuma gadījumā tiks veikta Latvijas galveno kara iestāžu, noliktavu, aerodromu, nometņu, kazarmu, degvielu noliktavu, elektrisko un ūdensvadu staciju, kā arī lielāko rūpniecības uzņēmumu bombardēšanu.⁶⁷⁵ Uz šī pamata tika uzsākts darbs pie pasīvo un aktīvo gaisa aizsardzības plānu izstrādes, kā arī stratēģisko noliktavu droša izvietojuma. Visnopietnākos pasākumus bija jāveic lielajos objektos - Arsenālā un Kara ostā.

Relatīvi nelielā Brīvības cīņu pieredze vairs nebija derīga, vairāku apstākļu dēļ. Pirmkārt, šādas pieredzes praktiski nebija. Brīvības cīņu laikā Latvijas armijas rīcībā nebija speciālu pretgaisa aizsardzības ieroču,⁶⁷⁶ un arī aviācijas parks bija neliels, tāpēc pretinieks gaisā varēja justies droši. Vācu lidmašīnas sekmīgi uzbruka Latvijas armijas vienībām. Piemēram, 1919. g. 16. novembrī vairākas lidmašīnas pļaujošā lidojumā uzbruka latviešu vienībām Jelgavas šosejas tuvumā, 18. novembrī pie Cenas un 20. novembrī pie Svētes. Vienīgais veids, kā kājnieki varēja aizstāvēties, bija izmantojot savu šauteņu uguni. Dažos gadījumos tas bija sekmīgi, jo ir fiksēti gadījumi, kad Latvijas armijas vienības tās notrieca, piemēram 28. oktobrī pie *Čauksteļu* mājām, 18. novembrī pie *Diču* mājām, ka arī divas lidmašīnas tika notriektas Tornākalna operācijas laikā, 4. un 5. novembrī, virs frontes līnijas. Uzbrukumi infrastruktūras objektiem, ar tā laika pretinieka rīcībā esošajiem tehnikas līdzekļiem būtiskus zaudējumus nevarēja nodarīt. Tikai 1919. g. novembra laikā Latvijas armijas rīcībā, kā trofejas, nonāca pretgaisa aizsardzības ieroči - vācu 75 mm zenītlielgabali, kas uzmontēti uz bruņotām smagajām mašīnām *Max* un *Moritz*, kuras pēc tam iekļāva Bruņotajā divz. kā *Pērkonu* un *Tālivaldi*. Karadarbībā Latgales frontē pret sauszemes mērķiem, izmantoja tikai *Tālivaldi*, turklāt īslaicīgi, jo jau 1920. g. vasarā, divus zenītlielgabalus izmantoja pirmo Aviācijas svētku atklāšanā Rīgā.⁶⁷⁷

⁶⁷⁵ LNA LVVA, 3604. f., 1.apr., 2248.l., 23.lp.

⁶⁷⁶ To, vai Latvijas armijas rīcībā 1919. g. oktobrī ir zenītieroči, ir grūti noteikt, jo dokumentāli tas nav pierādāms. Vienīgās liecības, kas to var apstrīdēt ir Latvijas Kara muzeja rīcībā nonākusī fotokopija, kur uz viena no Latvijas armijas rīcībā esošajiem bruņotajiem vilcieniem var redzēt *Vickers* sistēmas 40 mm automātisko lielgabalu. (Skat. Pielikumu Nr.4., *Attēls Nr. 12.*) Šo lielgabalu atrašanos Latvijas armijas rīcībā apstiprina arī 1920. g. Galvenās Artilērijas pārvaldes izdevums *Munīcijas pārskats*. Līdzīgu diskusiju var izvērst arī par lielgabaliem, kurus 1919. g. oktobrī, kopā ar Lielbritānijas kara flotes matrožiem piekomandēja II bruņotajam vilcienam. Bruņoto vilcienu divizona daļu formēšanas gaitas aprakstā tiek norādīts, ka tie ir *Zenit* lielgabali, taču ir apšaubāms, vai tie šādam nolūkam tika izmantoti.

⁶⁷⁷ Gaisa diena. *Latvijas Kareivis*. 27.07.1920.

Otrkārt, aviācijas tehniskā attīstība un tai līdzīgi nākošās taktiskā pielietojuma izmaiņas 20. gs. 30. gados sasniedza tik strauju tempu ka arī citu valstu Pirmā pasaules kara pieredze bija lietojama minimāli, jo gaisa karš bija ievērojami izmainījies. Gaisa triecieni tika izdarīti ne tikai taktiskiem mērķiem, bet arī stratēģiskajai infrastruktūrai. Tāpēc pretgaisa aizsardzības jautājumi bija kompleksi risināmi, cieši sadarbojoties ar civilajām struktūrām.

Par nopietnu soli pretgaisa aizsardzības izveidē uzskatāms gan ZArP izveidošana, gan Aviācijas pulka stiprināšana, iegādājoties jaunus *Gloster Gladiator* iznīcinātājus. Līdz tam lietotās lidmašīnas bija dažādu tipu un bieži neatbilstošas kvalitātes. Vērtējot lidotāju sastāvu, jāsecina, ka šajā laikā nebija vāju un viduvēju lidotāju. Tos vai nu atsijāja iestājpārbaudījumos, vai arī tie dažu gadu laikā nositās vai nu savas vainas, vai tehnisku kļūmju dēļ.

Karaspēka pretgaisa aizsardzība

Lai aizsargātu karaspēka vienības no uzbrukumiem no gaisa, trīsdesmito gadu beigās Latvijas armija plānoja iegādāties 20 mm zenītliekgabalus. Konkrēta modeļa ierocis vēl nebija izvēlēts, bet visticamāk, līdzīgi Lietuvai, kuras rīcībā atradās 151 šāda veida zenītliekgabals, tas būtu šveiciešu *Oerlikon*.⁶⁷⁸ Kopumā 1940. gadā Latvijas armijai bija nepieciešami 155 šādi liekgabali, kā arī papildus 10 *Bofors* 40 mm zenītliekgabali. Katrā divīzijā paredzēja vienu 40 mm zenītbateriju ar četriem liekgabaliem, bet katrā pulkā, vai atsevišķos gadījumos divizionā - vienu 20 mm bateriju ar trim liekgabaliem.⁶⁷⁹

Situācijā, kāda bija 1940. g. jūnijā, un ievērojot skaitliski nelielo zenītartilēriju, kuras pietika tikai lielāko pilsētu un objektu aizstāvēšanai, karaspēka vienībām būtu jāizmanto 7,7 mm kājnieku ieroči *Ross-Enfield* šautenes, *Lee-Enfield* karabīnes, *Lewis* un *Vickers – Bertier* patšautenes, kā arī *Vickers* un *Maxim* sistēmas ložmetēji, kā arī rezervē esošos *Gew.98* (*Mausers*) un *Mosin-Nagant* sistēmas ieročus. Patšautenēm un ložmetējiem zenītšaušanai nepieciešamās papildierīces – balstus, tēmēšanas piederumus un plecturus izgatavoja Arsenālā, kuru no 1939. g. pārdēvēja par Armijas 21. darbnīcu. 1940. g. 11. jūnijā Latvijas armijas rīcībā bija 136 zenītbalsti un 111 kokā ieskrūvējamo balstu kronšteinu.⁶⁸⁰

Apmācību procesā cīņas principus pret ienaidnieka lidmašīnām ieviesa pakāpeniski. Ja 1924. g. 16. decembrī apstiprinātajā Kājnieku apmācības reglamentā nodaļā, kas bija veltīta karavīru informēšanai par lidmašīnām un to apkarošanu, cita starpā, tika sniegti padomi par to

⁶⁷⁸ Rutkiewicz J., Kulikow W. N., *Wojsko Litewskie 1918-1940*. Warszawa, 2002. 53. p.

⁶⁷⁹ Skat.: Pielikums Nr.1., *Tabula Nr. 11*. Vajadzīgie zenītieroči 1940. g.

⁶⁸⁰ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 318.l.

kā izvairīties no aerostatiem⁶⁸¹, tad, laikam ejot, uzmanību cīņai pret lidotājiem pievērsa aizvien vairāk. It sevišķi tas raksturīgs 1930. gadu beigām. Piemēram, Daugavgrīvas artilērijā 1932. g. iesaukuma obligātā dienesta karavīriem, kurus apmācīja par instruktoriem pretaviācijas šaušanai ar karabīnēm un patšautenēm, atvēlēja vien 1 stundu.⁶⁸² Spilgts piemērs ir Karavīra rokas grāmata, kuras iznāca, sākot no 1933. g. Ja vēl 1934. g. izdevumā netiek runāts par pretgaisa aizsardzību, tad jau 1939. g. izdevumā (6. izdevums), par cīņu ar ienaidnieka lidotājiem ir iekļauta atsevišķa apakšnodaļa par gaisa aizsardzību.⁶⁸³ Tajā izklāstīja gaisa aizsardzības pamatprincipus: maskēšanos, nocietināšanos un sadalīšanos sīkākās vienībās un sniedza pret aviāciju izmantojamo ieroču īsus aprakstus. Plašāk tika aplūkota gaisa novērošanas dienesta darbība, jo armijas apakšvienībām arī miera laikā bija jāveic gaisa novērošanas dienests un katram karavīram bija jāiepazīstas ar šī dienesta darba pamatprincipiem.

Nodaļās par šaušanas apmācību aplūkoja arī lidmašīnu apšaudi ar šautenēm, pretaviācijas šaušanu ar patšautenēm un ložmetējiem, bet nodaļā par apvidus sagatavošanu, tiek aplūkota arī zenītložmetēja ligzdas izbūve un pretaviācijas ierakumu izbūve. Rokasgrāmatas bija paredzētas pārsvarā kājnieku vienību karavīriem. Tomēr, tā kā dažādām ieroču šķirām mēdz būt atšķirīgas vajadzības un dienesta īpatnības, MLAF paredzēja izdot arī pielikumus artilērijas, jātnieku u.c. karaspēka vienībām.

Kopīgu instrukciju zenīrtartilērijas un kājnieku vienību darbībai izdeva 1935. g.⁶⁸⁴ Šajā instrukcijā samērā īsi, bet precīzi, tika definēti visi aspekti, kas jāņem vērā, veidojot aizsardzību pret gaisa uzbrukumiem, kā arī reglamentētas nepieciešamās darbības, sākot ar izturēšanos novietojumā, gājienā, uzbrūkot, atkāpjoties u.c. situācijās.

Papildus teorētiskajai apmācībai un sausajiem treniņiem ar trenāžieri norisinājās arī praktiskā šaušana pa gaisa mērķiem. Ložmetējus un patšautenes daudz izmantoja arī lielo Gaisa aizsardzības manevru laikā, 1939. g. septembrī.

Vienlaicīgi karavīri bija jāizglīto arī pasīvās gaisa aizsardzības jautājumos un šajā gadījumā izveidojās ļoti laba militāro un civilo iestāžu sadarbība - piemēram apmācību organizēšanā un mācību materiālu sagatavošanā.⁶⁸⁵

⁶⁸¹ *Kājnieku apmācības reglaments*. Rīga: Armijas komandiera štāba izdevums, 1925. 72.-78. lpp.

⁶⁸² LNA LVVA, 4960. f., 1.apr., 10.l. 89. lp.

⁶⁸³ *Karavīra rokas grāmata. 6. izdevums*. Rīga: Armijas štāba apmācības daļa. Militarās literatūras apgādes fonda izdevums, 1939. 405.- 414. lpp.

⁶⁸⁴ *Instrukcija karaspēka gaisa aizsardzībai*. Rīga: Artilērijas inspektora štāba izdevums, 1935. 66. lpp.

⁶⁸⁵ Skat. piem.: Ozols, E.J. u.c. *Pasīvā aizsardzība pret uzbrukumiem no gaisa. Paš aizsardzība*. Rīga: Iekšl. Min. pasīvās gaisa aizsardzības izdevniecība. 1939. 155 lpp.; Brūveris, A., Grīns, H., Apinis, J. *Finansu min. nodokļu departamenta lasītā pasīvās gaisa aizsardzības kursa konspekts*. Rīga, 1939. 76 lpp.

Kritiskās infrastruktūras objektu aizsardzība

1938. g. sākumā izstrādāja Gaisa aizsardzības plānus visiem kara apgabalu garnizoniem, kuri kopā veidoja Gaisa aizsardzības plānu visai valstij. Tajos bija paredzēta katras karaspēka vienības rīcība gan pēkšņa uzbrukuma laikā, gan jau pēc mobilizācijas izsludināšanas. Dažādu objektu gaisa aizsardzībā paredzēja izmantot patšautenes un ložmetējus, tos apgādājot ar pretaviācijas graudiem un mērķekļiem, un nostiprinot tos uz speciāliem trijkājiem vai ieraktiem stabiem. Paredzēja arī pretaviācijas ložmetēju ierakumu būvi.

Karaspēka vienībām savi novietojumi bija jāaizsargā līdz to iziešanai uz kaujas pozīcijām. Turklāt, tām bija jāaizsargā arī šo vienību novietojumu tuvumā esošās celtnes un infrastruktūras objekti. Piemēram, Rīgā novietotajām Vidzemes divīzijas kājnieku vienībām bija jāaizsargā.⁶⁸⁶

- 4. Valmieras k. p.: Uztverošā radiostacija Kuņņecova ielā 17, 4. un 6.k.p. kazarmas Aiviekstes ielā.
- 5. Cēsu k. p.: Pulka novietojums, VEF, Intendantūras galvenā pārtikas noliktava, Telefona centrāle Kr. Barona ielā 69,
- 6. Rīgas k. p.: Stacijas Rīga I un Rīga galvenā, tilti pār Daugavu, Galvenais pasts un radio, Arsenāls
- VAP: Pulka novietojums;
- Tehniskajai divīzijai: Rīgas kara aerodroms.
- Kara skolai: Galvenā artilērijas noliktava.
- Artilērijas inspektoram padotajām daļām – zart. vienībām bija jāaizsargā visi iepriekš minētie objekti, kā arī Valdības objekti, tilti pār Daugavu un Juglu, elektrospēkstacija pie Bābelīša ezera un sūkņu stacijas. 3 zenītbaterijām bija jāveic Rīgas centra apsardze.

Trauksmes izsludināšana bija jāizdara Gaisa aizsardzības priekšniekam, bet līdz ar mobilizācijas sākumu - Rīgas rajona gaisa aizsardzības priekšniekam. Trauksmes izsludināšanu paredzēja ar signālu: ik 10 sekundēs - pārtrauktu 10 minūšu ilgu sirēnu signalizāciju, ātru baznīcas zvanu zvanīšanu, elektriskās spēkstacijas trīskārtēju apgaismošanas pārtraukšanu, vai arī telefoniski paziņojot. Trauksmes atcelšanu paredzēja veikt ar 5 minūšu nepārtrauktu skaņu.

Pretaviācijas šaušanas stabus vajadzēja ierakt līdz ar mobilizācijas izsludināšanu. Tāpat ar mobilizācijas izsludināšanu paredzēja veidot arī ierakumus aizsardzībai pret uzbrukumiem

⁶⁸⁶ LNA LVVA, 1526. f., 1.apr., 462.l., 4.,5. lp.

no gaisa. Tos, pat vēl pirms mobilizācijas izsludināšanas, 1940. g. aprīļa beigās un maija sākumā steidzīgi veidoja, gatavojoties iespējamajam konfliktam ar PSRS.

Mazākās apdzīvotās vietās aktīvo gaisa aizsardzību paredzēja veikt tikai ar ložmetējiem un patšautenēm. Piemēram, Valmieras garnizonā 1939. g. lielajās gaisa aizsardzības mācībās katrai patšautenei un ložmetējam piešķīra 250 patronas, rēķinoties ar vismaz 2 - 3 uzlidojumiem dienā.⁶⁸⁷

1939. g. 30. decembrī Valmieras garnizona priekšnieks izdeva pavēli Nr. 01, gaisa desanta apkarošanai. Tajā tika norādīts, ka pēc trauksmes izsludināšanas, pastiprinātai dažādu svarīgu objektu apsardzei ir jābūt izliktai ne vēlāk kā pēc 30 minūtēm, bet karaspēkam ir jābūt gatavam iziet desanta apkarošanas operācijā pēc 45 minūtēm.⁶⁸⁸

Drošības pasākumi iespējamajai desanta izcelšanas atvairīšanai tika veikti arī Jelgavā, kur, Jelgavas aerodromā, 3. Jelgavas k.p. bija jāizbūvē atbalsta punkti Meijas parka Z malā 1 lžm. grupai un 1 kaujas grupai, Kaupfermuižas DR malā 1 lžm. grupai un 1 kaujas grupai, Meijas parka A malā 1 lžm. grupai un 1 ptš. grupai.⁶⁸⁹

1940. g. aprīļa sākumā ZArP apakšvienību lielākā daļa bija izvietota Rīgā. Ārpus Rīgas atradās III divizona štābs, Krustpilī, ar 8. btr., kuras bruņojumā bija četri 40 mm *Bofors* zenītlielgabali ar apvidus smagajām mašīnām un 10. baterija, kuras bruņojumā bija četri 3" lielgabali. Daugavpilī atradās 3. baterija ar diviem 3" lielgabaliem. Ar 1939. g. 7. nov. pavēli 1. btr. ar diviem 3" lielgabaliem no Daugavpils tika pārvietota uz Rēzekni.⁶⁹⁰ Taču pēc vasaras nometnes, šo bateriju plānoja pārvietot uz Gulbeni. Divas baterijas atradās Jelgavā – 9. btr. ar četriem 3" lielgabaliem un 1. btr. ar četriem 40 mm *Bofors* lielgabaliem ar smagajām apvidus automašīnām. Maija beigās vienu 13 mrc. bateriju no Rīgas pārcēla uz Cekuli, kur atradās nesen izveidotās munīcijas un degvielas noliktavas.⁶⁹¹

Zenīartilērijas baterijas izvietoja tā, lai tās spētu apsargāt lielākos dzelzceļa mezglus Latvijas robežu tuvumā – Gulbenē, Rēzeknē un Daugavpilī – pret PSRS, bet Jelgavā – pret Vāciju. Vienu btr. plānoja novietot arī Cēsīs - AAD teritorijā. Protams, šis robežu *tuvums* ir visai nosacīts, taču jāņem vērā, ka ar tā brīža lidmašīnu ātrumu pilsētas bija sasniedzamas dažu desmitu minūšu laikā, līdz ar to arī zenīartilērijai bija jābūt gatavai īsā laikā ieņemt aizsardzības pozīcijas. Tas kļuva sevišķi svarīgi apstākļos, kad Latvijas teritorijā atradās PSRS karaspēka bāzes. Pēc bāžu izvietojuma Latvijā Sarkanās armijas lidotājiem bija atļauts bez īpašas pieteikšanas lidot uz R no līnijas Engure, Tukums, Bēne un līnijā gar Daugavas labo

⁶⁸⁷ LNA LVVA, 1524. f., 1.apr., 526.l., 21. lp.

⁶⁸⁸ Turpat, 29. lp.

⁶⁸⁹ LNA LVVA, 1508. f., 1.apr., 136.l., 39. lp.

⁶⁹⁰ Turpat, 8.l., 90. lp.

⁶⁹¹ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 379.l., 78a.lp.

krastu – Krāslava, Grīva, Ilūkste, Viesīte, Taurkalne, Bauska līdz Ezerei.⁶⁹² Situācija lika zenīartilērijas vienībām gatavoties pastiprināti trauksmei. Piemēram, jāmin, ka pulka iekšējā sarakstē konstatējams, ka 1939. g. 6. novembrī Rīgas garnizonā, trauksmes gadījumā, pulka btr. kaujas pozīcijas varēja ieņemt aptuveni šādā sastāvā un laikā:⁶⁹³

Starmetēju baterija, kpt. A. Žīgura vadībā, ar 7 virsdienesta un 26 obligātā dienesta karavīriem, dienā bija gatavi izbraukšanai pusotras stundas laikā.

6. baterija, kpt. Viļa Sikatera vadībā, gatavi izbraukt bija 3 virsnieki, 5 virsdienesta karavīri un 32 obligātā dienesta karavīri. Tā kā baterijas pozīcijas atradās Katlakalnā pie mācītāja muižas, ar novērošanas posteņiem Katlakalna pagastmājā un Olaines virsmežziņa mājā, tās gatavības laiks pozīcijā bija 3,5 stundas. Baterijas rīcībā bija trīs 13 mrc. zenītliekgabali, uzmontēti uz *Peerless* smagajām automašīnām, 4 *Ford - Vairogi* ar 3 tonnu celtpēju, viens *Ford – Vairogs* ar 1,5 tonnu celtpēju, viens *Fordson* ar 1,5 tonnu celtpēju, viens apvidus vieglais *Ford –Vairogs* un viens *BMW* motocikls ar blakusvāģi. Viens no lielgabaliem atradās remontā Arsenālā, tāpēc ar to nevarēja rēķināties.

7. baterijas gatavības laiks atrodies pozīcijā (Baterija novietojās Artilērijas kazarmās Rīgā, Krustabaznīcas ielā) bija 30 minūtes, taču baterijas atbildībā esošo novērošanas posteņu sasniegšanai un novērotāju izvietojšanai bija nepieciešamas divas stundas.

4. baterijas pozīcijas atradās aptuveni 0,5 km Z-R no Hipodroma, taču btr. trūka transporta lai no Artilērijas kazarmām Krustabaznīcas ielā uz turieni, nogādātu karavīrus. 3. baterijas pozīcijās savus četrus 40 mm *Bofors* lielgabalus varēja nogādāt vienas stundas un 20 minūšu laikā, bet 5. baterija – dienā divu stundu laikā, bet naktī trīs stundu laikā.⁶⁹⁴

Visam pulkam kopā novērošanas posteņi bija jāizliek šādās vietās: Babītes ezera A, *Āvās*, Katlakalna pagasta valdē, Olaines mežziņa mājā, Ulbrokas muižā, Papīra fabrikā, Bukultu muižā, pie ūdens pumpjiem (Baltezera sūkņu stacija – aut.), bet Baltās mājās savu posteni izvietotu KrAP. Šādā veidā novērošanas posteņi apkārt Rīgai veidoja kompleksu zenīartilērijas novērošanas loku.

Samērā interesanti dokumenti atrodami ZArP 7. baterijas slepenajā lietā,⁶⁹⁵ kas liecina, ka zenīartilērijas vienību karavīriem ir jāpiedalās arī citu uzdevumu veikšanā - ne tikai gaisa aizsardzībā. Sākot ar 1940. g. 30. aprīli, šīs un vēl arī daļai 3. baterijas. karavīru uzdevums bija nodrošināt iespējamo provokāciju – sacelšanās novēršanu Mežaparka rajonā. Ja veidotos šāda situācija, tad 3. baterija, tiktu padota 7. baterijai, kuras komandieris izsūtītu vienu no 3.

⁶⁹² LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 299.l., 83. lp.

⁶⁹³ Pēc pulka vadības lūguma katram btr. komandierim bija jāiesniedz informācija par gatavību trauksmei un sastāvu, kādā paredzēts izbraukt kaujas uzdevumā. Diemžēl ne visi btr. komandieri sniedza informāciju par btr. materiālo daļu un pozīciju atrašanās vietu.

⁶⁹⁴ LNA LVVA, 1508. f., 1.apr., 21.l.

⁶⁹⁵ Turpat, 230.l., 53. lp.

baterijas vadiem (Sastāvs: 1 virsnieks, 2 instruktori un 24 karavīri ar 2 patšautenēm) uz ūdensvada torni Čiekurkalnā. Vada uzdevums būtu ieņemt ūdensvada torni, izlikt apsardzību, neielaist ūdenstornī pie tā nepiederošas personas un nodrošināt tā darbību pret ārējiem traucējumiem. Karavīriem līdzī jāizsniedz 30 patronas uz katru šauteni, un 3 pielādētas aptveres uz katru patšauteni. Savukārt, 7. baterija izdalītu 4 sargposteņus un sagatavotu 2 ložmetējus, ar kuriem veikti abu btr. varbūtējo aizstāvēšanās pozīcijas ieņemšanu. Turklāt, katram virsniekam, kuram ir privātais dzīvoklis, tajā bija jāglabā šautene ar 30 patronām.

Par kaujas gatavību liecina arī cita epizode – ZArP 9. btr. komandiera ziņojums I divz. komandierim: Š. g. 16. jūnijā plkst. 07.30 man pakļautā baterija ieņēmusi pozīcijas Rīgā, Katlakalna rajonā. Kapteinis (paraksts nesalasāms). Tas liecina, ka jau dienu pirms Sarkanās armijas ienākšanas Latvijā vismaz zenītartilērija atradās kaujas gatavībā.⁶⁹⁶

Zināmā mērā par gatavību var liecināt ne tikai reālā gatavības pakāpe, bet arī informētība par iespējamo pretinieku pielietoto taktiku un ieročiem Latvijai bija uzmanīgi jāseko līdzī jaunumiem gaisa aizsardzības sfērā un jāanalizē gan citu valstu gatavošanās darbi, gan pieredze cīņā pret uzbrukumiem no gaisa. ZArP virsnieki cītīgi sekoja līdzī notikumiem pasaules kara laukos. Liela loma šajā ziņā ir zinātniski - militārajam izdevumam *Militārais Apskats*, kurā 1930. gadu otrajā pusē aizvien lielāks uzsvars tiek likts uz gaisa aizsardzības jaunumiem un PGA.

Ārvalstu pieredzes izmantošana pretgaisa aizsardzības organizēšanā

Sekot līdzī notikumiem pasaulē un mācīties jaunākos taktikas sasniegumus, virsniekiem bija iespēja ne tikai ar avižu starpniecību, bet arī reālajā dzīvē, jo 1940. g. maija beigās ZArP virsniekiem paziņoja par iespēju braukt uz Somiju, kur nesen bija beidzies Ziemas karš. Diemžēl, nav zināms, vai kāds no pulka virsniekiem turp aizbrauca, taču šāda veida pieredze Latvijas armijai būtu bijusi noderīga.⁶⁹⁷

Ziemas kara laikā informāciju par PSRS aviācijas darbību sniedza arī Kara aģents Somijā plkv. Voldemārs Veiss: “Padomju lidmašīnas lidojušas gaišās un mēnesnīcas naktīs. Lielākiem objektiem uzbrukumi notikuši viļņveidīgi. Katrā vilnī 9 lidmašīnas, bet uzbrukuma starpbrīži ilguši 5 - 15 minūtes. Visbiežāk pielietotas sprāgstošās bumbas – no 50 līdz 500 kg. Degbumbu svars esot bijis 3 kg un garums 40 cm. Vairāk pielietotas fosfora bumbas, mazāk termīta bumbas. To vidējais degšanas ilgums esot bijis 20 minūtes. Nelieliem objektiem lidmašīnas parasti vedušas 200 kg aizdedzinošās un 400 kg sprāgstošās bumbas. Ja vietu apsargājusi aktīvā gaisa aizsardzība, tad bumbas mestas no 5000 – 6000 metru augstuma, ja ne

⁶⁹⁶ Turpat, 22.l., 95. lp.

⁶⁹⁷ Turpat, 36. lp.

tad tikai no 1000 – 3000 m. Ķīmiskie uzbrukumi Somijā nav bijuši bieži. Līdz februārim padomju aviācija uzbrukusi mazās grupās, bet pēc februāra bijušas pat 50 – 60 lidmašīnas vienā grupā. Visbiežāk bombardēts ar SB, retāk ar TB lidmašīnu tipiem. Kopumā bumbu mešanas rezultāti esot vāji, jo tās reti skārušas militārus mērķus. Parasti tās kritušas 300 – 600 metrus pirms vai pēc militāras nozīmes mērķa. Tiek arī atzīmēts, ka liela loma ir sieviešu darbam, jo tas atbrīvo ieročus nest spējīgos vīriešus fronteī.”⁶⁹⁸

Pārsvarā liela informācijas daļa par situāciju ārzemēs bija veltīta PGA, taču tā kā zenītbateriju komandieri bieži bija instruktori arī PGA mācībās, tad šī informācija bija aktuāla arī viņiem.

Kā viena no valstīm, kam Latvija vēlējās līdzināties daudzās jomās, bija Lielbritānija. Saasinoties starpvalstu attiecībām, Lielbritānija gatavojās karam. To novēroja Latvijas kara aģents Lielbritānijā, plkv.-ltn. Oskars Kalniņš, un sniedza par to informāciju Latvijas armijas atbildīgajām personām. Par 1938. g. lielajām pretgaisa aizsardzības mācībām viņš sniedza šādu informāciju: Lielbritānijā gāzmaskas visiem pilsoņiem izsniedz bez maksas, tomēr 1938. g. mācības gāzmasku pielietošanā bija sliktas, lai gan PGA plāns izstrādāts ļoti labs. Lielbritānijā trūkst gāzmasku maziem bērniem un zīdaiņiem. PGA ierakumus tika rakti nekontrolēti, neprasmīgi un slikti. Pēc mācībām tos neaizraka un atstāja bez uzraudzības. Tajos bieži spēlējās bērni, līdz daži ierakumi aizgruva, un vairāki bērni aizgāja bojā. Tad ierakumus aizbēra un lika katram iedzīvotājam izrakt tādus savas mājas pagalmā. Rezultātā lielākajai daļai iedzīvotāju mājas pagalmā radās bedre, kas patiesībā bija bīstamāka par bumbu. Rezultātā, mācību un tām sekojošo notikumu laikā, Lielbritānijā sākās panika uz ko, savukārt, iedzīvojās spekulanti, jo nebija normētas cenas dažādām ar PGA saistītām precēm. No tā visa var izdarīt secinājumus, ka PGA plāni jāizstrādā ļoti precīzi, visi vadības groži jākoncentrē vienās rokās, gatavojot PGA mācības visam jābūt pa īstam, jo fikcijas neder – cilvēki nesaprot lietu nopietnību. Ar attiecīgiem likumiem neapzinīgiem pilsoņiem jāatņem katra iespēja iedzīvoties kara laikā uz valsts vai citu pilsoņu rēķina un aizsardzības dienestam jāpastāv ne tikai no brīvprātīgajiem, bet arī kā obligātā dienesta, turklāt, cik iespējams, cenšoties vīriešus aizvietot ar sievietēm.⁶⁹⁹

Ja no Lielbritānijas pieredzes vēl kaut ko varēja izmantot, tad, piemēram, Beļģijas situācija bija pavisam dramatiskā, jo šajā valstī atradās tikai viena patvertne, kura spēja izturēt 300 kg bumbas. Tās ietilpība bija 1400 personas un tā atradās zem Beļģijas bankas. Amatpersonas uzskatīja, ka valstij tās nav izdevīgi celt, līdz ar to Beļģijā vispār nebija publisko patvertņu. Turklāt, beļģi rēķinās, ka, ja viņiem uzbruks, tad daļa teritorijas būs

⁶⁹⁸LVA LVVA, 1481. f., 1.apr., 377.l.

⁶⁹⁹Turpat.

jāatstāj un PGA darbinieki kopā ar Sarkano Krustu paliks okupētajā teritorijā un turpinās palīdzēt iedzīvotājiem.

Uzzinot par Gaisa aizsardzības manevriem Vācijā un Lielbritānijā, 1939. g. februārī interesi par iespēju vērot šos manevrus izrādīja arī Latvija.

Sākoties karadarbībai Polijā, arī Latvijas pārstāvji rūpīgi sekoja notikumiem kaimiņvalstī un analizēja gan abu karojošo gaisa spēku darbību, gan pretgaisa aizsardzību. Tika lēsts, ka Polijas armijai ir aptuveni 1700 lidmašīnas,⁷⁰⁰ 200 smagie un 200 viegie zenītliegabali. Diemžēl lielgabalu skaits bija nepietiekošs un grūtības sagādāja to dažādība. Tāpat trūka arī pilnvērtīgu tēmēšanas ierīču. Poļiem labi ir darbojies novērošanas dienests, kas ļāva Polijas lidmašīnām laicīgi atstāt lielos aerodromus un sadalīties mazākās grupās. Polijas aviāciju neiznīcināja uz zemes, bet gan gaisa kaujās, jo Vācijas aviācija bija daudz modernāka un izturīgāka. Lielākos zaudējumus radīja gaisa uzbrukumu morālā ietekme. Daudzviet, piemēram, lidmašīnu darbnīcā Varšavā – *Okęcie*, pat pēc bojājumu novēršanas darbinieki gluži vienkārši, vairs nenāca uz darbu. Grūtības sagādāja biežās gaisa trauksmes, piemēram, Varšavā vienā dienā tika saskaitītas pat 37 trauksmes. Atzinumā par gaisa uzbrukuma sekām tika secināts, ka degbumbu efektivitāte līdz šim ir tikusi pārspīlēta, jo tikai reti tās spēja caursist jumtus un aizdedzināt bēniņus. Arī spēkstacijas aviācijai bija grūti iznīcināt un pēc uzbrukumiem tās varēja viegli atjaunot. Ūdensapgādes un kanalizācijas pārtraukumu pamatā bija bojājumi ūdensvadu tīklā un filtros. Gāzes vadu tīkls daudzviet tika sabojāts, taču, pretēji gaidītajam, ka bombardēšanas gadījumā gāzes tvertnes varētu sprāgt, tās tikai izdega. Gala rezultātā tika secināts, ka vācieši lieliski izmantoja savas priekšrocības, bet aviācijas draudi infrastruktūrai ir pārvērtēti.⁷⁰¹

Līdzīgi secinājumi lasāmi arī 1940.g. 27.g. slepenajā apkārtrakstā, kurā aplūkota Vācijas kampaņa Rietumu frontē. "Vispār jāsaprot, ka *Stukas* pieder pie šī kara lielajiem bubuļiem ar kuriem rīkojas ne vien vācu lidotāji gaisā, bet arī *Propoganda Kompanie* ļaudis avīžu lapās", šādi novērtējot triecienaviācijas efektivitāti.⁷⁰²

4.4. Prettanku un kājnieku artilērija

Kaujā, attīstoties dažādām situācijām, arvien būtiskāka kļuva uguns atbalsta savlaicīga un ātra reakcija. Lauka artilērija ne vienmēr to varēja sniegt - tā atradās pārāk tālu no kaujas

⁷⁰⁰ Pēc: Stachiewicz, W. *Wierności dochować żołnierskiej: przygotowania wojenne w Polsce 1935-1939 oraz kampania 1939 w relacjach i rozważaniach szefa Sztabu Głównego i szefa Sztabu Naczelnego Wodza*. Rytm, 2008. 832 p. 1832 lidmašīnas.

⁷⁰¹ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 305.l., 131. lp.

⁷⁰² Turpat, 381.l., 5.lp.

līnijām, turklāt ne vienmēr tā bija pieejama, jo mazāk svarīgu mērķu iznīcināšanai priekšlaicīga pozīciju atklāšana varēja nodarīt nevajadzīgus zaudējumus tālākās kaujas laikā. Lai gan viens no tas uzdevumiem bija bruņutehnikas iznīcināšana iespējami lielākā attālumā, tā sekmīgai izpildei bija jāpatērē ievērojams munīcijas daudzums. Būtisks faktors bija arī izmantotās munīcijas jauda un specifika, jo ne visa munīcija bija vienādi izmantojama visu veidu mērķiem. Ir radies pat to lieliski raksturojošs izteiciens, kas apzīmē neadekvātu spēka un ieroču pielietošanu pret pārāk nenozīmīgiem mērķiem - "šaut ar lielgabalu pa zvirbuļiem". Kā risinājums, bija daļu tuvkaucas artilērijas, kuru izmantoja mērķu iznīcināšanai ar tiešo uguni, nodot kājnieku rokās, taču šajā gadījumā būtisks faktors bija arī ieroču svars, izmēri, šaušanas leņķis un munīcijas veids - šādu iemeslu dēļ Pirmā pasaules kara laikā radās atsevišķs ieroču veids - tranšeju artilērija - mīnmetēji un tranšeju lielgabali, kuri, pielāgojoties karadarbības veidam, evolucionēja un attīstījās arī kā kājnieku un prettanku artilērija.⁷⁰³

Kājnieku bateriju uzdevums jau no paša kaujas sākuma bija pretinieka automātisko ieroču un nocietināto punktu nomākšana un iznīcināšana, sniedzot kājniekiem tiešo uguns atbalstu, kas, savukārt, tiem atļāva turpināt kustību. Taču to spējas ierobežoja darbība nosacīti atklātā apvidū un munīcijas piegādes grūtības.

Aktīvajās Brīvības cīņū fāzēs sevi ļoti labi pierādīja kājnieku pavadartilērija – artilērijas vienība, visbiežāk, pusbaterijas sastāvā, kura cieši sekoja uzbrūkošajām kājnieku vai jātnieku vienībām un, nepieciešamības gadījumā, varēja veikli izvērsties un apkarot pretinieka ugunspunktus. Šādas taktikas izcils piemērs bija Rīgas atbrīvošana 1919. g. 22. maijā, kas parāda, kā Landesvēra vadība spēja efektīvi izmantot esošos resursus.

Kājnieku tiešam uguns atbalstam īpaša nozīme radās brīdī, kad kaujas laukā parādījās tanki – modernā kara viena no jaunajām tehnoloģijām. Ja vēl Pirmā pasaules kara tanks bija neveikls un lēns līdzeklis dzeloņdrāšu nožogojumu pārvarēšanai, tad līdz ar tehnikas attīstību tie kļuva par ātriem un iznīcinošiem līdzekļiem pretinieka tehnikas, nocietinājumu un dzīvā spēka iznīcināšanai. Tāpēc, spēja cīnīties ar šo jauno ieroču veidu kļuva par vienu no noteicošajiem faktoriem armijas kaujas spēju vērtējumā.

Šim jautājumam pastiprinātu uzmanību sāka pievērst sakot ar 1932. g., kad armijas štābā vairākās apspriedēs tikās armijas nozaru vadība un meklēja risinājumus prettanku spēju attīstīšanai. Turklāt apspriedes kā galvenais pretinieks bija norādīta Sarkanā armija.⁷⁰⁴ Prettanku aizsardzības pamatus vairākos turpinājumos aplūkoja arī plašākas publikas - aizsargu izglītošanas vajadzībām.⁷⁰⁵

⁷⁰³ Norris, J. *Artillery: a history*. The History Press. 2012. 198 p.

⁷⁰⁴ LNA LVVA, 1481. f., 1. apr., 245. l., 115. - 120.lp.

⁷⁰⁵ Upītis, J. *Prettanku lielgabalu vienības*. Aizsargs. 1937.-1938.g

Arī šajā specifiskajā jomā Latvijas virsnieki sekoja līdzīgu citu valstu pieredzei, piemēram jau 1940. g. ziemā tika aplūkota Somijas pieredze, iznīcinot padomju bruņutehniku Ziemas kara laikā.⁷⁰⁶

Latvijas armijā kājnieku pulkos kaujas atbalsta funkciju veikšanai jau 1920. gadu sākumā bija saformētas kājnieku baterijas divu vadu sastāvā, savukārt divīziju rīcībā atradās mīnmetēju rotas. Sākotnēji tās bija bruņotas ar vācu 7,6 cm mīnmetējiem, bet 1920. gadu otrajā pusē to vietā sāka iegādāties čehoslovāku *Škoda* rūpnīcā ražotos 7 cm kājnieku lielgabalus. Šis lielgabalu veids bija hibrīds starp lielgabalu un mīnmetēju. Tā nebija labākā izvēle, jo tas bija pārāk komplicēts un sarežģīts taktiskā lietošanā un šo apgrūtinājumu neatsvēra tā vienkāršais pielietojums tiksi pret viegli bruņotiem mērķiem, jo ieroci nevarēja izmantot tanku apkarošanai. Tāpēc t.s. kājnieku lielgabali lielu popularitāti neiemantoja un kā ieroču veids neattīstījās. Vāja bija arī pasūtīto lielgabalu konstrukcija, kuru nācās papildus pastiprināt. Rezultātā lielgabals kļuva ievērojami smagāks un to varēja pārnēsāt tikai izjauktā veidā, kas bija pretrunā noteikumam, ka ierocis ir jāpārvieto neizjaukts, pretējā gadījumā kaujas situācijā riskējot pazaudēt tā detaļas.⁷⁰⁷

Sākot ar 1938. g. vismaz vienu kājnieku baterijas vadu plānoja pārābruņot ar austriešu *Böhler* sistēmas 47 mm prettanku lielgabaliem, bet 1936/37. gadā sāka nomainīt vecos vācu mīnmetējus un ieviest arī Somijā iegādātos 81 mm *Brandt-Stoks* mīnmetējus,⁷⁰⁸ kas bija labi izmantojami pret dzīvo spēku, bet izklīdes dēļ nederēja nocietinājumu graušanai.⁷⁰⁹ Lai kājnieku ugunsjaudu palielinātu vēl ievērojamāk, armijas vadība 1939. g. septembrī plānoja no Somijas iepirkt 47 mm *Tampella* mīnmetējus.⁷¹⁰

Jāpiebilst, ka ieviešot šos ieročus, 1940. g. aprīlī un maijā ieviesa arī speciālu apbalvojumu – žetonu par precīzu šaušanu ar prettanku un kājnieku lielgabaliem, kā arī mīnmetējiem, kādi līdzīgi pastāvēja par precīzu šaušanu ar pistoli, šauteni, patšauteni un ložmetēju.⁷¹¹ Savukārt artilērijas vienībām joprojām saglabājās zilās akselbantes ar ozola zīlēm.⁷¹²

Armijas štābā kādu brīdi pastāvēja arī ideja par prettanku šauteņu iegādi, vai arī ložmetēju nodrošināšanu ar bruņusitēju munīciju, taču ierobežoto līdzekļu dēļ galvenais

⁷⁰⁶ LNA LVVA, 1474.f.,1.apr., 3084.l., 21. lp.

⁷⁰⁷ LNA LVVA, 1474.f.,1.apr., 2947.l., 15.lp.

⁷⁰⁸ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr. 241. l., 2.lp.

⁷⁰⁹ Turpat, 29.lpp.; LNA LVVA,1481.f.,1.apr., 241.l., 2.lp.

⁷¹⁰ LNA LVVA, 1474.f.,1.apr., 2947.l., 387.lpp.

⁷¹¹ *Šaušanas apmācības reglamenta (Š.A.R.) II pielikums*. Armijas štāba apmācības daļas izdevums. Rīga. 1940. 40 lpp.

⁷¹² Vīgrups, J. *Latvijas armijas krūšu nozīmes, 1918-1940*. Rīga: Balt art group, 2011. 452.- 453. lpp.

uzsvars tomēr tika atstāts uz prettanku lielgabalu sagādi.⁷¹³ Armijas rīcībā esošās nedaudzās 13 mm vācu *Mauser* sistēmas prettanku šautenes Bruņošanās pārvalde uzskatīja par nederīgām un kopā ar izlādētiem munīcijas paraugiem pavēlēja nodot Kara muzejam.⁷¹⁴

Diferencējot miera laika vienību uzdevumus mobilizācijas periodā, mainījās arī to sastāvs un sadalījums. Tas ievērojami atšķīrās no kara laika vienību lieluma. Arī militāri-politiskās situācijas izmaiņas ieviesa savas izmaiņas vienību struktūrā un izvietojumā.⁷¹⁵ Atsevišķas vienības - 7. Siguldas k.p. un 8. Daugavpils k.p. bija palielināti līdz IV bataljonu lielumam ievērojami pārsniedzot pārējo kājnieku pulku lielumu. Tomēr tajās esošo karavīru skaits vēl nesasniedza kara laika lielumu - 3273 karavīrus pulkā. 1. Liepājas k.p., 3. Jelgavas k.p. un 5. Cēsu k.p., kā arī 9. Rēzeknes k.p. bija 3 bataljonu sastāvā.⁷¹⁶

Katra kājnieku pulka kājnieku baterijas sastāvā atradās 2 - 6 prettanku lielgabali 1 - 3 vados un 2 - 6 mīnmetēji atsevišķā mīnmetēju grupā vai vadā. Papildus tām, 1. Liepājas k.p., 5. Cēsu un 8. Daugavpils kājnieku pulkā atradās atsevišķa riteņbraucēju rota, kurā atradās prettanku vads un kājnieku lielgabalu vads. Arī Jātnieku pulkā, kā vienā no sedzējvienībām, katrā no eskadroniem bija prettanku un mīnmetēju grupa. Kā spēcīgākā prettanku vienība bija plānota Auto-tanku brigāde, kura būtu pilnībā motorizēta prettanku (sprostošanas) vienība, kuru veidoja sākot ar 1940. g. martu, pēc ģen. H. Rozenšteina iniciatīvas, reorganizējot Auto-tanku pulku. Brigādes sastāvā plānoja iekļaut trīs motogrupas, kuras būtu pilnībā motorizētas, apgādātas ar prettanku ieročiem, mīnām un radiosakariem, kas bija ievērojams sasniegums mazo valstu karamākslā.⁷¹⁷

Bez katras vienības bruņojuma, būtiska uzmanība ir jāpievērš tai paredzētajam transporta veidam un izvietojumam, kas netieši liecina par tai uzdotajiem uzdevumiem mobilizācijas periodā. Kā būtisks apstāklis jāpiemin prettanku lielgabals transporta veids – kājnieku pulkiem tas bija zirgs, bet kaujas laukā - karavīru spēks, kas bija neefektīvs brīžos, kad prettanku apkalpēm būtu jāamēģina „noķert” pretinieka mobilās vienības. Līdz ar to kājnieku pulku prettanku artilērija bija paredzēta lietošanai tikai aizsardzības pozīcijās, turklāt stratēģiski izvietotai, lai lielgabali atrastos tieši tajos reģionos, kur būtu sagaidāma pretinieka bruņutehnikas darbība.

⁷¹³ LNA LVVA, 1474.f.,1.apr., 2947.l., 40.lp.

⁷¹⁴ Turpat, 48.lp.

⁷¹⁵ Skat.: Pielikums Nr.1., *Tabula Nr. 14*. Prettanku, kājnieku artilērijas un mīnmetēju apakšvienību sadalījums un izvietojums Latvijas teritorijā miera laikā 1940. g. pavasarī.

⁷¹⁶ 9. Rēzeknes k.p. bija I un III bataljons, bet štatu sarakstā trūkst II bataljona. Neskatoties uz to pulka skaitliskais izmērs atbilst trīs bataljonu pulkam.

⁷¹⁷ Pētersons, A. *Krustugunīs: 60 gadus no tautas slēptais 1940-1945*. Rīga, 2007. 113, 116.-119. lpp.; Skat. sīkāk: Pielikums Nr.1., *Tabula Nr. 15*. Prettanku, kājnieku, jātnieku artilērijas un mīnmetēju apakšvienību sadalījums pēc kara laika štatiem 1940. g. pavasarī.

Kājnieku pulku strēlnieku, jeb riteņbraucēju rotas, kuras atradās Limbažos, Pļaviņās un Aucē bija pulku manevra vienības, kuras paredzēja izmantot gaisa desantu likvidēšanā un stratēģiski bīstamāko punktu pastiprināšanai. Savukārt, galvenais triecienspēks pretinieka apturēšanai un uzbrukuma kolonnas iznīcināšanai bija plānotās trīs motogrupas, kuras nosūtītu iebrukuma virzienos. To rīcībā bija pietiekami daudz materiāltehniko resursu, lai pirms kaujas spētu operatīvi sagatavot kaujas lauku, apturētu bruņutehnikas triecienu un pārietu pretuzbrukumā. Motogrupā iekļāva motorizētu kājnieku bataljonu, sapieru rotu, kā arī divas prettanku rotas - katrā rotā paredzēja 6 - 9 lielgabalus.

Neveiksmīgie kājnieku lielgabali bija sakoncentrēti trijās velosipēdistu rotās un Zemgales divīzijas vienībās. Spriežot pēc tā, ka kara laika štatu sarakstos tie neparādās, jādomā, ka armijas vadība rēķinājās ar šo vienību zaudēšanu vēl mobilizācijas periodā, kas arī bija ticami, jo Zemgales divīzijas koncentrācija Daugavpilī un vājā mobilitāte, tai neļautu pilnībā izvērsties un iziet uz pozīcijām.

Kopumā kājnieku un prettanku artilērijas joma Latvijas armijā nebija attīstīta līdz nepieciešamajai kapacitātei. Lai gan bija izstrādāti cīņas paņēmieni un daļēji iegādāta arī tehnika, reāli, pēc nepieciešamā ieroču sadalījuma vēl 1936. g. tika uzskatīts, ka trūkst 76 kājnieku lielgabali, bet īsi pirms Latvijas okupācijas mobilizācijas izsludināšanas gadījuma pietrūku 152 prettanku lielgabali un 70 mīnmetēji.

Latvijas armijā galvenā un noteicošā loma kaujā joprojām saglabājās kājniekiem, kuri izšķīra kaujas rezultātu, savukārt artilērijas uzdevums bija sniegt tiem uguns atbalstu, piespiežot pie zemes un izklīdinot pretinieku, sedzot pārvietošanos un atbrīvojot no šķēršļiem uzbrukuma virzienu.⁷¹⁸ Jāņem vērā apstākļi, ka kauja ir visu ieroču šķiru kopdarbība un komplekss uzdevums, kurā nav īpaši izceļamas kādas atsevišķas ieroču šķiras vai spēku veida priekšrocības. Kājnieki bez artilērijas un artilērija bez kājniekiem, ņemot vērā karadarbības masivitāti un industriālā kara raksturu, vieni paši nespēja ilgstoši un sekmīgi cīnīties. Kopumā artilērijas nozīme palielinājās, jo pret bruņutehniku, aviāciju un floti gandrīz vienīgie izmantojamie ieroči, bija tie, kuri iekļāvās artilērijas kategorijā.

Šajā sakarā īpaša nozīme ir aplūkojot valstiski svarīgo objektu aizsardzību pret uzbrukumiem no gaisa. Latvijas gadījumā svarīgs bija ne vien ieroču skaits un masveidīgums, bet to racionāla un taktiski pamatota pielietošana. Pie šī jautājuma Armijas štābs bija strādājis vairākus gadus.

⁷¹⁸ *Kaujas un lauka dienesta reglaments apvienoto ieroču šķiru vienībām (KLR)*. Rīga: Armijas štāba apmācības daļa, MIAF, 1936. 378 lpp.

Lauka artilērijas vājā vieta, atsevišķi neaplūkojot nepieciešamo ieroču skaita trūkumu, bija relatīvi lēnā mobilitāte un tālšāvības trūkums, kas varēja apgrūtināt kontrabateriju darbību pretinieka artilērijas apkarošanā.

Pieaugot tehnoloģiju attīstībai, prettanku un pretgaisa aizsardzības spējas kļuva aizvien nepieciešamākas. Ne vienā ne otrā gadījumā kājnieki vai citas ieroču šķiras nespēja sekmīgi aizstāvēties neizmantojot speciālus ieročus - zenītlieģabalus un tēmēšanas ierīces un prettanku ieročus. Turklāt, karos vērojamā agresijas smagumpunkta pārvešana no kaujas lauka uz valsts infrastruktūru un civilajiem objektiem nozīmēja, ka gaisa aizsardzība ieguva ne vien militāru, bet arī saimniecisku un civilu nozīmi. Risinājums bija gaisa aizsardzības sistēmas izveide, kuras kodolu veidoja Zenīrtartilērijas pulks, bet atbalstu nodrošināja aviācija.

Latvijas krastu aizsardzībā, pamata kodolu, kopā ar Kara floti, veidoja KrAP. Krastu aizsardzības galvenais uzdevums nebija nosargāt teritoriju, bet gan nosargāt atslēgas punktus - jūras šaurumiem un piekļuves ostām, lai nepieļautu pretinieka desantu, kam Latvijas aizsardzībā būtu katastrofālas sekas.

Armijas spējas cīnīties pret bruņutehniku ar katru gadu kļuva aizvien nepieciešamākas. Potenciālajiem pretiniekiem mainot savu uzbrukuma ieročus un taktiku, bija jāmaina arī aizsardzības ieroči un taktika. Prettanku vienības paredzēja veidot tikpat ātras un bruņotas cik pretinieka tanku vienībām.

Kopumā Latvijas armijai bija vērtīgas iestrādes modernajam karam atbilstošo spēka veidu organizēšanā. To attīstību ilgu laiku traucēja pieturēšanās pie 1920. gadu sākumā izveidotās armijas organizācijas un artilērijas apmācības koncentrēšanas tikai artilērijas inspektora rokās, šādā veidā nepiespiežot citu ieroču šķiru virsniekiem darboties ar šo spēka veidu. Tas nāca par labu artilērijas šaušanas prasmju izkopšanai, bet neveicināja sadarbību starp dažādiem spēku veidiem.

Secinājumi

Pirmā pasaules kara pieredze noteica, ka masīva artilērijas pielietošana bija galvenā kaujas panākumu atslēga. Pasaules valstu militārie uzskati šajā jautājumā lielākoties bija līdzīgi, pat neskatoties uz daudzajām neveiksmēm, kur pat masīva artilērijas pielietošana nerasniedza cerēto mērķi. Kā risinājumu parasti izmantoja daudz jaudīgāku ieroču izstrādi un pielietošanu. Tomēr, šāda veida karadarbība bija dārga un nelielām valstīm, bez savas militārās izpētes un ražošanas industrijas, neiespējama. Kaujas lauku izmainīja ne vien tehnoloģiju, bet arī taktikas izmaiņas.

Laiks no 1920. līdz 1940. g. bija zīmīgs ar ievērojamu tehnoloģisko attīstību cilvēces vēsturē. Parādījās jaudīga aviācija, efektīvi radiosakari, salīdzinoši ātra bruņutehnika. Nianse ieviesa arī tas, ka daudzi 20. gs. 20. gadu ieroči un transportlīdzekļi bija relatīvi jauni un vēl nebija skaidrs, kā tos efektīvāk pielietot, tāpēc visus 20 gadus pasaulē norisinājās ne vien jaunu ieroču izstrāde un izmēģināšana, bet arī izstrādāto ieroču pielietojuma labākās taktikas meklējumi.

Latvijas aizsardzības uzdevums nebija viegls. To tādu padarīja ne tik daudz ģeogrāfiskie vai klimatiskie apstākļi, bet ierobežotie cilvēku un materiālie resursi. Turklāt, Latvijas armijas rīcībā esošais bruņojums aizvien straujāk fiziski un morāli novecoja, un pat neskatoties uz visiem mēģinājumiem to dažādos veidos uzlabot, tas, salīdzinot ar Vācijas un PSRS rīcībā esošo bruņojumu, ar katru gadu kļuva aizvien mazāk konkurētspējīga.

Raksturojot Latvijas armijas situāciju, jāņem vērā, ka pētījuma laikā iegūtie dati neraksturo Latvijas armijas bruņojumu un apmācību precīzi, daudzu gadu griezumā, taču tie sniedz būtisku ieskatu pastāvošajās tendencēs.

Latvijas armijā galvenā un noteicošā loma kaujā joprojām saglabājās kājniekiem, kuri izšķīra kaujas rezultātu, savukārt artilērijas uzdevums bija sniegt tiem uguns atbalstu, sedzot pārvietošanos un atbrīvojot no šķēršļiem uzbrukuma virzienu.⁷¹⁹ Jāņem vērā apstākļi, ka kauja ir visu ieroču šķiru kopdarbība un kompleks uzdevums, kurā nav īpaši izceļamas kādas atsevišķas ieroču šķiras vai spēku veida priekšrocības. Kājnieki bez artilērijas un artilērija bez kājniekiem, ņemot vērā karadarbības masivitāti un industriālā kara raksturu, vieni paši nespēja ilgstoši un sekmīgi cīnīties. Kopumā artilērijas nozīme palielinājās, jo pret bruņutehniku, aviāciju un floti gandrīz vienīgie izmantojamie ieroči bija artilērijas ieroči. Sevišķi tas sakāms par valstiski svarīgo objektu aizsardzību pret uzbrukumiem no gaisa. Latvijas gadījumā

⁷¹⁹ *Kaujas un lauka dienesta reglaments apvienoto ieroču šķiru vienībām (KLR)*. Rīga: Armijas štāba apmācības daļa: MLAF, 1936. 378 lpp.

svarīgs bija ne vien ieroču skaits un masveidīgums, bet to racionāla un taktiski pamatota pielietošana. Pie šī jautājuma Armijas štābs bija strādājis vairākus gadus.

Attīstoties aviācijai un bruņutehnikai, aizvien lielāku nozīmi ieguva liela kalibra ieroči, kas bija nepieciešami cīņai pret šiem spēku veidiem. Sekmīga karadarbība, bez pietiekošas prettanku artilērijas un zenīrtartilērijas, vairs nebija iespējama. Kā galvenais spēks kaujas laukā, joprojām, tika uzskatīts kājnieks, taču, attīstoties totālā kara konceptam, par kaujas lauku kļuva visa valsts teritorija. Tā rezultātā aizvien lielāka nozīme bija pretgaisa aizsardzībai, jo dominance gaisā nozīmēja arī dominanci uz zemes. Šajā situācijā, pretgaisa artilērijas nozīme dramatiski pieauga. Līdzīga situācija vērojama, arī aplūkojot prettanku cīņas veidus. Lauka artilērija to varēja veikt tikai ārkārtas gadījumos, jo, tās rīcībā esošā munīcija, nebija paredzēta ar bruņām klātu mērķu iznīcināšanai, tāpēc prettanku kaujas spējas tika uzticētas kājniekiem, tos apbruņojot ar prettanku artilēriju. Rezultātā, galvenos modernā kara aizsardzības elementus deleģēja artilērijas nozarei. Bez zenīrtartilērijas Latvijas gaisa telpa nebija nosargājama, vēl jo vairāk - zenīrtartilērijas trūkums karaspēka vienībās neļautu sekmīgi cīnīties ar bruņutehniku. Bez šī ārkārtīgi svarīgā elementa, Latvijas armijas vienības ātri zaudētu to rīcībā esošos smagos ieročus un tiktu piespiestas uzsākt partizānu karadarbību. Šāda veida karadarbībai Latvijas armija netika gatavota.

Brīvības cīņu laikā izvirzītais uzdevums - organizēt artilērijas vienības lielā mērā bija izpildīts, tomēr sākotnēji paredzētā vienību organizācija un apjoms nebija pilnvērtīgi sasniegts. Vienības bija kaujas spējīgas, bet nepilnā sastāvā ar trūkumiem ekipējumā un bruņojumā. Kaujas darbību bieži ietekmēja komandējošo virsnieku neprasme pilnvērtīgi izmantot artilērijas sniegtās iespējas, kas atspoguļojās, kā kājnieku un artilērijas vājā taktiskā sadarbība kaujas laukā. Izņēmums bija plānotie operāciju posmi, kuras sagatavoja Armijas Virspavēlnieka štābs, kurā dienēja virsnieki ar Krievijas Ģenerālštāba akadēmijas zināšanām un pieredzi.

Latvijas aizsardzības sistēma starpkaru periodā atbilda valsts rīcībā esošajiem resursiem un iespējām. Tā bija izteikti vērsta uz aizsardzību. Tās plānošanā ņēma vērā valsts ģeogrāfisko novietojumu, apstākļus, iespējamus sabiedrotos un pretiniekus, kā arī vēsturisko pieredzi, kas norādīja, ka Latvijai, rūpīgi plānojot un cenšoties prognozēt nākotnes karadarbības metodes, ir visas iespējas organizēt sekmīgu valsts aizsardzību. Aizsardzību negatīvi iespaidoja sadarbības trūkums ar tuvākajiem kaimiņiem - Igauniju un Lietuvu, kas, kara gadījumā, neļautu koordinēt savstarpējo sadarbību. Attīstību kavēja ierobežotais aizsardzības budžets, kas neatļāva pilnvērtīgi attīstīties, sevišķi laikā, kad ievērojami pieauga aviācijas un tehniskā karaspēka iespējas. Valsts aizsardzībai katru gadu tērēja vidēji 22 % no valsts budžeta, jeb 3,5 % no nacionālā ienākuma, kas ir aptuvens ekvivalents mūsdienās

izmantotajam iekšzemes kopproduktam. Diemžēl lielākā daļa līdzekļu bija jāizlieto ikdienas izdevumiem, attīstībai atstājot relatīvi nelielus līdzekļus, tāpēc 1930. gadu beigās karaspēka modernizāciju centās veikt lūdzot līdzekļus valsts iedzīvotājiem. Tomēr jāņem vērā, ka situācija būtiski nemainītos arī gadījumā, ja no budžeta aizsardzībai atvēlētu procentuāli lielākas summas - salīdzinot ar lielo valstu budžetiem, absolūtajos skaitļos tās tik un tā būtu relatīvi nelielas.

Lai gan galvenā uzmanība Latvijas armijā tika vērsta uz apvienoto ieroču šķiru darbību, tomēr armija 1919. g. vasarā tika veidota, pamatā balstoties uz Krievijas armijā dienējušo virsnieku Pirmā pasaules kara pieredzes un zināšanām, tāpēc atbilstoša izpratne, ar nelielām izmaiņām, lielā mērā pastāvēja līdz pat 1930. gadu beigām. Papildus tam vēl nāca Francijas kara skolās iegūtās zināšanas un pieredze, kas tikai apstiprināja pastāvošo izpratni par artilērijas pielietojumu un sadarbību ar citām ieroču šķirām. Diemžēl Otrais pasaules karš pierādīja šādas izpratnes neefektivitāti.

Uzlabojumus ieviesa virsnieku paaudžu maiņa, kuri necentās turēties pie iepriekšējām militārajām dogmām, kuras bieži tika uzturētas dēļ finanšu trūkuma, jo nespējot modernizēt materiāltehniskos līdzekļus, nācās uzticēties jau pārbaudītajām lietām. Līdz 1940. gadam armija pakāpeniski mainījās, piešķirot lielāku nozīmi speciālajai artilērijai, taču karaspēka organizācijā tas parādījās ļoti lēni. Iemesls tam bija nelielais attīstībai atvēlētais līdzekļu daudzums, kas neļāva pilnvērtīgi attīstīties tehniskajām karaspēka vienībām, kas pārdefinētu arī Latvijas aizsardzības doktrīnu. Artilērijas koncentrācija artilērijas inspektora atbildībā būtiski uzlaboja šīs ieroču šķiras apmācību un perspektīvās attīstības iespējas, taču ievērojami samazināja daudz elastīgāku aizsardzības risinājumu radīšanu. Kā piemērs minams ZArP, kas kļuva par valsts pretgaisa aizsardzības kodolu, vienlaicīgi relatīvi samazinot aviācijas nozīmi, vai BVP kas būtībā bija tehniskā ieroču šķira, bet bruņojumā esošā smagā artilērija to ierindoja pie artilērijas.

Ierobežotie līdzekļi arī artilērijai neļāva savlaicīgi ieviest jaunus un modernākus smagos ieročus un transporta līdzekļus, tāpēc karaspēka apmācību joprojām balstīja kājnieku taktikā, izmantojot zirgu vilkmi. Turklāt karaspēka kustība lielākos attālumos joprojām bija piesaistīta dzelzceļam.

Vērtējot karavīru apmācību, jāsecina, ka tā bija augstā līmenī. Apmācību procesa nodrošināšanai Artilērijas inspektora štābs izdeva mācību literatūru, to pielāgojot gan no bijušās Krievijas, gan Francijas un Lielbritānijas mācību līdzekļiem. Virsnieku apmācībā plaši izmantoja fiktīvās šaušanas kabinetus, kaujas šaušanas sākotnēji notika Daugavpils, bet vēlāk arī Gaujas, Šķēdes un Litenes poligonos. Regulāri notika pieredzes apmaiņa ar citu valstu militārpersonām. Latvijas karavīrus augsti vērtēja arī daudzi ārvalstu speciālisti. Tomēr arī

apmācību procesā ievērojamus trūkumus ieviesa nepietiekamie līdzekļi. Piemēram, apmācībās izmantojamais ierobežotais munīcijas daudzums, lieliski motivēja veikt kvalitatīvu un precīzu šaušanu, taču vienlaicīgi tas nedeva pietiekamas iespējas vingrināties taktisko uzdevumu izpildē.

Nemot vērā armijas rīcībā esošo pārāk plašo arsenālu, kā nākamā problēma izkristalizējas ieroču unificēšana – neskatoties uz centieniem, 20 gadu laikā ieroču sistēmas nebija pilnībā unificētas, daudziem ieročiem pat līdz 1938. - 1939. g. atšķīrās pat izmantotās mērvienību sistēmas. Turklāt daļa artilērijas atradās bruņojumā, kaut arī tai trūka munīcijas. Šīs vienības kaujās varētu piedalīties tikai ierobežotu laiku un pēc tam spiestas turpināt karadarbību kā relatīvi vājas kājnieku vienības. Ieroču un transporta lielā dažādība nozīmēja arī milzīgu rezerves daļu dažādību, savukārt atsevišķu valstu bruņojums ne vienmēr bija piemērots Latvijas apstākļiem.

Tehniskā ziņā lauka artilērijas vājais punkts, atsevišķi neaplūkojot nepieciešamo ieroču skaita trūkumu, bija relatīvi lēnā mobilitāte un tālšāvības trūkums, kas varēja apgrūtināt kontrabateriju darbību pretinieka artilērijas apkaršanā. Tas pats sakāms par prettanku un pretgaisa aizsardzības ieročiem, taču bez tiem modernā kauja nebija iespējama, jo kājnieki vai citas ieroču šķiras nespēja sekmīgi aizstāvēties neizmantojot speciālus ieročus - zenītliekgabalus un tēmēšanas ierīces un prettanku ieročus. Turklāt, karos vērojamā agresijas smagumpunkta pārvešana no kaujas lauka uz valsts infrastruktūru un civilajiem objektiem nozīmēja, ka gaisa aizsardzība ieguva ne vien militāru, bet arī saimniecisku un civilu nozīmi. Risinājums bija gaisa aizsardzības sistēmas izveide, kuras kodolu veidoja Zenīrtartilērijas pulks, bet atbalstu nodrošināja aviācija.

Armijas spējas cīnīties pret bruņutehniku ar katru gadu kļuva aizvien aktuālākas. Potenciālajiem pretiniekiem, mainot savu uzbrukuma ieročus un taktiku, bija jāmaina arī aizsardzības ieroči un taktika. Prettanku vienības jeb motogrupas paredzēja veidot tikpat ātras un bruņotas cik pretinieka tanku vienībām.

Kopējais ieroču un munīcijas daudzums, kas armijā bija pieejams 1940. gadā, kopumā atbilst līdz šim literatūrā publicētajai informācijai. Tomēr jāņem vērā, ka šie dati pārsvarā attiecināmi uz 1940. gada augustu, kad Latvijas Tautas armijas materiāltehniskās rezerves pārgāja Sarkanās armijas rīcībā. Pēc Artilērijas inspektora štāba datiem 1940. gada 10. jūnijā, īsu brīdi pirms iespējamā karadarbības sākuma, kad armijas vienībās pat fiziski gandrīz nebija iespējams iekļaut jaunas ieroču sistēmas un veikt nepieciešamo apmācību, armijas rīcībā bija šādi ieroču un munīcijas veidi.⁷²⁰

⁷²⁰ Skat.: Pielikums Nr.1., *Tabulas Nr. 5., 6.*

Vērtējot bruņojuma komplektēšanas veidu, jāsecina, ka bieži vērojamas mazajām valstīm raksturīgās īpatnības – tika iegādāts aprīkojums, kuru varēja iegādāties, vai kuram pietika līdzekļu, bet tikai retos gadījumos - tas, kas patiešām bija nepieciešams.

Kopumā Latvijas armijas vadība apzinājās modernā kara tendences un uzsāka vērtīgas iestrādes modernajam karam atbilstošu spēku veidu organizēšanā, galvenokārt tas saistāms ar ieroču šķirņu kombinētu pielietojumu, vadības un kontroles uzlabošanu un taktiskā līmeņa realizācijas nodošanu jaunāko komandieru rokās. Armijas attīstību ilgu laiku traucēja pieturēšanās pie 1920. gadu sākumā izveidotās armijas organizācijas un artilērijas apmācības koncentrēšanas tikai artilērijas inspektora rokās, šādā veidā nepiespiežot citu ieroču šķirņu virsniekiem darboties ar šo spēka veidu. Tas nāca par labu artilērijas šaušanas prasmju izkopšanai, bet neveicināja sadarbību starp dažādiem spēku veidiem.

Taču vislielākais trūkums saskatāms kopējā valsts vieglprātīgajā attieksmē pret savu aizsardzību. Lai gan militārpersonas un diplomāti sekoja līdzī starptautiskajiem notikumiem un militārās jomas attīstībai, līdz ar to prognozējot gan nākamā kara iemeslus un raksturu, piešķirtā aizsardzības budžeta ietvaros modernizāciju nebija iespējams veikt. Turklāt to apzinājās gan armijas vadība, gan valsts valdība. Pat 1939. un 1940. g. notikušās reorganizācijas bija iespējamas, pateicoties ievērojami palielinātajam, bet tobrīd jau novēlotajam finansējumam.

Gan Latvijas armijas, gan tās sastāvā esošā spēku veida - artilērijas un tās atvasinājumu attīstība starpkaru periodā līdzekļu trūkuma dēļ bija nepietiekama, neļāva attīstīties un stagnēja. Jauna tipa modernajam karam piemērotās, perspektīvās vienības līdz 1940. g. vasarai nepaspēja sagatavot, līdz ar to arī valsts aizsardzības spējas, lai gan nebija bezcerīgas, tomēr nebija pat apmierinošas.

Saīsinājumi un apzīmējumi

<p><u>Dienesta pakāpju saīsinājumi:</u></p> <p>kar. - kareivis dkar. - dižkareivis kpr. - kaprālis serž. - seržants vserž. - virsseržants v.v. - virsnieka vietnieks ltn. - leitnants vltn. - virsleitnants kpt. - kapteinis kpt.-ltn. - kapteinis-leitnants maj. - majors plkv.-ltn. - pulkvedis-leitnants plkv. - pulkvedis ģen. - ģenerālis ģen.maj. - ģenerālmajors</p> <p><u>Karaspēka vienību apzīmējumi:</u></p> <p>v. - vads rt. - rota btl. - bataljons p. - pulks div. - divīzija btr. - baterija dvz.- divīzions art. - artilērijas zart. - zenītartilērijas k. - kājnieku KAP - Kurzemes artilērijas pulks VAP - Vidzemes artilērijas pulks LAP - Latgales artilērijas pulks ZAP - Zemgales artilērijas pulks SAD - Smagās artilērijas divīzions SAP- Smagās artilērijas pulks</p>	<p>BVP - Bruņoto vilcienu pulks KrAP - Krasta artilērijas pulks DA - Daugavgrīvas artilērija ZArP - Zenītartilērijas pulks IB - Instruktoru baterija AAD - Atsevišķais artilērijas divīzions KS - Kara skola AI - artilērijas inspektors</p> <p><u>Ieroču nosaukumu apzīmējumi:</u></p> <p>lg. - lielgabals. hb. -haubice lžm. - ložmetējs ptš. - patšautene mīn. - mīnmetējs plg. - prettanku lielgabals zlg. - zenītlielgabals</p> <p><u>Dažādi:</u></p> <p>LKOk. - Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris " - colla (2,54 cm) ''' - līnija (2,54 mm) mrc. - mārciņa PGA - pretgaisa aizsardzība</p> <p><u>Numerācija:</u></p> <p>ar romiešu cipariem - divīzioni ar arābu cipariem - baterijas</p>
---	--

Anotācija

Promocijas darbs "Latvijas armijas artilērija 1919. - 1940. g.: vieta bruņotajos spēkos, struktūra un uzdevumi" aplūko vienas ieroču šķiras attīstību Latvijā laikā no 1919.-1940. g. Darbā, izmantojot gan līdz šim npublicētus, gan publicētus avotus, tiek pētīta, raksturota un analizēta Latvijas armijas artilērijas formēšana, attīstība un vieta Latvijas aizsardzības sistēmā. Darba hronoloģiskie ietvari skar divus atšķirīgus Latvijas vēstures posmus - Brīvības cīņas, kas ilga no 1918. g. novembra līdz 1920. g. 11.augustam un periodu līdz 1940. g. jūnijam, kurā Latvijas armija, uzturot un attīstot savas kaujas spējas, atradās miera laika stāvoklī.

Pēc Pirmā pasaules kara (1914-1918), kurā artilērijas ieroču uguns spēks bija noteicošais faktors sekmīgā uzdevumu izpildē, artilēriju uzskatīja par vienu no galvenajiem armijas kaujasspējas raksturojošajiem elementiem. Latvijas armijas sastāvā bija 4 speciālās artilērijas un 4 lauka artilērijas pulki, kā arī viens apmācības divīzions. Šīs vienības pārzināja un to apgādi veica Artilērijas pārvalde – vēlāk artilērijas inspektors. Neskatoties uz artilērijas nozīmi, tās attīstībai ilgi netika piešķirti nepieciešamie līdzekļi. Otrā pasaules kara priekšvakarā daudzas artilērijas vienības tika reorganizētas atbilstoši modernā kara prasībām.

Atslēgas vārdi: Latvijas armija, artilērija, militārā vēsture, starpkaru periods.

Anotation

Doctoral thesis "Artillery of the Latvian Army (1918 – 1940): structure, tasks and place in the Armed forces" deals with development of one branch of a military forces in Latvian Army. Using both - unpublished and published sources author research, describes and analyze artillery formations in Latvian army, its development and place of the defense system of Latvia. Chronological frames affects two different Latvian history phases - Latvian liberation war, which lasted from November 1918 until 11 August, 1920 and the period of peace up to June 1940, when the armed forces still maintained and developed their fighting abilities.

Power of artillery fire was the main factor to comply military tasks in the First World War (1914-1918). It was considered as the primary element to describe combat capabilities of every army. In Interwar period, the Latvian army was formed with four special artillery regiments, four field artillery regiments and one artillery training battalion. These units are managed and supplied by Artillery Board (Artillery Supervisor). Despite of artillery importance, for a long time there were not provided the necessary funds for its development. Shortly before World War II, many artillery units were reorganized in accordance with the requirements of modern war.

Key words: Latvian army, artillery, Military history, Interwar period.

Izmantoto avotu un literatūras saraksts

Avoti:

Arhīvi:

Latvijas Nacionālais arhīvs Latvijas Valsts vēstures arhīvs

- 1468.f.(Kara ministrijas Sekretariāts);
- 1469.f. (Kara ministrijas Apgādes pārvalde),
- 1474.f.(Latvijas armijas štābs);
- 1481.f. (Artilērijas inspektors);
- 1482.f. (Atsevišķais artilērijas divīzions);
- 1496.f. (Kara ministrijas Apgādes pārvalde)
- 1502.f.(Kurzemes divīzijas Kurzemes artilērijas pulks);
- 1503.f. (Latgales divīzijas Latgales artilērijas pulks);
- 1504.f. (Smagās artilērijas pulks);
- 1507.f. (Vidzemes divīzijas Vidzemes artilērijas pulks);
- 1508.f. (Zenīrtartilērijas pulks);
- 1515.f. (Kurzemes divīzijas pārvalde);
- 1516.f. (Latgales divīzijas pārvalde);
- 1524.f. (Valmieras kara apriņķa pārvalde),
- 1526.f. (Vidzemes divīzijas pārvalde);
- 1527.f. (Zemgales divīzijas pārvalde);
- 1854.f. (Atvaļināto artilērijas virsnieku vietnieku apvienība);
- 3227.f. (Zemgales divīzijas Zemgales artilērijas pulks);
- 3401.f. (Tehniskās divīzijas štābs);
- 3408.f. (Armijas 21.darbnīca);
- 3594.f. (Artilērijas kadetu skola);
- 3595.f. (Armijas artilērijas rezerves priekšnieks);
- 3597.f. (Artilērijas pārvalde);
- 3601.f. (Latvijas armijas virspavēlnieka štābs);
- 3602.f. (Latvijas armijas komandiera štābs);
- 3604.f. (Bruņošanās pārvalde);
- 4583.f. (Bruņu vilcienu pulks);
- 4756.f. (Artilērijas apgādības pārvalde);
- 4760.f. (Artilērijas virsnieku kursi);
- 4960.f. (Krasta artilērijas pulks);

- 5192.f. (Latvijas armijas Galvenais štābs);
- 5308.f. (Armijas Jelgavas artilērijas noliktava);
- 5319.f. (Armijas 22.darbnīca);
- 5434.f. (Kara ministrijas Kara muzejs);
- 5601.f. 1.apr. (Armijas štāba personas lietu kolekcija).
- 5991.f. (Rīgas artilērijas kazarmu rajons);
- 6033.f. (Kara vēstures komisija).

The National Archives (Lielbritānija)

- WO 106/1573; Visit to the Baltic states 9th May, 1924/2nd June, 1924. 23. p.
- WO 106/1574;

Latvijas Kara muzejs

- LKM b/n. Karaspēka daļu vēstures. I Valmieras baterijas formēšana un kara darbība pret lieliniekiem Ziemeļvidzemē līdz 20.jūnijam 1919. g. – 438. lpp.
- LKM b/n. Karaspēka daļu vēstures. 2.Cēsu baterijas formēšana. - 444. lp.
- LKM b/n. Karaspēka daļu vēstures. IV baterijas kara darbība no 1919.gada 22.oktobra līdz miera noslēgšanai. - 507. lpp.
- LKM b/n. Karaspēka daļu vēstures. Kurzemes artilērijas pulka īsa vēsture. 1919. - 1921. g. - 72. lp.
- LKM, 3-4692/232-DK Majora Flečera pavēle II Latviešu bataljonam;
- LKM, 3-4700/240-DK J.O.Lapsas pavēle 1. Neatkarības bataljonam;
- LKM, n/f. Ziemeļnieku un dienvidnieku apvienošanās Rīgā. 1919. g. 6.jūlijs.
- LKM. Inv. Nr. 13857 Liepājas jaunformējamo spēku pavēles. 152. lp.

Periodika:

- *Aizsargs*
- *Artilērijas apskats*
- *Brīvā Zeme*
- *Daugavas Vanagi*
- *Daugavas Vanagu mēnešraksts*
- *Kadets*
- *Latgales vēstnesis*
- *Latvijas Kareivis*
- *Latvijas Sargs*

- *Latvis*
- *Lauku dzīve*
- *Londonas avīze*
- *Rigasche Zeitung*
- *Rīts*
- *Saeimas stenogrammas*
- *Strādnieku avīze*
- *Strēlnieks*
- *Tehnikas Apskats*
- *Valdības Vēstnesis*
- *Valsts Darbinieks*

Dokumentu krājumi un publikācijas:

- Drīzulis, A. (sast.). *Dokumenti stāsta. Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas*. Rīga: Zinātne, 1988. 303 lpp.
- Skujenieks, M (red.). *Otrā Tautas skaitīšana Latvijā*. Centrāla statistikas pārvalde. 1925. g.10.februārī. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/iedzivotaji-ticiba-tautiba-uc-tema-32901.html> [Skat.03.04.2015]
- *Saeimas stenogrammas, 1922.- 1933.g.*
- Kara ministra 1932. gada 11. pavēles 1. pielikums. Armijas apgādes sadalījuma instrukcija.

Reglamenti, instrukcijas un noteikumi:

- *Apsardzības resora rakstvedības noteikumi*. Galvenā štāba izdevums, 1921. 163 lpp.
- *Artilērijas apmācības reglaments. IV daļa. Ierindu dienests*. Galvenās artilērijas pārvaldes izdevums. 1921. 36 lpp.
- *Baterijas dienesta reglaments (vieglām, haubiču un smagām lauku baterijām)*. Galvenās artilērijas pārvaldes izdevums. 1921. 51 lpp.
- *Garnizona reglaments*. Apsardzības ministrijas izdevums, 1921. 140 lpp.
- *Garnizona reglaments*. Armijas štāba Apmācības daļas izdevums, 1930. 191 lpp.
- *Iekšējā dienesta reglaments*. Armijas štāba Apmācības daļas izdevums. 1930. g. 252 lpp.
- *Instrukcija karaspēka gaisa aizsardzībai*. Rīga: Artilērijas inspektora štāba izdevums, 1935. 66. lpp.
- *Kara disciplīnas reglaments, 1932.*
- *Karaspēka daļu organizācija un dienesti taktiskām mācībām, manevriem un karaspēlēm*. Rīga: Armijas štāba Apmācības daļas izdevums, 1939. 135 lpp.

- *Karaspēka vadība un kauja*. Armijas komandiera štāba Apmācības daļas izdevums, Rīga, 1927. 198 lpp.
- *Kaujas un lauka dienesta reglaments apvienoto ieroču šķiru vienībām (KLR)*. Rīga: Armijas štāba apmācības daļa: MLAF, 1936. 378 lpp.
- *Kājnieku apmācības reglaments*. Rīga: Armijas komandiera štāba izdevums, 1925.
- *Noteikumi artilērijas kareivju sagatavošanai*. Rīga: Armijas štāba apmācības daļas izdevums, 1940.
- *Noteikumi par karaspēka iekšējo saimniecību*. Rīga, 1923. 84 lpp.
- *Noteikumi virsnieku mācībām, karaspēlēm un manevriem. Pieņemtās zīmes militāro nosaukumu saīsinājumi*. Rīga, 1932. 201 lpp.
- *Pagaidu instrukcija aizsardzībai pret kaujas ratiem*. Armijas štāba Apmācības daļas izdevums. Rīga. 1933. 66 lpp.
- *Pagaidu instrukcija skaņu mērītāju baterijām*. Rīga, 1940.
- *Šaušanas apmācības reglamenta (Š.A.R.) II pielikums*. Armijas štāba apmācības daļas izdevums. Rīga. 1940. 40 lpp.
- *Tanku vienību apmācības reglaments (T.V.A.R.) I daļa, tehniskā apmācība*. Armijas štāba apmācības daļas izdevums. 1936. 77 lpp.
- *Vispārējie artilērijas šaušanas noteikumi*. Rīga: Artilērijas inspektora štābs, 1932.
- *Zenīrtartilērijas apmācības un šaušanas reglaments*. Rīga: Artilērijas inspektora štābs, 1929. 100 lpp.

Apmācību literatūra un rokasgrāmatas:

- Andersons, T. *Artilērija. Kara skolas kurss. I. daļa*. Rīga: Artilērijas inspektora štāba izdevums, 1923. 124 lpp.
- Avsjukevičs, vln. Krastartilērijas fiktīvās šaušanas kabinets. *Militārais apskats*. Nr.1., 1935. 83.-131. lpp.
- Brūveris, A., Grīns, H., Apinis, J. Finanšu min. nodokļu departamenta lasītā pasīvās gaisa aizsardzības kursa konspekts. Rīga, 1939. 76 lpp.
- Francius, fon. *Divdesmit grupas uzdevumi. Praktiski norādījumi kājnieku virsniekiem, instruktoriem un kareivjiem*. Rīga: Galvenā štāba izdevums, 1924. 60 lpp.
- Gerics, K. *Braukšana apvidū*. Rīga, 1939. 31 lpp.
- *Instruktoru rokasgrāmata*. Rīga: MLAF, 1932. 343. lpp.
- *Kabatas grāmatiņa priekš jauniem zaldātiem*. Rīga, 1885. 119 lpp.
- Kalacis, J. kpt. *Gaisa aizsardzība*. Rīga: MLAF, 1934. 71 lpp.
- Kalniņš – Vīndedzkalns, K. *Zenīrtartilērijas šaušanas tehnika*. Rīga: MLAF, 1935. 218 lpp.

- Kalniņš, E. *Artilērijas taktika: lekcijas Artilērijas virsnieku kursos*. Rīga Artilērijas inspektora štābs, 1928. 185 lpp.
- *Karavīra rokas grāmata. 6. izdevums*. Rīga: Armijas štāba apmācības daļa: MLAF, 1939. 574 lpp.
- Kārklīņš, J.V. *Taktikas konspekts: II.A. Jātņieki*. Rīga: Virsnieku kursu bij. Valsts Prezidenta Čakstes fonda izdevums, 1928. 247 lpp.;
- Kociņš, J. *Artilērijas taktika*. Rīga: autora izdevums, 1937. 103 lpp.
- Kuplais, J. plkv.-ltn. *Artilērijas kurss*. Rīga: MLAF, 1934. 275 lpp.
- Neimanis, inž. *Kaujas gāzes aizsargu līdzekļi: Lekcijas lasītas Virsnieku kursos*. Rīga: Virsnieku kursu bij. Valsts Prezidenta Čakstes fonda izdevums, 1926. 197 lpp.;
- Ozols, E.J. u.c. *Pasīvā aizsardzība pret uzbrukumiem no gaisa. Paš aizsardzība*. Rīga: Iekšl. Min. pasīvās gaisa aizsardzības izdevniecība. 1939. 155 lpp.;
- Radziņš, P. *Praktiskā taktika*. Rokraksts. No Kara skolā lasīto lekciju konspekta parrakstījis Imants Apse. 15.12.91. [Autora personīgais arhīvs]
- Radziņš, P. *Taktika*. Rīga: Virsnieku kursu lekciju un tulkojumu fonds, 1924. 88 lpp.
- Ramats, K. *Latvijas kara ģeogrāfijas konspekts*. Rīga: Virsnieku kursu lekciju un tulkojumu fonds, 1925. 91 lpp.
- Rapa, I. *Artilērijas un kājnieku kopdarbība modernā karā pēc pēdejo karu piedzīvojumiem*: Kara akadēmisko kursu 3. izlaiduma diplomdarbs. Rīga: 1932. 60 lp.
- Rozenšteins, H. *Austrumu kara teātris*. Rīga: Armijas štāba operatīvā daļa, 1932. 16 lpp.
- Rozenšteins, H. *Cīņa pret flanku manevru un ielenkta karaspēka kaujas darbība*. Rīga, 1938. 5.-9.lpp.
- Rozenšteins, H. *Divīzijas, pulka un bataljona vadības organizācija un darbība kara laikā*. Rīga, 1937. 20.-22.lpp.
- Rozenšteins, H. *Flanka un koncentriskais manevrs uzbrukumā*. Rīga, 1938. 30 lpp.
- Rozenšteins, H. *Latvijas kara ģeogrāfija*. Rīga: Armijas štāba operatīvā daļa, 1932. 53 lpp.
- Sovers, P. *Artilērijas taktikas elementārais kurss*. Rīga: MLAF, 1938. 228 lpp.
- Sovers, P. *Artilērijas taktikas elementārais kurss*. Rīga: MLAF, 1938. 228 lpp.
- *Taktika. Kara skolas kurss*. Sast. plkv.-ltn. Lindeners, A., plkv. Karlsons, G., plkv. - ltn. Spandegs, V. Rīga: Galvenā štāba izdevums, 1922. 340 lpp.
- Užāns, P. *Tagadnes Artilērija: Dižgabali un šāviņi*. Rīga : Artilērijas inspektora štābs, 1924. 27 lpp.

Memuāri:

- Balodis, J. *Atmiņu burtnīcas 1918. – 1939*. Rīga, 2015. 261 lpp.
- Bangerskis, R. *Mana mūža atmiņas. II sēj.* Kopenhāgena: Imanta, 1959. 378 lpp.

- Bērziņš, A. *Nepublicētās atmiņas. Laiks, kas negaist*. Rīga: Lauku avīze, 2015. 239 lpp.
- Hāzners, V. *Varmācības torņi*. Linkolna: Vaidava, 1977. 643 lpp.
- Ķezbers, I. *Durvīs. Tā tas bija*. Rīga: Jumava, 2015. 316 lpp.
- Lēts, G. *Sešpadsmit gadi Sibīrijā*.// Latviešu strēlnieks Nr.8, 1990. 6.-7. lpp.
- Plensners, A. *Divdesmitā gadsimta pārvērtības*. Grāmatu Draugs, 1978. 194.lpp.
- Plensners, A., *Pret vētrām un negaisiem: atmiņas*. Grāmatu draugs, 1982. 62.lpp.
- Radziņš, P. *Latvijas atbrīvošanas karš*. Rīga: Avots, 1990. 246 lpp.

Literatūra:

- Altbergs, T., Augustāne, K., Pētersone, I. *Dzelzceļi Latvijā*. Rīga: Jumava, 2009. 199 lpp.
- Andersons, E. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Toronto: DVCV, 1983. 832 lpp.
- Andersons, E. *Latvijas vēsture 1920-1940*. I. Stokholma: Daugava, 1982. 703 lpp.
- Andersons, E. *Latvijas vēsture: 1914-1920*. Stokholma: Daugava, 1967. 754 lpp
- Autoru kolektīvs. *Nākošais karš*. (Tulk. Kārlis Krūmiņš.) Rīga, 1933. 104 lpp.
- Bērziņš, V., Bambals, A. *Latvijas armija*. Rīga: Zinātne, 1991. 107 lpp.
- Biedriņš, A. *No Doles līdz jūrai*. Rīga: Zinātne, 1990. 145 lpp.
- Black, J. *War and the Cultural Turn*. Polity Press: Cambridge, 2012. 198. p.
- Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A. *Latvija Otrajā pasaules karā (1939 - 1945)*. Rīga: Jumava, 2008. 581 lpp.
- Boot, M. *War made new: Technology, warfare, and the course of history, 1500 to today*. London: 2006. 624 p.
- Bourachot, A. *De Sedan a Sedan: Une histoire de l'armee francaise.II 1918-1940*. BGE, 2012. 364 p.
- Brūvelis, E. *Latvijas aviācijas vēsture 1919-1940.g.*, Rīga: Jumava, 2003. 460 lpp.
- Brzezinski, Z. *The grand chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives*. New York: BasicBooks, 1997. 223 p.
- Buks, A. *Pirmās asinis par Latvijas neatkarību - vai aizmirstas? Pieejams: <http://vesture.sauc.lv/index.php/raksti/baltija/32-pirmas-asinis-par-latvijas-neatkaribu-vai-aizmirstas> [Skat. 03.05.2015]*
- Bušmanis, G. *Visu Latvijai: 2.Cēsu baterijas kaujas ceļš*. Rīga: Aplis, 2004. 303 lpp.
- Caunītis, O. (sast.). *2.Ventspils kājnieku pulks: formēšanās, kauju gaitas Latvijas atbrīvošanas cīņās, pēckara laikmets*. Liepāja: 2.Ventspils kājnieku pulka izdevums, 1936. 422 lpp.
- Ciganovs, J. *Latvijas armijas intendantūras dienesti (1919-1940)*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013. 199 lpp.

- Clemens, C. W. Jr. *Baltic independence and Russian Empire*. New York: St. Martin's press, 1991. 346 p.
- Coastal Artillery 3: Super – Heavy Coastal Guns. Pieejams:
http://www.jaegerplatoon.net/COASTAL_ARTILLERY3.htm [Skat. 29.08.2015]
- Crosby, W. A. *Throwing Fire: Projectile Technology Through History*. Cambridge, 2002. 206 p.
- Čapenko, A. Latvijas armijas artilērijas daļu integrācija Sarkanās armijas 24.teritoriālajā strēlnieku korpusā 1940.-1941. g. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. VIII*. Rīga, 2007. 100.-107. lpp.
- Dambītis, K. 1940.gada pārgrozījumi un papildinājumi likumā par Lāčplēša Kara ordeņa statūtiem. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata XIII*. Rīga: 2012. 121.-126. lpp.
- Dambītis, K. Latvijas armijas Artilērijas kadetu skola. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata XIII*. Rīga: 2012. 42.-51. lpp.
- Dambītis, K. Latvijas armijas Zenītartilērijas pulks. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata X*. Rīga: 2009. 99.-118. lpp.
- *Darstellungen aus den Nachkriegskämpfen deutschen Truppen un Freikorps. Zweiter Band. Der Feldzug im Balticum bis zur zweiten Einnahme von Riga*. Berlin, 1937. 159.p.;
- *Darstellungen aus den Nachkriegskämpfen deutschen Truppen un Freikorps. Dritter Band. Die kapfe im Baltikum nach der zweiten Einnahme von Riga*. Berlin, 1938. 208.p.;
- Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. *Latvijas ārpolitika un starptautiskais stavoklis*. Rīga, 1993. 435 lpp.
- Feldmanis, I. *Latvijas okupācija: vēsturiskie un starptautiski tiesiskie aspekti*. Pieejams:
<http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/informacija-par-latvijas-vesturi/latvijas-okupacija-vesturiskie-un-starptautiski-tiesiskie-aspekti> [Skat. 23.08.2015]
- Fircks, W. von. *Die Baltische Landeswehr im Beifreitungskampf gegen den Bolschewismus*. Riga: G. Loffler, 1929. 231.lpp.
- Fleija, A. Kara muzeja likvidācija un nacionālās vēstures liecību iznīcināšana. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. XII*. Rīga, 2011. 19.lpp.
- Freivalds, O. (red.) *Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā*. 1.sēj. Vasteras: DVCV, 1970.
- Gelderiņš, E. Latvijas armijas karavīru ietērps, atšķirības zīmes un to nēsāšanas noteikumi: 1918-1940. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2007. 154 lpp.
- Gelderiņš, E. Neatkarības karā (1918-1920) lietotie latviešu karavīru artilērijas ieroči. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. XIV*, Rīga, 2013, 144.- 157. lpp.
- Gelderiņš, E. Aukstie ieroči Latvijas armijā 1919. - 1940.g. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata V*. Rīga, 2004. 187.- 202. lpp.

- Gerhard, P. Bassler. *Alfred Valdmanis and the Politics of Survival*. Toronto Press, 2000. 456 lpp.
- Hāzners, V., Sproģis, E. *Latvijas Kara skola*. Toronto: LVA, 1979. 399 lpp.
- Herwig, H. *The daemon of geopolitics: Karl Haushofer, Rudolf Hess and Adolf Hitler*.
Pieejams: <http://www.usafa.edu/df/dfh/docs/Harmon53.pdf> [Skat.04.09.2015]
- Hughes B.P. *History of the Royal Regiment of Artillery: Between the Wars, 1919-39*. London. 6. lpp.
- Jēkabsons, Ē., *Latviešu tautības virsnieki Krievijas armijā 1907.-1914. gadā. Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. XIII*. Rīga, 2012. 9. - 41. lpp.;
- Jundzis, T. *Latvijas drošība un aizsardzība*. Rīga: Junda, 1995. 572 lpp.
- Kalējs, A., Plensners, A. *Mūsu armija tapšanā, valsts iznīcināšana un tagadējos sasniegumos*. Rīga: Golts un Jurjāns, 1929. 174 lpp.
- Keegan, J. *The face of battle*. Penguin books, 1983. 368 p.
- Keruss, J. *Latvijas neitrālā politika un neitralitāte 1933.-1940. gadā : promocijas darba kopsavilkums*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009. 36 lpp.
- *Krasta artilērijas pulks. Daugavgrīva*. Rīga: Krasta artilērijas pulka izdevums, 1938. 270 lpp.
- Krastiņš, J. (red.). *Latviešu strēlnieku vēsture 1915-1920*. Rīga: Zinātne, 1970. 697 lpp.
- Krīpēns, A. *Kalpaka bataljons un Baloža brigāde*. Belmore, 1963. 212 lpp.
- Kuzmins, V. *Latvijas Bruņoto spēku mobilizācijas un aizsardzības plāni 1939. gada beigās - 1940. gada sākumā*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1998.
- Kuzmins, V. *Latvijas bruņoto spēku mobilizācijas un aizsardzības plāni 1939. gada beigās - 1940. gada sākumā. Militārais apskats*. Rīga: 2009. 49. - 60. lpp.
- Larionovs, R. *1923. gada Latvijas karaklausības likums un tā pieņemšanas vēsturiskie apstākļi*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2005. 117 lpp.
- Lasmanis, A. *Cerības un vilšanās*. Uppsala: Daugava, 1963. 272 lpp.
- Lavenieks J. *Bruņoto vilcienu pulks*. Ņujorka: izdevusi Vera Laveniece, 1971. 186 lpp
- Lind, W. S., Nightengale, K., Schmitt, F. J., Sutton, W.J., Wilson, I. G. *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*. Marine Corps Gazzete. 1989. Pieejams: <https://www.mca-marines.org/files/The%20Changing%20Face%20of%20War%20-%20Into%20the%20Fourth%20Generation.pdf> [Skat. 03.04.2015];
- Mackinder, H. *The Geographical Pivot of History*. The geographicalJournal. 1904. Pieejams: <http://www.iwp.edu/search/default.asp?q=mackinder&start=0> [Skat. 03.09.2015]
- Mednis, vln. *Vai nākamais būs gāzu karš?* Tehnikas Apskats. 01.03.1931.
- Misunas, R., Taagepera, R. *The Baltic States: Years of Dependence 1940-1990*. California: Berkeley. 1992. 1-14. p.;

- Morillo, S., Pavkovic, M. F. *What is Military History?* Malden: Polity, 2006. 150 p.
- Murray, W.A., Millett, R. *Military innovations in the interwar period.* Cambridge.1997.428 p.
- Norris, J. *Artillery: a history.* The History Press. 2012. 223 p.
- Oun, M. *Estonia's Naval Defence between the two World Wars.* Tallin: Tammiskip Publishing, 1998. 16 lp.
- Papečkys, E. *Lietuvos kariuomenes artilerijos pabūklai 1919-1940 m.* Pieejams [pdf.]: https://www.academia.edu/11931171/LIETUVOS_KARIUOMEN%C4%96S_ARTILERIJOS_PAB%C5%AAKLAI_1919_1940_M._LITHUANIAN_ARMY_ARTILLERY_IN_1919-1940_ [Skat. 18.11.2015]
- Paret, P. *The New Military History.* Pieejams: <http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/Articles/1991/1991%20paret.pdf> [aplūkots 18.09.2012]
- Patenaude, M. *Bertrand. Shooting the bolsheviks.* //Latvijas vēstures institūta žurnāls. Nr.1. 2013. 89.- 102. lpp.
- Peniķis, M. (sast.). *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture I.* Rīga, 2006. 304 lpp.
- Peniķis, M. (sast.). *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture II.* Rīga, 2006. 475 lpp.
- Pētersons, A. *Krustugunīs: 60 gadus no tautas slēptais 1940-1945.* Rīga, 2007. 599 lpp.
- Pope, A. *Rīgas galvenā nomale.* 2005. 8. - 49. lpp.;
- Priedītis, Ē. *Latvijas Kara flote 1919 – 1940. g.* Rīga, 2004. 230. lpp.
- Rozenšteins, H. (red.) *Latvijas armija 20 gados.* Rīga, 1940. 234 lpp.
- Rozenšteins, H. (red.). *Latvijas armija 20. gados.* Rīga: Armijas štāba Apmācības daļa. 1940. 453 lpp.
- Rutkiewicz J., Kulikow W. N., *Wojsko Litewskie 1918-1940.* Warszawa, 2002. 228 p.
- Rutkis, J. *Latvijas ģeogrāfija.* Stokholma: Zemgale, 1960. 421 lpp.
- Samsons, V. *Devinpadsmitais - sarkano partizāņu gads.* Rīga: Zinātne, 1970. 584 lpp.
- Skujenieks, M. *Latvijas statistikas atlās.* 1938. Citāts. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/iedzivotaji-ticiba-tautiba-uc-tema-32901.html> [Skat.03.04.2015]
- Stachiewicz, W. *Wierności dochować żołnierskiej: przygotowania wojenne w Polsce 1935-1939 oraz kampania 1939 w relacjach i rozważaniach szefa Sztabu Głównego i szefa Sztabu Naczelnego Wodza.* Rytm, 2008. 832 p.
- Strong, P., Marble, S. *Artillery in the Great war.* England: Pen&Sword Military, 2011. 246 p.
- Šēnfelds, V. (sast.). *Vidzemes artilērijas pulka vēsture.* Rīga: Vidzemes artilērijas pulks, 1938. 327 lpp.
- Šilde Ā. *Pirmā republika.* Grāmatu draugs, 1989. 379 lpp.

- Šiliņš, J. Aizsardzības izdevumi Latvijā starpkaru periodā 1920. - 1940. g. *Latvijas arhīvi*. 2015. Nr.1. 121. lpp.
- Šiliņš, J. *Padomju Latvija 1918-1919*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2013. 263 lpp.
- Tannberg, T (sast.) *Sõja ja rahu vahel. I kd.: Eesti julgeolekupolitika 1940. aastni*. Tallin: S-Keskus, 2004. 566 p.
- Upmalis, I., Tilgass, Ē., Donevičs, J., Gorbunovs, A. *Latvija - PSRS karabāze 1939.-1998.:materiāli un dokumenti par Padomju armijas atrašanos Latvijā un tās izvešanu*. Rīga: Zelta grauds, 2006, 358 lpp.
- Vego, M. German war gaming. *Naval war college review*. Autumn 2012 Volume 65, No. 4.106-Newport. 147 p.
- Von Fircks, W. *Die Baltische Landeswehr im Befreiungskampf gegen den Bolschewismus*. Riga: G. Löffler, 1929. 221. p.
- Von Rauch ,G. *Baltic States: The Years of Independence Estonia, Latvia, Lithuania 1917-1940*. University of California Press. 1987. 265. p.
- Zvaigzne, J. *Kas ir Litene?* Gulbene, 2006. 370 lpp.
- Ессертс, М. *Железнодорожная артиллерия Латвии*. Балтфорт. Но. 3 2010. 39.-42. с.
- Мелконов, Ю. *Пушки Курляндского берега*. Рига, 2005. 344 с.
- Широкопад, А. *Александр Клягин – торговец оружием и авантюрист*. Pieejams: http://nvo.ng.ru/history/2010-11-26/14_kliagin.html [Skat. 09. 06.2015]

Uzziņu literatūra:

- Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. *Latvijas armijas augstākie virsnieki, 1918 – 1940: biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: LVVA, 1998. 527 lpp.
- Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki. 1918-1991: biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 2003. 436 lpp.
- *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 1., 3., 7., 15., 18., 10. sēj.
- *Militāro terminu skaidrojošā vārdnīca*. Sast. Justs, F. Rīga: Avots, 2008. 1224 lpp.
- *Oxford dictionaries*. Vārdnīca. Pieejams: <http://www.oxforddictionaries.com>
- Pētersone, I. (atb. red.) *Latvijas Brīvības cīņas 1918-1920*. Enciklopēdija. Rīga: Preses nams, 1999. 448 lpp.
- Turlajs, J.(red.). *Latvijas vēstures atlants*. Rīga: Jāņa sēta, 1998. 43. lpp.
- Vigrups, J. *Latvijas armijas krūšu nozīmes, 1918-1940*. Rīga: Balt art group, 2011. 493. lpp.

PIELIKUMS Nr.1. Tabulas

Tabula Nr. 1. Kara resora izdevumi laikā no 1918. - 1940. g.⁷²¹

Gads	Ls, tūkst	% no valsts budžeta	% no NĪ
1918/20	24309000	40,1	-
1920/21	23521000	24,2	-
1921/22	20438000	30,7	-
1922/23	32383000	27,8	-
1923/24	29867000	24,1	-
1924/25	45046000	30,6	-
1925/26	44858000	29,6	4,91 %
1926/27	44851000	28,0	-
1927/28	40971000	25,7	-
1928/29	39267000	19,3	-
1929/30	40352000	22,0	3,39 %
1930/31	38720000	22,1	-
1931/32	38772000	21,8	-
1932/33	27042000	20,0	3,63 %
1933/34	27528000	20,1	3,09 %
1934/25	29623000	21,2	3,11 %
1935/36	31033000	21,1	3,21 %
1936/37	33749000	20,6	3,94 %
1937/38	41434000	23,0	3,95 %
1938/39	45888000	24,1	4,89 %
1939/1940	99358000	27,1	~ 7,32 %

⁷²¹ Sast. pēc: Bērziņš, V., Bambals, A. *Latvijas armija*. Rīga: Zinātne, 1991. 99. lpp.; Šiliņš, J. Aizsardzības izdevumi Latvijā starpkaru periodā 1920. - 1940. g. *Latvijas arhīvi*. 2015. Nr.1. 121. lpp.

Tabula Nr. 2. Armijas artilērijas rezerves saformētās artilērijas rezerves (jaunformējamās) apakšvienības.⁷²²

Daļas nosaukums	Kur nosūtīta daļa pēc formēšanas	Kad nosūtīta	Tās vēlākais nosaukums.
I Rez. art. divz.	V Artilērijas divz.	1919. g. okt.	VAP II divz.
II Rez. art. divz.	VII Artilērijas divz.	1919. g. okt.	LAP I divz.
1. Rez. art. btr.	V Artilērijas divz. 2. btr.	1919. g. okt.	VAP II divz. 5. btr.
2. Rez. art. btr.	VII Artilērijas divz. 2. btr.	1919. g. okt.	LAP I divz. 2. btr.
3. Rez. art. btr.	I divz. 3. btr.	1919. g. okt.	KAP I divz. 3. btr.
4. Rez. art. btr.	VII divz. 1. btr.	1919. g. nov.	LAP I divz. 1. btr.
5. Rez. art. btr.	V divz. 1. btr.	1919. g. nov.	VAP II divz. 4. btr.
6. Rez. art. btr.	Kurzemes divīziju	1919. g. 22. nov.	KAP II divz. 4. btr.
7. Rez. art. btr.	Atsevišķo traktoru btr.	1920. g. 6. maijs.	Atsevišķā Traktoru btr.
8. Rez. art. btr.	Plkv. O. Dankera rīcībā Liepājā	1919. g. 13. dec.	ZAP
9. Rez. art. btr.	A frontes art. pr-ka rīcībā	1920. g. 3. janv.	LAP II divz. 1. btr.
10. Rez. art. btr.	Plkv. O. Dankera rīcībā Liepājā	1919. g. 13. dec.	ZAP
1. Krasta btr.	1. Krasta btr.	1920. g. 6. maijs.	1. Krasta btr.

⁷²² Dambītis, K. Latvijas bruņoto spēku artilērijas vienību formēšana un reorganizācija: 1918.-1921.g. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata XIV*. Rīga: 2013. 85. lpp.

Tabula Nr.3. Latvijas armijā no 1919. - 1940.g. izmantotie artilērijas ieroči.

Valsts	Lielgabala veids	Kalibrs mm	Pielietojums	Maks. šaušanas attālums
Krievija	<i>Hotchkiss</i> 37 mm revolver lg.	37 mm	Bruņ. vilcieni (BV)	1800 m
Vācija	37 mm zen.lg	37 mm		
	37 mm tanku pusautom.	37 mm		
Krievija	M.1915. Rozenberga	37 mm	Tranšeju	200 m
Lielbritānija	<i>Vickers</i> 2 mrc. Pom-Pom.	40 mm	BV	6200 m
Zviedrija	<i>Bofors L/70</i>	40 mm	Pretgaisa	
Austrija	<i>Böhler</i>	47 mm	Prettanku	7000 m
	57 mm lg. (jūras)	57 mm	k/k <i>Virsaitis</i>	
	57 mm <i>Hotchkiss</i> lg. (tanku)	57 mm	Uz tanka	
Čehoslovākija	<i>Škoda</i>	70 mm	Kājnieku	
Francija	M. 1897 lg.	75 mm	Lauka art.	6900 m
Francija	<i>Schneider - Canet</i> M. 1905 lg	75 mm	k/k <i>Virsaitis</i>	8000 m
Lielbritānija	<i>Vickers</i> M.1931	75 mm	Pretgaisa	10000 m
Lielbritānija	13 mrc. lg.	76,2 mm	Pretgaisa	
Lielbritānija	13 mrc. lg.	76,2 mm	Lauka art.	5400 m
Lielbritānija	<i>Vickers</i> 12 mrc. 12 cnt.	76,2 mm	Krasta art.	10740 m
Lielbritānija	<i>Vickers</i> 12 mrc. 18 cnt.	76,2 mm	Krasta art./Dzc. Art.	8500 m
Krievija	1902. g. 3" lg.	76,2 mm	Lauka art.	8500 m
Krievija	1902. g. 3" lg.	76,2 mm	Pretgaisa (pārbūvēts)	
Krievija	1914. g. 3" lg.	76,2 mm	Pretgaisa	
Krievija	3"	76,2 mm	Bruņotais auto	
Vācija	M.96 n/A lg.	77 mm	Lauka art.	8400 m
Vācija	FK 16 lg.	77 mm	Lauka art.	10700 m
Vācija	7.7 cm L/27 M1914	77 mm	Pretgaisa	
	8 cm pretlidm.	80 mm	Pretgaisa	
Čehoslovākija	8,35 cm lg.	83,5 mm	k/k <i>Virsaitis</i>	11300 m
Lielbritānija	QF 18 mrc. lg.	83,8 mm	Lauka art.	8500 m
Krievija	1895. g. 3,425" lg.	87 mm	Lauka art.	6500 m
Vācija	M.1917 lg.	105 mm	Smagā art./BV	16500 m
Vācija	105 mm hb.	105 mm	Smagā art.	12000 m
Vācija	<i>Reinmetall</i> 10,5 hb.	105 mm	Lauka art.	10700 m
Čehoslovākija	<i>Škoda</i> M 1939	105 mm	Lauka art	11000 m
Krievija	M1877 42"	107 mm	Smagā art	6500 m
Krievija	<i>Schneider</i> 1910. g. 4,2" tālš. lg.	107 mm	Smagā art.	12500 m
Lielbritānija	QF 4,5" hb.	114 mm	Smagā art.	6700 m
Lielbritānija	QF 4,7" Mk 1 lg.	120 mm	Smagā art./Krasta art.	11000 m
Lielbritānija	7,7" lg. Mk1.	120 mm	Lauka art.	
Krievija	48" vieglā lauka hb.	122 mm	Lauka art.	7700 m
Krievija	<i>Vickers</i> M1913 130/55 mm	130 mm	Krasta art.	20300 m
Vācija	15 cm M.1913 hb.	149,7 mm	Lauka art.	8600 m
Lielbritānija	<i>Vickers</i> 6" hb. Mk.1.	152 mm	Smagā art.	10400 m
Krievija	<i>Schneider</i> 6" hb.	152 mm	Smagā art.	
Krievija	6" <i>Canet</i> cietokšņa lg.	152 mm	Krasta art.	
Krievija	1909. g. 6" hb.	152 mm	Lauka art.	7700 m
Vācija	17 cm MMW	17 mm	Mīnmetējs	1600 m
Krievija	F.R.	58 mm	Mīnmetējs	1000 m
Krievija	G.R.	91 mm	Bumbmetējs	
Vācija	7,58 LMW	7,58 (76) mm	Mīnmetējs	1300 m
Lielbrit./Somija	<i>Brandt-Stoks</i>	81 mm	Mīnmetējs	731 m

Tabula Nr. 4. Ziņu kopsavilkums par apbruņojuma un tehniskās apgādes piederumu daudzumu armijā uz 1936.g. 1.aprīli.⁷²³

Nosaukums	Lietošanā	Noliktavā	Mob. krāj.	Kopā	Pietrūkst
Strēlnieku ieroči					
Šautenes 14. g.	17398	17407	68781	103586	69685
Šautenes 14. g. snaiperu	174	9	136	319	-
Dažādas	132	1103	216	1451	-
Šautenes <i>Canada - Ross</i>	625	4314	2532	7471	7390
Karabīnes <i>L. E. Lewis</i>	6084	414	9020	15518	27928
Dažādas	113	5	1095	1213	-
Šauteņu granātstobri	513	19	651	1183	-
Pistoles 7,65 mm <i>Mauser</i>	1543	28	44	1615	20115
Pistoles 7,63 mm <i>Mauser</i>	59	5	-	64	
Pistoles 9 mm <i>Mauser</i>	5	8	-	13	
Pistoles 9 mm <i>Browning</i>	299	-	-	229	
Pistoles 9 mm <i>Webley-Scott</i>	91	312	-	403	
Dažādas	177	15	9	201	
Zobeni	1000	125	1896	3021	2231
Prettanku šautenes <i>Mauser</i>	5	-	-	5	-
Raķēšpistoles kal 4	440	32	350	822	-
Raķēšopistoles <i>Eisfeld</i>	52	-	-	52	-
Ptš. <i>Lewis</i> , kājn.	438	255	1069	1762	1817
Ptš. <i>Lewis</i> lidmašīnu	53	26	-	79	55
Ptš. <i>Vickers-Berthier</i>	224	165	453	842	524
Ptš. <i>Madsen</i>	1	2	-	3	-
Ptš. <i>Chauchat</i> 1915	1	545	-	546	-
Ptš. <i>Hotchkiss</i>	21	-	10	31	29
Ptš. <i>Parabellum</i>	1	115	-	116	-
Ptš. <i>Bergmann</i>	1	51	-	52	-
Mašīnpist. <i>Bergmann</i>	2	3	-	5	-
Lžm. <i>Vickers</i> Mk I	227	29	355	611	780
Lžm. <i>Vickers</i> Mk II	42	-	78	120	
Lžm. <i>Maxim</i> 0,303	7	165	99	264	
Lžm. <i>Vickers</i> aviāc.	92	25	-	117	244
Vācu lidmaš.	-	47	-	47	-
<i>Hotchkiss</i>	-	1	-	1	-
<i>Colt</i>	-	362	-	362	-
Vācu vieglie (<i>MG 08</i>)	-	11	-	11	-
<i>Maxim</i>	1	11	-	12	-
Mīnmetēji 76 mm.	33	1	2	35	-
***	-	3	-	3	-
Mīnmetēji 17 cm	2	3	-	5	-
Kājnieku lg. 70 mm	24	-	-	24	76
<i>Lewis</i> ptš. pied. un rez. daļas.					
Magazīnas 47 patr.	2818	6459	13327	22604	21252
Somas 1 magaz.	77	45	2939	3061	7084
Somas 2 magaz.	1025	3815	2080	6920	7084
Rez. daļu kompl. nepilni	102	-	1030	1132	-

⁷²³ LNA LVVA, 1469. f., 1.apr., 3252.l., 1.-6. lp.

Rez. daļu. kmp. Nep.ved.	6	-	181	187	-
Vickers-Berthier pied.					
Magazīnas	1953	6063	7541	15557	13456
Rez.daļ.neskompl.nep.	104	-	408	512	-
Rez.daļ.ved	5	-	57	62	-
Vickerss lžm pied.					
Rezerves stobri	387	298	510	1195	956
Tvaika novadi	195	-	322	517	956
Tvaika novadu maisi	70	-	-	70	956
Patronu lentas 250	1825	-	5472	7297	15296
Patronu lentu kastes	1954	-	6060	8014	15296
Ūdens kastes	252	-	853	1105	1912
Lenšu pildmašīnas	129	1	234	364	478
Munīcija					
Pistoļu patronas					
6,35 mm	8115	76 209	950	85 274	866400
7,65 mm	61396	412053	60704	534153	
7,63 mm	2820	17780	60	20 660	
9 mm	28 274	169998	22683	219955	
Šauteņu patronas					
Angļ.	3147642	3159064	190298	649700	16978000
0,303	98542	867721	12760075	13726338	
0,303	-	-	4977000	497000	
Patronas šaut gran.	9116	20938	3000	33054	
Patronas lžm.	930046	38099	447030	1415175	-
0,303	12647	6600934	10012333	16625914	15378000
0,303	-	-	255000	255000	
0.303 spīd.	27266	53280	196879	277425	443000
0.303 bruņusit.	48184	1329675	26408	1635939	354000
0.303 aviācijas	93794	323830	263000	680624	300000
Prettanku 13 mm	239	2281	-	2520	-
Granātas rokas Millsa	8052	19471	42095	69618	-
Granātas rokas Millsa	-	-	671	671	-
Degļi parastie	8186	16924	35923	61033	-
Degļi parastie	-	-	671	671	-
Degļi pagarinātie	201	3762	4360	8323	-
Debenripas	5945	6896	2260	15101	-
Mīnas mīnmet. 76 mm	87	10	1056	1153	-
Mīnas mīnmet. 17 cm	86	-	-	86	
Mīnas mīnmet. uzsit. degļi	86	-	46	132	
70 mm lg. granatpatronas	222	6283	6540	13045	7440
70 mm degļi 70 Šk.	-	3440	-	3440	
Signālpatronas	9707	61243	103023	173973	
Aerobumbas 12 kg.	10	742	-	752	
Aerobumbas 20 mrc.	1	714	636	1351	
Aerobumbas 50 mrc.	4	385	404	793	
Kuģu un zemūdeņu apk.	-	-	194	194	
Dūmu ziņ. raķ. Eisfelda	956	2387	520	3863	
Torpēdas	30	-	-	30	
Mīnas aizsogojuma	-	-	623	623	

18 mrc. lg.	82	39	76	197	160
18 mrc. mun. rati.	76	66	123	265	320
4,7" lg.	4	1	1	6	6
40 mm autom (2 mrc.)	2	-	-	2	2
57 mm lg. (jūras)	2	-	-	2	2
12 mrc. 12 cnt	3	-	-	3	3
12 mrc. 18 cnt	2	-	-	2	2
13 mrc.lg.	6	-	-	6	-
57 mm <i>Hotchkiss</i> (tanku)	3	-	-	3	3
77 mm FK96	20	1	-	21	19
77 mm FK96 mun. rati	-	11	-	11	-
77 mm zlg.	-	1	-	1	-
37 mm zlg	1	4	-	5	-
37 mm 5 stobru	3	-	1	4	4
3" uzbrukuma (bruņ. auto)	2	-	-	2	2
3" zlg. 1902	23	-	-	23	-
3" zlg. 1914	6	4	-	10	-
4,2" lg.	13	2	4	19	19
6" <i>Canet</i>	9	-	-	9	9
130 mm	2	-	-	2	-
37 mm tranšeju	-	2	-	2	-
75 mm	-	1	-	1	-
75 mm <i>Canet</i>	2	-	-	2	-
8 cm pretlidm.	4	-	-	4	4
37 mm tanku pusaut.	3	-	-	3	2
8,35 cm lg.	2	-	-	3	2
Hb. 4,5"	36	2	6	44	40
Hb. 4,5" mun. rati	34	15	43	92	80
Hb. 6" <i>Vickerss</i>	4	-	5	9	9
Hb. 105 mm	5	3	-	8	8
Hb. 15 cm	4	-	1	5	-
Hb. 6" <i>Schneider</i>	2	2	-	4	4
Hb. 6" mun. rati	-	4	-	4	-
LAP lietošanā ir 12 gab. 18 mrc. lg. munīcijas rati bez priekšratiem, 2 gab. 18 mrc. Lielgabali lietošanai nederīgi (lietojami tikai apmācībai) 10 gab. 18 mrc. lg. Lafetes neizlabotas un 17 gab.18 mrc. lg. Neizlaboti atrodas Arsenālā.					
6" <i>Canet</i> granātas	-	1550	1080	2630	1080
6" <i>Canet</i> šrapneļi	-	218	-	218	-
6" <i>Canet</i> dibendegļi	-	1631	1080	2711	2630
6" <i>Canet</i> dzenpildīņi	-	911	1080	1991	2848
6" <i>Vickerss</i> hb. gran.	-	11691	1200	12891	1260
6" <i>Vickerss</i> dzenpildīņi	-	11294	1200	12494	12891
6" <i>Vickerss</i> degļi	-	11821	1200	13021	12891
6" <i>Vickerss</i> degpatronas	-	4220	1200	5420	12891
6" <i>Schneider</i> hb. gran.	-	971	180	1151	510
6" <i>Schneider</i> hb. šrapn.	-	1263	-	1263	-
6" dzenpildīņi	-	376	180	556	2414
6" degļi	-	1090	180	1270	2414
15 cm hb. granātas	-	1480	450	1930	990
15 cm hb. dzenpildi	-	1627	450	2077	1930
15 cm hb. degļi	-	6513	450	6963	1930

4,7" lg. granātas	-	2096	640	2736	960
4,7" lg. šrapneļi	-	1842	-	1842	-
4,7" lg. dzenpildiņi	-	5010	640	5650	4578
4,7" lg. čaules	-	684	160	844	-
4,7" lg. degļi	-	515	640	1155	4578
4,7" lg. belz. aizdedz. caurul.	-	4551	680	5231	4578
77 mm 96 lg. granatpatronas	204	773	2889	3866	4225
77 mm 96 lg. šrapnelpatronas	-	-	901	901	1625
77 mm 96 lg. degļi	204	1299	3790	5293	-
13 mrc. lg. šrapnelpatronas	200	76	2200	2476	-
13 mrc. Lg. degļi.	200	1585	2200	3985	-
12 mrc. 12 un 18 cnt lg. gran.	-	2054	1612	3666	1800
12 mrc. 12 un 18 cnt lg. dzenpild	-	3520	1602	5122	3666
12 mrc. 12 un 18 cnt lg. degļi	-	9795	1612	11407	3666
12 mrc. 12 un 18 cnt lg. belz. aizd. caurul.	138	2053	1612	3803	3666
3" zlg. granātpatronas	-	1534	3000	4534	-
3" zlg. šrapnelpatronas	400	1808	3000	5208	-
3" zlg. degļi	400	8102	6200	14702	9742
3" bruņoto auto granpatr.	124	104	1183	1411	240
3" bruņoto auto kartečpatr.	-	497	-	497	-
75 mm <i>Canet</i> lg. granpatr.	-	35	-	35	-
Šrapnelpatronas	-	26	-	26	-
4,5" hb. granātas	48	12534	8146	20728	8591
Šrapneļi	-	1320	1126	2446	4289
Dzenpildiņi	48	7557	9272	16877	23062
Degļi	48	16196	10748	26992	23062
4,2" lg. granātpatronas	-	167	1800	1967	3680
Šrapnelpatronas	-	110	920	1030	-
Degļi	-	4698	2720	7418	-
10,5" hb. gran	-	1662	1100	2762	834
Šrapneļi	-	20	-	20	-
Dzenpildiņi	-	541	1000	1541	2782
Degļi	-	683	1100	1783	2782
130 mm lg. gran.	33	31	-	64	-
Dzenpildiņi	33	33	-	66	-
degpatronas	28	-	-	28	-
8,35 cm lg. granpatr.	32	1228	600	1860	600
Degļi	32	3752	600	4384	1860
Uzsitienu ierīces laika degļi	32	-	264	296	-
18 mrc. Lg. granātpatronas	120	2118	19898	22136	39682
Torpēdveidīgās granātpatronas	7	10321	4270	14598	
Šrapnelpatronas	187	1609	19710	21506	39682
Degļi	320	18030	42862	61212	79364
57 mm <i>Hotchkiss</i> granpatr.	68	5149	1756	6973	-
Kartečpatronas	69	3022	43	3134	-
2 mrc. <i>Vickers</i> lg. šrapnelpatr.	-	-	312	312	-
Degļi	-	288	312	600	-
Franču 37 mm granātpatronas	104	64	605	773	-
Kartečpatronas	132	1326	200	1658	-

Vācu 37 mm granātpatronas	-	-734	800	1534	-
Krievu 37 mm granātpatronas	99	-	44	143	-
Optiskie rīki un netiešās šaušanas piederumi nepieciešami 644 komplekti					
Pretaviācijas šaušanai nepieciešami 956 komplekti ložmetējiem, 1771 komplekts <i>Lewis</i> patšautenēm, 841 komplekts <i>Vickers-Berthier</i> patšautenēm.					
Binokļi 6x	828	418	52	1298	14760
Binokļi 8x	67	-	-	67	-
Binokļi 10x	6	-	-	6	-
Dažādi	214	92	5	311	
Stereotālskati	109	21	43	173	355
Kompasi	1824	24	137	1985	15552
Tālmēri 6 m	3	-	-	3	-
Tālmēri 4 m	6	-	-	6	-
Tālmēri 3 m	1	-	-	1	-
Tālmēri 1,5 m	6	6	-	12	-
Tālmēri 1,25 m	4	-	-	4	-
Tālmēri 1 m	39	5	1	45	-
Tālmēri 80 cm	84	34	12	130	349
Tālskati šauteņu	174	120	136	530	1750
Periskopi	90	112	3	205	-
Prediktori	9	-	-	9	
Teodoliti	11	-	-	11	
Fotoaparāti	8	-	-	8	-
Sekundmetri	80	-	-	80	-
Pārskats par gāzu cīņas piederumiem uz 1.04.36. g.					
Gāzmaskas A	23557	2507	40205	66269	125487
Gāzmaskas ievainotajiem	-	80	-	80	
Gāzmaskas zirgiem	780	133	35	948	26386
Uzvalki pretgāzu	138	475	-	613	-
Cimdi pretgāzu	114	474	-	588	
Zābaki gumijas	94	222	-	316	
Sirēnas trauksmes	66	-	-	66	-
Pulverizatori	42	-	-	42	
Ventilatori	9	1	-	10	-
Somas hlorkaļķa	7	-	-	7	-
Hlorkaļķis kg.	3302	50750	-	54052	-
Natrija polisulfīds kg.	0,65	-	-	0,65	
Soda kg.	67,2	-	-	67,2	
Tiosulfīds kg.	2,25	-	-	2,25	
Sapieru lietas: Maskošanas tīkli 41 gab. un 168 kvadrātmetri.					
Pārskats par kaujas un tehnisko transportu un bruņu cepurēm.					
Divriči	96	235	62	393	
Divriči kājn. lg.	10	1	-	11	
Divriči kājn. lg. mun.	1	3	-	4	
Divriči uz atsperēm	17	46	74	137	448
Divriči Ptš.	2	-	-	2	
Divriči Lžm.	66	74	-	140	
Divriči Lžm. munīcijas	19	24	-	24	
Divriči Sakaru mantu	4	20		24	
Rati divjūga kaujas tr.	33	125	26	184	1335
Rati četrjūga sakabināmie	4	-	-	4	

Auto vieglie 4 viet.	18	-	-	18	94
Auto vieglie 6 viet.	11	-	-	11	
Auto smagie 1,5 t	22	-	-	22	380
Auto smagie 2 t	10	-	-	10	
Auto smagie 3 t	19	-	-	19	
Auto starmetēju	2	-	-	2	
Auto ģeneratoru	2	-	-	2	
Auto radiostaciju	1	-	-	1	
Autoplatformas zlg.	8	-	-	8	18
Autoplatformas trīsasu	8	-	-	8	
Traktori	1	-	-	1	
Automobiļi bruņotie	6	-	-	6	
Tanki	23	-	-	23	
Motocikli	4	-	-	4	60
Motocikli ar blakusvāģi	2	-	-	2	
Velosipēdi	837	-	355	1192	-
Slēpes	1679	-	-	1679	
Laivas	48	-	-	48	
Motorlaivas	8	-	-	8	12
Lidmašīnas iznīcinātāji	16	3	-	19	67
Lidmašīnas izlūku	15	8	-	23	55
Lidmašīnas skolas	6	-	-	6	-
Lidmašīnas treniņa	7	-	-	7	-
Izpletņi	52	-	-	52	
Bruņotas lokomotīves	4	-	-	4	
Bruņotie vagoni	20	-	-	20	
Platformas lg.	1	-	-	1	
Lokomotīves	1	-	-	1	
Klases vagoni	1	-	-	1	
Vagoni virtuves	5	-	-	5	
Vagoni	4	-	-	4	
Platformas	5	-	-	5	
Motodrezīnas	1	-	-	1	
Drezīnas	5	-	-	5	
Bruņu cepures <i>M16</i>	19472	37435	572	557479	123870
Bruņu cepures <i>Adrian</i>	4917	1438	59	6414	

Tabula Nr. 5. Ziņas par artilērijas dienesta apgādes mantu stāvokli un trūkstošajiem priekšmetiem 1940.gada 10. jūnijā. ⁷²⁴

Inventāra nosaukums	Jābūt pēc kara laika štatiem	Atrodas krājumos	Trūkst
Krasta smagie lielgabali	11	11	-
Krasta vieglie lielgabali	9	9	-
Laukart. smagie lielgabali	29	24	5
Laukart. smagās haubices	17	17	-
Laukart. vieglie lielgabali	208	197	11
Laukart. vieglās haubices	72	56	16
Kuģu lielgabali	9	8	1 (37 mm)
Zenītart. vid. kal. lielgabali	48	36	12
Zenītart. maz.kal. lielgabali	52	18	34
Prettanku lielgabali	248	96	152
Vidējā kal. Mīnmetēji	134	64	70
Kājnieku lielgabali	24	24	-
Ložmetēji	1114	1224	(+110)
Patšautenes	3160	2741	419
Šautenes un karabīnes	119091	129227	(+10136)
Pistoles	8763	2173	6590
Viegl. laukart. mun. rati.	536	401	135
Tālmēri lielie	24	12	12
Tālmēri vidējie	175	169	6
Komandleņķmēri	701	279	422
Tālskati snaiperu	2431	837	1594
Gaismas uztvērēju komplekti	13	9	4
Skaņu uztvērēju komplekti	6	1	5
Starmet. un nokl. ap. komplekti	12	3	9

⁷²⁴ Turpat, 379.l., 79.lp.

Tabula Nr. 6. Ziņas par munīcijas stāvokli 1940.gada 10.jūnijā.⁷²⁵

Munīcijas nosaukums	Atrodas mobilizācijas un kaujas krājumos
6" krasta lg.	2575
130 mm lg.	1067
42" lg.	2879
12 mrc. 18 ct. lg.	900
12 mrc. 12 ct. lg.	1350
75 mm lg.	40
107 mm lg.	1000
18 mrc. lg.	58225
3" br.auto lg.	1777
6" Vikersa hb.	3416
6" Šneidera hb.	448
150 mm hb.	2221
105 mm hb.	5919
4,5" hb.	11668
40 mm zenītart.	10050
83,5 mm zenītart.	1720
76 mm zenītart.	1950
13 mrc. zenītart.	4000
3" zenītart.	16529
76 mm zenītart.	5000
47 mm prettanku lg.	21608
81 mm Stoksa mīnas	4153
70 mm kājn lg. šāviņi	7737
40 mm tanku lg.	1250
37 mm tanku lg.	3752
37 mm piecstobru lg.	900
57 mm jūras lg.	489
Pistoļu patronas 7,65	760319
Pistoļu patronas 9 mm	255673
Šauteņu patronas	23977491
Ložmetēju patronas	25206055
Rokas granātas uzbrukuma	39564
Rokas granātas aiztāvēšanās	101207

⁷²⁵ Turpat.

Tabula Nr. 7. Ziņas par virsnieku sastāvu artilērijas karaspēka daļās 1940.g.1. augustā.⁷²⁶

Karaspēka daļa	Pēc štata paredzēts	Pēc saraksta	Nekomplekts	Virskomplekts	Piekomandēti	Komandējumā
AIŠ	13/4*	14/4		1/0	1/0	3/1
ZArP	89/1	62/1	27/0			10/0
SAP	56/1	36	20/0		0/1	6/0
KrAP	47/1	43/1	4/0			5/0
AAD	27/1	21/1	6/0		25/0	1/0
KAP	52/2	43/1	9/1			6/0
VAP	54/1	49/1	5/0		3/0	13/0
LAP	40/2	38/2	2/0			9/0
ZAP	42/1	37/1	5/0			5/0
Kopā	420/14	343/13	78/1	1/0	29/1	58/1

Nekomplekts: 77 virsnieki 1 politvadītājs. (* Aiz slīpsvītras atzīmētie ir poltivadītāji)

Tabula Nr. 8. Ziņas par virsdienesta instruktoru sastāvu artilērijas karaspēka daļās 1940.g. 1. augustā.⁷²⁷

Karaspēka daļa	Pēc štata paredzēts	Pēc saraksta	Nekomplekts	Virskomplekts	Piekomandēti	Komandējumā
AIŠ	2	2				
ZArP	175	120	55			1
SAP	85	60	25			1
KrAP	90	75	15			
AAD	39	33	6			
KAP	78	58	20			2
VAP	79	67	12			
LAP	55	41	14			
ZAP	65	56	9			
Kopā	668	512	156			4

Nekomplekts: 156 virsdienesta instruktori

Tabula Nr. 9. Ziņas par zirgu sastāvu artilērijas karaspēka daļās 1940.g.1. augustā.⁷²⁸

Karaspēka daļa	Pēc štata paredzēts	Pēc saraksta	Nekomplekts	Virskomplekts	Piekomandēti	Komandējumā
AIŠ	2	2				
ZArP					4	
SAP	8	52		44		2
KrAP	8	8				
AAD	93	79	14			
KAP	268	256	12			1
VAP	185	173	12			2
LAP	268	259	9			
ZAP	402	381	21		1	
Kopā	1234	1210	68	44	5	5

Nekomplekts: 24 zirgi

⁷²⁶ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 138.l., 46.lp.

⁷²⁷ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 138.l., 47.lp.

⁷²⁸ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 138.l., 48.lp.

Tabula Nr. 10. Ziņas par par Latvijas armijas personālsastāvu (kopā 93 vienības un iestādes). 1930.g. 1.maijs.⁷²⁹

	Pēc štata*	Pēc saraksta**	Faktiski***	Izmaiņas	Piezīmes
Virsnieki	1566	1666	1351	- 215	
Sanitārvirsnieki	110	85	77	- 33	
Kara ierēdņi	267	309	293	+26	
Jauktas vietas , virsnieki, kara ierēdņi vai brīva līguma	124	94	92	- 32	
Instruktori	3030	2823	2567	- 463	
Vecākie ārrindu amatos	1245	953	912	- 333	
Kareivji	14120	22585	20939	+ 6567	Iesaukums
Kopā	20462	28515	25685		
Brīva līguma	108	815	795	+ 687	
Pavisam kopā	20570	29330	26480		

* Vienību vai iestāžu štatos noteiktais nepieciešamais skaits.

** Armijas sarakstos esošais karavīru un darbinieku skaits.

*** Armijā faktiski esošais karavīru un darbinieku skaits, kas atrodas savās vienībās.

Tabula Nr. 11. Vajadzīgie zenītieroči 1940. g.⁷³⁰

	Vajag	Ir	Iegādes pr. I	Iegād. pr. II	Iegād. pr. III
40 mm zenītlielgabali					
7. dvz. /1. btr. (4 lg.)	28	18	10	-	-
20 mm zenītlielgabali					
Ar zirgu velkmi					
21 k. p. 3 lg.	63	-	-	63	-
1. j.p. 3 lg.	3	-	-	3	-
7 art. p. 3 lg.	21	-	21	-	
Kopā	87	-	21	66	-
Motorizēti					
6 Sm. art. dvz. 3 lg	18	-	18	-	-
3 motogr. 3 lg	9	-	9	-	-
Kopā	27	-	27	-	-
Pusstacionāri					
Zenītartilērijas p.	36	-	36	-	-
Aviācijas p.	9	-	9	-	-
Kr.AP.p.	6	-	6	-	-
3 garn p. 3 lg	9	-	-	-	9
2 k.pap.p 3 lg	6	-	-	-	6
Artilērijas dvz.	3	-	-	-	3
Kopā	69	-	51	-	18
Pavisam kopā	183	-	99	66	18

⁷²⁹ LNA LVVA, 1474.f., 1.apr., 462.l., 1.lp.

⁷³⁰ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 319.l., 45.-46.lp.

Tabula Nr.12. Krasta artilērijas pulka bruņojums un izvietojums 1940.g. pavasarī.⁷³¹

Vienība	Bruņojums	Daudzums	Novietojums
I divīzions			
Zenītbaterija	1902.g. 3"	4	Mangaļsala
2. btr.	130/55 <i>Vickers</i>	2	Mangaļsala
3. btr.	12 mrc. 18 cnt. <i>Vickers</i>	2	Mangaļsala
4. btr.	75 mm/50 <i>Canet</i>	2	Rīnūži
II divīzions (dzc)			
5. btr.	6" <i>Canet</i> uz dzc. platformas	3	Daugavgrīva
6. btr.	6" <i>Canet</i> uz dzc. platformas	3	Daugavgrīva
7. btr.	6" <i>Canet</i> uz dzc. platformas	3	Mangaļsala
III divīzions			
8. bruņuvielciena btr.	12 mrc. 12. cnt. <i>Vickers</i>	3	Bolderāja
9. bruņuvielciena btr.	18 mrc.	2	Bolderāja

Tabula Nr. 13. Pārskats par kājnieku rotas, bataljona, pulka un divīzijas apbruņojumu Latvijas, Igaunijas un Lietuvas armijās.⁷³²

	Latvija	Igaunija	Lietuva
Rotā			
Šautenes	Pēc karavīru skaita	Pēc karavīru skaita	Pēc karavīru skaita
Snaiperu šautenes	3	6	9
Patšautenes	9	6	9
Šauteņu granātmētēji	6	6	18
Bataljonā			
Šautenes	Pēc karavīru skaita	Pēc karavīru skaita	Pēc karavīru skaita
Snaiperu šautenes	9	18	27
Patšautenes	27	18	27
Šauteņu granmetēji	18	18	54
Ložmetēji	12	16	12
Prettanku lg. 20 mm	-	-	2
Kājnieku pulkā			
Šautenes	Pēc karavīru skaita	Pēc karavīru skaita	Pēc karavīru skaita
Snaiperu šautenes	27	54	81
Patšautenes	83	59	81
Šauteņu granātmētēji	54	54	162
Ložmetēji	36	48	36
Prettanku šaut. 20 mm	-	1	-
Bataljonu un pulku artilērija			
Mīnmetēji 76 mm	2	-	-
Prettanku lg. 37-47 mm	-	2	-
Prettanku lg. 20 mm	-	-	6
Kājnieku lg. 70 mm	2	-	-
Divīzijā			
Šautenes	Pēc karavīru skaita	Pēc karavīru skaita	Pēc karavīru skaita

⁷³¹ Ессертс, М. Железнодорожная артиллерия Латвии. Балтфорт. Но. 3 2010. 39.-42. с.

⁷³² LNA LVVA, 1474.f., 1.apr., 1569.l. 6.-7. lp.

Snaiperu šaut.	84	108-162	243
Patšautenes	258	118-177	243
Šaut granmet.	168	118-162	486
Ložmetēji.	112	96-144	108
Prettanku šautenes	-	1-2	-
Pulka art. divizionā.			
Mīnmetēji 76 mm	6	-	-
Mīnmetēji 60-81 mm	-	-	-
Prettanku lgb.37-47 mm	-	1-2	-
Lielgabali 75 mm <i>Bofors</i>	-	-	-
Kājnieku 70 mm lg.	6	-	-
Prettanku 20 mm lg.	-	-	18
Divīzijas artilērija			
Lielgabali 76-84 mm	24	16	12
Haubices 105-114 mm	12	8	24
Haubices 152 mm	-	3	-
Lielgabali 107 mm	-	3	-
Tanki, izlūku un br.aut.		3-6	3-6
Armijas vadības rīcībā			
Art. pulki.	1	-	1
Pretaviācijas gr. (dvz.)	-	1	1 grupa
Auto-tanku pulki	1	1	2 grupas
Aviācijas pulki	1	-	-
Atsevišķās aviāc dvz.	-	3	3
Jātnieku pulki	1	1	3
Bruņoto vilcienu pulki	1	1	1 grupa
Krastu artil.aizsardz. pulki	1	11 btr.	

Tabula Nr. 14. Prettanku, kājnieku artilērijas un mīnmetēju apakšvienību sadalījums un izvietojums Latvijas teritorijā miera laikā 1940. g. pavasarī.⁷³³

Vienība	Ieroči	Transports	Novietojums
1. Liepājas k.p.			
Kājnieku btr.			
Prettanku v.	2 plg.	Zirgi	Saldus
Prettanku v.	2 plg.	Zirgi	Saldus
Mīnmetēju v.	4 mīn.	Zirgi	Saldus
Riteņbraucēju r.			
Prettanku v.	2 plg.	Auto	Auce
Kājnlg. v.	2 klg.	Auto	Auce
III btl.			
Kājnieku btr. vads	2 plg., 2 mīn.	Zirgi	Blīdene
2. Ventspils k.p.			
Kājnieku btr.			
Prettanku v.	4 plg.	Zirgi	Talsi
Mīnmetēju v.	4 mīn.	Zirgi	Talsi
3. Jelgavas k.p.			
Kājnieku btr.			

⁷³³ LNA LVVA, 1474.f., 1. apr., 120.l.; 300. l. 102.-139. lp.

Prettanku v.	4 plg.	Zirgi	Jelgava
Mīnmetēju v.	4 mīn.	Zirgi	Jelgava
III btl.			
Kājnieku btr. vads	2 plg., 2 mīn.	Zirgi	St. Bērzupe
4. Valmieras k.p.			
Kājnieku btr.			
Prettanku v.	2 plg.	Zirgi	Rīga
Mīnmetēju v.	4 mīn.	Zirgi	Rīga
5. Cēsu k.p.			
Kājnieku btr.			
Prettanku v.	2 plg.	Zirgi	Rīga
Mīnmetēju v.	2 mīn.	Zirgi	Rīga
Riteņbraucēju r.			
Prettanku v.	2 plg.	Auto	Pļaviņas
Kājnlg. v.	2 klg.	Auto	Pļaviņas
III btl.			
Kājnieku btr. vads	2 plg., 2 mīn.	Zirgi	Madona
6. Rīgas k.p.			
Kājnieku btr.			
Prettanku v.	4 plg.	Zirgi	Rīga
Mīnmetēju v.	6 mīn.	Zirgi	Rīga
7. Siguldas k.p.			
Kājnieku btr.			
Prettanku v.	2 plg.	Zirgi	Alūksne
Mīnmetēju v.	4 mīn.	Zirgi	Alūksne
III btl.			
Kājnieku btr. vads	2 plg., 2 mīn.	Zirgi	Viļaka
IV btl.			
Kājnieku btr. vads	2 plg., 2 mīn.	Zirgi	Gulbene
8. Daugavpils k.p.			
Kājnieku btr.			
Prettanku v.	2 plg.	Zirgi	Cēsis
Prettanku v.	2 plg.	Zirgi	Cēsis
Mīnmetēju v.	4 mīn.	Zirgi	Cēsis
III btl.			
Kājnieku btr. vads	2 plg., 2 mīn.	Zirgi	Ape
IV btl.			
Kājnieku btr. vads	2 plg., 2 mīn.	Zirgi	Smiltene
Riteņbraucēju r.			
Prettanku v.	2 plg.	Auto	Limbaži
Kājnlg. v.	2 klg.	Auto	Limbaži
9. Rēzeknes k.p.			
Kājnieku btr.			
Prettanku v.	2 plg.	Zirgi	Rēzekne
Prettanku v.	2 plg.	Zirgi	Ludza
Mīnmetēju v.	6 mīn.	Zirgi	Rēzekne
10. Aizputes k.p.			
Kājnieku btr.			
Prettanku v.	2 plg.	Zirgi	Daugavpils

Prettanku v.	2 plg.	Zirgi	Daugavpils
Kājnlg. v.	6 klg.	Zirgi	Daugavpils
11. Dobeles k.p.			
Kājnieku btr.			
Prettanku v.	2 plg.	Zirgi	Daugavpils
Prettanku v.	2 plg.	Zirgi	Daugavpils
Kājnlg. v.	6 klg.	Zirgi	Daugavpils
12. Bauskas k.p.			
Kājnieku btr.			
Prettanku v.	2 plg.	Zirgi	Jēkabpils
Prettanku v.	2 plg.	Zirgi	Jēkabpils
Prettanku v.	2 plg.	Zirgi	Jēkabpils
Kājnlg. v.	4 klg.	Zirgi	Jēkabpils
Mīnmetēju gr.	2 mīn.	Zirgi	Jēkabpils
1. Jātnieku pulks			
1. Atsev.eskadrons	1 plg., 1 mīn.	Zirgi	Daugavpils
3. eskadrons	1 plg., 1 mīn.	Zirgi	Daugavpils
5. eskadrons	1 plg., 1 mīn.	Zirgi	Jelgava/ Svēte
Auto-tanku brig.			
K motogrupa			
1. Prettanku lg. r.	9 plg.	Auto	Rīga
2. Prettanku lg. r.	6 plg.	Auto	Rīga
L motogrupa			
1. Prettanku lg. r.	9 plg.	Auto	Rīga
2. Prettanku lg. r.	9 plg.	Auto	Rīga
N motogrupa			
1. Prettanku lg. r.	9 plg.	Auto	Cēsis
2. Prettanku lg. r.	9 plg.	Auto	Cēsis
Armijas štaba btl.			
Ložmetēju r.			
Mīnmetēju gr.	2	Auto	Rīga

Tabula Nr. 15. Prettanku, kājnieku, jātnieku artilērijas un mīnmetēju apakšvienību sadalījums pēc kara laika štatiem 1940. g. pavasarī.⁷³⁴

Vienība	Ieroči	Transports
Divīzijas pārvalde		
Izlūku btl.		
Prettanku lg. r.		
Prettanku v.	3 plg.	Auto
Prettanku v.	3 plg.	Auto
Kājnieku pulks		
Kājnieku btr.		
Prettanku v.	3 plg.	Zirgi
Prettanku v.	3 plg.	Zirgi
Mīnmetēju v.	6 mīn.	Zirgi
Ritenbraucēju btl.		
Ložmetēju r.		

⁷³⁴ LNA LVVA, 1474.f., 1. apr., 120.l.

Prettanku v.	3 plg.	Auto
Kājnlg. v.	2 mīn.	Auto
Kājnieku pap. p.		
Kājnieku btr.		
Prettanku v.	3 plg.	Zirgi
Prettanku v.	3 plg.	Zirgi
Mīnmetēju v.	6 mīn.	Zirgi
Jātnieku p.		
Jātnieku baterija		
1. artilērijas vads	2 lg.	Zirgi
2. artilērijas vads	2 lg.	Zirgi
I divizijs		
Zobenu eskadrons		
Smago ieroču v.	1 plg., 2 mīn.	Zirgi
II divizijs		
Zobenu eskadrons		
Smago ieroču v.	1 plg., 2 mīn.	Zirgi
III divizijs		
Zobenu eskadrons		
Smago ieroču v.	1 plg., 2 mīn.	Zirgi
Jātnieku pap. dvz.		
I divizijs		
Smago ieroču v.	1 mīn.	Zirgi
II divizijs		
Smago ieroču v.	1 mīn.	Zirgi
Motogrupa		
Motoriz. btl.		
Ložmetēju rota	2 mīn.	Auto
Prettanku lg. btl.		
Prettanku lg. r.		
Prettanku v.	3 plg.	Auto
Prettanku v.	3 plg.	Auto
Prettanku v.	3 plg.	Auto
Prettanku lg. r.		
Prettanku v.	3 plg.	Auto
Prettanku v.	3 plg.	Auto
Prettanku v.	3 plg.	Auto
Auto pulks		
Papildu btl.		
2. papildu r.	2 plg.	nav

Tabula Nr. 16. Artilērijas daļu segnummuri un izvietojums Latvijas teritorijā 1940.g. 1. martā.⁷³⁵

Vienības nosaukums	Vienībai noteiktais numurs	Novietojuma vieta
Kurzemes artilērijas pulks	46	
Pulka štābs	3540	Tukums
Pulka komandiera palīgs	3541	Jelgava
Saimniecības daļa	3542	Tukums
Skr.baterija (sakarū)	3544	Tukums
Med.ambulance	3546	Tukums
Vet.ambulance	3548	Tukums
I dzn. Štābs	3550	Svēte
1.baterija	3551	Svēte
2. baterija	3552	Svēte
3. baterija	3553	Svēte
II dzn. Štābs	3560	Tukums
6. baterija	3566	Tukums
7.baterija	3567	Tukums
Saimniecības baterija	3568	Tukums
4.baterija	3564	Talsi
5.baterija	3565	Saldus
Saimniecības daļa	3569	-
Vidzemes artilērijas pulks	51	
Pulka štābs	4320	Rīga
1.Ziemeļlatvijas divizionā štābs	4311	Rīga
Saimniecības daļa	4322	Rīga
Pulka komandiera palīgs	4321	Madona
1.Valmieras baterija	4301	Rīga
2.Cēsu baterija	4302	Rīga
3.Rūjienas baterija	4303	Rīga
6.baterija	4306	Madona
Saimniecības baterija	4305	Rīga
Sakarū baterija	4307	Rīga
III divizionā štābs	4313	-
8.baterija	4308	-
9.baterija	4309	-
10.baterija	4310	-
Latgales artilērijas pulks	56	
Pulka štābs	5151	Jaungulbene
Gulbenes garnizona priekšnieks	5152	Gulbene
I divizionā štābs	5110	Gulbene
2.baterija	5111	Jaungulbene
3.baterija	5112	Gulbene
6.baterija	5113	Jaungulbene
Virsnieku klubs	5191	Gulbene

⁷³⁵ LNA LVVA, 1474.f., 1.apr. 300. l. 102.-139.lp.

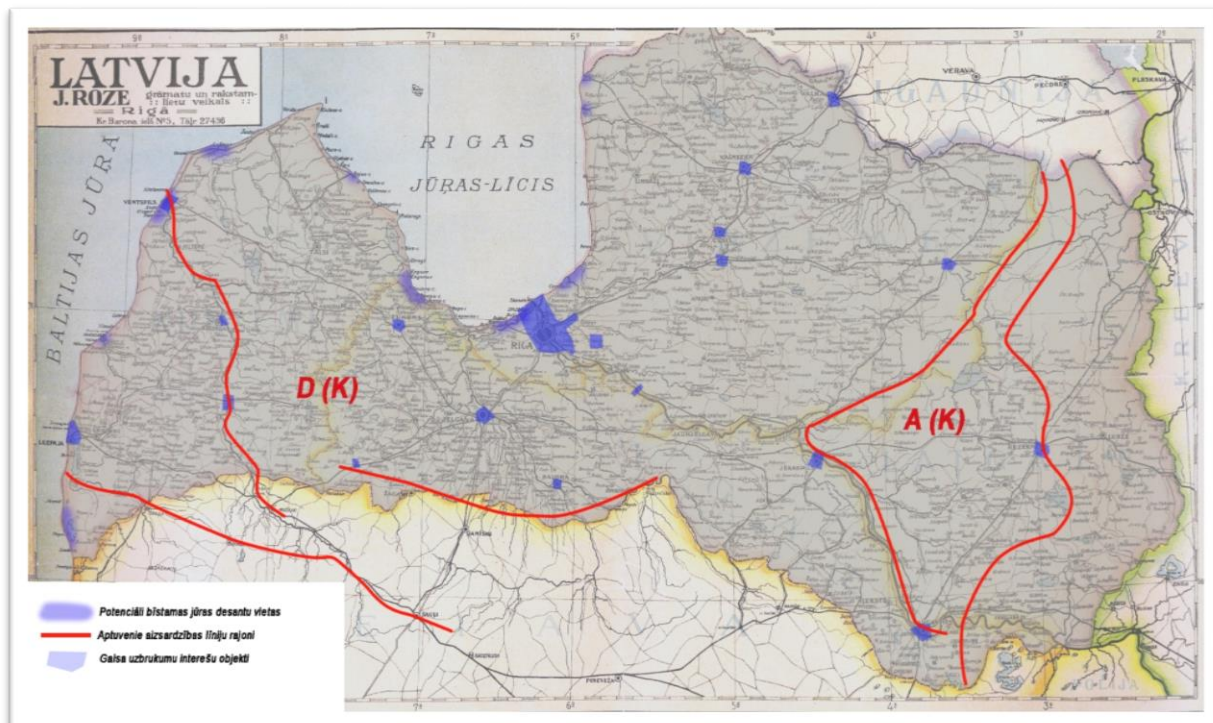
Instruktoru klubs	5192	Gulbene
Karavīru veikals	5199	Gulbene
Saimniecības daļa	5161	Gulbene
Saimniecības baterija	5162	Gulbene
II divizionā štābs	5120	Balvi
1.baterija	5121	Balvi
Balvu garnizona priekšnieks	5128	Balvi
4.baterija	5122	Rēzekne
Zemgales artilērijas pulks	61	
Pulka štābs	5810	Krustpils
Saimniecības daļa	5831	Krustpils
Virsnieku klubs	5813	Krustpils
Karavīru veikals	5814	Krustpils
Krustpils garnizona priekšnieks	5818	Krustpils
1.baterija	5821	Daugavpils c.
2.baterija	5822	Daugavpils c.
3.baterija	5823	Daugavpils c.
5.baterija	5805	Krustpils
6.baterija	5806	Krustpils
Saimniecības baterija	5807	Krustpils
II divizionā štābs	5808	Krustpils
Jātnieku baterija	5824	Daugavpils c.
Karavīru veikala nodaļa cietoksnī	5825	Daugavpils c.
Karavīru veikala nodaļa Jātnieku baterijā	5826	Daugavpils c.
I divizionā štābs	5830	Daugavpils c.
Artilērijas inspektora štābs	68	
Artilērijas dienesta priekšnieks	7172	Rīga
Artilērijas inspektora štābs	7173	Rīga
Artilērijas inspektora intendants	7175	Rīga
Smagās artilērijas pulks	69	
Pulka štābs	7210	Rīga
Saimniecības daļa	7211	Rīga
1.baterija	7212	Rīga
2.baterija	7213	Rīga
3.baterija	7214	Rīga
4.baterija	7215	Rīga
5.baterija	7216	Rīga
6.baterija	7217	Rīga
7.baterija	7223	Rīga
Saimniecības baterija	7218	Rīga
Ambulance	7219	Rīga
Virsnieku klubs	7220	Rīga
Instruktoru klubs	7221	Rīga
Karavīru veikals	7222	Rīga
Krasta artilērijas pulks 70		
Pulka štābs	7403	Rīga un Bolderāja

Saimniecības daļa	7404	Rīga un Bolderāja
Virsnieku klubs	7407	Rīga un Bolderāja
Karavīru veikals	7408	Rīga un Bolderāja
I divizionā štābs	7410	Rīga un Bolderāja
1. baterija	7411	Rīga un Bolderāja
2. baterija	7412	Rīga un Bolderāja
3. baterija	7413	Rīga un Bolderāja
II divizionā štābs	7420	Rīga un Bolderāja
4. baterija	7424	Rīga un Bolderāja
5. baterija	7425	Rīga un Bolderāja
Sakaru baterija	7444	Rīga un Bolderāja
Saimniecības komanda	7445	Rīga un Bolderāja
k/k „Artilērists”	7446	Rīga un Bolderāja
III divizionā štābs	7430	Daugavpils
1. bruņotā vilciena baterija	7431	Daugavpils
2. bruņotā vilciena baterija	7432	Daugavpils
Zenīrtartilērijas pulks	71	
Pulka štābs	7330	Rīga
I divizionā štābs	7331	Jelgava
1. baterija	7301	Jelgava
2. baterija	7302	Rīga
3. baterija	7303	Rīga
II divizionā štābs	7332	Rīga
4. baterija	7304	Rīga
5. baterija	7305	Rīga
6. baterija	7306	Rīga
7. baterija	7307	Rīga
III divizionā štābs	7333	Krustpils
8. baterija	7308	Krustpils
9. baterija	7309	Jelgava
10. baterija	7310	Krustpils
11. baterija	7311	Rēzekne
12. baterija	7312	Daugavpils
Starmetēju baterija	7321	Rīga
Instruktoru baterija	7322	Rīga
Saimniecības komanda	7323	Rīga
Ambulance	7324	Rīga
Saimniecības daļa	7336	Rīga
13. baterija	7313	Rīga
14. baterija	7314	Rīga
Ložmetēju rota	7325	Rīga
Atsevišķais artilērijas divīzions	72	
Divizionā štābs	7501	Cēsis
Saimniecības daļa	7503	Cēsis
Ambulance	7504	Cēsis
1. baterija	7510	Cēsis
2. baterija	7511	Cēsis

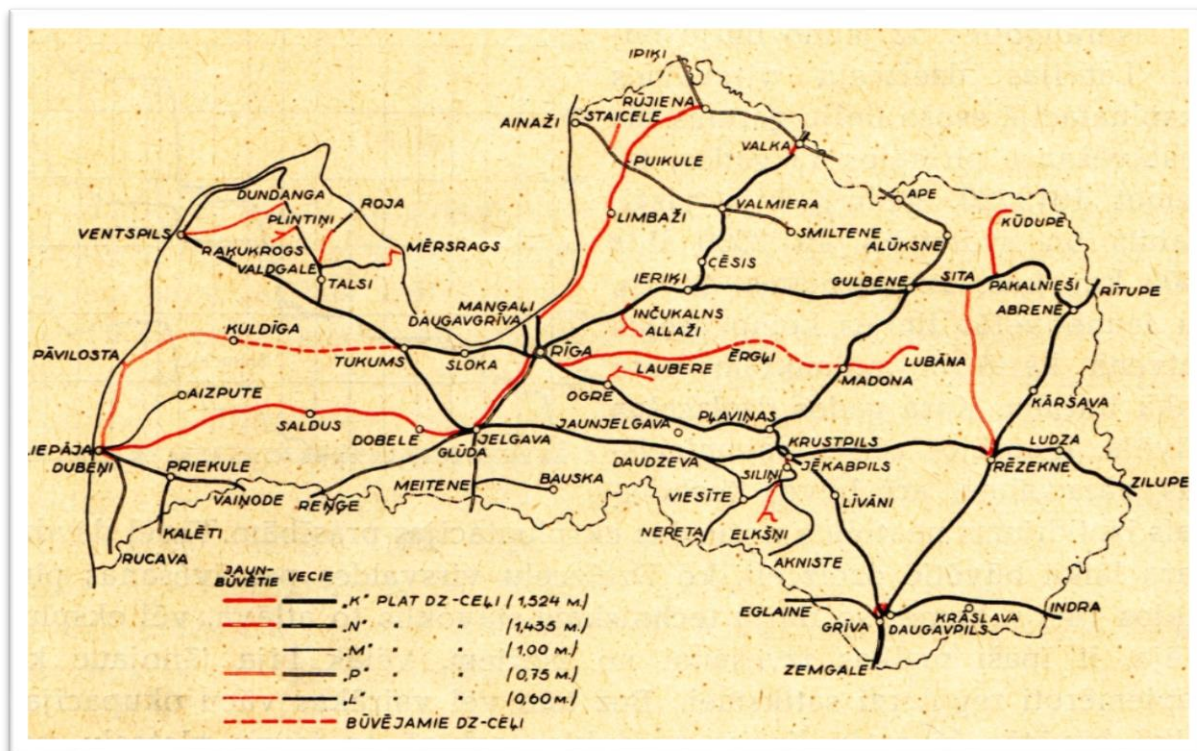
Instruktoru baterija	7512	Cēsis
Sakaru komanda	7513	Cēsis
Saimniecības vads	7514	Cēsis
Artilērijas virsnieka vietnieku kursi	7520	Cēsis
Virsnieku klubs	7530	Cēsis
Apsardzības komanda (nometnes laikā)	7540	Cēsis

Pielikums Nr. 2. Kartoshēmas

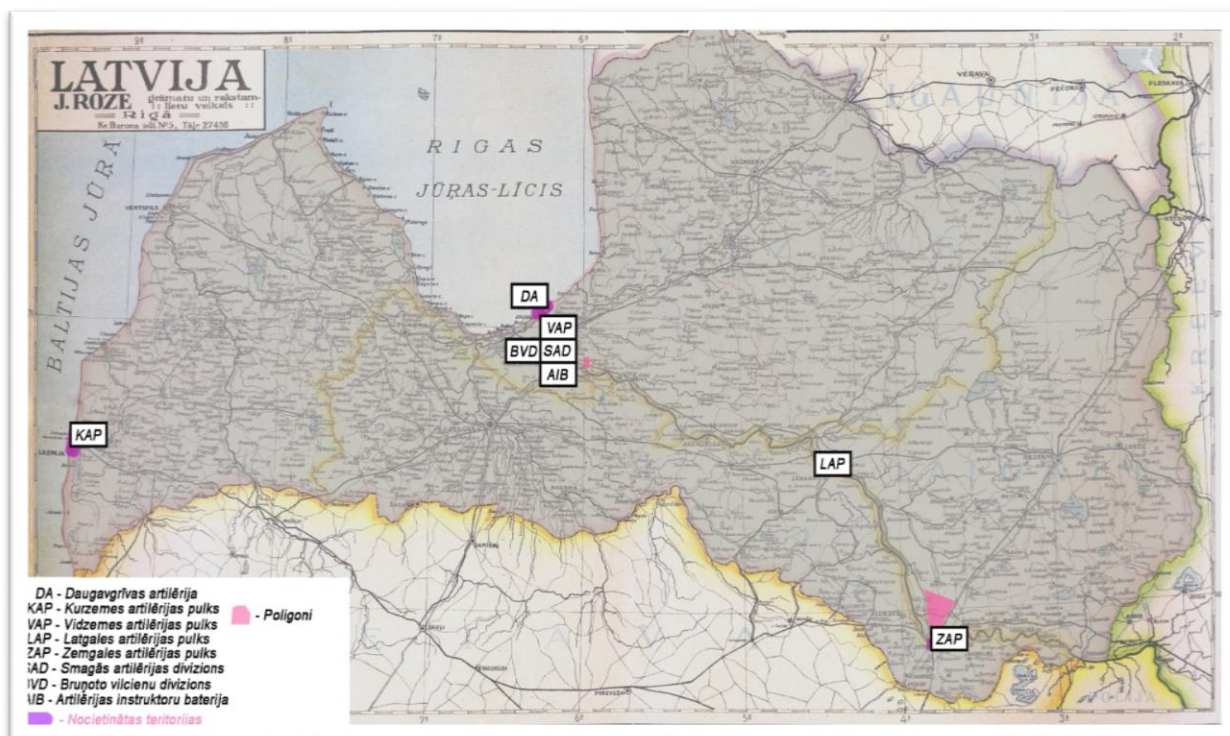
Kartoshēma Nr. 1. Pret jūras desantiem potenciāli apdraudētās piekrastes zonas, gaisa uzbrukumu interešu objekti un aptuveno aizsardzības līniju rajoni 1940. g. pavasarī. A - pret austrumiem - PSRS, D - pret dienvidiem - Vāciju, K - kopējais.

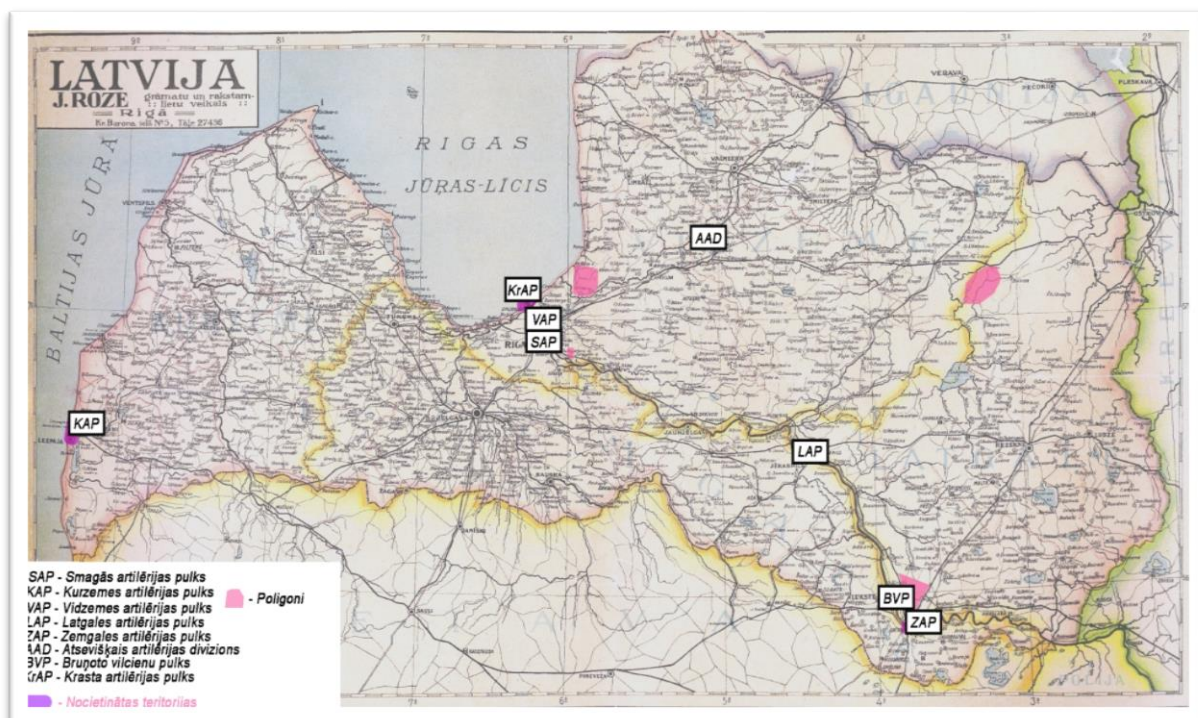
Kartoshēma Nr. 2. Latvijas dzelzceļu tīkls 1938.g.

Kartoshēma Nr.3. Latvijas armijas artilērijas daļu izvietojums Latvijas teritorijā 1921. g. beigās.

Kartoshēma Nr.4. Latvijas armijas artilērijas daļu izvietojums Latvijas teritorijā 1939. g. vasarā.

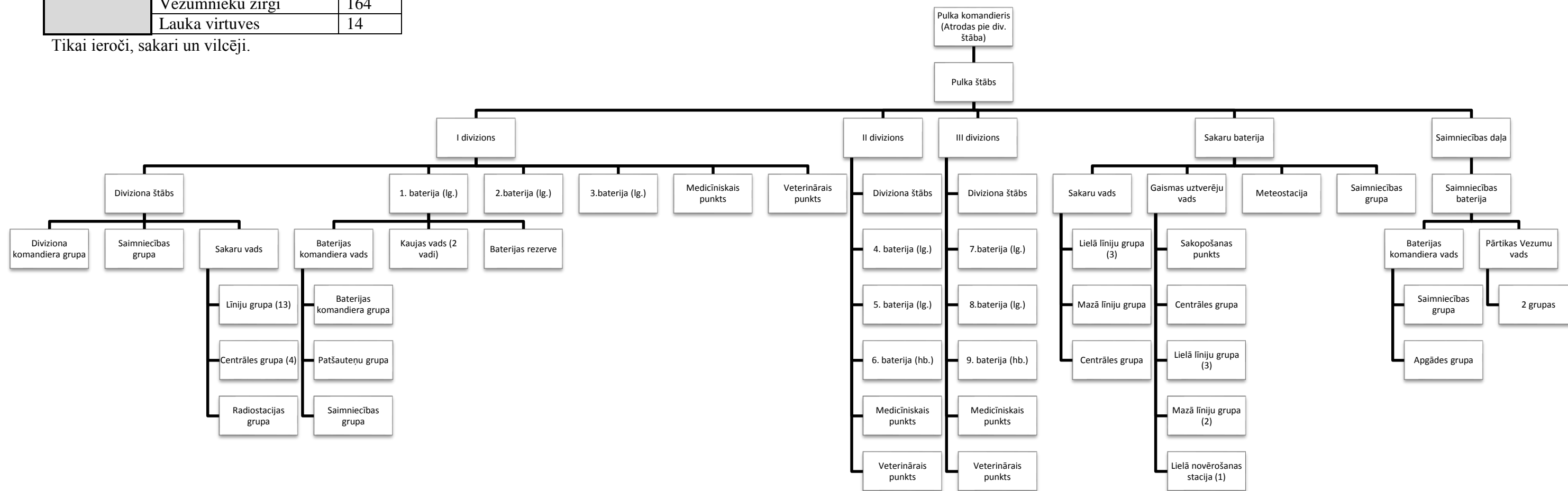

Pielikums Nr. 3. Karaspēka daļu struktūras shēmas

Shēma nr. 1. Kara laika štats Nr. 696. Vieglās laukartilērijas pulks.⁷³⁶

Karavīri		1901
Bruņojums	Lielgabali un haubices	36
	Patšautenes	18
	Munīcijas rati	72
Sakaru nodr.	Divizionā radio	3
	Vienvīra radio	6
Transports	Vieglais auto	1
	Motocikls	1
	Jājamie zirgi	271
	Artilērijas zirgi	740
	Vezumnieku zirgi	164
	Lauka virtuves	14

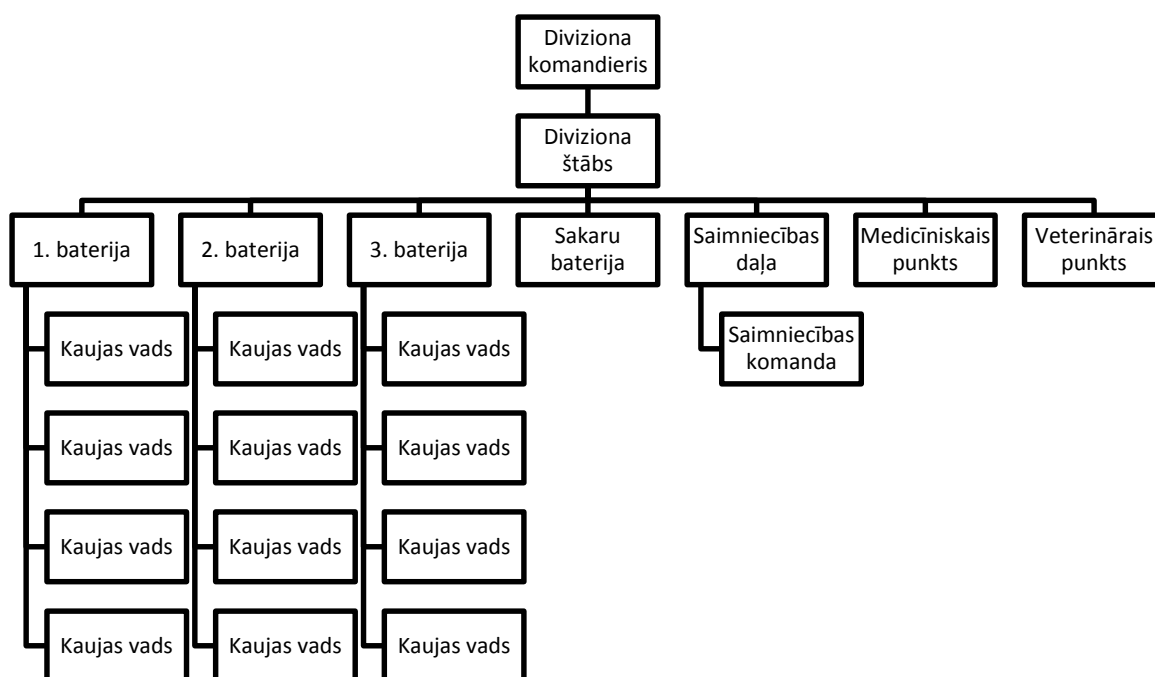
Tikai ieroči, sakari un vilcēji.

⁷³⁶ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 121.l., 47.-55.lp.

Shēma Nr.2. Kara laika štats Nr. 701. Artilērijas papildu divizons.⁷³⁷

Karavīri		565
Bruņojums	Lielgabali un haubices	12
	Patšautenes	3
	Munīcijas rati	24
Sakaru nodr.	Divizona radio	1
	Vienvīra radio	1
Transports	Jājamie zirgi	15
	Artilērijas zirgi	336
	Vezumnieku zirgi	36
	Lauka virtuves	3

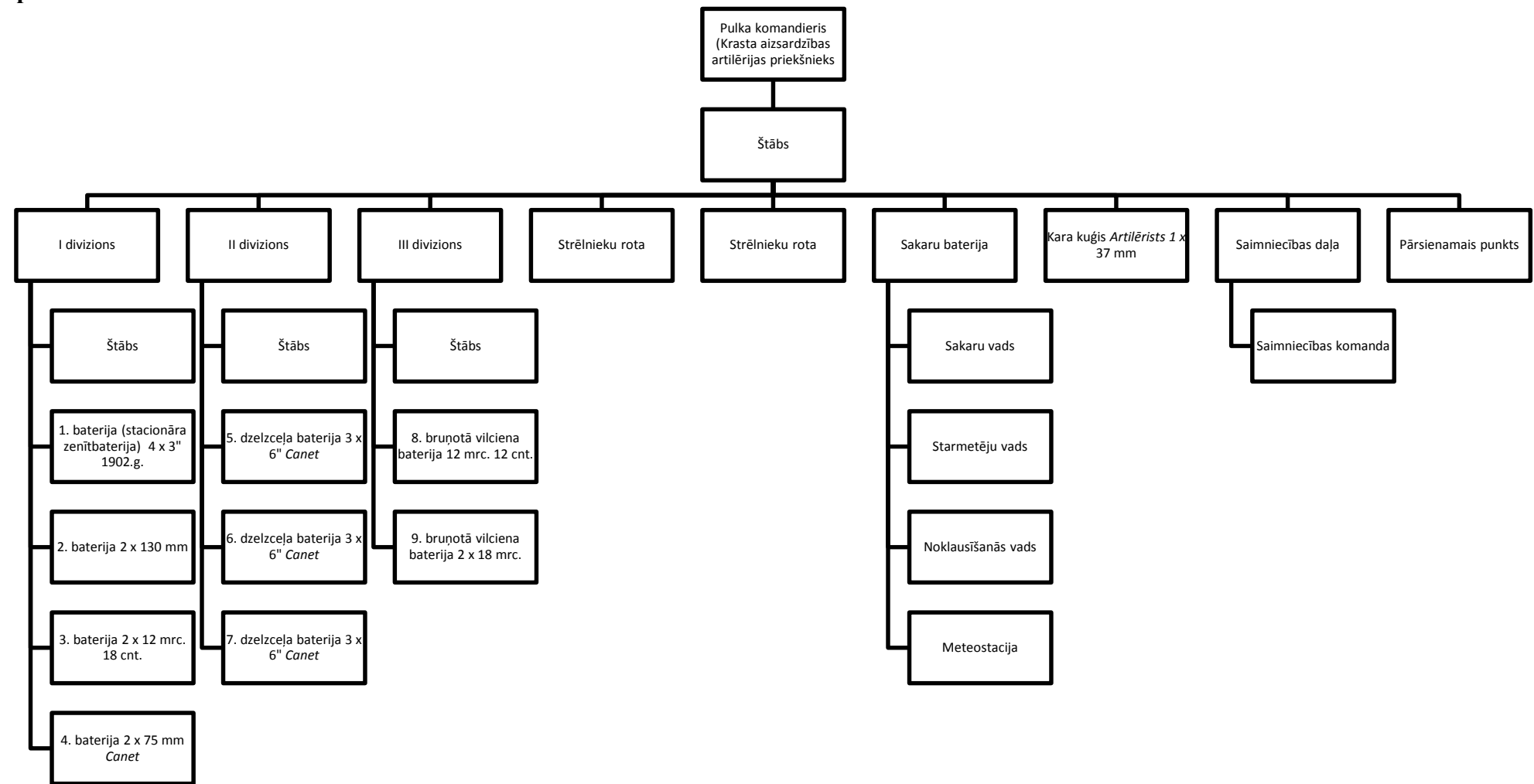

⁷³⁷ Turpat, 71.-73.lp.

Shēma Nr. 3. Kara laika štats Nr. 707. Krasta artilērijas pulks.⁷³⁸

Karavīri		1664
Bruņojums	6" <i>Canet</i> lg.	9
	130 mm lg.	2
	75 mm lg.	2
	18 mrc. lg. BV	2
	12 mrc. 12 cnt. lg. BV	3
	12 mrc. 18 cnt. lg.	2
	37 mm lg.	1
	3" 1902 g. zlg.	3
	Ložmetēji	22
	Patšautenes	31
	Starmetēji	2
	Ģeneratori	2
	Noklausīšanās aparāts	1
	Sakaru nodr.	Divizona radio
Vienvīra radio		8
Transports	Lokotraktori	3
	Bruņotās lokomotīves	2
	Bruņotie vagoni	6
	Divriteņi	20
	Motocikls	2
	Motorlaivas	2
	Airu laiva	1
	Jājamie zirgi	2
	Vezumnieku zirgi	42
	Vagoni - virtuves	5
	Lauka virtuves	2

Tikai ieroči, sakari un vilcēji.

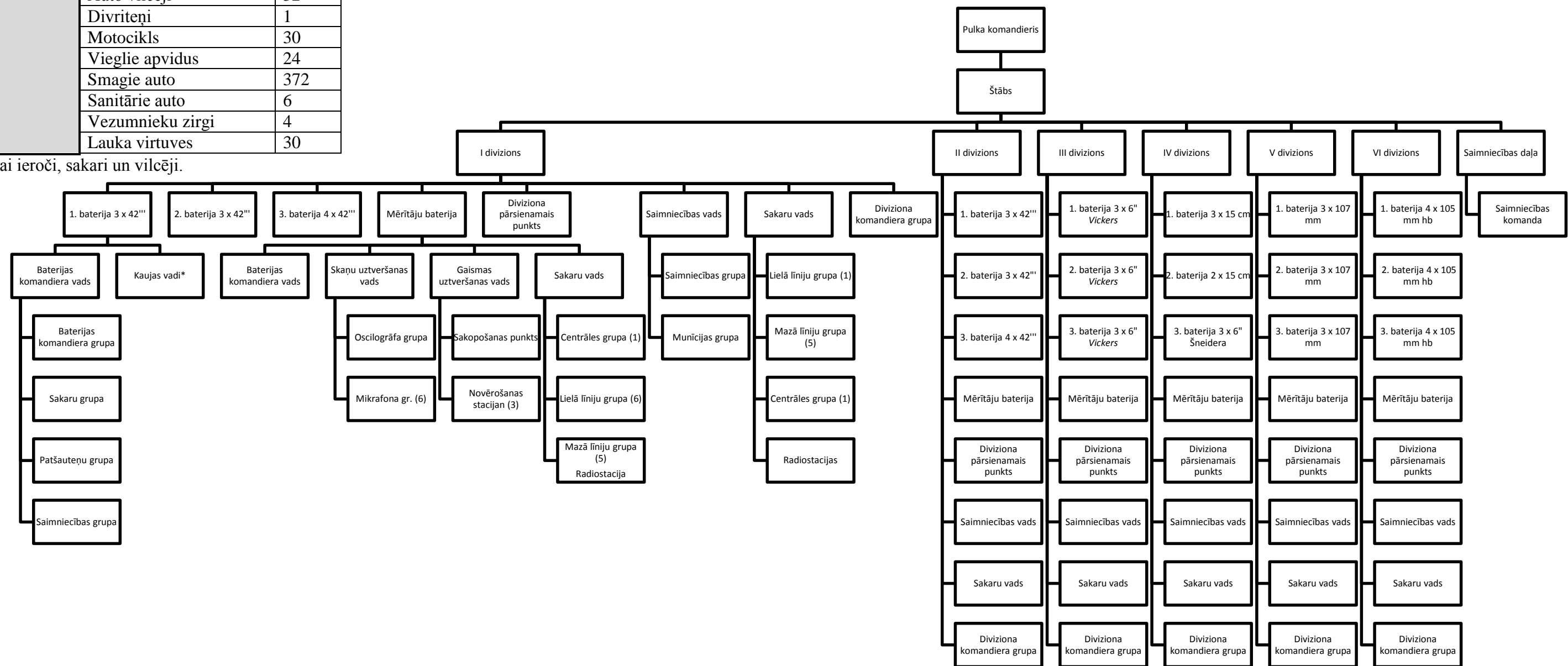

⁷³⁸ Turpat, 85.-92.lp.

Shēma Nr. 4. Kara laika štats Nr. 715. Smagās artilērijas pulks.⁷³⁹

Karavīri		4316
Bruņojums	107 mm lg.	9
	42''' lg.	20
	105 mm hb.	12
	6" Šneidera hb.	3
	6" Vickers hb.	9
	15 cm hb.	5
	Patšautenes	36
	Skaņas uztvērēji	6
	Gaismas uztvērēji	6
Sakaru nodr.	Divizona radio	30
	Vienvīra radio	12
Transports	Vieglie auto	13
	Traktori	26
	Auto vilcēji	32
	Divriteņi	1
	Motocikls	30
	Vieglie apvidus	24
	Smagie auto	372
	Sanitārie auto	6
	Vezumnieku zirgi	4
	Lauka virtuves	30

Tikai ieroči, sakari un vilcēji.

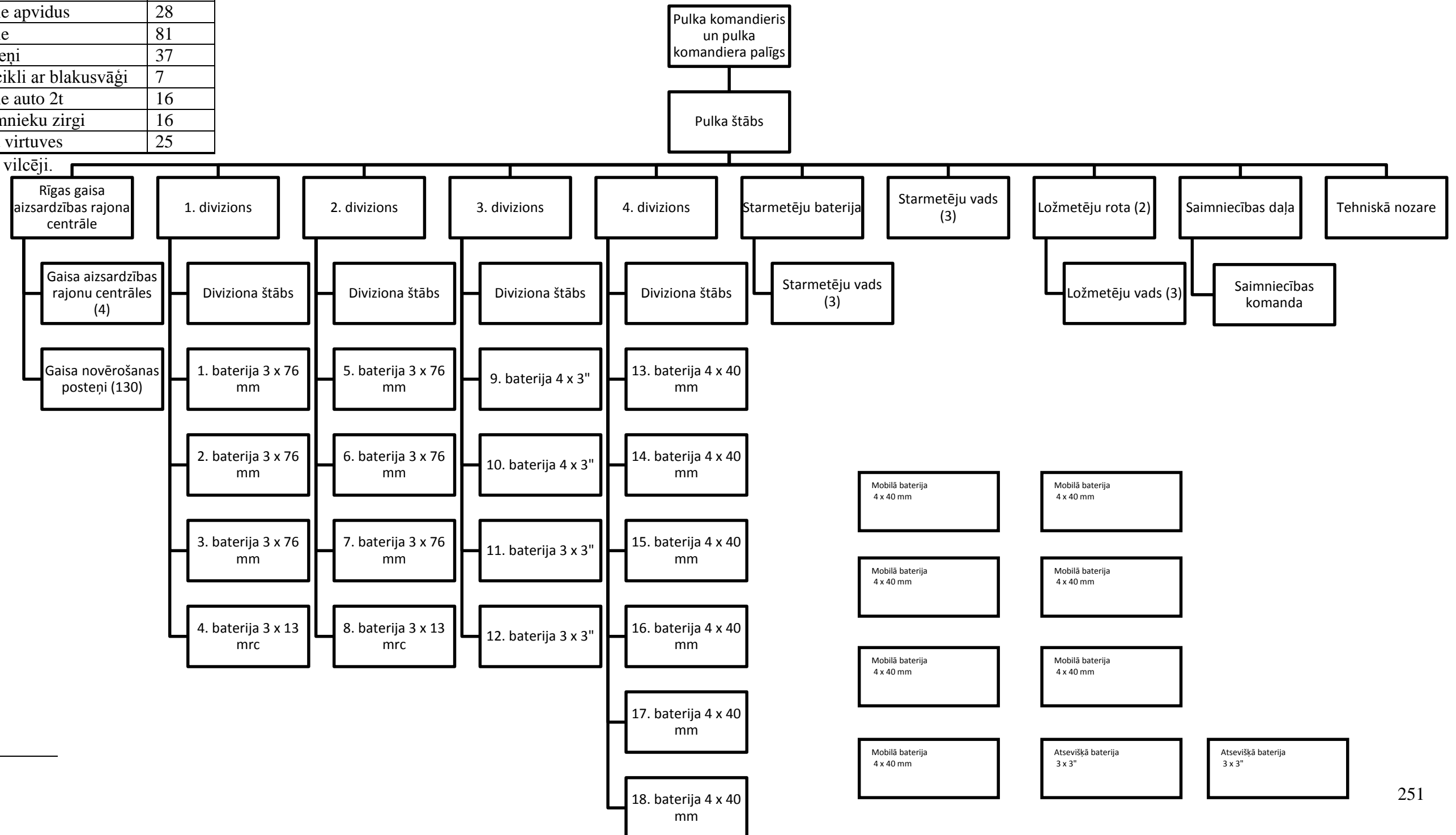

⁷³⁹ Turpat, 112.-119. lp.

Shēma Nr. 5. Kara laika štats Nr. 718. Zenītartilērijas pulks.⁷⁴⁰

Karavīri		4351
Bruņojums	3" zlg.	20
	13 mrc. zlg. uz auto.	6
	76 mm zlg.	18
	40 mm zlg.	32
	Ložmetēji	52
	Patšautenes	26
	Starmetēji	12
	Ģeneratori	12
	Noklausīšanās aparāti	12
Sakaru nodr.	Divizionā radio	4
Transports	Vieglie auto	12
	Smagie apvidus	28
	Smagie	81
	Divriteņi	37
	Motocikli ar blakusvāģi	7
	Smagie auto 2t	16
	Vezumnieku zirgi	16
	Lauka virtuves	25

Tikai ieroči, sakari un vilcēji.

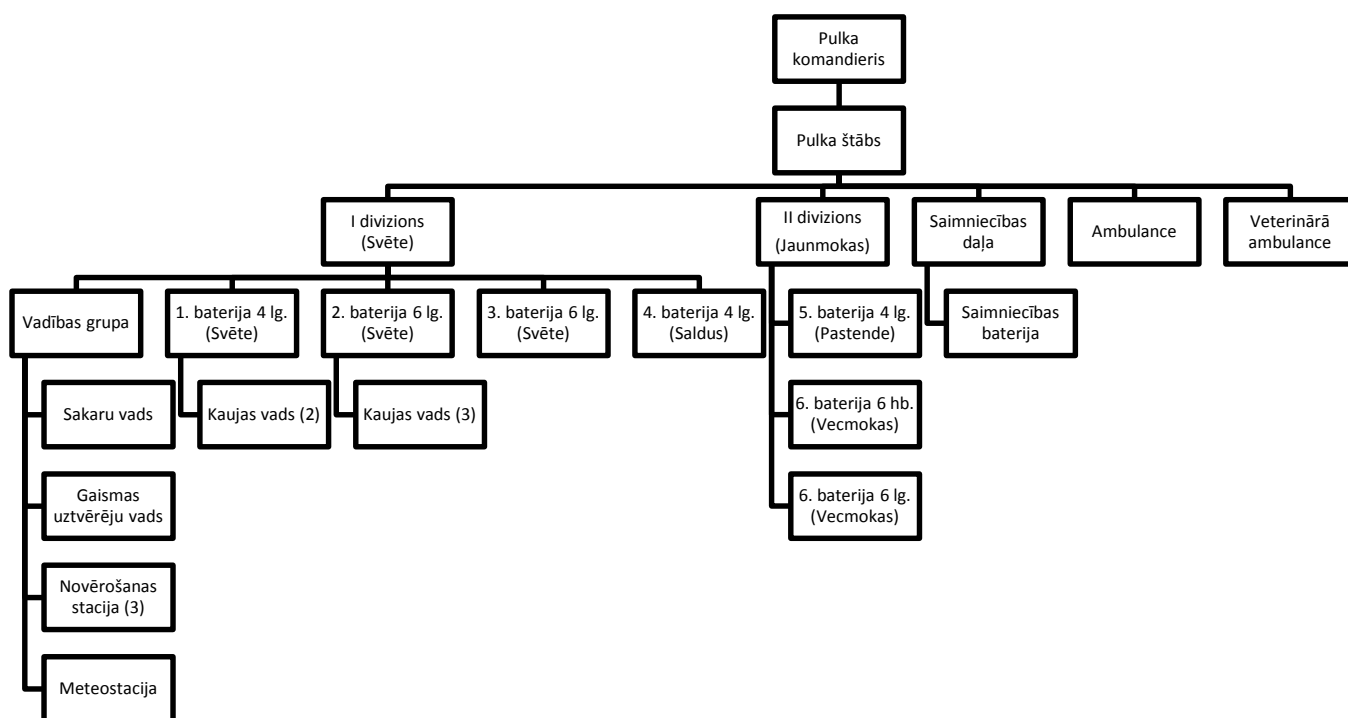

⁷⁴⁰ Turpat, 130.-136.lp.

Shēma Nr. 6. Miera laika štats Nr. 470. Kurzemes artilērijas pulks.⁷⁴¹

Karavīri		686
Bruņojums	Lielgabali un haubices	36
	Patšautenes	9
	Munīcijas rati	36
Sakaru nodr.	Divizionā radio	2
Transports	Vieglais auto	1
	Motocikls	1
	Jājamie zirgi	99
	Artilērijas zirgi	160
	Vezumnieku zirgi	9
	Lauka virtuves	2

Tikai ieroči, sakari un vilcēji.

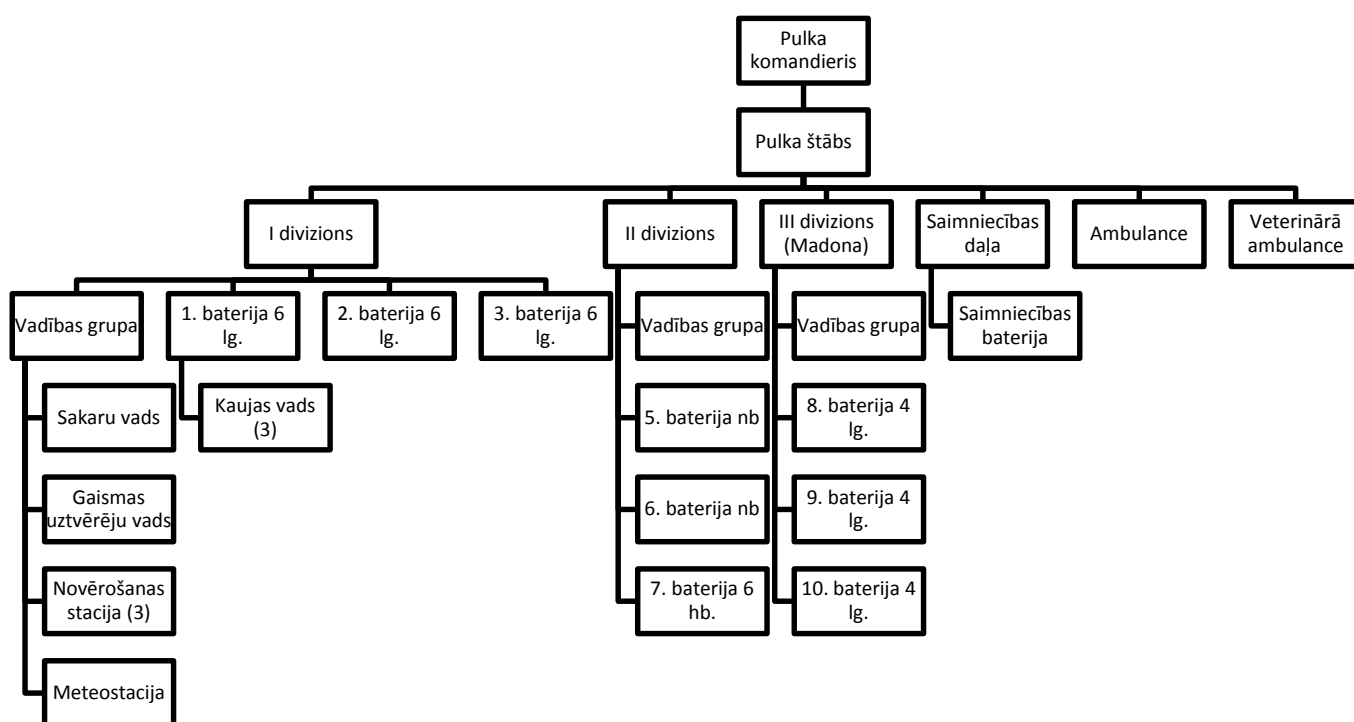

⁷⁴¹ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 120.l., 80.-82.lp.

Shēma Nr. 7. Miera laika štats Nr. 476. Vidzemes artilērijas pulks.⁷⁴²

Karavīri		708
Bruņojums	Lielgabali un haubices	36
	Patšautenes	7
	Munīcijas rati	36
Sakaru nodr.	Divizionā radio	2
Transports	Velosipēdi	6
	Jājamie zirgi	88
	Artilērijas zirgi	88
	Vezumnieku zirgi	9
	Lauka virtuves	3

Tikai ieroči, sakari un vilcēji.

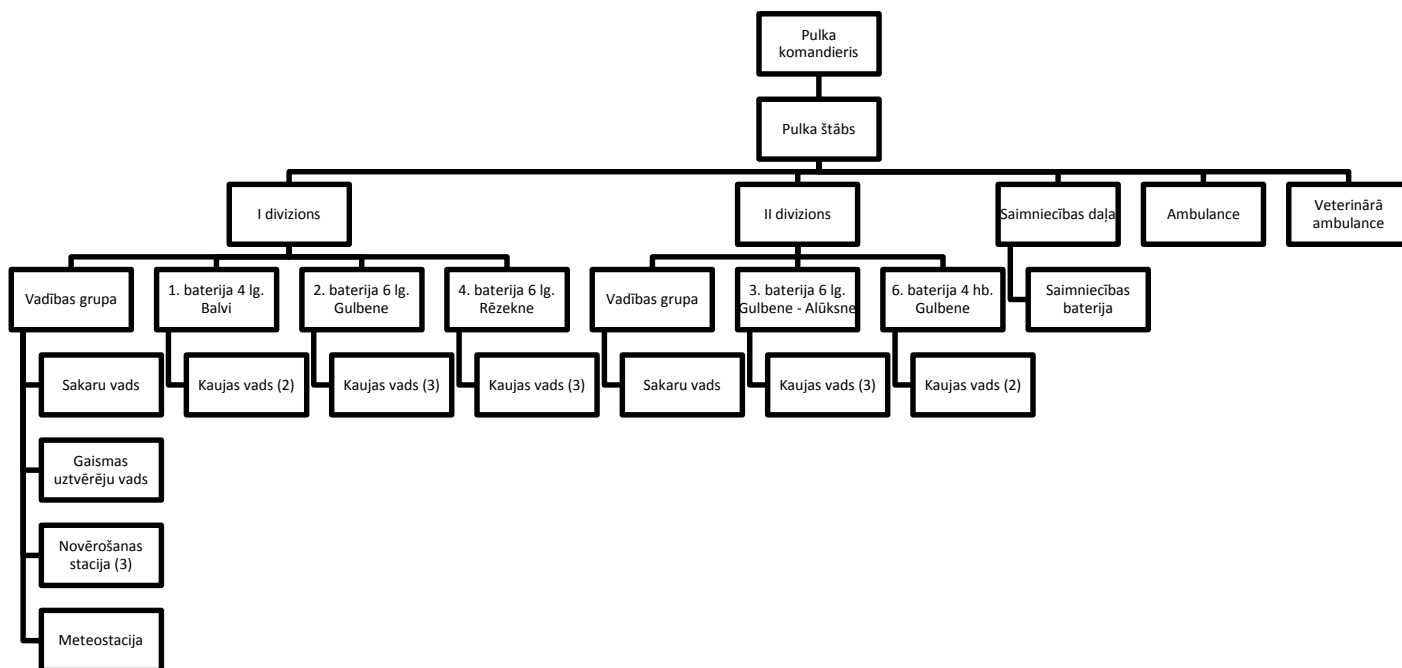

⁷⁴² Turpat, 91.-93.lp.

Shēma Nr. 8. Miera laika štats Nr. 480. Latgales artilērijas pulks.⁷⁴³

Karavīri		549
Bruņojums	Lielgabali un haubices	24
	Patšautenes	8
	Munīcijas rati	24
Sakaru nodr.	Diviziona radio	3
Transports	Velosipēdi	9
	Jājamie zirgi	81
	Artilērijas zirgi	178
	Vezumnieku zirgi	9
	Lauka virtuves	5

Tikai ieroči, sakari un vilcēji.

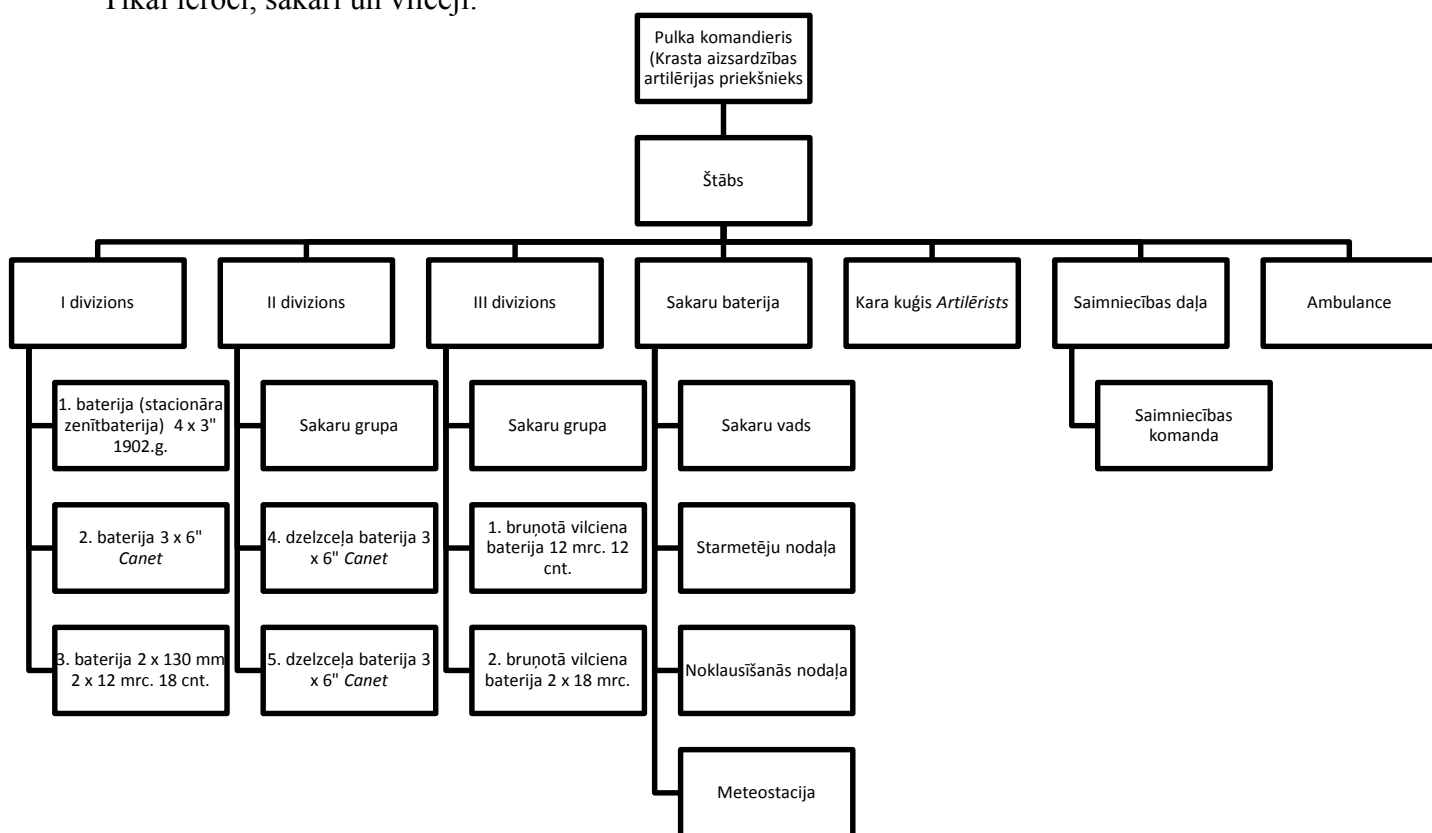

⁷⁴³ Turpat, 114.-116. lp.

Shēma Nr. 9. Miera laika štats Nr. 481. Krasta artilērijas pulks.⁷⁴⁴

Karavīri		513
Bruņojums	6" <i>Canet</i> lg.	9
	130 mm lg.	2
	18 mrc. lg.	2
	12 mrc. 12 cnt. lg.	3
	12 mrc. 18 cnt. lg.	2
	3" 1902 g. zlg.	3
	Ložmetēji	14
	Patšautenes	4
	Starmetēji	2
	Ģeneratori	2
Sakaru nodr.	Divizionā radio	3
Transports	Lokotraktori	1
	Bruņotās lokomatīves	2
	Bruņotie vagoni	6
	Motodrezīna	1
	Motorlaivas	2
	Airu laiva	1
	Velosipēdi	8
	Vezumnieku zirgi	8
	Vagona virtuve	2
	Lauka virtuves	1

Tikai ieroči, sakari un vilcēji.

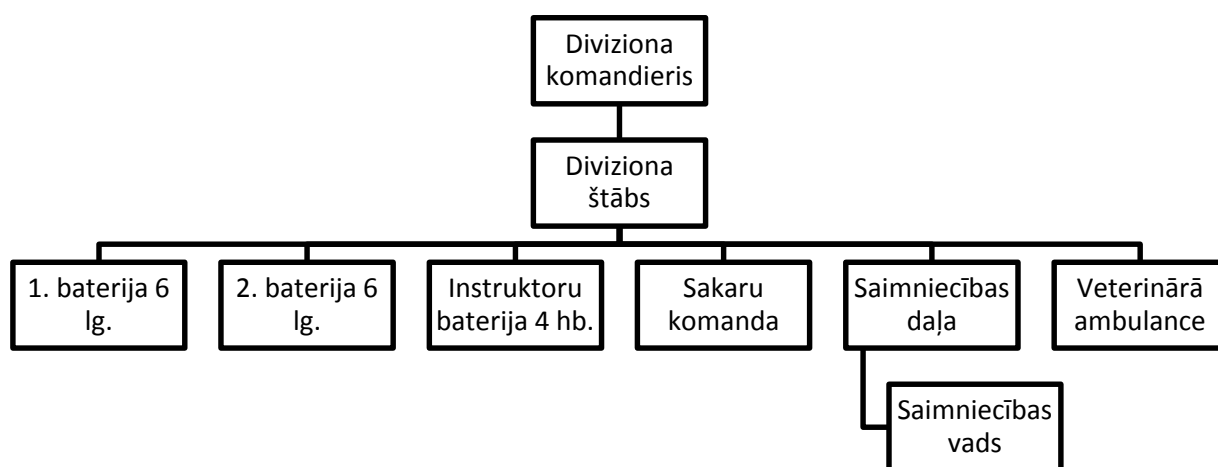

⁷⁴⁴ Turpat, 117.-121. lp.

Shēma Nr. 10. Miera laika štats Nr. 482. Atsevišķais artilērijas divīzijs.⁷⁴⁵

Karavīri		299
Bruņojums	Lielgabali un haubices	16
	Patšautenes	3
	Munīcijas rati	16
Sakaru nodr.	Divīziona radio	3
Transports	Velosipēdi	4
	Jājamie zirgi	38
	Artilērijas zirgi	50
	Vezumnieku zirgi	5
	Lauka virtuves	1

Tikai ieroči, sakari un vilcēji.

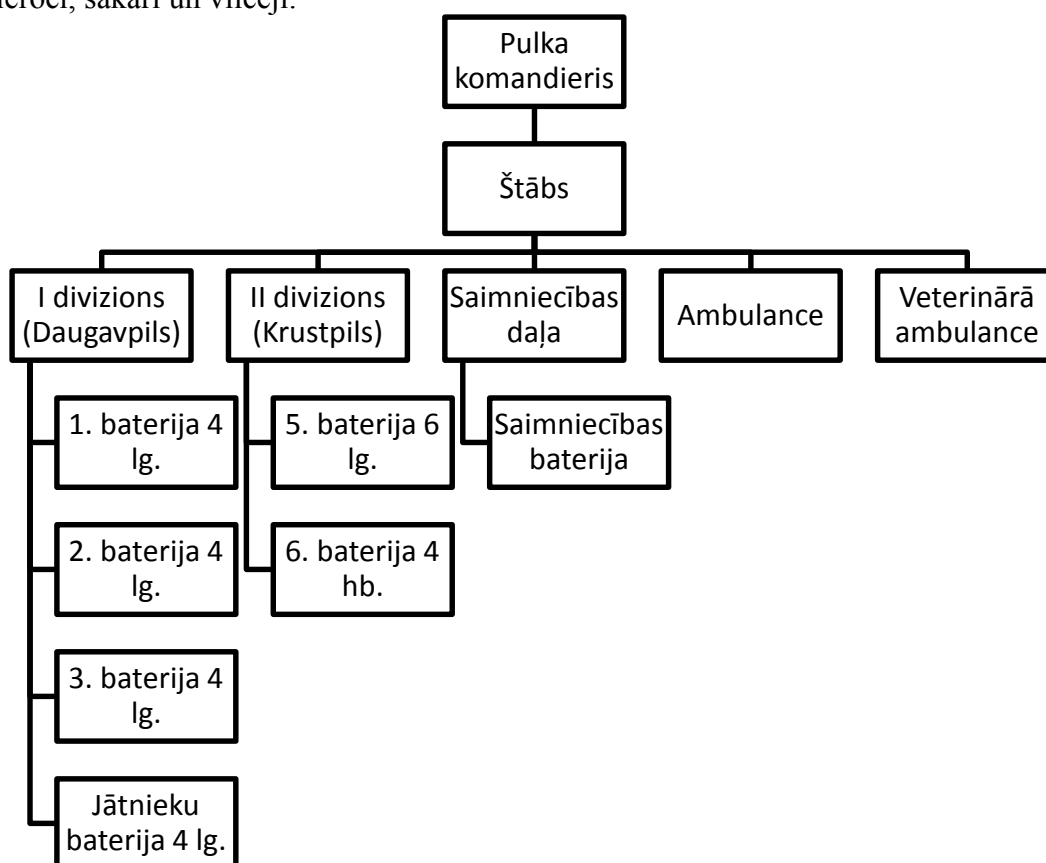

⁷⁴⁵ Turpat, 122.-124.lp.

Shēma Nr. 11. Miera laika štats Nr. 486. Zemgales artilērijas pulks.⁷⁴⁶

Karavīri		644
Bruņojums	Lielgabali un haubices	26
	Patšautenes	10
	Munīcijas rati	30
Sakaru nodr.	Divizona radio	2
Transports	Velosipēds	9
	Jājamie zirgi	139
	Artilērijas zirgi	248
	Vezumnieku zirgi	15
	Lauka virtuves	4

Tikai ieroči, sakari un vilcēji.

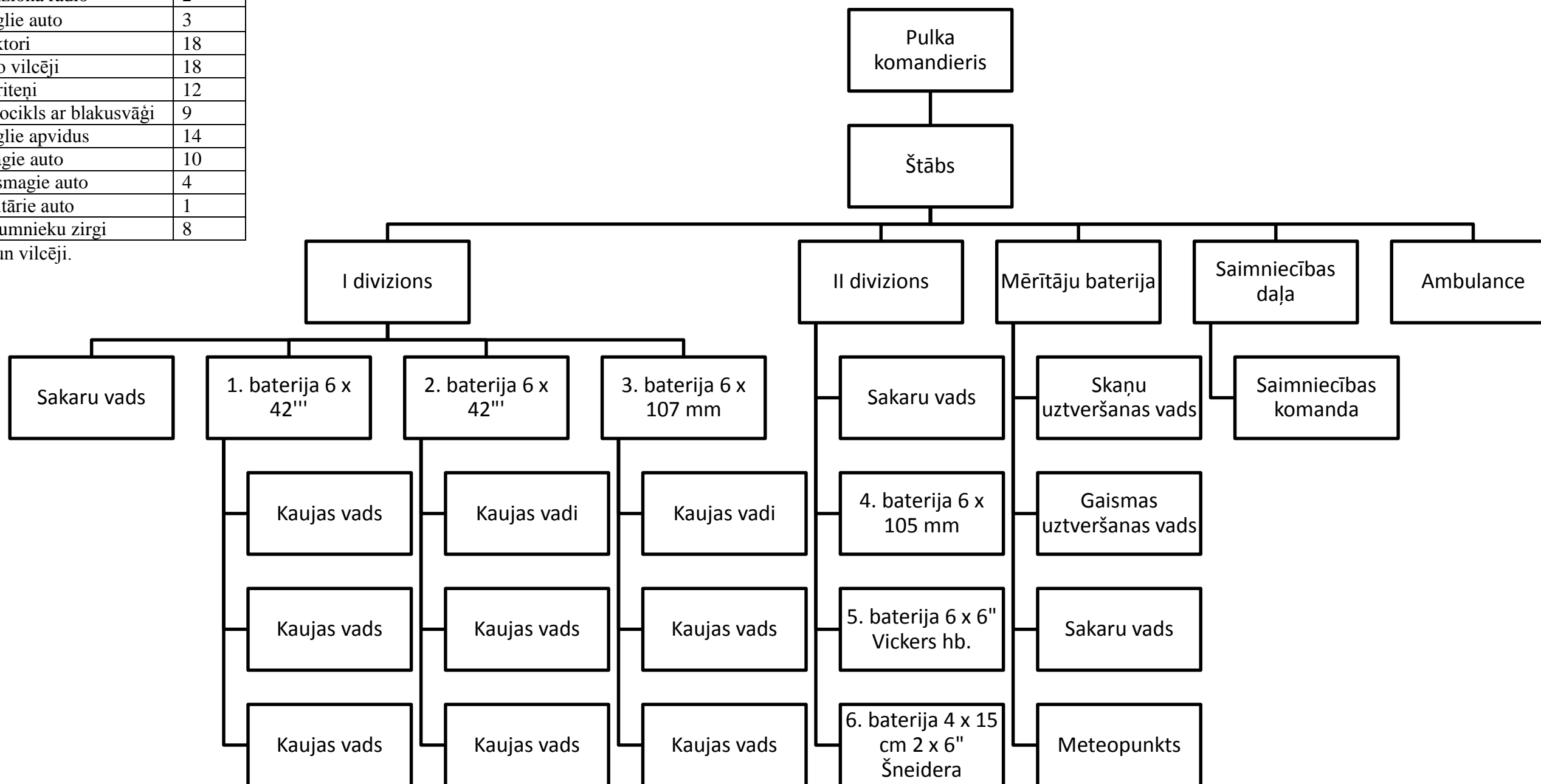

⁷⁴⁶ Turpat, 138.-141.lp.

Shēma Nr. 12. Miera laika štats Nr. 487. Smagās artilērijas pulks.⁷⁴⁷

Karavīri		1559
Bruņojums	107 lg. mm	6
	42''' lg.	12
	105 mm hb.	6
	6" Šneidera hb.	2
	6" Vickers hb.	6
	15 cm hb.	4
	Patšautenes	6
	Skaņas uztvērēji	1
Sakaru nodr.	Divizona radio	2
Transports	Vieglie auto	3
	Traktori	18
	Auto vilcēji	18
	Divriteņi	12
	Motocikls ar blakusvāģi	9
	Vieglie apvidus	14
	Smagie auto	10
	Pussmagie auto	4
	Sanitārie auto	1
	Vezumnieku zirgi	8

Tikai ieroči, sakari un vilcēji.

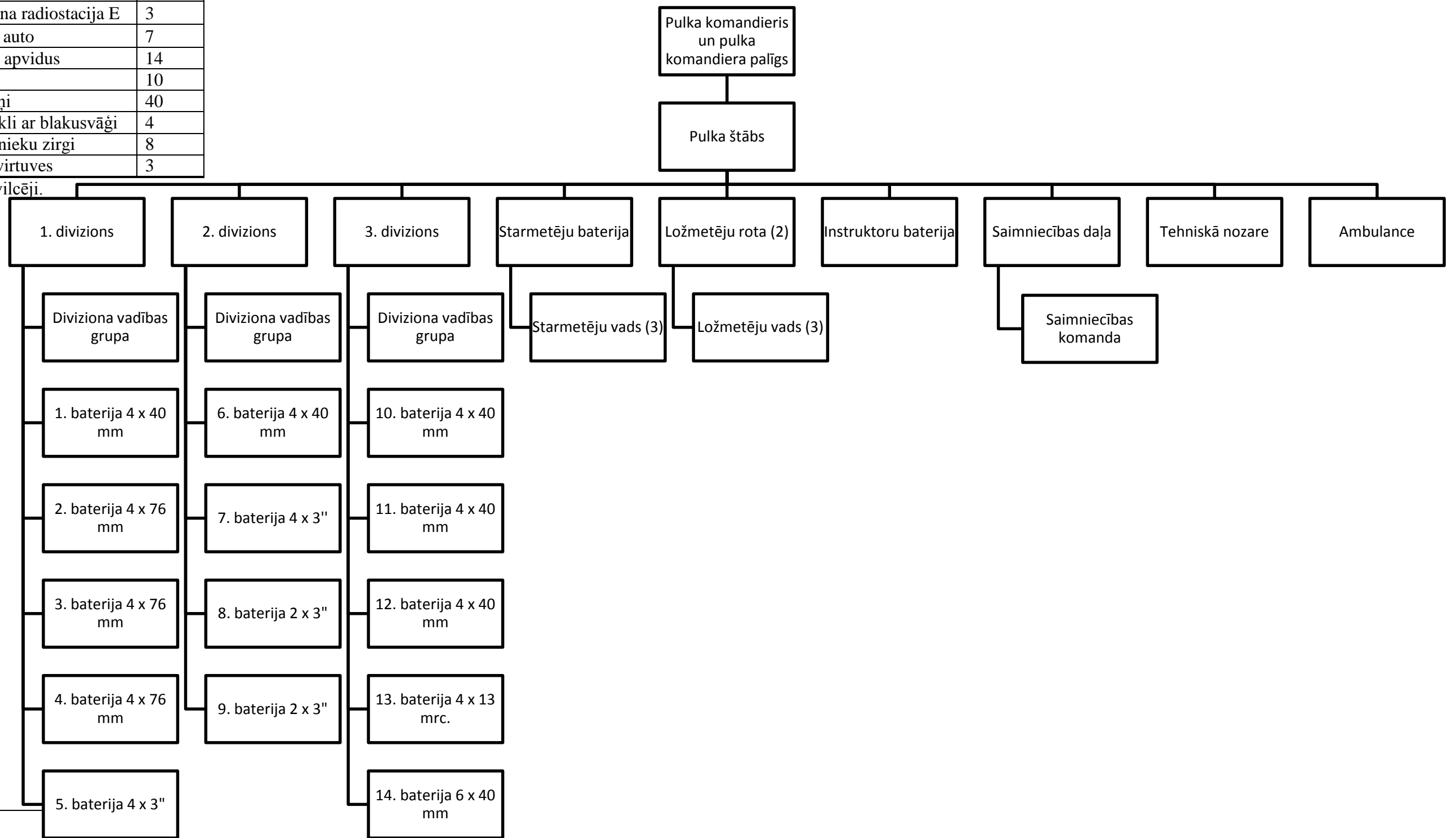

⁷⁴⁷ Turpat, 142.-145.lp.

Shēma Nr. 13. Miera laika štats Nr. 491. Zenīartilērijas pulks.⁷⁴⁸

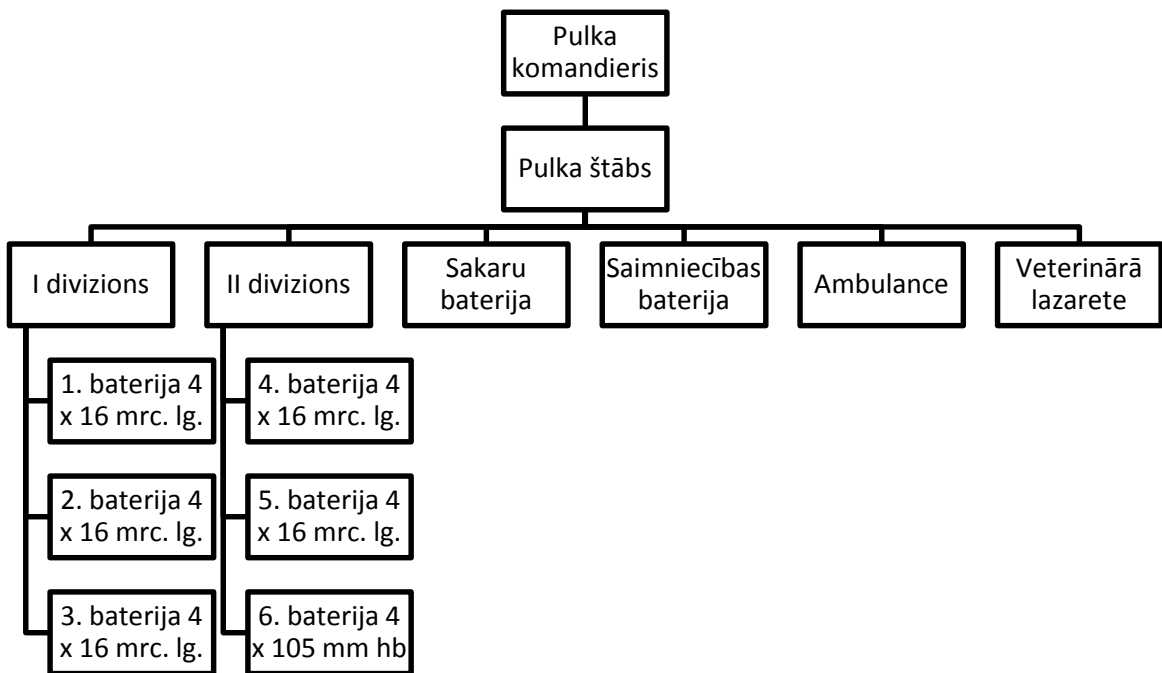
Karavīri		1361
Bruņojums	3" zlg.	12
	13 mrc. zlg. uz auto.	4
	76 mm zlg.	12
	40 mm zlg.	26
	Ložmetēji	24
	Patšautenes	12
	Starmetēji	6
	Ģeneratori	6
Sakaru nodr.	Divizionā radiostacija E	3
Transports	Vieglie auto	7
	Smagie apvidus	14
	Smagie	10
	Divriteņi	40
	Motocikli ar blakusvāģi	4
	Vezumnieku zirgi	8
	Lauka virtuves	3

Tikai ieroči, sakari un vilcēji.

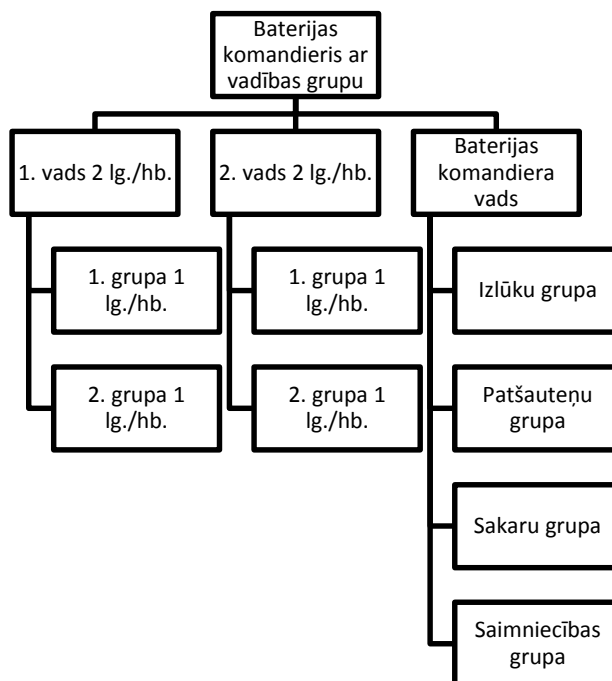

⁷⁴⁸ Turpat, 158.-162.lp.

Shēma Nr. 14. Lauka artilērijas pulka uzbūves shēma 1920. gadu sākumā.

Shēma Nr. 15. Lauka artilērijas pulka baterijas uzbūves shēma 1920. gadu sākumā.

Pielikums Nr. 4. Attēli.

Attēls Nr.1.

Zemgales artilērijas pulka 18 mrc. lauka lielgabalu baterija pozīcijās. 1930. gadi.
(LKM 4-24127/6891-FT)

Attēls Nr.2.

Smagās artilērijas pulka *Vickers* 6" haubice kaujas šaušanas laikā. 1930.gadi.
(LKM 4-31386/8178-FT)

Attēls Nr.3.

**Latgales artilērijas pulka Instruktoru baterija ar vācu 77 mm lielgabaliem kaujas šaušanas laikā. 1924. g.
(LKM 4-33540/8659-FT)**

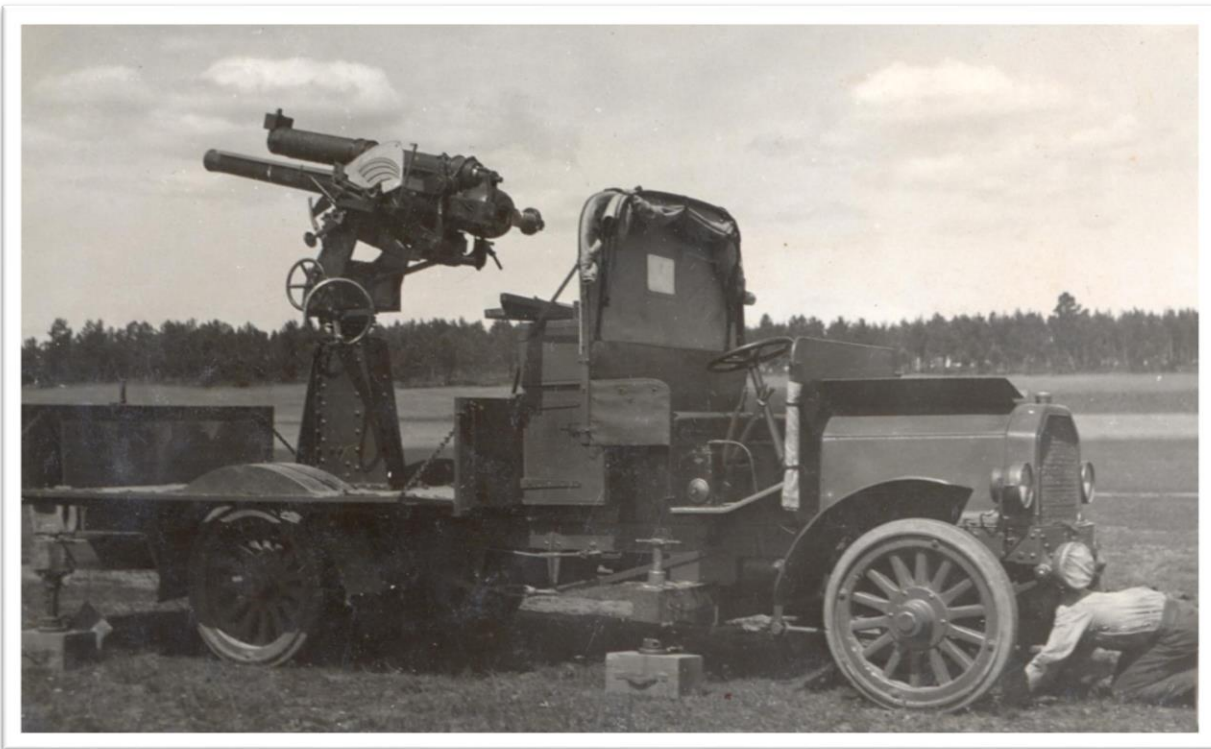
Attēls Nr.4.

**Smagās artilērijas pulks nostāties uz parādes laukuma Krustabaznīcas kazarmās. 1930.gadi.
(LKM 4-43249/10272-FT)**

Attēls Nr.5.

**Smagās artilērijas pulka zenītbaterijas 13 mrc. lielgabals uz *Peerless* smagā auto.1920.gadu beigas.
(LKM 4-10355/1012-LP)**

Attēls Nr.6.

Krasta artilērijas pulka dzelzceļa baterijas 6" *Canet* lielgabals 1939.g.

Attēls Nr.7.

Krasta artilērijas pulka 1. zenītbaterija Mangaļsalā ar 3" 1902.g. stacionārajiem zenītlielgabaliem. 1920.g. vidus.
(LKM 4-36220/9162-FT)

Attēls Nr.8.

Latvijai piegādātie Bofors 40 mm zenītlielgabali. 1939. g.
(LKM 4-1415a-FT/p)

Attēls Nr.9.

Smagās artilērijas pulka Starmetēju baterijas starmetējs. 1930.g. I puse.
(LKM 4-43247/10270-FT)

Attēls Nr.10.

Auto-tanku brigādes 4. izlūku rotas karavīri pie 47 mm *Böhler* prettanku lielgabala. 1940.g. rudens. Sloka.
(LKM 4-4484/1451-FT)

Attēls Nr.11.

Tvaikoņa *Saratov* ienākšana Rīgas ostā, 1919. g. 8. jūnijs. Attēls uzņemts Rīgas muižas piestātnē. Tajā novietoti 6" *Canet* lielgabali.
(LKM 3-2022/210-2-FT)

Attēls Nr.12

Vickers (37) 40 mm automātiskais lielgabals uz bruņotā vilciena. 1920. g.
(LKM b/n)

